

Milena Hazler – Papič

OBRAVNAVA
INSTITUCIONALNO VAROVANE
KULTURNE DEDIŠČINE
V
PROSTORSKEM PLANSKEM
PROCESU

Ljubljana 2011

*KULTURNA
DEDIŠČINA*

Milena Hazler – Papič

OBRAVNAVA
INSTITUCIONALNO VAROVANE
KULTURNE DEDIŠČINE
V
PROSTORSKEM
PLANSKEM PROCESU

Ljubljana, 2011

Obravnava institucionalno varovane kulturne dediščine v prostorskem planskem procesu

Zbirka: Kulturna dediščina, Zvezek 4

Elektronske izdaje Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete
Univerze v Ljubljani

Avtorica: Milena Hazler Papič

Urednik zbirke: Vito Hazler

Uredniški odbor zbirke: Janez Bogataj, Jože Hudales, Božidar Jezernik, Rajko Muršič

Jezikovni pregled: Ingrid Slavec Gradišnik

Prevod izvlečka: Mojca Japelj Mužič

Tehnična urednica: Mihaela Hudelja

© Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, 2011

Založila: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani

Izdal: Oddelk za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani

Za založbo: Valentin Bucik, dekan Filozofske fakultete

Prelom: Peter Hazler

Ljubljana, 2011

Prva izdaja

Elektronska izdaja

Publikacija je brezplačna

Naslov izdajatelja: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana

E-naslov: znanstvena.zalozba@ff.uni-lj.si

Način dostopa: (URL):

http://etnologija.etnoinfolab.org/sl/informacija.asp?id_meta_type=73&id_informacija=440

CIP - Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

719:711.2(0.034.2)

HAZLER-Papič, Milena

Obravnava institucionalno varovane kulturne dediščine v
prostorskem planskem procesu [Elektronski vir] / Milena Hazler
Papič ; [prevod izvlečka Mojca Japelj Mužič. - 1. izd. - El.
knjiga. - Ljubljana : Znanstvena založba Filozofske fakultete,
2011. - (Zbirka Kulturna dediščina ; 4) (Elektronske izdaje
Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske
fakultete Univerze v Ljubljani)

Način dostopa (URL):

http://etnologija.etnoinfolab.org/sl/informacija.asp?id_meta_type=73&id_informacija=440

ISBN 978-961-237-439-6

257006336

Vsebina

PREDGOVOR	7
IZVLEČEK	9
ABSTRACT	10
1. UVOD	12
2. INSTITUCIONALNO VAROVANA NEPREMIČNA KULTURNA DEDIŠČINA IN NJENO OHRANJANJE Z VKLJUČEVANJEM V PROSTORSKI PLANSKI PROCES	16
2.1 VARSTVO KULTURNE DEDIŠČINE KOT RESORNO PODROČJE V DRŽAVNI UPRAVI	17
2.1.1 VARSTVO KULTURNE DEDIŠČINE KOT RESORNO PODROČJE	17
2.1.2 ZAKONSKA DOLOČILA V ZVEZI S PREDMETOM, OBLIKAMI IN CILJI VARSTVA NEPREMIČNE KULTURNE DEDIŠČINE	21
2.1.3 MEDNARODNE VLADNE IN NEVLADNE INSTITUCIJE, CIVILNA DRUŽBA IN STROKOVNA ZDRUŽENJA O KULTURNI DEDIŠČINI	26
2.2 OHRANJANJE INSTITUCIONALNO VAROVANE NEPREMIČNE KULTURNE DEDIŠČINE Z NJENIM VKLJUČEVANJEM V PROSTORSKI PLANSKI PROCES	37
2.2.1 ZAKONSKA DOLOČILA V ZVEZI Z NAČINOM VKLJUČEVANJA NEPREMIČNE KULTURNE DEDIŠČINE V PROSTORSKI PLANSKI PROCES	37
2.2.2 DOSEDANJI NAČINI VKLJUČEVANJA INSTITUCIONALNO VAROVANE KULTURNE DEDIŠČINE V PROSTORSKI PLANSKI PROCES Z OSNOVNIMI PREPOZNANIMI PROBLEMI	40
2.2.3 PROBLEMI DOSEDANEGA NAČINA VARSTVA INSTITUCIONALNO VAROVANE KULTURNE DEDIŠČINE Z NJENIM VKLJUČEVANJEM V PROSTORSKI PLANSKI PROCES IN OBLIKOVANJE IZHODIŠČ ZA NJHOVO RAZREŠEVANJE	55
2.3 OD INSTITUCIONALNO VAROVANE NEPREMIČNE KULTURNE DEDIŠČINE DO CELOSTNEGA PRISTOPA K SPOZNAVANJU POSELITVENE DEDIŠČINE V PROSTORU	62
2.3.1 OSVETLITEV POJMA "KULTURNA DEDIŠČINA V PROSTORU" IN INSTITUCIJA VARSTVA	62
2.3.2 METODOLOGIJA IN MERILA PREPOZNAVANJA INSTITUCIONALNO VAROVANE KULTURNE DEDIŠČINE IN POSELITVENE DEDIŠČINE S POSEBNIM Poudarkom NA ARHITEKTURI KOT ENI OD TEMELJNIH VED, KI PREPOZNAVA DEDIŠČINO	69
2.3.3 DEDIŠČINA V PROSTORU KOT POSELITVENA DEDIŠČINA IN KOT INSTITUCIONALNO VAROVANA NEPREMIČNA KULTURNA DEDIŠČINA – INTEGRALNA DEDIŠČINA	78
3. PROSTORSKO PLANIRANJE KOT DEL PROSTORSKEGA PLANSKEGA PROCESA IN VLOGA RESORJEV V NJEM	85
3.1 PROSTORSKO PLANIRANJE (PROSTORSKI PLANSKI PROCES) IN TRAJNOSTNI RAZVOJ KOT NAČELO UPORABE PROSTORA	86
3.1.1 PLANIRANJE	86
3.1.2 PROSTORSKO PLANIRANJE	90
3.1.3 NAČELO TRAJNOSTNEGA RAZVOJA V POVEZAVI Z VLOGO RESORJEV V PROSTORSKEM PLANSKEM PROCESU	93
3.2 PROBLEMATIKA PROSTORSKEGA PLANIRANJA DANES V SLOVENIJI	97
3.2.1 "PROSTORSKA REALNOST" V SLOVENIJI	97
3.2.2 OCENA PROSTORSKEGA PLANIRANJA V SLOVENIJI, NA OSNOVI NEKATERIH KRITIČNIH PRISPEVKOV	98
3.2.3 POGLAVITNI PROBLEMI V PROSTORSKEM PLANIRANJU V REPUBLIKI SLOVENIJI	99

3.3	PREDLOG SISTEMSKEGA PRISTOPA K UREDITVI PROSTORSKEGA PLANSKEGA PROCESA V POVEZAVI Z VLOGO RESORJEV	103
3.3.1	RAZVOJNE STOPNJE IN VRSTE PROSTORSKEGA PLANIRANJA	103
3.3.2	SISTEMSKI PRISTOP K REŠEVANJU PROBLEMOV V PROSTORSKEM PLANSKEM PROCESU	107
3.3.3	NOVA DOKTRINA – DOKTRINA SISTEMSKEGA PRISTOPA V PROSTORSKEM PLANIRANJU	111
4.	PROSTORSKO KOT OKOLJE INSTITUCIONALNO VAROVANE KULTURNE DEDIŠČINE IN PREDMET SPOZNAVANJA IN SPREMINJANJA V PROSTORSKEM PLANSKEM PROCESU	117
4.1	OPREDELITEV POJMA PROSTOR IN SPOZNAVANJE PROSTORSKE STVARNOSTI.....	118
4.1.1	PROSTORSKA STVARNOST – MATERIALNI, SOCIALNI IN DUHOVNI PROSTOR.....	118
4.1.2	SPOZNAVANJE ODNOSOV V PROSTORSKI STVARNOSTI S POMOČJO SPLOŠNE TEORIJE SISTEMOV	121
4.2.	PROSTOR KOT SISTEM, OSNOVNI PROSTORSKI SISTEMI, OBRAVNAVANI V PROSTORSKEM PLANSKEM PROCESU	129
4.2.1	PROSTOR KOT SISTEM.....	129
4.2.2	NARAVNI IN ANTROPOGENI PROSTORSKI SISTEMI OBRAVNAVANI V PROSTORSKEM PLANSKEM PROCESU.....	131
4.2.3	PREDSTAVITEV OSNOVNIH (SINTEZNIH) PROSTORSKIH SISTEMOV IN NJIHOVIH MEDSEBOJNIH ODNOSOV Z VENNOVIMI DIAGRAMI IN TEORIJO MNOŽIC IN NJIHOVA POVEZAVA Z INSTITUCIONALNO VAROVANO KULTURNO DEDIŠČINO	136
4.2.4	POVEZAVA INSTITUCIONALNO VAROVANE KULTURNE DEDIŠČINE (IKD) S PROSTORSKIMI SISTEMI (OPIS) – SISTEM POSELITVE KOT NEPOSREDNO OKOLJE IKD.....	147
4.3	SISTEM POSELITVE KOT PROSTORSKA SESTAVINA IN OKOLJE INSTITUCIONALNO VAROVANE NEPREMIČNE KULTURNE DEDIŠČINE.....	149
4.3.1	POSELITEV KOT PROSTORSKA SESTAVINA – ANALIZA.....	149
4.3.2	VREDNOTENJE ELEMENTOV IN STRUKTUR POSELITVENEGA SISTEMA	161
4.3.3	POVEZAVA DVEH RESORNIH PODROČIJ: VARSTVO KULTURNE DEDIŠČINE IN POSELITEV V PROSTORSKEM PLANSKEM PROCESU.....	166
4.3.4	MODEL POVEZOVANJA RESORNIH VSEBIN.....	168
4.3.5	PROBLEMATIKA POJMOVNIH OZNAK ZA PODROČJE POSELITVE	174
4.3.6	PREDLOG POJMOVNIH OZNAK NA PODROČJU POSELITVE	177
4.4	POSELITEV KOT RESORNO PODROČJE.....	187
4.4.1	POSELITEV KOT PROSTORSKA SESTAVINA IN RESORNO PODROČJE.....	187
4.4.2	PREDLOG OBLIKOVANJA PODATKOVNE ZBIRKE ZA POSELITEV.....	188
4.4.3	KARTNI SISTEMI IN RAČUNALNIŠKO UREJANJE PODATKOV V POVEZAVI Z EVIDENCO POSELITVENIH ENOT.....	190
4.4.4	PRIČAKOVAN REZULTAT – UVELJAVITEV POSELITVE KOT SAMOSTOJNEGA RESORNEGA PODROČJA, KI JE SPOSOBNO INTEGRIRATI INSTITUCIONALNO VAROVANO KULTURNO DEDIŠČINO – IN S TEM INTEGRALNEGA VARSTVA POSELITVENIH VREDNOT.....	192
5.	SISTEMSKI PRISTOP PRI OBRAVNAVI INSTITUCIONALNO VAROVANE KULTURNE DEDIŠČINE V PROSTORSKEM PLANSKEM PROCESU.....	194
5.1	IZHODIŠČA ZA OBLIKOVANJE MODELA SISTEMSKEGA PRISTOPA PRI OBRAVNAVI RESORNIH VSEBIN V PROSTORSKEM PLANSKEM PROCESU.....	195
5.1.1	SISTEMSKA TEORIJA KOT TEORETIČNO IZHODIŠČE ZA SISTEMSKI PRISTOP V PROSTORSKEM PLANSKEM PROCESU.....	195
5.1.2	VSEBINSKA IZHODIŠČA ZA OBLIKOVANJE SISTEMSKEGA PRISTOPA PRI OBRAVNAVI RESORNE VSEBINE INSTITUCIONALNO VAROVANE KULTURNE DEDIŠČINE (IKD) V PROSTORSKEM PLANSKEM PROCESU	198
5.2	INTEGRALNI STRUKTURNI MODEL SISTEMSKEGA PRISTOPA PRI OBRAVNAVI RESORNE VSEBINE V PROSTORSKEM PLANSKEM PROCESU.....	200

5.3	STROKOVNA OSNOVA RESORJA V POVEZAVI Z MODELOM ISM3m	202
5.3.1	STROKOVNA OSNOVA KOT NALOGA RESORJA V PROSTORSKEM PLANSKEM PROCESU	202
5.3.2	STROKOVNA OSNOVA – KOMPLEKSEN PODATEK O RESORNI VSEBINI	203
5.4	STRATEGIJA PRI UVELJAVLJANJU RESORNIH VSEBIN V PROSTORSKEM PLANSKEM PROCESU IN KRITERIJI USPEŠNOSTI	206
5.4.1	VRSTE STRATEŠKIH PRISTOPOV	206
5.4.2	MERILO USPEŠNOSTI RESORJA V PROSTORSKEM PLANSKEM PROCESU	211
5.4.3	KRITERIJI ZA IZBOR STRATEŠKEGA PRISTOPA PRI UVELJAVLJANJU RESORNIH VSEBIN	212
6.	APLIKACIJA METODE SISTEMSKEGA PRISTOPA PRI OBRAVNAVI IN UVELJAVLJANJU INSTITUCIONALNO VAROVANE KULTURNE DEDIŠČINE V PROSTORSKEM PLANSKEM PROCESU	213
6.1	ZNAČILNOST RESORNEGA PODROČJA INSTITUCIONALNO VAROVANE KULTURNE DEDIŠČINE – POVEZAVA S PODROČJEM POSELITVE	214
6.2	PRIPOMOČEK ZA PREGLED NAD VSEBINO, CILJI IN STRATEGIJAMI POSAMEZNEGA RESORJA, VKLJUČENEGA V PROSTORSKI PLANSKI PROCES.....	217
6.3	SIMULACIJA UPORABE METODE POVEZOVALNEGA PRISTOPA DVEH RESORJEV NA IZBRANIH PRIMERIH, S KOMENTARJEM	222
6.4	SKUPEN KOMENTAR K PRIMEROM.....	257
7.	SKLEP	258
7.1	SEZNAM SLIK.....	260
8.	GLOSAR.....	269
9.	VIRI IN LITERATURA	275
9.1	LITERATURA PO AVTORJIH.....	275
9.2	PROGRAMSKI, STROKOVNI IN METODOLOŠKI TEKSTI O VARSTVU KULTURNE DEDIŠČINE, POSELITVI IN PROSTORSKEM PLANIRANJU	282
9.2.1	VARSTVO KULTURNE DEDIŠČINE	282
9.2.2	POSELITEV.....	283
9.2.3	PROSTORSKO PLANIRANJE	283
9.3	MEDNARODNE POGODBE IN PRIPOROČILA.....	284
9.3.1	VARSTVO DEDIŠČINE	284
9.3.2	POSELITEV.....	285
9.4	ZAKONODAJA	286
9.5	SLOVARJI, LEKSIKONI, ENCIKLOPEDIJE.....	286
9.6	STROKOVNA PERIODIKA	287
9.7	SEZNAM NALOG ZVNKD CELJE.....	287
10.	PRILOGE	293
11.	OCENA KOMISIJE ZA ZAGOVOR MAGISTRSKE NALOGE, (PROF. DR. PETER FISTER, DOC. DR. JELKA PIRKOVIČ, DOC. DR. ŽIVA DEU).....	368
12.	OCENA MAGISTRSKEGA DELA (MAG. ZVEZDANA KOŽELJ).....	371
13.	STVARNO KAZALO.....	375

PREDGOVOR

Moj magistrski študij se je odvijal ob delu v dveh različnih ustanovah in njuno delo v magistrski nalogi vsebinsko in problemsko povezujem. Moja prva zaposlitev je bila na Zavodu za spomeniško varstvo (pozneje Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine) v Celju, druga na Ministrstvu za okolje in prostor, v Uradu RS za prostorsko planiranje.

Področje dela, s katerim sem se kot konservatorica ukvarjala, je bilo v večji meri posvečeno varstvu kulturne dediščine v prostoru in s tem povezanim prepoznavanjem naselbinske dediščine, tj. tiste zvrsti dediščine, ki je najneposredneje vpeta v prostorske planske procese. Kot konservatorica sem metodološko samostojno, vsebinsko pa v interdisciplinarnih strokovnih skupinah, izoblikovala model strokovne osnove varstva kulturne dediščine za prostorske planske in izvedbene akte in tudi metodo za prepoznavanje naselbinske dediščine.

Z novo zaposlitvijo v državni upravi, ki skrbi za prostorsko planiranje na državni in lokalni ravni, sem na svoje delo, ki se je zame v instituciji varstva kulturne dediščine končalo sredi devetdesetih let prejšnjega stoletja, dobila še drugačen, mnogo širši vpogled. Prihajali so odgovori na vprašanja, zakaj je varovanje kulturne dediščine v prostoru tako "travmatična" in obrobna zadeva. Odgovor na vprašanje, kdo in kje je tisti sogovornik, ki bi moral razumeti in sprejeti institucionalno varovano kulturno dediščino za enakopravnega udeleženca v prostorskih planskih procesih ne le na postopkovnem, temveč tudi na vsebinskem področju? Ob tem se je kot metodološko orodje za razreševanje teh vprašanj kot primeren potrdil sistemski pristop.

Vendar pa ima takšen študij ob delu, ki je podaljšek osnovnega (službenega) dela, seveda določene značilnosti:

- potrebni so dodatni napor, da se postopno oblikujejo odgovori, ki smo jih kot strokovnjaki dolžni samim sebi;
- študij prekinjajo in upočasnjujejo vedno novi, enaki ali modificirani primeri, tudi v fazi, ko je "akumulacija že mimo". Potem je treba delati za prakso, ki gre svojo pot, in za teorijo, ki bi se želela prebiti v sklepe in potrditve teze, da je uveljavljeno prakso mogoče izboljšati. Velikokrat se je treba oddaljiti od vsakdanjih strokovnih problemov, to pa objektivno ni vedno mogoče – toliko v pojasnilo, da je naloga nastajala tako dolgo;
- končno se je študij "ob delu" zaključil, spletel naj bi se z delom samim; pot naprej naj bi bila lažja in učinkovitejša.

Dodatna okoliščina, ki zaznamuje nastajanje tega dela in ki je dejansko vplivala na to, da ga ni bilo mogoče zaokrožiti prej, so spremembe, ki so se na področju varstva nepremične kulturne dediščine, pa tudi na področju urejanja prostora, intenzivno dogajale vse od leta 1999.

Te spremembe so povzročili:

- sprejem novega zakona o varstvu kulturne dediščine v februarju leta 1999,
- spremembe in dopolnitve prostorskih sestavin dolgoročnega in srednjeročnega plana Republike Slovenije v letu 1999, med katerimi je bila tudi zasnova varstva kulturne dediščine in zasnova urejanja poselitve;
- Strokovne podlage za varstvo kulturne dediščine z izhodišči za njeno celostno ohranjanje, za prostorski plan Slovenije 2000–2020, ki jih je pripravilo Ministrstvo za kulturo, ki prinašajo nove poglede na posamezne segmente varstva dediščine v prostoru;

- priprava nacionalnega kulturnega programa (predlog iz leta 2000 in njegove dopolnitve v naslednjih letih);
- strokovne podlage za področje poselitve, ki so jih po naročilu Ministrstva za okolje in prostor pripravile različne raziskovalne institucije za prostorski plan Slovenije 2000–2020; obravnava področje poselitve postaja celovitejša;
- priprava in sprejem novega zakona o urejanju prostora, ki je začel veljati na začetku leta 2003.

Skratka, v tem obdobju se je pripravljala in uveljavljala pomembna zakonodaja s področja varstva kulturne dediščine in urejanja prostora. Poleg tega so se ključni zakoni oblikovali tudi na področju državnih evidenc nepremičnin.

Zakoni po svoji naravi zajamejo strokovne, vsebinske, metodološke in načele usmeritve z določenega področja svojega časa. In to dejstvo je bilo treba upoštevati tudi v tej nalogi. Naloga obravnava institucionalno varovano kulturno dediščino v prostorskem planskem procesu. Čeprav je izhodišče razreševanja tega problema postavljeno na vsebinsko-teoretično področje, pa se zaradi narave prostorskega planskega procesa samega ni bilo mogoče izogniti učinkovitosti ohranjanja institucionalno varovane kulturne dediščine skozi prostorski planski proces. To pa je izrazito povezano z vsakokratno zakonodajo.

Čas priprave magistrske naloge se je torej ujel s spreminjanjem zakonov z resornih področij, ki so tu obravnavana. V letu 2002 se je izteklo osemnajstletno obdobje veljavnosti zakona o urejanju prostora, leta 1999 je bil sprejet nov zakon o varstvu kulturne dediščine itn. V nalogi so sicer ta dejstva zabeležena v takšnem obsegu, kolikor vplivajo na osnovno pojasnjevanje in razreševanje problema ohranjanja institucionalno varovane kulturne dediščine z njenim vključevanjem v prostorski planski proces.

IZVLEČEK

Institucionalno varovana kulturna dediščina (IKD) je ena od sestavin prostora in je kot taka vključena v prostorski planski proces.

Tema magistrske naloge obsega problematiko načina varstva institucionalno varovane kulturne dediščine, njeno obravnavo, vključevanje in uveljavljanje v prostorskem planskem procesu in v povezavi s tem tudi v urbanističnem načrtovanju in arhitekturnem projektiranju.

Problematika po sami naravi stvari sega na zakonodajno upravno področje, vsebinsko teoretično ter aplikativno področje prostorskega planiranja (predvsem z vidika uveljavljanja resornih vsebin) in organizacijsko-upravljalno področje. Predmet magistrske naloge predstavlja ob osnovni osvetlitvi vseh treh vidikov, njeno poglobljeno obravnavo predvsem iz vsebinsko teoretičnega in aplikativnega vidika.

Pri tem je bila uporabljena metoda systemskega pristopa z uporabo splošne systemske teorije. Systemska analiza prostora, oz. prostorskih sistemov, ki so predmet obravnave v prostorskem planskem procesu, je pokazala, da je institucionalno varovana kulturna dediščina del antropogenega prostorskega sistema, za katerega se je v širšem pomenu uveljavilo ime kulturna krajina, v ožjem pomenu pa je to poselitveni prostorski sistem. IKD je prepoznana kot ena od lastnosti elementov in struktur poselitvenega sistema.

Institucionalno varovana kulturna dediščina ni samozadosten prostorski sistem, kar pomeni, da je potrebno metodologijo njene obravnave v prostorskem planskem procesu dopolniti na način, da se jo med obravnavo, (ta pa obsega tako vsebinski kot upravno-pravni postopkovni del), vključi v poselitveni prostorski sistem.

Za realizacijo predlagane metode vključevanja institucionalno varovane kulturne dediščine v prostorski planski proces je potrebna predhodna izpolnitev določenih pogojev in sicer:

- vzpostavitev samostojnega resornega področja za poselitev, oziroma usmerjanja razvoja poselitve, z resornim zakonom in bazo podatkov (registrom);
- dopolnitev prostorskega planskega procesa s tako imenovanim systemskim pristopom oz. doktrino systemskega pristopa.

Institucionalno varovana kulturna dediščina kot prostorski sistem ni samozadostna, vendar pa je njeno ohranjanje v vseh okoliščinah v resorni zakonodaji izpostavljeno za temeljno vodilo njenega ohranjanja, kar postavlja pred strokovnjake, ki se ukvarjajo z načrtovanjem razvoja v prostoru, poseben strokovni izziv.

KLJUČNI POJMI:

Kulturna dediščina, institucionalno varovana kulturna dediščina, institucionalno varstvo kulturne dediščine, prostorski planski proces, resorno področje, strokovna osnova, strokovna podlaga, medsektorsko povezovanje, prostor, prostorski sistemi, register podatkov, arhitekturna in urbanistična dediščina, poselitvena dediščina, vrednotenje, prostorska kulturna identiteta, trajnostni razvoj, systemski pristop.

ABSTRACT

Institutionally protected cultural heritage (ICH) is one of the spatial components, and as such it is included in the spatial planning process.

The topic of this master's thesis comprises the problems concerning the method of protecting the institutionally protected cultural heritage, its treatment, integration and promotion in the spatial planning process, and, in this connection, also in urban planning and architectural designing.

The problems by their very nature also concern the legislative and administrative area, the content-related theoretical and applicational areas of spatial planning (particularly in terms of enforcing the sectoral contents), and the area of organization and administration. While basically illuminating all the three aspects, the subject matter of the thesis is an in-depth study of these problems particularly from the content-related theoretical and applicational (usable) aspects.

The method of the systemic approach based on general systemic theory was used.

The systemic analysis of physical space, i.e. spatial systems, which are the subject matter of the spatial planning process, has shown that the institutionally protected cultural heritage is part of the anthropogenic spatial system. In the broader sense, this anthropogenic spatial system is called cultural landscape, while in the narrow sense it is the settlement spatial system. The institutionally protected cultural heritage is identified as one of the properties of the elements and structures of the settlement system.

The institutionally protected cultural heritage is not a self-sufficient spatial system, which means that the methodology of its treatment in the spatial planning system should be improved so that during treatment, it is integrated into the settlement spatial system (consisting of both the content-related and the administrative-legal procedural part).

In order to implement the proposed method of integrating the institutionally protected cultural heritage into the spatial planning process, certain conditions first need to be met, such as:

- to establish an independent ministerial department for settlement, i.e. for guiding the development of settlement using sectoral law and the data base (register);
- to supplement, and renew the spatial planning process by applying the so-called systemic approach, i.e. the systemic approach doctrine.

Although the institutionally protected cultural heritage as a spatial system is not self-sufficient, yet the sectoral legislation emphasizes its preservation under any circumstances as a fundamental principle guiding its conservation, which presents a specific professional challenge for the experts dealing with spatial development planning.

Contents: No of pages: 250, No of graphic attachments: 92.

Annex: No of graphic attachments: 53.

KEY WORDS:

Cultural heritage, institutionally protected cultural heritage, institutional protection of cultural heritage, spatial planning process, ministerial department, technical bases, expert groundwork, inter-sectoral linking, physical space, spatial systems, data register, architectural and urban heritage, architectural heritage, spatial cultural identity, sustainable development, systemic approach.

Vas Olešče v občini Laško

1. UVOD

Institucionalno varovana nepremična kulturna dediščina (IKD) je ena od sestavin prostora in je kot taka vključena v prostorski planski proces.

Tema magistrske naloge obsega problematiko načina varstva institucionalno varovane kulturne dediščine, njeno obravnavo, vključevanje in uveljavljanje v prostorskem planskem procesu in v povezavi s tem tudi v urbanističnem načrtovanju in arhitekturnem projektiranju.

Problematika po sami naravi stvari sega na zakonodajno upravno področje, vsebinsko teoretično ter aplikativno področje prostorskega planiranja (predvsem z vidika uveljavljanja resornih vsebin) in organizacijsko-upravljaljsko področje. Predmet magistrske naloge predstavlja ob osnovni osvetlitvi vseh treh vidikov njeno poglobljeno obravnavo predvsem iz vsebinsko teoretičnega in aplikativnega vidika.

Analiza primerov iz prakse je pokazala, **da je obravnava institucionalno varovane nepremične kulturne dediščine v prostorskem planskem procesu kakor tudi v urbanističnem in arhitekturnem načrtovanju ne celovita**, in sicer **tako s strani dejavnosti spomeniškega varstva**, konservatorstva, kakor tudi **s strani t. i. prostorske stroke**. Odnos prostorskih strok do institucionalno zavarovane nepremične kulturne dediščine je mogoče v postopkih prostorskega planskega procesa, kakor tudi urbanističnega in arhitekturnega načrtovanja, pogosto zaznati kot površen, brez potrebnega zanimanja, marsikdaj celo odklonilen. Preučevanje tega problema je pokazalo, da je pravi vzrok nepoznavanje pravega mesta, vloge in pomena institucionalno varovane kulturne dediščine v prostoru. Zato je osnovni problem – **vsebinski problem**.

Preučevanje primerov iz prakse in teoretična obravnava v tem delu potrjujeta postavljeno hipotezo, da je pravo **izhodišče vsebinski del problema**, da ga je treba analizirati in poiskati najboljše izhodišče za rešitve, ki nato obsegajo tudi njegov upravno-pravni oz. organizacijski, zakonodajni in postopkovni del. V izhodišču si je treba prizadevati za čim širšo osvetlitev problema v njegovem okolju – to pa je po navadi tudi že izhodišče na poti k odgovoru, kako problem rešiti. **(POGLAVJE 2 in 3)**

Pri tem je bila uporabljena metoda sistemskega pristopa z uporabo splošne sistemske teorije.¹

Sistemska analiza prostora, oz. prostorskih sistemov, ki so predmet obravnave v prostorskem planskem procesu, je pokazala, da je institucionalno varovana nepremična kulturna dediščina del antropogenega prostorskega sistema, za katerega se je v širšem pomenu uveljavilo ime kulturna krajina, v ožjem pomenu pa je to poselitveni prostorski sistem. V poselitvenem prostorskem sistemu, ki je sestavljen iz elementov (stavbe, naprave) in njihovih povezav (komunikacijske in energetske povezave) v strukturo (naselitvena središča in naselitvena območja), je IKD prepoznana kot lastnost elementa oz. strukture, ne pa kot samostojen prostorski sistem.

Kot lastnost elementa ali strukture poselitvenega sistema je **IKD**, tako kot druge prepoznane lastnosti sistema, identitetni opredeljevalec elementa. Je pa treba pri tem poudariti, da pri tem **predstavlja samo eno od lastnosti**, ki opredeljujejo določen element ali strukturo v prostoru. V skladu z Russelovim paradoksom celovitosti posamične lastnosti elementov in struktur sestavljajo in opredeljujejo celoto, ta pa ni le seštevek lastnosti, temveč je nedeljiv, celovit pojav – nova celota, nov sistem. Identiteta je sestavni del integritete določenega pojava, pojav

¹ Med drugimi to raziskovalno tehniko za področje usmerjanja poselitve in urejanja naselij priporoča tudi Ekonomska komisija za Evropo pri Združenih narodih v *Trends in Research on Human Settlements in ECE Countries* (1990: 32).

pa ni le seštevek vseh identitet, vseh lastnosti ki ga opredeljujejo, temveč je nova celovita enota (**POGLAVJE 2, 4 in 5**)

Elementi in strukture prostorskih sistemov so bistveno opredeljeni s svojo celovitostjo, s svojo integriteto. Pri tem je treba upoštevati njihove posamične lastnosti, vendar pa je ob načrtovanju sprememb, kar prostorsko planiranje je, cilj vedno ohraniti integriteto celote ali ponovno postaviti porušeno celovitost. V prvi vrsti pa jo je seveda treba na vseh različnih ravneh in povezavah prepoznati, kar so ob naslonitvi na sistemsko teorijo tudi bistvena izhodišča prostorskega planskega procesa: **spoznavati** prostor, posegati vanj, ga uporabljati, ga **spreminjati, preoblikovati** – ob upoštevanju določenih načel z določenim ciljem in – in ob tem **spremljati stanje** prostorskih sistemov. (**POGLAVJE 3**)

IKD je zaradi dejstva, da med prostorskimi sistemi predstavlja le lastnost elementa poselitvenega sistema in da je kljub temu, da je v prostorski planski proces vključena kot samostojna prostorska sestavina, v razmerjih tega sistema v hierarhično podrejenem oz. odvisnem položaju. Kot teoretičen (abstrakten) – zgodovinsko zaznamovan – ahron in zaradi tega ne samozadosten prostorski sistem IKD v prostorskem planskem procesu ne more neodvisno narekovati “smeri razvoja”. Vendar pa je IKD kot eden od pomembnejših opredeljevalcev prepoznavnosti (identitete) določene antropogene prostorske enote nepogrešljiva prvina za prepoznavanje in opredeljevanju njene celovite prostorske zgradbe.

IKD je sestavni del celovite podobe antropogenih prostorskih sistemov. Iz prepoznavanja integritete prostorskih sistemov je zaradi tega dejstva in ne le zaradi izredno močne zakonske zaščite (ki naj bi potrjevala velik interes države za njeno ohranitev) ni mogoče izločiti. Pa tudi zaradi njene na posameznika vezane, intimne (osebne) in skupne, družbeno prepoznane **trajne vrednosti** ne. Trajnostna razvojna usmeritev pa je eno od pomembnejših sodobnih prostorskih razvojnih načel.

Institucionalno varovana kulturna dediščina ni samozadosten prostorski sistem, kar pomeni, da je potrebno **metodologijo njene obravnave v prostorskem planskem procesu** dopolniti na način, da se jo med obravnavo (ta pa obsega tako vsebinski kot upravno-pravni postopkovni del) vključi v poselitveni prostorski sistem.²

Izhodišče pri iskanju rešitev je treba iskati v:

- ugotavljanju realnega mesta IKD v **prostorskih sistemih** in povezave z njimi (model **ISM3m**);
- ugotavljanju **povezave IKD s poselitvenim prostorskim sistemom** – na osnovi analize poselitve z induktivno metodo po modelu SNK in z deduktivno metodo po modelu PUA;

in v naslednjih korakih, ki ne zadevajo samo IKD, temveč vse prostorske sestavine, ki so predmet obravnave v:

- **dopolnjenem, prenovljenem ali novem načinu urejanja prostora**, organiziranemu po načelih systemske analize stanja in upravljanja sistemov, z uporabo preglednih in primerljivih metod, v osnovnih treh sklopih prostorskega planskega procesa:
 - spoznavanje,
 - spreminjanje,
 - spremljanja stanja prostorskih sestavin;

² Popolnoma samostojna pa je dejavnost varstva kulturne dediščine na svojem resornem področju v prepoznavanju, analizi, vrednotenju, fizičnem obnavljanju in ohranjanju dediščine, v njeni popularizaciji in raznih znanstvenih raziskavah.

- ob opredeljenih ciljih in **splošno sprejetih načelih** prostorskega planiranja:
 - trajnostni razvoj,
 - sonaravnost,
 - povezanost;
- in **realizaciji posegov v prostor**, uporabe prostora, **ohranjanja in vzdrževanja prostorskih virov**:
 - skozi transparentne odločitve (prostorske) politike (ta je nato predmet preverb in korekcij v demokratičnih institucijah države)
 - skladno z ugotovitvami **stroke** in rezultati uresničevanja prostorskih razvojnih ciljev;
- po načelu **prepoznavnega sodelovanja**:
 - **javnosti** (kot naročnika in kot zainteresiranega) v prostorskem planskem procesu,
 - **posameznega resorja** v prostorskem planskem procesu,
 - **medresornega** (medsektorskega) **povezovanja**,
 - **usklajevanja** navzkrižnih interesov v prostoru;
- in s **ciljem, da se ohrani** integriteta prostorskih sistemov in **prostorska stvarnost kot celota**.

POGOJI

Za realizacijo predlagane metode vključevanja institucionalno varovane kulturne dediščine v prostorski planski proces je potrebna predhodna izpolnitev določenih pogojev in sicer:

- vzpostavitev samostojnega resornega področja za poselitev, oziroma usmerjanja razvoja poselitve, z resornim zakonom in bazo podatkov (registrom);
- dopolnitev prostorskega planskega procesa s tako imenovanim sistemskim pristopom oz. doktrino sistema pristopa.

Institucionalno varovana kulturna dediščina kot prostorski sistem ni samozadostna, vendar pa je njeno ohranjanje v vseh okoliščinah v resorni zakonodaji izpostavljeno za temeljno vodilo njenega ohranjanja, kar postavlja pred strokovnjake, ki se ukvarjajo z načrtovanjem razvoja v prostoru, poseben strokovni izziv.

SLOVENSKI PROSTOR V EVROPSKEM PROSTORU REGIJ

Skupno evropsko državo naj bi sestavljala Evropa regij. Za Evropo kot celoto je pomembno ohranjanje skupnega evropskega zgodovinskega spomina, k čemur bistveno prispevata tudi ohranjanje kulturne dediščine in skrb za ohranjanje identitete prostora.

Vsaka regija, država, bo morala poskrbeti za svoj prostor in svojo dediščino, kajti Evropska unija nima skupnih predpisov, ki bi urejali to področje. Vsaka država bo torej za svoj prostor in za svojo prostorsko prepoznavnost lahko poskrbela skladno s svojimi zmožnostmi in interesi.

Institucionalno varovana kulturna dediščina (IKD) je zakonski kazalnik zgodovinskega spomina, ni pa edini. Obstajajo tudi tako imenovane kulturne vrednote v prostoru, kot del prostorske kulturne identitete, ki pa za razloček od IKD delujejo bolj nedoločno, abstraktno. Da bi jih lahko učinkovito prepoznavali, varovali in ohranjali bo treba narediti nekaj več: poseči bo treba tudi v današnjo kulturo, ne le kulturno dediščino. Potrebno bo izobraževanje in ozaveščanje tako ustvarjalcev kot porabnikov "kulturnih vrednot". V najširšem merilu to pelje k izboljševanju kvalitete življenja.

V tej povezavi je pomembno tudi mesto institucionalno varovane kulturne dediščine: Kaj je institucionalno varovana kulturna dediščina in kje je njeno mesto v skupnem evropskem prostoru? Kako ohranjanje IKD prispeva, ne le k ohranjanju identitete prostora, temveč tudi k njenemu razvoju?

Krakovska listina (Krakow, 2000) ugotavlja:

Spomenik je pojav (bit, entiteta), ki ji pripisujemo neko vrednost in ki je v pomoč našemu spominu. Spomin v njem prepozna vidike, ki so pomembni za človeška dejanja in misli, ki jih lahko povežemo z zgodovino. Čeprav še ne razloženo, je to za nas vedno razumljivo.

V preambuli h Krakovski listini pa je zapisano: Vsaka skupnost je zaradi svojega kolektivnega spomina in zavesti o preteklosti odgovorna tako za prepoznavanje kakor tudi za upravljanje svoje dediščine. Elementi dediščine so nosilci mnogih vrednot, ki se lahko sčasoma spremenijo. Značilnosti vsake dediščine določajo raznovrstne vrednote elementov. Iz tega procesa spreminjanja družba razvije zavest o potrebi, da skrbi za skupne vrednote dediščine.

2. INSTITUCIONALNO VAROVANA NEPREMIČNA KULTURNA DEDIŠČINA IN NJENO OHRANJANJE Z VKLJUČEVANJEM V PROSTORSKI PLANSKI PROCES

2. INSTITUCIONALNO VAROVANA NEPREMIČNA KULTURNA DEDIŠČINA IN NJENO OHRANJANJE Z VKLJUČEVANJEM V PROSTORSKI PLANSKI PROCES

2.1 VARSTVO KULTURNE DEDIŠČINE KOT RESORNO PODROČJE V DRŽAVNI UPRAVI

2.1.1 VARSTVO KULTURNE DEDIŠČINE KOT RESORNO PODROČJE

(1) Delovanje države skozi državno upravo

Ugotovitev, da obstaja institucionalno varovana kulturna dediščina, pomeni, da sta dediščina in njeno varstvo opredeljena z zakonom in da za varstvo skrbijo institucije države. Država deluje na osnovi zakonov. Najvišji zakon v državi, ki opredeljuje vse nadaljnje, je ustava. Ustava Republike Slovenije ločuje državno oblast na zakonodajno, sodno in izvršno. Izvršna oblast države je vlada, ki deluje kot državna uprava in je organizirana po ministrstvih. Ministrstva so pristojna za eno ali več področij gospodarskega, kulturnega in socialnega življenja državljanov, prebivalcev določene države. Uveljavljeno ime za ministrstvo je tudi **resor**, področja, s katerimi se ukvarja, so resorna področja.

Resorno področje v državni upravi

Z besedo resor ali tudi vladni resor je označeno delovno področje ministrstva. Resorji so na primer zdravstvo, šolstvo, kmetijstvo, obramba, promet, energetika, pa tudi kultura, prehrana in turizem. Resor skladno z zakonsko predpisanimi nalogami skrbi za določeno področje. Kadar pokrivajo dopolnjujoča se področja, se resorji pri nalogah povezujejo.

Naloge resorjev so povezane tudi z eno- ali večletnimi načrti ministrstev oz. vlade; ti so pripravljene na osnovi t. i. **nacionalnih programov**. Vladne programe potrjuje druga veja oblasti – zakonodajna oblast, katere najvišji predstavnik je državni zbor (parlament). Državna uprava deluje tudi na lokalni ravni v občinskih upravah, na čelu z župani. Je samostojna in vezana na usmeritve države le v določilih, ki so opredeljena v zakonu. V naši državi, srednja, regionalna raven ni zakonsko opredeljena, ustava jo dopušča kot dogovorno kategorijo.

Naloge resorjev, splošna in resorna zakonodaja

Vladni resor ima na osnovi splošnih zakonskih določil pregled nad vsebinskim, zakonodajnim, strokovnim in organizacijskim delom področja, za katero je pristojen. Številni pomembni podatki iz raznih področij se stekajo v resor, ki je vozlišče informacij in različnih povezav tako na vladni kot medvladnih ravneh.

Resor politiko vlade izvaja s finančnimi sredstvi, ki so mu dodeljena v proračunu. Tudi s financiranjem resor neposredno ali posredno ureja strokovno, vsebinsko in organizacijsko delo na posameznih področjih, podpira določene usmeritve v raziskavah in dejavnostih, druge podpira manj ali pa sploh ne.

(2) Civilna, politična in strokovna javnosti

Za državno ureditev praviloma velja, da predstavlja politično ureditev družbe, zasnovano na osnovi javnega delovanja političnih strank z njihovimi programi, ki zajemajo tako načelni odnos do družbene ureditve in njenega razvoja kakor tudi vsebinske opredelitve do posameznih področij delovanja družbe. Do programov političnih strank se opredeljujejo državljanji na demokratičnih tajnih volitvah in s tem za obdobje štirih let izberejo svojo prihodnjo oblast. Politične stranke in državljanji, ki imajo pravico in dolžnost, da izbirajo med njimi in jih volijo, so t. i. **politična javnost**.

Družba seveda ne deluje samo z dejavnostjo političnih strank; državljani se zbirajo tudi ob programih t. i. civilne pobude, ki se ukvarja z različnimi področji življenja, pri čemer se ne čuti zavezana institucionalnim usmeritvam države in je finančno neodvisna. Ta del javnosti se prepozna pod imenom **civilna javnost**, civilna družba.

Posebno obliko javnega delovanja predstavlja t. i. **strokovna javnost**, ki deluje skozi neodvisne stanovske organizacije ali posameznike, ki se javno opredeljujejo do vprašanj, ki so iz širšega družbenega vidika pomembna in zadevajo področje, o katerem so kot strokovnjaki bistveno bolj poučeni kot ostala javnost. Z javnim izražanjem svojih strokovnih stališč in osvetlitvami določenega problema ali tematike strokovnjaki **ozaveščajo** širšo družbeno skupnost.

Dejstvo je, da je delovanje politične javnosti že zaradi njene organiziranosti skozi državne organe dominantno in da je njena moč v praksi omejena z instrumenti, ki jih poznajo demokratično urejene države. Vendar pa sta ob tem izjemno pomembni civilna in strokovna javnost, saj na svoj način, neodvisno od institucij države opozarjajo, raziskujejo in se opredeljujejo do vprašanj prihodnosti, preteklosti in sedanjosti. Poleg tega se institucije civilne družbe in strokovne institucije med seboj povezujejo tudi prek državnih meja in tvorijo tako imenovane **nevladne oblike delovanja**.

Dejstvo je, da totalitarne družbene ureditve ne dopuščajo delovanja civilne in strokovne javnosti, v določenem smislu tudi politične javnosti ne. Pomembno je, da je v družbi omogočeno delovanje vseh treh javnosti; tako so družbeni problemi lahko celoviteje osvetljeni, celotna družba pa ima priložnost, da se do njih opredeli, kar je predpogoj za njihovo povezano s tem pa tudi uspešnejše reševanje. Delovanje vseh treh javnosti odseva tudi na resornih področjih, saj ta niso zaprta območja delovanja vladnih ustanov, temveč so sestavni del družbe. Vsa ta dejstva so značilna tudi za **resorno področje varstva kulturne dediščine**, ki v naši državi sodi v področje delovanja ministrstva za kulturo.

Država lahko usmerja raziskave varstva kulturne dediščine, postavi lahko učinkovito upravno-pravno ureditev varstva kulturne dediščine in pospeši ozaveščanje o pomenu kulturne dediščine za družbo.

Država lahko z drugačno politično usmeritvijo poudari nekatere zvrsti dediščine ali jih celo na novo opredeli, druge pa zanemari ali izloči iz svoje skrbi.³ Vendar pa je kulturna dediščina po svojem pomenu nekaj, kar močno presega same institucionalne okvire, je pomemben del zanimanja celotne civilne družbe in strokovne javnosti.

(3) Upravno – pravna organiziranost resornega področja varstvo kulturne dediščine Varstvo kulturne dediščine kot ustavna in zakonodajna kategorija

Danes je, tako kot v mnogih evropskih državah, tudi v Sloveniji varstvo kulturne dediščine ustavna kategorija. Ustava Republike Slovenije določa, da “država skrbi za ohranjanje naravnega bogastva in kulturne dediščine ter ustvarja možnosti za skladen civilizacijski in kulturni razvoj Slovenije”.⁴

V skladu z **zakonom o organizaciji in delovnem področju ministrstev** je za “varstvo kulturne dediščine in kulturnih vrednot na področju naravne dediščine” pristojno Ministrstvo

³ Do leta 1991 je spomeniško varstvo na slovenskem poznalo t. i. spomenike delavskega gibanja in ljudske revolucije, kamor so sodila tudi vsa partizanska grobišča, spominske plošče, ki so zaznamovale dogodke iz tega obdobja, ipd. Po spremembi političnega režima je bila ta kategorija dediščine izbrisana iz zakonodaje, enote pa so bile ponovno valorizirane in tiste, ki so ustrezale merilom, so bile uvrščene v splošno kategorijo zgodovinske oz. memorialne dediščine.

⁴ Ustava Republike Slovenije, Uradni list RS/I, št. 33/91, 5. člen.

za kulturo. Zakon tudi določa, da **Uprava za kulturno dediščino** opravlja upravne in z njimi povezane strokovne naloge, ki se nanašajo na varstvo kulturne dediščine in kulturnih vrednot na področju naravne dediščine.⁵ Za **izvajanje** javne službe na področju varstva nepremične dediščine in premične dediščine, ki je njen sestavni del, ustanovi država **javni zavod** za varstvo dediščine, ki s svojimi organizacijskimi enotami pokriva celotno območje Republike Slovenije.

Zakon o uresničevanju javnega interesa na področju kulture⁶ določa, da ta med drugim vključuje tudi varstvo kulturne in naravne dediščine in da se javni interes na področju kulture uresničuje z **nacionalnim kulturnim programom**, s kulturnim programom lokalnih skupnosti, z opredelitvijo javnih služb in z ustanavljanjem javnih zavodov na področju kulture. Zakon tudi določa da Vlada RS vsako leto predloži državnemu zboru poročilo o izvajanju nacionalnega kulturnega programa v preteklem letu z oceno rezultatov in s predlogi potrebnih ukrepov. Vlada ustanovi **svet za kulturo** kot strokovno posvetovalno telo, ki oblikuje vsebinska izhodišča in usmeritve za pripravo nacionalnega kulturnega programa, spremlja in ocenjuje izvajanje nacionalnega kulturnega programa in daje pobude za njegove spremembe in dopolnitve ter sodeluje pri pripravi predloga nacionalnega kulturnega programa.

(4) Nacionalni kulturni program o varstvu kulturne dediščine

V skladu z zakonom **nacionalni kulturni program** med drugim določa: načela in cilje kulturne politike,

- ukrepe kulturne politike za razvoj kulturnih dejavnosti in za varstvo kulturne dediščine,
- usmeritve na področju varstva okolja in urejanja prostora z vidika varstva kulturne dediščine.

V predlogu Slovenskega nacionalnega kulturnega programa (NKP, 2000) je **okolje prepoznano kot kulturna vrednota** z naslednjimi besedami: “prostor, v katerem živimo, določa način našega življenja, mišljenja in ustvarjanja. Zato se mora kulturna politika zavzemati za ohranjanje naravnega okolja, še posebno za urbano podobo naselij. Slovensko izročilo, ki je razvilo skladnost med naravnim in poselitvenim okoljem, je treba upoštevati in hkrati primerno nadgrajevati. Zato **se bo kulturna politika zavzemala za gradnjo, ki bo v skladu z videzom krajine in njeno zgodovinsko in duhovno podobo**. Za nacionalno in kulturno identiteto ni naše okolje nič manj pomembno kot jezik, v katerem govorimo. Izoblikovano okolje, v katerem živimo, je materinščina našega bivanja.” (NKP, 2000: 30)⁷

V usmeritvah je za kulturno dediščino v predlogu nacionalnega kulturnega programa med drugim navedeno, da je “potrebno zagotoviti kakovostno dokumentacijo in inventarizacijo dediščine, nadaljnje spolnjevanje zbirnega registra. **Zagotoviti je potrebno varstvo spomenikov in dediščine v prostoru**, zlasti tiste, ki ne bo zavarovana kot spomenik, za kar bo treba še urediti ustrezno zakonodajo; varstva morajo biti deležne nove oz. zapostavljene zvrsti dediščine, kot so naselbinska, zgodovinska, tehniška, dediščina 20. stoletja, kulturna krajina, oblike tradicionalne obrti, veščin, znanja in socialnih praks. Vzpostaviti je treba varstvo območij dediščine.” (NKP, 2000: 71).

⁵ Zakon o organizaciji in delovnem področju ministrstev, *Uradni list RS*, št. 71/94, 8. člen.

⁶ Zakon o uresničevanju javnega interesa na področju kulture, *Uradni list RS*, št. 75/94, (2., 3., 8. in 9. člen).

⁷ *Slovenski nacionalni kulturni program (predlog)*, Ministrstvo za kulturo Vlade Republike Slovenije. Nova revija, Ljubljana 2000.

Podrobneje varstvo kulturne dediščine opredeljuje **Zakon o varstvu kulturne dediščine** (ZVKD, 1999).⁸

Slika 1 Marija Gradec, 2003, foto MHP

⁸ Zakon o varstvu kulturne dediščine ZVKD, *Uradni list RS*, št. 7/99.

2.1.2 ZAKONSKA DOLOČILA V ZVEZI S PREDMETOM, OBLIKAMI IN CILJI VARSTVA NEPREMIČNE KULTURNE DEDIŠČINE

(1) Temeljna določila zakona

Predmet varstva – premična in nepremična kulturna dediščina

Kulturna dediščina, ki je predmet zanimanja institucionalnega varstva države, je opredeljena v zakonu o varstvu kulturne dediščine: “**kulturna dediščina** so območja in kompleksi, grajeni ali drugače oblikovani objekti, predmeti ali skupine predmetov oz. ohranjena materializirana dela, kot rezultat ustvarjalnosti človeka in njegovih različnih dejavnosti, družbenega razvoja in dogajanj, značilnih za posamezna obdobja v slovenskem in širšem prostoru, katerih varstvo je zaradi njihovega zgodovinskega, kulturnega in civilizacijskega pomena v javnem interesu.”

Dediščina so v skladu z določili zakona predvsem arheološka najdišča in predmeti, naselbinska območja, zlasti stara mestna in vaška jedra, oblikovana narava in kulturna krajina, stavbe, njihovi deli ali skupine stavb z umetnostno, zgodovinsko ali tehnično pričevalnostjo; stavbe in drugi predmeti, povezani s pomembnimi osebami naše politične, gospodarske in kulturne zgodovine; arhivsko gradivo; knjižnično gradivo; predmeti ali skupine predmetov zgodovinskega, umetnostnega, sociološkega, antropološkega, etnološkega ali naravoslovnega pomena, ki izpričujejo zgodovinska dogajanja na Slovenskem.

Dediščina so po zakonu nepremičnine ali njihovi deli, skupine nepremičnin in območja, t. i. **nepremična dediščina**, ter premičnine in njihove zbirke, t. i. **premična dediščina**.

Kulturna dediščina lahko skladno z zakonom pridobi status **kulturnega spomenika**, kadar ima elemente, s katerimi je dokazana kontinuiteta ali posamezna stopnja kulturnega in civilizacijskega razvoja, ali predstavlja kakovostni dosežek v ustvarjalnosti.⁹

Kulturna funkcija dediščine

Zakon določa, da je kulturna funkcija dediščine opredeljena z neposrednim vključevanjem dediščine v prostor in aktivno življenje v njem, predvsem na področju vzgoje, posredovanja znanj in izkušenj preteklih obdobj, v **krepitvi narodne samobitnosti in kulturne identitete**.

Sistem varstva nepremične kulturne dediščine

Zagotovljen je enoten sistem varstva dediščine; obsega pravno in strokovno varstvo ter javno financiranje varstva dediščine pod zakonsko določenimi pogoji. Dediščina je **po zakonu varovana** na podlagi vpisa v register dediščine oz. pridobitve statusa spomenika na način, ki jih določa zakon. Varstvo dediščine je v ohranjanju materialnih in vsebinskih značilnosti predmetov, skupin predmetov oz. objektov ali območij, ki so opredeljeni kot dediščina, je skrb za njihovo celovitost in neokrnjenost ter poudarjanje in zagotavljanje pomena, ki ga imajo kot bistvena sestavina sodobnega življenja.¹⁰

Kulturna dediščina se po zakonu o varstvu kulturne dediščine zavaruje statusno, torej s pridobitvijo statusa z vpisom v **register kulturne dediščine**.¹¹ Pridobitev statusa kulturne dediščine je osnova za vse nadaljnje, z zakonom predpisane načine varovanja in ohranjanja, tako z **odlokom o razglasitvi**, ki ga sprejme občinski svet ali Državni zbor, in z njenim **vključevanjem v prostorske planske in izvedbene akte**.¹²

⁹ Nav. delo, 2. in 3. člen.

¹⁰ Nav. delo, 4. člen.

¹¹ Pravilnik o vodenju zbirnega registra kulturne in naravne dediščine, *Uradni list RS*, št. 26/95 (velja do 1.1.2003); Pravilnik o registru nepremične kulturne dediščine, *Uradni list RS*, št. 25/2002 (velja od 1.1.2003).

¹² ZVKD, *Uradni list RS*, št. 7/99, 10. člen.

(2) Povezava ciljev varstva nepremične kulturne dediščine in načinov njenega ohranjanja

Cilji varstva nepremične kulturne dediščine

Razen načelne opredelitve v **ustavi** in določnejše v nacionalnem kulturnem programu so temeljni cilji varstva kulturne dediščine opredeljeni v zakonu o varstvu kulturne dediščine. Na osnovi zakonskih opredelitev je mogoče ugotoviti, da gre v prvi vrsti za skrb za **ohranjanje neokrnjenosti in celovitosti** materialnih in vsebinskih **lastnosti** predmetov, skupin predmetov oz. objektov ali območij, ki so opredeljeni kot dediščina, s tem pa tudi preprečevanje posegov, s katerimi bi se utegnile spremeniti lastnosti, vsebina, oblika in s tem vrednost dediščine. Kot temeljni cilj je navedeno tudi, da je ohranjanje in varstvo dediščine **skrb vseh in vsakogar** ter da je dediščino treba varovati in **ohranjati v vseh okoliščinah**.¹³

Varstvo nepremične kulturne dediščine z vključevanjem v prostorski planski proces

Nepremična kulturna dediščina je pojav v prostoru, ki ga je v prostorskem planskem procesu treba upoštevati. Vključevanje institucionalno varovane kulturne dediščine v prostorski planski proces je eden od načinov varstva dediščine, ki naj bi bil najcelovitejši in bi smiselno dopolnjeval vse druge oblike varstva: fizično obnovo, popularizacijo dediščine, vključevanje znanj o dediščini v učne programe.

Zaradi zapletenega postopka in metodologije prostorskega planiranja pa varstvo in ohranjanje nepremične kulturne dediščine z njenim vključevanjem v prostorski planski proces predstavlja eno najzahtevnejših nalog tega resornega področja. Sedanji zakon o varstvu kulturne dediščine v 41. členu opredeljuje okvirne vsebine varstva nepremične kulturne dediščine pri njenem vključevanju v prostorski planski proces in napoveduje podzakonski akt, ki naj bi natančneje metodološko in vsebinsko opredelil to zahtevno področje.¹⁴

(3) Kulturna dediščina kot sestavina prostora, vključena v prostorski planski proces

Oznaka nepremična za kulturno dediščino pomeni, da ta ostaja v prostoru in da je vezana na določeno okolje, v katerem je nastala kot stavba, naselje ali drugače (npr. arheološko ali krajinsko) opredeljeno območje. Pojavnost kulturne dediščine se na predmetni ravni lahko enači s poselitvijo določenega prostora, s tem pa ima seveda tudi **določen vpliv na okolje**. V tem pogledu je nepremična kulturna dediščina kot sestavina prostora vključena tudi v delovno področje ministrstva, pristojnega za okolje in prostor, v t. i. **poselitveni in prostorski planski resor**.

Po zakonu o organizaciji in delovnem področju ministrstev je **Ministrstvo za okolje in prostor**¹⁵ med drugim zadolženo za varstvo okolja in narave; za vode in vodno gospodarstvo; za geološke, seizmološke, meteorološke in druge geofizikalne pojave oz. naravne pojave; za prostorsko planiranje, posege v prostor, za graditev objektov ter za premoženjskopravne zadeve, povezane z nepremičninami; za jedrsko varnost; za stanovanjske zadeve; za geodezijo in geororientirane informacijske sisteme ter za inšpekcijski nadzor na teh področjih.¹⁶

¹³ Nav. delo, 4. in 5. člen.

¹⁴ Veljavni ZVKD (1999) v 41. členu po vsebini popolnoma enako opredeljuje vsebino strokovnih zasnov (prej strokovnih osnov) varstva kulturne dediščine kot 9. člen prejšnjega zakona o varstvu naravne in kulturne dediščine (veljaven od leta 1981), kar pomeni, da se okvirne vsebine varstva dediščine v prostoru z vidika resorja več ko 20 let niso spreminjale. To bi lahko sicer lahko pomenilo dvoje: da so ustrezno predstavljene ali pa, da je to področje v spomeniškovarstveni teoriji in praksi že predolgo zapostavljeno.

¹⁵ Ministrstvo za okolje in prostor RS se je sredi leta 2002 preimenovalo v Ministrstvo za okolje, prostor in energijo; v tem besedilu je zaradi enostavnejšega poimenovanja ohranjeno staro ime.

¹⁶ Zakon o organizaciji in delovnem področju ministrstev. *Uradni list RS*, št. 71/94.

V zvezi z navedenim področjem dela Ministrstva za okolje in prostor je treba ugotoviti, da v sedanji ureditvi ni jasno opredeljeno in poudarjeno resorno področje, ki bi se lahko neposredno povezovalo s področjem varstva kulturne dediščine na predmetni ravni. To pa je materialno okolje, v katerem kulturna dediščina nastaja – in katerega del je – celotna **poselitev** v prostoru.¹⁷ Pri Ministrstvu za okolje in prostor trenutno ni področja, ki bi samostojno skrbelo za to prostorsko sestavino, kar pomeni, da bi bilo opredeljeno s samostojnim zakonom in bi tudi v okviru tega zakona skrbelo za bazo podatkov o poselitvi in imelo pregled nad stanjem in razvojem resornega področja.¹⁸

Področji varstva kulturne dediščine in poselitev se torej prekrijeta na t. i. “prostorskem planskem področju”, kjer en resor predstavlja predmetno sestavino prostora (nepremično kulturno dediščino), drugi (poselitveni) pa je vključen v prostorski planski proces, ne da bi se jasno prepoznalo in spremljalo **njegovo stanje**. To pa je problem tudi za poselitev samo, ne le za institucionalno varovano kulturno dediščino kot njen integralni del.

(4) Naloge “prostorsko planskega resorja” ali “prostorskega resorja” in “vsebinskih resorjev”

Nosilci urejanja prostora so državni organi oz. organi lokalnih skupnosti in nosilci javnih pooblastil, ki odločajo ali soodločajo o zadevah urejanja prostora. V prostorskem planskem procesu sodelujejo še pobudniki, pripravljavci in načrtovalci. Vsi našteti so omenjeni v zakonu o urejanju prostora, na področju “prostorskega planskega resorja”¹⁹.

Prostorski planski resor se prepoznava kot tisti, katerega upravna naloga je opredeliti in urediti celovito načrtovanje razvoja v določenem prostoru in možnosti njegove uporabe. Ob tem je področje prostorskega planiranja del celovitega gospodarskega in družbenega planiranja. Zato je jasno, da gre pri predmetu dela “prostorskega planskega resorja” za področje, ki na specifičen način povezuje različna resorna področja, neposredno povezana s prostorom, npr.: kmetijstvo, vodni viri, kulturna in naravna dediščina, promet. Za potrebe načrtovanja razvoja v prostoru, oz. prostorskega planiranja ti resorji posredujejo “prostorskemu planskemu resorju” podatke o “svojih” **vsebinah**, ki so pomembne s stališča urejanja prostora in razvoja, in opredelijo tudi “svoje” razvojne potrebe v prostoru. Prostorski planski resor obvestijo tako o stanju svojih resornih vsebin kakor tudi o načrtovanju njihovega razvoja s svoje strani, torej s strani resorja, ki je njihov skrbnik.

Resor, ki je odgovoren za planiranje v prostoru, mora vse te vsebine upoštevati, jih uskladiti²⁰ in jih na primeren način dodatno usmeriti v celovit razvojni korak. To je zahtevno organizacijsko in vsebinsko, strokovno in s tem povezano raziskovalno delo in je hkrati vsebina prostorskega planskega procesa, podprta z resorno in prostorsko zakonodajo in povezana z gospodarskim in socialnim razvojem določenega območja.

“Vsebinski resorji” in “prostorsko planski resor”

Za razlikovanje v poimenovanju resorjev je v tem besedilu uporabljena pojmovna zveza “vsebinski resor” za vse resorje oz. resorna področja, ki niso “prostorski planski resor” in sodelujejo v prostorskem planskem procesu s podatki o prostorskih sestavinah.

¹⁷ Poselitev: proces izrabe prostora za trajno naselitev ljudi, tudi stanje takšne rabe (*USL*, 1997–98).

¹⁸ Področje sicer “pokriva” več zakonov, vendar nobeden celovito. Posledica je relativna neurejenost področja poselitve, ki se kaže kot povečevanje razpršene gradnje, širjenje mestnega obrobja, praznjenje središč ipd.

¹⁹ Opredelitev je iz novega zakona o urejanju prostora (ZUreP-1, *Uradni list RS*, št. 110/2002.).

²⁰ Interesi “vsebinskih” resorjev so si velikokrat nasprotujoči in v tem pogledu načrtovanje razvojnih korakov v prostoru z vidika usklajevanja teh interesov ni enostavna naloga.

Torej: vsak vladni resor v osnovi "skrbi" za svoje področje. S stališča skrbi za svoje področje naj bi "prostorski planski resor" svojo pozornost usmerjal predvsem na učinke prostorskega planiranja, njegovo dosledno upravno-pravno realizacijo in razvoj metodologij prostorskega planiranja.

Skrb za prostor kot javno dobro

Prostorsko planiranje je po zakonu javno. V nastajanje prostorskih planov je vključena javnost skozi institut javne razgrnitve osnutkov in predlogov planskih aktov in javne razprave.²¹ Tako ima javnost priložnost, da se seznanijo z resornimi vsebinami v prostoru in z načrti uporabe prostora. V okviru zakonskih določil lahko tudi vpliva na odločitve.

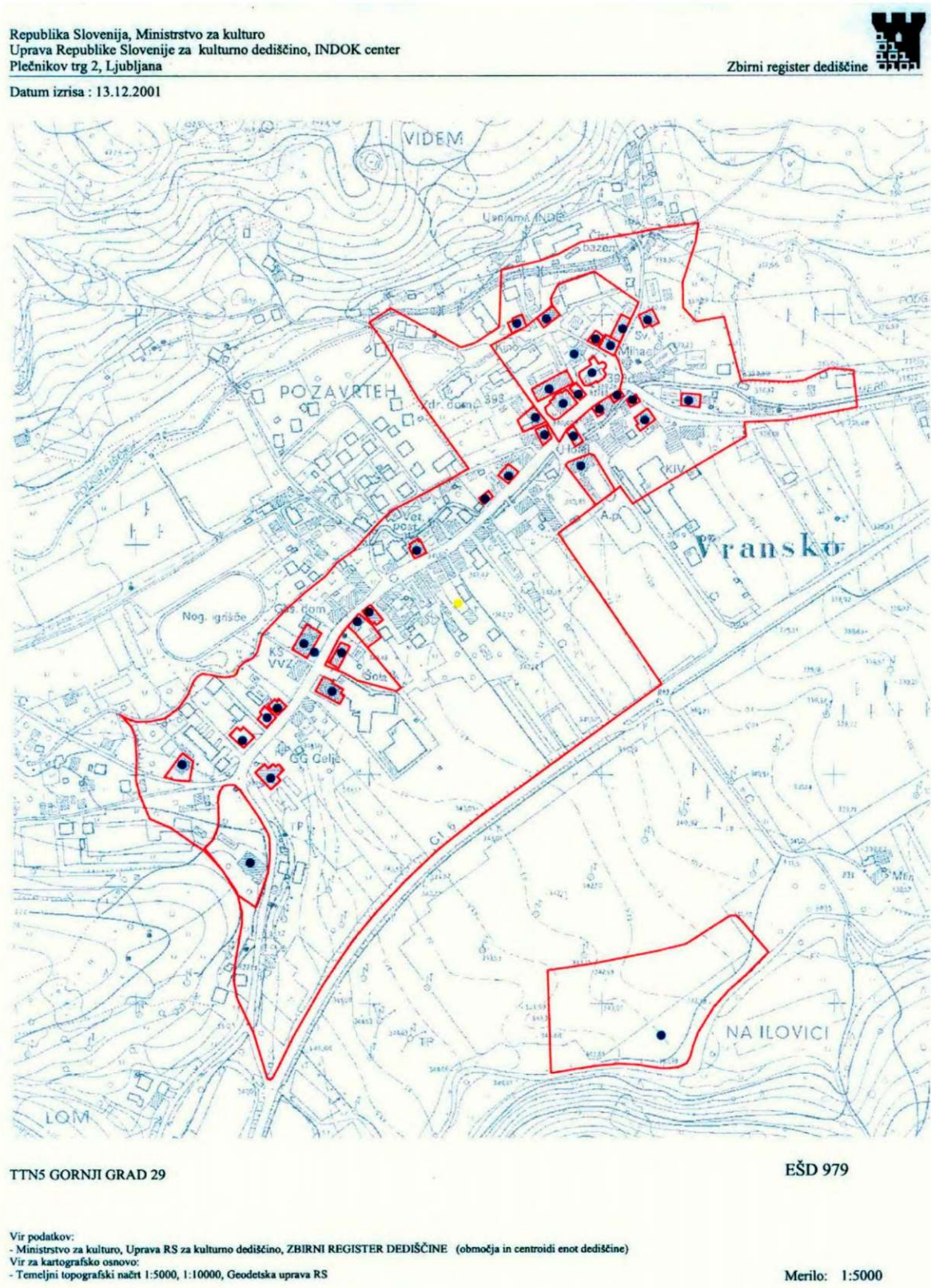
Razvoj v prostoru za državno pomembne vsebine načrtuje država in za svoja območja lokalne skupnosti, na pobudo različnih družbenih subjektov, skozi različne razvojne programe.

Skrb za prostor kot javno dobro je razdeljena na raziskovanje prostorskih sestavin in na oceno stanja. Na analitični vsebinski ravni je prepuščena v prvi vrsti "vsebinskim" resorjem. Ti so dolžni obveščati prostorski planski resor s podatki o prostorskih sestavinah in o stanju v prostoru, tako kakor je predpisano z zakonom oz. ob pripravi različnih prostorskih planskih aktov.

Prostorski planski resor pripravi načrt sprememb v prostoru, tj. prostorski plan. Rezultati planiranja, podatki o realizaciji na osnovi planskih aktov in izvedbenih načrtov (pa tudi mimo njih) načrtovanih sprememb v prostoru ter podatki o stanju v prostoru so del tistega spleta informacij, s katerimi razpolaga "prostorski planski resor". T. i. celovita informacija o prostoru pa je za enkrat še bolj ali manj nepretočno razdeljena med vsebinske in prostorski planski resor.

PRILOGA 1 Definicije, nepremična kulturna dediščina v prostorskih planih

²¹ Novi zakon o urejanju prostora poleg tega uvaja kot institut javnosti tudi prostorsko konferenco.

Slika 2 Izpis iz zbirnega registra kulturne dediščine; primer: objekti in območja kulturne dediščine v naselju Vranksko (Register nepremične kulturne dediščine; Ministrstvo za kulturo, Uprava RS za kulturno dediščino)

2.1.3 MEDNARODNE VLADNE IN NEVLADNE INSTITUCIJE, CIVILNA DRUŽBA IN STROKOVNA ZDRUŽENJA O KULTURNI DEDIŠČINI

(1) Mednarodne institucije v odnosu do kulturne dediščine

Kulturna dediščina je predmet velike pozornosti svetovne strokovne in politične javnosti. Pri tem je morda manj pomembno, da mednarodne deklaracije praviloma ne predpisujejo vrste zavarovanja dediščine. Ne določajo torej, ali gre za institucionalno – deklarativno zavarovanje ali za druge načine varovanja, med katere sodi tudi varovanje dediščine z vključevanjem v prostorski planski proces. Pomembnejša so jasno izražena **načela**, povezana z dejstvom, da gre v tem primeru za **skupno skrb za nenadomestljivo dediščino človeštva**.

Med mednarodne organizacije sodijo tako medvladne institucije (Organizacija združenih narodov, Evropska unija), nevladna strokovna združenja (Rimski klub, Greenpeace) in združenja civilne družbe (razna mirovniška gibanja, gibanja za človekove pravice, gibanje proti uporabi atomske energije ipd.).

Področja, ki jih te institucije obravnavajo, niso vedno ostro ločena, temveč se pogosto tudi povezujejo, tako da se varstvo kulturne dediščine lahko poveže z varstvom naravne dediščine in varstvom okolja, posredno pa je vse skupaj povezano z usmerjanjem poselitve in omilitvijo njenih posledic za naravo in s tem tudi za človeka.

Mednarodne deklaracije o varstvu okolja dajejo usmeritve za “prostorski resor”, razvoj poselitve in varstvo narave, s tem pa posredno vključujejo tudi varstvo in ohranjanje kulturne dediščine. V tej povezavi se je ob koncu 20. stoletja v mednarodni strokovni in politični javnosti pojavilo načelo **trajnostnega razvoja**,²² ki naj bi vključevalo vse te pozitivne usmeritve.

(2) Združeni narodi o svetovni kulturni dediščini

Začetki mednarodnega varstva kulturne dediščine segajo v leta po prvi svetovni vojni in se povezujejo z ustanovitvijo organizacije Združenih narodov. Pod njenim okriljem deluje Unesco,²³ mednarodna organizacija za vzgojo, znanost in kulturo. Pri Unescu deluje Medvladni odbor za varstvo svetovne kulturne in naravne dediščine. Ta je leta 1984 izdal Delovne smernice za izvajanje svetovne konvencije o dediščini, z merili za uvrstitev kulturnih spomenikov v seznam svetovne dediščine.

Po definiciji Unesca so kulturna dediščina:

- **posamezni objekti**, ki so arhitekturna in umetniška dela, elementi in strukture arheološkega značaja, napisi, jamska bivališča in kombinacija pojavov, ki imajo splošno, torej kulturno vrednost zaradi zgodovinskega, umetnostnega ali znanstvenega pomena;
- **skupine povezanih ali ločenih stavb**, ki imajo po svoji arhitekturi, homogenosti in položaju v krajini splošno, torej kulturno vrednost zaradi svojega zgodovinskega, umetnostnega ali znanstvenega pomena;
- **območja**, ki so človekovo delo ali kombinirano delo narave in človeka, ter arheološka območja, ki imajo splošno, torej kulturno vrednost z zgodovinskega, estetskega, etnološkega ali antropološkega vidika.

²² “Trajnostni razvoj je razvoj, ki zadovoljuje potrebe sedanje generacije, ne da bi pri tem ogrozil možnost prihodnjih generacij, da bi zadovoljevale svoje potrebe.” Tj. definicija Svetovne komisije za okolje in razvoj (Brudtlandova komisija) iz leta 1987.

²³ UNESCO (United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization), Organizacija Združenih narodov za vzgojo, znanost in kulturo.

Ob tem je treba dodati, da Unescove in druge mednarodne listine praviloma samo opredeljujejo (svetovno) kulturno dediščino, ne vpletajo pa se v način njenega zavarovanja in ohranjanja v posamičnih državah. Načelno je, tako ugotavljajo, to skrb celotne družbe in vsega človeštva.

Svetovne konference pod okriljem Združenih narodov o okolju in razvoju

Za samo varstvo kulturne dediščine niso nepomembni sklepi in priporočila z vrste svetovnih konferenc o razvoju in okolju, ki so potekale pod okriljem Združenih narodov. Združeni narodi so v pogledu nove definicije razvoja in skrbi za človekova bivališča v zadnji tretjini prejšnjega stoletja organizirali nekaj konferenc in sprejeli nekaj deklaracij. Tako je bila leta 1972 v Stockholmu prva konferenca o problemih okolja, leta 1976 pa je bila v Vancouvru prva konferenca o naseljih, imenovana **Habitat I**.

Leta 1992 je bila v Rio de Janeiru konferenca o okolju in razvoju, leta 1993 na Dunaju konferenca o človekovih pravicah, leta 1994 v Kairu o prebivalstvu in razvoju, leta 1995 v Københavnu o družbenem razvoju.

O kulturni dediščini se je neposredno govorilo na konferenci o človekovih naseljih, imenovani **Habitat II**, v Carigradu leta 1996.²⁴ Sklenila se je s *Carigradska deklaracija* o mestih in drugih naseljih in z *Agendo Habitat* s priporočili o primernih bivališčih za vse in za trajnostno uravnotežen razvoj mest in drugih naselij. Konferenca Habitat je pomembna z več vidikov, od katerih sta v ospredju opazno poudarjeni področji: integralni pristop in inovativne zamisli. V dokumentih je poudarjeno, da teh problemov ne more reševati le mednarodna skupnost, temveč se ti rešujejo predvsem v partnerstvu vseh subjektov na lokalni ravni. Da bi dosegli razvojne cilje, sta še posebej pomembni načeli omogočanja in sodelovanja oz. soudeležbe.

*Agenda Habitat*²⁵ o kulturni dediščini v poglavju Ohranjanje in obnova zgodovinske in kulturne dediščine: »Kraji zgodovinskega pomena, predmeti in pojavi, ki imajo kulturno, znanstveno, simbolično, duhovno in religiozno vrednost, so pomembni izrazi kulture, identitete in religioznega prepričanja družb. Njihovo vlogo in pomen, zlasti glede na potrebo po kulturni identiteti in stalnosti v hitro spreminjajočem se svetu, je treba širiti in krepiti. Zgradbe, prostori, kraji in krajine, ki jih označuje velika duhovna in religiozna vrednost, so pomemben element stabilnega in humanega družbenega življenja in so tudi v ponos skupnosti. Ohranitev, saniranje in kulturno dovzetna adaptivna ponovna uporaba urbane, podeželske in arhitekturne dediščine so v skladu s trajnostno uporabo naravnih virov in tistih, ki jih je ustvaril človek. Dostop do kulture in kulturne dimenzije razvoja je največjega pomena in vsi ljudje bi morali biti deležni te ugodnosti.«

Da bi prispevali k zgodovinski in kulturni kontinuiteti in spodbujali široko javno udeležbo v vseh vrstah kulturnih dejavnosti, morajo vlade, vključno z lokalnimi oblastmi, med drugim:

- »kadar je to le mogoče, določiti in **dokumentirati zgodovinski in kulturni pomen območij, najdišč in lokacij, krajin**, ekosistemov, zgradb in drugih objektov ter pojavov in postaviti cilje za njihovo ohranitev, ki so pomembni za kulturni in duhovni razvoj družbe;

²⁴ II. konferenca Združenih narodov, Habitat II, leta 1996 v Carigradu.

²⁵ *Agenda Habitat, Carigradska deklaracija, Deklaracija svetovnega zbora mest in lokalnih uprav* (slov. prev. ur. A. Šarec, Urad RS za prostorsko planiranje, Ministrstvo za okolje in prostor, Ljubljana 1997, str. 111–113 (pogl. 152). Izvirnik: *Habitat Agenda and Istanbul Declaration*, UN, Department of Public Information, New York, 1996).

- **spodbujati zavest o taki dediščini**, da bi poudarili njeno vrednost, dragocenost ter potrebo po ohranjanju, kakor tudi finančno stabilnost in funkcionalnost obnove;
- **spodbujati in podpirati lokalne ustanove in združenja za varstvo naravne in kulturne dediščine** ter skupnosti v njihovih prizadevanjih za ohranitev in obnovo dediščine. Otrokom in mladini privzgojiti globok čut za dediščino njihove dežele ali območja.«

Vlade morajo, vključno z lokalnimi oblastmi, da bi združile razvoj s cilji ohranitve in obnove dediščine, med drugim:

- »sprevideti in priznati, da sta **zgodovinska in kulturna dediščina** pomembna last naroda, ter si prizadevati za ohranjanje socialne, kulturne in ekonomske stabilnosti ter funkcionalnosti zgodovinsko in kulturno pomembnih lokacij in skupnosti;
- ohraniti podedovane zgodovinske oblike naselij in krajine ob zaščiti celovitosti zgodovinske urbane sestave in z usmerjanjem načina novih gradenj na zgodovinskih območjih;
- zagotoviti ustrezno finančno in zakonsko podporo za dejavnosti ohranjanja in obnove, zlasti z ustreznim usposabljanjem specializiranih strokovnjakov;
- spodbujati pobude za tako ohranitev in obnovo pri javnih, zasebnih in nepridobitnih izvajalcih;
- sprejeti politike načrtovanja naselij, vključno s prometno in drugimi infrastrukturnimi politikami, ki **si prizadevajo preprečevati degradacijo okolja na zgodovinsko in kulturno pomembnih območjih.**«

Pod skupnim naslovom Cilji in načela je med drugim navedeno:

»Izvajanje *Agende Habitat* z **nacionalnimi zakoni in prednostnimi nalogami** razvoja ter programi in politikami je vrhovna pravica in dolžnost vsake države. Je skladna z vsemi človekovimi pravicami in temeljnimi svoboščinami, vključno s pravico do razvoja, ter skladno s pomenom in s polnim spoštovanjem različnih religioznih in etičnih vrednot, kulturnih ozadij in filozofskih prepričanj posameznikov in skupnosti.

Pravična naselja so tista, v katerih imajo vsi ljudje, ne glede na raso, barvo, spol, jezik, religijo, politično ali drugo prepričanje, nacionalni ali socialni izvor, premoženje in ne glede na status po rojstvu ali kak drug status, enakovreden dostop do stanovanja, infrastrukture, zdravstvenih storitev, ustrezne prehrane in vode, izobraževanja in odprtih prostorov. Poleg tega morajo taka naselja nuditi enakovredne možnosti za produktivno delo in svobodno izbrano preživljanje, ...enakovredne možnosti za osebni, duhovni, religiozni, kulturni in socialni razvoj.

Pri razvoju človekovih naselij je nujno potreben **trajnostni razvoj**, ki v polnem obsegu upošteva potrebe po ekonomski rasti, socialnem razvoju in varstvu okolja.

Trajnostna človekova naselja so tista, ki med drugim ustvarjajo občutek državljske pripadnosti in identitete, sodelovanja in dialoga. So okolje, kjer se uveljavljajo splošne koristi, duh prostovoljstva in civilne udeležnosti, kjer se spodbuja vse ljudi in imajo vsi enake možnosti za sodelovanje pri odločanju in razvoju.« (Nav. delo: 29–33)

Ugotovitve iz *Carigrajske deklaracije*: »spodbujali bomo ohranjanje, obnavljanje in vzdrževanje stavb, spomenikov, odprtih prostorov, krajin in strukture naselij, ki so zgodovinske, kulturne, arhitekturne, naravne, verske ali duhovne vrednote.« (Nav. delo: 16–17)

Po *Agendi Habitat* so bile sprejete še *Agenda 2000*, *Agenda 2000* in *Deklaracija o mestih in drugih naseljih v novem tisočletju*, sprejeta leta 2001 na posebnem zasedanju generalne skupščine ZN kot pregled in ocena izvajanja *Agende Habitat*.

Odnos do razvoja in varstva okolja je postal zapleten, ko je bilo treba začeti uresničevati dogovorjeno. To se je pokazalo tudi na konferenci v Johannesburgu, ki naj bi potrdila usmeritve iz Ria de Janeira.

Konferenca v Johannesburgu leta 2002 - vrhunec kompromisov

Organizacija Združenih narodov je med 26. avgustom in 4. septembrom 2002 v Johannesburgu v Južni Afriki organizirala konferenco – nov svetovni vrh o trajnostnem razvoju, kjer naj bi se potrdil “Program za uresničevanje trajnostnega razvoja”; z njim naj bi zagotovili popolnejše uresničevanje ciljev, postavljenih v *Agendi 21* pred desetimi leti na vrhunskem srečanju o okolju in razvoju v Riu de Janeiru.

Skupno stališče držav Evropske unije (EU) je bilo, da mora biti program konkreten, z jasno opredeljenimi cilji in roki za njihovo uresničitev. Žal tega niso sprejele skupina držav v razvoju (G77) in Združene države Amerike, kar se je pokazalo tudi v končnem “mehkejšem” besedilu programa. Poleg tega se ni posrečila pobuda za ratifikacijo *Kjotskega protokola*.²⁶

Ob vrnitvi je slovenska delegacija na konferenci sporočila, da “kljub nezavidljivemu uspehu vrha nikakor ni mogoče reči, da je bila konferenca neuspešna. Rezultati kažejo razmerje sil v svetu in moč različnih lobijev; doseženih je bilo nekaj pomembnih novih dogovorov, predvsem na predlog EU in s podporo držav kandidatk, tako za področje voda, proizvodnje kemikalij, za ustavev degradacije naravnih virov in izgube biotske raznovrstnosti. Na pobudo EU so se države udeleženske zavzele tudi za pripravo 10-letnih okvirnih programov ukrepov, s katerimi naj bi spremenili vzorce potrošnje in proizvodnje, da povečanje blaginje v prihodnje ne bi ogrožala okolja.”²⁷

Ugotovitev da “**gre dejansko za civilizacijske spremembe**, dokazujejo tudi dolgotrajna in naporna usklajevanja o že sprejetih mednarodnih dogovorih, saj so se prva opozorila o tem, da človek hiti po napačni poti in da so zaradi tega negativne posledice v okolju, pojavila že pred več kot tridesetimi leti – eno vplivnejših je bilo Brundtlandovo poročilo *Naša skupna prihodnost* iz leta 1987. Na srečanju v Riu so spoznali, da se pogloblja razkorak med globalizacijo in okoljsko etiko in sprejeli načrt trajnostnega razvoja po načrtu *Agende 21*, usmeritve, ki upošteva hkrati politične, socialne in okoljske vidike razvoja” (Burja 2002).

Na konferenci je bila sprejeta *Johannesburška deklaracija o trajnostnem razvoju*, ki se zavezuje, da bo krepila in izboljšala nadzor na vseh ravneh, da zagotovi učinkovito izvajanje *Agende 21*, **Razvojnih ciljev ob prelomu tisočletja** in **Johannesburškega programa**.

Slovenija je od leta 1992 kot samostojna država članica Združenih narodov, leta 2000 pa je bila izvoljena v Komisijo Združenih narodov za trajnostni razvoj (UNCSD).

²⁶ Vse države članice Evropske unije naj bi ratificirale Kjotski protokol do marca 2002: protokol obvezuje zmanjšanje emisije toplogrednih plinov za 8 % glede na izhodiščno leto 1986.

²⁷ J. Kopač, Svetovni vrh o trajnostnem razvoju – vrh kompromisov. Uvodnik ministra za okolje in prostor. *Okolje in prostor. Informativni bilten 84, Ministrstvo za okolje, prostor in energijo RS*, september 2002.

(3) Svet Evrope in kulturna dediščina

Pri Svetu Evrope se vse od leta 1960 skrbi za zaščito arhitekture dediščine, od leta 1980 pa ta skrb zajema tudi druge vidike kulturne dediščine. Za ta namen so bili ustanovljeni razni odbori, npr. Odbor za spomenike in mesta, Odbor za zaščito zgodovinske dediščine.

Od leta 1990 sodi področje kulturne dediščine skupaj s področjema vzgoje in kulture pod okrilje Sveta za kulturno sodelovanje, ki ima za vodilo svojega delovanja Evropsko konvencijo na področju kulture. Odbor za kulturno dediščino Sveta Evrope se odziva na bistvene probleme s tega področja in je odgovoren za mednarodne programe na področju kulturne dediščine.²⁸

V času svojega delovanja je Svet Evrope ustanovil Evropsko konferenco ministrov, odgovornih za kulturno dediščino, ki je na večini svojih srečanj, npr. 1969 v Bruslju, 1985 v Granadi ali 1992 na Malti, postavila ključne usmeritve za varstvo dediščine in prispevala nekaj temeljnih programskih listin.²⁹

Kulturna dediščina je kot razvojni dejavnik uvrščena med načela trajnostne prostorske politike za Evropo z besedami "politika prostorskega razvoja naj bi prispevala k integriranemu upravljanju kulturne dediščine, zasnovanem na ideji razvojnega procesa, ki bi dediščino ščitil in ohranjal, pri tem pa upošteval potrebe moderne družbe ... tu ne gre le za ohranjanje preteklosti, ampak tudi za sozvočje in ustvarjalnost v prostorski soodvisnosti med moderno arhitekturo, urbanizmom in tradicionalno dediščino" (CEMAT, 2000)³⁰.

(4) Kulturna dediščina v programih Evropske unije

Evropska unija – nova politična agenda in medsektorski pristop

V okviru institucij **Evropske unije** je kulturna dediščina v različnih programskih usmeritvah vključena v splošno, celovito skrb za okolje in razvoj, pri čemer je velik poudarek na medsektorskem – povezovalnem pristopu. V teh povezavah kulturna dediščina morda ni vedno neposredno poudarjena, vendar pa je ravno v celovitem pristopu k obravnavi problemov in dojetanju trajnostnega razvoja podana možnost za njeno angažirano obravnavo in vključevanje, kar ponazarjata naslednja primera:

Strategija trajnostnega razvoja Evropske unije (Göteborg, 2001)

Predlog Komisije Evropskemu svetu, podan v Göteborgu junija 2001, Trajnostni razvoj Evrope za boljši svet, imenovan Strategija trajnostnega razvoja Evropske unije, ugotavlja:

- pri trajnostnem razvoju morajo gospodarska rast, socialna kohezija in varstvo okolja dolgoročno iti z roko v roki. Reševanje teh problemov **terja novo politično agendo**, predano in daljnovidno politično vodstvo, nov pristop k oblikovanju politik, splošno udeležbo in mednarodno odgovornost, pri čemer se bo treba pravilno odločati med različnimi konfliktnimi interesi, ne da bi dopustili, da ozki sektorski interesi prevladajo nad koristjo družbe kot celote;

²⁸ Svet Evrope je leta 1994 za strokovno pomoč pri prenovi Škofje Loke zaprosilo Ministrstvo za zunanje zadeve in Izvršni svet občine Škofja Loka. Prošnja, ki se je nanašala na opredelitev globalne in dinamične strategije za obnovo mesta, celostno ohranitev zgodovinskega mestnega jedra ter naravnega in grajenega okolja, je bila sprejeta. (Vir: Strokovno sodelovanje z mestom Škofja Loka (Slovenija), Poročilo izvedencev, ki jih je imenoval Svet Evrope, junij 1994; Kulturna dediščina št. 43).

²⁹ Povzeto po Compendium of basic texts of the Council of Europe in the field of cultural heritage, Council of Europe, Strasbourg 1998, str. 9–10.

³⁰ Vodilna načela za trajnostni razvoj evropske celine, Evropska konferenca ministrov odgovornih za regionalno planiranje CEMAT, Hannover 7.–8. septembra, 2000, pripravil odbor visokih uradnikov (slov. prev., Ministrstvo za okolje in prostor, Urad RS za prostorsko planiranje, november 2000, str. 15).

- nov pristop k oblikovanju politik in usmeritev je potreben, ker ukrepi za doseganje ciljev na enem področju pogosto ovirajo napredek na drugem; ukrepati morajo vsi na vseh ravneh;
- javni organi imajo ključno vlogo pri zagotavljanju dolgoročnega okvira, vendar pa so na koncu posamezniki (državljeni) in podjetja tisti, ki povzročajo spremembe v porabi in vzorcih investiranja, kakršni so potrebni za trajnostni razvoj;
- potrebna je skrbna ocena vseh učinkov predlogov neke usmeritve (gospodarskih, družbenih in okoljskih) v Evropski uniji in zunaj nje; potreben je zgodnejši in sistematičnejši dialog; ključna je vloga izobraževalnega sistema, ki naj krepí občutek individualne in skupinske odgovornosti ter s tem spodbuja spremembe v ravnanju;
- strategija Evropske unije mora biti usmerjena prek sedanjih meja;
- spremeniti se morajo metode dela: ustrezno je za reševanje problemov potreben celovit medsektorski pristop, ki za enkrat tudi v organih Evropske unije še ni dosežen. Komisija Evropske unije bo na zasedanju v Barceloni 2002 predlagala nekaj glavnih kazalnikov uspešnosti.

Evropske prostorsko razvojne perspektive (Potsdam, 1999)

O smeri uravnoteženega in trajnostnega razvoja na ozemlju Evropske unije govorijo Evropske prostorsko razvojne perspektive (EPRP, 2000: 7).³¹ V prvem poglavju EPRP je med drugim zapisano: “ Značilnost ozemlja Evropske unije je kulturna raznovrstnost, združena na majhnem območju. Zaradi tega se loči od drugih, velikih gospodarskih skupnosti na svetu. To raznovrstnost – ki je potencialno eden najpomembnejših dejavnikov razvoja Evropske unije – je treba ob evropskem združevanju zadržati. Prostorsko **razvojne politike** zato **ne smejo tipizirati lokalne in regionalne identitete v Evropski uniji**, ki bogati kakovost življenja njenih prebivalcev.

Vprašanje prostorskega razvoja v Evropski uniji bo v prihodnje mogoče razreševati le s sodelovanjem na različnih vladnih in upravnih ravneh. Po sledi evropskega združevanja je treba razvijati tesnejše stike na vseh ravneh: med samimi regijami, med regijami in državami in evropskimi oblastmi. Mesta in regije postajajo vse odvisnejše od svetovnih teženj in tokov ter tudi od odločitev na ravni Skupnosti.

EPRP zagotavljajo možnost **širitve obzorja prek ukrepov čistih sektorskih politik**, da bi se lahko **osredotočili na celotno situacijo evropskega ozemlja** in upoštevali tudi **razvojne možnosti**, ki se pojavljajo za posamične **regije**. Nove oblike sodelovanja, predlagane v okviru EPRP, naj bi v prihodnje prispevale k sodelovanju pri oblikovanju sektorskih politik – ki so se doslej uresničevale samostojno – kadar vplivajo na isto ozemlje. Prav tako Skupnost **zahteva aktivno sodelovanje predvsem med državnimi sektorskimi politikami**, da bi lahko uresničili cilje Evropske unije na državljanom prijazen način. To je način, kako se uresničuje načelo subsidiarnosti, zakoreninjeno v Pogodbi o Evropski Uniji”.

³¹ Evropske prostorsko razvojne perspektive (EPRP). V smeri uravnoteženega in trajnostnega razvoja ozemlja Evropske unije. Dogovorjeno na neformalnem svetu ministrov Evropske unije, odgovornih za prostorsko planiranje, Potsdam, 10.– 11. maja 1999 (slov. prev. Ministrstvo za okolje in prostor. Urad RS za prostorsko planiranje, september 2000).

Naravna in kulturna dediščina kot razvojna prednost

V zvezi z ustvarjalnim gospodarjenjem s kulturno dediščino je v EPRP ugotovljeno (EPRP, 2000: 34), da je tam, kjer je kulturna dediščina pomembna in/ali posebno občutljiva, potrebno varovanje na visoki ravni. Še vedno **ni dovolj znanj o različnih dejavnikih tveganja**, zato je treba **razviti metodologije** na podlagi koncepta vsestranske presoje tveganj.

Evropske kulturne dediščine ne sestavljajo le posamične zgodovinske zgradbe in arheološka najdišča. Kot **del kulturne dediščine je treba obravnavati tudi različne življenjske sloge prebivalcev evropskih mest kot celote**. Mnoga evropska mesta so v nevarnosti pred komercializacijo in kulturno uniformiranostjo, ki uničuje njihovo lastno individualnost in identiteto. **Prostorsko razvojne strategije** lahko pomagajo v borbi proti takim nevarnostim.

Pri tem ima politika naslednje možnosti:

- Razvoj enotnih strategij za varstvo ogrožene ali propadajoče kulturne dediščine, vključno z oblikovanjem instrumentov za presojo dejavnikov tveganja ter obvladovanja kritičnih situacij.
- Vzdrževanje in ustvarjalno preoblikovanje urbanih celot, ki jih je vredno zavarovati.
- Spodbujanje sodobnih gradenj visokih arhitekturnih kakovosti.
- Višanje zavesti o prispevku politike urbanega in prostorskega razvoja h kulturni dediščini prihodnjih generacij.

V okviru usmeritve prostorske politike razvoj in varstvo naravne in kulturne dediščine s preudarnim upravljanjem prispeva tako k ohranjanju kakor tudi poglobljanju identitete ter k vzdrževanju naravne **in kulturne raznovrstnosti regij in mest v Evropski uniji v dobi globalizacije** (EPRP, 2000:20).

Cilji evropskih prostorsko razvojnih perspektiv

Pod naslovom Prednostni cilji (EPRP, 2000: 11), je zapisano, da skladno z opredelitvijo, določeno v Brutlandovem poročilu Združenih narodov, **trajnostni razvoj ne vključuje le okoljsko upravičenega in smotrnega gospodarskega razvoja**, ki naj ohranja sedanje vire za prihodnje generacije, **temveč tudi uravnotežen prostorski razvoj**. To pomeni še zlasti usklajevati družbene in gospodarske zahteve po namenski rabi prostora **z ekološkimi in kulturnimi funkcijami območja** in s tem prispevati k trajnostnemu prostorskemu razvoju, ki je uravnotežen na regionalni ravni. Evropska unija se bo zato skladno z varovanjem regionalne raznovrstnosti postopoma razvila iz ekonomske unije v okoljsko unijo in končno v socialno unijo. Razmerja ponazarja trikotnik ciljev, ki povezuje naslednje tri cilje prostorskega razvoja:

- gospodarska in socialna kohezija
- **ohranjanje naravnih virov in kulturne dediščine,**
- bolj uravnotežena konkurenčnost evropskega ozemlja.

Cilje, postavljene v EPRP, naj bi evropske ustanove in vladni organi uresničevali na državni, regionalni in lokalni ravni.

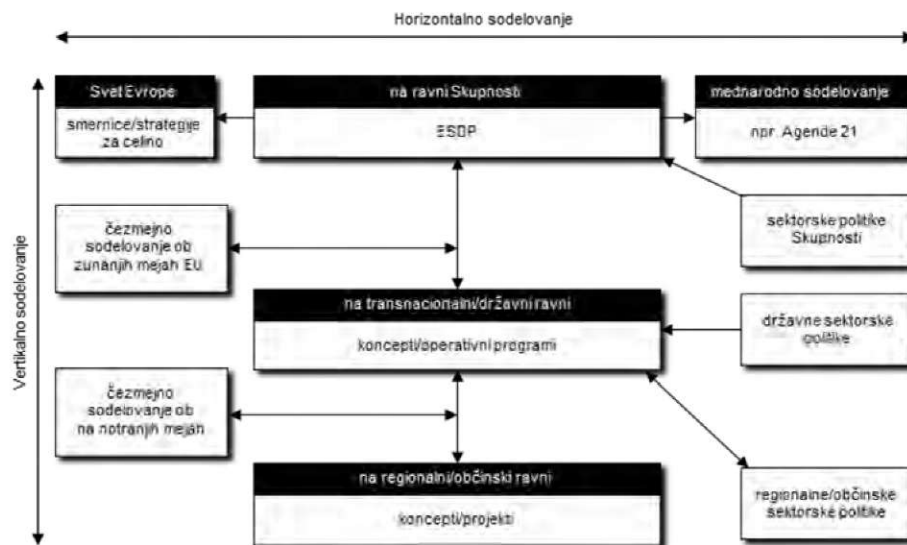
Slika 3 Trikotnik ciljev: Uravnotežen in trajnostni prostorski razvoj (*Evropske prostorske razvojne perspektive /EPRP/, Potsdam, 1999*³²)

Prednostni cilji v prostorskem pristopu na evropski ravni

Prostorsko razvojne politike pospešujejo trajnostni razvoj **preko uravnotežene poselitvene zgradbe**. Že v letu 1994 so se ministri, odgovorni za prostorsko planiranje, sporazumeli o treh ciljnih sektorskih politikah oz. usmeritvah za prostorski razvoj Evropske unije:

- Razvoj **uravnoteženega in policentričnega sistema mest in nov odnos med mestnimi in kmetijskimi območji**;
- Zagotavljanje enakopravnega dostopa do infrastrukture in znanja; in
- Trajnostno uravnotežen razvoj, **preudarno upravljanje ter varovanje naravne in kulturne dediščine (EPRP, 2000:11)**.

Prostorsko razvojne perspektive, omejene na policentrični razvoj posameznih velemestnih regij niso v skladu s tradicijo vzdrževanja različnosti med urbanimi in ruralnimi območji v Evropske unije. **Zato mora biti cilj policentrična poselitvena struktura na celotnem ozemlju Evropske unije z razvrščanjem mest po stopnjah**. To je bistven predpogoj za uravnotežen in trajnosten razvoj lokalnih in regionalnih vlad **in za razvoj resničnih prednosti, ki jih ima Evropska unija zaradi svojega položaja v odnosu do drugih globalnih gospodarskih regij (EPRP, 2000:71)**. Prav tako pomembno je ustvarjanje omrežij manjših mest v manj gosto poseljenih in gospodarsko šibkejših regijah (EPRP, 2000:76).

Slika 4 Načini sodelovanja za prostorski razvoj (*Evropske prostorske razvojne perspektive /EPRP/, Potsdam, 1999*).

³² Prev. Ministrstvo za okolje in prostor, Urad RS za prostorsko planiranje, september 2000, str. 10.

(5) Slovenija kot bodoča članica Evropske unije in njen odnos do lastne kulturne dediščine

Primer Evropskih razvojnih perspektiv kot neobvezujočega usmeritvenega predloga, ki je nastal na neformalnem posvetu ministrov Evropske unije, kaže na dejstvo, da se Evropa kot bodoča skupna država svojih članic zaveda pomena uravnoteženega in trajnostnega razvoja. Zaveda se tudi svoje zgodovinske identitete in možnosti, ki jih ponuja povezovanje sektorskih politik, osredotočenih na celotno situacijo evropskega ozemlja, z upoštevanjem njegovih regionalnih značilnosti.

V zvezi s tem je pomembna "razširjena definicija" pojma kulturna dediščina, ki jo prinaša Krakovska listina (Krakow, 2000): kulturna dediščina je tisti zbir človekovih del, v katerih skupnost prepozna svoje določene in posebne vrednote, s katerimi se identificira. Identifikacija in opredelitev dediščine sta tako procesa povezana z izbiro vrednot."³³

V tem okviru za Slovenijo kot bodočo članico Evropske unije velja naslednje: kolikor bolj bo imela pripravljen sistem poseganja v prostor na način, ki bo varoval njeno **prostorsko kulturno identiteto**, toliko lažje bo uveljavljala svoje značilnosti na tem področju. Slovenija se mora ne le sama prepoznati kot kulturno prostorsko kvalitetno območje, temveč tudi pripraviti upravni sistem in zakonodajo, po katerem posegi v prostor ne bodo mogoči, če ne bo zadoščeno nekaterim zakonskim določilom, ki bodo omogočala in zagotavljala ohranjanje prostorske kulturne identitete.

Za prepoznavanje in uveljavljanje **prostorske kulturne identitete** pa ni pristojno samo resorno področje institucionalnega varstva kulturne dediščine, temveč tudi področje poselitve; odvisno je tudi od medsektorske politike ter povezovanja sektorjev v prepoznavanju in ohranjanju institucionalno varovane kulturne dediščine in poselitvene dediščine, česar tudi v Sloveniji še ni. Skratka – sistemski pristop.

Učinkovito vključevanje institucionalno varovane kulturne dediščine v prostorski planski proces je bistvenega pomena za celostno obravnavo prostorske stvarnosti in načrtovanja njenega razvoja ob upoštevanju in povezovanju vseh drugih dejavnikov v prostoru.

V Svetu Evrope je Slovenija enakopravna članica in kandidatka za vstop v Evropsko unijo.

³³ Charter of Krakow, 2000 – principles for conservation and restoration of built heritage, Krakow 30. 11. 2000 (internetna stran).

(6) Izvleček iz seznama nekaterih pomembnejših mednarodnih listin in priporočil za varstvo kulturne dediščine

Povzeto po naslednjih virih³⁴:

V pravnem sistemu Republike Slovenije veljajo naslednje mednarodne pogodbe s področja varstva dediščine:

Evropska kulturna konvencija, Pariz, 1954;

Konvencija o varstvu kulturnih dobrin v primeru oboroženih spopadov (Haaška konvencija), Haag, 1954;

Konvencija o varstvu svetovne kulturne in naravne dediščine, Pariz 1972; Operativne smernice za izvajanje konvencije (Santa Fee, 1992);

Konvencija o varstvu evropskega arhitekturnega bogastva, Granada, 1985. Tj. v Evropi temeljna listina za varstvo stavbne in naselbinske dediščine. Temelji na ugotovitvi, "da je ta dediščina nenadomestljiv izraz bogastva in raznovrstnosti skupne evropske kulturne dediščine in neprecenljiv znanstveni vir. Za identifikacijo te vrste dediščine je odločilen izrazit, poseben ali izjemen zgodovinski, arheološki, umetniški, znanstveni, družbeni ali tehnični pomen. To so lahko posamezni objekti, skupno s strukturnimi sestavinami, napeljavami in opremo; skupine stavb, ki so homogeni in topografsko določljivi deli naselij; delno pozidana, dovolj homogena in prepoznavna območja, ki so skupne stvaritve človeka in narave";

Evropska konvencija o varstvu arheološke dediščine, London, 1969; dopolnjena na Malti, 1992. Tj. temeljna listina za varstvo arheološke dediščine v Evropi, ki glede na prvotno konvencijo širi namen in področje varstva. Pri slednjem je predvsem pomembna zahteva po integralnem varstvu arheološke dediščine in poudarjeno sodelovanje arheologije pri urejanju prostora ter upoštevanje posebnih zahtev varstva arheološke dediščine v prostoru.

Konvencija o varstvu Alp (Alpska konvencija), 1995.

Priporočila mednarodnih vladnih organizacij (ZN, Svet Evrope, Evropska unija):

- Resolucija (68) 12 odbora ministrov o aktivnem vzdrževanju kulturne dediščine v kontekstu regionalnega planiranja, Svet Evrope, Strasbourg, 1968;
- Splitska deklaracija, Svet Evrope, Split, 1971;
- Amsterdamska deklaracija, Svet Evrope, Amsterdam, 1975;
- Priporočilo 750 (1975) parlamentarne skupščine Sveta Evrope o varstvu evropske stavbne dediščine; Listina o arhitekturni (stavbni) dediščini Evrope, Svet Evrope, Amsterdam, 1975. Uvaja nove pojme: stavbna dediščina (so lahko posamezni objekti, skupine objektov ali območja), celostno ohranjanje (je skupek ciljev in ukrepov, katerih namen je trajno ohraniti dediščino kot neobnovljiv vir) in opredeljuje evropsko politiko varstva dediščine;
- Priporočilo o ohranjanju in sodobni vlogi zgodovinskih območij, UNESCO, Nairobi 1976 (Nairobijska deklaracija);

³⁴ Seznam je povzet po naslednjih virih: Strokovno gradivo za spremembo in dopolnitev prostorskih sestavin dolgoročnega plana RS za področje varstva kulturne dediščine, Ministrstvo za kulturo, Uprava RS za kulturno dediščino, Ljubljana, 1997; Strokovne podlage za varstvo kulturne dediščine z izhodišči za njeno celostno ohranjanje, za prostorski plan Slovenije 2000-2020, Ministrstvo za kulturo, Uprava RS za kulturno dediščino, Ljubljana. (osmtek 24. 1. 2002); Petrič 2000.

- Resolucija o prilagoditvi zakonov in predpisov zahtevam integralnega varstva stavbne dediščine, Svet Evrope, Strasbourg, 1976. Tj. temeljna listina za varstvo kulturne dediščine kot širše družbene naloge z načeli integralne politike varstva (na področju urejanja prostora, državljanske dolžnosti, delovanja javnih organov, države, financiranja), praktičnih priprav (glede dediščine v javni lasti, zasebni lasti, območjih dediščine) ter upravnih ukrepov (organizacije službe, varstva in planiranja, evidenc, kart in načrtov, izvajanju varstva, socialnih ukrepov) ter obveščanja, izobraževanja in osveščanja javnosti;
- Priporočilo 881 (1980) parlamentarne skupščine sveta Evrope o varstvu stavbne dediščine na podeželju;
- Priporočilo R (95) 10 odbora ministrov državam članicam o politiki trajnostnega turističnega razvoja v varovanih območjih;
- Priporočilo R (95) 3 odbora ministrov državam članicam o koordiniranih metodah in sistemih dokumentiranja stavbne dediščine;
- Priporočilo R (95) 9 odbora ministrov državam članicam o celostni ohranitvi območij kulturne krajine kot dela krajinske politike.

Mednarodne smernice, podane s strani nevladnih organizacij – ICOMOS:³⁵

- Mednarodna listina o zgodovinskih mestih, ICOMOS; Eger;
- Beneška listina, 1964;
- Listina o zaščiti zgodovinskih mest in naselbinskih območij, ICOMOS, Washington, 1978 (Washingtonska listina);
- Listina iz Nare (O avtentičnosti ter kulturni in dediščinski raznovrstnosti), ICOMOS, Nara 1994;
- Priporočila o dokumentiranju stavbne dediščine in območij, ICOMOS, 1995;
- Listina o varstvu območij kulturnega pomena, ICOMOS, Burra, 1996 (Listina iz Burre);
- Krakovska listina (Charter of Krakow), Krakow 2000.

³⁵ ICOMOS (International Council on Monuments and Sites) / Mednarodni svet za spomenike in spomeniška območja.

2.2 OHRANJANJE INSTITUCIONALNO VAROVANE NEPREMIČNE KULTURNE DEDIŠČINE Z NJENIM VKLJUČEVANJEM V PROSTORSKI PLANSKI PROCES

2.2.1 ZAKONSKA DOLOČILA V ZVEZI Z NAČINOM VKLJUČEVANJA NEPREMIČNE KULTURNE DEDIŠČINE V PROSTORSKI PLANSKI PROCES

(1) Določila zakona o vključevanju nepremične kulturne dediščine v prostorski planski proces

Zakon o varstvu kulturne dediščine določa, da so naloge javne službe na področju varstva dediščine med drugim tudi **priprava smernic** s področja dediščine v postopkih sprejemanja prostorskih planskih aktov (19. člen), naloga zavoda za varstvo dediščine pa je, da oblikuje metode in standarde tudi za te vrste nalog, da usmerja, usklajuje in spremlja njihovo izvajanje in da sodeluje v upravnih postopkih, ki se nanašajo na varovanje in rabo dediščine, in pripravlja strokovne podlage za upravne postopke, ki jih vodi ministrstvo (21. člen).³⁶

Vsebina **smernic** iz 19. člena je določena v 40. in 41. členu zakona. Na osnovi določil 40. člena je pripravljavec aktov s področja urejanja prostora dolžan kot obvezno sestavino za presojo vplivov na nepremično kulturno dediščino, ki jih je v uresničevanju načrtov mogoče pričakovati, upoštevati strokovne zasnove za varstvo dediščine. Kaj **strokovne zasnove** zlasti vključujejo, določa 41. člen zakona:

- pregled območij, objektov naselij ali njihovih delov ter stvari, ki se po tem zakonu štejejo za nepremično dediščino;
- prikaz in oceno stanja nepremične dediščine ter pogojev in možnosti njenega razvoja;
- prikaz tistih delov nepremične dediščine, ki so zavarovani kot spomeniki ali naj se kot taki zavarujejo in njihovih vplivnih območij;
- valorizacijo nepremične dediščine z navedbo elementov, vsebine in značilnosti, ki se naj zlasti varujejo;
- predloge rešitev, ukrepov, varstvenih režimov in razvojnih usmeritev za varstvo nepremične dediščine, z oceno učinkov in potrebnih sredstev;
- oceno ogroženosti nepremične dediščine v primeru naravnih nesreč in drugih izrednih razmer.

S strokovnimi zasnovami se opredelijo tudi posebne značilnosti varovanja, ohranjanja in vzdrževanja nepremične dediščine posameznih regij.

Podrobnejšo vsebino strokovnih zasnov predpiše minister **s pravilnikom**.³⁷

43. člen zakona (ZVKD) pa v tej zvezi določa, da so »strokovne zasnove obvezna sestavina strokovnih podlag za državni prostorski plan in osnutkov lokacijskih načrtov infrastrukturnih načrtov državnega pomena ter obvezna podlaga oziroma izhodišče pri izdelavi strokovnih podlag za občinske prostorske plane in drugo urbanistično dokumentacijo lokalnih skupnosti«; nadalje člen določa, da mora pripravljavec občinskega prostorskega plana k rešitvam, ki so v zvezi z varstvom, ohranjanjem oz. vzdrževanjem nepremične dediščine,

³⁶ Zakon o varstvu kulturne dediščine (ZVKD), *Uradni list RS*, št. 7/99.

³⁷ Pravilnik s podrobnejšo vsebino strokovnih zasnov še ni pripravljen.

pridobiti tako imenovano **kulturnovarstveno mnenje** pristojne varstvene institucije; brez tega mnenja ni mogoče potrditi oziroma sprejeti občinskega prostorskega plana.

(2) Določila zakona o urejanju prostora v zvezi s kulturno dediščino

Zakon o urejanju prostora (ZUreP), sprejet leta 1984 in večkrat dopolnjen, v prvem poglavju določa, da so tudi **območja** naravne in **kulturne dediščine**, ob območjih kmetijskih zemljišč, gozdov, vodnih rezervatov, vodnih površin in rudnih nahajališč, tako imenovane **dobrine splošnega pomena**, ki so v urejanju prostora predmet varovanja in smotrne rabe. Usmeritve za razvoj in ukrepi za varovanje kulturne krajine, narodnostnih značilnosti v prostoru ter drugih naravnih in z delom pridobljenih vrednot človekovega okolja se določijo v skladu z zakonom v **planih** družbenopolitičnih skupnosti.³⁸

Na osnovi določil tega zakona je bil za območje Republike Slovenije pripravljen dolgoročni plan za plansko obdobje v letih 1986–2000 in srednjeročni plan za leta 1986–1990.³⁹ Plana sta bila v skladu s tedanjim zakonom o sistemu družbenega planiranja⁴⁰ razdeljena na **gospodarske, družbene in prostorske sestavine** plana. Zakon o planiranju in urejanju naselij v prehodnem obdobju⁴¹ je odpravil družbeno planiranje, tako da zdaj od sprejetih planski aktov veljajo samo še njihove “prostorske sestavine.” Ker ob tem ni bilo poenostavljeno tudi poimenovanje, v Sloveniji v okviru veljavne prostorske zakonodaje pravno-formalno obstajajo le “prostorske sestavine planskih aktov”, ne pa tudi prostorski plani (države in občin).⁴²

Zakon o urejanju prostora (ZUreP) v tretjem poglavju določa, da se pri pripravi planskih aktov kot podlaga za odločitve pri urejanju prostora upoštevajo **strokovne podlage**; pri tem pojem zajema vse vrste analiz, študij in projektov.

Zakon nadalje določa, da geodetski upravni organi vodijo register prostorskih enot; v povezavi s tem registrom vodijo za potrebe urejanja prostora **evidence podatkov** o naravnih lastnostih prostora, o njegovi dejanski rabi ter o predpisanem varovanju prostora in o omejitvah pri posegih v prostor. Evidence podatkov o naravnih lastnostih prostora vodijo v resorjih. Strokovne podlage in evidence podatkov se stalno dopolnjujejo z novimi ugotovitvami in so na razpolago nosilcem planiranja.

Metodološki pripomoček za pripravo prostorskih sestavin planskih aktov občin je Navodilo o vsebini in metodologiji izdelave strokovnih podlag in prostorskih sestavin planskih aktov občin.⁴³ Metodološki pripomoček za pripravo strokovnih zasnov za vključevanje nepremične kulturne dediščine v prostorski planski proces, ki ga predvideva 41. člen zakona o varstvu kulturne dediščine, še ni pripravljen.

³⁸ Zakon o urejanju prostora (ZUreP), *Uradni list SRS*, št. 18/84 in nadaljnji (v veljavi do 31.12.2002); besedilo je povzeto po členih 1–13 v izvornem izrazju, ki je odsev takratnega družbeno-političnega sistema. Novi zakon o urejanju prostora (ZUreP-1), *Uradni list RS*, št. 110/2002, velja od 1. 1. 2003.

³⁹ Dolgoročni plan Republike Slovenije za obdobje od leta 1986 do leta 2000, *Uradni list SRS*, št. 1/86 (in nadaljnji); Srednjeročni družbeni plan Republike Slovenije za obdobje od leta 1986 do leta 1990, *Uradni list SRS*, št. 2/86 (in nadaljnji).

⁴⁰ Zakon o sistemu družbenega planiranja in družbenem planiranju SR Slovenije, *Uradni list SRS*, št. 1–4/80, veljal je do 1990.

⁴¹ Zakon o planiranju in urejanju naselij v prehodnem obdobju je bil sprejet ob spremembi politične ureditve leta 1990 (*Uradni list RS*, št. 48/90 in 85/2000).

⁴² Pri tem je treba pojasniti, da ima pojem “prostorske sestavine” v tej povezavi specifičen pomen in se uporablja za razlikovanje od gospodarskih in družbenih sestavin plana. Isti pojem je sicer v tej nalogi rabljen še v drugih povezavah, neodvisno od te besedne zveze, in pomeni “materialno sestavino prostora kot pojava”.

⁴³ Navodilo o vsebini in metodologiji izdelave strokovnih podlag in prostorskih sestavin planskih aktov občin (NPA, *Uradni list SRS*, št. 20/85).

(3) Vsebina varstva kulturne dediščine v prostorskih planih

V dolgoročnih prostorskih planih je kulturna dediščina zastopana z zasnovo varstva kulturne dediščine. Zasnovo varstva kulturne dediščine v Dolgoročnem planu Republike Slovenije, po sprejemu Odloka o spremembah in dopolnitvah prostorskih sestavin dolgoročnega in srednjeročnega plana Republike Slovenije, (OdPSDP) predstavlja 1421 **enot pomembnejše kulturne dediščine** in 60 **pomembnejših območij kulturne dediščine**. Zasnovo varstva kulturne dediščine predstavlja tudi **druga kulturna dediščina**, registrirana po predpisih o kulturni dediščini, in je obvezna sestavina prostorskih planskih in izvedbenih aktov lokalnih skupnosti.⁴⁴

OdPSDP v sedmi točki 2. člena določa: “Država in lokalne skupnosti bodo aktivno vključevale naravno in kulturno dediščino v urejanje prostora z ukrepi, ki bodo zagotovili ohranitev dediščine in njeno vzdrževanje kot del določenega prostora, njeno primerno rabo ter uveljavljanje novih razvojnih potreb in strategij Republike Slovenije, kot so trajnostna raba naravnih in s strani človeka ustvarjenih virov, ohranjanje kulturne identitete in biotske raznovrstnosti ter ustvarjanje kvalitetnega življenjskega okolja.

Država skrbi za varstvo naravne in kulturne dediščine z zavarovanji in instrumenti urejanja prostora, še zlasti za ohranjanje nacionalno pomembnih objektov in območij naravne in kulturne dediščine, glede druge dediščine, vpisane v uradne zbirke podatkov, pa zagotavlja predvsem delovanje varstva v dejavnosti urejanja prostora.”

(4) Postopek vključevanja vsebine varstva kulturne dediščine v prostorski planski proces (na osnovi zakonskih določil, izhajajoč iz prakse)

Sodelovanje resorja je opredeljeno v OdPSDP: “Ministrstva kot subjekti planiranja so dolžna pripravljati, vzdrževati in posredovati strokovne podlage, ki se nanašajo na obvezna izhodišča prostorskih sestavin dolgoročnega plana Republike Slovenije ter druge strokovne podlage, ki so potrebne za pripravo prostorskih planskih in izvedbenih aktov lokalnih skupnosti”.⁴⁵

To v praksi pomeni, da sodelovanje resorja v konkretni nalogi, pripravi prostorskega planskega akta, obsega naslednje tri korake:

- **posredovanje osnovnih podatkov** o prostorski sestavini (resorni vsebini);
- **osvetlitev resorne vsebine** v skladu z obsegom načrtovanih sprememb v prostoru ali z načrti samega resorja po spremembah na resornih vsebinah;
- **uveljavljanje resorne vsebine** v prostorskem planskem procesu z metodo postavljanja pogojev in omejitev in usklajevanj navzkrižnih interesov v prostoru.

Uspešnost usklajevanja resornih interesov je odvisna od kvalitete podatka, kompleksnosti predstavitve resornih vsebin in opredelitve ciljev, interesov in sposobnosti pogajanja z udeleženci v postopku. Merjenje in ugotavljanje uspešnosti vključevanja resorne vsebine v prostorski planski proces pa je odvisno od meril za oceno njene učinkovitosti v povezavi s cilji resorja v prostorskem planskem procesu. Opredelitev ciljev je predpogoj za merjenje uspešnosti. Iz te opredelitve pa sta nato izpeljani metoda in strategija za doseganje tega cilja.

⁴⁴ Odlok o spremembah in dopolnitvah prostorskih sestavin dolgoročnega in srednjeročnega plana Republike Slovenije (OdPSDP, *Uradni list RS*, št. 11/99).

⁴⁵ 8. člen OdPSDP: Sodelovanje resorjev je dodatno pojasnjeno v gradivu *Strokovna priporočila za pripravo sprememb in dopolnitev prostorskih sestavin dolgoročnih in srednjeročnih družbenih planov občin* (pripravil M. Prelog). Ministrstvo za okolje in prostor. Urad RS za prostorsko planiranje. februar 2002.

2.2.2 DOSEDANJI NAČINI VKLJUČEVANJA INSTITUCIONALNO VAROVANE KULTURNE DEDIŠČINE V PROSTORSKI PLANSKI PROCES Z OSNOVNIMI PREPOZNANIMI PROBLEMI

(1) Časovni pregled varstva dediščine v prostoru na osnovi istodobne zakonodaje

Iz zakona o varstvu kulturne dediščine in zakona o urejanju prostora in podzakonskih aktov, je mogoče ugotoviti, kako so povezana določena resorna področja, v tem primeru varstvo kulturne dediščine in prostorski planski proces. Pri tem je treba upoštevati, da je veljavni zakon o urejanju prostora star 18 let in da se njegova veljavnost izteka, zakon o varstvu kulturne dediščine pa je eden sodobnejših in kot tak veliko določnejši v predstavitvi in "obrambi" svoje vsebine⁴⁶.

Začetki institucionalnega varstva dediščine na Slovenskem

Institucionalno varstvo nepremične kulturne dediščine ima na Slovenskem več kot stopetdeset letno tradicijo in sega v čase, ko je bilo slovensko ozemlje sestavni del Avstro-ogrške monarhije. Leta 1850 je bila na Dunaju ustanovljena Centralna komisija za preučevanje in ohranjanje stavbnih spomenikov, ki se je po letu 1911 preimenovala v Državni spomeniški urad. Na območju današnje slovenske države so pod njenim okriljem delovali trije deželni spomeniški uradi: leta 1913 ustanovljeni Spomeniški urad za Kranjsko s sedežem v Ljubljani, pod vodstvom dr. Franceta Steleta,⁴⁷ Spomeniški urad za Štajersko in Koroško s sedežem v Gradcu in Spomeniški urad za Primorsko s sedežem v Pulju. Delovanje uradov je temeljilo na upravnih predpisih Centralne komisije, zakona o varstvu spomenikov se namreč Avstro-ogrski monarhiji pred razpadom ni posrečilo pripraviti.

Po prvi svetovni vojni so se pristojnosti Spomeniškega urada za Kranjsko, ki se je preimenoval v Spomeniški urad za Slovenijo in pozneje v Banski spomeniški referat, razširile na celotno območje Slovenije, vključeno v Kraljevino SHS. Zakona, ki bi urejal varstvo spomenikov v času med vojnoma, še vedno ni bilo. Konservatorji so opravljali pretežno topografsko delo, vključevali so se tudi v gradbene odbore ter s tem prispevali k celovitejšim pogledom na takratno urbanistično problematiko.

Spomeniški urad je nadaljeval delo tudi med drugo svetovno vojno. Ob njenem koncu so bili tako pripravljene prvi osnutki spomeniškovarstvenih zakonov. Še pred koncem vojne je Predsedstvo SNOS izdalo **Odlok o zaščiti knjižnic, arhivov in kulturnih spomenikov**. Prvo zakonsko varstvo kulturne dediščine, ki je veljalo tudi za območje naše sedanje države, predstavlja Zakon o zaščiti kulturnih spomenikov in prirodnih znamenitosti Demokratične federativne Jugoslavije (1945).

Ob varovanju umetnostne in arheološke dediščine, se je postopoma v navezavi na pojem t.i. **domačijskega varstva**, razvijala tudi zavest o **varstvu dediščine v pokrajini**. V avstrijskih deželah se je izvajalo preko prostovoljnih društev, s ciljem ohranjanja značilne krajevne in pokrajinske slike, ohranjanja narodnih noš, šeg, domače obrti še posebno pa stavbarstva "v domačem duhu". Spomeniški urad je tako skrbel tudi za "celokupnost značaja posameznih krajev – mest, trgov, vasi, naselbin", skratka za celovito krajevno podobo. (Baš 1954)⁴⁸

⁴⁶ V nalogi se kot vir uporablja zakon o urejanju prostora (ZUreP, 1984 -2002); kjer je za vir uporabljen novi zakon o urejanju prostora (ZUreP-1, december 2002), je to posebej navedeno. Besedilo je bilo v večji meri oblikovano pred uveljavitvijo novega zakona, zato je govora o "veljavnem zakonu". Obrazložitev velja za vsa podobna "časovna neskladja" v nalogi.

⁴⁷ Za prvega deželnega konservatorja je bil imenovan umetnostni zgodovinar in nekdanji praktikant Centralne komisije na Dunaju dr. France Stele, ki je postavil temelje slovenski spomeniškovarstveni doktrini.

⁴⁸ O domačijskem varstvu v kontekstu zgodovinskega pregleda etnološkega konservatorstva gl. Hazler 1999: 37–40.

(2) Pregled po obdobjih od leta 1945 do 1999

Obdobje od leta 1945 do leta 1961

Spomeniški urad je nadomestil leta 1945 ustanovljen Zavod za varstvo in znanstveno preučevanje kulturnih spomenikov in prirodnih znamenitosti Ljudske Republike Slovenije, kasneje imenovan Zavod za spomeniško varstvo Ljudske Republike Slovenije (LRS). Leta 1948 je bil sprejet Zakon o varstvu kulturnih spomenikov in prirodnih znamenitosti v LRS.

Poldrugo desetletje med letoma 1945 in 1961 je bil povojni čas, namenjen obnovi. Tako so bile tudi naloge spomeniškega varstva pretežno usmerjene na obnovo kulturnih spomenikov in njihovo dokumentiranje. Del skrbi je bil namenjen tudi obnovi kmečkih domov. Iz tega časa je knjižica arhitekta in konservatorja Marjana Mušiča, *Obnova slovenske vasi* (1947), ki se v pristopu k obnovi oz. izgradnji sodobnih kmečkih domačij naslanja na arhitekturno dediščino.

Obdobje od leta 1961 do leta 1981

V letih 1961–1981 je bil v veljavi Zakon o varstvu kulturnih spomenikov v LR Sloveniji. Zakon pojma kulturna dediščina ni poznal. Varstvo kulturnih spomenikov v prostoru je bilo povezovano z **Zakonom o regionalnem prostorskem planiranju**,⁴⁹ ki ni izrecno obravnaval vprašanj kulturne dediščine vse do leta 1974, ko so kulturni in zgodovinski spomeniki na območju Republike Slovenije postali ustavna kategorija.⁵⁰ V tem času je veljal tudi **Zakon o urbanističnem planiranju**,⁵¹ ki je spomeniško službo obvezoval, da v svoje redno delo vključi pripravo ustrezne dokumentacije za načrtovanje posegov v urbani in ruralni prostor.

V tem času so bili spomeniškovarstveni elaborati imenovani **spomeniškovarstveni redi**; zanje je značilen pregleden pristop pri podajanju evidenc in marsikod v opisu tudi primeren delež, namenjen “prostorskosti” – na določen način celovito in kvalitetno. Taki so, npr., elaborati, ki jih je v sedemdesetih letih pripravil Zavod za spomeniško varstvo Celje: Varstveni red za Mozirje (1968), Spomeniškovarstveni red za staro mestno jedro Celje (1968), Žalec – spomeniškovarstveni red (1970), Šmarje – varstveni red (1971).

Iz tega časa je zapis, da “se praktično varstvo posredno izvaja z dovoljenji, soglasji, mnenji, Iz tega časa je zapis, da “se praktično varstvo posredno izvaja z dovoljenji, soglasji, mnenji, pravilniki in študijami, elaborati, ki v prvi vrsti podajajo pogoje za varstvo spomenika, ki jih spomeniška služba sama ne izvaja, pač pa jih predpisuje” ter da “med praktično varstvo, ki posredno zadeva poseganje v spomenik šteje sodelovanje pri lokacijskih ogledih, vključevanje spomenikov v urbanistične, regionalne in druge načrte, načrtovanje v zvezi z zagotavljanjem ustreznih funkcij in prizadevanja za revitalizacijo spomenikov” (Komelj, 1977: 61).

Vendar pa je bilo ob tem sodelovanje urbanistične in spomeniškovarstvene službe zaznano tudi kot obravnava “statične prvine spomeniških elaboratov v očeh programistov,” ki da je taka vse dotlej, “dokler ne najde svojega upravičenega mesta v okviru enotno usmerjenega prostorskega programa s tisto dinamiko, ki upravičuje in omogoča maksimalno vitalnost starega jedra v sklopu širšega organizma,” in dalje, da “je takšna praksa redka” (Štupar - Šumi 1977: 118).

V tem pogledu je bilo pomembno posvetovanje konservatorjev v Splitu leta 1962 na temo Urbanizem in zaščita kulturnih spomenikov, na katerem je bila postavljena zahteva po “aktivni prenovi, ščitenju urbanih in ruralnih okolij in organizaciji specialističnega študija za arhitekto konservatorje in urbaniste”. Leto pozneje je na posvetu konservatorjev in urbanistov

⁴⁹ Uradni list SRS, št. 16/67.

⁵⁰ Ustava Socialistične Republike Slovenije. Ljubljana 1974, 314. člen.

⁵¹ Uradni list SRS, št. 16/67.

v Piranu vrsta tehtnih prispevkov obravnavala prenovu starih mestnih jeder. Pri tem je bilo ugotovljeno, da je pri obravnavi večjih prostorskih celot potrebno sodelovanje strokovnjakov znotraj spomeniške službe, nato pa še z načrtovalci urbanisti. Kar pa ni šlo vedno brez težav. (Črepinšek 1993: 17)

Spomeniško varstvo je pri načrtovanju prenove starih mestnih jeder sodelovalo predvsem z vrednotenjem stavbne dediščine.⁵² Privzeto je bilo tudi dokumentiranje arhitekturne dediščine s pomočjo poenotenega sistema topografskih kartonov avtorja dr. Petra Fistra (Fister 1979: 75–82).

V tem času so bili v Sloveniji ustanovljeni regionalni Zavodi za spomeniško varstvo, ki so pri svojem delu relativno samostojni.

Obdobje od leta 1981 do leta 1999

Značilno za leta 1981–1999 je, da sta se varstvi naravne in kulturne dediščine tesneje povezali, saj sta bili področji združeni v istem resorju in ju je urejal skupni zakon, tj. leta 1981 sprejeti Zakon o naravni in kulturni dediščini.⁵³ Zakon je med drugim republiškemu zavodu naložil vodenje zbirnega registra kulturnih spomenikov in naravnih znamenitosti. Varstvo kulturne dediščine v planskih aktih je opredeljeval 9. člen zakona.

Po uveljavitvi **zakona o urejanju prostora** (ZureP, 1984),⁵⁴ ki je bil pripravljen v sklopu zakonodaje, povezane s pripravo dolgoročnih planov države in občin, je bilo varstvo kulturne dediščine kot samostojna resorna vsebina vključeno v dolgoročne plane Republike Slovenije in v vse občinske planske akte za **plansko obdobje 1986–2000**. V tej zvezi je Zavod SR Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine marca 1989 izdal Navodilo o minimalni vsebini strokovnih podlag varstva naravne in kulturne dediščine za dolgoročne plane. **Zasnova varstva naravne in kulturne dediščine** je bila v sklopu Načrta razvoja kulturnih dejavnosti v SR Sloveniji predstavljena v **Poročevalcu** kulturne skupnosti SR Slovenije.⁵⁵

Vsebina 9. člena zakona o varstvu naravne in kulturne dediščine določa »da nosilci družbenega planiranja določajo in usmerjajo varstvo naravne in kulturne dediščine v **planskih aktih**. Pri tem upoštevajo **strokovno osnovo**, ki ima zlasti naslednje sestavine:

- pregled območij, objektov in naselij ali njih delov, stvari, rastlin in živalskih vrst, ki se po tem zakonu štejejo za naravno in kulturno dediščino;
- prikaz in oceno stanja naravne in kulturne dediščine ter pogojev in možnosti njenega razvoja;
- prikaz tistih delov naravne in kulturne dediščine, ki so zavarovani kot kulturni spomeniki ali naravne znamenitosti ali naj se kot tako zavarujejo;
- strokovno oceno kulturne, znanstvene, zgodovinske in estetske vrednosti naravne in kulturne dediščine z navedbo elementov, vsebine in značilnosti, ki se naj zlasti varujejo;
- predlog rešitev, ukrepov, varstvenih režimov in razvojnih usmeritev za varstvo naravne in kulturne dediščine z oceno učinkov in potrebnih sredstev;

⁵² Načrti prenove za Kamnik in Škofjo Loko, pri katerih sta se ob pripravi strokovnih osnov za prostorske akte povezala tako spomeniško varstvo kot institucije izven njega, ki so raziskovale stavbno dediščino (npr. Fakulteta za arhitekturo Univerze v Ljubljani; gl. tudi Fister in sod. 1979).

⁵³ *Uradni list SRS*, št. 1/81. Varstvo naravne dediščine je bilo do leta 1995, ko je prešlo pod Ministrstvo za okolje in prostor, skupaj z varstvom kulturne dediščine, pod okriljem in pristojnosti Ministrstva za kulturo.

⁵⁴ *Uradni list SRS*, št. 18/84.

⁵⁵ Poročevalec Kulturne skupnosti SR Slovenije, 7. decembra 1989.

- oceno ogroženosti naravne in kulturne dediščine v primeru nesreč in drugih izrednih razmerah.«

Ob tem je bila podana usmeritev, da se gradivo pripravlja kot seznam prostorskih enot, ki so povezane z grafično prilogo, s tem da so posebej navedena območja, kjer mora biti tudi v prihodnje “vrednost kulturne dediščine dominanten usmerjevalec razvoja vsega območja, seznam objektov in območij, kjer sedanja funkcija interesom varstva nikakor ne ustreza in jo je treba spremeniti ter seznam, kjer je sedanje stanje in funkcijo nujno treba ohranjati in vzdrževati.” Ob tem je naslednja točka posvečena **evidencam**, ki “so temelj vsega varstvenega dela, da pa je njihovo nastajanje hromilo pomanjkanje sredstev, časa in kadra” (Curk 1981: 5).

Delo spomeniškega varstva na Slovenskem je v tem obdobju zaznamovala analiza **Naravna in kulturna dediščina ter njeno varovanje v Sloveniji**,⁵⁶ ki jo je pripravil Republiški komite za kulturo v letih 1984–1988, torej v času priprave prvih dolgoročnih planov za celotno območje Slovenije in za občine. V zvezi z varovanjem dediščine v planskih aktih ugotavlja, “da je prostorska zakonodaja, sprejeta v letu 1984, v pravila in postopke urejanja prostora in varstva okolja globoko in vsestransko vtkala, vključno s kulturno krajino komponento varstva naravne in kulturne dediščine”.

Vendar pa je ob tem tudi ugotovljeno:

- da so prostorski plani občin pripravljene zgolj kot zbir posameznih vidikov, brez razreševanja spornih točk med posameznimi interesi;
- da marsikod zavodi še vedno niso pravočasno vključeni v pripravo prostorskih planskih aktov ali pa ti ne vsebujejo ustreznih varstvenih elementov.

Ugotovitev potrebuje pojasnilo. Priprava strokovnih osnov varstva naravne in kulturne dediščine za njeno vključevanje v prostorski planski proces ni “običajno” delo konservatorja. Konservatorstvo je po svojem izviru bolj usmerjeno v prepoznavanje, fizično obnovo in ohranjanje stavbne dediščine. Temeljne vede v konservatorstvu se pri tem povezujejo z gradbeništvom in raznimi tehnološkimi vedami, ki so pomembne pri obnovi stavb.

Varstvo kulturne dediščine v prostorskem planskem procesu zahteva od konservatorja vse drugačna znanja in pristope. Ti so po eni strani vezani na samo strokovno področje in s tem povezanim vrednotenjem dediščine v prostoru, po drugi strani pa na poznavanje upravnopravnih postopkov priprave prostorskih planskih dokumentov in s tem povezanim strateškim pristopom resorja pri uveljavljanju svojih vsebin.

Pri tem je ena pomembnejših ved, ki se je v konservatorstvu sposobna spoprijeti s tem področjem, arhitektura.

Konservatorji v prostorskem planiranju

Tako je bilo že razmeroma zgodaj ugotovljeno, da obravnava tega področja odpira vrsto nerazrešenih in med seboj povezanih vprašanj – od usposobljenosti konservatorjev za to specifično področje do pomanjkanja kadrov in ugotovitve, “da se spomeniška služba ni sposobna spoprijeti s problemi urbanizacije in biti enakopraven partner z urbanizmom in prostorskim načrtovanjem, s tem da bi uvajala strokovno neoporečno politiko varovanja kulturnih razsežnosti prostora” ... in da bi zato... “prva strokovna naloga bila izdelati metodologijo vključevanja spomeniškovarstvene službe v prostorsko planiranje”. (Pirkovič - Kocbek 1985)

⁵⁶ *Naravna in kulturna dediščina ter njeno varovanje v Sloveniji* (ur. J. Humar). Časopisni zavod Uradni list SR Slovenije. Ljubljana, 1989. str 32–34.

Konservatorji pristopajo k spomeniškovarstvenim nalogam z znanjem, ki jim ga daje njihova temeljna izobrazba in se ob delu⁵⁷ seznanijo s spomeniškovarstveno teorijo in prakso. Na osnovi tega v okviru doktrine postopoma izoblikujejo osebni strokovni pristop. Delo konservatorja je v okviru doktrine v veliki meri avtorsko, oz. "temeljno", tako v prepoznavanju dediščine in njenih bistvenih lastnosti, postavljanju vrednostnih meril pri izboru in vrednotenju, kakor tudi v pristopu k obnovi kulturnega spomenika in navsezadnje pri izboru dediščine, ki naj bi jo ohranjali v prostoru v dejavnem dialogu z drugimi udeleženci v prostorskem planskem procesu.

Sodelovanje konservatorjev v "prostorskih planskih nalogah" je obravnavano ob drugih vprašanjih, v različnih publikacijah (Mikl - Curk 1992–93) in člankih (Koželj Z. 1994–95), vendar pa je mogoče ugotoviti, da zahtevni metodologiji prostorskega planskega procesa in vključevanju institucionalno varovane kulturne dediščine vanj v tem obdobju ni bila posvečena potrebna pozornost.

Priprava strokovnih osnov na regionalnih zavodih – poseben strokovni izziv

V tem obdobju se je na regionalnih zavodih povečal obseg dela s tega področja; izdelana je bila glavna elaboratov za področje varstva naravne in kulturne dediščine, **strokovnih osnov**,⁵⁸ s katerim je resor sodeloval v pripravi prostorskih planskih in izvedbenih aktov.

Kljub temu da je bilo to strokovno področje v primerjavi z drugimi nalogami spomeniškega varstva nekoliko zapostavljeno, se je s to tematiko ukvarjalo kar nekaj posameznikov in interdisciplinarnih konservatorskih skupin. Vendar pa ta problematika ni bila samostojno obravnavana na nobenem od konservatorskih posvetov, prav tako ni bilo, razen v redkih primerih, tesnejše povezave s prostorsko in urbanistično stroko.⁵⁹

Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Celje

Presek dela na tem področju in sestava interdisciplinarnih delovnih skupin je razvidna iz **priročne analize dela** Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Celje za leta 1979–1994, ki zajema 60–80 % nalog s tega področja. Obravnavanih je dvaintrideset nalog – strokovnih osnov varstva (naravne in) kulturne dediščine, ki so bile pripravljene za prostorske plane občin, urbanistične načrte, za krajinske in urbanistične zasnove, prenovo oziroma ureditvene načrte, za prostorsko ureditvene pogoje in za razne druge prostorske naloge. Obravnavana območja so bila različno velika, od območja občine do drugače opredeljenih območij.

Naloge so praviloma izvajale interdisciplinarne konservatorske skupine, pri čemer se v najpogostejših kombinacijah pojavljajo: arhitekt, umetnostni zgodovinar in arheolog (štirikrat) arhitekt, umetnostni zgodovinar in etnolog (sedemkrat), arhitekt, umetnostni zgodovinar, etnolog, biolog, krajinski arhitekt (šestkrat). Najštevilčnejši skupini se je kdaj pridružil tudi arheolog, geograf in geolog. Nalog, ki jih je opravil samo arhitekt, je med naštetimi pet, arhitekt skupaj z etnologom štiri in arhitekt skupaj s krajinskim arhitektom pet. V delovni skupini so bile stroke samostojne v svojem temeljnem delu (identifikacija in

⁵⁷ Na slovenskih univerzah se z osnovami konservatorstva pri dodiplomskem študiju seznanijo arhitekti, etnologi in umetnostni zgodovinarji; podiplomski študij ne obstaja, čeprav je to specifično področje zahtevno in bi bil potreben.

⁵⁸ Pojem strokovna osnova se v tem besedilu uporablja za elaboriran prispevek "vsebinskega" resorja v prostorski planski proces, za razloček od strokovne podlage, s katero so označeni elaborati "prostorskega planskega resorja"; strokovna osnova je predvsem analitična študija, s strokovno podlago se predvsem predlaga in utemeljuje spremembe v prostoru – so del razvojnega načrta. Pojem strokovna osnova je iz zakona o varstvu naravne in kulturne dediščine (1981–99), pojem strokovna podlaga je iz zakona o urejanju prostora (1984–2002).

⁵⁹ Npr. Ogorelec in sod. 1992.

vrednotenje), pri čemer sta se arhitektura in krajinska arhitektura praviloma osredotočili na kompleksnejše prostorske enote – naselbinsko dediščino in krajinska območja.

Ob usmeritvah iz navodila o minimalni vsebini strokovnih podlag varstva naravne in kulturne dediščine za dolgoročne plane (Z RS VNKD, 1989) se je metodologija priprave strokovnih osnov in njihova vsebina pri navedenih elaboratih oblikovala sproti. V teh primerih je bila arhitektura (arhitekt) kot prostorska stroka v interdisciplinarni konservatorski skupini zadolžena za primerno predstavitev in obravnavo predvsem kompleksnih enot dediščine v prostorskem planskem procesu.⁶⁰

Oblikovanje prostorskih (spomeniško) varstvenih režimov

Zaradi narave nalog je bilo treba posebno pozornost posvetiti zavarovanju dediščine v prostoru. V navedenih primerih se je pokazalo, da je treba ob osnovnem vrednotenju dediščino v prostoru zavarovati tudi s pomočjo t. i. vplivnih območij. Ta so bila določena kot posledica “prostorskega učinka dediščine” oz. delovanja dediščine v prostoru. Spomeniškovarstveni režimi I., II. in III. stopnje⁶¹ so bili za ta namen premalo “prostorski” in preveč operativno določni.

Tako so bili, z analogijo na mogoča dogajanja v prostoru, kot najprimernejše oznake za t. i. “prostorske varstvene režime” uporabljeni pojmi **kontinuiteta, pogoji, nezazidljivo**.⁶² Pri tem pa ti varstveni režimi niso bili uporabljeni le za okolico kulturnih spomenikov, temveč skladno z ovrednotenjem tudi za varovanje kompleksnejših enot dediščine, njihove notranje morfološke zgradbe, naselbinskega telesa v celoti in seveda tudi volumske podobe naselbinskih teles v krajini.

Prostorski varstveni režimi z oznakami kontinuiteta, pogoji, nezazidljivo so bili prvič uporabljena pri strokovni osnovi za prostorski plan občin Mozirje in Šmarje pri Jelšah (ZSV Celje, 1979), nato pri strokovni osnovi za prostorski plan občine Slovenske Konjice (ZSV Celje, 1980) in prostorski plan občine Trbovlje (ZSV Celje, 1981). Prostorski varstveni režimi so bili v nalogah ZSV oz. ZVNKD Celje, navedenih v priročni analizi, uporabljeni kot dodatek k osnovnemu vrednotenju spomeniških enot. Namenjeni so bili njihovem zavarovanju v prostoru skozi prostorski planski proces in so v tej povezavi predstavljali plansko kategorijo omejene rabe prostora.

Problemi pri prepoznavanju naselbinske dediščine

Poseben problem pri pripravi strokovnih osnov je naselbinska dediščina, za katero je dotlej umetnostnozgodovinska veda, pretežno v opisni obliki, ugotavljala predvsem njene zgodovinsko pogojene izoblikovane tipološke in morfološke značilnosti.⁶³ Podatki so zelo dragoceni, vendar pa so za prostorskega planerja premalo operativni, zato jih je bilo treba dopolniti.

Širina delovne skupine in raznovrstnost strok, ki je sodelovala pri pripravi strokovne osnove, je pomembno vplivala tudi na oblikovanje metode pri prepoznavanju in vrednotenju naselbinske dediščine, oblikovane s strani arhitekta. Pri tem so se razvijali tako evidenčni karton za opis stavbne in naselbinske dediščine kakor parametri za njeno prepoznavanje in merila za njeno vrednotenje. (Hazler - Papič 1985–91)

⁶⁰ Seznam strokovnih osnov varstva naravne in kulturne dediščine Zavoda za spomeniško varstvo (ZSV) Celje in Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine (ZVNKD) Celje za prostorske planske in izvedbene akte, ki so obravnavani v priročni analizi, je naveden v poglavju 9. Viri in literatura.

⁶¹ Sistemizacija in klasifikacija spomenikov; *Varstvo spomenikov* 13–14. Ljubljana, 1970, str. 281–282 (vključno z opredelitvijo varstvenih režimov I., II. in III. stopnje).

⁶² Podrobneje so “prostorski varstveni režimi” opisani v Hazler - Papič 1986.

⁶³ Npr. Curk 1991.

Pri vrednotenju naselbinske dediščine je neogibno izhodišče evidenca stavbne dediščine, vendar pa to za celovito oceno njene vrednosti ne zadošča. Naselbinska telesa so namreč v svoji notranji zgradbi precej raznovrstna, vendar pa toliko kompleksna, da jih je treba ocenjevati tudi z vidika celote in ne le kot seštevke delov: torej vrednotenje naselbinskega telesa po njegovih sestavnih delih, v celoti in njegovo delovanje v krajini. (Hazler-Papič 1992)

Za ta namen je bil izdelan analitično-strukturni pristop, ki je povezal prostor, P (oz. okolje, krajino), naselbinsko telo, U (urbanizem) in stavbe kot dele tega telesa, A (arhitektura) v njihovi prostorski povezanosti in soodvisnosti. Razmerja so bila prikazana s strukturno formulo PUA, ki omogoča celovito vrednotenje naselbinske dediščine in podajanje vrednostnih ocen na osnovi indeksiranja. Ocena je toliko natančnejša, kolikor celoviteje je izpolnjena evidenca osnovnih enot (stavbnega fonda), ni pa to edino merilo. Pri oceni naselbinske dediščine so zelo pomembne vrednostne opredelitve za celoto, v povezavi z njenim okoljem. (Hazler-Papič 1991)

T. i. metoda PUA v prepoznavanju naselbinske dediščine in v povezavi s prostorskimi varstvenimi režimi je bila prvič uporabljena pri pripravi strokovne osnove varstva naravne in kulturne dediščine za prostorske ureditvene pogoje občine Laško (ZVNKD Celje, 1986). Na tem območju evidenca stavbne dediščine v naseljih v tem času niti ob tej nalogi še ni bila opravljena, je bila pa istočasno vrednotena kulturna krajina (**PRILOGA 4**).

Metoda prepoznavanja in vrednotenja naselbinske dediščine je bila nato uporabljena pri vseh naslednjih nalogah in se je za posebno koristno pokazala tam, kjer je bilo treba v kratkem času obravnavati večje območje, pa čas ni dopuščal evidentiranja stavbne dediščine v naselbinskih središčih. Priprava prostorskih planskih aktov je namreč vezana na določen upravno pravni postopek, kar pomeni, da je treba vhodne podatke podajati pravočasno, drugače nimajo pravega učinka.

Uporabljena je bila tudi pri pripravi strokovnih osnov za prostorske izvedbe akte, načrte prenove, ureditvene načrte, npr. za naselja Podčetrtek, Vojnik, Mozirje, Luče, Ljubno, Olimje in Podsreda. (Hazler - Papič 1993)

V nalogah, kjer je bila številčnejša interdisciplinarna konservatorska skupina, je bil večji poudarek na povezovanju ocene naselbinske dediščine z ovrednoteno stavbno dediščino. To je elaborat obogatilo s pomembnimi zgodovinskimi, umetnostnimi in etnološkimi podatki o obstoječem stavbnem tkivu. Ovrednotenje širše okolice naselbinskega telesa z vidika krajinske arhitekture, ki je bilo opravljeno tudi na podlagi evidentiranih enot naravne dediščine, se je z ovrednotenjem naselbinskega telesa izhajajoč iz "popolnih osnovnih evidenc" zlilo v celovit vpogled v spomeniško stanje obravnavane spomeniške enote.

Pomemben dosežek je bila v tem pogledu strokovna osnova Naravna in kulturna dediščina Logarske doline, njeno varovanje in razvoj (ZVNKD Celje, 1989), narejena za krajinsko zasnovano v okviru dolgoročnega plana občine Mozirje. Obsežna raziskava območja krajinskega parka je v tistem času uspela zavreti razvojne načrte, ki bi Logarsko dolino pripeljali v naročje intenzivne turistične izrabe.⁶⁴

Podoben celovit pristop v pregledu in spomeniškovarstveni oceni poselitvene dediščine, ki je vključeval tudi celotno evidenco stavbne dediščine, je bil uporabljen pri obravnavi območja občine Šentjur pri Celju (ZVNKD Celje, 1992). Pri poselitvi je bila posebna pozornost – na podlagi merila "gosta – redka poselitev" – namenjena predhodni tipološki opredelitvi celotne poselitve. Sledil je izbor strnjjenih poselitvenih enot, ki so bile nato ovrednotene kot naselbinska dediščina, medtem ko se poselitvena območja z redkejšo strukturo vrednotijo v

⁶⁴ Logarska dolina, Naravna in kulturna dediščina Logarske doline, njeno varstvo in razvoj. ZVNKD Celje 1989: poročilo o tem tudi v Varstvu spomenikov 32, 1990. pod geslom Logarska dolina, str. 288.

povezavi s kulturno krajino. Gradivo je bilo uporabljeno za razglasitve kulturnih spomenikov in v istem obsegu tudi za prostorski plan, drugače pa velika večina podatkov v planskem procesu ni bila uporabljena⁶⁵ (**PRILOGA 5**).

Na osnovi raziskav, ki so jih opravili konservatorja etnolog in umetnostni zgodovinar in arhitekt – konservator, je bila skupaj s samostojnim arhitektom raziskovalcem in projektantom pripravljena študija, ki je predložila oblikovne parametre za novogradnje na obravnavanem območju občine Šentjur pri Celju. To je bil eden redkih podaljškov dela spomeniškega varstva, dan v “uporabo” načrtovalcem. Pred tem oz. vzporedno s to nalogo je tekla podobna raziskava tudi za območje občine Celje.⁶⁶

Metodologija priprave strokovnih osnov

Ob delu pri navedenih nalogah je bila izoblikovana metodologija izdelave **strokovnih osnov** za prostorske planske in izvedbene akte z naslednjo vsebino:

- osnovne evidence enot in območij kulturne dediščine, z varstvenimi režimi;
- prostorsko vrednotenje osnovnih enot, s prostorskimi varstvenimi režimi;
- celostno ovrednotenje obravnavanega območja z vidika kulturne dediščine;

pri čemer je pomembno:

- oblikovanje interdisciplinarne delovne skupine, v kateri so temeljne vede, ki v spomeniškem varstvu prepoznavajo, evidentirajo dediščino (evidenca, ki gre v register), in prostorske vede, ki nastopajo v funkciji (resornega) analitika in ocenjevalca evidentiranih enot v njihovi prostorski pojavnosti in okolju;
- upoštevanje in razlikovanje absolutne in relativne vrednosti dediščine v prostoru (podrobneje v poglavju 2.2.3);
- določanje prostorskih varstvenih režimov in usmeritve za nadaljnji razvoj z vidika varstva kulturne dediščine;
- usklajevanje resornih interesov in ciljev z drugimi udeleženci v prostorskem planskem postopku.

Vse točke razen zadnje so se v navedenih nalogah lahko izvajale brez večjih težav. Tak način priprave strokovnih osnov varstva kulturne dediščine je v tistem obdobju dosegel svoje optimalne meje. Za primerno učinkovitost bi resor moral uveljaviti udeležbo v postopku, usklajevanje in povezovanje s “strateškimi partnerji”, kar bi v konkretnih primerih pomenilo – z interesi v drugih resorjih.⁶⁷ Prostorski planski akti praviloma niso spremljali učinkovitosti in uporabe strokovnih osnov, razen pri udeležbi v javnih razpravah ob razgrnitvi osnutkov in predlogov planskih in izvedbenih aktov.⁶⁸

⁶⁵ Razlogi za to so različni, npr. nedorečena zakonodaja, vsebina strokovnih osnov in postopkov vključevanja resornih vsebin v prostorski planski proces.

⁶⁶ M. Hazler - Papič, V. Hazler in A. Pajcar, *Raziskovalna naloga “Gradnja v vaškem prostoru celjskih arhitekturnih regij I. del”*, Celje 1991–93 (naročnik Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano RS, v okviru programa CRPOV, občina Celje); A. Pajcar, *Predlog novih stanovanjskih hiš v vaškem prostoru celjskih arhitekturnih regij, 1994* (naročnik Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano RS, v okviru programa CRPOV, občina Celje).

⁶⁷ Taki skupni interesi so se pokazali ob lokacijskih ogledih (npr. varstva kulturne dediščine, poselitve, kmetijstva, prometa), vendar pa v planskem postopku pred tem niso bili prepoznani (primer iskanja lokacije za gasilski dom v spomeniško zaščitenem vplivnem območju v vasi Stojno selo v občini Šmarje pri Jelšah).

⁶⁸ Seveda je bil resor ob tem dolžan podati tudi svoje mnenje oz. soglasje k predlogom planskega akta.

Izdelava strokovne osnove je nakazovala nujnost vsebinske povezave z okoljem institucionalno varovane kulturne dediščine, kar se je še posebej pokazalo pri nalogah, ki so bile z vidika spomeniškega varstva celovito pripravljene, pa so na drugi strani vendarle "padale v prazen prostor", saj jih tako urbanizem kot prostorsko planiranje nista jemala za vhodni podatek, kot del informacije o prostoru, temveč prej kot omejitve, nekaj, kar bo "povzročalo težave" v razvojnih načrtih. Bili pa so tudi primeri, ko je kvalitetno narejena strokovna osnova varstva kulturne dediščine postala nekakšen nadomestni analitični urbanistični elaborat, ki jo je nasprotna stran nekritično v celoti "posvojila".

Razlog za to je mogoče iskati v pomanjkljivem vrednotenju poselitvene dediščine s strani temeljnih prostorskih strok, še posebno arhitekture, in neopredeljenem področju poselitve, ki bi morala biti celovito obravnavana v okviru samostojnega resornega področja.

Kritična analiza

V tem obdobju je bila na Medobčinskem zavodu za varstvo naravne in kulturne dediščine Piran pripravljena **Kritična analiza posledic dosedanjega načina varovanja naravne in kulturne dediščine ter predlogi sprememb** (1990),⁶⁹ kratko imenovana *Kritična analiza*, ki je že v uvodu ugotovila, da od dveh načinov varovanja naravne in kulturne dediščine, ta z normativnim zavarovanjem in varovanjem s pomočjo planskih in izvedbenih aktov, prvi ne daje pravih rezultatov, da pa drugi ponuja več možnosti, pri čemer njegove prednosti še niso prišle do izraza.

Avtorji so videli rešitev v poenotenju vrednotenja dediščine in izboljšanju sistema varovanja dediščine, ki pa zahteva spremembo zakonodaje in reorganizacijo dejavnosti varstva. Besedilo si je prizadevalo analitično predstaviti obseg strokovnega dela, ki je bil do tedaj opravljen pri vključevanju dediščine v prostorski planski proces, vključno z oceno usklajevanja, če je do tega prišlo.⁷⁰ Poleg tega je z zgledom iz izbrane občine pokazalo na uporabo predlagane metode priprave strokovne osnove.

Odzivi na *analizo* (ur. Humar 1989) in *Kritično analizo* so bili med konservatorji različni, od tega da sta bili "korak naprej pri preverjanju uspešnosti delovanja spomeniškovarstvene stroke, vendar pa je njuna pomanjkljivost v ne dovolj kritični oceni lastne stroke in posameznih strokovnih organizacij, da manjka analitična ocena doseženih rezultatov ter da so usmeritve za delo v prihodnje izražene nejasno... potrebna bi bila kritičnejša analiza podprta s primerljivimi podatki o delu posameznih strokovnih organizacij... ter vzpodbuda za sprotno ocenjevanje lastnih dosežkov v obliki obveznega sestavnega dela poročila... Vse dosedanje analize sodelovanja pri prostorskem načrtovanju oceno uspešnosti izpuščajo – žal tudi *Kritična analiza posledic dosedanjega načina varovanja naravne in kulturne dediščine*, ki obravnava vključenost dediščine v družbene plane občin." (Črepinšek 1993: 68. 60)

Ugotoviti je mogoče, da gre v primeru *Kritične analize* za obsežno delo, ki pa je še vedno preveč izključujoče. Podaja dokaj zapleteno metodo brez poprejšnje celovite analize strokovnega dela na področju priprave strokovnih osnov na vseh regionalnih zavodih. Takšne vrste analiz in metodoloških predlog bi morale biti izdelane v širšem, odprtem krogu vseh konservatorjev; ki so delali na tem področju, koordinatorji bi morali primerjati različna stališča in različne prakse, ne pa le lastnih zaključkov predložiti v, tako rekoč, splošno uporabo, saj v tistem času tudi zaradi znanega samoupravnega sistema, regionalnim zavodom

⁶⁹ *Kritična analiza posledic dosedanjega načina varovanja naravne in kulturne dediščine ter predlogi sprememb*, (nosilec raziskave Medobčinski zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Piran, več avtorjev, Ljubljana, april 1990).

⁷⁰ Nav. delo: 71–81 in Preglednica I. Vključevanje VNKD v dolgoročne plane občin za obdobje 1988–2000 (stanje november, 1986).

ni bilo mogoče naložiti uporabe enotnega sistema v postopkih in metodah dela. Na predstavitvenih in pojasnjevalnih sestankih so avtorji zaključene študije šele pojasnjevali njena izhodišča, namesto da bi bil njen sklep rezultat skupnih prizadevanj.⁷¹ Tudi s tem so pri konservatorjih spodbudili nekaj zadržkov.

V tem času je na večini zavodov potekala intenzivna priprava strokovnih osnov za planske akte občin. Tudi metode in standardi strokovnih osnov so se v večini primerov izoblikovali ob delu, sproti, kar je razvidno tudi iz nekaterih člankov v *Varstvu spomenikov*, periodični publikaciji za teorijo in prakso spomeniškega varstva. V člankih iz tega obdobja je vsebina strokovnega dela praviloma predstavljena po "individualnem ključu": v nekaterih primerih gre za kratka poročila o pripravi strokovnih osnov,⁷² v drugih gre za bolj vsebinsko predstavitev naloge.⁷³ V nekaterih publikacijah so se pojavili kritični in analitični prispevki, ki so v širšem pogledu obravnavali varstvena prizadevanja.⁷⁴

To strokovno delo ni bilo koordinirano in povezano, razlog pa naj bi bil v tem, da ni bilo "krovne institucije", katere naloga bi bila strokovna koordinacija med regionalnimi zavodi. Iz prispevkov se vidi, da je bilo kdaj pa kdaj v individualna prizadevanja po nepotrebnem vloženo preveč truda ali pa so bili opravljeni premalo poglobljeno. Včasih so ostali prezrti pomembni metodološki prispevki. Ostaja vtis, da je to specifično področje za nekatere posameznike vendarle strokovno privlačno, da pa med njimi ni povezav in nadgradnje, s katero bi se v praksi pridobljene izkušnje in znanje uspešno prelile v teoretične sklepe. (Hazler - Papič 1995)

(3) Obdobje po letu 1999

Obdobje po letu 1999 sta označila sprejem **novega zakona** o varstvu kulturne dediščine (ZVKD, 1999) in **dopolnjena zasnova varstva kulturne dediščine** v Dolgoročnem planu Republike Slovenije (OdPSDP, 1999). Novi zakon je poudaril dokumentacijsko delo, povezano s spopolnjevanjem **registra dediščine**, urejenost podatkov in njihovo dostopnost, med drugim tudi za pripravo prostorskih planskih in izvedbenih aktov.

Zbirni register kulturne dediščine

Dolgoletna sistematična priprava informacijskega sistema naravne in kulturne dediščine (Zakrajšek 1991) je obrodila sadove. Na Upravi RS za kulturno dediščino se je okrepilo delovanje INDOK centra, ki skrbi za register kulturne dediščine; vanj se stekajo podatki iz regionalnih zavodov oz. območnih enot Javnega zavoda⁷⁵.

"Zbirni register dediščine (ZRD) je uradna zbirka podatkov, v katero se vpisujejo posamezne enote nepremične kulturne dediščine na območju Republike Slovenije ne glede na njihovo vrsto, tip, obseg, lastništvo ali varstveni status. Osnovni namen vodenja ZRD je določitev evidenčne številke dediščine (EŠD), ki identificira posamezno enoto kulturne dediščine. Zbirni register je usklajen s priporočilom *Core Data Indexa*, ki ga je sprejel Svet Evrope v

⁷¹ Podpisana se je udeležila dveh takšnih sestankov na Zavodu SRS za varstvo naravne in kulturne dediščine v Ljubljani.

⁷² Konservatorska poročila v *Varstvu spomenikov* prinašajo periodične preglede nad strokovnimi nalogami spomeniškovarstvena dejavnosti.

⁷³ Lah –Sušnik in Klemenčič. 1989; Hojer, Križan, Ravnik in Tomšič 1986; Bar - Janša 1985; Vavken 1985.

⁷⁴ Hazler - Papič 1992: Anketa *Razgledov z avtorskimi prispevki enajstih slovenskih konservatorjev pod naslovom Kaj početi z nepremično naravno in kulturno dediščino?*, *Razgledi* št. 6, 17. 3. 1995, str. 18–21 (1.del) in *Razgledi* št. 7, 31. 3. 1995, str.18–21 (2. del)

⁷⁵ V letu 2002 je prišlo do reorganizacije spomeniške službe v Sloveniji, v skladu z zakonom se je ustanovil Javni zavod RS za varstvo kulturne dediščine z območnimi izpostavami (prejšnji regionalni zavodi za varstvo naravne in kulturne dediščine).

letih 1995 in 1998, s katerim so določeni minimalni podatki za dokumentiranje arhitekturne in arheološke dediščine.” (Kovačec - Naglič 2001: 12)

ZRD je jedro informacijskega sistema kulturne dediščine (ISKD), ki se razvija vzporedno z razvojem sistema ZRD. Sistem ISKD je bil zasnovan kot celota, vendar se razvija postopno, kar omogoča njegova modularna struktura. Prek evidenčne številke dediščine (EŠD) se z ZRD povezujejo naslednji podsistemi: dokumentacijski podsistem, administrativni podsistem in geografski informacijski podsistem kulturne dediščine (GISD) (Kovačec - Naglič 2001: 15–16).

Zbirni register se polni na osnovi določil Pravilnika o vodenju zbirnega registra naravne in kulturne dediščine.⁷⁶ Register je zasnovan tako, da je mogoča identifikacija posamičnih enot in območij dediščine tako po kartografskem ključu (s koordinatami centroida enote) kot prek povezave z registrom prostorskih enot (šifra naselja). Mogoča je povezava z drugimi enotami registra.

Dopolnjena zasnova varstva kulturne dediščine

V letu 1997 pripravljeno Strokovno gradivo za spremembo in dopolnitev prostorskih sestavin dolgoročnega in srednjeročnega plana Republike Slovenije, za področje varstva kulturne dediščine⁷⁷ je pregled stanja na tem področju. Začenja se z ugotovitvijo, "da so se v enajstih letih veljavnosti državnih planskih aktov v temeljih spremenile okoliščine varstva:

- ob ustanavljanju lastne države se je povečala zavest o pomenu varstva kulturnih vrednot, kultura dediščina je pri tem temelj kulturne in nacionalne identitete ter zavesti, kulturno bogastvo in pričevanje zgodovinskega obstoja, zaradi česar jo je treba trajno ohraniti; poseben pomen ji daje tudi Ustava; zaradi pomena se njeno varstvo upošteva kot eden izmed elementov zagotavljanja nacionalne varnosti RS;
- za čas obstoja nove države je tudi značilno, da skrb za kulturno dediščino prehaja iz prejšnje komunalne na državno raven; poleg tega mora Slovenija ob pridružitvi Svetu Evrope in približevanju Evropski skupnosti sprejeti svoje obveznosti v okviru evropske politike varstva kulturne dediščine;
- država mora predpise in načine varstva prilagoditi ne le mednarodnim pogodbam (ratificiranim konvencijam), temveč upoštevati tudi resolucije in priporočila teh organizacij, od katerih se mnoga nanašajo na varstvo kulturne dediščine kot prvine urejanja prostora, naselij in graditve.

Napredek varstvene stroke je v skladu z zapisanim viden v naslednjem:

- da kritična analiza celovito obravnava vse vidike strokovnega dela, vključno s prostorskimi;
- da se varstvo dediščine širi na manj uveljavljena in nova področja, kar spodbujajo tudi mednarodne listine (podeželje, kulturna krajina, industrijska, tehnična in gradbena dediščina, arhitektura in urbanizem 20. stoletja);

⁷⁶ Od 1. 1. 2003 je tudi na tem področju v veljavi nov Pravilnik o registru nepremične kulturne dediščine, *Uradni list RS*, št. 25/2002. Pred tem je veljal Pravilnik o vodenju zbirnega registra kulturne in naravne dediščine, *Uradni list RS*, št. 26/95.

⁷⁷ Strokovno gradivo za spremembo in dopolnitev prostorskih sestavin dolgoročnega in srednjeročnega plana Republike Slovenije za področje varstva kulturne dediščine, Ministrstvo za kulturo, Uprava RS za kulturno dediščino (L. Molek s sod.), Ljubljana, julij 1997.

- da je sodelovanju pri urejanju prostora namenjen že tako velik del konservatorskega dela, da je neogibno postopke racionalizirati, vsebino pa poglobiti, **kar je možno doseči predvsem z vgraditvijo večjega varstvenega deleža v samo urejanje prostora;**
- da so se z vzpostavitvijo **zbirnega registra dediščine**, ki upošteva tudi prostorske podatke o evidentirani dediščini, zboljšale informacijske osnove varstva;
- da so se uveljavile zamisli o prednostih in večjih možnostih varstva v okviru trajnostno naravnane sonaravnega in sokulturnega razvoja na osnovi upoštevanja mej sprejemljive spremembe (*LAC - limits of acceptable change*).⁷⁸

Številčno stanje institucionalno zavarovane kulturne dediščine

Strokovno gradivo prinaša tudi podatke o gibanju števila kulturnih spomenikov in dediščine na območju Slovenije.⁷⁹ Iz analize je razvidno, da je bil leta 1974 pripravljen Inventar najpomembnejših kulturnih spomenikov v na območju Slovenije s 777 kulturnimi spomeniki I. kategorije, med katere so bili uvrščeni vsi tisti tipični ali ključni objekti, ki so najvišji dosežki ali pa najznačilnejši svoje vrste in so v nacionalnem geografskem prostoru nenadomestljivi, torej spomenike, ki imajo nacionalni ali mednarodni pomen. Pojma kulturna dediščina tedanji zakon ni poznal, temveč jih je delil na tri vrednostne kategorije; tako da je bilo spomenikov vseh treh kategorij skupaj 29.638.

S sprejemom Zakona o varstvu naravne in kulturne dediščine v letu 1981 se je kategorizacija spomeniškega fonda spremenila tako, da praktično ni bilo več mogoče primerjati podatkov. Načeloma je novi zakon ločeval "kulturno dediščino" kot skupni pojem za vso, po spomeniškovarstvenih merilih evidentirano kulturno dediščino in "kulturne spomenike" kot tisti del evidentirane kulturne dediščine, ki ima še posebno kulturno vrednost. Zakon iz leta 1981 je na tej osnovi pravzaprav uveljavljal štiri pojme za kulturno dediščino (KD).

Ugotovljeno je, da so že te okoliščine omejevale celovito in enotno vključevanje varstva kulturne dediščine v dolgoročni plan RS, čeprav je bil seznam pomembnejše kulturne dediščine, ki je izhajal iz Inventarja, razširjen in dopolnjen, tako da je obsegal 1072 enot.

Zakonodajno obdobje	Poimenovanje	Kategorizacija
– 1981 leta	kulturni spomenik	kulturni spomenik I. kategorije kulturni spomenik II. kategorije kulturni spomenik III. kategorije
1981 – 1999	kulturna dediščina	pomembnejši kulturni spomenik - (državno pomembni kulturni spomenik) kulturni spomenik (razglašena kulturna dediščina) kulturna dediščina (ki ni razglašena)
1999 –	kulturna dediščina	registrirana nepremična kulturna dediščina pomembnejši kulturni spomenik pomembnejše območje kulturne dediščine razglašena kulturna dediščina

Slika 5 Spremembe poimenovanja in kategorizacije kulturne dediščine v treh zakonodajnih obdobjih

⁷⁸ Nav. delo: 5-7.

⁷⁹ Nav. delo: 8.

Na osnovi določil Pravilnika o vodenju Zbirnega registra dediščine (ZRD) se vanj vpisuje vsa evidentirana kulturna dediščina. Ob pripravi strokovnih podlag za spremembe in dopolnitve prostorskih sestavin planskih aktov Republike Slovenije, je Novelirani seznam pomembnejših enot kulturne dediščine v letu 1977 obsegal 1421 enot, celota v register vpisane dediščine pa je obsegala 9564 enot.

Strokovno gradivo iz leta 1997 še ugotavlja, da Republika Slovenija nima sprejete kulturne politike oz. **nacionalnega kulturnega programa**, s katerim bi bile določene temeljne usmeritve varstva kulturne dediščine v prihodnje, prav tako tudi ne **prostorske politike**, ki bi obravnavala varstveno področje v luči novih zahtev.⁸⁰ Sklepna ugotovitev iz strokovnega gradiva Uprave RS za kulturno dediščino je ta, da je **prisotna večja ogroženost dediščine**, ki se nadaljuje predvsem zaradi nespremenjenih operativnih sistemskih okvirov prostorsko-urejevalne prakse, pomanjkanja ustreznih razvojnih programov in prostorskih aktov.⁸¹

Novejši podatki kažejo, da je število v register vpisane dediščine zelo naraslo. Tako je bilo leta 2001 v register vpisanih že 14.628 enot nepremične dediščine. Število je naraslo predvsem zaradi priprave strokovnih podlag za planske akte občin na osnovi spremembe državnega plana leta 1999.⁸² Leta 2001 je bilo evidentiranih 465 enot naselbinske dediščine, med katerimi je na seznamu državno pomembne le 85 enot.⁸³

Priprave resorja na novo plansko obdobje za leta 2002–2020

V letu 2001 je Ministrstvo za kulturo pripravilo gradivo Strokovne podlage za varstvo in ohranjanje kulturne dediščine v prostorskem planu Slovenije za obdobje 2000–2020. Iz preglednega gradiva pristojnega resorja,⁸⁴ ki sicer ne poudarja analize učinkovitosti v preteklem planskem obdobju, pač pa postopek vključevanja samega, je razvidno, da je bilo po uveljavitvi novega zakona o varstvu kulturne dediščine pripravljenih 91 strokovnih podlag za občinske prostorske akte, vendar pa za nobeno občino niso bile pripravljene strokovne zasnove z vsebino iz 41. člena zakona o varstvu kulturne dediščine.

V sodelovanju med regionalnimi zavodi in Upravo RS za varstvo kulturne dediščine je bil izdelan vzorčni primer strokovnih podlag za občinski planski akt, t. i. “**brežiški vzorec**”, ki predstavlja “najnujnejšo vsebino, sicer bolj normativno kot vsebinsko, toda za enkrat v pogojih reorganizacije in navala zahtevkov po podlagah edino realno”.

⁸⁰ Nav. delo: 26–27.

⁸¹ Nav. delo: 40.

⁸² Strokovne podlage za varstvo kulturne dediščine z izhodišči za njeno celostno ohranjanje, za prostorski plan Slovenije 2000 – 2020, Ministrstvo za kulturo, Uprava RS za kulturno dediščino (osnutek, 24.1.2002), str. 12.

⁸³ Strokovne podlage za varstvo in ohranjanje kulturne dediščine v prostorskem planu Slovenije za obdobje 2000–2020, Ministrstvo za kulturo, Uprava RS za kulturno dediščino (osnutek 12.11.2001), str. 47.

⁸⁴ Nav. delo: 42.

T. i. "brežiški vzorec"⁸⁵ za zasnovo varstva kulturne dediščine pri spremembah in dopolnitvah prostorskih sestavin občinskih planskih aktov ima naslednjo vsebino:

- Osnovni pojmi in obrazložitve
- Pravne osnove in osnovna vodila
 - Ratificirane in objavljene mednarodne pogodbe
 - Mednarodne resolucije in priporočila
 - Državni predpisi
 - Občinski predpisi
- Odlok o spremembah in dopolnitvah prostorskih sestavin dolgoročnega in srednjeročnega družbenega plana Republike Slovenije, dopolnjen 1995 in 1999
- Celostno varstvo kulturne dediščine
 - Spremembe zasnove varstva kulturne dediščine
 - Prostorsko relevantne naloge na področju varstva kulturne dediščine
- Strokovna podlaga k zasnovi varstva nepremične kulturne dediščine
 - Pregled enot nepremične kulturne dediščine
 - Podrobnejša varstvena merila in režimi
 - Državno pomembna kulturna dediščina
 - Najbolj ogrožena kulturna dediščina
- Priloge
 - Seznam nepremične kulturne dediščine
 - Grafične priloge z legendo.

Za "brežiški vzorec" je mogoče ugotoviti, da prinaša predvsem določeno urejenost v posredovanju formalnih določil varstva in predstavitvi varovanih enot dediščine.

(4) Povzetek pregleda varstva dediščine v prostoru skozi različna časovna obdobja

Če je za zgodnejša obdobja značilen prvinski celostni pristop obravnave izbranih objektov in območij kulturne dediščine v prostoru, resda v prevladujoči tekstualni obliki in predvsem iz umetnostno zgodovinskega pogleda, ki se je proti koncu sedemdesetih let iztekel v analitsko-operativne pristope k prenovi zgodovinskih mestnih jeder, je za naslednje obdobje (1981–1999) značilno, da je bilo v več pogledih intenzivno, vendar ne dovolj upravno in strokovno povezano, usmerjano in sintetizirano delo konservatorjev na področju prostorskega planiranja.

Za zadnje obdobje po letu 1999 je v celoti značilen poudarek določenim standardom, med katerimi je najpomembnejši polnjenje registra dediščine in zajem podatkov o dediščini iz registra. Poudarjeni so enotna klasifikacija in varstveni režimi, skladni z določili zakona in

⁸⁵ Primer strokovnih podlag, v katerem so zasnove varstva kulturne dediščine obravnavane po t. i. "brežiškem vzorcu": povzeto po gradivu *Varstvo kulturne dediščine, Strokovne podlage za spremembe in dopolnitve prostorskih sestavin planskih aktov Mestne občine Novo mesto, za KS Stopiče* (izdelal Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto, januarja 2000). Skoraj v vseh točkah identična je vsebina pri podobnem elaboratu Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Nova Gorica, za območje Občine Šempeter-Vrtojba, iz marca 2000.

mednarodnimi pogodbami o varstvu kulturne dediščine, katerih podpisnica je tudi Slovenija. Še vedno pa je to področje, pred katerim je relativno zapostavljena **naloga sodelovanja v celostnem ohranjanju dediščine**⁸⁶ tako s strokovnega kakor organizacijskega vidika znotraj institucije varstva nepremične kulturne dediščine. Na to kažejo tudi rezultati ankete, izvedene v regionalnih zavodih maja 2001.⁸⁷

Čeprav se je vključevanje nepremične kulturne dediščine v prostorske planske in izvedbene akte v zadnjem obdobju poudarjeno formaliziralo, to pravzaprav ni slaba osnova za prepoznavanje pomena tiste resorne vsebine v prostorskem planskem procesu, ki naj bi v Evropi regij predstavljala njen bistveni sestavni del. Vendar pa ga je treba povezati s celoto, s celotno poselitveno dediščino.

Ni pa še opravljeno obsežnejše strokovno-metodološko delo in organizacijsko delo, ki bi predstavljalo izhodišče za določitev spomeniškovarstvenih korakov in standardov strokovnih elaboratov, s ciljem varovanja kulturne dediščine v prostoru in tudi s povezovanjem z ostalimi resorji (sektorji) v medsektorski pristop.

⁸⁶ Strokovne podlage za varstvo kulturne dediščine z izhodišči za njeno celostno ohranjanje, za prostorski plan Slovenije 2000–2020, Ministrstvo za kulturo, Uprava RS za kulturno dediščino (osnutek, 24.1.2002), str. 44.

⁸⁷ Nav. delo: 17–19. Da temu področju v spomeniškovarstveni dejavnosti ni bila odmerjena potrebna pozornost, je razvidno tudi iz Pravilnika o pripravništvu, strokovnih izpitih in pridobivanju nazivov za zaposlene v dejavnostih s področja varstva kulturne dediščine (*Uradni list RS*, št.31/96), kjer med kvantitativnimi kriteriji za pridobitev nazivov v dejavnostih s področja varstva kulturne dediščine ni navedena izdelava strokovnih gradiv za vključevanje kulturne dediščine v prostorski planski proces, kakor da bi to ne bilo posebno in zahtevno področje.

2.2.3 PROBLEMI DOSEDANEGA NAČINA VARSTVA INSTITUCIONALNO VAROVANE KULTURNE DEDIŠČINE Z NJENIM VKLJUČEVANJEM V PROSTORSKI PLANSKI PROCES IN OBLIKOVANJE IZHODIŠČ ZA NJIHOVO RAZREŠEVANJE

(1) Prepoznani problemi v dosedanem načinu varstva institucionalno varovane kulturne dediščine z njenim vključevanjem v prostorski planski proces

Na osnovi pregleda gradiv, poročil in člankov iz različnih obdobj varstva kulturne dediščine o njenem vključevanju v prostorski planski proces je mogoče ugotoviti, da je resor na veliko mestih dovolj prizadeven in istočasno samokritičen, vendar pa ob tem ni zaslediti naslednjih, jasno prepoznanih in med seboj povezanih problemskih sklopov:

• NEOPREDELJENA VSEBINA VARSTVA IKD PROSTORU

Nerešeno vprašanje je, kako naj resor ob osnovni nalogi prepoznavanja nepremične kulturne dediščine uresniči njeno učinkovito varstvo v prostoru z njenim vključevanjem v prostorski planski proces. Če je bilo leta 1985 še ugotovljeno, “da se spomeniška služba ni sposobna spoprijeti s problemi urbanizacije in biti enakopraven partner z urbanizmom in prostorskim načrtovanjem, s tem da bi uvajala strokovno neoporečno politiko varovanja kulturnih razsežnosti prostora in da bi zato prva strokovna naloga bila izdelati metodologijo vključevanja spomeniškovarstvene službe v prostorsko planiranje” (Pirkovič - Kocbek 1985), je bilo leta 1997 poudarjeno, “da je sodelovanju pri urejanju prostora namenjen že tako velik del konservatorskega dela, da je potrebno postopke racionalizirati, vsebino pa poglobiti, kar je možno doseči predvsem z vgraditvijo večjega varstvenega deleža v samo urejanje prostora.”⁸⁸ Obe ugotovitvi napeljujeta na potrebno razrešitev razmerja med urbanizmom in prostorskim načrtovanjem na eni strani in institucijo varstva dediščine v prostoru na drugi strani.

Zgornji ugotovitvi ravno zato, ker sta podani v dvanajstletnem razmiku, ponazarjata določen zastoj v strokovnem delu na tem področju, nespremenjena vsebina členov v zakonu o varstvu naravne in kulturne dediščine iz leta 1981 (9. člen) in zakonu o varstvu kulturne dediščine iz 1999 (41. člen), ki govorita o varstvu dediščine z njenim vključevanjem v prostorski planski proces, pa to na določen način le še potrjuje.

• NEOPREDELJENA METODOLOGIJA VARSTVA IKD V PROSTORU

Podatek, da je bilo po uveljavitvi novega zakona o varstvu kulturne dediščine (ZVNKD, 1999) pripravljenih 91 strokovnih podlag za občinske prostorske akte, vendar pa za nobeno občino niso bile pripravljene strokovne zasnove z vsebino iz 41. člena zakona o varstvu kulturne dediščine, je značilna za t. i. resorno politiko spomeniškega varstva kakor tudi za stanje na področju prostorskega planiranja. Vključevanje resornih vsebin v prostorski planski proces pomeni v pretežni meri podajanje osnovnih podatkov, pogojev, soglasij in mnenj, kar sicer kaže na določen standard strokovnega dela, je pa to bistveno premalo, da bi dosegli konkretnije in kompleksnejše cilje varstva dediščine v prostoru.

Analiza besedila 41. člena zakona pokaže, da je pisan izključno na predstavitveni ključ – predstaviti se, pravzaprav predstaviti se kot zaprt sistem. Iz nobene alineje ni razvidno, da se zakonodajalec zaveda, da ta vsebina “pade v določeno okolje”. O okolju in njegovih potencialnih značilnostih ne govori, o komunikaciji s tem okoljem prav tako ne. S tem členom si institucionalno varovana kulturna dediščina ni v potrebni meri ustvarila možnosti za tvoren

⁸⁸ Strokovno gradivo za spremembo in dopolnitev prostorskih sestavin dolgoročnega in srednjeročnega plana Republike Slovenije za področje varstva kulturne dediščine, Ministrstvo za kulturo, Uprava RS za kulturno dediščino (L. Molek s sod.), Ljubljana julij, 1997. str. 5–7.

dialog z okoljem, v tem smislu, da bi bilo sploh mogoče izmeriti njen uspeh v postopku vključevanja v prostorski planski proces.

Ob tem je potrebno ločiti – in pri tem se metodologija varstva srečuje s samo vsebino IKD (njeno bistvom) – vrednost enote dediščine “same po sebi”, torej tiste, ki je vpisana v registru in ki jo (enoto) opredeljuje v “absolutnem smislu”, in njeno vrednost v okolju, v katerem obstaja kot nepremična kulturna dediščina in ki jo lahko imenujemo “relativna vrednost dediščine” v prostoru. “Absolutna vrednost” s prepoznanjem “relativne vrednosti” iste enote v njenem “prostorskem kontekstu” ni prav nič “načeta” ali “oskrunjena”. Dejstvo je, da so artefakti institucionalno varovane dediščine lahko v določenih okoljih anahronistični “a priori”, lahko so anahronistični v določenem času, lahko so anahronistični samo z določeno aktualno vsebino okolja. Takšne okoliščine v “vsaki prostorski nalogi” niso vnaprej predvidljive, jih je pa mogoče opredeliti z ustrežno metodologijo, in navsezadnje tudi preverjati odločitve pri varstvu dediščine v takšnih nalogah spomeniške službe.

- **NEOPREDELJENA STRATEGIJA UVELJAVLJANA RESORNIH VSEBIN**

Uveljavljanje varstva kulturne dediščine, kakor tudi vsake druge resorne vsebine, v prostorskem planskem procesu mora ob tem temeljiti na vsebinsko analitičnih in usmeritvenih strokovnih osnovah, na poučenosti o upravno-pravnih postopkih in povezano s strategijo, ki bi pripeljala do postavljenega cilja.

Kot izhaja iz Strokovnih podlag Ministrstva za kulturo (osnutek 2002, brežiški vzorec) je minimalna vsebina določena in postopek izpopolnjen, vendar se vsebina varstva IKD v prostorskem planskem procesu zaradi nedorečenosti metodologije in opredelitve konkretnih ciljev kljub temu uveljavlja skromno.

- **NEOPREDELJENI KONKRETNI CILJI VARSTVA IKD V PPP**

Splošni cilji varstva so določeni v zakonu o varstvu kulturne dediščine in sicer tako, da gre v prvi vrsti za skrb za **ohranjanje neokrnjenosti in celovitosti** materialnih in vsebinskih **lastnosti** predmetov, skupin predmetov oz. objektov ali območij, ki so opredeljeni kot dediščina, ter s tem tudi za preprečevanje posegov, s katerimi bi se utegnile spremeniti lastnosti, vsebina, oblike in s tem vrednost dediščine. Kot temeljni cilj je navedeno tudi, da je ohranjanje in varstvo dediščine **skrb vseh in vsakogar** ter da je dediščino treba varovati in **ohranjati v vseh okoliščinah**.

Za zakon dovolj splošna načela, ki pa še niso zadovoljivo operacionalizirana. Ugotovitev, da je dediščino treba varovati in **ohranjati v vseh okoliščinah** mora dobiti tudi aplikativno metodološko izpeljavo. Pomembno je namreč ugotoviti, da so v prostorskem planskem procesu pomembne ravno vsakokratne konkretne okoliščine (okolje), v katerih se dediščina v prostoru pojavi. Povezanosti institucionalno varovane kulturne dediščine z neposrednim okoljem, raziskovanje tega razmerja in njegovega vpliva na načrtovanje prostorskega razvoja v povezavi z njenim ohranjanjem, je zahtevna in kompleksna strokovna naloga.

Ob splošnih je zato pri vsaki nalogi pomembna tudi določitev konkretnih ciljev. Ti pa so že lahko povezani z določenimi razvojnimi programi, ki ustrezajo (ali pa tudi ne) varstvu dediščine, zato je zelo pomembno, kdaj se resor vključi v postopek in koliko strokovnega dela je pripravljen vložiti, da uveljavi in doseže svoje cilje.

Bistveni problem uveljavljanja varstva institucionalno varovane kulturne dediščine v prostorskem planskem procesu je določitev ciljev, kajti od teh je odvisen tudi izbor metode, postopkov in organizacije vključevanja resornih vsebin v prostorski planski proces. Cilje je mogoče prepoznati in določiti s celovitim pogledom na obravnavane probleme, obravnavano vsebino in na okolje oz. okoliščine, v katerem se pojavlja. Vsak cilj je hierarhično vpet v del

večje celote. V primeru kulturne dediščine je to ohranjanje nacionalne identitete, katere del je tudi prostorska kulturna identiteta.

V tem pogledu je tudi ohranjanje dediščine v prostorskem planskem procesu treba povezati z njeno uporabo. Dediščina (vsaj velika večina) je obsojena na propad, če nima ustrezne funkcije. Načelo uporabnosti (funkcije) je pri njenem ohranjanju velikega pomena.⁸⁹

Načelo uporabnosti in kompatibilnosti kulturne dediščine v prostorskem razvoju določenega območja je najbolj nedvoumno in dosledno postavljeno pri območjih kompleksnega varstva dediščine (oz. pri kulturni dediščini na območju regijskih in krajinskih parkov). Za ta območja velja, da je absolutna vrednost dediščine (posameznih enot) in njihova relativna vrednost v tolikih primerih izenačena, da določa prostorsko identitetno vrednost območja v celoti.

(2) Problemski sklopi

Problemski sklopi varstva institucionalno varovane kulturne dediščine v zvezi z njenim vključevanjem v prostorski planski proces se med seboj prepletajo, kljub temu je mogoče prikazati naslednjo strnjeno problemsko sliko:

Vsebinsko področje

Bistvena nerazrešena vsebinska področja so:

- neopredeljen odnos med institucionalno varovano dediščino in ostalo poselitveno usedlino – poselitveno dediščino,
- dediščina in nedediščina,
- dediščina v kontekstu,
- kulturne vrednote v prostoru⁹⁰ in poselitev.

Metodološko področje

Poglavitni problemi na metodološkem področju zajemajo:

- prostorski pristop v metodologiji varstva dediščine v prostoru,
- povezavo resorne s prostorsko terminologijo,
- povezavo prostorskih enot poselitvenega resorja z enotami institucionalno varovane kulturne dediščine (kompatibilnost).

⁸⁹ V povezavi z ohranjanjem nepremične dediščine se uveljavlja tudi t. i. kulturni management, ki se izvaja predvsem v povezavi s turizmom kot gospodarsko dejavnostjo. Med drugimi sta na to temo pripravila posvetovanje Državni svet Republike Slovenije in Turistična zveza Slovenije, s katerega je Zbornik referatov in razprav z naslovom *Naravne vrednote, kulturna dediščina, vrednote turističnega razvoja*. Ljubljana, junij 2002. Tudi: *European Heritage Planning and Management*. (Edited by Gregory Ashworth, Peter Howard. First published in USA 1999 by Intellect Books).

⁹⁰ Pojem kulturne vrednote v prostoru se je do neke mere že uveljavil; uporabljati ga je mogoče ob pojmih stavbne vrednote in naselbinske (ali poselitvene) vrednote. Razlog za uvajanje pojma stavbne in naselbinske vrednote je pojasnjen v Fister in sod. (2002: 47): "stavbna in naselbinska dediščina sta posebna pojma, pri nas uporabljana formalno v okvirih Zakona o varstvu kulturne dediščine in rezervirana za tiste dele celotne grajene dediščine, ki so zaščiteni s tem, da so vpisani v register dediščine...zato pojma stavbne in naselbinske (ali poselitvene) vrednote iz celotne dediščine določajo vse tiste gradnje, ki zajemajo hkrati formalno varovano "kulturno dediščino" in identitetno kvalitetno grajeno ostalo strukturo v celotnem prostoru. Le obe skupaj namreč v resnici ustvarjata izhodišče za resnično "prostorsko" kvalitativno in razpoznavno oceno vseh grajenih struktur."

Organizacijsko področje

Bistvena nerazrešena organizacijska področja so:

- spremljanje stanja na področju varstva institucionalno zavarovane kulturne dediščine v prostoru,
- medsebojna povezava resorjev – na podlagi skupnih ciljev,
- povezava poselitvenega in resorja za varstvo kulturne dediščine.

Strateško področje

Bistvena nerazrešena strateška področja so naslednja:

- opredelitev in določanje ciljev varovanja nepremične kulturne dediščine v prostoru,
- pogajalski nastop resorja (opremljenost s primernimi podatki in študijami),
- medsektorsko povezovanje.

(3) Sklepne ugotovitve o problematiki obravnave resorne vsebine institucionalno varovane kulturne dediščine v prostorskem planskem procesu

Stanje na področju ohranjanja kulturne dediščine (IKD) z njenim vključevanjem v prostorski planski proces je naslednje:

- resorno področje ima vzorno urejen register kulturne dediščine, mogoče so povezave z ostalimi bazami prostorskih in resornih podatkov;
- pri vključevanju kulturne dediščine (IKD) v prostorski planski proces je potrebno upoštevati značilnosti prostorskega planskega procesa;
- potrebno je privzeti metodologijo prostorske analize in vrednotenja, vključno z razlikovanjem med absolutno vrednostjo institucionalno varovane kulturne dediščine in njeno relativno vrednostjo v prostoru;
- potrebno je ob že znanih načelnih vsakokrat določiti tudi konkretne cilje in strategijo uveljavljanja resornih vsebin v prostorskem planskem procesu.

(4) Oblikovanje izhodišč za reševanje problemov

Načelna izhodišča

Načelno izhodišče je upoštevati načela trajnostnega razvoja v skladu z usmeritvami iz Agende 21, priporočili Evropske unije in Politike urejanja prostora v Republiki Sloveniji, ki jo je pripravilo Ministrstvo za okolje in prostor ter v letu 2001 sprejela Vlada Republike Slovenije.⁹¹

Vsebinska izhodišča in cilj

Varovanje kulturnih razsežnosti prostora vodi k ohranjanju prostorske kulturne identitete. To je cilj, ki je skladen s ciljem Evropske unije po ohranjanju regionalne identitete. Pričakovan rezultat te naloge je razviti takšno metodo obravnave institucionalno varovane kulturne dediščine in kulturnih vrednot v prostoru, na podlagi katere bo Slovenija v Evropski uniji lahko v večji meri ohranjala svojo nacionalno prostorsko identiteto.

⁹¹ Vlada je Politiko urejanja prostora v Republiki Sloveniji, ki jo je pripravilo Ministrstvo za okolje in prostor, sprejela na seji 20. 12. 2001.

Metodološka izhodišča

Povezovanje institucionalno varovane kulturne dediščine z njenim prostorskim okoljem, ob njenem vključevanju v prostorski planski proces, je potrebno razrešiti z upoštevanjem **dveh problemskih polj**:

- notranji problem resorja je v privzemanju instituta “relativne vrednosti” dediščine v prostoru in v privzemanju prostorske metodologije v obravnavi resorne vsebine;
- zunanji problem resorja je v odnosu poselitvenega resorja do institucionalno varovane kulturne dediščine.

Probleme je treba razrešiti in izdelati metodologijo za ohranjanje institucionalno varovane kulturne dediščine v prostorskem planskem procesu, ki bo upoštevala ti problemski polji.

Po tem bo institucionalno varovana kulturna dediščina, prepoznana kot samostojna resorna vsebina, vstopala v prostorski planski proces tako rekoč “skozi” resor za poselitev, kot integrirana (in čim bolj usklajena) resorna vsebina. Rezultate ohranjanja svoje resorne vsebine bo resor za varstvo kulturne dediščine ocenjeval v skladu z zastavljenimi splošnimi in konkretnimi cilji varstva dediščine v prostoru in uresničevanjem strategije usklajevanja.

Tako je pravzaprav neogibno izoblikovati **tri sklope – tri metodologije**, povezane v skupno metodologijo vključevanja institucionalno varovane kulturne dediščine v prostorski planski proces:

- metodologijo prostorskega vrednotenja kulturne dediščine,
- metodologijo celovitega vrednotenja obravnavanega območja z vidika ohranjanja institucionalno varovane kulturne dediščine;
- metodologijo celovitega vrednotenja poselitve (ki v tem primeru integrira institucionalno varovano kulturne dediščine) na obravnavanem območju;

vse skupaj pa se dogaja znotraj metodologije prostorskega planskega procesa.

V tej obravnavi bodo predvsem predstavljene našete povezave z namenom, da se prostorski planski proces in vključevanje resornih vsebin vanj opredeli na pregleden, povezan in prepoznaven način.

Orodje – tehnologija raziskave

Primerno orodje za razreševanje teh problemskih polj je sistemski pristop: S pomočjo sistema pristopa je potrebno opredeliti mesto institucionalno varovane kulturne dediščine v prostorskih sistemih, nato povezati vrednotenje institucionalno varovane kulturne dediščine in poselitve kot njenega sistema okolja ter upoštevati način uveljavljanja resornih vsebin v metodologiji prostorskega planiranja na osnovi sistema pristopa.

(5) Pričakovani rezultati

Sistemski pristop pri obravnavi institucionalno varovane kulturne dediščine v prostorskem planskem procesu vodi k integralnemu varstvu

Ugotoviti je mogoče, da ima **ohranjanje neokrnjenosti in celovitosti** institucionalno varovane dediščine več pomenov: Najprej gre za ohranjanje samega objekta ali območja IKD. Ob tem pa je nujno upoštevati, da dediščina v prostoru ni izločena iz ostalih prostorskih sestavin in da je z njimi v takšnih ali drugačnih razmerjih. Ena najpomembnejših prostorskih sestavin, s katero je v stalnem dialogu, je celotna poselitev.

Če je eno od načel oz. ciljev varovanja IKD ohranjanje njene celovitosti, je treba ugotoviti, da ima lahko ta "celovitost" **merilo tudi v sistemu višjega reda**, ki predstavlja kvalitetno okolje institucionalno varovane dediščine in s tem predpostavlja urejanje odnosov na hierarhično višji ravni. To pa so že elementi **integralnega varstva**, ki bi predstavljalo povezovanje vseh "poselitvenih vrednosti" v prostoru na način preglednega, povezanega in celovitega vrednotenja. Šele ob takem vrednotenju bi ob vsakokratni "nalogi vključevanja" institucionalno varovana kulturna dediščina dobila v obstoječi poselitvi svoje pravo mesto.⁹²

Integralno varstvo

Ob sistemskem pristopu integralno varstvo sestavljajo pregledne vsebine, opredelitve vrste in pomena podatka, določitev skupnih in posebnih ciljev. V tem kontekstu je pomembno poudariti, da se posredovani **podatki o kulturni dediščini na metodološko in vsebinsko primeren način integrirajo v prostorski planski proces**, in sicer tako, da je mogoče doseči enega od pomembnih skupnih ciljev v urejanju prostora – prepoznavnost in preglednost podatkov, ki omogočata njihovo nadaljnjo uporabo in povezavo.

V teh vrstah nalog resorji uveljavljajo svoje vsebine tako na splošni kot konkretni ravni. Za to pa je potreben poseben sistemski pristop, v katerem je:

- ugotovljeno mesto resorne vsebine v hierarhiji prostorskih sistemov,
- zagotovljena primerljivost podatkov,
- zagotovljen pregleden postopek ugotavljanja usklajenosti v uveljavljanju resorne vsebine.

S takšnim pristopom svoje resorne vsebine v prostorskem planskem procesu uveljavljajo vsi resorji in resor za varstvo kulturne dediščine je le eden od njih.

Ob vnaprej poznanih ciljnih resorja za varstvo kulturne dediščine,⁹³ bi bilo mogoče v rednih časovnih obdobjih preverjati učinkovitost in ustreznost zakonodajne ureditve, organiziranosti in vsebinske domišljenosti področja.⁹⁴

Povezava institucionalno varovane kulturne dediščine s področjem poselitve

Zaradi povezave institucionalno varovane kulturne dediščine s celoto – celotno poselitveno dediščino bo treba natančneje opredeliti varstvo t. i. poselitvene dediščine, tj. poselitve v celoti, saj sodobna evropska zakonodaja in priporočila skupnih evropskih vladnih institucij pojem kulturne dediščine razširjata na njeno funkcionalno vlogo: ohranjanje regionalne prepoznavnosti evropskega prostora in njen pomen v uveljavljanju in prepoznavanju načel trajnostnega razvoja.⁹⁵

To je vsebina, ki se ji ne bo mogla izogniti nova prostorska zakonodaja, nakazal pa jo je že Odlok o spremembah in dopolnitvah prostorskih sestavin planskih aktov Republike Slovenije⁹⁶ z bistveno dopolnjeno zasnovo varstva kulturne dediščine in nekaterimi natančnejšimi določbami o vključevanju podatkov o kulturni dediščini in tudi podatkov drugih resornih vsebin v prostorski planski proces.

⁹² Takšna vrsta strokovnih nalog bi morala biti osnova pri pripravi **podzakonskega akta** za določanje vsebine in metodologije priprave strokovne zasnove, ki ga predvideva 41. člen zakona o varstvu kulturne dediščine.

⁹³ Ti zaradi odsotnosti nacionalnega kulturnega programa niso znani.

⁹⁴ To je pravzaprav predvidel že zakon o uresničevanju javnega interesa na področju kulture.

⁹⁵ Po načelih Agende Habitat.

⁹⁶ Odlok o spremembah in dopolnitvah prostorskih sestavin planskih aktov Republike Slovenije⁹⁶ (OdPSDP, *Uradni list RS*, št. 11/99).

(6) Tema te naloge

Na naštetih nalogah se bo moral resor za varstvo kulturne dediščine pripraviti z ustrezno metodologijo in metodičnimi modeli, takšnimi, ki bodo upoštevali "prostorsko naravo problema". Posebnost resorja za varstvo kulturne dediščine je v tem, da ta resorna vsebina v prostoru ni samozadostna, ker je organsko povezana s svojim okoljem, poselitvijo.

Dejstvo je, da resor za varstvo kulturne dediščine sam spoznava, da v prostorskem planskem procesu, še posebej na območjih naselbinske dediščine in območjih kompleksnega varstva, brez ustrezne povezave z resorjem za poselitve ne bo uspešen, vendar pa sistem poselitve ni organiziran tako, da bi z lahkoto integriral institucionalno varovano kulturno dediščino.⁹⁷

To delo bo predložilo metodologijo vključevanja resorne vsebine v prostorski planski proces, ki bo pregledna in prilagojena "prostorski metodi", z namenom, da **upošteva in definira tisto poselitveno dediščino, ki skupaj z institucionalno varovano kulturno dediščino predstavlja prostorsko kulturno identiteto.**

Ob tem pa je neogiben pogoj: prostorsko planiranje mora preiti iz klasičnega v sistemsko, medsektorsko povezovanje, resorji pa se morajo poenotiti v načinu shranjevanja in podajanja podatkov ter postopkih vključevanja in uveljavljanja resornih vsebin v prostorskem planskem procesu.

Pomen institucionalnega varstva kulturne dediščine je mogoče povezati z vprašanjema: ali res mora ta institut varovati ves kulturni potencial v prostoru in katero od resornih področij je še za to pristojno?

Institucionalno varovana kulturna dediščina je vedno v določenem okolju (v kontekstu). Od tod tudi načelo, da se mora institucionalno varovana kulturna dediščina varovati v vseh okoliščinah, kar verjetno pomeni tudi v vseh okoljih. V nadaljevanju naloge je tako osvetljen:

- pojem dediščine, poselitvene dediščine in institucionalno varovane dediščine v prostoru in povezava med njimi,
- prostorski planski proces kot postopek, s katerim je mogoče načrtovati ohranjanje dediščine v prostoru,
- povezava resornih vsebin v prostoru, s primerom povezave institucionalno varovane kulturne dediščine in področja poselitve,
- metoda celovitega/integralnega varstva,
- sistemski pristop kot eno od orodij celovitega/integralnega varstva.

⁹⁷ Strokovne podlage za varstvo kulturne dediščine z izhodišči za njeno celostno ohranjanje, za prostorski plan Slovenije 2000–2020, Ministrstvo za kulturo, Uprava RS za kulturno dediščino (osnutek, 24. 1. 2002). str. 32.

2.3 OD INSTITUCIONALNO VAROVANE NEPREMIČNE KULTURNE DEDIŠČINE DO CELOSTNEGA PRISTOPA K SPOZNAVANJU POSELITVENE DEDIŠČINE V PROSTORU

2.3.1 OSVETLITEV POJMA “KULTURNA DEDIŠČINA V PROSTORU” IN INSTITUCIJA VARSTVA

(1) Pojem dediščina

Pojem dediščina

Osnova teoretičnega pojmovanja kulturne dediščine izhaja iz opredelitve dediščine v njenem najširšem pomenu, ta pa je, da je dediščina “vse, kar je prevzeto iz preteklosti” (SSKJ, 1993). To “vse” je mogoče razdeliti na **naravo** in **človeka** ter posledice njegovega bivanja in delovanja v okolju. Človeško družbo označujeta pojma kultura⁹⁸ in civilizacija,⁹⁹ in ko govorimo o dediščini, za katero je bistvena značilnost, da vsebuje komponento časa, tudi zgodovina.¹⁰⁰ V osnovi lahko torej dediščino razdelimo na **naravno** in **antropogeno dediščino**; za slednjo se je uveljavilo ime **kulturna dediščina**. Antropogena je tista dediščina, ki jo je ustvaril človek kot zavestno, družbeno in biološko bitje. Kulturna dediščina torej ni le **materialna**, temveč tudi **duhovna** in **socialna**. K materialni dediščini – ki v tej povezavi pravzaprav predstavlja naravo samo in od človeka preoblikovano naravo – sodijo predmeti, stavbe in naprave, ki jih je izdelal človek; k socialni dediščini sodijo jezik, šege in navade, ureditve družbenih skupnosti, k duhovni dediščini pa šteje znanje, znanost, umetnost, religija in filozofija.

V povezavi med naravo, človekom in njegovim okoljem, kakor jo predstavlja A. Trstenjak (1984), “okolje pomeni prvotno golo naravo. V civiliziranem svetu pa je okolje že narava, dopolnjena s kulturnimi usedlinami in artefakti, s katerimi jo je človek obdal. Kje se neha narava in kje se začne kultura, je težko določiti. Kje se neha čista narava in začne kultura, še moremo določiti, če se ozremo na pragozdove ali na kakšne druge “prapojave”. Vendar moramo biti danes v praksi že zelo previdni, da česa ne prezremo. Toda obratno je to nemogoče. Čiste kulture namreč ni ...

...danes izraz **kultura** odmejujemo od **civilizacije**. Pri tem naj bi prva pomenila kulturo v ožjem pomenu, se pravi oblikovanje notranjega osebnega sveta, druga pa oblikovanje in obvladovanje zunanje narave ...

... kultura in narava sta korelativna pojava. Brez narave ni nobene kulture. Pod človekovim vplivom imamo stalne prehode med eno in drugo. Narava je v kulturi vedno navzoča kot stalna možnost in pripravljenost, ob kateri človek lahko s svojimi kulturnimi podobami in ideali udejanja sebe in stvari okoli sebe. Narava je materija ali stvar kulture, ki je njen lik ali oblikovalno počelo.”(Trstenjak 1984: 242–3)

⁹⁸ Kultura je skupek dosežkov, vrednot človeške družbe kot rezultat človekovega delovanja, ustvarjanja (SSKJ, 1993).

⁹⁹ Civilizacija je skupek dosežkov, vrednot človeške družbe, zlasti glede na znanstveni in tehnični napredek (SSKJ, 1993).

¹⁰⁰ Zgodovina je celota dogajanj v razvoju, preteklosti v zvezi s kakim osebnim, skupnostjo, področjem (SSKJ, 1993).

(2) Pomen dediščine – navzočnost človeške ustvarjalnosti

Človekova ustvarjalnost

Po Trstenjaku (1981) človek stvarnost spreminja z delom, to pa se tradicionalno deli na ročno, umsko, naravno in tehnično delo; vendar takšna delitev ne zdrži kriterijev **ustvarjalnega dela**. Na ustvarjalnost kot na vrsto dela lahko sistematično gledamo le, ko ne ločujemo več telesnega in duševnega dela; ko začnemo ročno delo povezovati z umskim, znanstveno pa s praktično tehničnim. Le tako moremo gledati na ustvarjalnost kot na izraz splošne dejavnosti, ne pa kot na posebno dejavnost, ki naj bi bila poseben proces umetnikov in znanstvenikov, docela različen od vsake druge dejavnosti.

Kognitivno psihološki pristop gleda na **ustvarjalnost** kot na “sistem odnosov, kjer sta upoštevana tako **prostorska** kot **časovna** dimenzija (A. R. Rohr, 1975). Pri ustvarjalnosti gre namreč za proces, ki ga brez odnosa do okolja in z njim družbe ne moremo pravilno zajeti, razen tega pa je v njem razvojna dinamičnost, ki obsega tudi longitudinalno časovno dimenzijo. Ustvarjalni proces nikakor ni dogajanje, ki bi ga mogli prav razložiti, če bi ga gledali samo kot na statično dejavnost, kakor da je zgoščen v točko, ki ne pozna časovne zaporednosti. Če je namreč ena bistvenih potez vsakega ustvarjalnega procesa preoblikovanje (prestrukturiranje) situacije v okolju, potem je nemogoče ohraniti v tem identiteto posameznega ustvarjalca, ne da bi upoštevali časovnost vsega ustvarjalnega dogajanja.” (Trstenjak 1981: 22–3)

Dediščina znanja – dediščina znanstvenih ved

Obstaja pa tudi dediščina znanja, vsakdanjega znanja in tako imenovanega znanstvenega znanja. Po A. Uletu je “znanstveno znanje neko nadosebno bistveno kolektivno znanje, individualno gledano pa se takšno znanje kaže kot skupek dispozicij in kompetenc posameznikov, da se produktivno vključijo v socialno in racionalno delitev dela v znanstveni skupnosti. Navezovanje individualnega znanstvenega znanja na drugo znanje, zajeto v znanstveni skupnosti pomeni, da znanje obstaja le v nekem družbenem in zgodovinskem kontekstu znanja. Ne moremo torej brez nadaljnega govoriti o znanstvenem znanju ali prepričanju brez nanosa na znanstveno skupnost, kjer je takšno znanje ali prepričanje potrjeno.” (Ule 1996: 44)

Iz navedenega je jasno, da je znanost dediščino vedno dojemala kot svoj sestavni del. Pri tem je treba poudariti, da gre za dediščino znanja, t. i. **duhovno dediščino**. Varstvo znanja se znotraj znanosti ne predstavljala kot “problem”, čeprav je bilo in je še vedno tudi to znanje na določen način zaščiteno (licence, kodeksi, v zgodovini cehi, razne lože). Svojo lastno dediščino znanja znanost nosi v sami sebi in jo predaja naslednjim generacijam. Ali, po Uletu, “na področju znanosti gre za kolektivno in zgodovinsko bazo znanja, ki je ne moremo spremeniti v golo konjunkcijo znanj ali prepričanj vseh posameznih članov znanstvene skupnosti...pri znanosti gre tudi pri metodah raziskovanja, postavljanja in testiranja hipotez za kolektivno last in dediščino znanstvene skupnosti.” (Prav tam.)

Primer je analogen spoznavanju in ohranjanju – varstvu materialne – prostorske dediščine.

Vrednotenje dediščine

Vse, kar je človek ustvaril, in vse, kar je od prednikov prejel, je dediščina. Spremlja ga od samega začetka njegovega obstoja, prek družine, plemena, do naroda in države in do celotnega človeštva. Za **odnos** posameznika in družbenih skupin do dediščine je značilna dvojnost: dediščina pomeni pripadnost, varnost, navdih, usmeritev; dediščina je lahko tudi omejitve in ovira. Od človeka je odvisno, ali v dediščini najde navdih, zaščito in znanje ali pa ga v razvoju utesnjuje in ovira.

Dediščina ima kot predmet opredeljevanja, s tem pa tudi **vrednotenja**, lahko pozitivno in negativno vrednost; isto dediščino lahko različni subjekti v različnih okoliščinah vrednotijo različno.

Pomen dediščine je v tem, da se v času ohranja in da se v celoti vse podedovane zapuščine vedno znova prepoznavajo njene pozitivne sestavine. Kulturna dediščina v prostoru je materializirano znanje: v njej je zgoščen odgovor človekove ustvarjalnosti na danosti okolja pri iskanju rešitev za preživetje in razvoj. Preživetje je mogoče, se ohranja in razvija v dialogu človeka z naravo. Odgovor je v prostoru vedno znova ustvarjalno popoln takrat, ko človek posega v naravo na takšen način, da se ohranjajo osnovna razmerja v naravi.

Vendar ni vedno in v celoti tako; ustvarja se tudi "negativna" prostorska-poselitvena dediščina. Taka stanja je treba preseči s celovitim ovrednotenjem nastalih razmer in določitvijo ustreznega razvojnega koraka. Načelo trajnostnega razvoja, ki je v zadnjem desetletju v družbi še posebej živo, predvideva prav takšen uravnotežen prostorski razvoj.¹⁰¹

Kulturna dediščina – kontinuiteta identitete človekove sledi v prostoru in času

Poleg nekaterih že naštetih je za kulturno dediščino bistvena lastnost ta, da izraža **identiteto** (istovetnost) ustvarjalnosti vsakokratne zgodovinske dobe, družbene skupine in vsakega človeka posebej. Pri ohranjanju kulturne dediščine posamezne dobe, ob hkratnem načrtovanem (institucionaliziranem) ali spontanem razvoju v prostoru, gre za zapleten sistem razmerij, na osnovi katerih se (naj bi) utrjevala **kontinuiteta te identitete**.¹⁰²

Kulturna dediščina je kot nosilka identitetnih značilnosti sestavni del celovitega pojava človeka in človeštva, del **integritete** družbenih skupin in človeka kot posameznika in del **kolektivnega spomina človeštva**. V sebi nosi univerzalne zakonitosti, po katerih je prepoznavna na vseh ravneh in v vseh oblikah. To so tiste lastnosti, ki dajejo **same po sebi nepremični** kulturni dediščini konstantno **vrednost**. Te zakonitosti in te značilnosti spoznavajo znanstvene vede v raziskovalnem procesu identifikacije, analize, sistemizacije določenega pojava.

Pomen nepremične kulturne dediščine se izraža na mnoge načine. V osnovi ga lahko opredelimo z vrednostjo samo po sebi, z uporabno vrednostjo in posebno simbolno vrednostjo. Vse tri vrednosti se v času spreminjajo, to spreminjanje pa ni niti linearno, niti usklajeno, pač pa je lahko zelo nepredvidljivo. Posebno **simbolna vrednost kulturne dediščine**, ki ima po navadi tudi močan integrativni in reprezentativni naboj, je glavni razlog, da je kot takšna tudi predmet institucionalnega varstva **države**.

Varovanje kulturne dediščine je na eni strani sestavni del vsakdanjega življenja, na drugi strani pa ga država ureja **z zakoni**. Dediščino spoznavajo (in tudi ustvarjajo) znanstvene discipline, na posreden in neposreden način pa tudi država, ki prek svojih institucij omogoča delovanje znanosti.

¹⁰¹ Konferenca Združenih narodov o okolju, Rio de Janeiro 1992, Johannesburg 2002.

¹⁰² Pojem "kontinuiteta identitete" je vpeljan v slovensko spomeniškovarstveno terminologijo kot t. i. prostorski varstveni režim za zavarovana območja (Hazler - Papič 1986: 49). O pojmu tudi Fister (1992: 30): "pojem kontinuiteta identitete" – je čeprav morda z drugim nazivom – osnovna misel varovanja prostorske dediščine, kot jo je začrtala Nairobijska listina in je danes resnična osnovna naloga spomeniškega varstva."

(3) Zavarovana dediščina skozi zgodovino

Začetki institucionalnega varstva – ohranjanje materialne dediščine kot priče zgodovine

Pojem institucionalno zavarovana nepremična kulturna dediščina (IKD) je določen zgodovinsko, civilizacijsko in kulturno in predstavlja tisti del poselitvene usedline, ki je imel za vsakokratno institucijo družbene ureditve poseben simboličen pomen. Določena družbena skupina se je v njej prepoznala, predstavljala je del njene istovetnosti, simbolno točko moči in navsezadnje tudi obstoja.

Zavarovanje teh enot je imelo skoz zgodovino različne oblike, od primarne oblike v praskupnosti prek srednjeveških v okviru fevdalnih in religioznih institucij do sodobne, katerih začetki segajo v sredo 19. stoletja in ki je ob simbolični pomen postavila tudi analitična in vrednostna merila tedanjih ved, ki so se ukvarjale z dediščino v prostoru. V tistem času sta bili to predvsem arheologija in umetnostna zgodovina, domena zadnje pa je bila predvsem arhitektura vladajočih družbenih plasti, plemstva in duhovščine. Veda, ki se je ukvarjala z ohranjanjem stavbne dediščine, se je imenovala konservatorstvo, institucija, v okviru katere je delovala, pa spomeniško varstvo.

Na strokovnem področju veljata za pionirja sodobnega konservatorstva Anglež John Ruskin in Francoz Violet Le Duc. Njuno delo je vezano na obdobje romantike, ki je povzdigovalo srednjeveško arhitekturo, romaniko in gotiko. Čeprav iz različnih družbenih okolij, za Francijo je bilo to obdobje po revoluciji, za Anglijo obdobje po razkolu z rimskokatoliško cerkvijo, ju povezuje značilno stališče, da ni nujno, da nove gradnje le posnemajo stavbe iz preteklih obdobj (tako so nastali t. i. historicistični oz. neo-slogi), temveč da se tudi ohranjajo. Njun osnovni pristop k ohranjanju je različen, vendar pa tako značilen, da še danes zrcali temeljno dilemo v konservatorstvu – restavrirati ali konservirati¹⁰³.

V tem obdobju se v arhitekturni teoriji pogosteje pojavljajo tista načela, ki dajejo vrednost ohranjanju arhitekturne dediščine. V knjigi *Seven Lamps of Architecture* (1847) je Ruskin postavil nova načela o arhitekturi. Izhodišča so v duhu romantike emocionalna, med načeli požrtvovalnost, resnica, moč, živost, lepota ... pa je tudi **spomin**, ki je tu prvič omenjen kot vrednota v zgodovini teorije arhitekture, in poslušnost, discipliniranost glede na okolico.¹⁰⁴

Na območju Srednje Evrope, za razloček od anglosaških dežel, kjer to mesto pripada arhitekturi, za izvorno vedo spomeniškovarstvene dejavnosti velja umetnostna zgodovina. V **avstro-ogrski monarhiji**, kamor je takrat sodilo tudi slovensko ozemlje, sta “moderno” obliko spomeniškega varstva zasnovala Alois Riegl in Max Dvorak, “njun koncept pa je neposredna podlaga naših, slovenskih rešitev, saj je bil France Stele kot pionir spomeniškega varstva na Slovenskem, Dvorakov učenec na dunajski umetnostno zgodovinski šoli in njegov podrejeni v spomeniškovarstveni službi do razpada Avstro-Ogrske” (Pirkovič 1993: 11).

Razvoj spomeniškovarstvene doktrine na Slovenskem in stanje v dejavnosti institucionalnega varstva dediščine je podano z zornih kotov različnih ved, npr. umetnostno zgodovinskega (Pirkovič 1993), arhitekturnega (Črepinšek 1984) in etnološkega (Hazler 1999).

¹⁰³ **restavrirati** - narediti, da kaj poškodovanega ali s predelovanjem spremenjenega spet dobi prvotno obliko, obnoviti (SSKJ 1993); postaviti v prejšnje stanje, obnoviti, popraviti, okrepčati, osvežiti (ST 1979);

konservirati (ni v slovarju SSSJ 1993); ohraniti v nespremenjenem stanju, ohraniti umetnino, izvesti konservacijo, obvarovati pred razkrajanjem (ST 1979); **konservator** tudi konzervator -ja m (a) uslužbenec spomeniškega varstva z visoko izobrazbo, ki raziskuje kulturne spomenike in skrbi za njihovo vzdrževanje (SSKJ 1993).

¹⁰⁴ Zapiski s predavanj prof. dr. F. Koširja, podiplomski študiju FA, Univerza v Ljubljani, štud. leto 1992/93.

Naziv institucije “spomeniško varstvo” – po predmetu varstva

Za sodobno varstvo kulturne dediščine na Slovenskem je značilno, da se je uveljavilo s pojmom spomeniško varstvo. Pojem je povezan s predmetom varstva, t. i. spomenikom, in s takratno doktrino, ki ni poznala pojma kulturna dediščina, ampak je spomenike po vrednosti delila v tri kategorije.

Pojem kulturna dediščina je prišel v slovensko doktrino iz besedil mednarodnih konvencij¹⁰⁵ in se po letu 1981 uveljavil z novim zakonom o varstvu naravne in kulturne dediščine, vendar pa starega pojma v pomenu dejavnosti varstva ni v celoti nadomestil, za kar je več različnih in tehtnih razlogov. Tudi primerjava s tujimi zakonodajami s tega področja kaže na to, da poimenovanje predmeta varstva in dejavnosti ni dosledno. Veljalo naj bi, da je pojem kulturna dediščina kot predmet varstva krovno poimenovanje vseh evidentiranih pojavov. Pojem “varstvo kulturne dediščine” pa se v vsakdani praksi izmenjuje s pojmom “spomeniško varstvo”, saj se slednji zdi mnogim konservatorjem primernejši in razumljivejši (Pirkovič 1993; Hoyer 1997; Hazler 1998).

Pojem kulturna dediščina se je prek mednarodnih konvencij o varstvu dediščine uveljavil tudi za varstvo okolja in načrtovanja prostorskega razvoja. Pri tem pa je postalo očitno, da pojem v tem okolju vedno ne pomeni le institucionalno varovane dediščine, ampak se uporablja širše, npr. tudi za označevanje **t. i. kulturnih vrednot v prostoru**, ki pa po terminologiji niso predmet spomeniškega varstva.¹⁰⁶

Dediščina in država

V določenem pogledu je **država** najpomembnejši subjekt, ki se v sodobno urejeni družbi opredeljuje do kulturne in naravne dediščine. Država sicer na določen način in na določeni ravni odseva interese celotne družbe, tj. strokovne, laične in politične javnosti. Kulturna dediščina je že več kot stoletje v večini evropskih držav **predmet institucionaliziranega državnega varstva**. Razlog za to je predvsem v simbolnem in identifikacijskem (opredeljevalnem) pomenu kulturne in naravne dediščine.

Tudi po svoji dediščini je država prepoznavna, njeni državljani se tudi prek skupne dediščine čutijo povezane.

(4) Pojemovne oznake – terminologija

Pojmovna oznaka kulturne dediščine je lahko zelo zapletena, uporaba posamičnih pojmov pa ob nedosledni uporabi lahko ustvarja nejasno situacijo. Dejstvo, da je dediščina že tako dolgo predmet institucionalizirane skrbi države, je vplivalo tudi na to, da so se pri oznakah dediščine ob praktičnem delu z njo, nato pa tudi skoz zakonodajno terminologijo uveljavili pojmi in poimenovanja, ki jih je pri obravnavi dediščine zaradi njihove ustaljene rabe treba upoštevati,¹⁰⁷ eden teh je tudi pojem **nepremična kulturna dediščina**.

¹⁰⁵ Unescova konvencija o varstvu kulturne dediščine iz leta 1972 in Amsterdamska deklaracija Sveta Evrope iz leta 1975.

¹⁰⁶ Z ozirom na določilo “in varstvo **kulturnih vrednot** na območjih naravne dediščine” v OdPSDP (1999) bi temu lahko oporekali, vendar menim, da gre pri pripravi strokovne zasnove varstva dediščine v prostorskem planu za mejno področje in da se je pojem zapisal zaradi želje po lažji komunikaciji s sorodnim resorjem (?). **Kulturne vrednote** je pojem, ki sicer lahko označuje pozitivno poselitveno dediščino, ki pa ni nujno tudi institucionalno varovana dediščina: uveljavlja se na področju poselitve in urejanja prostora.

¹⁰⁷ V nadaljevanju so pojmi dodatno pojasnjeni, oz. je v kontekstu na njih posebej opozorjeno. Na nekatere terminološke nedorečenosti v povezavi arhitekturne in konservatorske stroke je opozoril tudi že Peter Fister (1979: 15–20).

V osnovi gre za naslednje opredelitve kulturne dediščine v prostoru:

Prostor, v katerem človek živi, planet Zemlja, je naravni prostor, narava. Človek preoblikuje in uporablja naravo in njene vire, da ustvarja sebi primernejše okolje za bivanje in delo. Človek prostor poseli in/ali naseli,¹⁰⁸ postavlja si bivališča, ki so povezana med seboj in z okoljem – z naravo – in tako pravzaprav ustvarja poselitveno dediščino. Nepremična kulturna dediščina bi torej lahko bila tudi oznaka za celotno poselitveno sled – poselitveno dediščino – v prostoru. Vendar pa je pojem “nepremična kulturna dediščina” zaradi ustaljene rabe vezan na t. i. institucionalno varovano dediščino. V konkretnem primeru bi to v naši državi pomenilo, da gre za tisto dediščino, ki je na osnovi meril iz zakona o varstvu kulturne dediščine, vključena v uradno zbirko podatkov (t. i. register dediščine) in ki je zavarovana skladno z določili zakona in mednarodnimi konvencijami o varstvu kulturne dediščine, ki jih je ratificirala država Slovenija.

Nepremična kulturna dediščina kot prostorski pojem – kot poselitvena dediščina

Pojem “kulturna dediščina” se je, razen tega da se uporablja za institucionalno varovano dediščino, v splošni rabi v povezavi z dediščino v prostoru uveljavil kot oznaka za vso “človeško nepremično **pozitivno dediščino**”. Ker pa je vrednotenje vedno povezano z določenimi merili in je zaradi tega stvar subjektivne presoje, je takšna opredelitev preozka. Dediščino je treba izhodiščno opredeliti kot **nevtralnno**, kot objektivni pojav, za katerega velja, da obsega “**vse antropogene sledi v prostoru**”. Najprimernejša oznaka za to vrsto dediščine bi bila **poselitvena dediščina** ali poselitvena kulturna dediščina, ki obsega celoto, tako njen pozitivni kot negativni del.¹⁰⁹ Ker bi pod tem pojmom lahko razumeli tudi posledico naselitve, ki se kaže v spremenjeni naravi in je opredeljena kot “kulturna krajina”,¹¹⁰ opredelitev zahteva dopolnilo in ugotovitev, da gre pri poselitveni dediščini v ožjem pomenu za **grajeni del antropogene dediščine**, s tem pa je opredeljena tudi poselitvena dediščina v širšem pomenu – t. i. kulturna krajina – kot **antropogena prostorska dediščina v celoti**.

Razmerja med predlaganimi pojmi so tako naslednja: **antropogena prostorska dediščina** so vse sledi človeka v prostoru, ki se kažejo tako v spremenjeni, kultivirani naravi, kakor v grajenem delu poselitvenih sledi; **poselitvena dediščina** je grajeni del teh sledi in se po kriteriju stroke, ki jo ustvarja, lahko po isti z **arhitekturno in urbanistično dediščino**. Pridevnik kulturni v tem okviru ni potreben.

V stroki so v rabi tudi pojmi kulturne vrednote v prostoru, stavbne in naselbinske vrednote, kar kaže na potrebo po vrednostnem poimenovanju “poselitvene” dediščine.¹¹¹

¹⁰⁸ **Poseliti** – z naselitvijo zavzeti, zasesti; **naseliti** – napraviti, da kdo pride kam prebivat (SSKJ, 1993).

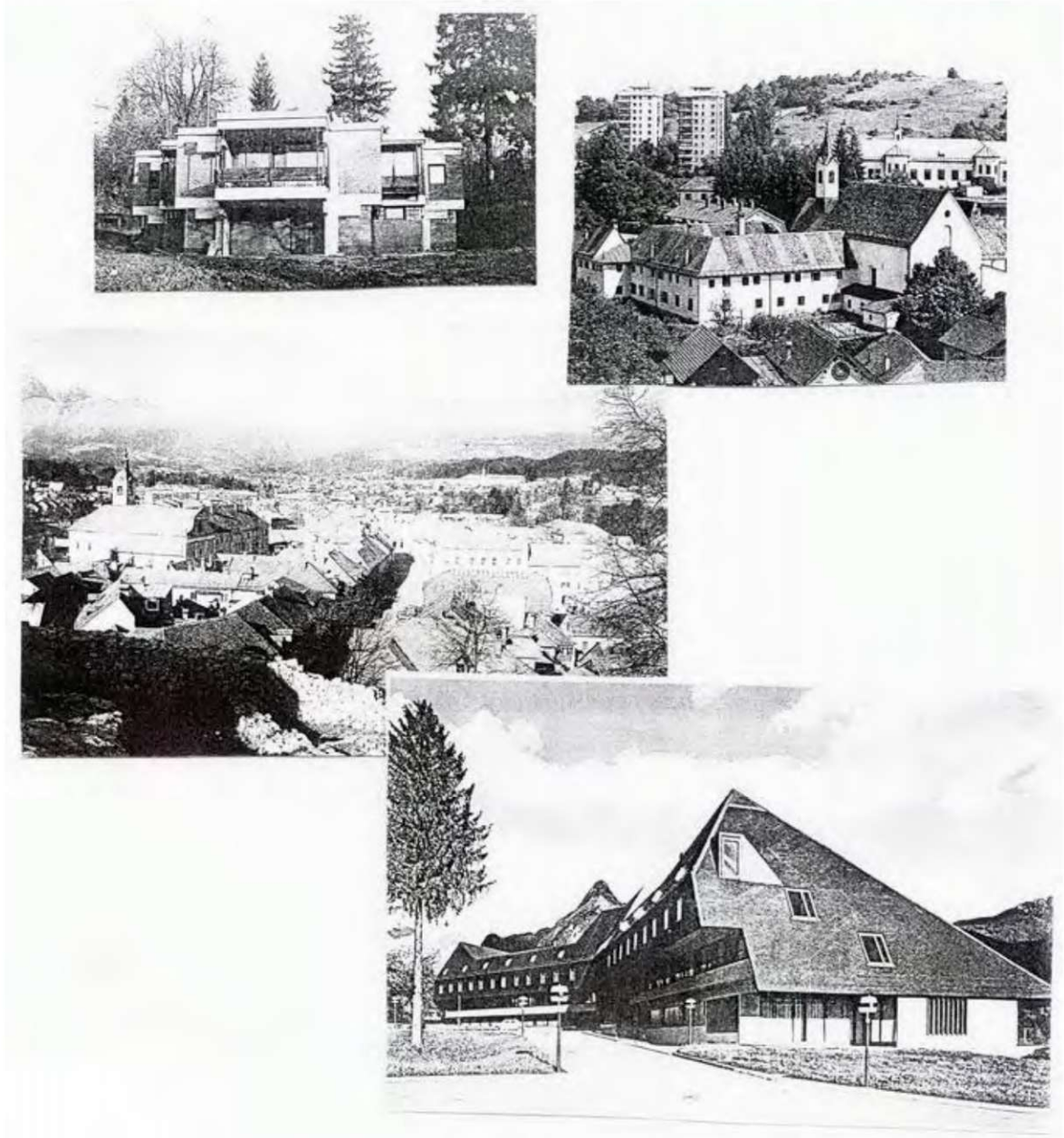
¹⁰⁹ “Pozitivno in negativno” tu nista izključujoča opredeljevalca kvalitete – nekvalitete, pač pa je takšna opredelitev povezana s kompleksnim vrednotenjem pojava v določenem okolju ali času (v t. i. kontekstu). Poanta upoštevanja obeh polov dediščine, torej pozitivnega in negativnega, je prav v tem, da se vrednotenje v vsakokratni nalogi prikaže z natančno navedbo kriterijev.

¹¹⁰ Pojem “kulturna krajina” se je uveljavil tako v prostorskem planiranju kot v spomeniškem varstvu.

¹¹¹ **Kulturne vrednote** je pojem, ki sicer lahko označuje pozitivno poselitveno dediščino, ki pa ni nujno institucionalno varovana dediščina. Če so “kulturne vrednote” krovni pojem za vse, kar bi poselitveni resor ohranjal oz. prepoznal kot pomembno, tudi ta izraz potrebuje hierarhično razdelitev (?), kar pa kaže na postavitve pojmovne mreže, kot jo najdemo pri institucionalno varovani dediščini. Kaže na potrebo po sistematičnem zapisu teh vrednostnih ugotovitev – v bazi podatkov poselitvenega resorja oz. – registru evidentiranih poselitvenih enot?

Razlikovanje med institucionalno zavarovano nepremično kulturno dediščino (IKD) in poselitveno dediščino (POS)

Razloček med poselitveno kulturno dediščino – skrajšano **POS** – in institucionalno zavarovano nepremično kulturno dediščino – skrajšano **IKD** – je naslednja: **poselitvena (kulturna) dediščina** zajema vse, celotno poselitev brez izjeme, medtem ko je **institucionalno varovana nepremična kulturna dediščina** po določenih merilih izločen del poselitve, ki je zavarovan z zakonom o varstvu kulturne dediščine.

Slika 6

Katera je institucionalno varovana kulturna dediščina?
(foto kolaž, vir: fotografije iz ES, 4. zv., 1990)

2.3.2 METODOLOGIJA IN MERILA PREPOZNAVANJA INSTITUCIONALNO VAROVANE KULTURNE DEDIŠČINE IN POSELITVENE DEDIŠČINE S POSEBNIM PoudarkOM NA ARHITEKTURI KOT ENI OD TEMELJNIH VED, KI PREPOZNAVA DEDIŠČINO

(1) Postopek identifikacije institucionalno varovane nepremične kulturne dediščine

Temeljne vede v spomeniškem varstvu, ki prepoznajo dediščino

V spomeniškem varstvu na Slovenskem že od vsega začetka delujejo vede, ki v temeljih podpirajo doktrino spomeniškega varstva: to so **arheologija**, **umetnostna zgodovina** in **etnologija**. Zanje je značilno, da spomenike ne le obnavljajo in raziskujejo, temveč jih tudi prepoznajo. S tehničnimi teoretičnimi prispevki in razmisleki “prve povojne generacije konservatorjev z republiškega zavoda za spomeniško varstvo”¹¹² so prispevale temelje konservatorstvu kot o specifični vedi in spomeniškem varstvu kot dejavnosti.

Arhitektura kot primarna ustvarjalka spomenikov v spomeniškem varstvu na Slovenskem ni imela statusa vede, ki spomenike tudi prepozna; prej je veljala za “pomožno” tehnično vedo v spomeniškem varstvu, ki je sodelovala pri njihovi obnovi. To pomeni, da se je spomenik, kljub interdisciplinarni delovni skupini, praviloma obnavljal po odločitvah konservatorja, ki je bil umetnostni zgodovinar. Ali pa, kar se je tudi dogajalo, da je **arhitekt – konservator** pri obnovi privzemal le umetnostnozgodovinska in ne tudi svoja lastna arhitekturna konservatorska izhodišča.

Razlog za to je bil večplasten: zgodovinsko določena vloga umetnostne zgodovine v avstrijski spomeniškovarstveni doktrini, ki jo je prevzelo tudi slovensko konservatorstvo; zapostavljeno teoretično in raziskovalno delo v arhitekturni vedi vse do sedemdesetih let prejšnjega stoletja; dosežena stopnja razvoja v doktrini varstva, za katero je bil vse do osemdesetih let prejšnjega stoletja značilen “nekontekstualen” pristop, ki ni mogel predvideti večjega vključevanja t. i. prostorskih strok (arhitekture) k vrednotenju okolja institucionalno varovane kulturne dediščine. Razvoj avtonomnih metodologij v spomeniškem varstvu v tem pogledu ni dobil širše podpore.¹¹³

V devetdesetih letih, ko je trajnostni razvoj z vključenim integralnim varstvom postal splošno priznano načelo, je spomeniško varstvo svoj prostorski del želelo v večji meri “prepustiti” prostorskemu resorju; v njem pa sta bili arhitekturna in urbanistična stroka spet nepripravljena.

Arhitektura kot ena od temeljnih ved v spomeniškem varstvu

Kako je arhitektura vendarle postajala identifikacijska veda za nepremično kulturno dediščino? Do tega je prišlo v osemdesetih letih zaradi povečanega obsega dela ob pripravi strokovnih osnov varstva naravne in kulturne dediščine v prostorskih planskih in izvedbenih aktih, predvsem pri določanju območij naselbinske dediščine in drugih spomeniških območij.

Kaj je torej značilno za arhitekturno analizo in vrednotenje, česar druge spomeniškovarstvene vede ne poznajo, oz., česar ne pozna še vedno bolj ali manj dominantna spomeniškovarstvena veda, umetnostna zgodovina?

Za arhitekturo je značilen večplasten, širok, holističen pristop in celostno dojetje. Ravno ta značilnost je mogoče manj primerna za samostojno evidentiranje osnovnih elementov poselitve (stavnje dediščine), prednosti arhitekture pa se bolj pokažejo pri evidentiranju stanj

¹¹² Prispevki o kriterijih in postopku identifikacije kulturne dediščine: Zadnikar 1977; Komelj 1977; Sedej 1977.

¹¹³ V tem pogledu je bilo prelomno uvajanje topografskega kartona za arhitekturno dediščino arhitekta in konservatorja dr. Petra Fistra. Povezano je bilo z začetki prenov starih mestnih jeder v 70. letih 20. stoletja.

v naseljitvenih središčih in širših poselitvenih območjih (za katere je osnovna evidenca objektov seveda prvi korak).

Znanje arhitekta praviloma ne obsega tudi specialnih znanj s področja umetnostne zgodovine in etnologije, te vede pa v svojih analitični in vrednostni shemi nimajo vgrajenega prostorskega analitičnega in vrednostnega merila.

Razmerje je torej takšno, da je arhitekt v interdisciplinarni skupini potreben pri prepoznavanju in vrednotenju stavbne dediščine (skupaj z umetnostnim zgodovinarjem in etnologom), kjer se za nosilno vedo pač dogovorijo. Arhitektura kot nosilna veda nastopa pri analizi in vrednotenju naselbinske dediščine v kontekstu njenega nadaljnjega razvoja.

Pri zgodovinski analizi začetkov naselja in njegovega razvoja si arhitekt pomaga z izsledki zgodovine (zgodovinskih virov), umetnostne zgodovine in etnologije (praviloma neposrednih rezultatov terenske raziskave stavbne dediščine)¹¹⁴ in jih z lastno urbanistično-arhitekturno metodo poveže v elemente preučevanja t. i. historičnega urbanizma. Pri zasledovanju razvoja naselja skozi posamezne časovne preseke pa vse do sedanjega stanja so v veliko oporo razne etnološke raziskave.¹¹⁵ Ta, z interdisciplinarnim pristopom, podprta metodologija vrednotenja naselbinske dediščine pravzaprav predstavlja univerzalni pristop v arhitekturno-urbanistični-prostorski metodi, katere uporaba presega zgolj spomeniško varstvo (Hazler - Papič 1991).

Posebno pa je arhitekt nepogrešljiv pri t. i. **prostorskem vrednotenju dediščine**, ki je bistveni del strokovnih osnov varstva dediščine v prostorskem planskem procesu. Pri opredeljevanju vloge in vrednosti dediščine v njenem prostorskem kontekstu je arhitektura kot spomeniškovarstvena veda nepogrešljiv most do prostorskih ved, ki so zunaj spomeniškega varstva.

Konservatorstvo kot sekundarna znanstvena disciplina

Z varstvom kulturne dediščine je povezano konservatorstvo, tj. stroka, t. i. sekundarna znanstvena disciplina, ki se ukvarja s prepoznavanjem, varstvom in obnovo kulturne dediščine. Konservator je strokovnjak, ki se profesionalno ukvarja z varstvom dediščine, pri čemer je pomembno, da deluje v državnih institucijah varstva dediščine. Strokovnjaki različnih temeljnih ved, zaposleni v spomeniškem varstvu, so konservatorji: konservator – umetnostni zgodovinar, konservator – etnolog, arheolog – konservator, arhitekt – konservator.

Strokovnjak istih temeljnih ved, ki deluje izven institucije varstva dediščine, je dolžan upoštevati spomeniškovarstvene pogoje in usmeritve oz. sodelovati z institucijo pri vsaki registrirani dediščini. Če obravnava s strani institucije še neevidentirano dediščino, mora ukrepati skladno z določili zakona o varstvu kulturne dediščine. Ta določa, da je najditelj o najdbi predmeta dediščine dolžan takoj obvestiti javni zavod za varstvo dediščine, ta pa mora v 15 dneh določiti rok prepovedi kakršnih koli posegov na najdišču dediščine, ki pa ne more biti daljši od šestih mesecev. Člen je po vsej verjetnosti v prvi vrsti napisan za arheološko dediščino, ga je pa mogoče smiselno uporabiti tudi za stavbno dediščino.

Naj omenimo še, da je pojem konservatorstvo domač skoraj v vsaki temeljni vedi; pomeni, da se veda sama ukvarja tudi s svojimi že ustvarjenimi deli. Konservativna politika, konservativna medicina, konservativna biologija itn. Gre za odnos do obstoječega, za vrednotenje že ustvarjenega, za odločitve, da se obstoječe ohrani in za razvit strokovni odnos do te naloge.

¹¹⁴ Seveda v tej vlogi lahko pojavljajo tudi druge vede, npr. geografija, antropologija, sociologija.

¹¹⁵ Gl. npr. Ravnik 1981; Ferlež 2001.

(2) Primerjava postopka prepoznavanja in vrednotenja znotraj institucije spomeniškega varstva in zunaj njega

Spomeniškovarstvena identifikacija: analiza in vrednotenje po temeljnih, sekundarnih vedah in simbolnih kriterijih

Vrednotenje je s samim aktom analize neločljivo povezano, vendar je za istočasno razgradnjo in vrednotenje pojava, še posebno pa za sintezo vrednostnih opredelitev, ki iz analize izhajajo potrebna določena izkušnost raziskovalca (v tem primeru eksperta, posebnega specialista).

Širše kot je znanje raziskovalca, bolj ko pozna svoje temeljno (domicilno) strokovno področje ali specifični del tega področja, bolj lahko prepozna pojave, ki so vezani nanj in bolj lahko dojema vključevanje (povezovanje) svojega temeljnega strokovnega področja z različnimi sekundarnimi strokovnimi področji in tudi z drugimi temeljnimi strokovnimi področji.

Zelo pomembno je, da se znanje raziskovalca nadgrajuje s celostnim pogledom na pojave, ki jih njegova temeljna stroka, po delitvi znanosti na posamezna področja, obravnava le iz določenega vidika.¹¹⁶

Analize in vrednotenje v temeljnih vedah

Pojavi v prostoru so vedno večplastni, tako da se jih celovito spozna šele z interdisciplinarnim pristopom v analizi in vrednotenju. V tem primeru vsaka od temeljnih ved izvede analizo in valorizacijo pojava, nato pa se te analize in ovrednotenja medsebojno povežejo in primerjajo. Vrednotenje po kriterijih domicilne vede je omejeno z njenim analitskim, vrednostnim in pojmovnim okvirjem. V tem pogledu se med seboj razlikujejo analize istega pojava, ki jih opravi umetnostna zgodovina, arhitektura in npr. etnologija. V vsaki raziskavi so analize pojava domicilnih ved najpomembnejše. Imenujejo se **temeljne analize** in v povezavi z njimi **vrednotenje po temeljnih vedah**.

Analize in vrednotenja v sekundarnih disciplinah

Za analize in vrednotenja v t. i. sekundarnih znanstvenih disciplinah je značilno, da so nastale "iz praktičnih potreb" in so šele v naslednjem koraku, tudi z oporo na "svoje" domicilne vede, izoblikovale svojo "teoretično znanstveno osnovo". Te vede so npr. pedagoške vede, kmetijska, gozdarska veda idr., tudi konservatorstvo, vodno gospodarstvo, prostorsko planiranje. V današnji razdelitvi znanosti pravzaprav niso vedno enoznačno prepoznane; opredeljene se kot **sekundarne znanstvene discipline** ali tudi kot **področja**, ki so vezana na upravno delitev državnih resorjev. Lahko bi jih imenovali tudi **dejavnosti**.

Analize in vrednotenje po ideoloških, simbolnih kriterijih

V ta del sodijo pomenske in vrednostne opredelitve, ki izhajajo iz pomena določenega pojava za posamezno družbeno skupino, pri čemer je njegova vrednost, ki je prepoznana z merili temeljnih ved, v tej povezavi "nepomembna" oz. je drugotna. Simbolne vrednosti se prepoznavajo skozi izražene interese družbenih skupin, lahko so povezane z zgodovinskimi dogodki, družbenim ali drugačnim pomenom določenega pojava.

¹¹⁶ Zgodovina znanosti nas uči, da je bilo prvotno znanje celovito, združeno v "pravedi" filozofiji. Z razvojem in povečevanjem znanstvenega spoznanja so se iz filozofije izločile posamične domicilne vede. S tem pa je znanje zgubljalo svojo celovitost, poglobljala pa so se delna spoznanja. Razvoj znanosti je konec 20. stoletja (spodbujen tudi s procesom globalizacije) prišel do točke, ko je znova pomemben in potreben celostni pogled tako na posamične pojave in na stvarnost kot celoto. Proces, ki se je pričel s t. i. interdisciplinarnostjo in nadaljeval s t. i. transdisciplinarnostjo je pripeljal k t. i. "sistemski znanstveni usmeritvi".

Povzetek: Spomeniško varstvo združuje v sebi vrednotenje določenega pojava po naslednjih treh merilih:

- po kriterijih domicilnih ved,
- po kriteriju spomeniškega varstva,
- po ideoloških oz. simbolnih kriterijih (to so kriteriji ustanovitelja institucije spomeniškega varstva, kriteriji države).

Primerjava vrednotenja stavbne ali naselbinske dediščine po kriteriju arhitekture kot temeljne vede, delujoče izven spomeniškega varstva, in arhitekture kot temeljne vede, delujoče v spomeniškem varstvu:

POSTOPEK IDENTIFIKACIJE IN VREDNOTENJA (KULTURNE) DEDIŠČINE	VEDA IZVEN SPOMENIŠKEGA VARSTVA – ARHITEKTURA (ali katerakoli druga temeljna veda)	VEDA V SPOMENIŠKEM VARSTVU – ARHITEKTURA (ali katerakoli druga temeljna veda)
1. korak	kriteriji temeljne vede	kriteriji temeljne vede
2. korak		spomeniškovarstveni kriteriji (tradicionalni, Unescovi idr.)
3. korak		simbolni, ideološki kriteriji

Slika 7 Primerjava meril pri identifikaciji (kulturne) dediščine v spomeniškem varstvu in zunaj institucije varstva dediščine

Primerjava vrednostnih opredelitev je med arhitekturno vedo (tisto, ki deluje zunaj konservatorstva) in konservatorstvom mogoča samo pri prvem koraku, medtem ko je v drugem koraku konservatorstvo popolnoma samostojno. Tretji korak se v konservatorstvu mora prevzemati (v odvisnosti in povezavi z vladajočo politično strukturo je to lahko določeno tudi z zakonom!), v arhitekturnem vrednotenju pa se lahko zaznava ali pa tudi ne.

TRADICIONALNA MERILA		UNESCOVA MERILA ZA UVRSTITEV V SEZNAM SVETOVNE DEDIŠČINE				
		avtorsko in razvojno merilo	tipološko merilo	zgodovinsko pričevalno merilo	kulturno civilizacijsko merilo	prostorsko merilo
starost		izvirnost, avtentičnost	tipičnost	pričevalnost o pomembnih dogodkih	povezanost različnih pojavov in procesov s sosednjo kulturo	<p>PREDLOG DR. J. PIRKOVIČ, DISERTACIJA, 1993</p>
redkost		izjemnost, dragocenost, estetska kvaliteta	standardnost	pričevanje o vplivnih zgodovinskih pojavih	razvojna kontinuiteta	
ohranjenost		vpliv na druge rešitve	nazornost	pričevanje o delu in življenju pomembnih osebnosti	pričevanje o bogastvu in raznolikosti žive, odmirajoče ali preminule kulture	
ogroženost		ujemanje s podobnimi pojavi	pričevalnost	simbolna vrednost	dominantnost objekta ali območja v prostoru	
avtentičnost			pričevalnost	povezanost različnih pojavov in procesov s sosednjo kulturo	nepogrešljivost objekta ali območja v širši prostorski zasnovi	
...			pričevalnost	razvojna kontinuiteta	podrejenost oziroma nepoudarjenost objekta ali območja v prostoru	
			pričevalnost			
			pričevalnost			
			pričevalnost			
			pričevalnost			
			pričevalnost			
			pričevalnost			
			pričevalnost			
			pričevalnost			
			pričevalnost			

Slika 8 Vrste spomeniškovarstvenih kriterijev (Zadnikar 1977: 39; Šumi 1978: 31; in drugi; UNESCO 1984; Pirkovič 1993: 121)

(3) Poselitvena usedlina kot predmet analize in vrednotenja po kriterijih spomeniškega varstva

Zajem dediščine iz poselitvene usedline

Spomeniško varstvo oz. dejavnost institucionalnega varstva kulturne dediščine, ki ima za nalogo prepoznavati, zavarovati in ohranjati te vrste dediščino, se praviloma ne opredeljuje do celotne poselitvene usedline v prostoru¹¹⁷ in s pojmom **kulturna dediščina** označuje le materijo, ki je ciljni objekt njegovega zanimanja in hkrati rezultat njegovega raziskovanja.

Kulturna dediščina je po spomeniškovarstvenih merilih nekaj, kar je po določenih merilih odbrano od nečesa, s tem da **“tisto drugo”** v spomeniški vedi ni prepoznavno opredeljeno.

“Dediščina” in “nedediščina”

"Prva faza v spomeniškovarstvenem delu je pridobivanje in urejanje podatkov o dediščini in spomenikih, ko tudi odberemo dediščino od nedediščine." (Pirkovič 1993: 75)

"Izraz, ki najbolj določno izraža vsebino tega postopka je evidentiranje, zbirni termin za različne vrste in oblike rezultatov evidentiranja pa **evidenca**, razvid. Ker na tej stopnji govorimo še o dediščini kot o skupni oznaki za vse predmete s potencialnimi spomeniški lastnostmi, se tudi evidentiranje nanaša na dediščino: namen te delovne faze je iz strokovnih izsledkov temeljnih ved, iz terenskega dela konservatorjev in drugih virov odbrati tiste empirične predmete, ki imajo potencialne spomeniške lastnosti." (Nav. delo: 72)

Evidenca je vhodni podatek za inventarizacijo, ki je nato na osnovi spomeniškega vrednotenja razvrščena v določene kategorije institucionalno varovane dediščine in v določene varstvene postopke.

"Priprava inventarjev je zaključna stopnja te prve faze, ko temeljne podatke dopolnimo z urejenimi povzetki različnih interpretacij, predvsem v obliki spomeniškovarstvenega vrednotenja in po možnosti tudi okvirnih varstvenih režimov." (Nav. delo: 75)

Čeprav je izhodišče vrednotenja pravilno opredeljeno, torej v principu pripisovanje prvega raziskovalnega koraka temeljnim vedam, ki jim nato sledi še spomeniškovarstveno vrednotenje, pa vendarle ostaja v tem primeru **nedorečeno široko polje prehajanja nedediščine v dediščino** oz. ločevanja “splošne” dediščine od potencialne spomeniške dediščine. Ali drugače povedano: spomeniško varstvo zajame enkrat več drugič manj dediščine v prostoru, kriterije lahko zaostri ali ublaži in še vedno ostaja v domeni svoje lastne stroke. Vendar pa je za nepremično kulturno dediščino značilno, da je in ostaja “nepremično” v prostoru, v svojem okolju z vsemi njegovimi značilnostmi. Pri varovanju dediščine v prostoru je prav ta **siva cona, okolje**, ki po nekih kriterijih ni ali je dediščina – bistvenega pomena.

Z izpostavljanjem vrednotenja po kriterijih temeljih strok kot prvem koraku v prepoznavanju kulturne dediščine v spomeniškem varstvu, se zato institucionalno varovana kulturna dediščina (IKD) načeloma ne izloči iz druge poselitvene dediščine (poselitvene usedline v celoti), temveč pridobi svoj kontekst, svoje okolje, kar je bilo do zdaj vse premalo uzaveščeno.

Ob načelu celovitega (integralnega) varstva postaja razrešitev razmerja med IKD in tem okoljem bistveno metodološko in vrednostno (vsebinsko) vprašanje!

¹¹⁷ Trditev je navidezno točna, saj se raziskovalec – konservator, ki pri spomeniškovarstveni analizi in vrednotenju v celotni poselitveni usedlini prepozna **enote** nepremične **kulturne dediščine**, s tem posredno opredeljuje do ostale poselitvene usedline kot **“nedediščine”**.

“Dediščina v kontekstu” (v okolju)

Dejansko je institucionalno varovana dediščina sestavni del celotne poselitvene usedline. Za ponazoritev tega razmerja in za osvetlitev prehoda in pojava “sive cone” pa je kot temeljna veda najprimernejša arhitektura, ki bi morala skoz resor za poselitev evidentirati in obravnavati celoto (celotno poselitev), v kateri bi bila pregledno obravnavana vsa razmerja.

Poselitev kot “kontekst” (okolje) institucionalno varovane kulturne dediščine

Prostorsko okolje institucionalno varovane kulturne dediščine je poselitev, torej je poselitev najožji “kontekst” institucionalno varovane kulturne dediščine. V tem pogledu je na upravno-pravnem področju to vlogo dolžan prevzeti resor za poselitev.

(4) Prepoznavanje in varstvo poselitvene dediščine ob upoštevanju načela trajnostnega razvoja

Glede na dejstvo, da je celotna poselitev dediščina, je ustrezno vprašanje, kaj se tu varuje? Kultura ali kulturna dediščina? Nostalgija ali dosežki? In kako ločiti, kdaj gre za eno, kdaj za drugo? Ali smo kar naprej vsi konservatorji? Ali pa je pomen konservatorstva v specifičnem pogledu na vrednote v okolju.

Sodobno konservatorstvo, konservatorstvo z začetka tretjega tisočletja bi za razloček od institucije spomeniškega varstva moralo biti razumljeno veliko širše in na določen način delovati tudi zunaj institucije varstva oz. jo dopolnjevati. Tudi primerjanje delovanja temeljnih ved – kot konservatorskih ved – v institucijah varstva dediščine in zunaj njih odpira nova vprašanja o vrednotenju poselitvene usedline in prepoznavanju kulturne dediščine v prostoru.

Opredelitve sodobnih teoretikov arhitekture o ohranjanju poselitvene dediščine so tako široke, da bi jih lahko upoštevali tudi skupaj z načeli trajnostnega razvoja.¹¹⁸ Dejstvo je, da se poselitev na planetu širi in da njene posledice ogrožajo naravno delovanje prostorskih sistemov. Razvoj se bo moral in se že obrača “navznoter”, išče rezerve v prenovi in izrabljanju obstoječih poselitvenih središč.¹¹⁹ Pri tem že prihaja do navzkrižja interesov, saj resor za varstvo kulturne dediščine ugotavlja, da “stihijski razvoj navznoter” ne upošteva v zadostni meri varovanih območij naselbinske dediščine ter da urbanistična in prostorska stroka sama ne vrednoti teh istih območij kot kvalitetnih in potrebnih varovanja.

Ali na primer ugotovitev: “varstvo kulturne dediščine je v Sloveniji tradicionalno usmerjeno v točkovno varstvo spomenikov...dejansko pa se z dediščino, ki ni spomenik ne ukvarja. To ne bi imelo tako katastrofalnih posledic, če ne bi na drugi strani pri tistih, ki bi se v okviru urejanja prostora morali ukvarjati tudi s prostorskimi in urbanističnimi problemi in potrebami izboljšav že poseljenega prostora, ki je postal dediščina, naleteli na popolno nerazumevanje in nepripravljenost na takšne naloge.”¹²⁰

Z Agendo Habitat, še posebej pa z vrsto priporočil Sveta Evrope, se je začel vpeljevati in poudarjati pojem integralnega varstva: pojem integralnost, celovitost pa je mogoče razložiti v različnih okvirih:

Ob pripravi Politike celostnega varstva kulturne dediščine je bilo ugotovljeno, da je “prvi cilj politike varstva ustvariti stabilno in predvidljivo “okolje” za varstvena prizadevanja ...in ...

¹¹⁸ Širše definicije kulturne dediščine sledijo prepoznavanju njene temeljne vloge v civilizacijskem razvoju (*Krakovska listina*, 2000).

¹¹⁹ Vedno več arhitektov – urbanistov se tega dejstva zaveda, gl. npr. Tanghe, Vlaemineck in Berghoef 1984.

¹²⁰ Strokovne podlage za varstvo kulturne dediščine v prostorskem planu Slovenije za obdobje do leta 2020. (Osmutek, 12. 11. 2001), str. 49.

zagotoviti je potrebno varstvo spomenikov in dediščine v prostoru, kar še posebej velja za dediščino, ki ni in ne bo zavarovana kot spomenik. Varstva morajo biti deležne nove oziroma zapostavljene zvrsti dediščine: naselbinska, zgodovinska, tehniška, dediščina 20. stoletja, kulturna krajina, nematerialna dediščina v obliki tradicionalnih obriti, veščin, znanj in socialnih praks. Pri varstvu je treba posebno pozornost nameniti ne le objektom oz. posameznim predmetom, temveč tudi okolici objektov in celovitosti stavbne dediščine, premičnih objektov in zbirk, ki so njen sestavni del. Skupaj z resorjem urejanja prostora je treba vzpostaviti mehanizme varstva območij dediščine.” (Pirkovič 1998: 12–3)

V diskusijskem prispevku (Habitat II, 1996) dr. Peter Fister opozarja na potrebno jasnost pri uvajanju nove terminologije pri prevajanju mednarodnih listin: “trajno uravnotežen razvoj pravzaprav pomeni varovanje naravne in kulturne dediščine, **celovitost** v pristopu pa pravzaprav pomeni kot cilj ohranjanje značilne slovenske razpršene poselitve (naselij in ne stavb). Oziroma dojeti **celovitost prostorske problematike in urejanja**, za kar pa da potrebujemo nove metode dela, novo osnovno bazo podatkov in konsenz o merilih celovitosti.” (Fister 1996)

Kam zdaj ?

V poročilu ICCROMA (1999: 30–1) pod pomenljivim naslovom Kam gremo zdaj? J. Jokilehto in H. Stovel ugotavljata, da je “pojem integralno konservatorstvo nastal sredi 70. let z namenom, da vključi vrednote kulturne dediščine v planski proces na isti ravni z ekonomskimi in socialnimi dejavniki. V 80. letih je bil ta koncept dopolnjen z načeli trajnostnega razvoja, za katere so povezovalni pristopi zelo pomembni. Da bi obdržali občutljivo ravnovesje v naravnem okolju, je trajnostnemu razvoju pripisan še poseben pomen. Da bi se ta načela lahko uveljavljala tudi za kulturno dediščino, je ob njihovem povezovanju potrebno uveljaviti pomembnost razločkov med posameznimi sestavinami. Eno pomembnih razlikovanj je to, da medtem ko integralno konservatorstvo zadeva metodo, trajnostni razvoj za vire dediščine napeljuje na iskanje različnih možnosti upravljanja. Pomembno je, da so te možnosti opredeljene v kontekstu, kjerkoli je zaželeno, da bi uporabili trajnostni pristop. Načelo trajnostnega razvoja lahko, npr. zadeva **pristope**, ki so preventivni, imajo visoko stopnjo tveganja, so celostni (holistični), dolgoročni, celoviti (integrirani), ki zadevajo proces ohranjanja in tradicij, v povezavi – zadevajoč trajnostne vrednote dediščine (t. i. *grass-roots support*) itn.; pristop je treba izbrati v povezavi z določenim krajem, njegovo zakladnico dediščine in socialnimi, ekonomskimi in okoljskimi dejavniki v katerih ta zakladnica obstaja.”¹²¹

V poglavju Razvoj konservatorske politike je ugotovljeno, da se “Listina o evropski arhitekturni dediščini (1975) še vedno nanaša na dejstvo, da integralno konservatorstvo sloni na primerni zakonodajni, upravni, finančni in tehnični podpori. V Amsterdamski deklaraciji je poudarek ponovno na enakih temah, s podrobneje obravnavano pomembnostjo socialnih dejavnikov. Ti pogledi so ponovljeni in okrepljeni v nadaljnjih listinah in priporočilih, tako v Listini o zgodovinskih mestih in urbanih območjih (ICOMOS 1987); ne glede na vse to predmet še vedno ostaja omejen na področje konservatorstva in njegovega odnosa do mesta kot celote.”¹²²

¹²¹ ICCROM Integrated Territorial and Urban Conservation Programme (ITUC), Phase I. Summary Report. May 1999 (J. Jokilehto in H. Stovel), str. 30–31.

¹²² ICCROM Settlement Planning and Conservation (ITUC). Curriculum review meeting Rome. June 2001 (J. Jokilehto). str. 5–6.

Povezavo z Evropsko varstveno politiko je mogoče skleniti s sklepno ugotovitvijo (Ravbar, 1996): “da se je Slovenija na Svetovnih konferencah v Riu (1992), Kairu (1995) in Carigradu (1966) obvezala, da bo gospodarski, prebivalstveni in naselbinski razvoj odgovorno snovala v okviru nosilnih sposobnosti okolja. Strategija gospodarskega razvoja Slovenije (1995) postavlja kot enega izmed ključnih ciljev trajno obstojnost gospodarskega razvoja, ki bo usklajen s prostorskim, okoljskim, regionalnim in nacionalno-kulturnim razvojem...z ohranjanjem glavnih značilnosti poselitvenega in pokrajinskega vzorca ter ustvarjanjem približno enakih razmer za življenje v vseh slovenskih pokrajinah.” (Ravbar 1996: 55)

Slika Sodobna arhitektura v Ljubljani, 2003, foto MHP

2.3.3 DEDIŠČINA V PROSTORU KOT POSELITVENA DEDIŠČINA IN KOT INSTITUCIONALNO VAROVANA NEPREMIČNA KULTURNA DEDIŠČINA – INTEGRALNA DEDIŠČINA

(1) Arhitektura v prepoznavanju poselitvene usedline in institucionalno varovane kulturne dediščine

Odnos arhitekture kot domicilne prostorske vede do kulturne (poselitvene) dediščine

Spoznavanje kulturne dediščine skoz arhitekturo kot domicilno prostorsko vedo in s tem eno od temeljnih ved, ki naj bi prepoznavala poselitveno dediščino, se lahko loči na spoznavanje v okviru institucij varstva kulturne dediščine in na spoznavanje, raziskovanje arhitekture¹²³ zunaj njih. Za arhitekto v državnih varstvenih institucijah je mogoče ugotoviti, da njihovo število v Sloveniji ni ravno veliko in da niso med seboj niti z arhitekti izven institucij varstva pretirano stanovsko povezani. Prav tako se večina njih ne ukvarja s t.i. historičnim urbanizmom, ampak z obnovo stavbne dediščine. Iz zapisnika prvega sestanka arhitektov konservatorjev v letu 1985 sledi, da je "šibka kadrovska zasedba tega profila po zavodih, deloma pa tudi način konservatorskega pristopa, ki ga je uveljavila umetnostno zgodovinska stroka razlog, da dediščina po principih arhitekturne analize velikokrat ni bila obdelana, kar v veliki meri velja za vse zvrsti kulturnih spomenikov in dediščine, tako tudi za naselbinsko dediščino"¹²⁴. Prepoznavanje in vrednotenje institucionalno varovane kulturne dediščine tudi z vidika arhitekturne vede v večji meri ni bilo prisotno.

Problematika drugačne vrste pa se odpira v prepoznavanju **arhitekturne in urbanistične dediščine** na splošno, v celoti – kar pomeni raziskovati svojo lastno dejavnost in njene rezultate v prostoru. Raziskovati, analizirati in vrednotiti poselitev in njene fizične sestavine ali še širše, raziskovati antropogene vplive v prostoru z vidika njegove poseljenosti.

Za arhitekturno vedo na Slovenskem bi lahko rekli, da svoje lastne dediščine na ravni temeljnih raziskav, tudi zunaj institucij varstva, ne opravlja najbolj sistematično in kontinuirano; predvsem pa jih opravlja organizacijsko nepovezano. Tu bi lahko kot edino celovito raziskavo omenili raziskavo *Arhitekturne krajine in regije Slovenije*, ki je prostor Slovenije zajela v celoti in na osnovi katere je bil postavljen *Informacijski sistem topologije arhitekture Slovenije* (ISTAS).¹²⁵ Vendar pa se tudi zaradi nedejavnosti poselitvenega resorja njena primerna uporabnost ni uveljavila.

Podobne arhitekturne raziskave, ki so slovenski prostor obravnavale v manjšem obsegu, so bile izvedene za razne naročnike in v okviru različnih nalog, npr. *Kontinuiteta oblikovanja prostora v Slovenskih goricah* (Juvanec 1993), *Gradnja v vaškem prostoru celjskih arhitekturnih regij za območje celjske regije* (Pajer, Hazler - Papič, Hazler in 1993).

Takšne raziskave so pogostnejše na ravni aplikativnih raziskav **za občinske prostorske plane** po letu 1999, predložene kot strokovne podlage za področje usmerjanja poselitve. Omeniti velja vrsto kakovostno zelo različnih aplikativnih raziskav, opravljenih za potrebe občinskih prostorskih planov, ki pa niso bile nikoli pregledno ovrednotene in analizirane¹²⁶.

¹²³ Arhitekture, stavbarstva, urbanizma, poselitve, kakor se pač področje pojmovno označi.

¹²⁴ Zapisnik prvega sestanka arhitektov konservatorjev, zaposlenih v regionalnih in republiškem zavodu za varstvo naravne in kulturne dediščine, dne 26. 6. 1985. "Stanovski" sestanki arhitektov konservatorjev so v letu ali dveh zamrli, medtem, ko jih npr. znotraj konservatorske stroke ohranjajo arheologi, etnologi in umetnostni zgodovinarji; gl. tudi Strokovni delavci v zavodih in perspektive, (Zupan, 1999).

¹²⁵ P. Fister in sod., Arhitekturne krajine in regije Slovenije, 1993; isti, Glosar arhitekturne tipologije, Arhitekturna identiteta, 1993.

¹²⁶ Nekaj primerov navedenih med literaturo.

Da torej temeljih in aplikativnih arhitekturnih raziskav poselitve ni, bi težko trdili, vendar pa nad njimi ni pravega pregleda, povezanosti in usmeritev, ne analizirajo se uporabljene metode in primerjajo njihovi rezultati.

Evidentiranje

Osnova vsake raziskave so evidence. Kaj naj se v poselitvi evidentira? Njeni osnovni deli – stavbe – objekti. Arhitekturne raziskave s tega področja predstavljajo zahtevno in dolgotrajno terensko in raziskovalno delo. Tako tudi strokovne podlage za prostorske planske akte ta del po pravilu preskočijo, se pa na ravni urbanizma in prostorskega planiranja urejajo srednji in višji nivoji.

Arhitekt J. Koželj je problem osvetlil takole: “To je pomembno: del, ki je donedavna bil hierarhično podrejen celoti, se je osvobodil, individualiziral in postal temeljna vrednota (duhovna vrednota), nevarnost entropije ... Vzpostaviti se mora drug instrumentarij, ki ponovno vzpostavi odnos delca do celote. Na ravni posamičnega ne moreš planirati, dokler niso planirane vse druge ravni. Realnost je v delcu! Vedno pa planiramo višje ravni, abstraktne, za delce zmanjka časa”¹²⁷.

Kljub temu bi poselitev kot resor strokovne podlage s tega področja morala usmeriti v temeljne raziskave, oz. zanje sistematično vzporedno skrbeti. To bi bila lahko baza resorja za poselitev, vezana na register stavb (z registrom prostorskih enot). S strani resorja za poselitev bi morale biti te naloge subvencionirane kot temeljne raziskave. Ti podatki bi bili kompatibilni s podatki iz registra kulturne dediščine.

Ker praksa ni takšna, se aplikativne raziskave vedno znova ukvarjajo z isto nedorečeno in nerazrešeno problematiko in kopičijo nesistemizirane in neselekcionirane podatke.

Potrebo po urejenih in preglednih podatkih s tega področja je poudaril že V. Kokole z zapisom o kartoteki naselij: “ideja se pojavlja stalno ob velikem pomanjkanju enotne in sistematične dokumentacije za urbanistične in regionalne prostorske raziskave in oblikovanje kakor tudi ob pripravi manjših zazidalnih načrtov in podobno. Glavni pomen kartoteke naselij bi bil v tem, da bi dala na razpolago podatke izbrane po enotnih kriterijih za celo Slovenijo... kajti... problematika same urbanistične dejavnosti je tako zelo kompleksna, in potrebuje tako različne in vsestranske podatke in dokumentacijo, da moramo nujno računati na stalne nove izpopolnitve ne samo že nastavljenih podatkov oz. cele dokumentacije ampak je treba računati na dodajanje novih dokumentov, kot pokazateljev, ki jih bo razvoj urbanistične dejavnosti in službe od časa do časa dodatno zahteval... nastavitev enotne kartoteke naselij nikakor ne sme biti enkratna akcija in tudi ne samo pri nekaterih razvitejših občinah, saj je njeno bistvo v tem, da se nastavi istočasno za celo Slovenijo, po enotnih navodilih in pokazateljih in le tako bo lahko uspešno služila svojemu namenu.”(Kokole in Grabnar 1961)

(2) Arhitektura kot teoretična raziskovalna veda

Razlog za pomanjkanje sistematičnejšega raziskovalnega dela arhitektov je po vsej verjetnosti ta, da je za veliko večino arhitektov privlačnejša stran arhitekture njena umetniška sestavina.¹²⁸ Zato jo na področju raziskovanja nekako nadomeščajo druge vede, predvsem umetnostna zgodovina, etnologija, sociologija, tudi arheologija, vendar nadomestka za

¹²⁷ Iz predavanj prof. J. Koželja, podiplomski študij Fakultete za arhitekturo, Univerze v Ljubljani v štud. letu 1992/93 (16. 04. 1993), predmet Arhitektura mesta.

¹²⁸ Za arhitekturo velja, da je umetnost in/ali znanost, kar ji daje med vsemi vedami izjemen položaj: vendar pa obenem generira tudi njeno nedorečeno in nejasno vlogo v prostorskem planskem procesu, kjer mora biti vloga vseh udeležencev jasno prepoznavna in dosledno izpeljana.

arhitekturno samoanalizo in samorefleksijo zunaj arhitekturne vede seveda ne more biti. Čeprav je tudi analiza arhitekture v njeni celoviti različici interdisciplinarna tema, pri tem ne sme manjkati arhitekturna veda sama.

Vrednotenje

Spoznavanje seveda nujno vodi k naslednjemu koraku – **vrednotenju**. Da je vrednotenje arhitekture zahtevno in med arhitekti razmeroma “nerazvito”, je ugotovitev, povzeta iz članka arhitekta F. Koširja (1991), v katerem avtor razgrinja predlog kategorialnega aparata, izhajajoč iz Aristotela in dopolnjen s Kantovo teorijo kategorij:

Metoda analize po Aristotelu ima skupaj 12 točk:

1. prvi odnos do predmeta v prostoru je – intuitiven;
2. razčlenitev odnosa do “zatečene identitete prostora” oz. do konteksta (obravnavane reči);
3. oris zgodovinskih procesov, katerih rezultat sta tako vsebina kot oblika, tako smoter kakor izraba analiziranega prostora (kontinuiteta – identiteta);
4. premislek o (iz)rabi prostora, o njegovi funkciji ; med drugim tudi o skladnosti arhitekturnih/urbanističnih prostornin z zamejitvami (konturami, ki odrejajo fiziognomijo);
5. premislek o geometriji kompozicije, o njenih sorazmerjih oz. o proporcijskih ključih (zlasti še za historične zasnove);
6. razčlenitev celote v značilne sekvence (razločitev med doživljanjem in doživetjem prostora);
7. analiza “kozmične lege” orientacije in insolacije;
8. analiza smeri premikov v prostoru, poti oz. komunikacijskih trajektorij (v odvisnosti od opazovalca);
9. premislek o značilnostih oblikovalskih prvin oz. posamičnih podrobnosti, po katerih zaznamo merilo prostora (stavbe, mesta);
10. oris “(arhi!)tektonske” vezave sestavin v celoto, (tudi tako, da razčlenimo stilne značilnosti obravnavanih arhitektur oz. arealov);
11. oris teksture in kolorita gradiv in tudi rastlinstva kot urbanističnega “dejavnika kompozicije”;
12. označitev pomena(!) prostora z oceno (tj. kritiko), ki naj bo po možnosti primerjalna.

Sintezno :

- a) izhodišče je subjektivno;
- b) makrokarakteristike (prostor, čas in raba – današnja);
- c) mikrokarakteristike (kvantiteta in kvaliteta sestavin, doživljanje, kozmična lega, trajektorije, kolorit, zrnatost itn.);
- d) povzetek s sintetično označitvijo pomena obravnavanega prostora (popravimo začetno intuitivno oceno, če je to potrebno).

(3) Arhitektura kot domicilna veda resorja za poselitev

Arhitekt in konservator P. Fister je v uvodu svoje knjige *Obnova in varstvo arhitekturne dediščine* spregovoril o vrednosti **arhitekturne dediščine**, pri čemer je poudaril probleme njene obnove, varstva in kontinuitete arhitekture. S tem je, v skladu z Unescovim priporočilom (Split, 1970) pojem kulturne dediščine povezal z arhitekturno dediščino, ga s tem bistveno razširil in ugotovil, da se "pri nas niti na teoretičnem še manj pa na praktičnem področju o tej vrsti obravnave problematike arhitekture vse do pred kratkim ni mnogo govorilo ali delalo; razen organizirane zaščite arhitekturnih spomenikov v okviru Zavodov za spomeniško varstvo, je bila splošna dediščina arhitekture zanemarjena celo kot materialna vrednost" (Fister 1979: 5).

Problematičnost zaradi odsotnosti prepoznavanja arhitekturne in urbanistične dediščine – po sami arhitekturni vedi – se zaznava tudi v **prostorskem planskem procesu**,¹²⁹ saj je postala predmet drugih domicilnih ved in sekundarnih disciplin, ki sodelujejo v spoznavanju in načrtovanju rabe prostora, oz. se je njeno sistematično raziskovanje pač preskočilo, odmisli in se ga, osiromašenega, vključuje v fazo načrtovanja sprememb. Vendar bo imel primanjkljaj raziskovalnega dela arhitektov na področju arhitekture vsekakor negativne posledice, ki se že kažejo v kvaliteti prostorskih planskih odločitev.

Kakor naj bi vsaka domicilna znanost premogla teorijo in kritiko lastne znanstvene dediščine, nakopičene skozi zgodovino, tako bi morala tudi arhitektura (in urbanizem) v samorefleksiji spoznavati svoje pretekle prakse, s tem pa bi tudi jasneje videla sedanjo in prihodnjo razvojno pot. To pomeni, da metode načrtovanja in urejanja poselitvene dediščine izvirajo iz preteklega znanja in se kot **kolektivno znanje prenašajo na naslednje generacije**. Samorefleksija stroke pomeni kritično preučevanje in spoznavanje rezultatov svojega dela. Za teoretični napredek vsake znanstvene discipline je potreben kritični pretres njenih lastnih, tudi praktičnih dosežkov.

Arhitekturna veda na Slovenskem svojega lastnega področja ne raziskuje ne **sistematično** ne **kontinuirano**. Izrazita navezanost na kulturno izročilo preteklih dob se je sicer v arhitekturi povezovala z obdobji t. i. krize v ustvarjalnosti, ko se je v preteklih dosežkih iskalo navdih in usmeritev za naprej (renesansa, klasicizem, neo-slogi, tudi postmodernizem) ali v obdobju romantike, ko je vse iz preteklosti samo po sebi predstavljalo določeno vrednoto.¹³⁰ Sama arhitektura je te impulze na področju ustvarjanja "novega grajenega prostora" znala ustvarjalno preoblikovati in nadgraditi. Vendar pa je dejstvo, da se zanimanje za pretekle dosežke ni poistilo s sistematično teoretično-raziskovalno samorefleksijo.

Skratka, arhitektura ne more biti odvezana od spoznavanja svoje lastne **arhitekturne dediščine**.¹³¹ Ta del raziskovalnega dela bi moral biti stalno področje delovanja arhitekturne znanosti, njegovi rezultati pa bi bili za uradne evidence resorja, ki je zadolžen za poselitev, eden od osnovnih virov podatkov. In to je pravzaprav tista poselitvena dediščina, ki se ne izenačuje z dediščino, ki je prepoznana in zavarovana po zakonu o varstvu kulturne dediščine, lahko pa se z njo prekriva. To je tista dediščina, ki ne ločuje med pozitivno in negativno

¹²⁹ Čeprav se kdaj zazdi, da ga voljno prepušča npr. umetnostni zgodovini, vendar ta arhitekture ne raziskuje z enakimi merili, kakor to lahko stori arhitekturna veda s svojimi teoretičnimi izhodišči.

¹³⁰ V to dobo sodijo tudi prizadevanja Violet le Duca in Johna Ruskina, pionirjev sodobnega varstva dediščine, za ohranjanje arhitekturne dediščine.

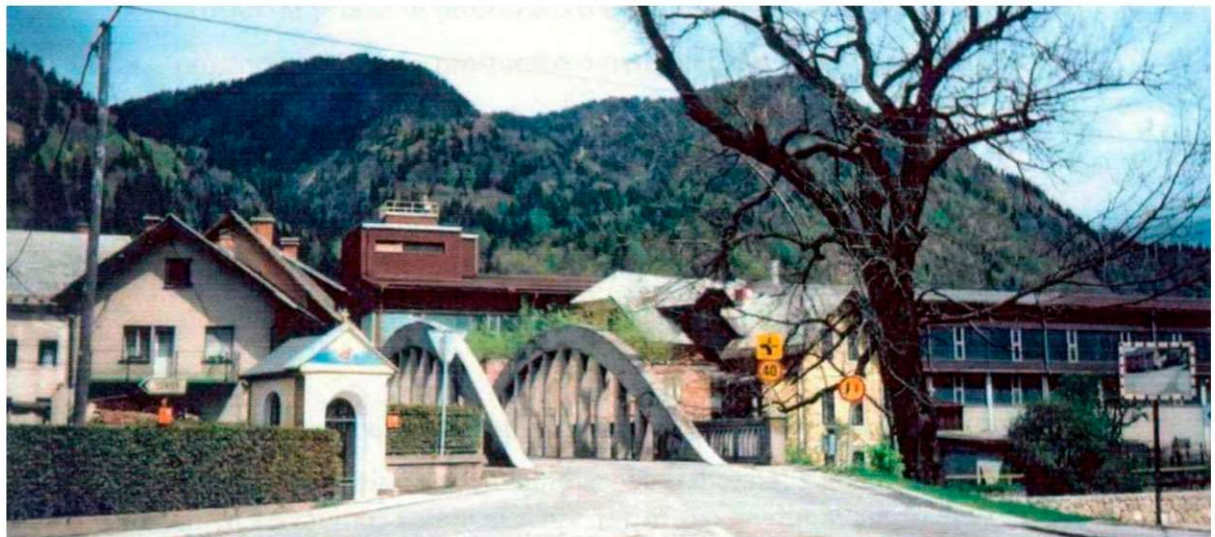
¹³¹ Ivanšek 1988 (anketna raziskava 195 stanovanj v Savskem naselju v Ljubljani, izvedena leta 1961. in zgled istodobne arhitekturne raziskave bivanja v stanovanjski soseski iz 60. let).

dediščino, temveč celotno poselitveno usedlino obravnava z enakimi merili, sistematično in stalno.¹³²

Primer sistematičnega metodološkega pristopa k obravnavi poselitvenih območij z vidika njihovih negativnih stanj, (neustrezne izrabe, vzdrževanja, opuščanje, propadanje) je študija *Degradirana urbana območja* (Koželj 1998). Na drugi strani je študija *Varstvo in usmerjanje oblikovne podobe slovenskih mest* (Pogačnik 1996) zglede vsebinske in likovne tipološke analize z osnovnimi usmeritvami v prostorskem razvoju za nekatera slovenska mesta z namenom, da bi ohranila prostorsko identiteto in oblikovno podobo.

Kdaj pa kdaj se v strokovnih krogih arhitektov (in tudi drugih umetnostnih teoretikov) pojavi nelagodje ob poimenovanju vse poselitvene dediščine s terminom arhitektura. Vendar za to ni utemeljenega razloga: dokler se vsa poselitev v prostoru meri z enakimi kriteriji, izhajajočimi iz arhitekturne teorije.¹³³ pač ni pomembno, kdo in kdaj ali kje je objekt ali naselje “načrtoval, naredil”. Pomemben je rezultat njegovega dela v prostoru.

Med arhitekti, ki znanstveno raziskovalno obravnavajo arhitekturo in razvijajo tovrstno metodologijo so P. Fister,¹³⁴ J. Marinko, B. Juvanec, J. Koželj, D. Likar, Ž. Deu, L. Lah. Za celotno ovrednotenje poselitvene dediščine je pomembno tudi prepoznavanje in vrednotenje njene okolice, t. i. kulturne krajine (Marušič in sod. 1998).

Slika Jesenice, 2003, foto MHP

¹³² Po sedanji ureditvi v naši državi v vladnih resorjih ni predvideno samostojno resorno področje za poselitev (kakor npr. za vodno gospodarstvo, za rudna bogastva, za kulturno dediščino, za promet itn.). Poselitev je vključena (potopljena) v resorno področje “urejanje prostora in varstvo okolja”, kjer pa se zaradi neurejenosti njenega statusa v prostorskem planskem procesu njena specifična problematika ne razrešuje na ustrezen način.

¹³³ To so merila trdnost, koristnost in lepota, zapisani v delu rimskega vojaka in arhitekturnega teoretika Vitruvusa Marcusa Polia (1. stol. pr. n. št.) *De architectura libri decem* (prva izdaja Rim, 1486; pozneje tudi Sarajevo, 1951); potrdil jih je renesančni teoretik arhitekture Leon Battista Alberti (1404–1472) v delu *De Re Aedificatoria* (prva izdaja Firenze, 1485; nato Pariz, 1512)

¹³⁴ Peter Fister in sod., *Arhitekturne krajine in regije Slovenije*. 1993; isti, *Glosar arhitekturne tipologije*, 1993.

(4) Sklep

Arhitektura mora znova prepričljivejše in bolj samozavestno spoznati svojo vlogo ustvarjalke prostorske stvarnosti s transformacijo družbenih dogajanj v materializiran svet. Ob tem pa ne sme ostati samo pri lovorikah umetniške moči in morebitne slave, temveč se mora vključiti tudi v institucije, kjer se določajo pravila igre, in tam uveljavljati svoj vpliv. Arhitektura ustvarja enote, elemente poselitve in "v delcih je resnica". Arhitektura jo mora glasno izreči. Na vseh mestih in ob vsakem času.

Rezultat bo med drugim tudi:

- celovit pristop k prepoznavanju poselitvene dediščine v prostoru – z vključevanjem institucionalno varovane kulturne dediščine;
- celovito prepoznavanje poselitvene dediščine kot osnove za načrtovanje razvoja določenega poselitvenega območja, pri čemer je cilj ohranitev njegove prostorske identitete in integritete, ki obsega:
 1. korak:
 - evidenco elementov in struktur nepremične kulturne dediščine (IKD)
 - evidenco elementov in struktur poselitvenega resorja (POS)
 2. korak:
 - prostorski prikaz in prostorsko ovrednotenje evidentiranih enot IKD
 - prostorski prikaz in prostorsko ovrednotenje evidentiranih enot POS
 3. korak:
 - sinteza enot IKD in enot POS na določenem območju
 - določitev integralnih vrednostnih celot (povezana IKD in POS) na določenem območju
 - simulacija variant razvoja v odnosu do zastavljenega cilja
 4. korak:
 - analiza izvršenega projekta ali plana v odnosu do zastavljenega cilja.

Navedeno je pravzaprav vsebina strokovnih osnov, elaborata, s katerim resor predstavi svojo vsebino (prostorsko sestavino, katere skrbnik je) in uveljavlja svoje interese v prostorskem planskem procesu.

Terminološki slovarček pojmovnih oznak

Človekovo sled v prostoru bi lahko za razloček od naravne dediščine¹³⁵ imenovali tudi:

- **antropogena prostorska dediščina** tj. poselitvena dediščina v najširšem prostorskem pomenu, torej tudi kultivirana narava in kulturna krajina;
- **poselitvena dediščina** delovni termin, uporabljen v tej obravnavi, označuje ožji – grajeni antropogeni prostorski sistem; (“grajeni” je v povezavi s poselitvijo tehnično nenatančen pojem, saj gre v časovnem preseku lahko tudi za nepreoblikovane dele narave, ki so bili uporabljeni za naselitev – jame in podobna zatočišča, vendar pa je človek za svoja bivališča naravo praviloma na neki način preoblikoval; tako ostajamo pri definiciji, da gre za grajeni del antropogenega prostorskega sistema);
- **arhitekturna in urbanistična dediščina** imenovana po svoji “ustvarjalki”, arhitekturni stroki (skladno s tem bi po kriteriju strok, ki jo preučujejo, lahko govorili tudi o umetnostni, zgodovinski, etnološki, arheološki dediščini; navedeni pojmi so se uveljavili v spomeniškovarstveni dejavnosti¹³⁶);
- **kulturna dediščina**, splošen pojem, izhaja iz spomeniškovarstvene¹³⁷ zakonodaje, prevzet v prostorski plan in označuje institucionalno varovano “poselitveno dediščino”;
- **nepremična kulturna dediščina**, še natančnejša zakonska opredelitev resornega zakona o varstvu kulturne dediščine;
- **prostorska dediščina** je “pojem, ki se povezuje z območij in v tem smislu označuje topografsko definirana območja, v katerih je posebno razpoznavno kvalitetno sožitje med naravnimi danostmi in grajeno dediščino, v kateri so posamezne sestavine vgrajene s fizičnimi ali duhovnimi vezmi, kot celota pa je izjemnih zgodovinskih, arheoloških, pokrajinskih, umetnostnih, kulturnih, znanstvenih, socialnih in /ali tehnoloških vrednot” (Fister 1992)

Pojem prostorska dediščina, kakor je bil predstavljen v obsežni raziskavi o arhitekturni identiteti Slovenije,¹³⁸ ni vezan na institucionalno varovano dediščino kot na izhodišče za raziskavo, pač pa z njo polemizira (ali stopa v dialog?). Polemizira tako, da presega varstvo institucionalno varovane dediščine brez njenega konteksta, iztrgano iz okolja, ki ga je po mnenju predlagatelja prav tako treba ovrednotiti in s tem spoznati njegovo arhitekturno identiteto.

S predlaganim modelom, ki temelji na določanju arhitekturne identitete izbranega prostora predstavlja način prepoznavanja (pozitivne in negativne) prostorske dediščine določenega območja, do katere se pride po predhodnem vrednotenju.¹³⁹

Zaradi poimenovalne jasnosti sta v tem delu predloženi in uporabljeni ime in kratica “**institucionalno varovana dediščina**” **IKD**; tako je označena samo tista nepremična kulturna dediščina, ki ima ta status pridobljen z vpisom v register dediščine.

¹³⁵ Prejšnji zakon o varstvu naravne in kulturne dediščine je ta termin še poznal, sedanji zakon o ohranjanju narave pa ga je nadomestil s krovnim pojmom varstvo oz. ohranjanje narave.

¹³⁶ Povzeto po sistemizaciji poročil v *Varstvu spomenikov* 28, 1986: 239–341. Dejstvo je, da ob tem lahko dobi isti objekt različne pridevnike v povezavi z dediščino, lahko je hkrati umetnostni, arhitekturni in etnološki spomenik. Tudi med konservatorji je to področje še vedno “odprta tema”.

¹³⁷ “Spomeniško varstvo” je pojem adekvaten pojmu “konservatorstvo” oz. “varstvu kulturne dediščine”.

¹³⁸ Fister in sod., *Arhitekturne krajine in regije Slovenije*, 1993: isti, *Glosar arhitekturne tipologije*, 1993.

¹³⁹ Pojem kot takšen ni bil sprejet v novi zakon o varstvu kulturne dediščine, saj bi po svoji vsebini bolj sodil v zakon o poselitvi, oz. v zakon o urejanju prostora.

3. **PROSTORSKO PLANIRANJE KOT DEL PROSTORSKEGA PLANSKEGA PROCESA IN VLOGA RESORJEV V NJEM**

3. PROSTORSKO PLANIRANJE KOT DEL PROSTORSKEGA PLANSKEGA PROCESA IN VLOGA RESORJEV V NJEM

3.1 PROSTORSKO PLANIRANJE (PROSTORSKI PLANSKI PROCES) IN TRAJNOSTNI RAZVOJ KOT NAČELO UPORABE PROSTORA

3.1.1 PLANIRANJE

(1) Definicija planiranja

Plan je nekaj, kar vnaprej določa način, kraj, čas, da bi se kako dejanje uspešno izvedlo.¹⁴⁰ Planiranje, načrtovanje kot zavestno delovanje človeka, je na eni strani sestavni del vsakdanjega življenja, ki se opravlja brez posebnih, tj. v šolah pridobljenih znanj, na drugi strani pa se je planiranje razvilo v samostojno vedo, ki izdeluje in preučuje metode in tehnike, s katerimi se načrtuje razvoj, usmerja in ureja različna področja družbenega in gospodarskega življenja. Planiranje je ob osnovnem vsebinskem delu povezano z zakonodajo in različnimi predpisi, njegovi izdelki (plani) pa se sprejemajo skoz upravne postopke, prav tako se spremlja uresničevanje plana. S tem postane planiranje v določeni meri tudi politično dejanje, torej tudi dejanje volje in moči.

(2) Začetki planiranja in njegov razvoj¹⁴¹

Različni poskusi so se kot predhodniki sodobnega planiranja v Evropi pojavljali skozi celotno **19. stoletje**. V pretežni meri je šlo za načrtovanje razvoja naselij, ki so se na začetku industrijske dobe začela pospešeno širiti. Povezani so bili z načrti za tovarniške komplekse, železniške postaje, graditve stanovanj za delavce in nameščence, pa tudi z načrti za sodobne upravne in družbene stavbe. Ta vrsta planiranja, ki je imela razpoznaven ekonomski pa tudi socialni program, je bila v domeni zasebnih združenj in je pretežno potekala v sodelovanju z lokalnimi oblastmi.

Nadaljnji razvoj planiranja je še nekaj časa potekal predvsem v obliki povezav med posamezniki in njihovih lastnih pobud, pri čemer je bila najvišje vrednotena ekonomska svoboda posameznika. Britanski ekonomist in moralni filozof A. Smith (1732 – 1790) je trdil, da je "bogastvo narodov proizvod marljivega dela posameznikov, da zadovoljujejo lastne interese". Več ekonomskih teoretikov je opozorilo na socialno razsežnost tega razmerja, tako tudi Vilfredo Pareto (1848 – 1923), ki je opozoril, da je takšno ravnanje sprejemljivo le, če ne škoduje družbenim interesom. Po Druckerju lahko sodobno podjetje na tržišču deluje samo kot družbeno odgovorna korporacija. Na potrebno ekonomsko svobodo posameznika je opozoril nobelovec Friderich A. Hayek (1899 – 1992), avstrijsko-britanski ekonomist, zagovornik nove evolucijske ekonomike.

Začetki sodobnega planiranja in družbene krize

Po Gantarju (1993: 93) je mogoče "planiranje v najširšem pomenu opredeliti kot način intervencije (državne, družbene ali kakršnekoli že) v spontano potekajoče razvojne procese".

Razvoj sodobnih oblik planiranja sega v leta obeh svetovnih vojn, torej v **prvo polovico 20. stoletja**. Takrat so tudi države, ki so sicer nasprotovale planiranju, ker da omejuje podjetniško svobodo, uporabljale razne planske instrumente, da bi gospodarstvo prilagodile vojnim potrebam. Tako nekateri teoretiki družbeni kontekst planiranja povezujejo z družbenimi krizami. Za eno najboljšežnejših družbenih kriz velja ekonomska kriza v Združenih državah

¹⁴⁰ SSKJ, 1993.

¹⁴¹ Vsebinska točka (2) po Gantar (1993: 92-115).

Amerike v 20. in 30. letih prejšnjega stoletja in nato dolgotrajno obdobje recesije. Čeprav je bila to ena od držav, ki je bila izrazito proti plansko usmerjena, se je po gospodarski recesiji tudi v ZDA pojavila potreba po nadzorovanem, usmerjenem razvoju.

Predsednik ZDA "Roosevelt je leta 1931 ustanovil narodni planski odbor (*National Planning Board*). V njegovem sklepnem poročilu so planiranju pripisane tri ključne naloge:

- usklajevanje,
- projekcija in
- znanstvena analiza,

z ugotovitvijo, da umno planiranje **temelji na kontroli določenih točk v sistemu in vključuje stalno reorganizacijo sistema kontrolnih točk**, pač glede na to, kako se v teku časa spreminjajo funkcije in razmere" (Friedman 1987: 93, po Gantar 1993: 111-2).

Na teh osnovah je bil v ZDA pripravljen obsežen program družbene in ekonomske obnove pod okriljem zvezne oblasti, poimenovan *New Deal*. Izdelan je bil razvojni načrt za porečje reke Mississippi in leta 1933 sprejeti *Tennessee Valley Authority Act*, ki je napovedal začetek sistematične regionalne planske dejavnosti. Projekt je veljal za uspešnega, z opombo, da so v njem **prevladali sektorski interesi**, konkretno proizvajalcev električne energije in protipoplavne regulacije nad socialnimi in drugimi interesi in cilji (Gantar 1993: 112-3).

Za planiranje in proti planiranju

Po koncu kriznega obdobja so se razprave o planiranju nadaljevale v 30. in 40. letih 20. stoletja; bile so osredotočene predvsem na vprašanje "za" ali "proti" planiranju.¹⁴² Te razprave niso bile nikoli samo teoretične in niso bile omejene samo na tehnična vprašanja, temveč so se v ta vprašanja vmešala vsa ideološka, politična in socialna nasprotja v zvezi z družbo in družbenim razvojem. V tem pogledu je poseben pojav centralistično plansko gospodarstvo v Sovjetski zvezi. Ko so se razprave umirile z nekakšnim splošnim priznanjem, da so zagovorniki planiranja ponudili več argumentov od nasprotnikov, so se nadaljevale v 50. in 60. letih, osredotočene na tehnične vidike planiranja in različne teorije in metode planiranja.

Sodobno planiranje

Danes se v razvitem svetu vprašanje "planiranje da ali ne" ne postavlja več na izključujoč način. Družbeno ekonomski procesi so postali tako zapleteni, da jih je mogoče do določene mere obvladovati le s sistematičnim spremljanjem, preučevanjem in urejanjem oz. usmerjanjem. S planiranjem oz. vodenjem se ukvarja že nekaj specialnih ved, od katerih je ena prvih bila kibernetika. Planski proces je ravno zaradi zahtevnosti in zato ker v veliki meri sega na področje javnega delovanja, urejen s pravili, ki so vsakomur poznana in dostopna. Z njimi je ustvarjeno upravno-pravno področje delovanja, ki je v domeni države in njenih ustanov.

(3) Temeljne značilnosti planiranja

Gantar (1993: 11) ugotavlja, da je planiranje »nekaj, kar uhaja strogim disciplinarnim omejitvam, njegov diskurz je umeščen nekje med sociologijo, ekonomijo, političnimi znanostmi, matematiko ter celo geografijo in arhitekturo. Zato je tudi literatura o planiranju izjemno heterogena - od filozofije planiranja, ki se ukvarja z najbolj splošnimi problemi

¹⁴² Najbolj vneti zagovorniki planiranja so bili K. Mannheim, R. Tugwell, B. Wotton, G. D. H. Cole, G. Soule idr. Na drugi strani pa so bili zagovorniki svobodnega tržnega gospodarstva, med njima predstavnika avstrijske ekonomske šole – F. A. Hayek in L. von Mises (Gantar 1993).

usmerjanja, do tehnik planiranja, ki se ukvarjajo s posameznimi povsem omejenimi problemi v planiranju.«

Po Gantarju bi "minimalna" opredelitev planiranja z vidika sociološke teorije, bila naslednja:

- "Planiranje je oblika in način družbene intervencije v sicer spontano potekajoče družbene procese. Nujna predpostavka te trditve je, da bi razvojni procesi brez takšnih intervencij potekali precej drugače.
- Planiranje je oblika družbenega delovanja, ki vključuje razmerje akter (preference, cilji) - delovanje-objekt delovanja-posledice. Pri tem je za planiranje značilno, da so posledice odločitev časovno, včasih pa tudi prostorsko oddaljene od samega procesa in razmer odločanja.
- Planiranje je nadalje metoda oziroma sredstvo za povečanje racionalnosti odločanja in delovanja. Glede na omenjeno možno časovno, prostorsko in vsebinsko oddaljenost posledic pa je po Gantarju običajna klasična racionalna kalkulacija "sredstvo-cilj" pogosto nezadostna.

Planiranje ne nazadnje nujno vključuje razmerje med spoznavanjem, prognoziranjem in delovanjem. Iz tega razmerja pa se nujno postavljajo naslednja vprašanja:

- kakšen je prognostičen potencial sodobnih znanosti,
- na katerih področjih družbenega življenja je sploh mogoče upoštevati metode predvidevanja in napovedovanja,
- na kakšen način lahko konceptualiziramo razmerja med spoznavanjem, zalogo znanja in delovanjem?" (Gantar 1993:15)

"Planiranje predpostavlja določeno institucionalno in organizacijsko strukturo, ki omogoča mobilizacijo virov (finance, kadri, moč, pravna ureditev) v smeri realizacije planskih ciljev. Tudi Friedmann opredeljuje planiranje v luči povezave med znanjem in delovanjem. Planerji so po Friedmannu specialisti, ki so izurjeni v posredovanju med znanjem in delovanjem (Friedmann 1987: 4) ... planiranje poskuša povezati znanstveno in tehnično znanje s procesi družbenega usmerjanja in družbene transformacije" (Gantar 1993: 16-17).

Novi ekonomski filozofi 20. stoletja opozarjajo na vse večjo prepletenost ekonomskih in socialnih dejavnikov.

Novе metode planiranja – sistemski pristop – in njegova negacija?

Razvojna obdobja v zgodovini človeštva je mogoče označiti z iskanjem odgovorov na nekaj osnovnih vprašanj: *kaj, kje, koliko, kam* in *zakaj*, torej vprašanja, ki zadevajo tudi samo planiranje, in dileme, ki odpirajo pot novim znanstvenim pristopom.

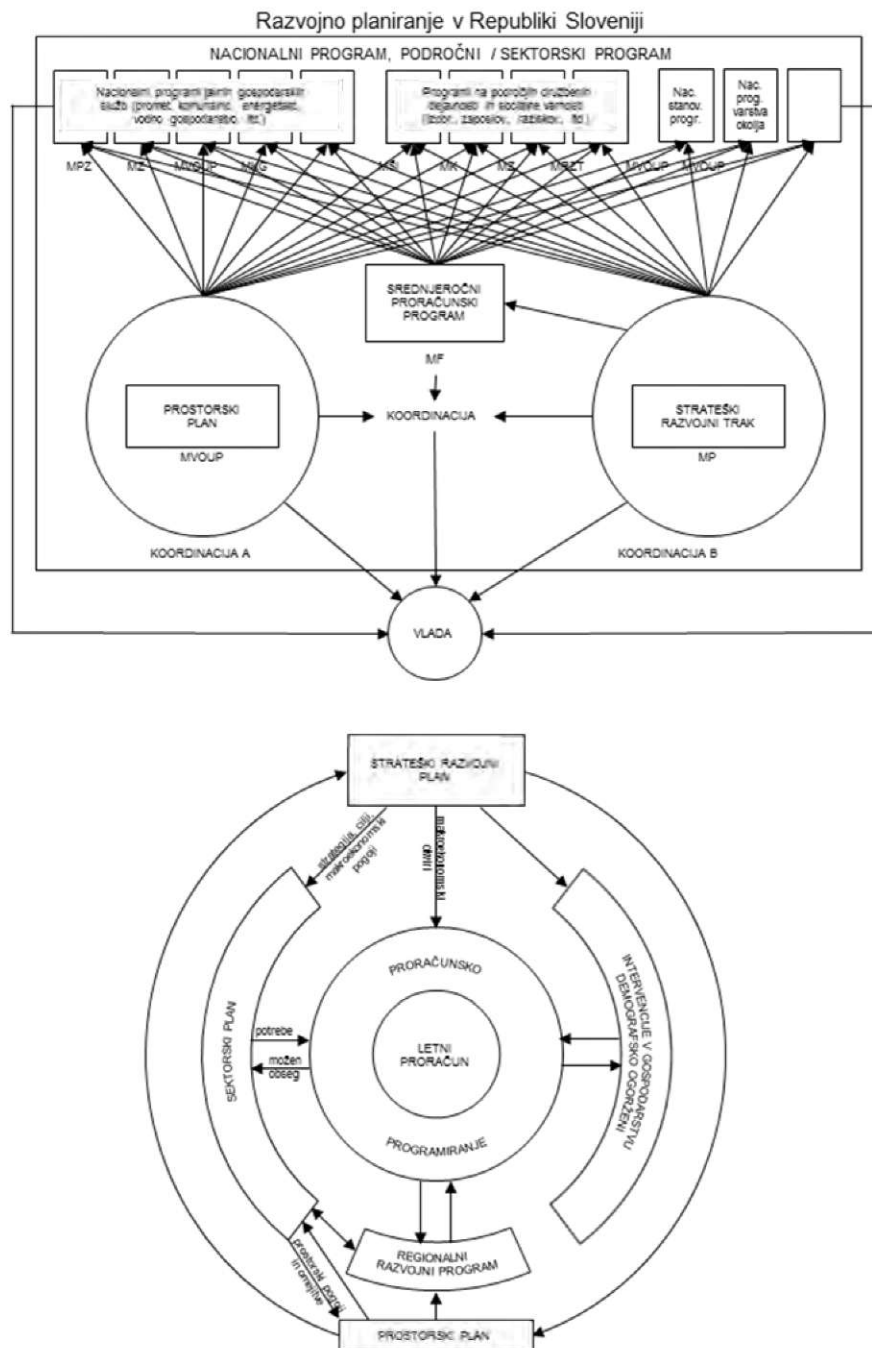
Tako se je v zadnji četrtini 20. stoletja pokazalo, da so za različna področja planiranja še posebno primerne metode, ki temeljijo **na sistemskem pristopu**. Osnove sistema pristopa izhajajo iz splošne sistemske teorije, ki je ena od osnov sodobne sistemske usmerjene znanosti.¹⁴³

Poleg tega se uveljavljajo pristopi, ki povezujejo družboslovne in naravoslovne znanosti na področjih, za katera doslej ni bil prakticiran takšen način raziskovanja. Tako sta Nobelovo nagrado za ekonomijo za leto 2002 prejela Daniel Kahneman in Vernon L. Smith; prvi za vključevanje psiholoških raziskav v ekonomsko znanost, drugi pa zato, ker si je zamislil

¹⁴³ Splošna sistemska teorija je interdisciplinarna formalna znanost. Po analogiji med sistemi išče načela, ki veljajo splošno za vse realne znanosti in omogočajo vzpostavitev "enotnosti znanosti" (VSL 1998).

laboratorijske poskuse kot orodje empirične ekonomske analize. Kahneman je z vključitvijo psihologije v vedo o gospodarstvu postavil temelje novega raziskovalnega področja. Pokazal je, kako se človeške odločitve sistematično razlikujejo od tistih, ki jih napoveduje standardna ekonomska teorija ter, **da se človeška sodba** v negotovih situacijah pogosto **ravna po občutku**, torej sistematično v nasprotju s temeljnimi postavkami verjetnostne teorije.¹⁴⁴

Razvoj se seveda odvija v prostoru, tam se neizbrisno zapiše. Torej še en razlog, da ga obravnava posebna veja planiranja, t. i. prostorsko planiranje.

Slika 9 Izhodišča za ureditev razvojnega planiranja v Republiki Sloveniji 1992 (Šarec 1998:55)

¹⁴⁴ Povzeto po Agencija AFP, Nobelova nagrada za ekonomijo, *Delo*, Svet so ljudje, 10. 10. 2002, str. 20.

3.1.2 PROSTORSKO PLANIRANJE

(1) Definicije prostorskega planiranja

Del planiranja je tudi t. i. **prostorsko planiranje**, dejavnost, katerega poseben položaj in povezava z drugimi vrstami planiranja sta opredeljena takole: “številne razvite države poznajo kot celotno obliko usmerjanja razvoja t. i. družbeno planiranje (angl. *societal planning*), ki sestoji iz gospodarskega, socialnega in prostorskega planiranja...Kljub povezanosti vseh naštetih sestavin pa je prostorsko planiranje oziroma urejanje prostora, specifično, avtonomno in v veliki meri ločeno od drugih oblik načrtovanja razvoja. Urejanje prostora je načrtovanje in razmeščanje človekovih dejavnosti v prostoru v najširšem smislu, upoštevajoč tehnične, socialno – ekonomske, okoljevarstvene, oblikovne in druge vidike. Zajema vse prostorske razsežnosti od držav, regij, občin oziroma lokalnih skupnosti, mest, vasi do posameznih lokacij.” (Pogačnik 1999: 2)

Po I. Vrišerju “prostorsko planiranje **ureja** človekovo okolje in družbeno delovanje v pokrajini ter želi doseči harmonični ekonomski in socialni razvoj ob upoštevanju danega geografskega okolja. Planiranje, **izdelava plana**, je v resnici šele prva delovna stopnja v enotnem postopku (tehniki) načrtnega urejanja pokrajine; naslednja faza je **izvrševanje plana**, ki jo mora spremljati **kontrola uresničevanja plana**” (Vrišer 1978: 32–39).

Ugotoviti je mogoče, da je prostorsko planiranje **sestavina vseh družbenih skupnosti**, v celotni zgodovini do danes, kot **osnova za hierarhijo lastništva in rabe prostora**, politične in gospodarske strukture, **dogovorni ali uzakonjeni način oblikovanja arhitekture, poselitvenih struktur in značilnih kulturnih krajin**. Današnji prostor ni rezultat samo razvojne stopnje, ki je že vključevala organizirane posege kot posledico t. i. urbanizma ampak dolgotrajnega razvoja. Kvalitete kulturne dediščine, na primer, so posledica zgornjih ugotovitev.¹⁴⁵

(2) Osnovni dejavniki prostorskega planiranja

Osnovni dejavniki prostorskega planiranja so:

- **prostor**: kot naravni in od človeka že uporabljeni in preoblikovani naravni prostor planeta je javno dobro, je “naravna” last vseh ljudi – njegovo dobro stanje je v interesu vseh ljudi;
- **stroka**: kot večšina, ki načrtuje posege v prostor, ugotavlja razmere v prostoru in načrtuje njegovo uporabo skladno s splošnimi razvojnimi načeli določene družbene skupnosti in skladno s konkretno zastavljenimi cilji;
- **upravno-pravna ureditev** družbene skupnosti: skrbi za urejeno in pravno delovanje v družbi, s tem pa tudi za red pri uporabi in preoblikovanju prostora;
- **javnost**: prostor je namreč skupna dobrina in kot tak v interesu vseh ljudi, zato morajo biti vsi prostorski planski akti sprejeti s sodelovanjem javnosti in so javni dokument.

Cilji in naloge prostorskega planiranja

Osnovni cilj prostorskega planiranja je načrtovanje uporabe in varstva prostora v njegovi celovitosti in njegovih posamičnih sestavin na takšen način, da je zagotovljeno njihovo ohranjanje v obsegu in kvaliteti, ki omogoča trajno preživetje človeške družbe.

¹⁴⁵ Mentorjevo dopolnilo 2002.

S tem ciljem so povezane naslednje naloge prostorskega planiranja:

- spoznavanje prostora, torej zbiranje podatkov o prostoru in povezovanje podatkov v celovito znanje o prostoru,
- razvijanje teorij planiranja in metod implementiranja razvojnih programov v prostor;
- upravno-pravno urejanje uporabe in varstva prostora kot omejene in javne dobrine;
- izdelava prostorskih planov in za to potrebno strokovno delo;
- spremljanje stanja v prostoru, da bi določili nadzorne točke v planskem sistemu.

Sicer pa so bili cilji pri prostorskem planiranju skozi njegovo razmeroma kratko institucionalno zgodovino različni: povezani so z razvojno stopnjo družbe in odvisni od ciljev ekonomskega in socialnega planiranja in kot taki del vsakokratnih razvojnih usmeritev v prostoru in času.

(3) Upravno-pravna urejenost prostorskega planiranja kot resornega področja

Urejenost resornega področja v Sloveniji

Področje prostorskega planiranja sodi v pristojnost Ministrstva za okolje in prostor. Z Uradom RS za prostorsko planiranje kot "krovno institucijo" je zasnovano centralno, kar pomeni, da nima območnih izpostav, ki bi operacionalizirale upravno-pravni in metodološki postopek v tesnejši povezavi s konkretnimi nalogami načrtovanja, usklajevanja in nadzora.

T. i. prostorska zakonodaja obsega zakone, ki urejajo prostorsko planiranje, graditev objektov, prostorski informacijski sistem itn. Zakonu o urejanju prostora iz leta 1984 se izteka veljavnost. V pripravi je nova prostorska zakonodaja, ki naj bi ustrezno odgovorila na izzive časa: razmerja v prostoru in dejavnike, ki vplivajo nanje naj bi na novo opredelila – v skladu z načeli trajnostnega razvoja, prepoznavnosti in povezanosti. "Novi zakon določa jasno razmejitve pristojnosti med državo in občino ter uvaja regionalno raven prostorskega načrtovanja, pri čemer do ustanovitve pokrajin, ki bodo po sprejemu ustreznega zakona postale osrednji nosilec prostorskega načrtovanja in opravljanja drugih nalog urejanja prostora, omogoča, da prostorske akte skupaj pripravljajo občine in država po načelu partnerstva" (Kumer 2002)¹⁴⁶

Prostorsko planiranje z vidika bodočega članstva Slovenije v Evropski uniji

Pri prostorskem planiranju gre v osnovi za tri ravni planiranja: državna (meddržavna), regionalna in lokalna raven. Ob tem ko država v skladu s prostorsko zakonodajo tudi v prostoru ščiti svoje lastne interese (oz. skupne interese vseh državljanov na državni ravni), ki zadevajo predvsem urejanje prometa, postavljanje in vzdrževanje energetske in okoljevarstvenih sistemov, je lokalno prostorsko planiranje prepuščeno lokalnim skupnostim. Vendar pa je razdalja med državno in lokalno ravni prevelika, da bi mogli usklajeno posegati v prostor, ki je vendarle skupno dobro.

Evropska unija nima zakonskih pristojnosti nad prostorskim planiranjem, "je pa na drugi strani tudi res, da sta v državah petnajsterice sistem in praksa prostorskega planiranja zelo dobro razvita. V Evropski Zvezi pomeni novo prakso oživljanje prostorskega planiranja in razvojnega načrtovanja nasploh kot strateške dejavnosti na regionalni ravni. Regija postaja prostor usklajevanja gospodarskih interesov in določanja mejnih vrednosti prostorskim

¹⁴⁶ Gre za zakon o urejanju prostora (ZureP-I, Uradni list RS, št. 110/2002) in zakon o graditvi objektov (ZGO-I, Uradni list RS 110/2002).

dejavnikom ter programom. Pogost pogovorni termin takega delovanja je regionalno programiranje.”¹⁴⁷

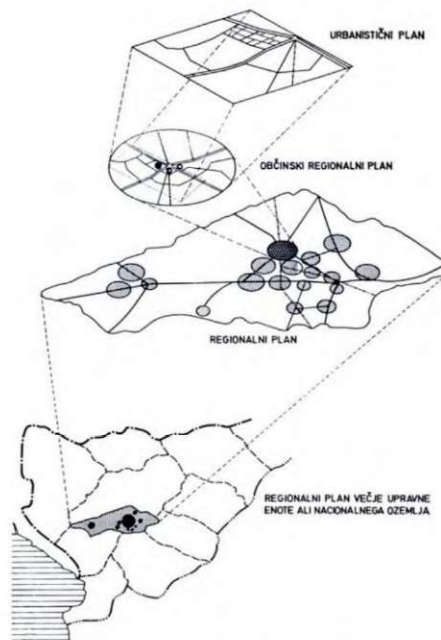
Z novim zakonom o urejanju prostora (ZUreP-1, 2002) je v naš prostorski planski sistem uveden nov planski dokument o regionalni zasnovi prostorskega razvoja (47. člen). Novi zakon sicer za temeljni državni dokument o usmerjanju razvoja v prostoru določa Strategijo prostorskega razvoja Slovenije (36. člen) in Prostorski red Slovenije (38. člen), ki v skladu s Strategijo prostorskega razvoja Slovenije določa temeljna pravila za urejanje prostora na državni, regionalni in lokalni ravni.

Terminologija

Za to dejavnost se je od njenega nastanka uveljavilo več nazivov: regionalno planiranje, regionalno prostorsko planiranje, prostorsko planiranje, urejanje prostora; našeti izrazi bolj ali manj pomenijo isto.

Treba pa je ločevati med formalnim izrazom “**prostorsko planiranje**” in njegovim vsebinskim pomenom. Tudi pri tem meje niso jasne: poleg izraza prostorsko planiranje¹⁴⁸ je namreč v rabi tudi zveza “**urejanje prostora.**”¹⁴⁹ Izraza sta pomensko različna in se vežeta na razvoj prostorskega planiranja. Urejanje prostora bi lahko označeval “celovitejši pristop k prostoru” v smislu načrtovanja sprememb. Nista pa vedno v tem smislu rabljena dosledno. Terminološke zadrege na področju prostorskega planiranja/urejanja prostora je mogoče preseči s pojmom “**prostorski planski proces**”, ki zaobseže tako vsebino kot organizacijo in s tem vse potencialno potrebne postopke v tej dejavnosti.¹⁵⁰

V enem od predlogov nove klasifikacije znanstvenih disciplin je za to dejavnost predviden izraz **prostorsko (regionalno) planiranje**. (Švagelj 2001)

4. Položaj regionalnih planov v sistemu prostorskih planov

Slika 10 Položaj regionalnih planov v sistemu prostorskih planov (Vrišer 1978: 33)

¹⁴⁷ Zbornik referatov 17. Sedlarjevega srečanja *Regionalno planiranje*, 3., 4. in 5. oktober 2002, Izola, str. vii.

¹⁴⁸ **Planirati** – vnaprej razmišljati o čem in predlagati, določati ustrezne ukrepe, načrtovati (SSKJ, 1993).

¹⁴⁹ **Urediti** – narediti, da pride kaj v določen red, – narediti, da kaj poteka v skladu z določenimi pravili, – narediti, da pride kaj v stanje kot se želi, mora biti. **urejati** – delati, da pride kaj v določen red (SSKJ 1993).

¹⁵⁰ O planiranju kot o procesu gl. tudi Vrišer 1978: 47.

3.1.3 NAČELO TRAJNOSTNEGA RAZVOJA V POVEZAVI Z VLOGO RESORJEV V PROSTORSKEM PLANSKEM PROCESU

(1) Mednarodno sprejeta načela o poseganju v prostor in varstvu okolja

Sodobno mednarodno sprejeto načelo o uporabi prostora, njegovih naravnih in ustvarjenih sestavin je **varstvo okolja** z možnostjo njegove **trajne uporabnosti**. Zato naj bo razvoj v prostoru, ki se seveda tudi skozi dejavnost načrtovanja tega razvoja – prostorskega planiranja – neprestano dogaja, “**trajnostni razvoj**”.

Načelo trajnostnega razvoja, sprejeto na konferenci Združenih narodov o okolju in razvoju v Riu de Janeiru leta 1992, je posledica opozoril okoljskih ved in procesa globalizacije. Ta je prinesel pogled na svet kot celoto in zavest, da vsa dejanja vplivajo na usodo planeta. “Trajnostni razvoj je razvoj, ki zadovoljuje potrebe sedanje generacije, ne da bi pri tem ogrozil zmožnost prihodnjih generacij, da bi zadovoljevale svoje potrebe”, je definicija Svetovne komisije za okolje in razvoj (Brudtlandova komisija) iz leta 1987.¹⁵¹

Pokazalo se je, da odgovor na vprašanje, kako doseči trajnostni razvoj, ni tako preprost in enoplasten, kakor je jasno izraženo njegovo načelo. Predvsem je njegovo izvajanje povezano s prakticiranimi načeli ekonomske teorije, ki v svojem konceptu še niso (pre)usmerjeni v varčevanje in pravično delitev. Elementi za uveljavljanje načel trajnostnega razvoja v prostorskem planskem procesu so namreč: uporaba obnovljivih virov energije, varčna uporaba naravnih in od človeka ustvarjenih prostorskih danosti. Na področju grajenih struktur to pomeni njihovo prenavo in vzdrževanje, s tem pa tudi ohranjanje in razvijanje kulturne identitete določenega območja. Eno pomembnejših razvojnih vodil je, v skladu z *Agendo Habitat*, načelo samopomoči oz. soudeležbe.¹⁵²

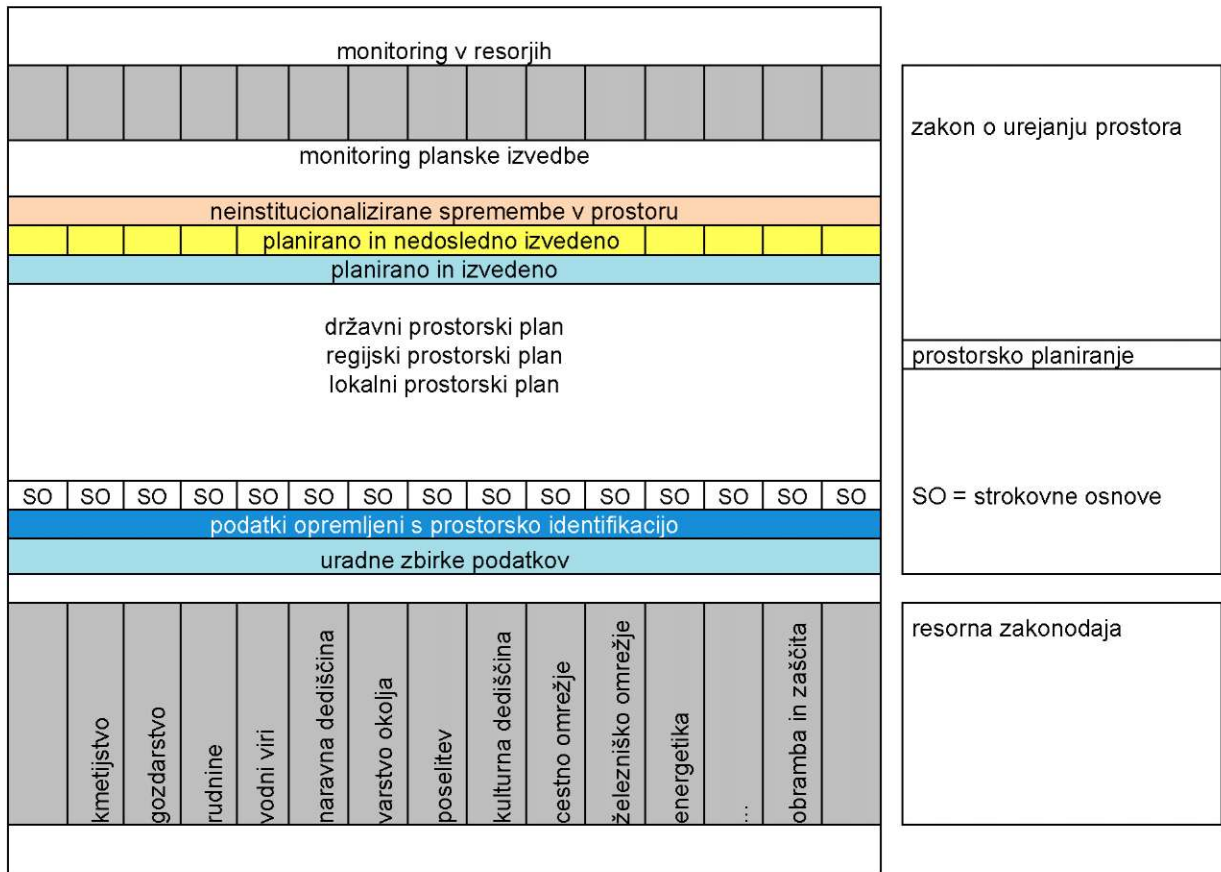
(2) Resor kot pokazatelj – indikator trajnostnega razvoja, upoštevanje načela trajnostnega razvoja v prostorskem planskem procesu.

Resorji, ki sodelujejo v prostorskem planskem procesu, se lahko razdelijo na tiste, ki so pristojni za posamezne naravne ali od človeka **ustvarjene sestavine v prostoru**, in na tisti resor, ki je odgovoren za prostor v celoti v smislu načrtovanja njegove smotrne uporabe in varovanja. Prve resorje lahko zaradi lažjega prepoznavanja imenujemo “vsebinski” resorji, drugega pa “prostorski planski resor” ali tudi samo “prostorski resor.”

Vsako resorno področje se na svoj način odziva in opredeljuje do aktualne prostorske stvarnosti in jo soustvarja. Torej je vsak resor tudi nosilec skrbi za identiteto, ki jo predstavlja njegova “vsebina” v prostoru. Lahko bi rekli, da je vsak resor **kazalnik** (indikator) in **nadzornik** (kontrolor) **trajnostnega razvoja na svojem področju**. Vsako resorno področje je s “svojo” prostorsko sestavino, katere skrbnik je, **nosilec določene identitete** v prostoru. Z razpoložljivimi instrumenti v prostorskem planskem procesu vpliva na ohranjanje in razvijanje te identitete.

¹⁵¹ To definicijo trajnostnega razvoja prevzemajo tudi Vodilna načela za trajnostni razvoj evropske celine. Evropska konferenca ministrov odgovornih za regionalno planiranje CEMAT. Hannover 7.–8. septembra, 2000. Pripravil odbor visokih uradnikov (slov. prev. Ministrstvo za okolje in prostor, Urad RS za prostorsko planiranje, november 2000, str.6). Obsežneje o tej temi v poglavju 2.1.3.

¹⁵² *Agenda Habitat, Carigradska deklaracija, Deklaracija svetovnega zbora mest in lokalnih uprav* (slov. prev.; ur. A. Šarec), Urad RS za prostorsko planiranje, Ministrstvo za okolje in prostor. Ljubljana, 1997.

Slika 11 T. i. "vsebinski" resorji v prostorskem planskem procesu

(3) Institucionalno varovana kulturna dediščina v trajnostnem razvoju

Kot prostorska sestavina je institucionalno varovana kulturna dediščina nosilec specifične identitete v prostoru. V povezavi z načeli trajnostnega razvoja je nepremična kulturna dediščina med drugim vzorčni primer trajnostne rabe materialov in varčne uporabe virov energije.

V Vodilnih načelih za trajnostni prostorski razvoj evropske celine (CEMAT 2000) je med načeli trajnostne prostorske politike tudi "povečanje fonda kulturne dediščine kot razvojnega dejavnika."¹⁵³

Vključevanje institucionalno varovane kulturne dediščine v trajnostni razvoj obravnavajo tudi Evropske razvojne prostorske perspektive (ERPP 2000).

Pomen kulturne dediščine v dobi globalizacije poudarja Krakovska listina (2000).¹⁵⁴

¹⁵³ Vodilna načela za trajnostni razvoj evropske celine, Evropska konferenca ministrov odgovornih za regionalno planiranje CEMAT, Hannover 7.–8. septembra, 2000, Pripravil odbor visokih uradnikov (slov. i prev.), Ministrstvo za okolje in prostor, Urad RS za prostorsko planiranje, november 2000, str. 15.

¹⁵⁴ Podrobneje o tem v 2. pogl.

(4) Razmerja med resorji kot skrbniki prostora in resorjem za prostorsko planiranje kot načrtovalcem sprememb v prostoru

Prostorsko planiranje vključuje v planski postopek **upravne resorje**, ki skrbijo za posamezne **prostorske sestavine**.¹⁵⁵ To pomeni, da se v resorje stekajo podatki o prostorskih sestavinah iz temeljnih raziskav, aplikativnih raziskav in iz strokovnega dela. Resorji jih na osnovi resorne zakonodaje po določenih kriterijih razvrščajo **v svoje zbirke podatkov**. V skladu z zakonodajo ti podatki o prostoru postanejo uradni podatki resorja, tako rekoč podatki o “resorni vsebini.”

Po zakonsko določenem postopku se podatki o “resorni vsebini” prenesejo v prostorski plan, oz. so dani v uporabo t. i. prostorskemu resorju, kjer se na osnovi podatkov o prostoru in na osnovi pobud zainteresiranih skupin in posameznikov pripravi prostorski plan – načrt sprememb v prostoru. Iz tega sledi, da se pri prostorskem planiranju srečujeta dva tipa resorjev: “vsebinski resorji”, ki so skrbniki prostora oz. posameznih prostorskih sestavin, ter “prostorski resor”, katerega naloga je pripraviti prostorske planske in izvedbene dokumente.

Vsebinski resorji so torej vezani na posamezno prostorsko sestavino. Zaradi povezanosti prostorskih vsebin se resorji med seboj povezujejo ali bi se morali povezovati. Povezava naj bi temeljila na obojestranskem interesu po dopolnjevanju ali preverjanju lastnih podatkov po poglobljenih transdisciplinarnih raziskavah področja in kompleksnejših pogledih na probleme razvoja in vrednotenja stanja v prostoru.

V tem pogledu ima posebno mesto t. i. “prostorski” resor – ki ureja dejavnost prostorskega planiranja oz. urejanja prostora – in za katerega se praviloma poenostavljeno ugotavlja, da je “nad drugimi,” t. i. vsebinskimi resorji.

Kaj to pomeni v obstoječi praksi in kaj naj bi to pomenilo v doktrini prostorskega planiranja ?

Vloga “prostorskega resorja” je popolnoma drugačne narave kakor vloga drugih – t. i. “vsebinskih resorjev”. Prostorski resor v prvi vrsti načrtuje spremembe v prostoru in spremlja stanje v njem. Posebno podatek o stanju v prostoru je tisti, ki mu že po položaju zagotavlja stopnjo večje informiranosti. Četudi vsak posamezni “vsebinski” resor prav tako spremlja stanje v prostoru na svojem področju, naj bi se vsi tovrstni podatki vendar zbirali v nekem središču, katerega naloga je stanje v prostoru poznati čim celoviteje in na teh spoznanjih načrtovati spremembe.

Obstoječa praksa še ne dosega celovitega in systemskega pregleda nad razmerami v prostoru. Zaradi tega se vloga prostorskega resorja, ki zadeva med drugim tudi usmerjanje pri usklajevanju resornih interesov, dojema kot “arbitriranje na osnovi moči.” Kar dejansko, zaradi odsotnosti celovitega pregleda nad stanjem v prostoru, v določeni meri tudi je.¹⁵⁶

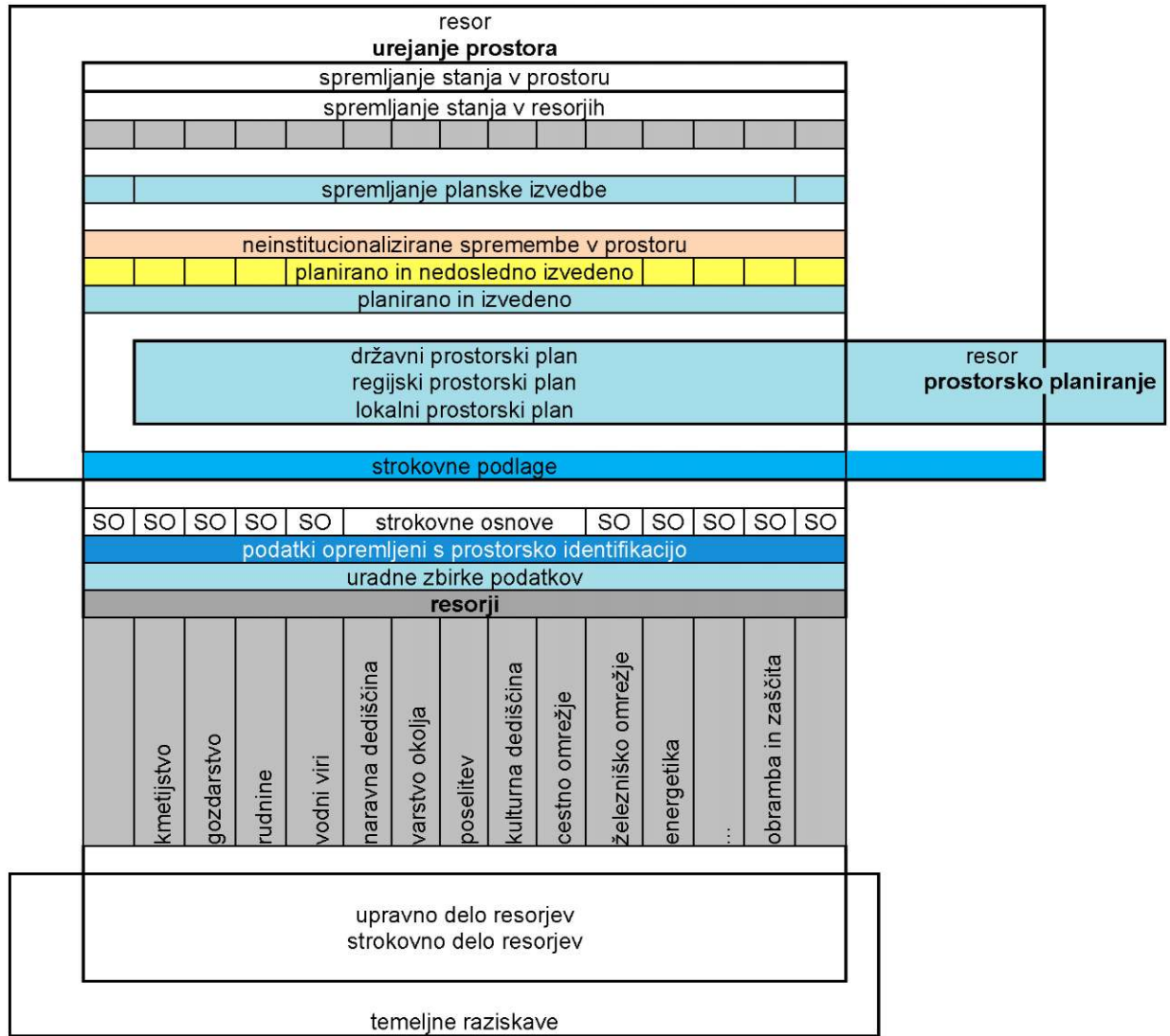
Osnovni problem prostorskega planiranja so trenja med prostorskim planskim resorjem in vsebinskimi resorji. Gre za osnovni problem prakse, ki izhaja iz t. i. “klasičnega prostorskega planiranja”, ko pripravljavec, načrtovalec prostorskega plana načrtuje in usmerja določen razvoj, pri čemer pa nima celovitega pregleda nad prostorsko stvarnostjo.

¹⁵⁵ Pojem **prostorska sestavina** pomeni v tej nalogi materialno sestavino prostora – naravno ali od človeka preoblikovano naravno sestavino.

¹⁵⁶ Trditev pravzaprav ni čisto točna, saj so nekatere resorne zakonodaje v obrambi svojih interesov, kar pomeni varovanju sestavin prostora, katerih skrbnik so, zelo močne, npr. zakon o ohranjanju narave (ZON, *Uradni list RS*, št. 56/99). Vendar je zgodba z načrtovanjem vetrnih elektrarn na Krasu (za izkoriščanje vetra kot obnovljivega vira energije) pokazala, da zakone postavlja država s parlamentarno večino, pri čemer se ta naloga postavlja na svoj začetek (v poglavje 2.1.1) z ugotovitvami o strokovni, politični in civilni javnosti, ki imajo vse svoje legitimno polje delovanja. O tej temi tudi naravovarstvenik R. Turk: Pristali smo na stranskem tiru, *Delo, Sobotna priloga*, 21. 9. 2002. str. 24–26 (intervju, novinar J. Jankovič).

Prostorsko planiranje in trajnostni razvoj

Potrebno je prepoznati mesto vsakega resorja v prostorskem planskem procesu, da bo lahko vsak izvajal nalogo indikatorja trajnostnega razvoja na svojem področju in da bo omogočeno njegovo (so)delovanje na vsebinskem, metodološkem, organizacijskem, upravno-pravnem in političnem področju – s ciljem, da uresničuje načelo trajnostnega razvoja.

Slika 12 T. i. “vsebinski resorji” in “prostorsko planski resor” v prostorskem planskem procesu

3.2 PROBLEMATIKA PROSTORSKEGA PLANIRANJA DANES V SLOVENIJI

3.2.1 "PROSTORSKA REALNOST" V SLOVENIJI

(1) Predstavitev stanja v prostorskem planiranju

V RS se je izteklo plansko obdobje 1986–2000, ki je bilo v veliki meri vezano na obstoječo zakonodajo, doktrino in metodologijo prostorskega planiranja. Prostorske plane v Republiki Sloveniji sprejema Državni zbor (državni plani) in občinski sveti (občinski plani). Ob tem Vlada RS ugotavlja usklajenost občinskih prostorskih planov z obveznimi izhodišči državnega prostorskega plana.

V Sloveniji prevladuje "klasično" planiranje. Po sprejetju dolgoročnih in srednjeročnih planov države in občin, se prostorsko planiranje odvija skozi spremembe in dopolnitve prostorskih sestavin planskih aktov občin.¹⁵⁷

V prostorskem planiranju je mogoče kritično ocenjevati stanje po nekaterih osnovnih dejavnikih prostorskega planiranja, med katerimi so:

- razvitosti doktrine prostorskega planiranja,
- primernosti uveljavljenih metod (strokovno-vsebinskih) prostorskega planiranja,
- učinkovitost upravno-pravnih postopkov,
- redna periodična poročila o stanju v prostoru,
- navzočnost in odzivnost strokovne in laične javnosti v prostorskem planskem procesu.

Po **Oceni stanja in teženj v prostoru Slovenije** (MOP), ki poudarja pogloblitve značilnosti slovenskega prostora in najbolj žgoče probleme prostorskega razvoja in sedanjega sistema prostorskega načrtovanja, je po posameznih področjih stanje naslednje: "demografski in gospodarski razvoj sta neenakomerna in stagnirata predvsem na podeželju, med regijami obstajajo velike razlike v prostorskem razvoju, policentrični razvoj omrežja mest in drugih naselij ni dosegel svojega namena, ker se je izvajal predvsem na ravni občin, stopnja naravne ohranjenosti je velika, v evropskem merilu izstopa velika gozdnatost, ohranjenost vodotokov in krajinska raznolikost ... Za proces prostorskega načrtovanja je značilno nedorečeno medsektorsko usklajevanje, slaba kontrola nad posegi v prostor, neopredeljenost meril in kazalcev za spremljanje stanja in teženj v prostoru, pomanjkanje instrumentov za zagotavljanje učinkovitega urejanja prostora, prešibko vključevanje in sodelovanje javnosti v procesu prostorskega načrtovanja."¹⁵⁸

V **Politiki urejanja prostora Republike Slovenije** bo "Slovenija zagotovila vzdržen razvoj in postopoma odpravljala posamezne slabosti dosedanjega spontanega in enostranskega razvoja v prostorskem, ekonomskem, socialnem in okoljskem pogledu, hkrati pa v procesu evropskih integracij omogočala suvereno odločanje o lastnem prostoru."¹⁵⁹

¹⁵⁷ Vsako leto približno četrtna do tretjina občin dopolni in spremeni svoj prostorski plan (Ministrstvo za okolje in prostor, Urad RS za prostorsko planiranje).

¹⁵⁸ *Ocena stanja in teženj v prostoru Slovenije*, Ministrstvo za okolje in prostor, Urad RS za prostorsko planiranje, 2001 (brošura).

¹⁵⁹ *Politika urejanja prostora v Republiki Sloveniji*, Ministrstvo za okolje in prostor RS, 2001; Vlada RS jo je sprejela 20. 12. 2001.

Politika navaja temeljna načela in cilje, ki bodo upoštevani pri urejanju slovenskega prostora. Med temi so tudi:

- v evropskih integracijskih procesih uveljaviti naše primerjalne prednosti in zavarovati nacionalno identiteto,
- pospešit enakovreden razvoj regij,
- ponovno uveljaviti in opredeliti policentrični razvoj omrežja mest in ga spodbujati z učinkovito prometno in drugo infrastrukturo, ki bo omogočala dobro prometno povezavo ter dostop do znanja,
- pri prestrukturiranju podeželja spodbujati posodabljanje kmetijstva in ohranjanje kulturne krajine,
- zagotoviti ohranjanje in aktivno upravljanje z okoljem ter naravnimi in kulturnimi vrednotami,
- izboljšati institucionalni sistem za upravljanje s prostorom.

Med sistem ukrepov za izvajanje politike urejanja prostora sodi “**oblikovanje učinkovitega, medsektorskega ter na vseh ravneh povezanega sistema ukrepov**, ki bo zagotavljal izvajanje sprejete prostorske politike. Pogoj za obvladovanje vedno novih izzivov in nalog v prostoru pa je reforma sistema urejanja prostora, ki jo bo omogočila in predpisala nova zakonodaja o urejanju prostora.” (Nav. delo)

3.2.2 OCENA PROSTORSKEGA PLANIRANJA V SLOVENIJI, NA OSNOVI NEKATERIH KRITIČNIH PRISPEVKOV

(1) Prepoznani problemi v prostorskem planiranju

Svojevrsna teoretična in kritična predstavitev prostorskega planiranja v Sloveniji je v zbornikih, izdanih ob srečanjih urbanistov in prostorskih planerjev, t. i. Sedlarjeva srečanjih, ki potekajo vse od konca 70. let, in v prispevkih urbanistov in prostorskih planerjev, med katerimi je še posebej zaokroženo delo s pomenljivim naslovom *Urbanizem bajke in resničnost* z zapisi ob rob dvajsetletnemu razvoju našega prostorskega planiranja (Mušič 1980), ki postavlja slovensko prostorsko planiranje v okvir tedanje skupne države, na drugi strani pa ga primerja z najsodobnejšimi tokovi v zahodnih državah.¹⁶⁰

Z vrsto kritičnih in analitičnih prispevkov o prostorskem planiranju v Sloveniji se je mogoče strnjeno poučiti iz zbornika mednarodnega strokovnega posveta ob 30. obletnici organiziranega prostorskega planiranja v Sloveniji na državni ravni (1968–1998), ki je bil leta 1998 na Bledu in ki ga je izdalo Ministrstvo za okolje, Urad RS za prostorsko planiranje. Iz prispevkov je razvidno, da država v 70. letih 20. stoletja “ni razumela” povezave družbeno-ekonomskega planiranja s prostorskim. Veljala je doktrina, da je prostorsko planiranje le **usklajevanje interesov** subjektov planiranja, ki so jih predstavljale samoupravne interesne skupnosti (ali danes – resorji), pri čemer se je država izognila odločitvam, kako v sistem družbenega planiranja postaviti sistem prostorskega razvoja. (Naprudnik 1998)

Vsebinski nesporazumi so še danes enaki kot v 80. letih, ko so si različne stroke prisvajale razne oblike planiranja, s tem pa predvsem tudi predmete planiranja. Ravno prisvajanje predmetov planiranja je postal vir za velik nesporazum; izhod iz tega so urejene klasifikacije

¹⁶⁰ V. Mušič, Načrtni razvoj človeških naselij kot eden ključnih ciljev v strategiji družbenega razvoja. Uvodni referat na seminarju Združenih narodov, Kopenhagen, 1970, v: *Urbanizem – bajke in resničnost*, Cankarjeva založba, Ljubljana 1980.

in definicije, ki jih morajo stroke razumeti približno enako. Tedanja statistična ureditev, vključno s klasifikacijo dejavnosti, uveljavljeno 1977, je postala vodilo, sektorski pristop pa je postal tudi pristop v prostorskem načrtovanju, vendar urejen s podatki o stvareh, ki so bile lahko opazovane z raznih vidikov. (Banovec 1998)

Prostorsko planiranje v 90. letih, v obdobju po osamosvojitvi Slovenije, je zaznamovala ugotovitev, da je z ukinitvijo družbenega planiranja, ki je povezovalo ekonomsko socialno in prostorsko planiranje, v veliki meri razpadlo tudi prostorsko planiranje. Prenos odgovornosti v zvezi z odločitvami o organizaciji gospodarskih in drugih dejavnosti v prostoru, ki naj bi jo imelo prostorsko planiranje kot dejavnost, na posamezne resorje, je bil sicer prevzet še iz samoupravnega sistema. Za interese države in občin naj bi bilo poskrbljeno z demokratičnim odločanjem v Državnem zboru in v občinskih svetih, vendar pa se je pri tem pozabljalo oz. se ni upoštevalo načel v vrsti mednarodnih konvencij in deklaracij, ki jih je sprejela tudi Slovenija, da je treba za parlamentarno odločanje pripravljati celovite, tj. vsestranske strokovne podlage – to pa je ključna naloga prostorskega in vsakršnega planiranja. (Šarec 1998)

Priprava novega prostorskega plana in zakona o urejanju prostora zahteva ob koncu drugega tisočletja bistveno drugačen pristop: ugotovljeno je, da je znanstveno raziskovalno delo mogoče razdeliti na tisto, ki je temeljno, in tisto, ki daje okvir prostorskemu planiranju. Temeljne raziskave je treba zagotoviti celovito, za vse vidike prostora in na trajen način, neodvisno od dnevnih in neposrednih potreb. S tem bi bistveno obogatili fond strokovnih podlag za planiranje in intervencije v prostoru tudi z novo dimenzijo in časovno globino preučevanja, ki je drugače v vsebini večine strokovnih nalog za konkretne planerske primere ni mogoče zagotovi. Za okvir prostorskega planiranja je najbolj potrebno znanstveno delo za napredek teorije prostorskega planiranja v treh glavnih smereh: razvoju metodologij dela, izpopolnjevanju metod interpretacije analitičnih strokovnih podlag ter podrobnejši obdelavi teorije in tehnike sinteznih hipotez in konceptov. (Novak 1998)

3.2.3 POGLAVITNI PROBLEMI V PROSTORSKEM PLANIRANJU V REPUBLIKI SLOVENIJI

(1) Sintezni pogled na probleme v prostorskem planiranju v Sloveniji

Nejasna opredelitev in uveljavljanje ciljev in načel prostorskega planiranja

Med cilji, navedenimi v veljavnem dolgoročnem planu RS, so tudi: skladnejši regionalni razvoj s politiko policentričnega razvoja, ki se bo uresničevala tako, da se bodo preprečevale težnje k preveliki koncentraciji in preveliki razpršenosti proizvodnih in oskrbnih zmogljivosti in zmogljivosti družbenih dejavnosti.¹⁶¹ To je zelo splošen cilj, vendar pa je prepoznavno opredeljen.

Cilj prostorskega planiranja je povezan z načeli. Te pa prepoznava stroka, družba, uveljavlja pa politika, če jih prevzame za svoja. Cilj sodobnega prostorskega planiranja, razen na deklarativni ravni, še ni dovolj jasen – zato so kriteriji za njegovo uresničitev težko določljivi, s tem pa tudi ocena uspešnosti prostorskega planskega procesa, oz. njegovih rezultatov.¹⁶²

Cilj prostorskega planiranja bi moral biti – oz. je (?) poseganje v prostor, preoblikovanje in urejanje prostora na tak način, da se ohranja njegova celostna (celovita) integriteta.

¹⁶¹ Točka 1.7. Dolgoročnega plana SR Slovenije za obdobje od leta 1986 do leta 2000.

¹⁶² Sicer so cilji na deklarativni ravni marsikdaj dovolj jasni (mednarodne deklaracije ...) . vendar pa se v upravno-pravnih postopkih načrtovanja in izvajanja urejanja prostora zgubljajo. Ustrezno zasnovanega nadzora (še) ni.

Predpostavka za to pa je poznavanje prostora, ki se izvaja skozi resorna področja. Eno teh resornih področij je **varstvo kulturne dediščine**, drugo **področje poselitve**.

Cilji prostorskega planiranja so načelno lahko opredeljeni, vendar jih postopek na srednjih in nižjih ravneh zaobide. Glede na to je mogoče reči, da so cilji na srednjih in nižjih ravneh premalo določeno opredeljeni in niso strukturirani tako, da bi bilo mogoče splošna načela razvoja (v zadnjem obdobju trajnostni razvoji in ohranjanje regionalne identitete) v operativnih planskih dokumentih natančneje operacionalizirati.

Nejasna opredelitev vsebine in organizacije prostorskega planskega procesa ter vloge resorjev, ki sodelujejo v prostorskem planskem procesu

Osnovni in največji problem prostorskega planiranja so organizacijski in vsebinski pristop, ki ni celovit, in metode oz. **metodologija prostorskega planiranja**, ki prav tako ni celovita – po načelu in ni sistemska – po tehnologiji.

Problem so ne dovolj natančno opredeljene pristojnosti resorjev v prostorskem planskem procesu; nejasni sta razmejitev in povezava med cilji posameznih resorjev in cilji prostorskega planiranja v prostorskem planskem procesu, ki so si na današnji stopnji razvoja bolj ali manj v očitnem nasprotju. Resorji kot vsebinsko pomembni element prostorskega planiranja praviloma niso omenjeni. Predmet razprav prostorskega resorja se suče predvsem okoli metodologije samega planiranja in planskih postopkov s ciljem, da bi se planski proces čimbolj poenostavil, sprejel samo načelna stališča in obdržal velik prostor vsakokratnega odločanja.

Takšno stališče je do določene mere sprejemljivo, če kot cilj planiranja velja odločitev, ali je določen poseg ali sprememba v prostoru primerna in sprejemljiva. Če pa je cilj prostorskega planiranja pripraviti na osnovi kvalitetnih podatkov in postopka priprave plana takšne različice planskih odločitev, ki bodo prispevale k trajnostni ohranitvi narave in okolja, potem so podatki in mnenje resorjev pomembni.

(2) Nekateri konkretni pomanjkljivosti v prostorskem planskem procesu

Prva pomanjkljivost je predvsem v dejstvu, da raziskave delov prostorske stvarnosti, za katere (v končni posledici) institucionalno skrbijo pristojni resorji, niso pravočasno in na ustrezen način vključene v prostorski planski proces (faza seznanjanja z evidencami, faza pogojev, faza usklajevanja, faza soglasja). Zaradi tega je **načrtovalec** posega v prostor **neobveščen** o stanju in značilnostih prostora, nasledek pa je (navsezadnje to dopušča tudi veljavna zakonodaja) nekakovosten planski proces. Napake pri posegih v prostor se tako kopičijo.

Druga pomanjkljivost je v tem, da se področja nekaterih resorjev prepletajo oz. dopolnjujejo (npr. področje poselitve in varstva kulturne dediščine), vendar pa **resorja ne sodelujeta** na institucionalno obligatorni način. V tem primeru bi morala resorja sodelovati predvsem pri pripravi strokovnih osnov, se sistemsko uskladiti in dopolnjevati; navedeno bi moralo biti razvidno tudi iz resorne zakonodaje.

Posebno zaskrbljujoča pomanjkljivost prostorskega planiranja je, da ni določeno opredeljen resor, ki bi se ukvarjal s področjem t. i. antropogenega dela prostorske stvarnosti, temveč se ta del prepleta z načrtovanjem posegov v prostor.¹⁶³ Prostorska stvarnost seveda ne obsega samo naravnega dela, temveč tudi **antropogeni del** in takšne posege v prostor.

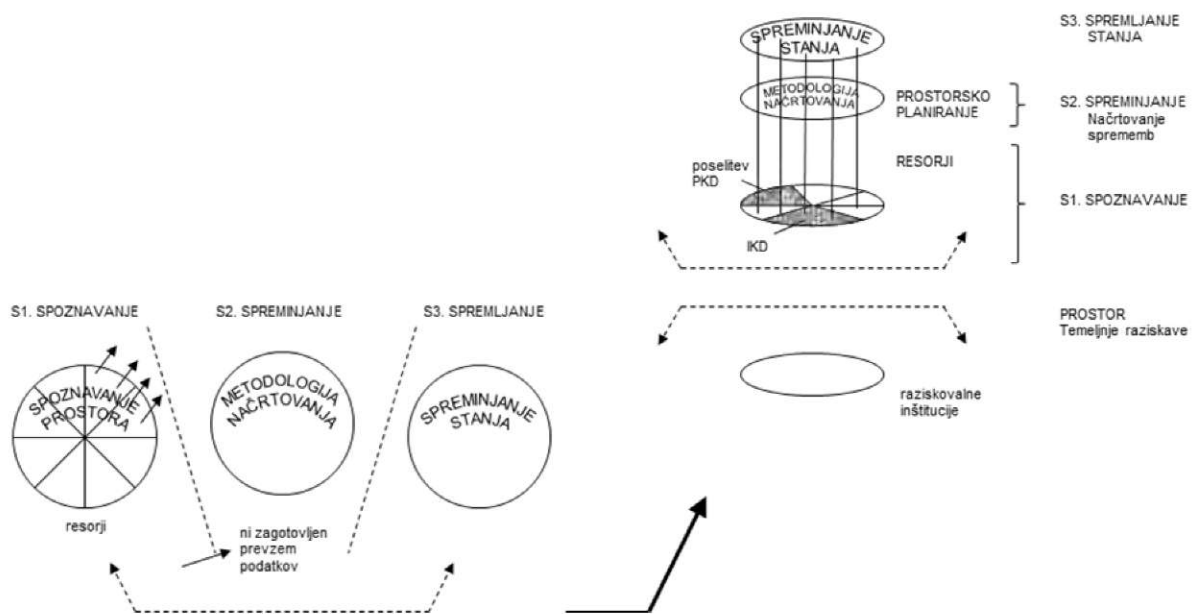
Antropogeni del prostorske stvarnosti se deli na dve večji skupini: področje **poselitve** in področje **kultivirane narave** (kar ni enako pojmu kulturna krajina, ki je njuna sinteza!). Z

¹⁶³ Takšno je stanje v naši državi na osnovi veljavne prostorske zakonodaje (žal tako starega kot novega zakona o urejanju prostora).

vidika poselitve sta področji tesno povezani: spreminjanje na enem močno vpliva na drugega. V tem primeru gre za evidenco antropogenega dela prostorske stvarnosti, ki naj bi bila prepoznana kot samostojno resorno področje. Potrebno bi bilo torej institucionalno pokriti področje, ki obravnava ta del stvarnosti, in to področje bi se moralo s to stvarnostjo ukvarjati celostno in celovito ali, z eno besedo, sistemsko.¹⁶⁴

Resor bi se v okviru celovitega obravnavanja tega dela lahko dotaknil tako socioloških, zgodovinskih, psiholoških, okoljskih in drugih vidikov “poselitve” ki bi lahko rezultirali kot antipod ali komplement k ekologiji – kot celostni sistemski vedi – in bi za antropogeni del področja prostora uveljavil t. i. “**antropološko ekologijo**”, katere osnova verjetno ni nič drugega kot **morala** in **etika**.

In tako bi se krog prostorskega planskega procesa sklenil tam, kjer se je začel – pri **človeku**.

Slika 13 Iz klasičnega v sistemsko prostorsko planiranje

¹⁶⁴ O tem problemu tudi Hazler - Papič 1998.

(3) Nekonsistenten sistem prostorskega planiranja v Republiki Sloveniji

Prostorski planski resor, ki se pretežno ukvarja s prostorskim planiranjem, za enkrat sistematično in zavestno še ne dopolnjuje prostorskega reda v njegovi celostnosti (t. i. stvarnosti) na integrativen, celovit način. Resor se še vedno pretežno ukvarja s poseganjem v prostor na tak način, **da išče primeren prostor za posamezne dejavnosti.**¹⁶⁵

Iz prevladujoče prakse je razvidno,¹⁶⁶ da se sedanji resor za urejanje prostora še vedno ukvarja predvsem z načrtovanjem poseganja v prostor. Ker pa je količina teh posegov zelo velika, je nastala situacija, da bi se bilo nujno ukvarjati z urejanjem prostora na sistemski način in ne na način klasičnega planiranja ali celo t. i. legalizacije oz. ažuriranja dozdejšnjih “spontanih posegov” – t. i. črnih gradenj.

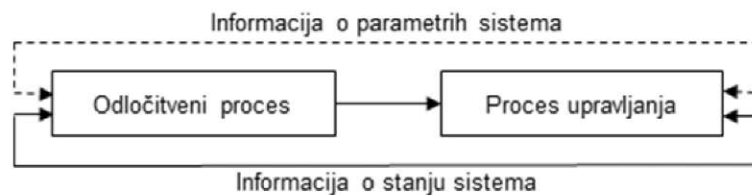
Ker ni tako, je vse več izjemno očitnih neskladij pri posegih v prostor v tem smislu, da posegi niso usklajeni glede na zmožnosti in pragove prostorskih sistemov. K temu prispeva še to, da niso v celoti in celovito opredeljene vsebine in vloge vseh resorjev, ki se ukvarjajo s poseganjem v prostor.

V prostorskem planiranju do zapletov ne pride samo v določanju predmeta dela t. i. krovnega ali povezovalnega “prostorskega planskega resorja”, temveč tudi na stopnji obdelave materije – posamezne prostorske sestavine, ki ji npr. posamezni “vsebinski” resorji posvečajo več pozornosti v fazi spoznavanja in nato varovanja in s tem “obremenjujejo” zaenkrat še pretežno “pragmatičen” prostorski planski resor s pomisleki, nesoglasji k določenim načrtovanim spremembam v prostoru (do česar pa imajo po zakonu pravico).

Relativna brezbržnost prostorske planske doktrine v odnosu do “vsebinskih resorjev” kaže na to, da se doktrina prostorskega planiranja še ne spreminja v sistemsko z uporabo t. i. systemskega pristopa, s pomočjo katerega bi bili ti odnosi in razmerja pregledneje in učinkoviteje opredeljeni.

V systemskem pristopu imajo resorji še vedno velik, če ne celo večji pomen kakor v klasičnem planskem pristopu, saj je v systemskem pristopu bistvena obveščenost – ta pa v pretežni meri prihaja v prostorski planski proces prav skozi resorne zbirke podatkov.

Osnova systemskemu pristopu je prepoznavna opredelitev vseh prostorskih in planskih sestavin, zavest o njihovi povezanosti in preglednost postopka.

Slika 14 Shema adaptivnega upravljanja (Kljajić 1994: 173)

¹⁶⁵ Tudi novi Zakon o urejanju prostora (ZUREP-1, Uradni list RS, št. 110/2002) je glede varstva prostora predvsem načelen. Način uresničevanja načel bo moral biti opredeljen v podzakonskih aktih.

¹⁶⁶ Spremembe in dopolnitve prostorskih sestavin planskih aktov občin, ki jih obravnava Ministrstvo za okolje in prostor, Urad RS za prostorsko planiranje, poročilo za leto 2000, 2001; Prelog 2003.

3.3 PREDLOG SISTEMSKEGA PRISTOPA K UREDITVI PROSTORSKEGA PLANSKEGA PROCESA V POVEZAVI Z VLOGO RESORJEV

3.3.1 RAZVOJNE STOPNJE IN VRSTE PROSTORSKEGA PLANIRANJA

(1) Povezava planiranja s splošno sprejetimi družbenimi in razvojnimi načeli

Uveljavljena razvojna načela skozi različna obdobja v zgodovini človeštva

Planiranje tako kakor vsako drugo delovanje določajo moralno-etična in druga družbena in razvojna načela. Vplivajo tako na cilje planskih odločitev kakor na način za doseganje teh ciljev. V dosedanjem civilizacijskem razvoju so s tega stališča prepoznavna tri glavna obdobja:

- uporaba prostora in naravnih virov za **osnovno preživetje** v prvi fazi razvoja človeške družbe, ko še ni bila hierarhično razdeljena;
- izkoriščanje prostora ne le za preživetje, temveč za proizvodnjo presežkov, za **pridobivanje dobička in za bogatenje**; ob tem velja podmena o neomejenih količinah naravnih virov in, povezano z ekonomsko teorijo, o neomejeni rasti; obdobje je trajalo od industrijske revolucije do 70. let 20. stoletja, do nastopa naftne krize in vse glasnejših opozoril znanstvenikov, od katerih je najbolj znano opozorilo t. i. Rimskega kluba;¹⁶⁷
- obdobje **uveljavljanja načel trajnostnega razvoja**, ki poudarjajo sonaravno uporabo prostora in varčno uporabo naravnih virov; obdobje se je začelo ob koncu 20. stoletja, povezano s povečanjem znanja o razvoju in družbi in z zavedanjem končnosti naravnih virov; njegova načela pa se le počasi uveljavljajo.

Povečalo se je znanje o svetu, še posebej se je povečala težnja za celostnim znanjem. S tem pa se je okrepila tudi zavest o njegovi ranljivosti. Začelo se je obdobje globalizacije. Svet je postajal lahko dosegljiv na podlagi razvoja vsakršnih komunikacijskih sredstev, kar pa ni prineslo tudi blaginje v vse dele sveta. Delitev na bogate in revne se je še povečala.

Ob koncu 20. stoletja in še posebno v zadnjem času so vse pogostejša opozorila iz vrst samih ekonomistov in razvojnih strokovnjakov in opazna je njihova zadržanost do popolnega liberalizma v gospodarskem razvoju, ki sili v nenehno povečevanje tržnih presežkov. S tem so prišle v ospredje tiste razvojne metode, ki v čim večji meri ohranjajo naravne vire ali uporabljajo obnovljive vire. Vendar v svetu še vedno prevladujejo načela tržne ekonomije, ki se ohranjajo tudi v obdobju globalizacije. Z globalizacijo je poimenovan proces, ki se je pričel z razvojem komunikacij, še posebno z razmahom nove informacijske tehnologije. Svet je postal bolj povezan, na videz bolj obvladljiv, žal pa še intenzivneje in v veliki meri neprimerno izkoriščen.

Po dvajsetih letih od ustanovitve Rimskega kluba nekateri njegovi člani ugotavljajo, da je svet že prešel Meje rasti (1972) in da živi že onkraj svojih meja. Vendar menijo, da je prehod k vzdržnemu svetu tehnično in gospodarsko mogoč, morda celo lahek, vedo pa tudi, da je psihološko in politično zastrašujoč (ang. *daunting*). (Meadows idr. 1992: xv–xvi)

¹⁶⁷ Rimski klub je neformalna skupina znanstvenikov in predstavnikov gospodarstva iz več kot štiridesetih držav, ustanovljen 1968 v Rimu. Njegov cilj je bil raziskava vzrokov in prepletenosti vedno bolj kritičnih problemov človeštva, povezanih z demografsko in gospodarsko ekspanzijo. Objavil je številne študije, med drugim *Meje rasti* (*The Limits to Growth*, 1972) in *Človeštvo na razpotju* (1974). Želel je predvsem spodbuditi nosilce političnih odločitev, da bi se začeli zavedati globalne ekonomske problematike človeštva. Pozneje je njegova dejavnost zamrla. (*VISL* 1997/98).

Načela trajnostnega razvoja v spoprijemu s sodobnimi ekonomskimi teorijami

Nekateri strokovnjaki ugotavljajo, da v procesih globalizacije in njim priključenih **načelih trajnostnega razvoja**, ki jih je svetovni javnosti priporočila *Agenda Habitat*, ta načela pravzaprav niso uresničljiva z neoliberalistično globalizacijo kot novo svetovno ekonomsko doktrino, dokler se ta ne bo zavedala kakšno je njeno limitno stanje.

“Neoliberalizem je ne samo grožnja in omejitve rasti in razvoja gospodarstva, temveč tudi njuno uničenje”, ugotavlja Rupnik in dodaja, “da tako kot vse doslej znane meščanske ekonomske doktrine ne vsebujejo analize dolgoročnih posledic, se tudi neoliberalistična globalizacija predstavlja brez zadostne in notranje dosledne teoretične analize, ki bi bila zanesljiv okvir za ocenjevanje tudi praktičnih dolgoročnih posledic za blaginjo svetovnega človeštva. Po dosedanjih lastnostih takšna globalizacija koristi le najbolj razvitim državam, kjer zrele kapitalistične korporacije namesto držav uvoznic tujega kapitala vse bolj **opravljajo naloge planiranja**. Prvo spoznanje te analize je, da redkokatera vlada iz nabora primarnih učinkov izbira za svoj cilj kaj več kot dobiček in drugo, da ne analizira vseh sekundarnih učinkov glede na predznak in jih zato tudi ne uvršča niti med omejitve niti med pospeševalce globalizacije. Za razumevanje dolgoročnih posledic zgornjih dveh spoznanj je treba klasično dvosektorsko analizo, sektorja proizvodnih in sektorja potrošnih dobrin, **zamenjati z večsektorsko analizo in sicer na svetovni ravni.**”¹⁶⁸ (Rupnik 2002)

Očitno je svetovni ekonomski razvoj na prelomnici, treba se bo dolgoročno odločati na globalnem in lokalnem nivoju, kratkoročni dobiček ali ohranjeno okolje in naravni viri. Predvidevanje razvojnih usmeritev je tudi med strokovnjaki različno. Gray (2002) meni, “da bo na svetu bo tudi v prihodnje, tako kakor je bilo v preteklosti, veliko različnih gospodarskih in političnih režimov, globalni svetovni trg se bo kmalu pridružil komunizmu v zgodovinskem muzeju zavrženih utopij.”

(2) Povezanost razvojnih načel, ciljev, metodologije in vsebine prostorskega planiranja v doktrino prostorskega planiranja

S splošno ugotovitvijo, da je “planiranje sistematična priprava nekega preišljenega ravnanja z namenom, da bi v danih okoliščinah dosegli na najboljši možni način zastavljeni cilj” in da je “vsak plan sestavljen iz zasnove, odločitve o sprejetju, izdelave, obravnave, izvedbe in kontrole o izvajanju, dosežkih in posledicah” (Vrišer 1978: 21), je mogoče označiti planiranje v vseh njegovih oblikah, ne glede na razvojno stopnjo in vrsto planiranja.

Kljub temu lahko smeri v prostorskem planiranju ločimo po načinu povezovanja metodologije, vsebine, načel in ciljev v določenem prostoru in času. S temi atributi je dejansko označena doktrina¹⁶⁹ prostorskega planiranja.

Poenostavljeno je mogoče načine poseganja v prostor skozi celotno zgodovino človekovega obstoja označiti s **tremi različnimi doktrinami** ali razvojnimi stopnjami prostorskega planiranja:

- spontano prostorsko planiranje,
- klasično prostorsko planiranje,
- sistemsko prostorsko planiranje.

S pojmom “**spontano**” planiranje je mogoče označiti zgodnejša obdobja v razvoju človeške družbe s primarno obliko ureditve družbenih odnosov, med katere je vsekakor sodil tudi

¹⁶⁹ Doktrina je sistem teorij z določenega področja, nauk, miselni sestav (SSKJ 1994).

določen dogovor, soglasje o vrsti in obsegu posegov v prostor. Ne gre torej za to, da pravil v družbi, tudi glede uporabe prostora ne bi bilo, vezana pa so bila na primaren način izražanja in uveljavljanja.

Če je spontano planiranje povezano s t. i. "vsakdanjim znanjem" in značilno za primarna družbena in ekonomska okolja v zgodnjih obdobjih zgodovine, je pri "klasičnem" prostorskem planiranju¹⁷⁰ v ospredju plan, kjer so praviloma upoštevane želje in pobude naročnika; prav te so bistveni razlog za izdelavo plana. Primernost prostora in varovanje okolja sta pri načrtovanih posegih v prostor pri klasičnem planiranju praviloma v podrejenem položaju. Ravno tako ta vrsta planiranja ne omogoča celovitega pregleda nad predmetom obravnave (celotnim prostorom), praviloma pa tudi ne ocenjuje kontinuirano in organizirano posledic planskih odločitev. Nadzor se delno izvaja prek resorjev za njihovo vsebinsko področje.

Za razloček od tega s "sistemskim" prostorskim planiranjem lahko označimo načrtovanje posegov v prostorske sisteme na način, da se njihova integriteta ohranja, izboljšuje ali, če je to potrebno, pri nekaterih ponovno vzpostavlja. Za sistemski pristop v planiranju je načrtovanje ustrezne rabe prostora ravno tako pomembno kot ohranjanje in varovanje njegovih naravnih in ustvarjenih virov.

S sistemskim pristopom je povezana uporaba novih planerskih metod, ki upoštevajo splošno sistemsko teorijo tako pri obravnavi podatkov o prostoru kakor tudi pri načrtovanju posegov v prostorske sisteme in navsezadnje tudi pri upravnih in pravni organiziranosti prostorskega planiranja.

(3) Novo pojmovanje planerske metodologije

Sicer pa bi se sistemsko prostorsko planiranje v določenem pogledu lahko navezovalo na "novo pojmovanje planerske metodologije, kakor se je izoblikovalo v 50. letih 20. stoletja v ZDA in se nato uveljavilo tudi drugod", kakor opisuje Vrišer (1978: 43–4) in nadaljuje: "novi postopek se dokaj razlikuje od klasičnega in posega v samo planersko teorijo, tako, da mu lahko pripišemo ne le velik metodološki, temveč celo **sistemski pomen** ... Bistvena značilnost novo pojmovane planerske metodologije je, da se zavzema za problemsko reševanje, to pomeni, da naj bi planerji obravnavali le določene, praviloma pereče ali ključne probleme. Z njihovim reševanjem pa bi hkrati urejali tudi ostala vprašanja. Plan naj bi zato ne bil le enkratno dejanje, temveč le kontinuiran proces, ki bi toliko časa tekkel, dokler ne bi bili uresničeni cilji, ki so bili postavljeni ob oblikovanju planske naloge. Planerjeva vloga bi zato bila bolj usmerjevalna in metodološka. Vseobsežnost v planiranju bi sicer ostala, vendar bi jo drugače pojmovali. Kompleksno naj bi bilo predvsem obravnavanje določene naloge".

Za novi planerski postopek v okviru novega pojmovanja planerske metodologije, o kateri piše Vrišer, je zelo pomembna **določitev ciljev**, saj sta od njihovega izbora, razvrstitve in pomena odvisni izdelava in uresničitev plana: "ciljev naj ne bi določali samo planerji, temveč bi jih morala postavljati zainteresirana družbena skupnost, ob sodelovanju državljanov, podjetij in uprave. Cilje bi izoblikovali v skladu s potrebami ali željami, ki temeljijo na globalnih ali regionalnih zasnovah. Cilje bi razdelili v dve skupini: predstavne – temeljne in izvedljive – uresničljive".

¹⁷⁰ Pojem "klasično" planiranje je uporabil Vrišer (1978: 43): pri klasičnem planiranju je po Vrišerju v ospredju plan, kjer so praviloma upoštevane vse težnje in pobude ter bistvo urejanja. Planer je tisti, ki samostojno ali v delovni skupini oblikuje cilje in hkrati snuje ureditev prostora glede na razmestitev dejavnosti, prebivalstva in storitev, glede na uporabo zemljišča, ureditev prometa itn. Vseobsežnost plana se doseže tako, da so v njem upoštevani vsi tiste dejavniki in elementi, ki se uveljavljajo in zlasti učinkujejo na prostor.

Vrišer navaja, da se je ob uvajanju tega postopka pokazalo, da se planiranje razen z arhitekturo in geografijo, dopolni z izsledki drugih ved (ekonomija, sociologija, politologija) in z izvedenci za določene panoge ali probleme (npr. promet). Novi koncept je tudi terjal, da se planiranje v večji meri opre na **splošno sistemsko teorijo**, na matematično-statistične metode in na uporabo računalnikov. Kljub pozitivnim premikom pa je Vrišer menil, da nov planerski postopek ne bo mogel nadomestiti klasičnega, temveč ga bo le uspešno dopolnil.

Sicer pa je med priporočenim širšim pristopom raziskovanja (bivanja) naselij in poselitve med metodami in tehnikami raziskovanja Evropska komisija za ekonomijo pri Združenih narodih že leta 1990 ob metodah predvidevanj (*prediction accuracy*) spremljanja procesov in dogodkov, iskanja alternativnih rešitev, navedla tudi metode in tehnike upravljanja kompleksnih sistemov.¹⁷¹

Posledica in pogoj systemskega pristopa je tudi urejenost podatkov v zbirkah podatkov, ki so postavljene po primerljivem ključu, javno dostopne in preverljive. Področje, ki je tesno povezano z razvojem sodobne računalniške tehnologije in informatike. (Zakrajšek 1990)

Ugotovimo lahko, da je razvoj prostorsko planiranje, skupaj s sodobnimi razvojnimi načeli, pripeljal na začetek systemskega pristopa v metodologiji in organizaciji prostorskega planskega procesa.

(4) Vsebinski sklopi prostorskega planiranja v povezavi z njegovim razvojem

Celovito področje prostorskega planiranja obsega:

- spoznavanje prostorskih sistemov (analiza in valorizacija prostorskih sestavin);
- razvoj metod in tehnik načrtovanja poseganja v prostor/spreminjanja prostora;
- razvoj metod in tehnik za spremljanje stanja v prostoru (zaradi cilja, tj. trajnostnega razvoja);
- varovanja integralnega (celostnega, celovitega) stanja prostorskih sistemov.

V povezavi z razvojnimi stopnjami, uveljavljenimi načeli in načini poseganja v prostor je prostorsko planiranje v posameznih obdobjih bolj ali manj poudarjalo različne sestavine planiranja.

Za planiranje je značilno, da se je spoznavanje prostorskih sistemov, naravnih in ustvarjenih vključevalo tako v "spontanem" planiranju, kakor tudi v "klasičnem" planiranju, vendar pa je bilo njihovo upoštevanje v obratnem sorazmerju, tako da v "klasičnem planiranju" nikakor ni vodilo k želji po celovitem pogledu na prostorske sisteme z namenom, da bi jih ohranjalo in celostno obravnavalo.

Ta sestavina planiranja je postala pomembna ob uveljavljanju načela trajnostnega razvoja, ko se je pokazalo, da je opremljenost s podatki o prostoru bistvenega pomena za celovit pristop v prostorskem planskem procesu. In to je tudi izhodišče systemskega pristopa. Resorno področje, ki skrbi za kulturno dediščino npr., se zelo dobro zaveda pomena sistematičnega urejanja podatkov s svojega področja, šibkejša pa je njegova strategija pri njihovi uporabi v prostorskem planskem procesu.

¹⁷¹ *Trends and Research on Human Settlements in ECE Countries*, United Nations, Economic Commission for Europe, 1990, str. 32.

3.3.2 SISTEMSKI PRISTOP K REŠEVANJU PROBLEMOV V PROSTORSKEM PLANSKEM PROCESU

(1) Okvir pojma “sistemski pristop”

Sistemski pristop se enači s sistemskim mišljenjem. Opredelitev, ki sicer izhaja iz ekologije, je naslednja: “ugotovimo lahko, da je s pomočjo ekologije in njenih v praksi preizkušenih sistemsko teoretskih konceptov prvič omogočen poglobljen pogled v funkcionalne povezave **celotne narave**. Pri tem vidimo, da nas more narava marsičesa naučiti: energijo uporablja tako varčno, kakor je le mogoče, vrednostne snovi prevaja po možnosti v sklenjenih obtokih, vse komponente skupaj so na ta način združene v smiselno celoto – namreč v **sistem**. Na mesto nejasnega pojma **celotno mišljenje** stopa **sistemsko mišljenje**. Zaznavanje in izračunavanje povezav in medsebojnih vplivov, postavljanje skupnega pred ločilno in razločujoče, je naloga modernih sistemskih znanosti. Ekologija in zgodovina njenega nastanka utira pot razvoju takih miselnih zasnutkov.”¹⁷² (Wilfing 1993: 115–6)

Na **antropološkem področju** se je do sistemskega mišljenja opredelil Trstenjak (1984) “ekološki trend v sodobni psihologiji ob odpiranju novega predmetnega območja odpira tudi novo metodološko izhodišče.

Predmetno predstavlja ekološka psihologija, kakor to pove že izraz sam, raziskovanje človekovega okolja. ... Vsebinsko je torej novost že v tem, da ekološka psihologija ne izhaja neposredno iz človeka, se pravi iz subjektivnega sveta marveč iz okolice, t.j. objektivnega sveta. Zanima jo okolica in njen vpliv na človeka, posameznika in družbo.

Dosledno s to usmeritvijo gre tudi metodološka preusmeritev: ne opira se na laboratorijske eksperimente, temveč izhaja iz 'naravnih življenjskih situacij'...K. H. Craik (1973) v svojem pregledu ekološko psihologijo upravičeno imenuje new direction, novo usmeritev, kar ne velja samo za predmetno vsebinsko usmeritev, temveč obenem za metodični pristop.

Vsa dosedanja psihologija, najsi so jo poimenovali kot znanost o človeški zavesti ali kot znanost o vedenju, je bila dejansko omejena na ozek odnos: dražljaj – odgovor (S–R) – brez okolja. Dražljaji, kakor jih je preiskovala dosedanja splošna psihologija, niso bili nikoli del okolja, marveč načrtno izolirani, iztrgani iz konkretne situacije v polju. V ekološki psihologiji pa gre za človeka v konkretnem okolju...Zato po K. Lewinu, ki je s teorijo polja predhodnik ekološke psihologije, govorimo tu o eksperimentu polja, ki naj bi dopolnjeval metodo oziroma eksperiment laboratorija...

V diskusiji o vrednosti ene in druge metode so prišli do priznanja metodološkega pluralizma: ena metoda dopolnjuje drugo. Zastopniki ekološke psihologije pa v tej zvezi sami priznavajo, da 'se odpovedujejo objektivnosti'.

Do tega metodološkega kompromisa prihajajo ekološki psihologi že iz samega predmetnega izhodišča in predmetne usmerjenosti, ki jo izražajo v sistemskem modelu: človek – okolje. Ekološka psihologija je izrazito **sistemsko teoretično usmerjena**...

Končno moramo ob sistemsko teoretični usmerjenosti omeniti tudi ravno iz te izvirajoč interdisciplinarni značaj ekološke psihologije. Kakor hitro namreč postavimo za izhodišče raziskovanja okolje, ki ni zgolj naravno, temveč obenem socialno in kulturno, potem je jasno, da se taka prizadevanja nehote dotikajo tudi arhitekture, etnologije, antropologije, sociologije, kulturne zgodovine itn.

Toda prav zaradi vsestranskih vsebinskih povezav se ekološka psihologija ob metodološki komplementarnosti z laboratorijskimi eksperimenti veliča, da ji je uspelo zapolniti vrzel,

znani vsebinski in metodološki vakuum, nad katerim so se pritoževali že vse stoletje od Wundta pa vse prek Cronbacha do sodobnih kritičnih psihologov (K. Holzkamp, H. Westmayer, C. F. Graumann idr.).

Priznati je treba, da si je ekološka psihologija s svojim trendom zastavila ambiciozno nalogo, kakor zlepa nobena druga smer pred njo. Prav ta visoka aspiracijska raven, ki bi hotela razložiti človeka v okolju ne samo v retrospektivni zgodovinski luči, namreč tudi v perspektivni načrtovalni in to že kar v normativni smeri za prihodnost, je med psihologi predmet kritičnih diskusij.« (Trstenjak, 1984: 8–13).

Obširnejši povzetek ekološkopsihološke interpretacije kaže, kako zapleten je **odnos človeške družbe do svojega okolja**; sestavina tega pa je tudi kulturna dediščina, vključno z njenim varovanjem in ohranjanjem v okolju.

(2) Od neurejenega “klasičnega planiranja” do doktrine systemskega pristopa, z upoštevanjem načel trajnostnega razvoja

Razlogi za nastale probleme v prostorskem planiranju izhajajo iz razvojne stopnje družbe, so kompleksni in v skladu s to ugotovitvijo bi jih bilo treba ustrezno reševati. Če jih sintetiziramo, so glavni razlogi neprepoznanost dejavnikov, nepovezanost in ne celovitost prostorskega planskega procesa. Prostorsko planiranje na tej stopnji vsebinsko še ni dovolj pregledno, ni ga mogoče zadovoljivo nadzorovati, ni povezano in celovito.

Osnovni cilj prostorskega planiranja naj bi bilo usklajeno poseganje v prostor, oz. poseganje na takšen način, da obstoječi prostorski sistemi ne bi zgubili svojega ravnovesja; torej to – kar je človek že od nekdaj, na osnovi svojega vsakdanjega znanja, spontano počel. Ali čemur v času največje razvojne ekspanzije v prvi polovici 20. stoletja zavestno ni hotel posvečati prevelike pozornosti in k čemur se ob koncu tisočletja ponovno prizadeva usmeriti vso svojo pozornost – k trajnostni razvojni usmeritvi v prostoru.

Rešitev problemov je v dosledni uporabi systemske usmeritve v doktrini prostorskega planiranja, v organizaciji prostorskega planskega procesa, v prepoznavanju vsebin in v nadzoru.

Prostorsko planiranje je izredno kompleksna dejavnost. Na osnovi literature o teh vprašanjih bi lahko ugotovili, da ga redko katero delo predstavlja celovito; nekatere njegove komponente so večinoma zanemarjene, druge pa (preveč) poudarjene.

Ob nepregledno določeni vsebini prostorskega planiranja, ob nedoslednem upoštevanju načel prostorskega planiranja (trajnost, celovitost), ob nedorečenosti organiziranosti postopka in nadzora prostorskega planiranja je splošno stanje takšno:

Praviloma večina opredelitev prostorskega planiranja obravnava samo osrednji “akt” planiranja, tj. opredeljevanje prihodnje rabe in vrste dejavnosti v prostoru, zanemarjeno pa je spoznavanje prostora in “ocena uspešnosti dosedanjega planiranja v primeri z realizacijo” oz. analiza stanja po izvedenih spremembah v prostoru.

Vendar pa je za razrešitev vrste problemov bistvenega pomena njegova celovita – celostna opredelitev. Za izhodišče taki opredelitvi lahko služijo enostavna vprašanja: kdo planira v prostoru, kaj planira, kako in zakaj to dela? Ob iskanju odgovorov se izoblikujejo zelo prepleteni odnosi. Zato je treba v prostorskem planiranju upoštevati metodološka in operativna načela:

- **načelo preglednosti** (sistematika),
- **načelo prepoznavnosti** (identiteta sestavin)
- **in načelo povezanosti** (celovitost, celostnost, integralnost),

kar je vse tudi ogrodje (okvir) in bistvene sestavine sistemskega pristopa.

(3) Sistemski pristop v prostorskem planiranju

Sistemski pristop v prostorskem planiranju sestoji iz systemske analize stanja prostorskih sistemov in sistemskega pristopa k upravljanju teh prostorskih sistemov.

Sistemsko lahko prostorski planski proces razdelimo na tri osnovne vsebinske sklope:

- spoznavanje stanja prostora,
- spreminjanje stanja v prostoru,
- spremljanje stanja v prostoru.

Osnova prostorskemu planskemu procesu je v prvem koraku **spoznavanje** in poznavanje prostorske stvarnosti. Ker je ta zelo kompleksna, spoznavanje poteka skozi množico strok (znanosti), vključenih v različne institucije, ki sodelujejo v različnih dejavnostih. Njihova spoznanja se na institucionalni ravni oblikujejo skozi resorne zbirke podatkov (registri) o določenem delu prostorske stvarnosti, z analitičnimi in strateškimi ocenami.

Razlog za prostorsko planiranje je v predvidenem **spreminjanju stanja** v prostoru, ki sestoji posegov v prostor. S posegi v prostor se lastnosti in stanje prostora spreminjajo. Metodologija načrtovanja posegov v prostor sodi v sklop "prostorskega resorja".

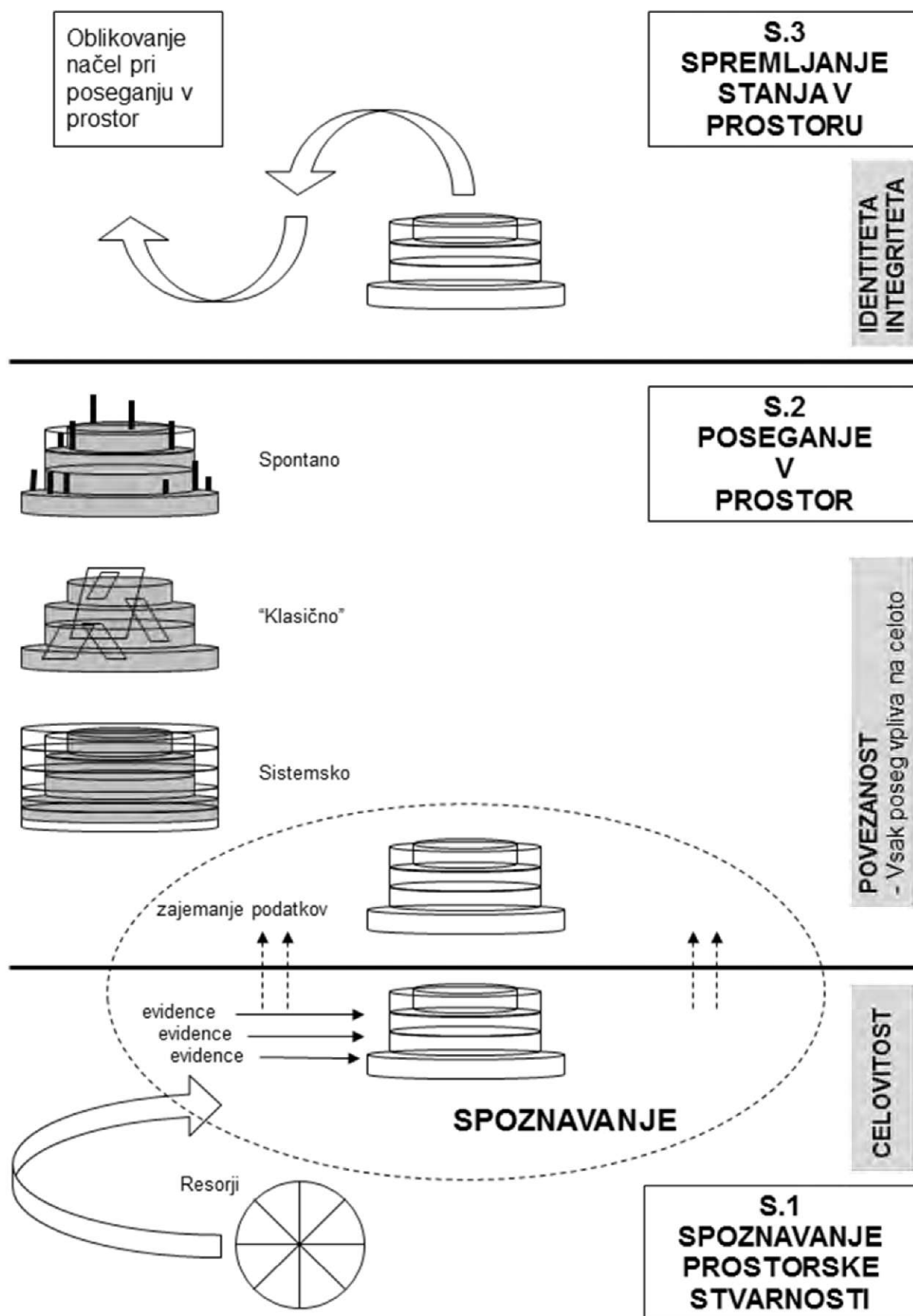
Tretji sklop opravi **spremljanje stanja v prostoru**, je področje, ki sodi v pristojnost ne le vsakega "vsebinskega" resorja zase, temveč bi moral obsegati tudi t. i. celovit pogled, ki pa se lahko oblikuje le v resorju, ki prostor obravnava iz vidika celote, to pa je "prostorski resor".

To je pomembno zaradi določanja mejnih vrednosti, t. i. "pragov" v prostorskih sistemih, ki jih s posegi vanje ne bi smeli preseči, če je vodilo dosledno upoštevati strateška in vsebinska načela prostorskega planiranja, sprejeta v družbi, v stroki in v institucijah države (kar bi bil idealen primer). Pri tem bi bilo primerno uporabiti sistemsko analizo.

(4) Pojmovnik

Definicija pojmov "celostno" in "celovito" v prostorskem planiranju

Celosten (holističen, vseobsegajoč) in **celovit** (integralen, povezovalen) pogled na stvarnost; gre za zelo pretanjene pomenske razločke v pojmi: prvi opredeljuje celoto (struktura, ki "kot cela", kot "subjekt" komunicira s celoto stvarnosti) kot izhodišče, drugi pa poudarja celoto kot rezultat, kot sestavljenost (pri čemer teži za tem, da ne bi "ničesar, kar sodi k tej celoti, pozabili". Drugi je sistem, ki ga prepoznavamo, prvi je struktura, ki jo določamo.

Slika 15 Od spontanega prek klasičnega do sistemskega pristopa v prostorskem planskem procesu

3.3.3 NOVA DOKTRINA – DOKTRINA SISTEMSKEGA PRISTOPA V PROSTORSKEM PLANIRANJU

(1) Nova doktrina – doktrina systemskega pristopa v prostorskem planiranju

Sistemske pristop v prostorskem planiranju pomeni naslonitev na teoretične osnove systemske teorije in njeno uporabo v doktrini prostorskega planiranja. Predlog systemskega pristopa obsega ureditev vsebinskega sklopa in organizacijskega sklopa prostorskega planiranja. Iz predloga nove – systemske ureditve pa sta nato izpeljani tudi pravna in upravna ureditev. Podlaga vsemu je filozofski nazor o celostnem pristopu k prostorski stvarnosti v pomenu, da je vse povezano in da ima vsaka posamičnost svoje mesto v celoti.

Uporaba splošne systemske teorije v prostorskem planskem procesu pomeni v prvi vrsti prepoznavanje dejavnikov prostorskega planiranja kot sistemov. Osnovna dejavnika prostorskega planiranja sta: prostor in prostorsko planiranje. To sta tudi glavni systemski področji prostorskega planiranja, ki ju lahko označimo kot **medij (prostor)** in **dejavnost**.

Nadaljnji korak je systemsko **spoznavanje medija** (prostora) in **systemske poseganje vanj**, upravljanje s prostorom (prostora). Krog se zaključi s **systemske spremljanjem stanja v prostoru**, nastalega zaradi naravnih procesov v samem prostoru in zaradi s strani človeka načrtovanega poseganja vanj.

(2) Glavni systemski področji prostorskega planiranja

Na osnovi kriterija “dejavnost” in “medij” lahko neizmerno količino systemskih področij, ki se srečujejo v prostorskem planiranju, razdelimo na dve osnovni skupini:

- A.1 Prostorsko planiranje kot **dejavnost** (aktivnost) – področje spoznavanja (analiza in vrednotenje), načrtovanja sprememb (upravljanje) in spremljanje stanja (*monitoring*);
- A.2 Systemsko področje **prostor** kot fizična stvarnost, predmet, s katerim se ukvarja prostorsko planiranje kot.

A.1 Systemsko področje kot dejavnost – prostorsko planiranje

Interdisciplinarna dejavnost prostorsko planiranje – kot načrtovanje sprememb/uporabe prostora po postopkih, ki jih določa zakon.

Področje prostorskega planiranja po primarni definiciji obsega načrtovanje poseganja v prostor in načrtovanje rabe tega prostora. Predpostavlja poznavanje lastnosti prostora, poznavanje metod in tehnik za načrtovanje poseganja v prostor. Poleg tega je tesno povezano z zakonodajno ureditvijo poseganja v prostor.

Področje dejavnosti prostorskega planiranja je obsežno in raznovrstno, kar je primerna osnova in razlog za uporabo systemskega pristopa. Poglavitni resor, ki se ukvarja s prostorskim planiranjem, je tako imenovani prostorski planski resor – zanj je v tej obravnavi uporabljena oznaka “rpp”.

A.2 Systemsko področje – prostor

Systemske področje – prostor kot “medij – izrazno sredstvo” prostorskega planiranja.

Prostor kot predmet spoznavanja, spreminjanja in spremljanja stanja z vidika dejavnosti urejanja prostora in resorjev. Naravni in od človeka preoblikovani prostor je mogoče interpretirati kot sistem oz. kot splet naravnih in antropogenih prostorskih sistemov. V dejavnosti prostorskega planiranja oz. urejanja prostora so kot osnovni prostorski sistemi, ki so predmet obravnave, v osnovi opredeljeni kot naravni in antropogeni prostorski sistemi.

Resorji, ki se ukvarjajo s prostorom kot naravnim in antropogenim sistemom so t. i. "vsebinski" resorji različnih področij – zanje so uporabljene oznake "rv1, rv2, rv3..."

(3) Osnovni trije vsebinski sklopi prostorskega planiranja

Dejavnost prostorskega planiranja je v osnovi razdeljena na tri vsebinske sklope:

- spoznavanje prostora kot medija – predmeta urejanja v postopku prostorskega planiranja,
- načrtovanje metod spreminjanja – preoblikovanja – prostora z namenom njegove uporabe ter
- spremljanje stanja v prostoru, bodisi kot rezultata načrtovanih ali nenačrtovanih (t. i. spontanih) in naravnih sprememb.

Vsi trije vsebinski sklopi so lahko interpretirani kot sistemi, s tem pa tudi spoznavajo in upravljajo kot sistemi.

Osnovni vsebinski sklopi prostorskega planskega procesa

S.1 SPOZNAVANJE PROSTORA

S.2 SPREMINJANJE PROSTORA

S.3 SPREMLJANJE STANJA V PROSTORU

	Delo	Dejavnik PP	CILJ	Področje
S.1	A (analiza)	Spoznavanje	Celostno/ integralno spoznavanja	Teoretično/ raziskovalno
S.2	PP (planiranje sprememb)	Spreminjanje	Ohraniti ravnovesje v prostoru	Aplikativno/ strokovno
S.3	M (monitoring)	Spremljanje stanja	Ocenjevanje celostnosti/ integritete po izvedeni spremembi	Zakonodajno, na osnovi določenih parametrov, predpisov.

Slika 16 Trije osnovni vsebinski sklopi prostorskega planiranja

(S.1) Spoznavanje prostorske stvarnosti

Spoznavanje prostorske stvarnosti obsega pridobivanje podatkov o prostorskih sestavinah: Pri tem sta pomembna razvrščanje in urejanje podatkov po pravilih temeljnih strok. V prostorskem planskem procesu so pomembni podatki iz uradnih evidenc resorja.¹⁷³

(S.2) Spreminjanje (preoblikovanje) prostorske stvarnosti

Iz analiz prostorskih sistemov sledi, da so tudi prostorski sistemi medsebojno povezani in da spremembe v enem povzročijo spremembe v drugem prostorskem sistemu. Sistemski pristop k načrtovanju spremembe predpostavlja izčrpen zajem podatkov o stanju sistema, o elementih sistema, njegovih strukturah in njegovih lastnostih. S tega vidika je akt spreminjanja tesno povezan z aktom spoznavanja prostora.

Merilo spreminjanja (preoblikovanja) je integriteta prostorskih struktur

Akt spreminjanje sistema je velikokrat tesno povezan z namero po poseganju v sistem tako, da ta ohrani svoje lastnosti, oz., da se le te bistveno ne spremenijo. Pri tem je znanje o stanju sistema še toliko pomembnejše. Pomembno je ugotoviti stanje sistema in stopnjo njegove transformacije iz enega stanja (lastnosti) v drugo stanje. Z načrtovanim posegom v sistem lahko spremembo, stopnjo transformacije pospešimo, zaustavimo ali proces spreminjanja obrnemo v nasprotno smer.

Spreminjanje prostorskega sistema kot predmet prostorskega planiranja

Glede na ugotovitev o medsebojni povezanosti vsebinskih sklopov – dejavnikov prostorskega planiranja (spoznavanje S1, spreminjanje S2 in spremljanje S3), pomeni, da akt spreminjanja, poseganja v določen sistem predpostavlja, da ta sistem predhodno spoznamo, po spremembi pa opazujemo, kakšen je vpliv spremembe – posega v sistem.

Akt spreminjanja, poseganja v sistem poselitve obsega načrt, plan, spremembe. Sprememba je lahko neinstitucionalna (spontana), načrtovana v skladu z zakoni in predpisanimi postopki ter na osnovi strokovne doktrine, vendar neizvedena, načrtovana in izvedena v nasprotju z načrtom ali (celo) načrtovana in izvedena v skladu z načrtom (planom). **Pomeni, da je treba ločiti, ali se dejanje spoznavanja, spreminjanja in spremljanja izvede institucionalno, na osnovi zakonov in predpisanega postopka.**

(S.3) Spremljanje stanja v prostoru

Metode spremljanja **stanja** prostorskih sistemov, ki so obravnavani v prostorskem planskem procesu, še niso v celoti izdelane in se še ne uporabljajo kot samoumeven zaključek planske naloge. V večji meri se (predvsem skozi raziskovalne in nevladne organizacije) spremlja stanje okolja, za kar ima zasluge najpomembnejša, t. i. nova sistemsko usmerjena znanost **ekologija**. Sestavni del opazovalnega sistema je tudi ocena sistema glede na vpliv, ki ga ima na okolje in človeka. Tj. področje, ki ga raziskuje t. i. **humana ekologija** oz. **ekološka psihologija**.

Evidenca elementov in struktur je osnovni podatek o sistemu. Prav tako imajo status osnovnega podatka analiza in valorizacija elementov in struktur ter sistema samega glede na njegove temelje lastnosti. Podatki o stanju sistema se nanašajo na socio-ekonomske in druge dejavnike, ki vplivajo nanj in na katere lahko vpliva človek, oz. jih sam povzroča; ki se torej dajo spremeniti.

¹⁷³ Več o tem v 4. poglavju.

Podatki o stanju sistema kot usmeritev za spremembo

Podatek o stanju sistema je velikokrat eno od izhodišč za načrtovanje spremembe oz. posegov v sistem. Stanje sistema je mogoče oceniti na osnovi nekaj bistvenih podatkov, primernejše so seveda analize na podlagi temeljitejših raziskav.

Stanje sistema kot cilj

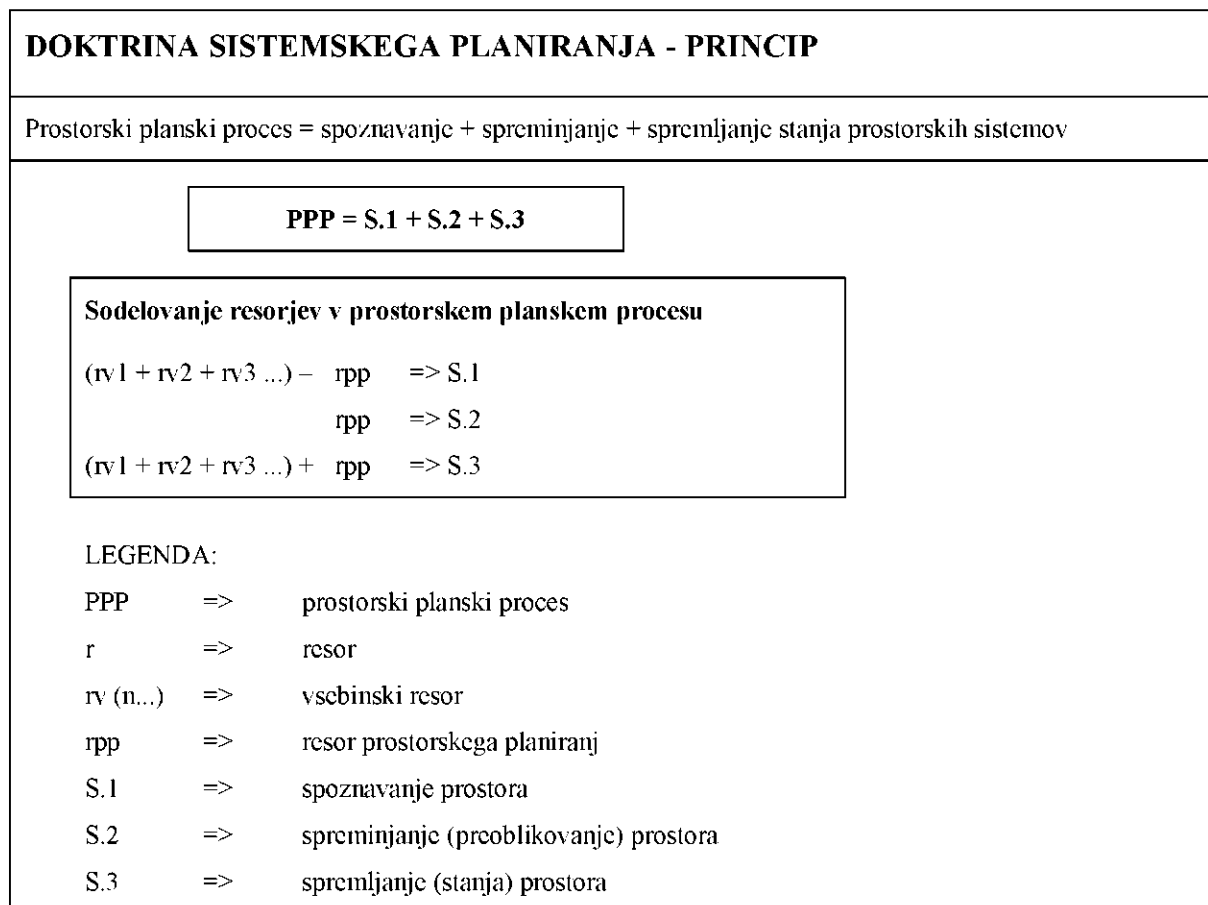
Z dodajanjem novih ali okrepitevijo določenih lastnosti elementov in struktur je mogoče usmeriti razvoj sistema v želeno smer. Pri tem je pomembno kvantificirano določiti zgornje vrednosti ali ravni sprememb (t. i. razvojni prag), pri katerih bi prekoračitev te vrednosti spremenila lastnosti elementov sistema. Če se določena lastnost spremeni pri večini elementov sistema, se s tem spreminja tudi lastnost sistema kot celote. Elementi s tem spreminjajo svojo identiteto v drugačno, prav tako tudi sistem kot celota.¹⁷⁴

¹⁷⁴ Proces spreminjanja je tako spontano kot načrtno na določen način vedno navzoč tudi pri institucionalno varovani kulturni dediščini.

(4) Sodelovanje resorjev v sistemskem pristopu prostorskega planskega procesa

Mesto resorjev v doktrini sistema pristopa v prostorskem planskem procesu

V skladu s doktrino sistema pristopa v prostorskem planiranju imajo resorji v prostorskem planskem procesu svoje natančno določeno (prepoznano) mesto in vlogo in v bistvu soodločajo, kakšen bo nadaljnji razvoj v prostoru.

Slika 17 Sistemski pristop v prostorskem planskem procesu

Predlog **sistema pristopa** v prostorskem planskem procesu – nova doktrina vezana na trajnostni razvoj. Resorji se lahko uveljavljajo – **imajo svoje sistemsko prepoznano mesto**.

Institucionalno varovana kulturna dediščina prav tako. Ta resor bo še posebej obravnavan po pravilih sistema pristopa.

MODEL OBRAVNAVE RESORNE VSEBINE V PROSTORSKEM PLANSKEM PROCESU PO PRINCIPU SISTEMSKEGA PRISTOPA

Metoda systemskega pristopa v povezavi obeh glavnih systemskih področij v prostorskem planskem procesu – z vidika sodelovanja resorja

Sistemske pristop v prostorskem planiranju sloni na nekaterih osnovnih predpostavkah:

1. Samostojnost resorja v prepoznavanju prostorske sestavine (S.1), tudi v organizaciji pridobivanja in ažuriranja podatkov resorne vsebine.
2. Podajanje soglasja k spreminjanju prostora (S.2), sicer bolj v smislu opozarjanja na pragovne vrednosti in opozarjanju na stanje resursa (prostorske sestavine) ob načrtovani spremembi. Npr.: kaj pomeni za resurs, če se pozida neki travnik ... na to mora resor opozarjati, razgrniti pogoje in podajati soglasja (oceni pomen, težo načrtovane spremembe v odnosu do celote).
3. Enakopravno sodelovanje resorja (kot podatkovnega resursa) v pregledu stanja v prostoru in ažuriranju podatkov v obe smeri – “planski resor” (S.3) in “vsebinski resor” – (S.3)
4. Dolžnosti in pravica resorja, da se vključuje v prostorski planski proces (S.2) na način, ki povezuje prostorsko metodologijo in sistemske pristop.

Predlog systemskega pristopa v obravnavi resornih vsebin je podan v 5. poglavju.

4. PROSTORSKO KOT OKOLJE INSTITUCIONALNO VAROVANE KULTURNE DEDIŠČINE IN PREDMET SPOZNANVANJA IN SPREMINJANJA V PROSTORSKEM PLANSKEM PROCESU

4. PROSTOR KOT OKOLJE INSTITUCIONALNO VAROVANE KULTURNE DEDIŠČINE IN PREDMET SPOZNAVANJA IN SPREMINJANJA V PROSTORSKEM PLANSKEM PROCESU

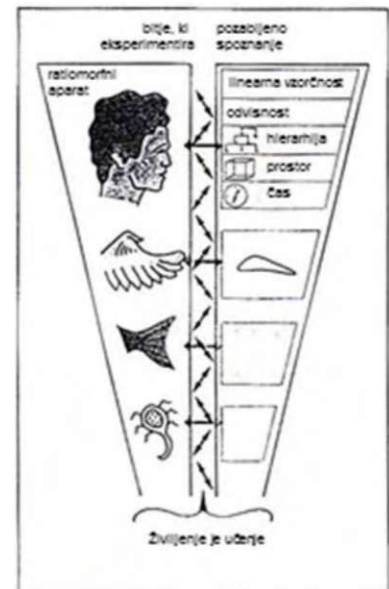
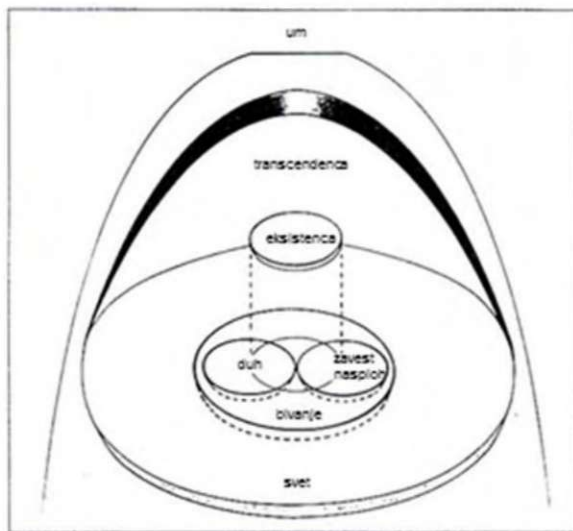
4.1 OPREDELITEV POJMA PROSTOR IN SPOZNAVANJE PROSTORSKE STVARNOSTI

4.1.1 PROSTORSKA STVARNOST – MATERIALNI, SOCIALNI IN DUHOVNI PROSTOR

(1) Splošna opredelitev pojma prostor

Splošna definicija prostora pravi, da je **prostor** to, “kar je nesnovno, neomejeno in v čemer telesa so, se premikajo”, je “najmanj z eno točko, ploskvijo določen del tega” ali “ s stenami, ploskvami omejen del tega”, je tudi “enota za določen namen, zlasti v zgradbi”. Prostor je tudi “del zemeljske površine, glede na prisotnost česa, kak namen”, “del kake površine sploh, glede na prisotnost česa, kak namen”. In prostor je “potrebni del česa, ki komu, čemu omogoča nahajanje, bivanje kje” (SSKJ 1993). S pridevniki je lahko neskončni, vesoljski prostor, idejni prostor, življenjski prostor.¹⁷⁵

Opredelitve pojma prostor so glede na izhodišče opredeljevalca lahko dokaj različne. Za filozofijo je prostor predmet spoznavanja na drugačen način kakor za naravoslovne ali družboslovne vede. Tudi filozofi sami pojem razlagajo različno, pač odvisno od spoznavnostnega izhodišča. V tej povezavi pojem prostor v filozofiji nadomesti pojem stvarnost, ki je širši pojem od prostora in se na določen način povezuje s pojmom “bit”. Vsekakor je prostor del stvarnosti, če že ni na neki način stvarnost v celoti.¹⁷⁶

Slika 18 Način obsegajočega po K. Jaspersu (1883–1969) (*DTV atlas za filozofijo* 1997: 198) levo

Slika 19 K evolucijski spoznavni teoriji (20. stoletje, K. Lorenz, R. Riedl) (*DTV atlas za filozofijo* 1997: 188) desno

¹⁷⁵ Vrsta prostora je tudi “kaos” – v starogrški mitologiji neskončni prostor ali zmešano, neurejeno prastanje iz katerega je nastal svet, kozmos (Verbinc, *Slovar tujk*, 6. izd., CZ, Ljubljana 1979).

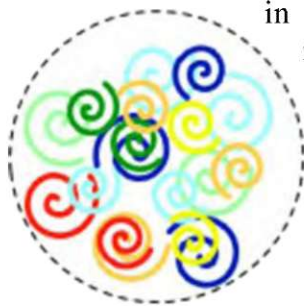
¹⁷⁶ Stvarnosti je celota vsega, kar je, obstaja” (SSKJ,1993).

(2) Opredelitev pojma stvarnost in prostorska stvarnost

Stvarnost je celota vsega, kar je, kar obstaja; stvarnost je vesolje z nebesnimi telesi, sistemi teles in prostor, v katerem so; stvarnost je tudi planet Zemlja kot eno teh nebesnih teles, z atmosfero, ki ga obdaja in z vsem, kar obstaja na njem; stvarnost je ves živi in neživi svet na Zemlji, vključno s človekom, bitjem, ki se je na osnovi svoje zavesti sposobno zavedati svojega obstoja in obstoja te stvarnosti in jo s svojimi spoznavnimi zmožnostmi spoznavati. Človek stvarnost uporablja, da si omogoča preživetje. Ob tem jo preoblikuje in je torej dejavni del te stvarnosti, vendar jo po svojih bistvenih lastnostih na poseben način presega.

Naravni del stvarnosti, kar pomeni “planet brez upoštevanja delovanja človeka”, se v času prav tako spreminja “sam po sebi” zaradi svojih lastnih zakonitosti. To naj bi bile t. i. “naravne spremembe”. Spremembam v naravnem prostoru zaradi delovanja človeka pa je vzrok t. i. **antropogeni dejavnik**.

Lahko bi se reklo, da se v osnovi loči **naravni, družbeni** in **filozofski** (pojmovni ali formalni) **prostor**, vendar se vse tri razsežnosti na določen način med seboj prepletajo in dopolnjujejo ter vplivajo druga na drugo. Posebna vrednost nepremične kulturne dediščine je tudi v tem, da združuje v sebi vse te pomene. V tej nalogi je kot **prostorska stvarnost pojmovan materialni – fizični prostor**, tako njegov naravni kot antropogeni del.

Slika 20

Prostorska stvarnost: od kaosa do človeka

(3) Kompleksnost pojava prostor kot njegova bistvena lastnost

Vse definicije kažejo na kompleksnost pojava, ki se imenuje prostor. “**Kriterij kompleksnosti** v literaturi ni dovolj jasno definiran, vendar s tem pojmom intuitivno razumemo pojav, ki ima veliko število različnih podsistemov, med seboj povezanih v celoto, ob tem pa je vsak podsistem lahko poseben zapleten sistem. Po navadi so odnosi vsebinsko različni in različno determinirani” (Kljajić 1994: 146).

Prostor je na videz in v resnici dokaj zapletena in nepregledna situacija, ki se zdi praktično neobvladljiva. Tudi pri spoznavanju “materialnega” prostora zaradi njegove kompleksne narave ne moremo odmisлити celotne stvarnosti.

Kompleksnost določenega pojava, tudi stvarnosti v celoti, je lastnost, ki jo skušajo pojasniti mnogi znanstveniki.

Tako na primer J. Holland v knjigi *Hidden Order* ugotavlja: “Čeprav je lahko delovanje posameznega nevrona zelo kompleksno, je očitno, da je dejavnost centralnega živčnega sistema kot nakopičene (agregirane) identitete veliko bolj kompleksna kot vsota teh posameznih dejavnosti. Delovanje posameznega živčnega sistema je odvisno od interakcije (vzajemnega delovanja) veliko bolj kot od akcije (delovanja samega). Vsak delec ima zelo pomembno kompleksno naravo in vlogo, povezava delcev v celoto pa novo kompleksno vlogo... Ekosistemi si s centralnim živčnim in imunskim sistemom delijo značilnosti delovanja kot tudi neznano. Vsi razgrinjajo enako navdušujočo raznolikost.” (1995: 3)

“Čeprav se ti sistemi v podrobnostih razlikujejo, pa je vprašanje sodelovanja pri spremembah za vse enako. Ta dejavnik je tako pomemben, da smo na Institutu Santa Fe vse te dejavnike zbrali pod skupnim imenom – **kompleksni prilagodljivi sistemi**. To je več kot le terminologija. Naši intuiciji pove, da obnašanje kompleksnih prilagodljivih sistemov nadzorujejo splošna načela, ki nam povedo, kako rešiti spremljajoče probleme. Namen naše raziskave je, izločiti ta glavna načela. Te raziskave so nove, zato lahko ta knjiga šele zariše prve poteze na zemljevidu. Večino tega zemljevida bo sestavljala “terra incognita” in pa legende o pošastih. Kljub temu smo v raziskavah prišli dovolj daleč, da osnovne (običajne) primerjave ne zadostujejo več.” (Holland, 1995:4)

Avtor še dodaja, da je namen knjige raziskati načine, kako lahko našo intuicijo o kompleksnih adaptivnih sistemih (*complex adaptive systems - cas*) spremenimo v globlje razumevanje.

Dodati je mogoče, da se pri raziskovanju prostora vedno posredno **spoznava stvarnosti v celoti**, s posebnim osredotočenjem na pečat te stvarnosti v prostoru, na t. i. **prostorsko stvarnost**.

Slika Kozje, 2003, foto MHP

4.1.2 SPOZNAVANJE ODNOSOV V PROSTORSKI STVARNOSTI S POMOČJO SPLOŠNE TEORIJE SISTEMOV

(1) Od specializacije do integracije ter systemske znanstvene usmeritve

Obdobje specializacije v znanosti je prineslo obilo znanja in podatkov o posameznih delih stvarnosti. Na poti k integraciji (povezovanju) znanja sta osnovni problem predstavljala še neizdelana metodologija in tehnologija obdelave in uporabe množice podatkov, praviloma še iz različnih vsebinskih in organizacijskih področij. Problem se je na tehnološkem področju začel razreševati z uporabo računalnikov in z njimi povezano vedo, informatiko, na metodološki ravni pa je “povezovanje znanj” omogočila prav systemsko usmerjena znanost.

Prva znanost “nove vrste”, ki se je poglobljeno ukvarjala s tem problemom, je bila **kibernetika**, veda, ki je raziskovala podobnosti med delovanjem strojev in živo naravo. Kibernetika je predhodnica **splošne teorije sistemov** (STS) oz. širše systemske znanstvene usmeritve.

A. Trstenjak je pojav nove systemske znanstvene usmeritve (SUZ) opisal takole: “**Splošno teorijo sistemov** moremo potemtakem pojmovati tudi kot “**znanost o celoti**”, kakor se izraža Bertalanffy, ki so jo imeli vse do sedaj za neznanstveno, ker je pač nehote zahajala v metafizične, vitalistične in podobne vode. Šele **pojmem sistema** je vnesel v analizo celote in celostnih bistev enotno znanstveno gledanje, ki je onstran znanih, a zelo kontroverznih dilem, kakor so mehanicistično ali vitalistično pojmovanje organizma itd. Splošna systemska teorija predstavlja namreč interdisciplinarni model, ki nam omogoča, da pod systemskim vidikom znanstveno obravnavamo tudi doslej kontroverzne dileme, to pa prav zato, ker se jim tu ne približujemo neposredno v njihovi kategorialni dihotomnosti, marveč po “systemskega znakov”, kjer se sodobnemu znanstveniku pojavi tudi še tako različnih področij, kakor so mehanske naprave in živi organizmi ali kemični sistemi in družbeno kulturni pojavi s človekovim vedenjem, prikazujejo kot izomorfni, se pravi, da **imajo podobno obliko** ...

Tako nam systemsko znanstven pristop k različnim pojavom, ki so bili doslej znanosti malone nedostopni, omogočajo svojevrstno 'miselno ekonomijo', ko moremo že znane principe enega področja znanosti prenašati na druga, ki še niso tako znana.” (Trstenjak 1984: 38–9)

Opozoril je tudi na razločevanje dveh glavni smeri systemske znanosti: mehanicistično in organizmično. (Nav. delo: 37)

Splošna teorija sistemov – orodje za celovito spoznavanje odnosov v prostoru

Tudi v prostorskem planskem procesu je občutno pomanjkanje celovitega pogleda na prostorsko stvarnost. Tako v spoznavanju kakor tudi v postopku načrtovanja sprememb v prostoru oz. njegovega preoblikovanja je v zadnjem desetletju opazna težnja po t. i. integralnem pristopu v prostorskem planiranju, ki predpostavlja prepoznavnost, preglednost in povezanost vseh elementov in korakov prostorskega planskega procesa. Lastnosti, ki so značilne za systemski pristop. Sama po sebi se zato ponuja kot tehnika pristopa k uporabi in spoznavanju ter urejanju prostora – **splošna systemska teorija**.

Vprašanje – ali je prostor sistem?

Sistem je pojem, ki v stari grščini pomeni celoto, sestavljeno iz manjših delov. Na osnovi splošne opredelitve je mogoče sklepati, da ima prostor kot del stvarnosti vse značilnosti sistema. To pomeni, da prostor lahko prikažemo kot sistem, po drugi strani pa so tudi posegi vanj posegi v sisteme in zakonitosti njihovega delovanja.

(2) Definicija pojma sistem

Sistem¹⁷⁷ je lahko vse, kar nas obkroža in kar povzroči človekovo zanimanje, od slehernega atoma pa do vesolja, od najpreprostejše enocelične živali do homo sapiensa, od družine mravelj do najsodobnejših človekovih dosežkov, materialnih ali abstraktnih, tehničnih ali družbenih. Sistem je človek v svojem stiku s naravo, s samim seboj in s soljudmi. To je praksa in njena refleksija, umetnost, filozofija in znanost. Nobena od teh ne more izraziti tega, kar imenujemo življenje, lahko pa to izrazijo vse skupaj in vsaka na svoj način. (Kljajić 1994: 3)

Človek in življenje kot izhodišče sistema

Odkar človek obstaja, skuša naravo in svet okoli sebe razumeti in ga spremeniti, da bi si s tem ustvaril boljše življenjske razmere. Nenehno spoprijemanje s seboj in z naravo, ki ima vedno za posledico nekaj novega v medsebojnih odnosih in v odnosu do narave, imenujemo **civilizacija**. V jeziku teorije sistemov pravimo, da so bili **prvotni sistemi civilizacije enostavni in relativno izolirani**, njihovo delovanje in upravljanje pa je bilo preprosto. Zaradi tega ni bilo potrebe po neki splošni teoriji o obnašanju sistemov.

Z razvojem človeštva so se razvijali tudi sistemi civilizacije, njihova struktura je postajala vse kompleksnejša, soodvisnost z drugimi sistemi večja, delovanje in s tem tudi upravljanje pa prav tako vse kompleksnejše. Zato je nujno moralo priti do teorije, katere namen je, da zajame obstoječe izkušnje o sistemih, iz njih izloči podrobnejše sestavine, veljavne za večino sistemov, ter jih dvigne na raven splošnih zakonov in principov. Lahko rečemo, da je stanje razvoja teorije sistemov pogojeno z razvojem družbe in stanjem njene miselnosti, kajti za vsako dobo je značilen poseben način mišljenja, poseben pogled na svet in na sisteme. Korenine sistemov so torej v samem človeku. (Kljajić 1994: 2)

O tem pišejo številni avtorji, tema o sistemih je zelo široka:

Tako na primer S. Kauffman v knjigi *At Home in the Universe* ugotavlja, da je "glavna uganka biologije ta, da se je življenje sploh začelo in da smo priče temu redu. Teorija nastanka bi lahko razložila stvaritev osupljivega reda zunaj naših oken, kot naravni izraz nekih zakonov; ta teorija bi nam lahko povedala, če smo doma v vesolju in tam dobrodošli, ne pa da nam le predstavljala, kljub vsemu, navdušujoče razlike" (Kaufmann 1995: 23).

"Vsota (celota) je pomembnejša kot skupek njenih delov. Če to drži, potem se življenje ne nahaja v eni sami molekuli – v podrobnostih – ampak je skupna last sistemov vzajemno (*interaction*) delujočih molekul" (Nav. delo: 24).

"Red, prostran in roden – razmnoževalen (generičen), nastane spontano, naravno, po naravni poti. ... V tej knjigi predlagam, da večina tega reda v organizmih naj sploh ne bi bila rezultat selekcije (izbora), ampak rezultat spontanega reda samoorganiziranih sistemov" (Nav. delo: 25).

(3) Klasifikacija sistemov

Teoretsko-metodološko izhodišče splošne teorije sistemov so obstoj sistema v okolju, obstoj upravljanja v sistemu, delovanje sistema z upravljanjem, posledice izbrane upravljalne smeri.

STS definira elemente in odnose v sistemu abstraktno, kajti preučuje njegove lastnosti, medtem ko ti v konkretni analizi niso idealni. Imajo namreč specifične značilnosti, ki jih

¹⁷⁷ Pojem **sistem** izhaja iz stare Grčije in pomeni celoto sestavljeno iz manjših delov. Beseda ima širok pomen in se uporablja v različne namene (SSKJ, 1993).

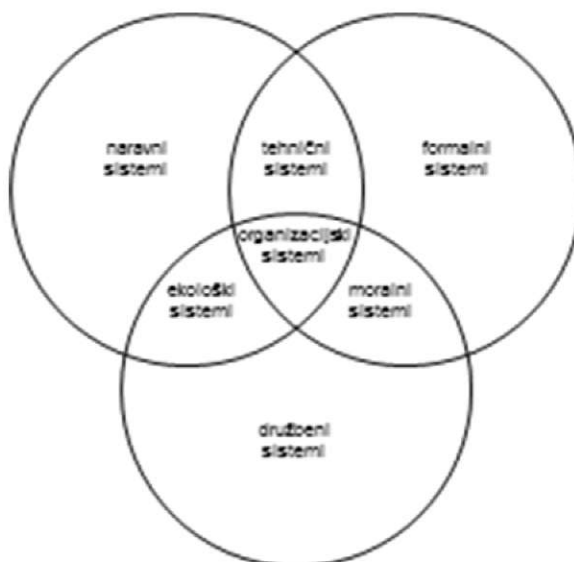
moramo upoštevati. V tem primeru je potrebna **tipološka razmejitev sistemov**, tj. razvrščanje sistemov v določene **razrede** glede na kriterij **klasifikacije**. (Kljajić 1994: 9)

Klasifikacija je pogojna in odvisna od tega, katero prevladujočo skupno lastnost sistemov želimo poudariti pri njihovem preučevanju. V literaturi najdemo različne načine razvrstitve sistemov: npr. po načinu nastanka (naravni, umetni), stopnji abstrakcije (abstraktni, realni), vedenju v okolju (zapri, odprti, delno odprti), časovni odvisnosti (statični, dinamični), stopnji opredeljenosti (deterministični, stohastični, nedeterministični), tipu funkcioniranja (linearni, nelinearni), stopnji sestavljenosti (enostavni, sestavljeni, kompleksni), stabilnost (stabilni, nestabilni, indiferentni), načinu razvoja (determinističen, organističen, sociološki).

Klasifikacije sistemov po bistvu

Spoznavanje lastnosti sistema je temeljnega pomena za razumevanje njegovega delovanja ter za izbiro ustreznih metod za preučevanje njegovega obnašanja. Prevladuje mnenje, da sisteme lahko razdelimo na **formalne, naravne in družbene**.

Njihov medsebojni odnos lahko prikažemo z Vennovim diagramom klasifikacije sistemov po bistvu.

Slika 21 Vennov diagram klasifikacije sistemov po bistvu (Fink in sod. 1982) (Kljajić 1994: 130)

LEGENDA K DIAGRAMU:

Formalni ali abstraktni sistemi so zanimivi predvsem s teoretskega vidika. Njihovi elementi so abstraktni pojmi, v matematiki številke, simboli, v geometriji točka, premica, daljica, v lingvistiki črke. Razmerja med takšnimi elementi določa sistem pravil, ki jim rečemo aksiomi.

Naravni sistemi so podmnožica realnih sistemov, ki so nastali neodvisno od človekove volje in želje in delujejo, se razvijajo, rastejo in razpadajo po določenih naravnih zakonih. Sem sodijo astronomski, geofizični, meteorološki, biološki itn. sistemi. Naravni sistemi so naravno okolje umetnih, čeprav se **naravni sistemi lahko pojavljajo kot deli** (podsystemi ali elementi) **umetnih sistemov**. **Človek** kot vrsta biološkega sistema je npr. osnovni element organizacijskih sistemov, v katerih ga lahko preučujemo kot sociološko, ekonomsko, psihološko bitje itn. Med naravnimi in umetnimi sistemi ni popolnoma ostre in jasne meje.

Družbeni sistemi sestavljajo skupine ljudi, ki so po nekem pravilu med seboj povezani, da bi dosegli določene cilje. Naše znanje o teh sistemih je pretežno intuitivno. Odnosov, razmerij in značilnosti teh sistemov ne moremo v celoti razumeti, ne da bi bili vanje vključeni.

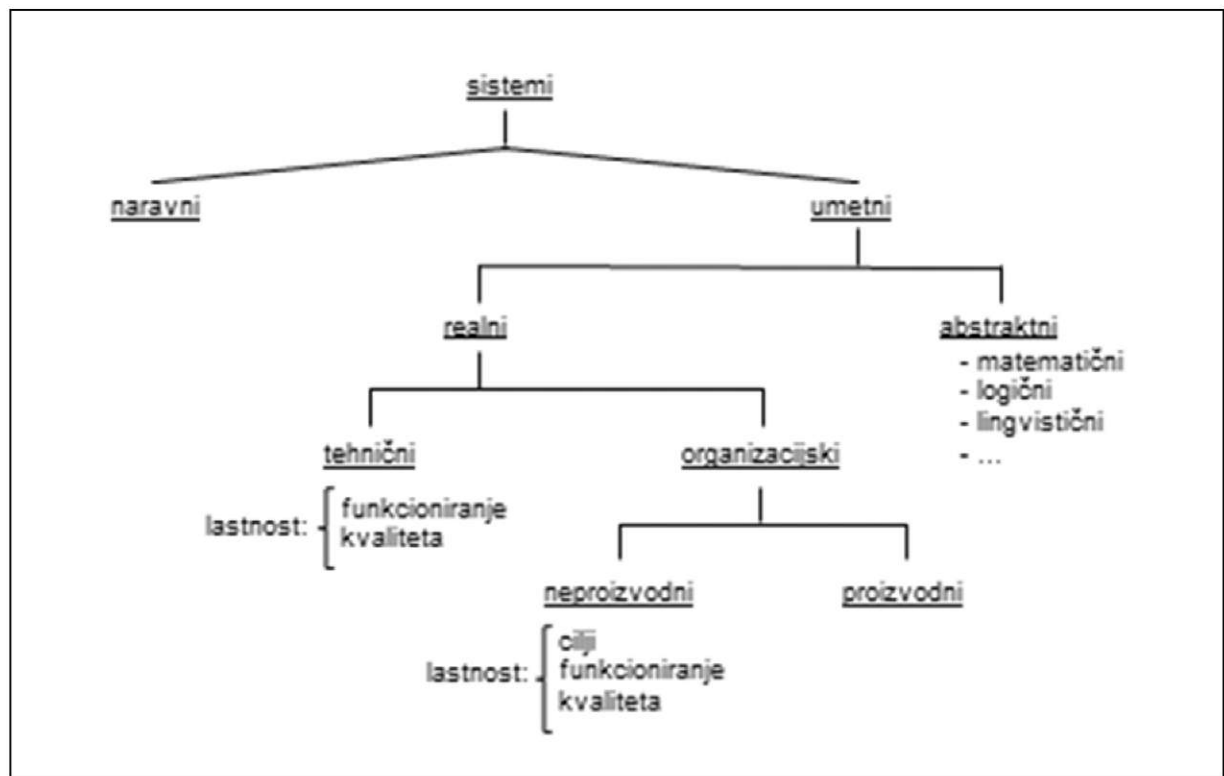
Tehnični sistemi so presečna množica formalnega in naravnega sistema. So zgrajeni in delujejo na podlagi naravnih zakonov (hidroelektrarna, televizor, računalnik). Njihova lastnost je funkcija in kvaliteta, ki jim jo je določil tvorec. Zunaj tega se ne morejo identificirati.

Moralni sistemi so presečišče formalnih in družbenih sistemov. To so skupine ljudi, ki so združeni v neki formalni strukturi iz določenih interesov, da bi dosegli skupne cilje (npr. države, športna društva, politične in religiozne organizacije).

Ekološki oz. okoljski sistemi so presek naravnih in družbenih sistemov.

Organizacijski sistemi prekrivajo vse tri osnovne razrede sistemov, npr. delovna organizacija s svojo organizacijsko strukturo, s stroji, delovnimi sredstvi in ljudmi. Glede na cilje lahko organizacijske sisteme razdelimo na produkcijske sisteme, ki se uresničujejo z ustvarjanjem nove materialne vrednosti, in moralne sisteme, ki se uresničujejo z ustvarjanjem moralnih, duhovnih vrednosti. Za razloček od drugih sistemov so cilji organizacijskih sistemov dinamični in se v skladu z izkušnjami spremenijo obenem z razvojem sistema samega. (Po Kljajić 1994: 132)

Klasifikacija sistemov po nastanku, bistvu in ciljih

Slika 22 Klasifikacija sistemov po nastanku, bistvu in ciljih (Kljajić 1994: 133)

Sistemi so po stopnji sestavljenosti enostavni, sestavljeni in kompleksni:

Enostavni sistem je lahko po obsegu in masi zelo velik, vendar so njegovi upravljalni procesi zelo preprosti. **Sestavljeni** sistem je tisti, ki za svoje delovanje potrebuje veliko količino upravljaljskih impulzov, kar je v sorazmerju s številom objektov sistema. Potreben je čas za izbiro upravljaljskih akcij in veliko število informacij. Pri takšnih sistemih zasledujemo množico ciljev in kriterijev, ki poleg tega, da niso dovolj znani, so praviloma še nasprotujoči. Zgoraj omenjene probleme rešujemo ustrezno izbranim strukturam, tako da se preseže časovna in informacijska bariera. **Kompleksni sistem** je tisti, pri katerem so odnosi med elementi sistema zapleteni, pri čemer elementov pogosto niti ne moremo definirati, obnašanje sistema kot celote pa težko predvidevamo. Tu ne gre za fizično maso ali volumen sistema, pač pa za njegovo strukturo. (Kljajić 1994: 146)

Odprti sistemi so tisti, ki izmenjujejo energijo, material in informacije z okoljem in se gibljejo pod vplivom zunanjih in notranjih vplivov; z metodološkega vidika so to zapleteni sistemi. Ko gre za **organizacijske sisteme** v procesu modeliranja, je težko razmejiti interese subjekta od objektivnih interesov modeliranja. S tega stališča so organizacijski sistemi kompleksni odprti sistemi. Kompleksni odprti sistemi so **tudi biološki sistemi**, vendar so odnosi med elementi biokemične in elektromagnetne narave, zanje veljajo naravni zakoni. Človekov interes je v procesu preučevanja minimalen, razen ko človeka preučuje kot osebnost. **Zaprta sistemi** svojo popolnost plačujejo z veliko stopnjo izolacije.¹⁷⁸

(4) Osnovni principi sistema

Elementi sistema, odnosi med elementi, okolje sistema

Osnovni principi sistema so elementi sistema, odnosi med elementi in okolje sistema. **Sistem** je množica **elementov**, med seboj povezanih v delujočo celoto v svojem okolju. Vse elemente, ki ne pripadajo obravnavanemu sistemu, imenujemo **okolje sistema**. Okolje na različne načine vpliva na delovanje in odzive sistema, prav tako kakor sistem vpliva na svoje okolje. (Kljajić 1994: 13).

Elementi okolja, ki vplivajo na elemente sistema, so **elementi okolja** ali **okolje sistema** v ožjem smislu, usmerjene puščice pa **vhodi v sistem**. Podobno velja za izhodne povezave sistema in okolja. Elementi sistema, ki so v povezavah na vhodu ali izhodu sistema z okoljem, so vhodni oz. izhodni elementi. Redkokdaj so vsi elementi sistema neposredno povezani s svojim okoljem. Vhodna dejstva ali vhodne vrednosti predstavljajo vpliv ali delovanje okolja na sistem; imenujemo jih vhodi sistema (*input*). Izhodne vrednosti ali spremenljivke, prek katerih zaznavamo vplive sistema na svoje okolje, so izhodi sistema (*output*). Množica vhodnih spremenljivk oz. vplivov na sistem vsebuje poleg koristnih (tj. tistih, ki vplivajo na sistem v smislu doseganja njegovega cilja) tudi nezaželena dejstva, ki jim rečemo motnje.

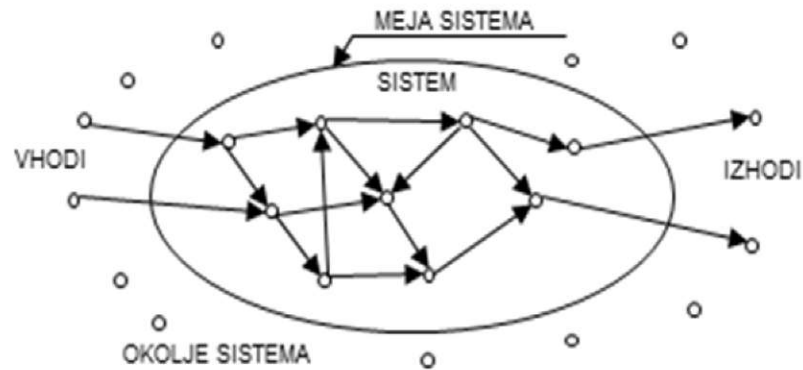
Struktura in delovanje sistema

Elementi imajo končno število zvez in odnosov z drugimi elementi in tvorijo **strukturo sistema**. Raznolikost sistema pa določa značilnost sistema kot celote. Isti množici elementov je namreč možno za podobno funkcionalnost prirediti različne razporede elementov. Razporedu elementov v sistemu pravimo struktura.

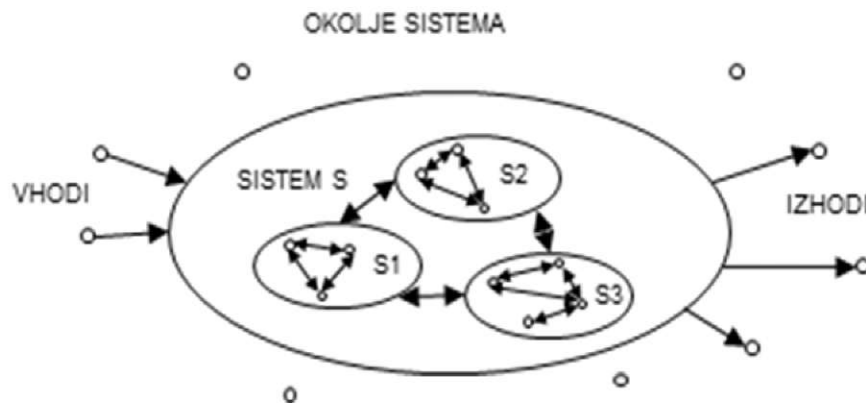
Manjše enote podsistema, ki so zgrajene iz elementov, so podsistem. Tudi podsistem je lahko deležen systemskega pristopa, s tem, da je njegovo relevantno okolje zveza z lastnim

¹⁷⁸ Ali je institucionalno varovana kulturna dediščina zaprt sistem? Ali to hoče biti? Ali to mora biti, če bi hotela ohraniti svoje lastnosti?

sistemom.¹⁷⁹ Sistemi, katerih elementi so povezani z okoljem, so odprti sistemi, v nasprotnem pa zaprti. Meja sistema z okoljem, kot tudi pojma element in sistem, so konceptualne narave in jih ne smemo jemati togo, kot nekaj dokončnega.

Slika 23 Povezanost elementov v sistemu in z okoljem (Kljajić 1994: 14)

Slika 24 Struktura sistema, sestavljenega iz podsistemov (Kljajić 1994: 15)

Relativnost pojma element in sistem

Elementi so najmanjše enote sistema, ki jih ne moremo in/ali nočemo naprej deliti. Zaradi tega je pojem “element” relativen, odvisen od načina gledanja na sistem. Tako je neki element v konkretnem sistemu lahko podsistem, z drugačnega stališča pa kompleksen sistem. Ta značilnost je posledica hierarhične integracije elementov v kompleksnejše strukture (npr. pridelci, atomi, molekule, celice, organi, organizmi, človek, družba, univerzum itn.).

Teorija sistemov med drugim preučuje značilnosti obnašanja sistemov različnih notranjih zgradb – struktur in išče njihove splošne lastnosti.

¹⁷⁹ V takšnem odnosu sta podsistem institucionalno varovana kulturna dediščine in sistem poselitve.

Razmerja med elementi sistema kot cilj preučevanja splošne teorije sistemov

Razmerja med elementi sistema oz. njihove medsebojne povezave označujejo zveze, odvisnosti in vplive med elementi sistema ali okolja. **Z njihovim preučevanjem lahko pridemo do zakonitosti obnašanja sistema, ne da bi pri tem nujno poznali bistvo elementov.** (Kljajić 1994: 15–6).

Struktura in sistem

Pojem struktura je zelo pogost v sodobni znanosti, zlasti pri obravnavah na videz različnih manifestacij sistemov. Tako so pogosti izrazi matematične strukture (topološke, algebrajske), živčne strukture, lingvistične, organizacijske itn.¹⁸⁰

V vsakem primeru se beseda **struktura nanaša na sistem oz. na tip organiziranosti njegovih elementov v celoti**. Brez dvoma strukturo tvorijo elementi, toda ti so podrejeni celoti sistema, ko nanjo vplivajo. Lastnost celote je različna od vsote lastnosti elementov.

Splošnost pojava strukture in elementov različnih sistemov je motiv za preučevanje in formalizacijo struktur. Struktura sistema ima pomembno vlogo pri opisu sistema ter razumevanju njegovega obnašanja in delovanja.

Struktura kot merilo sestavljenosti, kompleksnosti sistema

Strukture ne smemo gledati kot nekaj večnega in nespremenljivega. **Struktura se spreminja skladno s cilji in okoljem, tako da omogoča najboljše delovanje sistema.** Proces prilagajanja sistema novi situaciji s spremembo lastnosti elementov ali s spremembo strukture (razpored odnosov in vezi elementov) je **adaptacija**.¹⁸¹

Strukture so lahko zelo različne, od zelo preprostih pri enostavnih sistemih pa do zelo kompleksnih pri velikih sistemih. **Struktura je lahko merilo sestavljenosti oz. kompleksnosti sistema.** Sistemske strukture so večpomenske in določljive s ciljem preučevanja.

Za strukture so značilne naslednje lastnosti (Piagret 1987; v: Kljajić 1994: 23):

- **totalnost**, nanaša se na celovitost množice elementov, ki se ločijo iz okolja,
- **transformacija**, lastnost novih povezav med elementi množice,
- **avtoregulacija**, lastnost zaprtih transformacij, katerih cilj je ohranjanje lastne strukturiranosti.

Merila za določitev struktur

Strukturo sistema dobimo z abstrakcijo sistemskih relacij, tj. z upoštevanjem nespecifičnih relacijskih konstant (Mesarovič 1964). Struktura sistema ni enopomenska, niti ne obstajajo pravila, po katerih bi jo natančno določili. **Raziskovanje strukture je v bistvu kreativen raziskovalni proces in ostaja v domeni intuitivnih postopkov.** Pri tem je treba jasno razlikovati tisto, kar raziskovalec spozna za strukturo, od tistega, kar pojav, ki ga preučujemo, dejansko je. (Kljajić 1984: 21–3)

¹⁸⁰ Struktura: ustroj, (organizacija), sklad, sestava, notranja zgradba. Strukturalizem označuje smer v novejšem jezikoslovju, ki proučuje predvsem jezikovno strukturo, France Verbinc. Slovar tujk, 6. izdaja. Ljubljana, 1979.

¹⁸¹ Primer: Prenova mest z vnašanjem nove vsebine, v primerih, ko se oblike iz spomeniškarstvenih razlogov ne dovoli spreminjati.

(5) Sistem kot celota iz več delov

Sistem lahko intuitivno razumemo kot **celoto**, sestavljeno iz dveh ali več elementov, pri čemer:

- vsak od njiju/njih lahko vpliva na lastnost sistema,
- nobeden od njiju/njih ne more neodvisno od drugih vplivati na spremembe celote,
- noben podsistem ne more neodvisno vplivati na delovanje celote (Acoff 1994).

Sistem je celota, večja od vsote svojih delov in ne more biti reducirana nanje. Ali drugače: sistem ne more biti razdeljen na dva ali več neodvisnih delov, v tem primeru bi imeli opraviti z dvema ali več novimi sistemi.

Russelov paradoks celovitosti

Pri pojmu celota se nujno pojavlja pojem dela celote, delca. O tej povezavi so razpravljali mnogi teoretiki, med njimi tudi Bertrand Russel. Poznan je **Russelov paradoks celovitosti**, do katerega pridemo pri teoretičnem preučevanju in na osnovi praktičnih izkušenj s sistemi: delovanja posamičnega organa, ni mogoče razumeti, če ga obravnavamo izolirano od organizma, še težje je organizem razumeti samo kot vsoto organov in njihovih funkcij. To se ne kaže tako izrazito pri tehničnih sistemih, kjer je tvorec načrtoval sistem na osnovi zamisli oz. načrta o sistemu kot celoti, v katero je vgradil tudi lastnosti posamičnih elementov. **Ideja o celoti se pojavi zato, ker elementarni deli posamič niso zmožni opravljati določenih, kvalitetno novih funkcij.** V okviru celote element ni več izoliran, njegovo obnašanje določa delovanje celote. (Kljajić 1984: 130)

(6) Cilj preučevanja splošne teorije sistemov

Po Kljajiću (1984: 41) je sam pojem cilja neločljivo povezan s pojmom sistema, kajti cilj je tista prvina sistema, ki določa elemente in njihov razpored v sistemu tako, da sestavljajo celoto, ki kaže določeno obnašanje v danem okolju.

Cilj je vsekakor skupna lastnost vseh sistemov. Za vesolje kot evolutivni sistem ne moremo odgovoriti, kaj je njegov cilj. Vemo, da se obnaša in razvija na podlagi naravnih zakonov. Tudi biološki sistemi sledijo svojim ciljem. Na osnovi tega, kakšnim ciljem sledimo, je določen naš svetovni nazor. In to velja tudi v nasprotni smeri. Splošno prevladuje misel, da imajo naravni sistemi tri osnovne cilje: obstanek, rast in razvoj. Na srečo je cilj umetnih sistemov lažje opredeliti, ker ga postavlja človek sam, skladno s svojim znanjem, željami in možnostmi.

Cilj sistemskih filozofov: Laszlov cilj je sintetična filozofija, izpeljana iz naravnih sistemov, s pomočjo katere naj bi odkrili smisel življenja. To pa ni le problem filozofov in sociologov, pač pa predvsem psihologov, kot so Viktor Frankl in mnogi drugi, ki poudarjajo pomen smisla. (Kljajić 1994: 136)

To pa se povezuje z vprašanjem zakaj?

Če sedanja doba odgovarja na razvojno vprašanje kako (trajnostno, sonaravno ipd.), pa je odgovor na vprašanje zakaj in kam verjetno še daleč.

4.2. PROSTOR KOT SISTEM, OSNOVNI PROSTORSKI SISTEMI, OBRAVNAVANI V PROSTORSKEM PLANSKEM PROCESU

4.2.1 PROSTOR KOT SISTEM

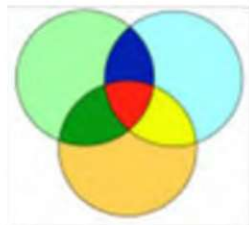
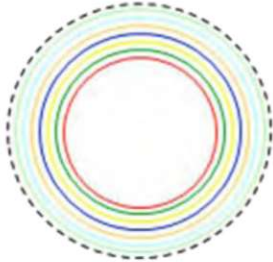
(1) Prostorski sistemi

Za izhodiščno opredelitev prostorskih sistemov bi lahko služilo filozofsko vprašanje, ali je prostor del hierarhično višje celote, stvarnosti, ki je sestavljena iz materialnih (naravnih) sistemov, družbenih sistemov in formalnih sistemov, ali pa se stvarnost deli na materialni (naravni), socialni in miselni (formalni) prostor. S tem vprašanjem se ta obravnava sicer neposredno ne ukvarja, pač pa se ga zaradi svoje systemske usmeritve zaveda.

Pojem **prostor** je v tej obravnavi poisten s pojmom planet oz. **narava** in posledično z vsem, kar je izpeljano iz narave – kar je nastalo v naravnem prostoru zaradi delovanja prav tako “naravnega pojava” – človeka in je v naravi pustilo trajno sled. Ob tem je preoblikovani naravni prostor tudi rezultat delovanja človekovih družbenih in formalnih (miselnih) sistemov.

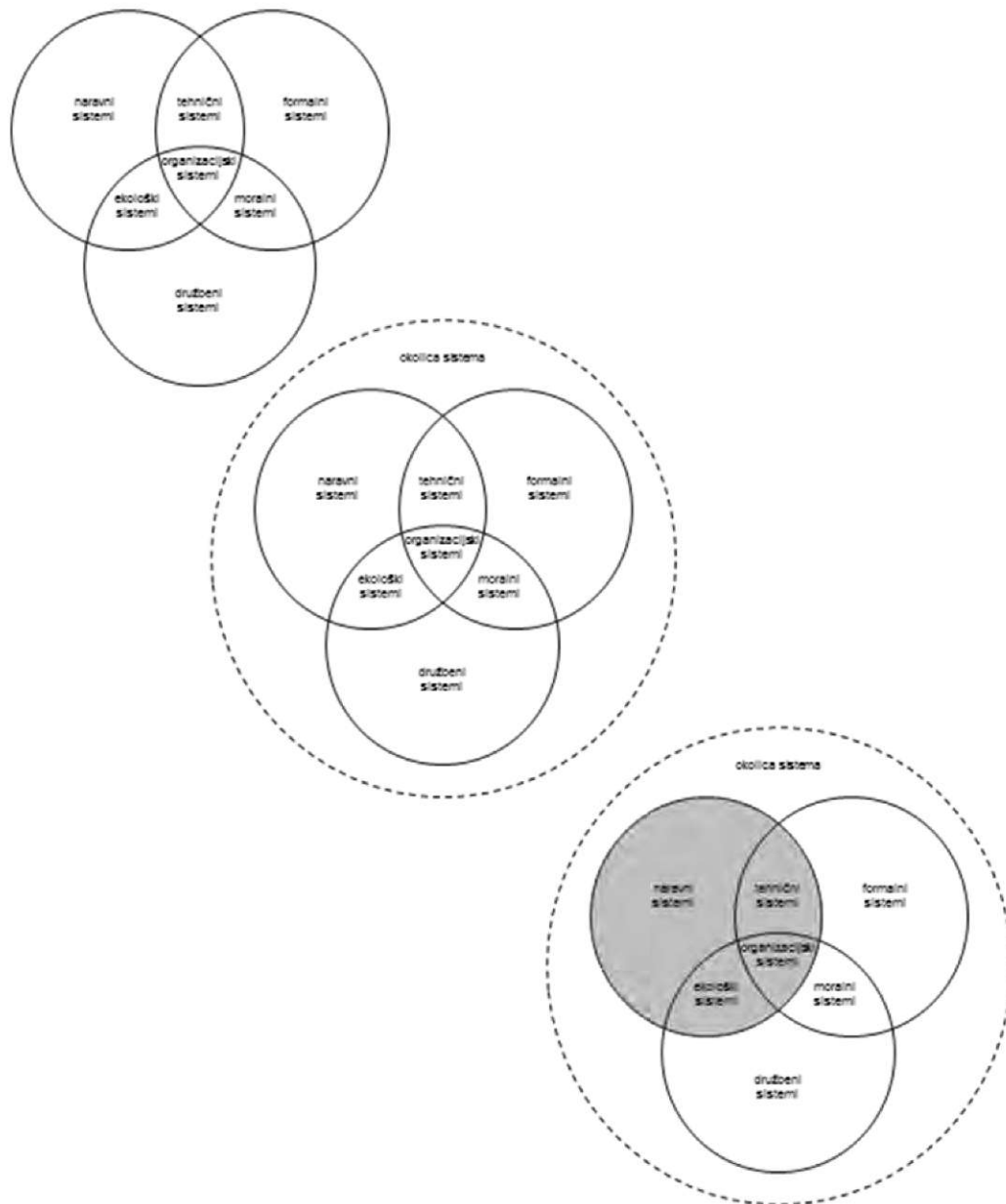

Slika 25

Prostorska stvarnost: človek spoznava okolje (planet, naravo) in sebe in spoznanja sistematično ureja

(2) Naravni in antropogeni prostorski sistemi

Človek (gr. *anthropos*) torej v **naravnem prostorskem sistemu** ustvarja **antropogeni prostorski sistem**.¹⁸² V tem procesu se zaradi navzočnosti in delovanja človeka naravni prostorski sistem spreminja in preoblikuje tako, da dobiva značilnosti kultiviranega naravnega sistema, dopolnjenega z antropogenimi elementi, elementi poselitvenega sistema. Za to spremenjeno naravno celoto (narava + človek), ki nastopa kot podsystem naravnega sistema, je splošno uveljavljeno ime kulturna krajina.

Slika 26 Od sistemov do prostorskih sistemov (Vennov diagram, v navezavi na Finka in sod. 1982)

¹⁸² Antropološki (gr. *anthropos* – človek); izhajajoč od človeka ali od človeka spremenjeno (antropogeno) okolje. Antropogeni dejavnik je vpliv človeka (skupnosti) na habitat oz. okolje npr. z ognjem, izsekavanjem ali spreminjanjem naravne sestave gozdov, pašo in košnjo, dreniranjem tal in urejanjem nasadov oz. krajine na splošno, gradnjo različnih objektov, sistemov in mrež v naravnem okolju. (A. Lah, 1995)

4.2.2 NARAVNI IN ANTROPOGENI PROSTORSKI SISTEMI OBRAVNAVANI V PROSTORSKEM PLANSKEM PROCESU

(1) Prostorski sistemi kot prostorske sestavine

V prostorskem planskem procesu se srečujejo številni naravni in antropogeni prostorski sistemi. V prvi vrsti so to sistemi, ki bi jih lahko povezali s pojmom "prostorske sestavine", in obsegajo tako naravne kakor od človeka ustvarjene sestavine prostora.¹⁸³

S povezovanjem t. i. prostorskih sestavin v na določen način smiselno povezane sklope se je v praksi prostorskega planiranja uveljavila "delovna" opredelitev različnih skupin prostorskih sistemov: npr. naravni sistem, sistem naselij, sistem centralnih krajev, sistem poselitve, sistem infrastrukture, vodni sistem, sistem kulturne krajine.

V prostorskem planiranju so se oblikovale naslednje tri skupine sistemskih področij:

- sistem kulturne krajine,
- sistem poselitve,
- infrastruktura.

(2) Izhodišče za opredelitev osnovnih prostorskih sistemov obravnavanih v prostorskem planskem procesu (po predlogu iz te naloge)

V tej obravnavi je sistemska analiza prostora opravljena **s ciljem, da se opredeli mesto institucionalno varovane kulturne dediščine v prostorskih sistemih** in posledično **tudi v prostorskem planskem procesu**. Za izhodišče je pri tem služila opredelitev osnovnih **antropogenih prostorskih sistemov**, izhajajoč iz **narave** kot "zibelke človeštva".

V nalogi so uporabljeni izrazi, ki so že uveljavljeni na področju prostorskega planiranja (kulturna krajina, poselitve), pokazalo se je za potrebno, da se uveljavljena delitev dopolni s **sistemom kultivirane narave**, s tem je mogoče natančneje opredeli sistem kulturne krajine in sistem poselitve.

Osnovni prostorski sistemi, obravnavani v prostorskem planskem procesu, po predlogu te obravnave, so:

- **naravni** prostorski sistemi in
- **antropogeni** prostorski sistemi.

Antropogeni prostorski sistemi se delijo na:

- sistem **poselitve** kot ožji antropogeni prostorski sistem (s sistemom naselij in objekti),
- sisteme **kultivirane narave** (sistemi gozdnih površin, kmetijskih zemljišč itn.),
- sisteme **kulturne krajine** kot širšim antropogenim prostorski sistemom.

Za kultivirano naravo je mogoče reči, da je v osnovi še vedno naravni prostorski sistem, ki ga človek izkorišča v okviru določenih dejavnosti.

¹⁸³ Pojem "prostorske sestavine" po zakonu o urejanju prostora (Uradni list SRS, št. 18/1984) opredeljuje enega od treh delov dolgoročnega plana (ostala dva sta ekonomske in družbene sestavine). Pojem se je ohranil, čeprav družbeno in ekonomsko planiranje po zakonu o planiranju v prehodnem obdobju ni več sestavina dolgoročnega plana. Pojem **prostorske sestavine**, ki je uporabljen v tej nalogi se uporablja za opredelitev dejanskih **posameznih sestavin** prostora (gozdovi, rude, vode, prst, naravna dediščina, kulturna dediščina itd.), za katere "skrbijo" posamezni vladni resorji in ki so lahko tudi predmet prostorskega planiranja.

Antropogeni prostorski sistemi so v obravnavi poglobljeni na področju elementov in struktur poselitvenega sistema, ki na drugem nivoju sami predstavljajo sisteme.

(3) Hierarhija in tipologija prostorskih sistemov v prostorskem planskem procesu

Hierarhijo in tipologijo prostorskih sistemov je mogoče določiti po različnih merilih, npr. po načinu nastanka, na osnovi časovne zaporednosti pri njihovem nastanku, po kriteriju samozadostnosti in odvisnosti, stopnji sestavljenosti, stabilnost, po načinu razvoja.

Časovna zaporednost nastanka prostorskih sistemov

Po kriteriju zaporednosti nastanka bi prostorske sisteme lahko označili kot primarne, sekundarne in terciarne itn.

Primarni prostorski sistemi planeta Zemlja so vsi naravni sistemi. **Sekundarni** prostorski sistemi planeta Zemlja so nastali s pojavom človeka. Delovanje človeka pa se razen z vzpostavljanjem antropogenega prostorskega sistema v naravnem sistemu (pretežno "kot dodajanja" na naravni sistem, čeprav gre pravzaprav za uporabo in preoblikovanje naravnih surovin) odraža tudi na način, da se ta dva sistema med seboj vedno bolj prepletata in navidezno "skupno" delujeta. Stopnja in vrsta te prepletenosti se odraža v sistemu tako imenovane kulturne krajine¹⁸⁴, ki bi ga lahko označili tudi kot "sintezni" ali **terciarni** prostorski sistem.

Prostorski sistemi po kriteriju samozadostnosti in odvisnosti

Po kriteriju samozadostnosti in odvisnosti bi lahko delili prostorske sisteme na **samozadostne** (naravni prostorski sistemi) in **odvisne** (antropogeni prostorski sistemi), so odvisni od naravnih prostorskih sistemov.

I. nivo		II. nivo	III. nivo
človek + narava	človek posega v naravni prostor	=>	=>
	z objekti, (stavbami) in napravami	poselitev – ožji pojem – človekova bivališča	poselitev – širši pojem – kulturna krajina
	z obdelovanjem kmetijske zemlje, kopanjem rud, regulacijo voda ipd.	kultivirana narava	

Slika 27 Hierarhija prostorskih sistemov po njihovem nastanku

Institucionalno varovana kulturna dediščina kot del prostorskih sistemov

V obravnavi je treba odgovoriti na naslednji vprašanji:

- Ali je institucionalno varovana kulturna dediščina samostojen prostorskih sistem?

Kakšno je sicer mesto institucionalno varovane kulturne dediščine v prostorskih sistemih?

¹⁸⁴ Pojem je prevzet iz prostorskega planiranja.

(4) Predstavitev hierarhične stopnje obravnavanih prostorskih sistemov

Kot osnovni sintezni prostorski sistemi so v nalogi obravnavani:

- naravni sistem,
- sistem kultivirane narave,
- sistem poselitve,
- sistem kulturne krajine.

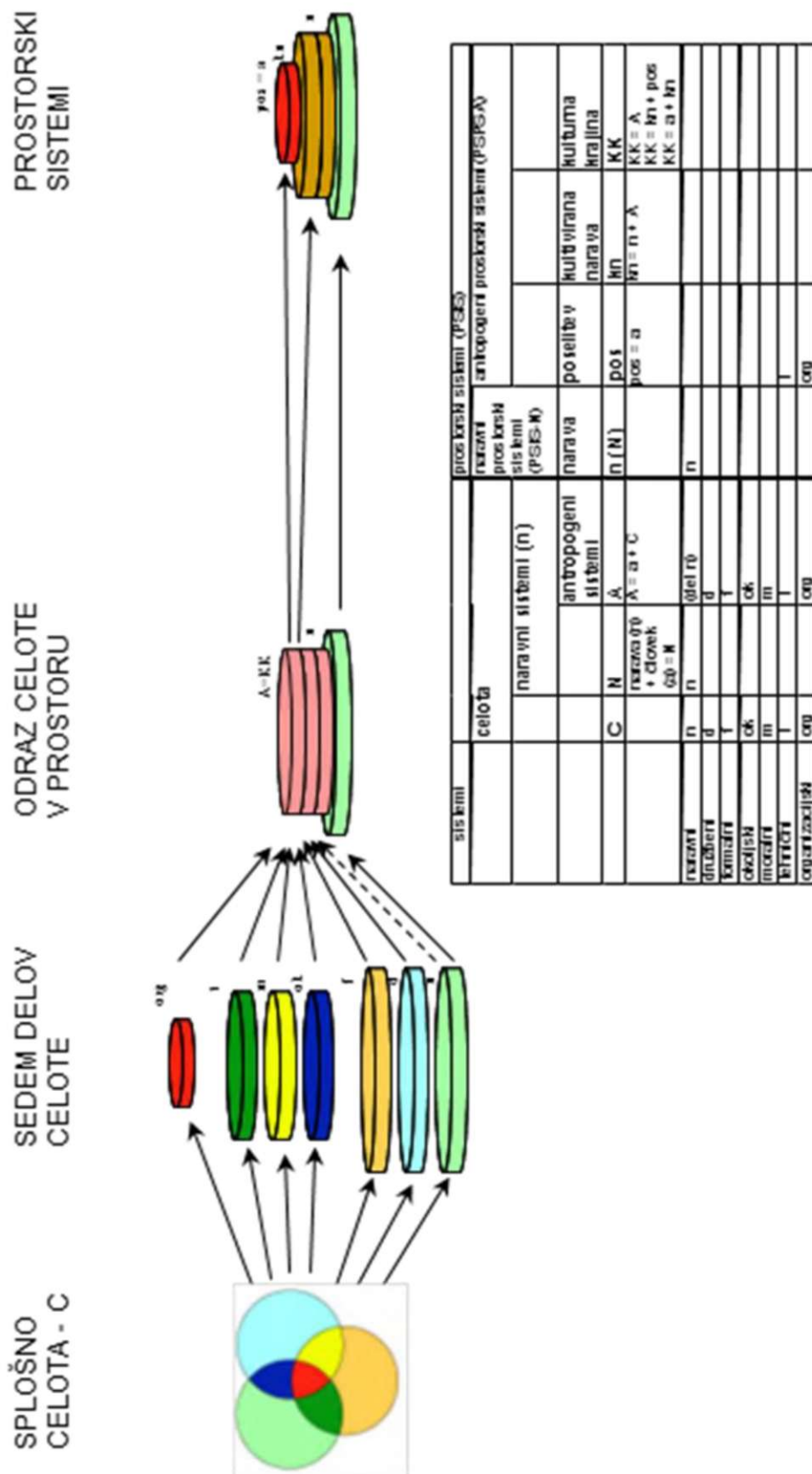
V tej nalogi je podrobneje obravnavan sistem poselitve kot okolje institucionalno varovane kulturne dediščine

PLANET IN ČLOVEK DVA DEJAVNA SISTEMA V STVARNOSTI	HIERARHIČNA STOPNJA SISTEMA	EVID. ŠT. SISTEMA – V TEJ NALOGI	OSNOVNI PROSTORSKI SISTEMI
NARAVNI SISTEM	I.	I.	NARAVA
	I.a	II.	KULTIVIRANA NARAVA
	III.	III.	KULTURNA KRAJINA
ANTROPOGENI SISTEM	II.	IV.	POSELITEV
	II.a	V.	NASELJE – NASELITVENA STRUKTURA
	II.b	VI.	OBJEKT

Slika 28 Osnovni sintezni prostorski sistemi v prostorskem planskem procesu s hierarhično in evidenčno oznako

sistemi po Finku in sod.				prostorski sistemi (PSIS)			
	celota			naravni prostorski sistemi (PSIS-N)	antropogeni prostorski sistemi (PSIS-A)		
	naravni sistemi (n)						
			antropogeni sistemi	narava	poselitev	kultivirana narava	kulturna krajina
	C	N	A	n (N)	pos	kn	KK
		narava (n) + človek (a) = N	A = a + C		pos = a	kn = n + A	KK = A KK = kn + pos KK = a + kn
naravni	n	n	(del n)	n			
družbeni	d		d				
formalni	f		f				
okoljski	ok		ok				
moralni	m		m				
tehnični	t		t		t		
organiza- cijski	org		org		org		

Slika 29 Tabelarna predstavitev povezave sistemov s pomočjo teorije množic

Slika 30

Od sistemov do prostorskih sistemov, obravnavanih v prostorskem planskem procesu

4.2.3 PREDSTAVITEV OSNOVNIH (SINTEZNIH) PROSTORSKIH SISTEMOV IN NJIHOVIH MEDSEBOJNIH ODNOSOV Z VENNOVIMI DIAGRAMI IN TEORIJO MNOŽIC IN NJIHOVA POVEZAVA Z INSTITUCIONALNO VAROVANO KULTURNO DEDIŠČINO

Osnovni sintezni prostorski sistemi obravnavani v prostorskem planskem procesu so:

- naravni sistem
- sistem kultivirane narave
- kulturno krajinski sistem
- sistem poselitve

(1) Narava – naravni prostorski sistem

Opis: Naravni sistem je primarni prostorski sistem tega planeta. Naravnani prostorski sistem sestavljajo geotološka osnova, relief, klima, voda, rastline, živali in človek.

Po Lahu (1995) »je narava od človeka neodvisen predmetni svet in sile, ki v njem delujejo, to je celota vseh pojavov, ki sestavljajo sfero zemeljskega površja, v kateri živimo. Človek je del narave«.

Delovanje: Za naravni prostorski sistem je značilno, da je že vzpostavljen v svoji popolnosti in sklenjenosti, je uravnotežen in samozadosten. Njegova vrednost ni vprašljiva – naravni prostorski sistem je vrednota sama po sebi.

Vendar pa je po Darwinovi teoriji o razvoju živih bitji narava proizvedla tudi svojega lastnega »preoblikovalca«, misleče bitje, človeka. Človek posega v naravni sistem, ga uporablja, izrablja in preoblikuje, s tem pa ga tudi sili iz njegovega ravnovesja, kar postaja problem, ki pa lahko najbolj prizadene človeka samega.¹⁸⁵

Odnos do drugih prostorskih sistemov: Naravni sistem je uravnotežen in samozadosten. Obstaja nevarnost, da ga t.i. antropogeni prostorski sistem spravi iz ravnovesja.

Slika 31 Tropski pragozd (vir: internet)

¹⁸⁵ Opozorila okoljske vede gredo v to smer – splošni in največji problem sodobnega razvoja je uresničevanje svetovnega dogovora o trajnostnem razvoju iz konference Združenih narodov v Riu de Janeiru, 1992 (Agenda 21).

OZNAKA NARAVNEGA SISTEMA V PROSTORSKIH SISTEMIH, POVEZAVE Z DRUGIMI PROSTORSKIMI SISTEMI

I. naravni prostorski sistem (identifikacijska številka I)

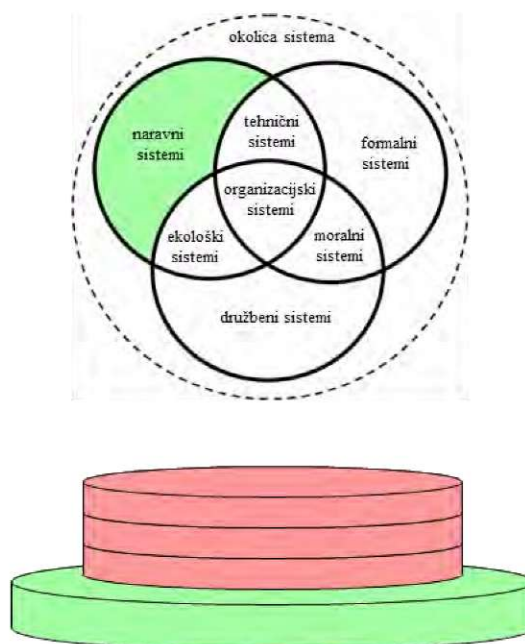
II. primarni prostorski sistem (mesto v hierarhiji prostorskih sistemov)

n - **naravni prostorski sistem** (narava brez delovanja človeka, t.i. prvobitna narava)

$$N = n + A$$

A - **antropogeni prostorski sistem** (človek in posledice bivanja človeka v prostoru)

N - **narava + človek** (človek je kot del narave podvržen biološkim zakonitostim)

Slika 32 Naravni sistem v razmerju z drugimi prostorskimi sistemi (Vennov diagram)

(2) Kultivirana narava – sistem kultivirane narave

Opis: Za kultivirano naravo je mogoče reči, da je v osnovi še vedno primarni – naravni prostorski sistem, ob tem pa zaradi stalnega spreminjanja, ki je povezano s potrebami človeka, tudi del antropološkega prostorskega sistema.

Naravni prostorski sistem v pomenu kultivirane narave razumemo kot poseganje človeka v naravne sisteme Zemlje. To pomeni, da človek kultivira prst, izkorišča vode, izkopava rude; gre za vsakršno poseganje v naravo in njeno preoblikovanje, ki je posledica naselitve človeka in ki ni gradnja naselij in objektov, temveč preoblikovanje narave zaradi gospodarskega ali katerega drugega procesa.¹⁸⁶

Delovanje: Za »uporabljeni« naravni prostorski sistem – kultivirano naravo – velja, da je v osnovi še vedno naravni sistem, vendar pa so nekatere njegove značilnosti zaznamovane z delovanjem človeka. Če človek opusti delovanje na teh sistemih, oz. če se človekov vpliv odstrani, se po določenem času bolj ali manj povrnejo v »prejšnje« naravno stanje.

Odnos do drugih sistemov: Sistem kultivirane narave je povezan z razvojem človeške družbe, z »razvojem proizvodnih sil«. Povezan je z določenim načinom življenja, posredno pa tudi z določenim načinom gradnje in oblikovanjem poselitvenega vzorca.

Slika 33 Desni breg Lahinje pri Geršičih, marec 2003, foto MHP

¹⁸⁶ **kulturen:** nanašajoč se na kulturo, **kultiviran:** ki ima splošno veljavnim načelom, normam, pravilom, ustrezajoče lastnosti (kultiviran svet, kultivirana rastlina), **kultivirati:** načrtno se ukvarjati s pripravo zemlje za rast rastlin; načrtno se ukvarjati z rastlinami, zlasti v gospodarske namen, **kultivator:** kdor kaj kultivira, gojitelj; ta ljudstva so bila prvi kultivatorji tega puščavskega sveta (SSKJ, 1993). V tej nalogi je izraz kultiviran uporabljeno v pomenu – da se je od človeka še nedotakljive narave človek dotaknil, jo uporabil in s tem pustil v njej sledi, vendar so to samo tiste sledi, ki so vidne na anravnih sistemih; k njim ni prištet celotni naselitveni sistem.

OZNAKA SISTEMA KULTIVIRANE NARAVE
POVEZAVE Z OSTALIMI PROSTORSKIMI SISTEMI

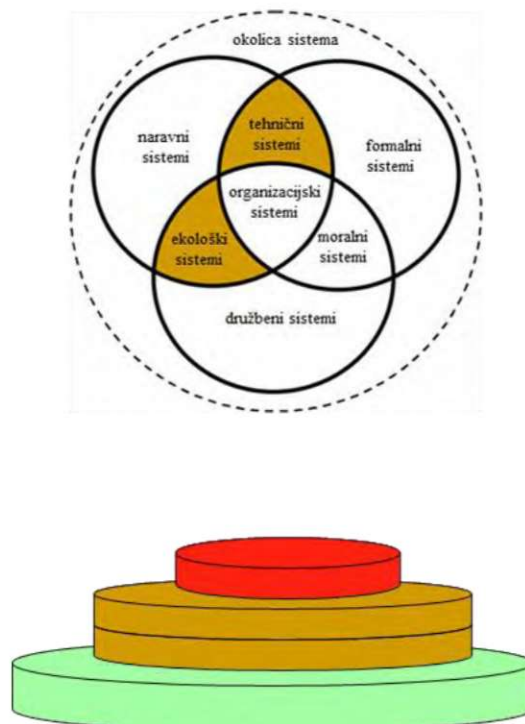
II. Sistem kultivirane narave (identifikacijska številka II.)

**(I.a) (v osnovi še vedno) primarni prostorski sistem
(mesto v hierarhiji prostorskih sistemov)**

kn => kultivirana narava

Sistem kultivirane narave “kn” obsega več podsistemov (npr. narava, izkoriščana kot energetski potencial, kot produkcijski potencial za pridobivanje hrane, kot gradbeni material itn.¹⁸⁷)

Sistem kultivirane narave “kn” je povezan z antropogenimi prostorskimi sistemi: s kulturno krajino, poselitvijo (in znotraj njega s sistemom stavb – objektov “e”, s sistemom skupin objektov “s” in sistemom povezav “I”).

Slika 34 Sistem kultivirane narave v razmerju z drugimi prostorskimi sistemi (Vennov diagram)

¹⁸⁷ S tem je ta sistem povezan tudi s kulturno dediščino; za določena področja oz. prostorske sisteme skrbijo posamezni resorji.

(3) Kulturna krajina – kulturno krajinski sistemi

Opis: Kulturna krajina je terciarni prostorski sistem, ki nastane kot celovita posledica človekovih posegov v prostor in je odsev njegove navzočnosti v prostoru. V tem pogledu je kulturno krajinski sistem **antropogeni prostorski sistem v širšem pomenu**.

Po Lahu (1995) "je kulturna krajina poseljena in spremenjena z delom ljudi".

Po kriteriju poseljenosti bi kulturno krajinski sistem lahko delili na kulturno krajino z gosto poselitvijo, z redkejšo poselitvijo ali brez (stalne) naselitve.

Delovanje: Osnova kulturno krajinskega sistema je narava, povod za nastanek sistema je človek, rezultat je preoblikovana narava, dopolnjena s človeškimi bivališči. Sistem kulturne krajine deluje po načelu ekosistemov.¹⁸⁸

Odnos do drugih sistemov: Sistem kulturne krajine je širši antropogeni prostorski sistem, v katerem je "bistveno večji delež narave" kot v poselitvi, ki je antropogeni prostorski sistem v ožjem pomenu. Vendar pa se oba sistema prepletata, kar kaže na značilno kompleksnost prostorskih sistemov. Sistem kulturne krajine "KK" je hierarhično najvišji antropogeni prostorski sistem: je sinteza poselitvenega sistema in sistema kultivirane narave. Okolje sistema kulturne krajine je naravni sistem.

Kulturna krajina kot zrcalo človekovega odnosa do prostorske stvarnosti

Kulturno krajinski sistem najceloviteje zrcali odnos človeka do prostorske stvarnosti. V kulturno krajinskem sistemu rezultirajo ne le vsi dosežki sodobnega človeka, temveč tudi vse, t. i. nepravilnosti, napake pri poseganju v prostorske sisteme. Postavlja se vprašanje, ali je človek s svojim znanjem, voljo, načeli, sposoben ta nov, kompleksen kulturno krajinski prostorski sistem oblikovati in upravljati na način, da ne bo v nasprotju s načeli nadrejenega sistema, to pa je sistem narave (in narava je tudi – človek).¹⁸⁹

Slika 35 Naselje Harje, v ozadju Stopce, marec 2003, foto MHP

¹⁸⁸ To bi lahko domnevali na osnovi tega, kakor je ekosisteme razložila ekologija.

¹⁸⁹ Vprašanje je, kaj je cilj človeka in družbe. Kakšna je smer razvoja, kaj so vrednote, kaj je mogoče, kaj se sme. Podobno kot pri genetski teoriji, gre tudi v tem primeru za etiko delovanja v sistemu vrednot!

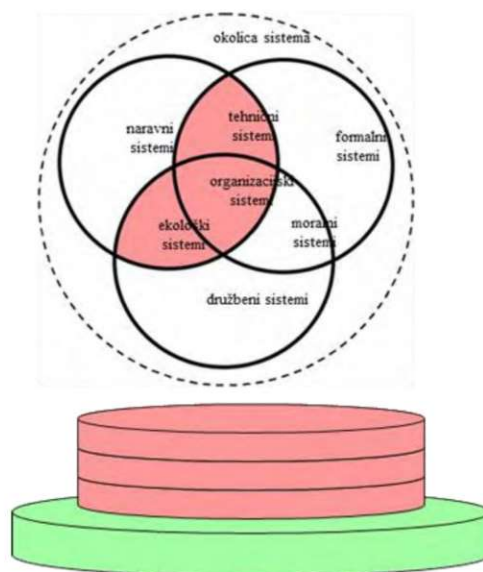
OZNAKA SISTEMA KULTURNE KRAJINE

POVEZAVE Z DRUGIMI PROSTORSKIMI SISTEMI

III. kulturno krajinski sistem (identifikacijska številka II)

(III.) terciarni prostorski sistem (mesto v hierarhiji prostorskih sistemov)

- A** => **širši antropogeni prostorski sistem**
- $A = KK$ => antropogeni sistem = kulturna krajina
- poseg v prostor** => element širšega antropogenega prostorskega sistema
- $KK = kn + pos$ => kulturna krajina = kultivirana narava + poselitve
- a** => **ožji antropogeni prostorski sistem**
- $a = pos$ => sistem poselitve
- $pos = e + s + l$ (grajeni del) => poselitve = element + skupina elementov + povezave
- pos => sistem poselitve (ožji antropogeni prostorski sistem)
- e => element sistema poselitve (stavba, objekt)
- s => skupina elementov, struktura sistema, ("naselje")
- l => povezave med elementi
- $KK = kn + (e + s + l)$**
- $KK = kn + pos = kn + (e + s + l)$
- $KK = kn + pos$ => poselitveni vzorec
prostorski izraz t. i. širšega sistema poselitve
- $pos = e + s + l$ => poselitvena mreža
prostorski izraz t. i. ožjega sistema poselitve.

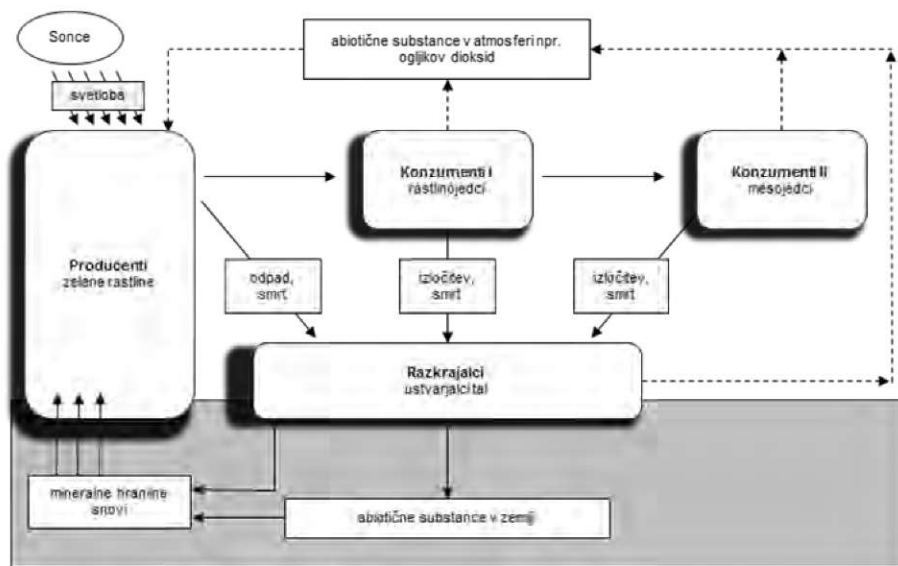

Slika 36 Sistem kulturne krajine v razmerju z drugimi prostorskimi sistemi (Vennov diagram)

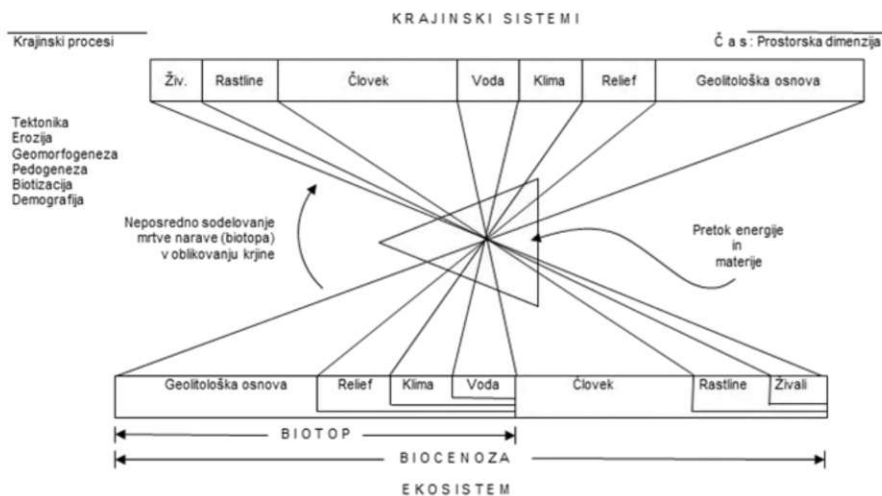
Nove sistemsko usmerjene znanosti o prostoru

Celovitejši pogled na kompleksnost določenih pojavov omogoča v novejšem času t. i. nova znanost: na eni strani ponuja celovitejši pogled na problematiko (npr. ekologija), na drugi strani pa sistematičen pristop k urejanju spoznanj o stvarnosti; je sistemska znanstvena usmeritev.

T. i. nova znanost, ki se izraža celovitejši pogled na prostorsko problematiko in preučuje predvsem stanja v naravi, je **ekologija**: "ekologija je biološka veda, ki proučuje odnose med organizmi ter njihovim živim in neživim okoljem, oziroma strukturo in delovanje **ekosistemov**. Ekološka spoznanja koristijo tudi drugim disciplinam pri kompleksni presoji razmer. Tako na primer s sinekologijo (ekologijo življenjskih združb), demekologijo (ekologijo populacij), **ekologijo človeka** (pogoji za življenje v naravi) z razlago ekološke energetike (zlasti 2. zakona termodinamike oz. entropije) in drugih zakonitosti narave obravnavamo gospodarjenje z naravo in uspešnost našega bivanja v njej." (Lah 1995)

Slika 37 Model ekosistema (Wilfing 1993: 81)

Slika 38 Krajinski sistemi (A. Stritar, Prostorsko planiranje iz ekoloških vidikov, *Sodobno kmetijstvo* 12, 1974; v: Gabrijelčič, 1985: 79)

(4) Poselitev – sistem poselitve

Opis: Sistem poselitve je antropogeni prostorski sistem v ožjem pomenu. Je grajeni del prostorskega sistema, ki ga je ustvaril človek, s tem da je preoblikoval naravne sestavine prostora, in obsega naselja, stavbe (objekte) in povezave med njimi.¹⁹⁰

Delovanje: Za antropogeni prostorski sistem poselitve velja, da je to tisti del antropogenega prostorskega sistema, ki je glede spreminjanja in preoblikovanja prostora edini dejaven in ki posredno in neposredno vpliva na oblikovanje sistema kultivirane narave in kulturne krajine. Pri tem je:

- osnova sistema poselitev naravni sistem v svoji kompleksnosti in človekom kot “krono stvarstva”;¹⁹¹
- povod in gibalno poselitvenega sistema je človek kot antropogeni del naravnega sistema;
- rezultat sistema so poselitvene strukture in vzporedno preoblikovanje naravnega sistema v kultivirano naravo in povezavo obeh sistemov v kulturno krajinski prostorski sistem.

Odnos do drugih sistemov: Za poselitev kot ožji del primarnega antropogenega prostorskega sistema je značilno, da je v družbi drugih dveh, kulturne krajine in sistema kultivirane narave tisti, ki vpliva na druga dva.

Kot rezultat delovanja človeka v naravnem sistemu pa se ustvarja antropogeni prostorski sistem, in sicer:

- **sistem kulturne krajine** – t. i. širši antropogeni prostorski sistem ($A = KK$),
- **poselitveni sistem** – t. i. ožji antropogeni prostorski sistem ($a = pos$).

Slika 39 Jesenice, 2003, foto MHP

¹⁹⁰ **Poselitev:** proces izrabe prostora za trajno naselitev ljudi, tudi stanje takšne rabe. Naravne danosti in socialno gospodarska stopnja razvoja določajo poselitveno strukturo prostora (kulturna pokrajina). (VSL, 1997/98).

¹⁹¹ Figuratивно – a vendar pomensko, človek je “neobvladljiv” in v tem smislu vladar nad prostorom – glede na dosedanje rezultate in opozorila okoljskih strokovnjakov – ne dovolj moder “vladar”.

OZNAKA SISTEMA POSELITVE

POVEZAVE Z OSTALIMI PROSTORSKIMI SISTEMI

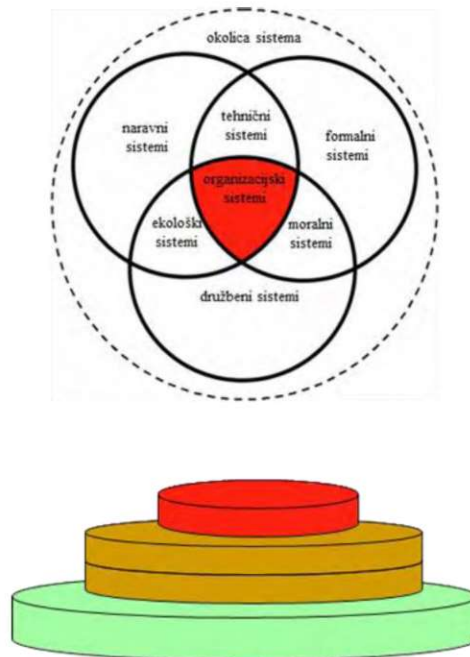
IV. sistem poselitve (identifikacijska številka IV)

(II) sekundarni prostorski sistem (mesto v hierarhiji prostorskih sistemov)

- A => širši antropogeni prostorski sistem
- A = KK => sistem kulturne krajine
- a => ožji antropogeni prostorski sistem
- pos => ožji antropogeni prostorski sistem
- pos = a = A – kn => grajeni del antropogenega prostorskega sistema je sistem poselitve – “pos”.**

Sistem poselitve je sestavljen iz elementov, njihovih povezav in struktur

- pos = e + s + I (grajeni del) => poselitev = element + skupina elementov + povezave**
- e => elementi sistema poselitve (stavba, objekt)**
- sistem elementov VI. (II.b)**
- s => skupine objektov, strukture sistema poselitve (“naselja”)**
- sistem skupin objektov – t. i. “naselij” V. (II.a)**
- I => povezave objektov in skupin objektov ali objektov in skupin z okoljem sistema poselitve – “pos”.**
- sistem povezav**

Slika 40 Sistem poselitve v odnosu do drugih prostorskih sistemov (Vennov diagram)

(5) Posebna lastnost antropogenih prostorskih sistemov – poselitvena dediščina POS in institucionalno varovana kulturna dediščina IKD

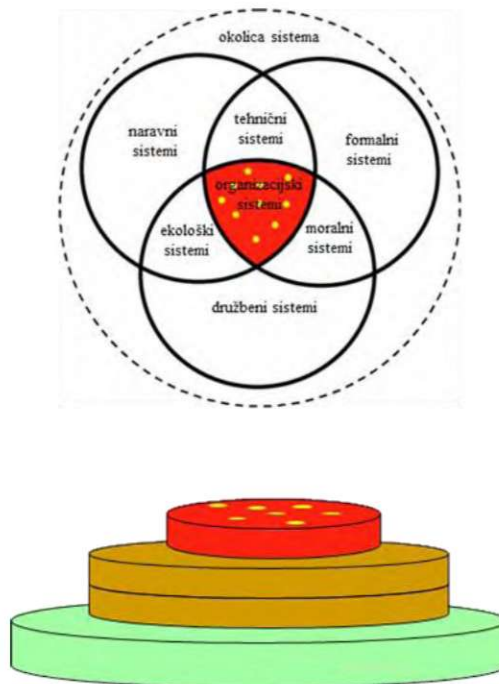
Poselitvena dediščina POS in IKD v istem skupnem sistemu

Poselitev zajema fizične sledi človekovega bivanja in ustvarjanja v naravnem prostoru. Te sledi se kažejo kot **naselitev** na določenem prostoru in kot različne oblike **poselitve** v tem prostoru.

Ker se naselitev in poselitev dogajata ne le v prostoru, temveč tudi v času, nastaja t. i. **poselitvena dediščina (POS)**. Poselitvena dediščina je v bistvu povezana s celotnim antropogenim prostorskim sistemom in njegovim spreminjanjem v času in prostoru.

Za posebno vredno poselitveno dediščino, oz. za posebno vrsto poselitvene dediščine je prepoznana t. i. **institucionalno varovana dediščina (IKD)**.¹⁹²

			POSELITVENA DEDIŠČINA
pos	=	POS	=> POS poselitvena dediščina
KD	=	IKD	=> institucionalno varovana kulturna dediščina
IKD	<	POS	=> sistem IKD je manjši od sistema POS
IKD	U	POS	=> sistem IKD je vključen (je unija) v sistem POS

Slika 41 Poselitvena dediščina in institucionalno varovana kulturna dediščina v odnosu do prostorskih sistemov (Vennov diagram)

¹⁹² Nepremična kulturna dediščina zavarovana po zakonu o varstvu kulturne dediščine (Uradni list RS, št. 7/99). Pojasnilo: Za institucionalno varovano kulturno dediščino se je uveljavila oznaka kulturna dediščina (KD). Ker v tej nalogi kot poselitvena dediščina označena celotna poselitev, je zaradi preglednosti v oznakah institucionalno varovana kulturna dediščina označena kot IKD in poselitvena dediščina kot POS.

4.2.4 POVEZAVA INSTITUCIONALNO VAROVANE KULTURNE DEDIŠČINE (IKD) S PROSTORSKIMI SISTEMI (OPIS) – SISTEM POSELITVE KOT NEPOSREDNO OKOLJE IKD

(1) Mesto institucionalno varovane kulturne dediščine v prostorskih sistemih

IKD (oz. nepremična kulturna dediščina) je kot taka posledica delovanja človeka in nosi v sebi duhovne, socialne opredelitve določenega časa, izražene v določenem materialu.

	PROSTORSKI SISTEM	POSREDNA POVEZAVA	NEPOSREDNA POVEZAVA	POVEZAVA PROSTORSKEGA SISTEMA Z IKD
I.	NARAVA	x		uporaba avtohtonih gradbenih materialov v poselitvenem območju
I.a	KULTIVIRANA NARAVA	x		posledica gospodarske dejavnosti v naravi so različni gospodarski objekti
III.	KULTURNA KRAJINA	x	x x	objekti in naselja dopolnjujejo podobo kulturne krajine
II.	POSELITEV		x	objekti in naselja – z lastnostjo kulturne dediščine so sestavni del sistema
II.a	NASELJE (SREDIŠČE)		x	naselje z lastnostjo kulturne dediščine
II.b	OBJEKT - STAVBA		x	objekt z lastnostjo kulturne dediščine

Slika 42 Institucionalno varovana kulturna dediščina v razmerju do posamičnih prostorskih sistemov

Vrste enot IKD:

Kakor je razvidno iz sistemizacije iz zbirnega registra naravne in kulturne dediščine, se institucionalno varovana kulturna dediščina lahko pojavlja v naslednjih prostorskih sistemih:

- kot zavarovana enota z lastnostmi kulturne krajinske dediščine v prostorskem sistemu kulturne krajine,
- kot zavarovana enota z lastnostmi naselbinske dediščine v poselitvenem prostorskem sistemu (pa tudi kulturnem krajinskem prostorskem sistemu);
- kot zavarovana enota z lastnostmi stavbne dediščine v poselitvenem (in lahko tudi kulturnem krajinskem) prostorskem sistemu.

V tej nalogi je podrobneje obravnavana poselitvena dediščina v ožjem pomenu.

(2) Institucionalno varovana kulturna dediščina kot samostojno resorno področje in v razmerju do sistema poselitve

Resorna vsebina "varstvo kulturne dediščine" kot prostorska sestavina predstavlja tiste antropogene prostorske sestavine, ki imajo lastnosti, s katerimi se identificira institucionalno varovana poselitvena dediščina – imenovana kulturna dediščina. Te lastnosti so opredeljene v zakonu o varstvu kulturne dediščine¹⁹³ in se ujemajo z razvojem doktrine in mednarodnimi usmeritvami in standardi na tem področju.

V osnovnih (sinteznih) prostorskih sistemih obravnavanih v prostorskem planiranju predstavlja institucionalno varovana kulturna dediščina (skrajšano IKD) lastnost elementov in struktur poselitvenega sistema. Institucionalno varovana kulturna dediščina v prostoru ne nastopa kot samostojen sistem, čeprav bi jo bilo mogoče obravnavati tudi na tak način, pač pa se skuša uveljaviti kot sestavni del "žive" poselitvene stvarnosti. Kot samostojen sistem se IKD sama prepoznava "navznoter", v evidencah domicilnega resorja in morda posredno tudi ob pripravi strokovnih osnov za prostorski planski proces.

S prostorskega vidika je institucionalno varovana kulturna dediščina podsistem sistema poselitve oz. ena od lastnosti nekaterih elementov poselitvenega sistema. Poselitveni sistem je v odnosu do sistema institucionalno varovane kulturne dediščine vsebinsko in hierarhično nadrejen sistem. Skladno s to ugotovitvijo je zasnovan tudi **pristop povezovalnega (integralnega) pristopa pri uveljavljanju resornih vsebin** institucionalno varovane kulturne dediščine v prostorskem planskem procesu.

V tem primeru gre za povezovanje dveh hierarhično neenakih sistemov: nadrejeni sistem poselitve in podrejeni sistem kulturne dediščine, ki ga povezuje skupna lastnost IKD. Značilno za elemente sistema institucionalno varovane kulturne dediščine je, da so vsi njegovi elementi tudi elementi poselitvenega sistema, medtem ko vsi elementi POS niso IKD.

(3) Pogoj za sistemsko obravnavo institucionalno varovane kulturne dediščine v prostorskem planskem procesu

Pogoj za sistemsko obravnavo institucionalno varovane kulturne dediščine v prostorskem planskem procesu je povezava institucionalno varovane kulturne dediščine z njenim domicilnim prostorskim sistemom, sistemom poselitve.

To je mogoče izvesti s postavitvijo:

- resorja za poselitev, ki je metodološko, vsebinsko, organizacijsko in zakonodajno urejen tako, da omogoča sistemsko obravnavo resornih vsebin in njihovo uveljavljanje v prostorskem planskem procesu;
- resorja za varstvo kulturne dediščine, ki je metodološko, vsebinsko, organizacijsko in zakonodajno urejen tako, da omogoča sistemsko obravnavo resornih vsebin in njihovo uveljavljanje v prostorskem planskem procesu;
- primerljive podatkovne zbirke resorjev, ki se morejo povezovati v skupne podatkovne zbirke o lastnostih prostora in prostorskih planskih načrtih;
- prostorskega planskega procesa, ki predvideva in omogoča, ureja medsektorsko sodelovanje in tovrstno povezovanje.

¹⁹³ Zakon o varstvu kulturne dediščine (ZVKD, Uradni list RS, št. 7/99)

4.3 SISTEM POSELITVE KOT PROSTORSKA SESTAVINA IN OKOLJE INSTITUCIONALNO VAROVANE NEPREMIČNE KULTURNE DEDIŠČINE

4.3.1 POSELITEV KOT PROSTORSKA SESTAVINA – ANALIZA

(1) Poselitev kot prostorska sestavina

Poselitev je kot prostorska sestavina ožji antropogeni prostorski sistem (a) ali (pos) in del širšega antropogenega prostorskega sistema (A) ali (KK). Poselitev se kot del širšega antropogenega prostorskega sistema pokaže v vsakem posegu v prostor, ki ga izvede človek, in je v najširšem pomenu tudi vsak del prostora, ki ga človek uporablja. Osnovni element širšega sistema poselitve je torej vsak človekov poseg v prostor.

Posege v prostor je mogoče tipološko razvrstiti v več skupin. Skupaj z elementi drugih prostorskih sistemov se povezujejo v **strukture širšega antropogenega prostorskega sistema** oz. sistema kulturne krajine. Te so sestavljene iz elementov sistema kultivirane narave in sistema poselitve kot ožjega antropogenega prostorskega sistema: npr. vas s svojim funkcionalnim okoljem, njivami in travniki ali rudarsko mesto s sistemom rudniških vhodov, kopov. Prostorski izraz širšega antropogenega prostorskega sistema, sistema kulturne krajine je **poselitveni vzorec**.

Osnovni element ožjega antropogenega prostorskega sistema – sistema poselitve – je **objekt** (stavba). Poselitev v ožjem smislu je (z)grajeni prostorski sistem. Obsega objekte (stavbe), ki jih človek uporablja za prebivanje in delo, in njihove povezave v **strukture**, različne tipe “naselij” in različne povezave med njimi (prometne, energetske).¹⁹⁴ Strukture sistema poselitve so sestavljene iz elementov in skupaj z njimi predstavljajo gostejšo ali redkejšo **poselitveno mrežo**, ki je prostorski izraz ožjega antropogenega prostorskega sistema, sistema poselitve.

(2) Analiza sistema poselitve

Elementi širšega sistema poselitve so vsi posegi v prostor in v tem primeru ustvarjajo kulturno krajino. Posegi v prostor v ožjem sistemu poselitve so praviloma grajene strukture, ki so postavljene kot objekti za bivanje in za opravljanje različnih dejavnosti, za zadovoljitev človekovih potreb. Elementi v sistemu poselitve so: objekti, stavbe, naprave, hiše ... Vsak od teh pojmov ima že svoj primarni pomen, tako da ga je neogibno pri uporabi na področju poselitve kot resornem področju in še posebno v uradnem izrazoslovju natančno pojasniti.¹⁹⁵

A Evidence objektov

Do evidenc prostorskih sestavin se pride po več poteh: najbolj elementarna je t. i. temeljna raziskava, kar pomeni, da jo opravljajo najvišje kvalificirani raziskovalci določenega področja, da je torej opravljena po merilih znanstvenega raziskovalnega dela. Naslednja stopnja je tako imenovana aplikativna raziskava, tj. raziskava s primerjanjem in uporabo že preverjenih ali med samo raziskavo modificiranih modelov in metod. T. i. strokovno raziskavo (nalogo) sestavlja pretežno opis pojava, na osnovi vnaprej določene terminologije in njegovega uvrščanja v vnaprej določen sistem.

¹⁹⁴ Uveljavljene in nove predlagane pojmovne oznake v sistemu poselitve so pojasnjene v poglavjih 4.3.5 in 4.3.6.

¹⁹⁵ Terminološki slovar določenega področja je potrebno stalno dopolnjevati.

Na področju poselitve naj bi se prepoznavanje elementov (t. i. objektov, stavb itn.) izvajalo na čim celovitejši način. Zaradi tega je pomembna interdisciplinarna sestava strokovne skupine ki raziskuje oz. evidentira poselitev.

B Določanje struktur

Elementi sistema se povezujejo med seboj, oz. so med seboj v različnih odnosih in s tem tvorijo strukture sistema. Za strukture v sistemu poselitve se je uveljavil pojem "naselje"¹⁹⁶. Poselitvene strukture se ločijo po tipih.¹⁹⁷ Pogosto merilo pri določanju poselitvenih struktur je gostota elementov v strukturah. Na osnovi tega merila poselitev sestavljajo goste (strnjene) in redke (razložene) strukture in njihove medsebojne povezave.

Opredelitev struktur sistema je za razloček od identifikacijskega postopka pri evidentiranju elementov sistema, kjer je raziskovalec v vlogi spoznavalca, v večji meri stvar odločitve raziskovalca, oz. je rezultat "pogleda na sistem". Ta pa je po ugotovitvi sistemskih teoretikov "del kreativnega raziskovalnega procesa". Po Muleju (1992: 68) so odnosi med elementi strukturni, procesni in prostorsko-časovni. Taki odnosi se pojavljajo tudi v poselitvenih strukturah – "naseljih".

OPOMBA:

Sam pojem "naselje" za uporabo v sistemski analizi poselitve ni dovolj natančen in enoznačen.

Bistvena pomanjkljivost v opredelitvi "naselja" kot dela poselitvenega sistema je, da v obstoječi prostorsko planski praksi ni opredeljeno kot območje, temveč kot struktura, oz., da je enkrat opredeljeno kot območje, drugič pa kot struktura.¹⁹⁸ Po sistemski teoriji se pojma ne smeta mešati, saj imata popolnoma različne lastnosti: struktura je nekaj, kar je določljivo po kriterijih raziskovalca, območje pa to, kar je mogoče poistiti s sistemom.

Torej ima "naselje", prepoznano kot območje, lastnosti sistema in samostojno vstopa v odnose oz. se povezuje z vsemi drugimi prostorskimi sistemi. Status naselja kot območja je v prvi vrsti povezan z induktivno analizo v prepoznavanju pojava (prepoznavanje delov poselitvenega območja kot elementov sistema in določanja tipologije struktur v odvisnosti od načina povezave elementov v strukture).

Naselje kot struktura pa je vezano na sam poselitveni sistem in se kot samostojen sistem prepoznava navznoter sam vase. Opredelitev statusa naselja kot strukture je produkt deduktivne analize v prepoznavanju pojava (prepoznavanje morfološke strukture delov in celote).

¹⁹⁶ Pojem "naselje" je v narekovajih zaradi svoje nedoločnosti, ki je pojasnjena v nadaljevanju.

¹⁹⁷ Značilna je delitev na mestna in vaška naselja.

¹⁹⁸ Zakonodajca je pravzaprav v tem primeru zelo nedoločna, še veljavni Dolgoročni plan RS je na tem področju precej previden in govori o "središčih", dopolnitev dolgoročnega plana (ODPSDP, 1999) v tem pogledu terminologije ne razširja, temveč govori predvsem o "ureditvenih območjih naselij", medtem, ko novi zakon o urejanju prostora (ZUREP-1, 2002), z opredelitvijo, da je "naselje območje strnjene pozidave", vnaša v še nedorečene pojmovne opredelitve na tem področju dokajšen predsodek.

Metodološki pristop pri določanju in analizi struktur v sistemu poselitve

Vedno je treba jasno razgrniti kriterije, po katerih so strukture prepoznane, določene. V enem samem sistemu so lahko iz istih elementov prepoznane različne strukture oz. je en in isti element določenega sistema lahko sestavina različnih struktur. Ob tem je pomembno še to, da se strukture vedno določajo iz celote, torej iz sistema samega – v tem primeru iz poselitvenega sistema – z uporabo **deduktivnega**¹⁹⁹ postopka. Tako prepoznane strukture so nato predmet analize na ravni strukture same z uporabo **induktivnega**²⁰⁰ in deduktivnega principa.

Pri nadaljnji analizi je struktura lahko dojeta kot (pod)sistem; s tem je privzet deduktivni princip za določanje delov strukture, t. i. “morfoloških enot”. Morfološke enote, ki so spet (pod)sistem na nižji hierarhični ravni, so sestavljene iz elementov skupnega sistema – sistema poselitve (stavb, objektov). Prav zato je **evidenca (analiza in valorizacija) elementov sistema** osnova za kakovostno in celovito analizo in vrednotenje struktur sistema.

Tudi “objekt” (stavba) lahko podobno kot “naselje” nastopa v dvojni vlogi, kot struktura v sistemu poselitve in kot samostojen prostorski sistem. Zaradi te dvojnosti je pomembno vsakič natančno opredeliti raziskovalčev pristop. Prav tako je treba osvetliti tudi pojme, s katerimi so označene strukture (pojmi kot so vas, mesto, trg, centralno naselje, spalno naselje). Poljem “naselje”, npr., v sedanjosti rabi v prostorskem planskem procesu nima enoznačnega pomena. Vse oznake v zvezi z določeno prostorsko sestavino, pojmi na katere so vezani podatki, s katerimi resorji vstopajo v prostorski planski proces, morajo biti natančno in nedvoumno opredeljeni, saj je to pomembno zaradi prepletanja vsebin posamičnih resorjev pri njihovem medsebojnem sodelovanju in sodelovanju v planskem postopku.

Vrednotenje struktur in elementov

Vrednotenje kot posebna naloga je povezana z izbiro kriterijev, po katerih so vrednoteni določeni izbrani elementi in strukture.

(3) Opredelitev struktur v sistemu poselitve

Opredelitev “naselja” kot strukture v sistemu poselitve

“Naselje” je kot strukturo v sistemu poselitve mogoče prepoznati ob vnaprej določenih kriterijih.²⁰¹ Pri analizi naselja kot strukturi je pozornost usmerjena predvsem v njene prostorske tipološke značilnosti, ki gradijo **poselitveno mrežo** in so sestavni del **poselitvenega vzorca**.

Razmerje med tipologijo in morfologijo struktur v sistemu poselitve

Pri analizi poselitvenega sistema, oz. pri ugotavljanju strukture poselitve v prvem koraku ni toliko pomembna morfologija “naselja” kot njegova tipologija. Ta ustvarja poselitveni vzorec in poselitveno mrežo. Morfologija struktur na ravni sistema poselitve se povezuje z njihovo okolico. Zaradi tega se redke strukture sistema poselitve (t.i. razložena naselja) v večji meri prepletajo z elementi sistema kultivirane narave. Goste strukture izraziteje nastopajo kot samostojne grajene poselitvene enote (t.i. strnjena naselja). Predvsem za te se je tudi v urbanistični in prostorski stroki uveljavil pojem “naselje”.

¹⁹⁹ **Dedukcija:** izvajanja, izpeljava, sklepanje iz splošnega na posamezno, (SSKJ, 1993) Gl. tudi Jerman (1978: 38-46).

²⁰⁰ **Indukcija:** sklepanje iz posameznega na splošno (SSKJ, 1993).

²⁰¹ Ti kriteriji so lahko: zgodovinski nastanek strukture, vsebina, funkcija, likovni izraz strukture.

Osnovna tipologija poselitvenih struktur

V prostorski planski praksi se je pokazalo, da je določitev struktur poselitve po gostoti ena osnovnih in najpomembnejših nalog. Pri uporabi kriterija "gostote" je treba izhajati iz osnovnega elementa sistema, objekta (stavbe) in njegovih različnih povezav do "naselja" (kot strnjene poselitvene enote). Tako je element poselitve – objekt, stavba (S) postavljen v razmerje z okoljem – kulturno krajino (K) in gradi strukture – "naselja" (N).

POSELITVENI SISTEM	DS	del stavbe
	S	stavba
	SS	skupina stavb
	DN	del "naselja"
	N	"naselje"
	SN	skupina "naselij"
OKOLJE POSELITVENEGA SISTEMA	DK	del kulturne krajine
	K	kulturna krajina
"REALNO OKOLJE"	KR	kulturna regija
	KM	kulturna makroregija
	E	"Evropa regij"
	P	planet (prostor v celoti, narava)

Slika 43 Analiza poselitve po kriteriju gostote elementov, povezanih v strukture (po metodi, delovno imenovani SNK); v povezavi "realno okolje" – okolje regij

"Metoda SNK" pomaga prepoznati vzorec poselitve na določenem območju glede na strnjenost, raztresenost poselitvenih struktur. Uporaba te tipologije kot osnovne ob kombinaciji z drugimi kriteriji (časovnimi, vsebinskimi, prostorsko-likovnimi) prispeva k sistematičnemu in celovitemu spoznavanju določenega poselitvenega območja. Njena prednost je tudi v tem, da je mogoče tako prepoznane in evidentirane poselitvene enote neposredno povezati z uradnim sistemom oznak, t. i. registrom prostorskih enot.²⁰² To pa je za sodelovanje resorja v prostorskem planskem procesu zelo pomembno.

Določanje poselitvenih struktur po kriteriju gostote

V kulturni krajini se lahko pojavljajo različne tipološke enote poselitve. Pri tem je treba vsak tip seveda dodatno pojmovno opremiti, kar pa je že v pristojnosti raziskovalca. Npr., skupina stavb, ki samostojno nastopa v krajini, je lahko zaselek, cerkvena gruča ali turistični kompleks. Bistveno je, da niso "naselje" (t.i strnjeno naselje)."²⁰³

²⁰² Prostorske enote določene z zakonom o evidentiranju nepremičnin, državne meje in prostorskih enot (ZENDMPE. Uradni list RS št 52/2000).

²⁰³ "Naselje" v tej povezavi pomeni strnjeno večjo skupino stavb, strukturo (dodati bi bilo seveda potrebno kriterij številčnosti skupine stavb, ali kriterij števila prebivalcev, da so lahko "naselje").

Razmerje med strukturami v sistemu poselitve in institucionalno varovano kulturno dediščino

Prepoznavanje poselitvenih struktur je pri varstvu kulturne dediščine povezano s postopkom identifikacije naselbinske dediščine. V tem primeru so med osnovnimi merili za prepoznavanje poselitvenih struktur zgodovinski nastanek "naselja", njegov razvoj in sedanje stanje.

	POSELITEV	INSTITUCIONALNO VAROVANA KULTURNA DEDIŠČINA
DS	del stavbe	
S	stavba	objekt kulturne dediščine
SS	skupina stavb	
DN	del "naselja"	
N	"naselje"	območje kulturne dediščine (naselbinska dediščina)
SN	skupina "naselij"	
DK	del kulturne krajine	
K	kulturna krajina	območje kompleksnega varstva
KR	... kulturna regija ...	
KM	... kulturna makroregija ...	
ER	... "Evropa regij" ...	
P	planet (prostor v celoti, narava)	

Slika 44 Analiza poselitve po kriteriju gostote elementov, povezanih v strukture (po metodi, delovno imenovani SNK); primerjava z enotami institucionalno varovane kulturne dediščine

Objekti in območja institucionalno varovane kulturne dediščine (registrirane po predpisih o varstvu kulturne dediščine) imajo določene varstvene režime, ki veljajo za same objekte in območja. Lahko pa imajo določeno tudi t. i. vplivno območje objekta ali območja kulturne dediščine, za katere prav tako velja določena omejena raba prostora.

V **PRILOGI ŠT. 5** je prikazana analiza sistema poselitve na območju občine Šentjur pri Celju (in Dobje) s pomočjo metode SNK, s tem, da so prepoznane enote poselitve z univerzalnim šifrantom povezane s skupnim registrom prostorskih enot.

(4) Strukture poselitve kot sistemi na hierarhično drugem nivoju

Opredelitev strukture poselitve ("naselja") kot sistema

Prepoznana poselitvena struktura, ki v raziskavi prevzame mesto sistema med prostorskimi sistemi kot sistem, vstopa v samostojne odnose z vsemi drugimi prostorskimi sistemi. S tega stališča je v raziskavi oz. analizi obravnavana kot samostojna celota, ki komunicira navzven v svoje okolje in navznoter – v samega sebe. Ta analiza je v večji meri prostorska – na ravni ocenjevanja naselbinskega volumna in njegovega delovanja v krajini, prav tako pa tudi urbanistično "morfološka", še posebno če obstajajo tudi podatki o elementih sistema.

Morfološka analiza celote (strukture) in njenih delov

Celota je opredeljena tipološko, deli celote so po določenih kriterijih prav tako tipološko opredeljeni, v medsebojni povezavi pa določajo specifično obliko celote, njeno morfološko zgradbo. Pri analizi je lahko uporabljen en ali več kriterijev.

Npr.: določanje morfoloških enot po kriterijih:

- gostote (številčnost in medsebojna oddaljenost) elementov;
- starosti elementov, velikosti elementov;
- gradbenega materiala, iz katerega so elementi;
- vsebine elementov, funkcije elementov;
- oblikovnih značilnosti elementov;
- stilni opredeljenosti elementov;
- lastnosti elementov kot institucionalno varovane kulturne dediščine;
- ocene vrednosti elementov kot poselitvene dediščine (t. i. stavbne vrednote).

Ocenjevanje "naselja"²⁰⁴ s strukturno formulo, delovno imenovano PUA

Poselitvene enote, opredeljene s formulo SNK, so v nadaljevanju analizirane kot samostojne celote. Pri tem se ta celota ponovno prepozna v njeni trojni sestavi: raven elementov (A), raven strukture "naselja" (U) in raven okolice, prostora (P). Preplet teh treh ravni, od katerih je vsaka opredeljena s po tremi parametri, je prikazan s strukturno-analitično formulo PUA.²⁰⁵

Slika 45 Prostor – naselje – stavba (elementi strukturne formule PUA)

²⁰⁴ S pojmom "naselje" je v povezavi s formulo PUA v tem primeru označena gosta poselitvena struktura.

²⁰⁵ Metoda je bila uporabljena v delu na ZVNKD Celje v letih od 1984 do 1994 in objavljena v člankih Milene Hazler – Papič (1991, 1992, 1993).

PUA (prostorsko-urbanistično-arhitekturna) analiza

Na podlagi zgornjih predpostavk o naselju kot sredinskem sistemu med grajenimi in naravnimi ter kulturnokrajinskimi prostorskimi strukturami je izoblikovana formula PUA za ugotavljanje stopnje razvitosti določenega naselja in za ugotavljanje vrednosti njegove individualne prostorske zgradbe.

Formula je sestavljena na osnovi razmerij med osnovnimi sestavnimi deli (ogrodja) naselja in vrsto parametrov, ki dodatno opredeljujejo ta razmerja.

Osnovni sestavni deli:

- P – prostor (krajina),
- U – naselje (naselbinska zgradba),
- A – objekt

Parametri:

- S – razmerje med naseljem in krajino,
- K – ocena krajine,
- V – volumen naselja,
- U – urbanizem (zasnova naselja),
- E – enota naselja (funkcionalna enota)
- O – arhitektura (objekti),
- D – detajl.

Parametri so razdeljeni v tri skupine, tako kot gradijo tri sisteme: objekt, naselje in prostor (krajino). Ker se ti trije sistemi med seboj združujejo, po dva robna parametra nastopata v dveh sistemih (parametra E in V).

PUA formula

S	K	V	V	U	E	E	O	D	parametri osnovni sest.deli stopnja razvitosti
	P			U			A		
Strukturna vrednost									
25	25	25	25	25	25	25	25	25	mesto parametra v formuli
	50			50			50		
75			75				75		
Indeks vrednosti									vrednost individualne prostorske zgradbe

Slika 46 **Strukturno analitična formula PUA**

Struktura vrednosti – stopnja razvitosti

Stopnja razvitosti posamičnega naselja se ocenjuje z določanjem vrednosti vsakega parametra in s seštevkom teh vrednosti. Vsak od parametrov ima vrednost 25, kadar zadovolji dve tretjini idealnega merila. Pomembno je, na katerem mestu v formuli se parameter pojavlja. Po formuli se gradi ocena od desne proti levi, vrednost parametra levo od predhodnika se avtomatično poveča, če ima tudi predhodnik visoko vrednost.

Oceno razvitosti naselbinskega sistema izrazimo s strukturo vrednostjo na način troštevničnega zapisa. Npr.: 75–75–75 ali 75–50–25 ali 50–50–50 ipd. Je seštevek vrednosti parametrov po posameznih osnovnih vrednostih "naselja" (PUA).

Pri tem lahko ocenimo razvitost sistema po kriterijih zasnove historične naselbinske zgradbe in njene ohranjenosti. Tako "naselje" identificiramo kot naselbinsko dediščino. V tem primeru ima npr. parameter O (objekti) vrednost 25, kadar ima dve tretjini objektov v naselju vrednost kulturne dediščine. V primeru, ko nimamo opraviti z izrazito historično naselbinsko strukturo, oz. je ta v arhitekturi objektov že močno zabrisana, postavimo za merilo kvaliteto sodobne arhitekture, oblikovanja naselja in stika staro – novo²⁰⁶.

Indeks vrednosti – vrednost individualne prostorske zgradbe

Vrednost individualne naselbinske zgradbe se izrazi z indeksom vrednosti. Indeks vrednosti je seštevek strukturne vrednosti in je enoštevničen. Naselja, ki imajo vrednost kulturne dediščine, morajo imeti indeks najmanj 125. Naslednje vrednosti so 150, 175, 200, 225. Zadnji dve številki označujeta naselje, ki je kulturni spomenik. (Hazler - Papič 1993)

S pomočjo formule PUA se oceni vrednost posamezne poselitvene strukture. Tako ocenjene enote poselitve, predhodno prepoznane po načelu tipologije SNK (gosta – redka poselitev), se povežejo s tipologijo poselitvenega vzorca in poselitvene mreže. In tako ima v skupni analizi in vrednotenju poselitvenega vzorca in poselitvene mreže vsaka od poselitvenih struktur svojo prepoznavno vlogo in pomen.

Mesto institucionalno varovane kulturne dediščine v naselju kot strukturi

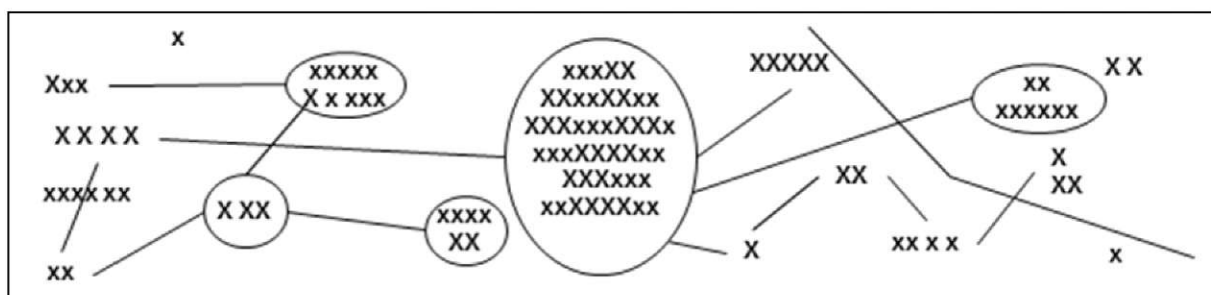
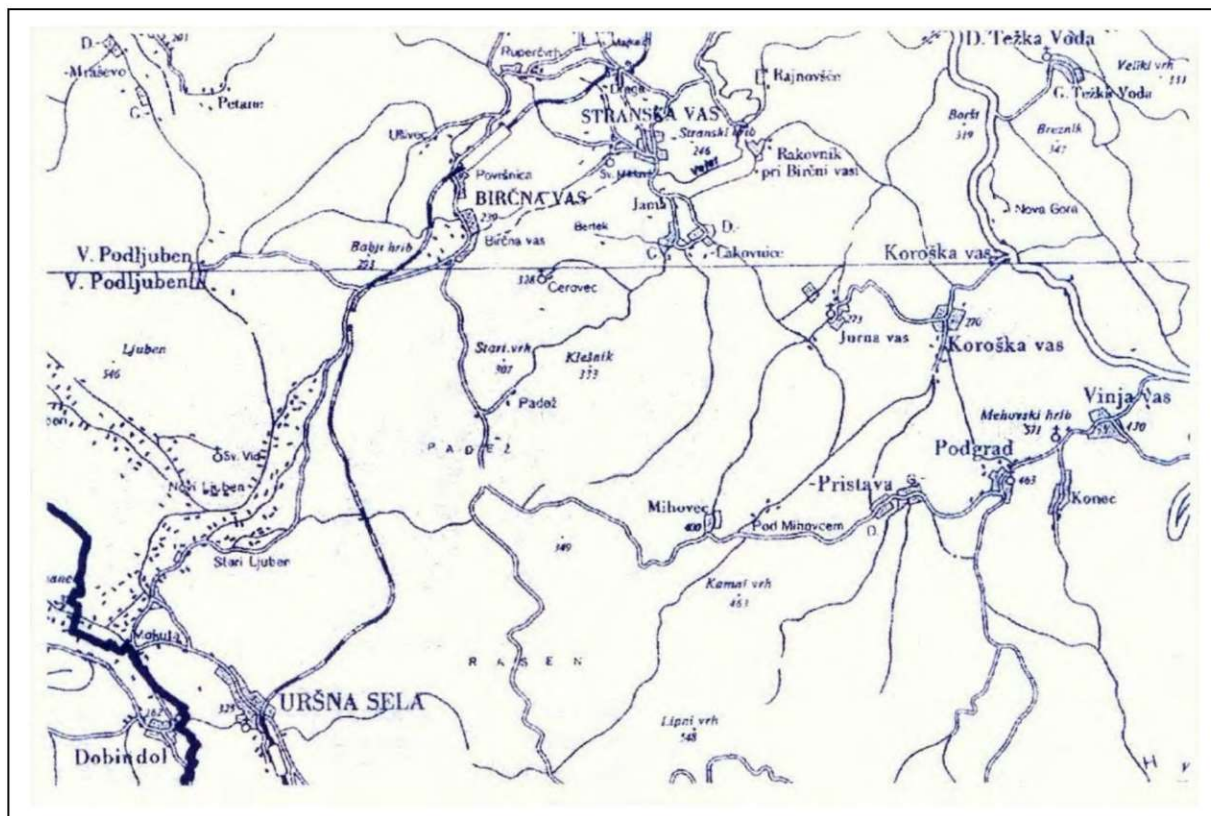
Vsak od sestavnih delov "naselja" ima lahko vrednost **institucionalno** varovane kulturne dediščine. Vrednost "naselja" kot institucionalno varovane dediščine v njegovi celoti se ugotavlja s pomočjo strukturne formule PUA. Kriteriji, ki so uporabljeni za identifikacijo elementov (navedeni v poglavju 2.3), so ločnica v prepoznavanju naselja kot institucionalno varovane kulturne dediščine (IKD) in poselitvene dediščine (POS).

Mesto institucionalno varovane kulturne dediščine v "naselju" kot sistemu

Institucionalno varovana dediščina se v povezavi s poselitvijo prepoznava tudi na hierarhično višjih nivojih, v kulturno krajinskem prostorskem sistemu (kot območje kulturne krajine ali območje kompleksnega varstva) ali tudi kot sestavni del naravnih parkov (krajinskih, regijskih in narodnih) kot naravovarstvene resorne kategorije. (**PRILOGA 4**)

Slike od št. 47 do 50

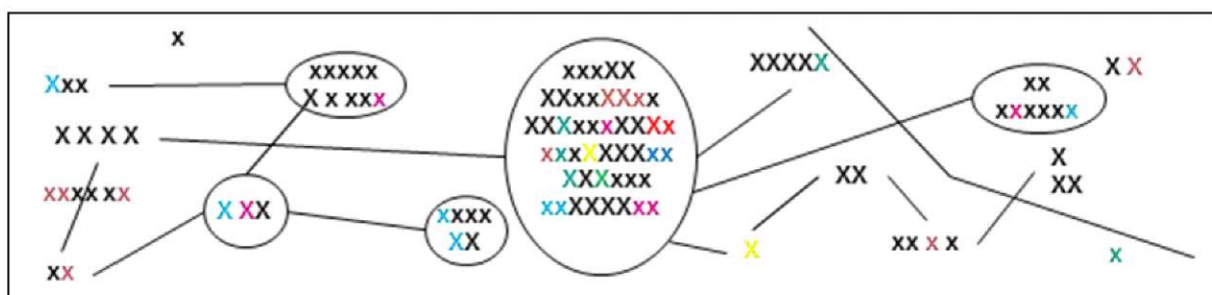
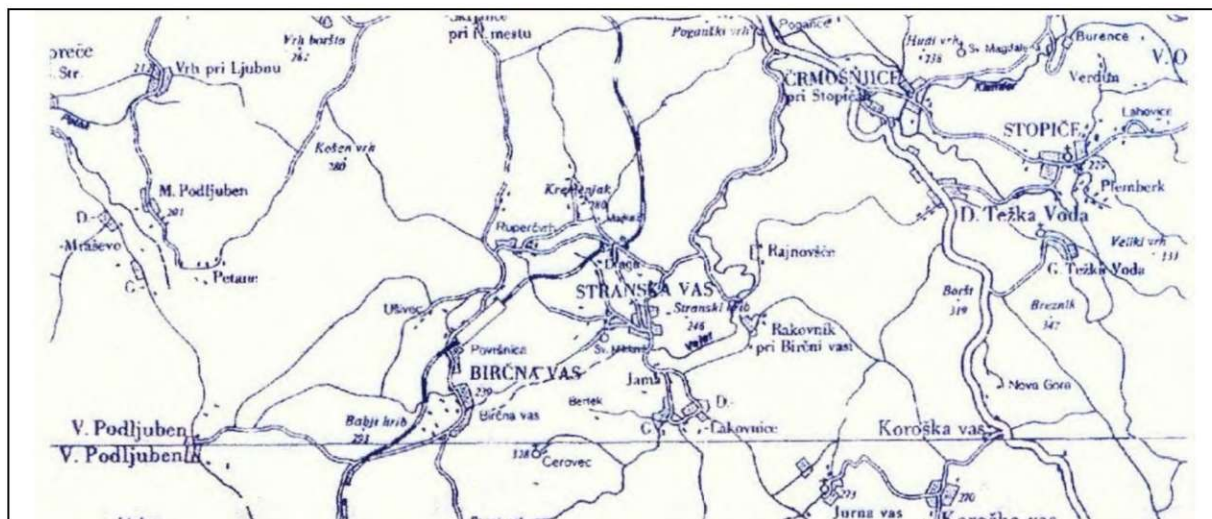
²⁰⁶ Vrednost 25 kot zgornja vrednost za posamezen parameter po eni strani določena povsem slučajno (iz tega vidika bi jo lahko zamenjalo tudi število 1), po drugi strani pa je postavljena tako zaradi tega, ker omogoča podrobnejše vrednotenje znotraj tega parametra. Tako je teoretično mogoče iz števila 25, ki označuje prevladujočo prisotnost objektov IKD v »naselju« razviti formulo, ki bi prikazala tudi prisotnost KVP v tem istem naselju in posledično ednos med IKD in KVP v »naselju«. Vendar je ta ideja ostala neizdelana.

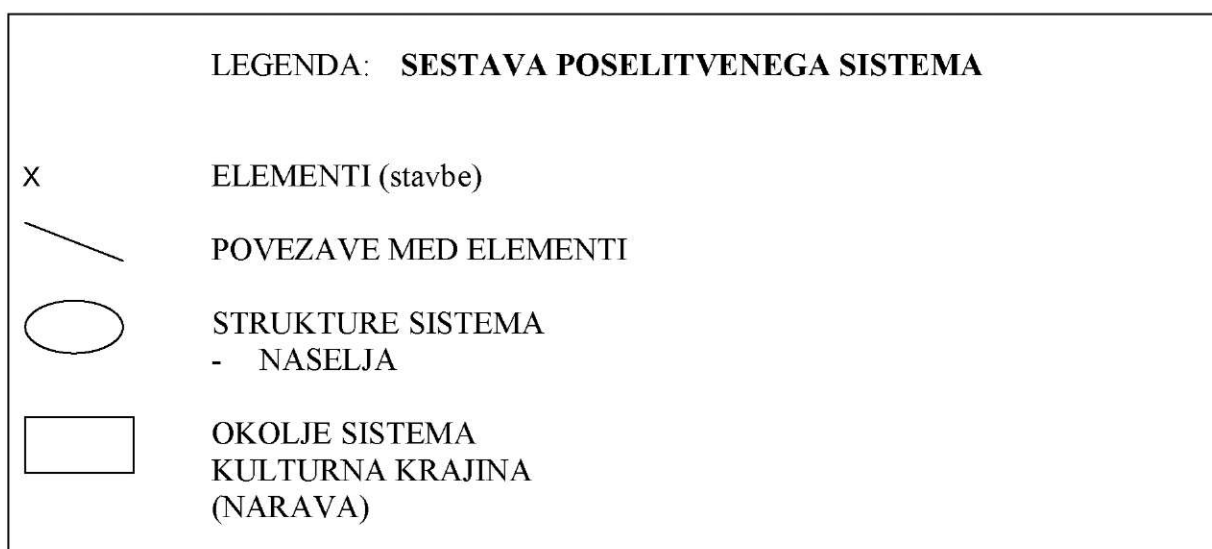
LEGENDA: SESTAVA POSELITVENEGA SISTEMA

- X ELEMENTI (stavbe)
- POVEZAVE MED ELEMENTI
- STRUKTURE SISTEMA - NASELJA
- OKOLJE SISTEMA KULTURNA KRAJINA (NARAVA)

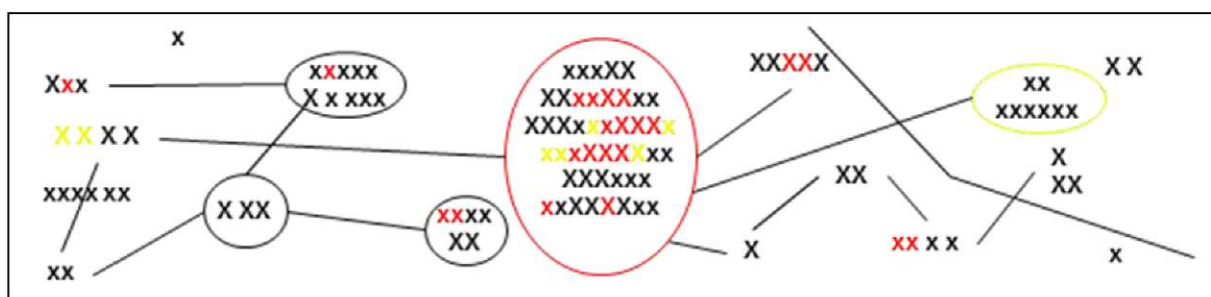
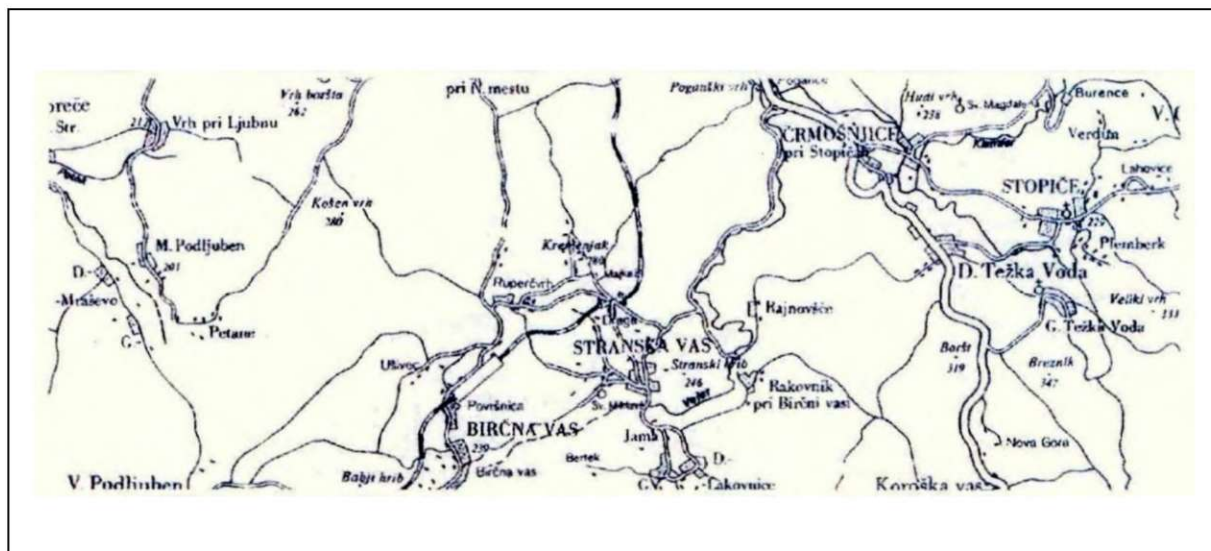
Slika 47 Sistem poselitve: določitev poselitvenih enot po metodi SNK (induktivno). Podlaga: GURS, TK, M 1: 50 000 (shematsko)

- x – stanovanjska hiša
- x – gospodarsko poslopje
- x – šola
- x – cerkev
- x – zdravstveni dom
- x – pošta
- x – trgovina
- x – obrt
- x – urad

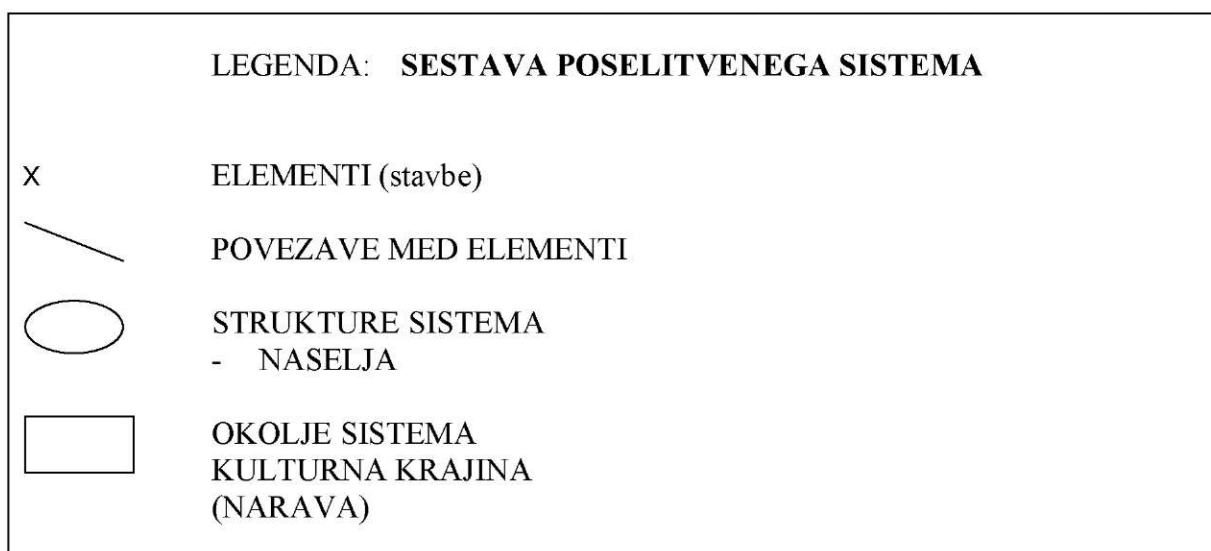

Slika 48 Sistem poselitve: vsebinska analiza poselitve
Podlaga: GURS, TK, M 1 : 50 000 (shematsko)

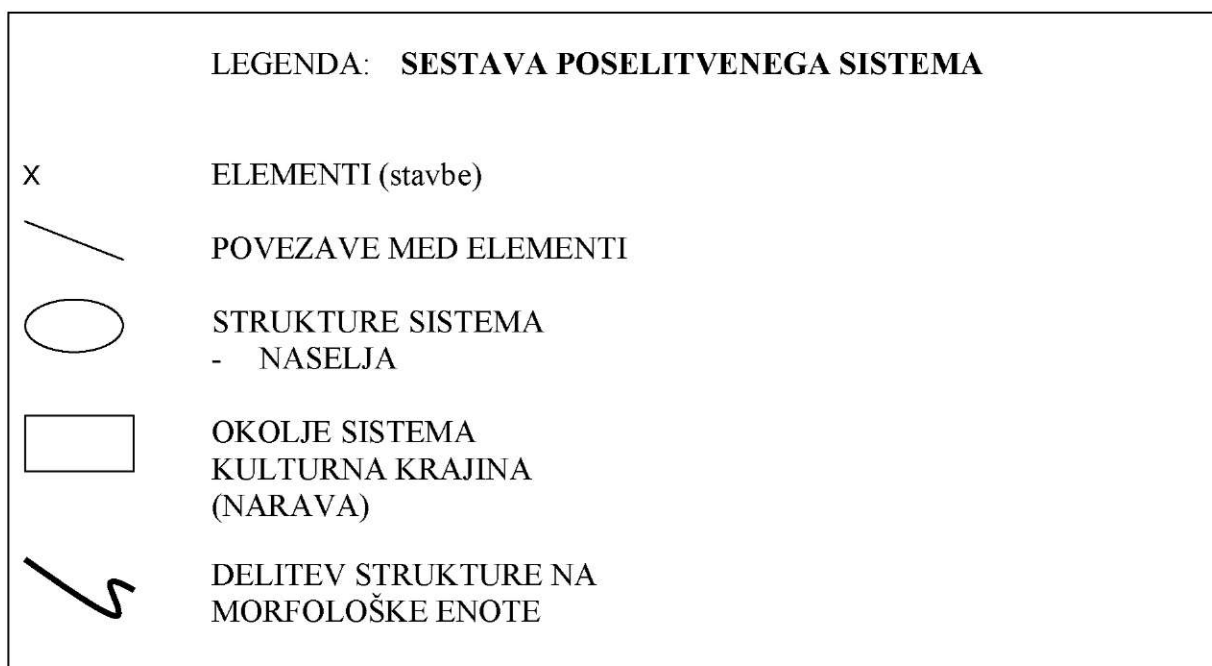
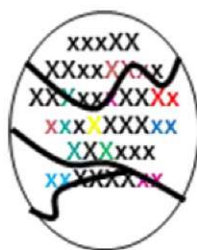
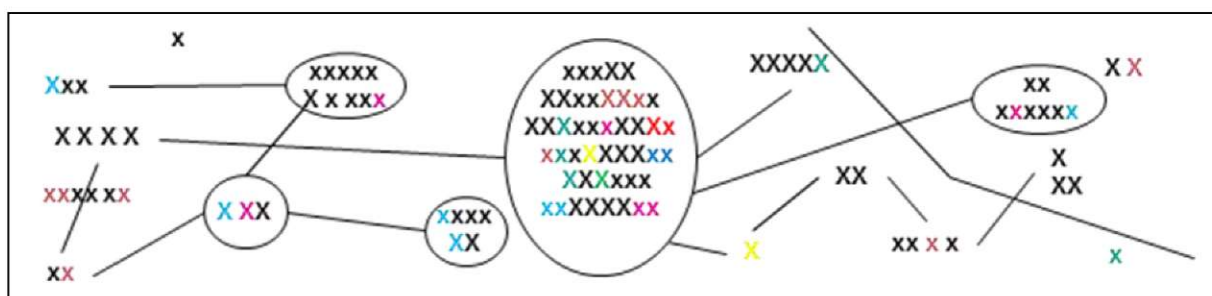
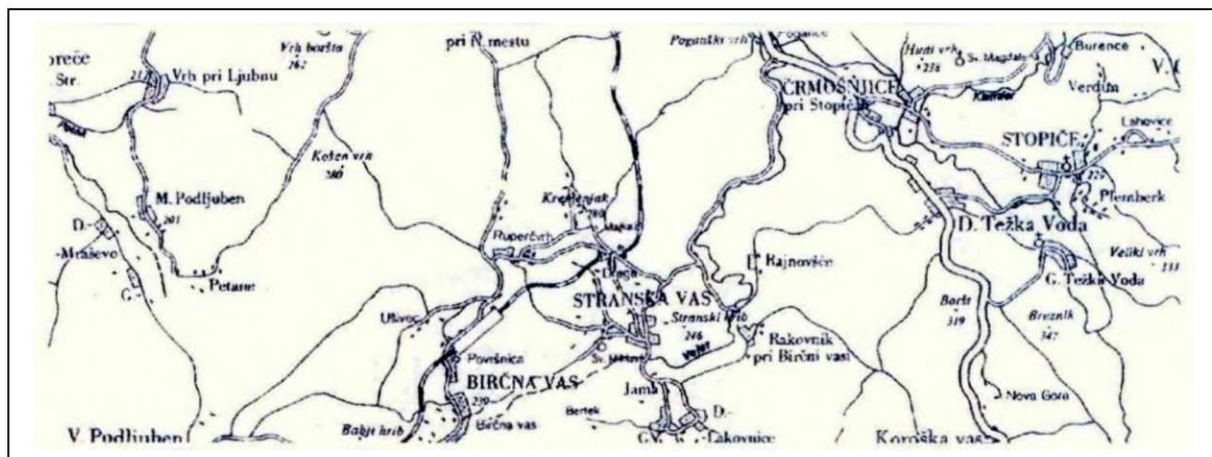

Poselitvene enote z vrednostjo kulturne dediščine (IKD)

- x** – gospodarsko poslopje
- – šola
- x** – cerkev
- – zdravstveni dom

Slika 49 Institucionalno varovana kulturna dediščina v sistemu poselitve.
Podlaga: GURS, TK M 1 : 50 000 (shematsko)

Slika 50 Sistem poselitve: poselitvena enota – morfološka in tipološka analiza po metodi PUA (deduktivno). Podlaga: GURS, TK, M 1 : 50 000 (shematsko)

4.3.2 VREDNOTENJE ELEMENTOV IN STRUKTUR POSELITVENEGA SISTEMA

(1) Vrednotenje kot del analize

Vrednotenje je akt, ki je neločljivo povezan z analizo elementov in struktur. Pri tem je mogoče ločiti vrednotenje po temeljnih vedah – pri čemer se pojav ovrednoti hkrati z razvrščanjem (klasifikacijo) elementa v sistem istovrstnih pojavov. S tem vrednotenjem se pojav tudi prepozna – identificira – po samem bistvu.

Vrednotenje kot posebna naloga je povezana z izbiro meril, po katerih so vrednoteni zbrani elementi in strukture – da bi jih opredelili ali ugotovili njihovo funkcijo.

Npr.: elemente poselitvenega sistema je mogoče ovrednotiti z vidika njihove uporabnosti v bivalne namene ali še ožje, z vidika njihove uporabnosti v določenih klimatskih razmerah.

Interdisciplinarnost v vrednotenju arhitekture

Pri vrednotenju arhitekturne je po Fistru potreben interdisciplinarni pristop, “ker so tako za nastanek kot za vrednotenje arhitekture potrebne kompilacije med različno usmerjenimi strokami in ker je tem potrebno dodati še povsem praktična merila različnih normativnih, simbolnih ali semantičnih pogojev, mora biti osnovno izhodišče za raziskave v arhitekturi interdisciplinarnost pristopa. Končni rezultat ne more biti preprost seštevek vseh ocen ali pogojev ampak s stališča arhitekturne stroke izdelana presoja o večjem ali manjšem parcialnem pomenu posameznih parcialnih vrednosti ter na tem temelju izdelana ali celostna ocena ali kreirana nova arhitektura. To pa seveda v arhitekturni stroki trdno povezuje kreativen umetniški in znanstveni pristop.” (Fister 2003: 48)

Kriterije, po katerih se vrednoti arhitektura, lahko združimo v: historično – pomenske, likovno-percepcijske, funkcionalne in tehnološke (konstrukcija in materiali). (Nav. delo)

Arhitekturna veda ob tem pozna tudi t. i. sintezno vrednotenje, ki se izraža v vrednotenju oblike in pomeni ocenjevanje harmoničnosti povezave treh bistvenih “nalog” arhitekture (trdnosti, koristnosti in lepote) v celoto, ocenjevanje t. i. arhitekturne kompozicije.²⁰⁷ V praksi si različni raziskovalci arhitekture, urbanizma in poselitve izoblikujejo svoje kriterije; njihova skupna značilnost je, da skušajo zajeti tri ravni prostorske stvarnosti:

- zgornjo (splošno) – makroraven,
- srednjo (usmerjevalno) – mezoraven in
- spodnjo (določno) – mikroraven.

Te tri ravni je mogoče opredeliti tudi kot raven krajine, raven naselja in raven objekta. Na teh ravneh se prepoznavajo tipične in izjemne pojavne oblike, oblike, ki gradijo prostor, in oblike, ki ga zaznamujejo. Skladno s predhodno postavljenimi kriteriji so prepoznane pojavne oblike tudi ovrednotene.

²⁰⁷ Teoretična analiza takega vrednotenja (po Koširju), oprta na Aristotelov in Kantov kategorialni aparat, je predstavljena v poglavju 2. 3. Arhitektura kot teoretična raziskovalna veda. V bistvu gre pri obeh načinih vrednotenja za enake cilje, vrednotijo se tudi iste vsebine; pristopa se razlikujeta po tem, da prvi (po Fistru) temelji bolj na znanstveno-raziskovalnem principu, drugi (po Koširju) pa na bolj na celostnem – umetniškem pristopu.

Nabor študij s primeri “oblikovnih” kazalcev in kriterijev za vrednotenje poselitve

Zgled aplikativno-teoretične raziskave z naborom kazalcev so *Arhitekturne krajine in regije Slovenije* (Fister in sod. 1993: 24), z dodano shemo medsebojnih razmerij med sestavinami arhitekturne tipologije na Slovenskem (Nav. delo: 18).

Raziskava Urbanistično oblikovalski kriteriji, normativi in standardi za prostorsko planiranje in urbanistično načrtovanje v Republiki Sloveniji (Urbanistični inštitut RS, zvezek 3/2.1, str. 9–19, 1993) kriterije podrobneje razdeli na merljive, nemerljive in splošne, pri čemer so nemerljivi oprti na Lynchevo analitično predstavo o okolju, reducirano na tri komponente: identiteto, strukturo in pomen.

Oblikovni kriteriji so v raziskavi *Usmeritve in kriteriji za načrtovanje in urejanje naselij* (Pogačnik in sod. 2001) povezani z ravnijo upravnega odločanja in podani v navezavi na državno, regionalno in lokalno raven.

Raziskava poselitve na Slovenskem z naslovom *Celostno varstvo stavbnih in naselbinskih vrednot* (Fister in sod. 2001) povezuje prepoznavanje stavbnih in naselbinskih vrednot z aktivno prenovo in celostnim varstvom krajinskih značilnosti, identitete arhitekturnih krajin in regij kot prostorskega okvira naselbinskih in stavbnih vrednot na državni in regionalni ravni ter varovanje in razvojno prenovu naselbinskih in stavbnih vrednot (Nav. delo: 9–10).

(2) Razmerje med vrednotenjem stanja in načrtovanjem razvoja poselitvenih elementov in struktur (razvoja poselitve)

Pri načrtovanju sprememb v prostoru je pomembno, da so spremembe načrtovane glede na določeno stanje. Če je neko stanje prepoznano (identificirano) in ovrednoteno, to pomeni, da je s tem tudi prepoznana tendenca njegovega razvoja. Ta je lahko destruktivna (gre v razgradnjo) ali konstruktivna (se dopolnjuje, dograjuje do svoje optimalne meje). Za poselitvene strukture, ki so ovrednotene z oblikovnega vidika, je mogoče tendence v razvoju prepoznati ravno tako, kakor je mogoče prepoznati njihovo osnovno tipološko in morfološko (vrednostno) zgradbo.

Vplivna območja poselitvenih struktur

Vrednotenje poselitvenih struktur v prostoru zato z vidika njihovega prihodnjega razvoja zahteva določitev njihovih vplivnih območij. Vplivna območja so praviloma opredeljena z vidika razvoja poselitvene strukture k optimalni meji poselitvene strukture, upoštevajoč njeno (sedanjo ali načrtovano) vsebino in funkcijo (takšno, da jo njena prostorska zasnova še lahko prenese)²⁰⁸.

Vplivna območja so tako na določen način sestavni del načrtovanja razvoja s tem, da raziskovalec oz. institucija, ki prepozna in ovrednoti prostorsko strukturo, opredeli tudi t. i. varstveni režim v vplivnih območjih.²⁰⁹ Instrument “varstveni režim” poznajo in uporabljajo vsi resorji, ki “svoje” prostorske sestavine zavarujejo v prostoru po načelu omejene rabe.

Varstveni režimi kot institut omejene rabe prostora v prostorskem planskem procesu

V primeru poselitve gre pri opredelitvi vplivnega območja poselitvene strukture in posledično določitve varstvenega režima za opredelitev zgornje meje vseh različnih načinov poseganja v prostor, s ciljem, da se zavaruje oblikovni in prostorski koncept razvoja, ki ga je “arhitekt raziskovalec – identifikator” in obenem “ocenjevalec” določil kot usmeritveni parameter

²⁰⁸ Seveda se lahko načrtuje tudi razvoj, ki bo presegel optimalne meje obstoječih naselitvenih struktur, vendar pa se bo ob tem spremenil tudi tip oziroma lastnosti strukture.

²⁰⁹ Tu gre lahko za samostojnega raziskovalca ali pa za evidentiranje stanja v okviru institucije – pristojnega resorja – z namenom, da podatek postane podatek (evidenca) resorja o prostorski sestavini.

usmeritev za nadaljnji razvoj – ob predpostavki, da je to osnova za ohranjanje začete (zasnovane) prostorske strukture.

Ob tem je treba poudariti, da je akt analize in vrednotenja poselitve tako kompleksna in zahtevna naloga, da se ne sme neprepoznavno zlit z načrtovanjem sprememb v prostoru (v prostorskem planiranju pa še celo ne!). Če se to zgodi, celovit pregled nad stanjem in usmerjanjem razvoja poselitve na vseh treh ravneh ni mogoč, prav tako je nadzor posegov v prostor omejen le na točkovna območja oz. je zreduciran na ožja poselitvena območja in ni integralen – celosten.

Arhitekt, ki načrtuje spremembe v prostoru, na področju poselitve, mora te podatke (analizo stanja in vrednostne ocene s področja poselitve) dobiti kot vhodni podatek, in sicer pri načrtovanju na regionalni ravni.²¹⁰ Poudariti je treba, da bi zaradi razlik v metodah raziskovalnega in načrtovalskega dela ta dva delovna akta morale opravljati različne ustanove.

Praksa v naši državi je bila vseskozi takšna, da je bila posledica odsotnosti samostojnega poselitvenega resorja tudi neprepoznavanje poselitvenih enot, njihovih vplivnih območij in varstvenih režimov (lahko seveda tudi drugače imenovanih) na ravni systemskega raziskovanja in kot osnove za vključevanje poselitvenih vsebin v prostorski planski proces. Vsebinske, metodološke in organizacijske raziskave poselitve, ki so bile opravljene po naročilu Ministrstva za okolje in prostor ob pripravi novega prostorskega plana države (oz. strategije prostorskega razvoja) pa so pokazale, da gre za vsebinsko izredno zapleteno in hierarhično urejeno področje.²¹¹

Slika 51 Olimje, pogled na samostan (vplivno območje varovanega kulturnega spomenika), julij 1999, foto MHP

²¹⁰ Raven planskih aktov se deli na državne, regionalne in lokalne prostorske plane. Razlikujejo se po osnovnih ciljih in tudi po poglobljenosti obravnav posameznih sestavin plana.

²¹¹ Nekateri od teh študij so navedene v besedilu in med literaturo (poglavje 9.2).

(3) Model prepoznavanja, vrednotenja in načrtovanja razvoja poselitve v resorju za poselitev v prostorskem planskem procesu

Resorno področje poselitev

Resor za poselitev nastopa v prostorskem planskem procesu kot skrbnik kompleksnega prostorskega sistema, enega od štirih osnovnih (sinteznih) prostorskih sistemov (drugi so še naravni sistem, sistem kultivirane narave in sistem kulturne krajine). Resor prepozna "svojo" prostorsko sestavino z evidentiranjem in vrednotenjem njenih elementov, ocenjevanjem in spremljanjem njenega splošnega stanja. Ob naravnem sistemu je poselitveni sistem tisti, ki se kaže kot njegov glavni antipod – gibalno razvoja in sprememb v naravnem prostoru.

Model vključevanja resorja v prostorski planski proces v navezavi na njegove osnovne tri vsebinske sklope (S.1 spoznavanje, S.2 spreminjanje, S.3 spremljanje) obsega:

- spoznavanje resorne vsebine,
- sodelovanje resorja pri načrtovanju spreminjanja stanja v prostoru,
- spremljanje stanja v prostoru z vidika resorne vsebine.

Prvi korak, **spoznavanje resornih vsebin**, je notranja naloga resorja, odvija se neprestano in neodvisno od prostorskega planskega procesa. S tem se polni resorna baza podatkov, nastajajo t. i. uradne evidence resorja. Ob evidentiranju so poselitvene elemente in strukture ne le analizirane in tipološko razvrščene, ampak tudi ovrednotene. In to ne le elementi in strukture same po sebi, temveč tudi njihova **vrednostno opredeljena vplivna območja**. Ta območja so na ravni prvih evidenc **opredeljena na splošni usmerjevalni ravni**. Podatek je nato lahko vključen v prostorski planski proces.

Ob posredovanju resornega podatka (o evidentirani poselitveni enoti) načrtovalcu sprememb v prostoru so torej osnovni podatki podani na splošni vrednostno-kategorialni ravni. Oziroma: podani morajo biti najmanj na takšni ravni, da je resorju zagotovljen vpliv pri odločanju v nadaljnjem planskem procesu. Pri prostorskem planiranju pa je pomembno še nekaj, namreč velikost območja, ki ga prostorski plan obravnava, in povezanost tega območja s hierarhijo prostorskega planskega akta.

Hierarhija prostorskih planov

Planski akti so razdeljeni na državne, regionalne in lokalne prostorske plane. Prostorski plani **na državni ravni** predstavljajo v večji meri prepoznavanje vrednosti prostorskih sestavin na najsplošnejši ravni in tudi usmeritev za prostorski razvoj na najsplošnejši ravni, ki mora do določene mere upoštevati tudi meddržavne oz. nadsionalne usmeritve prostorskega razvoja (npr. za promet).

Naslednja raven so t. i. **regionalni prostorski plani**, ki obravnavajo območje regije (pokrajine). Na tej ravni se podatek resorja lahko bistveno dopolni, tako da so natančneje opredeljene in notranje strukturno ovrednotene poselitvene enote in njihova t. i. vplivna območja. Podatek o stopnji varovanja se na tej ravni praviloma ne ublaži, pač pa je prostorsko natančneje opredeljen in znotraj že določenega vplivnega območja še dodatno hierarhično opredeljen.

Ob pripravi regionalnih prostorskih planov se vplivna območja in varstveni režimi (usmeritve za razvoj) posemičnih resornih vsebin prepletejo med seboj in se tako približajo celostnemu ovrednotenju prostora. Na tej ravni je določena primernost prostora za posamezne razvojne

potrebe in pripravijo se variantne možnosti tega razvoja. S tega vidika je tudi regionalna raven prostorskega planiranja oz. regionalni prostorski plan, usmerjevalna za plane nižje hierarhične ravni.

Prostorski plani nižje hierarhične ravni – prostorski plani lokalnih skupnosti – **občinski prostorski plani** – še natančneje ovrednotijo prostor občine, izberejo različice prostorskega razvoja, “ponujene” z regionalne ravni, in se samostojno odločijo za načrtovanje in realizacijo konkretnih razvojnih korakov.

Pri vključevanju resorja v prostorski planski proces **je treba posredovati podatke skladno z ravnijo planskega akta, ki se pripravlja**. Tako je na ravni države potrebno podati osnovne prostorske in vrednostne podatke za posamezno evidentirano enoto, medtem, ko je na ravni regionalnega plana treba te podatke na osnovi podrobnejših analiz bistveno dopolniti, tako s konkretnimi cilji resorja kot s strategijo za doseganje teh ciljev. Pripravljalec planskega akta je dolžan resorne vsebine primerjati in predlagati variante razvoja, ki bodo sprejemljive za čim večje število udeležencev v prostorskem planskem procesu.

Model prepoznavanja, vrednotenja in načrtovanja razvoja poselitve

Na ravni občinskega plana, ki je hierarhično najnižje, so torej odločitve o razvoju poselitve v okviru prostorskega razvoja usmerjane ne le iz lokalne, marveč prav tako tudi z državne in regionalne ravni; ob tem jih kontrolira in usmerja še vsak resor posebej. Tak pristop zagotavlja celovit pregled tako nad resornimi vsebinami kakor tudi nad načrtovanimi spremembami v prostoru, ki zadevajo posamezno prostorsko sestavino.

Strokovne osnove (elaborat) resorja se, kljub temu da je njihova osnovna vsebina enaka za vse ravni prostorskih planov, pogloblja s hierarhičnim nivojem planskega akta (npr. strokovna osnova za raven I, II, III). V povezavi z resorno vsebino, ki se prepoznava na višji, srednji in spodnji ravni, je model prepoznavanja, vrednotenja in načrtovanja razvoja poselitve za posamezno raven prostorskih planov naslednji:

	HIREARHIJA PROSTORSKEGA PLANA	NAČRTOVANJE SPREMEMB	RESORNA VSEBINA
I.	državni prostorski plan	splošne prostorske usmeritve	strokovna osnova (za I. raven plana)
II.	regionalni prostorski plan	optimalne prostorske variate	strokovna osnova (za II. raven plana)
III.	lokalni prostorski plan	izvedba usklajene rešitve	strokovna osnova (za III. raven plana)

Slika 52 Model hierarhičnega vključevanja resornih vsebin v hierarhijo prostorskega plana

4.3.3 POVEZAVA DVEH RESORNIH PODROČIJ: VARSTVO KULTURNE DEDIŠČINE IN POSELITEV V PROSTORSKEM PLANSKEM PROCESU

(1) Področja povezav med resorji

Načelo povezovanja je eno od temeljnih načel trajnostnega razvoja. Resorji se lahko povezujejo pri strokovnem delu, pri oblikovanju podatkovnih zbirk in oblikovanju skupnih ciljev in strategij v prostorskem planskem procesu. Predpogoj za to je, da je prepoznana organska povezanost resorjev – ta pa izhaja iz obravnave istega predmeta (prostorske sestavine, v najširšem pomenu – prostora) – morda z različnimi kriteriji in metodami in z različnimi cilji, ki pa so v določenem delu vendarle vsem skupni. Zaradi tega je neogibno ustrezno oblikovati resorne zbirke podatkov, tako da so med seboj primerljive in uporabne tudi za drug resor.

(2) Vsebinsko in metodološko področje – področje prostorskega planiranja

Na **metodološkem področju** je treba primerjati osnovne podatke resorjev – evidentiranih in registriranih enot in njihovega vrednotenja ter iz tega izhajajočih usmeritev razvoja. Varstvo institucionalno varovane kulturne dediščine pozna t. i. varstvene režime, s katerimi se varujejo tako enote dediščine same, kakor tudi t. i. vplivna območja nepremične kulturne dediščine. Varstveni režimi za posamične enote dediščine so določeni v odloku o razglasitvi. Tako imenovani prostorski (spomeniško) varstveni režimi (Hazler - Papič 1986) se določijo ob pripravi strokovne osnove varstva kulturne dediščine in predstavljajo ovrednotenje dediščine v prostoru, v razmerjih z okoljem.

Seveda mora na tako vrednotenje odgovoriti tudi okolje samo. Okolje institucionalno varovane kulturne dediščine je poselitev v celoti. Da bi torej poselitev kot resor mogla odgovoriti na spomeniškovarstveno zavarovanje prostora (določenega območja poselitve), bi morala na istem prostoru evidentirati poselitvene enote, jih ovrednotiti in določiti smer razvoja (razvojni korak). Ob tem bi se seveda nujno opredelila do istih poselitvenih enot, do katerih se je opredelil tudi resor za varstvo kulturne dediščine, seveda vsak s svojimi merili.

Skladno z ugotovitvijo iz 2.3.2 poglavja te obravnave (Metodologija in merila prepoznavanja institucionalno varovane kulturne dediščine in poselitvene dediščine s posebnim poudarkom na arhitekturi kot eni temeljnih ved, ki prepoznava dediščino), velja, da je tisti **del raziskave, ki pripada temeljni vedi, povezovalen pri sodelovanju med različnimi resorji**. S predpogojem seveda, da temeljna veda nastopa v obeh resorjih.

Pri tem je pomemben položaj resorne vsebine v prostorskih sistemih. Resorna vsebina, ki ima hierarhično vlogo nadrejenega prostorskega sistema drugi resorni vsebini, na strokovnem področju (ki zadeva temeljne vede) praviloma določa celovitejše cilje, ki opredeljujejo tudi cilje podrejenega resorja.²¹²

(3) Skupni cilj obeh resornih področij – področja varstva nepremične kulturne dediščine in področja poselitve

Skupni cilji obeh resornih področij je uveljavljanje načela trajnostnega razvoja in znotraj tega ohranjanje prostorske kulturne identitete, ki je širši pojem od institucionalno varovane nepremične kulturne dediščine.

Skupna metodologija (tj. primerljiva metodologija) obravnave resorne vsebine in strategija pristopa k njenemu uveljavljanju v prostorskem planskem procesu sta predstavljeni v nadaljevanju.

²¹² Podobno je razmerje med institucionalno varovano kulturno dediščino in poselitvijo.

Primerjava elementov, kriterijev in metode varstva kulturne dediščine,²¹³ institucionalno varovane kulturne dediščine in poselitvene dediščine

VARSTVO KULTURNE DEDIŠČINE*	PODSISTEM VARSTVO "IKD" – INSTITUCIONALNO VAROVANE KULTURNE DEDIŠČINE	SISTEM POSELITVE "POS" – VARSTVO POSELITVENE DEDIŠČINE
elementi	registrirane enote IKD	"sistem v celoti"
kriteriji	primarni pomen institucionalno varovane dediščine	ohranjanje integrativne lastnosti sistema
metoda	– institucionalno zavarovanje (statusno) – vključevanje v PPP (pretežno statično s prostorsko-razvojno neopredeljenim ciljem)	prevladujoča "klasična" metoda v PPP, ki še ne vključuje sistemskega celostnega pristopa v S.1, S.2 in S.3

Slika 53 Primerjava elementov, kriterijev in metod za dosego cilja – varstva kulturne dediščine v prostorskem planskem procesu – na primeru dveh resorjev

Iz primerjave elementov, kriterijev in metod za dosego cilja – varstva kulturne dediščine v prostorskem planskem procesu dveh resorjev – resorja za varstvo kulturne dediščine in resorja za poselitev, izhaja da so elementi, kriteriji in metode v resorju za poselitev celovitejši, kar se ujema z osnovno ugotovitvijo, da gre v primeru poselitve za osnovni prostorski sistem, ki je vključen v prostorski planski proces, v primeru resorja za institucionalno varstvo kulturne dediščine pa za podsistem v sistemu poselitve.

(4) Strateško področje povezave med resorjema

Oblikovanje strategij za doseganje skupnih ciljev je izredno široko področje, ki se dotika tudi področja menagementa ipd.²¹⁴

²¹³ Pojem kulturna dediščina je uporabljen v najširšem – splošnem pomenu – tako da se v njenem okviru lahko predstavi razmerje med IKD in POS.

²¹⁴ Podrobneje v poglavju 5. 4.

4.3.4 MODEL POVEZOVANJA RESORNIH VSEBIN

(1) Osnovne resorne vsebine

S pojmom “resorna vsebina” so okvirno označene sestavine strokovnih osnov, elaborata, s katerim resor nastopa v prostorskem planskem procesu in ki ima funkcijo, da zaščiti resorno vsebino pred zanjo nespremljivimi načrtovanimi spremembami v prostoru. Osnovne resorne vsebine so: evidence, vrednotenje (vrednostne ocene evidentiranih enot) in varstveni režimi oz. usmeritve za načrtovanje sprememb v prostoru, ki bi zadevale tudi resorno vsebino.

Metodologija priprave strokovne osnove je sicer zahtevnejša,²¹⁵ v osnovi pa jo sestavljajo navedeni štirje elementi:

- evidence
- vrednotenje
- varstveni režimi
- usmeritve.

V tem pogledu tudi področje varstva institucionalno varovane kulturne dediščine in področje poselitve uporabljata enake elemente pri predstavitvi svojih resornih vsebin. Grafična predstavitev je prikazana v na slikah št. 54, 55 in 56.

(2) Povezave resornih vsebin

Povezava dveh ali več resorjev v vrednotenju in načrtovanju prostorskega razvoja

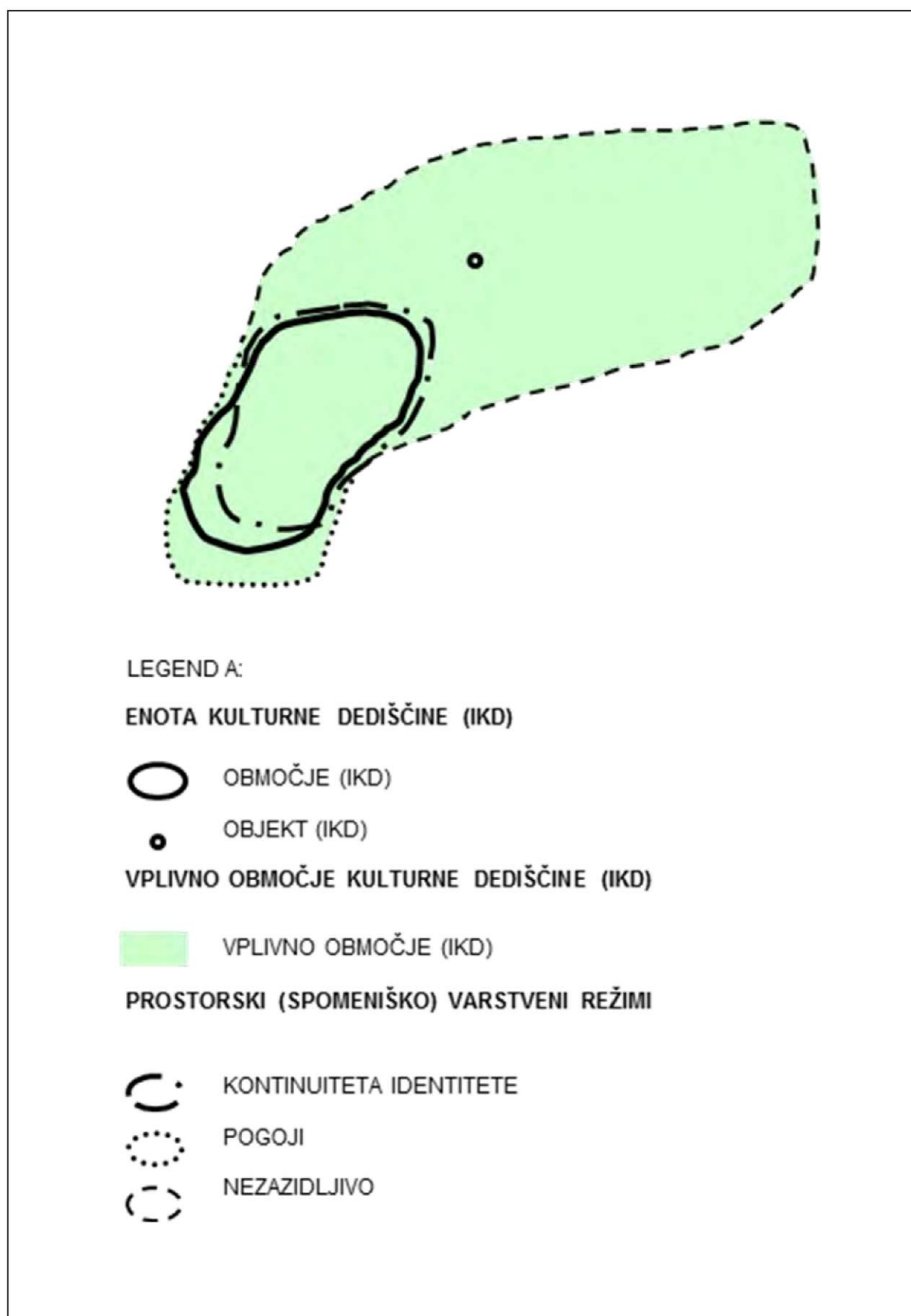
Povezava dveh resorjev pri določeni prostorski nalogi se posredno izvrši prek načrtovalca sprememb v prostoru – prostorskega planerja – neposredno pa med resorjema samima v postopku prostorskega planskega procesa, ko se resorja pri uveljavljanju svojih resornih vsebin in interesov lahko povežeta iz vsebinskih, strateških ali drugačnih razlogov.

Poseben primer sta v tem pogledu resor za poselitev in resor za varstvo kulturne dediščine, saj v določenem pogledu obravnavata isto področje – področje poselitve.

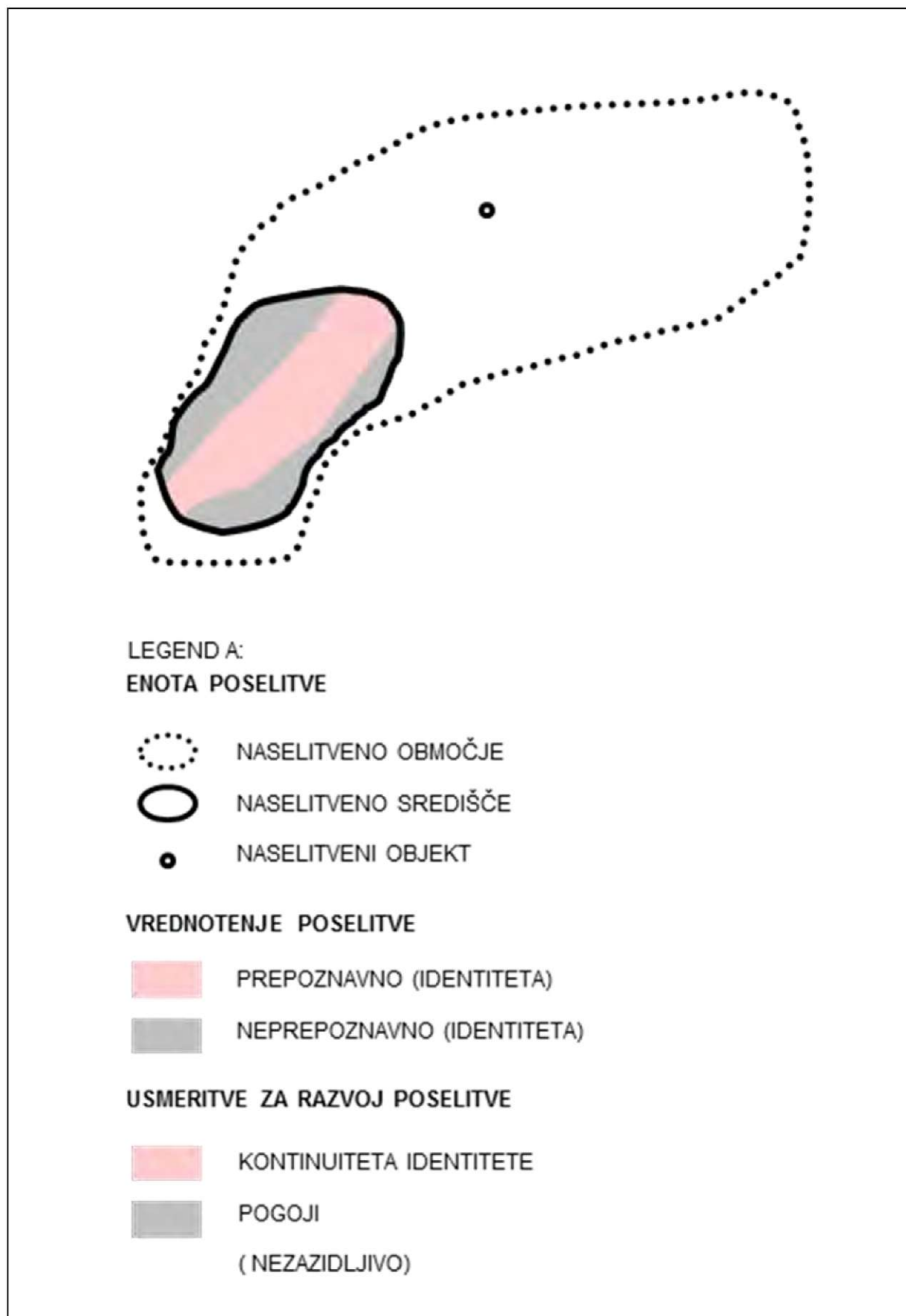
Povezava temelji na povezovanju in prekrivanju resornih vsebin z vidika njihovih vplivnih območij in varstvenih režimov. V nadaljevanju je prikazan sistem kartnih analiz in vrednotenj za ta namen.

Slike od št. 54 do 57

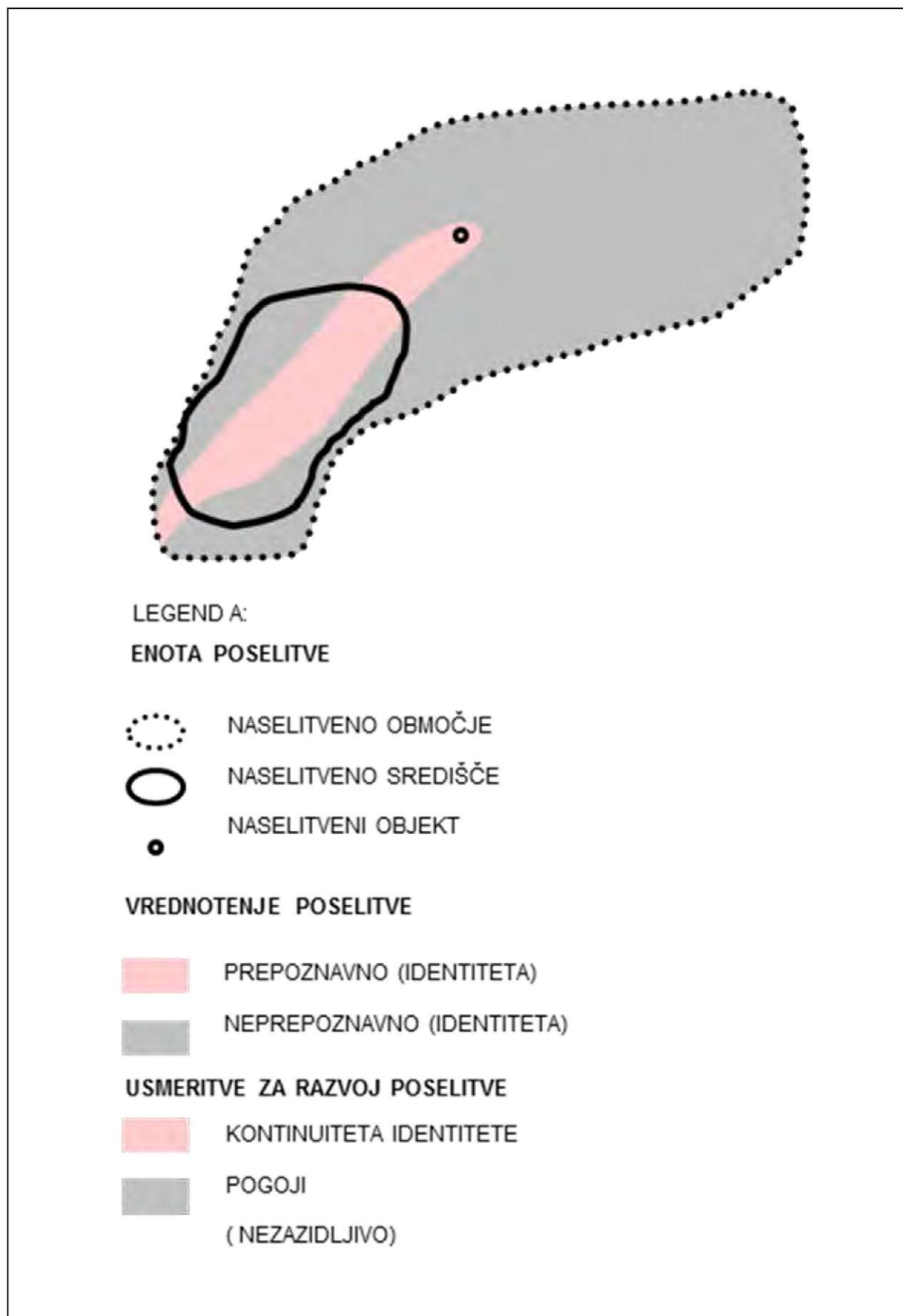
²¹⁵ Predstavljena je v 5. poglavju.

Slika 54 Enote kulturne dediščine, vplivno območje dediščine in prostorski spomeniškovarstveni režimi

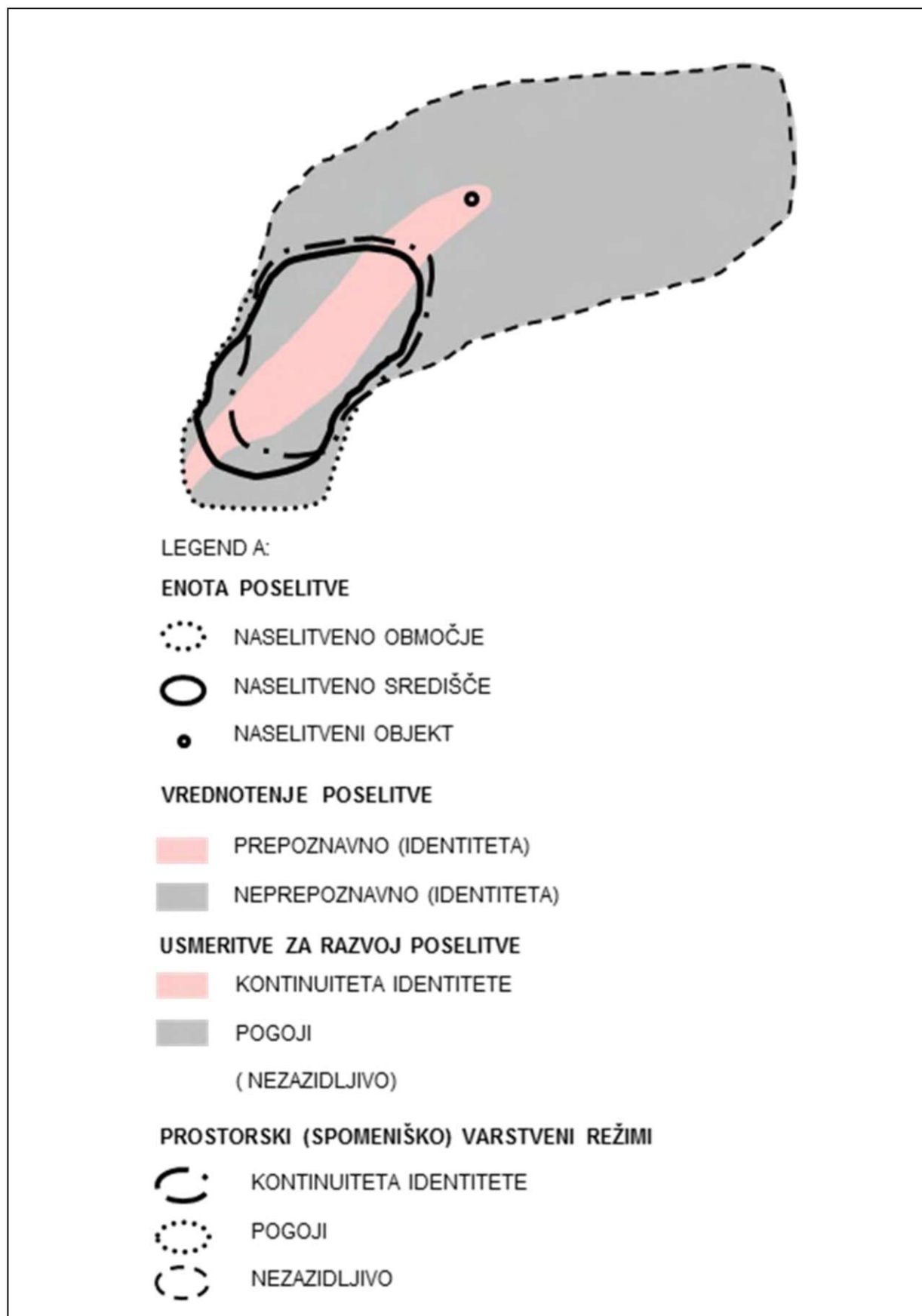

Slika 55 Enote poselitve, vrednotenje poselitve in usmeritve za razvoj poselitve (za naselitveno središče)

Slika 56

Enote poselitve, vrednotenje poselitve in usmeritve za razvoj poselitve (za naselitveno območje)

Slika 57

Povezava institucionalno varovane kulturne dediščine in poselitvene dediščine na obravnavanem območju (shema)

(3) Poglobljanje obravnave resornih vsebin v hierarhiji planskega akta

Celovit sistem obravnave resornih vsebin je povezan tudi s hierarhijo planskih aktov. Ti se v osnovi delijo na državne, regionalne in lokalne planske akte. Praviloma naj bi evidentiranje enot posamezne resorne vsebine zajemalo tudi vrednotenje ter ob pripravi strokovne osnove resorja pri njegovem vključevanju v prostorski planski proces tudi prostorsko vrednotenje. T. i. vplivna območja posamičnih enot in varstveni režimi na teh območjih – ki so posledica prostorskega vrednotenja – se torej določijo že pri pripravi prostorskega plana najvišje hierarhične ravni (ki se tudi časovno najprej pripravlja).

Ker pa praviloma državni prostorski plani niso neposredna osnova za izvedbene načrte (razen za med-državno infrastrukturo), je mogoče pri pripravi prostorskih planov srednje (regionalnih planov) in nižje (občinskih planov) ravni dopolnjevati resorne vsebine, v skladu z izsledki podrobnejših raziskav in vrednotenj, ki se vežejo na evidentirane enote.²¹⁶

V tem pogledu se povezava resorjev v prostorskem planskem procesu z vsebinskega področja lahko prenese na strateško, nato pa tudi na metodološko področje.

	HIERARHIJA PROSTORSKEGA PLANA	NAČRTOVANJE SPREMEMB	POVEZOVANJE RESORJEV
I.	državni prostorski plan	splošne prostorske usmeritve	vsebinsko področje
II.	regionalni prostorski plan	optimalne prostorske variete	strateško področje
III.	lokalni prostorski plan	izvedba usklajene rešitve	metodološko področje

Slika 58 Področje povezovanja resorjev na različnih ravneh prostorskega plana

Uporaba modela je predstavljena v PRILOGI 7

²¹⁶ V naši državi srednje planske ravni kot obvezen del prostorskega planskega procesa stari zakon o urejanju prostora (v veljavi do 31. 12. 2002) ni poznal, novi zakon o urejanju prostora (ZUreP-1, Uradni list RS, št. 110/2002) pa jo uvaja kot regionalno zasnovano prostorskega razvoja. Tudi v njeni odsotnosti je razlog, da prihaja v prostorskem planiranju do nepreglednosti med analitičnim, usklajevalnim in načrtovalskim delom.

4.3.5 PROBLEMATIKA POJMOVNIH OZNAK ZA PODROČJE POSELITVE

(1) Pojemne oznake za področje poselitve – ustaljene, dogovorjene, določene

Naselitev ali poselitev je tako prvobitna zadeva, da se vsakdanji izrazi, ki jih uporabljamo zanj, prepletajo z izrazjem, ki jih za to področje uporabljajo različne vede v različnih dejavnostih. Strokovno poimenovanje ni vedno enoznačno, kar povzroča določene težave. Zato je dobrodošlo, da je pri vsaki obravnavi pojasnjen njihov pomen.

Kriteriji za določitev struktur v sistemu poselitve so odvisni od izbora, ki ga opravi raziskovalec oz. od vrste, cilja in namena naloge. S tipom in rezultati naloge pa je povezana tudi terminologija, ki je lahko že poznana in uveljavljena ali pa je predložena na novo.

V tem pogledu se lahko loči:

- terminologija temeljnih raziskovalnih nalog,²¹⁷
- terminologija aplikativno-strokovnih nalog,²¹⁸
- terminologija, povezana z nalogami v upravno-pravnih postopkih (tj. terminologija resorne zakonodaje).²¹⁹

Kriteriji so torej povezani s tipom raziskave in cilji naloge. Na primer: pojmovno se sedanja ureditev v prostorskem planskem procesu poselitev isti s **sistemom ali omrežjem naselij**. V tej povezavi Dolgoročni plan Republike Slovenije govori o “naselbinskem omrežju, regionalno pomembnih mestih (točka 3.3), o urbanem omrežju, katerega osnova so regionalna središča, o mestih ali somestjih, o urbanem sistemu, o centralnih naseljih srednje ali višje stopnje oskrbe za znatnejše gravitacijsko zaledje, o urbanih središčih, o občinskih središčih in in drugih zaposlitvenih središčih v občini (točka 3.3.5). “ Ob tem v isti točki tudi ugotavlja, “da bo potrebno pospeševati razvoj urbanih središč, posebno skrbno pa bo potrebno opredeliti delitev funkcij in **celotni bodoči vzorec poselitve**.”²²⁰

(2) Pojem “stavba”, “objekt” in “naselje” v povezavi s sistemskim pristopom k obravnavi poselitvenega sistema

Pojmi objekt, stavba in naselje so tisti, ki so najpogosteje v rabi, ko se govori o področju poselitve. Za prostorski planski proces je pomembno, kako so označeni v zakonih:

Tako Zakon o evidentiranju nepremičnin, državne meje in prostorskih enot (ZENDMPE), določa, da se v katastru stavb evidentirajo podatki o stavbah in o delih stavb, ob tem pa v 58. členu opredeljuje: “**Stavba** je zgradba, v katero lahko človek vstopi in je namenjena njegovemu stalnemu ali začasnemu prebivanju, opravljanju poslovne ali druge dejavnosti ali zaščiti ter je ni mogoče prestaviti brez škode za njeno substanco.”²²¹

Naselje je v 2. členu Zakonu o imenovanju in evidentiranju naselij, ulic in stavb (ZIENUS) opredeljeno takole: “**naselje** je strnjena ali nestrnjena skupina stavb, ki sestavljajo naseljeno zemljepisno enoto (mesto, trg, vas, industrijsko naselje, zdravilišče in podobno), ki ima

²¹⁷ To so raziskave, vezane na sistematično, poglobljeno spoznavanje področja, postavljajo nove definicije in teze. Mdr. se z njimi polnijo tudi podatkovne baze o elementih sistema.

²¹⁸ Raziskave so podobnega tipa kot temeljne raziskave, vendar določeneje vezane na izbrano dejavnost.

²¹⁹ Tak je primer elaborata o poselitvi ali kulturni dediščini (strokovne osnove resorja), ki lahko temelji tudi na temeljni raziskavi, vendar morajo biti uporabljeni pojmi, ki so določeni z zakonom.

²²⁰ Ugotovitev velja v zvezi z zakonodajo, veljavno do 31.12.2002.

²²¹ Zakon o evidentiranju nepremičnin, državne meje in prostorskih enot (ZENDMPE, *Uradni list RS*, št. 52/2000).

skupno ime, lastni sistem oštevilčenja stavb in določeno območje, ki ga tvori eden ali več statističnih okolišev.”²²²

Pojma “objekt” v navedeni zakonodaji ni mogoče zaslediti kot sinonim za stavbo, ampak je širši in s tem ne dovolj določen. Navedene opredelitve so nam v določeno oporo, vendar ne ustrezajo temu, kar bi pogojno lahko imenovali “poselitvena terminologija”.

Zaradi tega je primerno za raziskovanje poselitve oblikovati samostojno terminologijo, ki bi povzemala temeljno in aplikativno raziskovalno delo resorja, v povezavi z ustvarjanjem **evidenc poselitvenih enot**, od katerih bi bile nato nekatere (v skladu z določili zakona) predlagane za **vpis v register** poselitvenih enot. To bi bila javna resorna zbirka podatkov o poselitvenih enotah.

Opredelitev stavbe in naselja kot prostorske enote

V ZENDME je naselje opredeljeno kot prostorska enota. Takšna opredelitev je za raziskovanje in identificiranje enot sistema poselitve sprejemljiva, ker ne pušča vmesnega praznega prostora. Ves prostor je pokrit z območji naselja kot prostorskimi enotami. Prostor označuje šifra naselja, šifra naselja, vezana na šifro občine, dejansko enoznačno identificira območje vsakega naselja. Vse, kar se torej na območju naselja opredeljenega po tem zakonu “dogaja”, resor za poselitev lahko evidentira in prepozna kot enoto poselitve (osnovno ali nadrejeno), ki pa je vezana tudi na univerzalno šifro območja naselja.

S tem ima območje vsakega naselja (kot statistično območje, kot prostorska enota) že svoj identifikator, ki velja za celotno območje države Slovenije. Skupen povezovalen šifrant za enote poselitvenega sistema je torej po tem predlogu območje naselja z imenom, statistično številko in območjem, določenim z ZENDMPE.²²³

Na enoto naselja so po sistemu prostorskih enot vezane stavbe s hišno številko, preko registra oz. katastra stavb. Če je opredelitev naselja kot območja po navedenih dveh zakonih ustrezen okvir poselitvenim evidencam, pa je definicija stavbe, kot enote, ki se vpisuje v register stavb, za poselitev bistveno preozka. Zato bo potrebno to podatkovno zbirko zasnovati v resorju za poselitev kot bazo podatkov vseh elementov poselitve in jo “pripeti na” oz. povezati z ustreznim registrom prostorskih enot.

(3) Poimenovanje poselitvenih enot v prostorskem planiranju

Po veljavnem načinu poselitvene enote v okviru delovnih nalog resorja za poselitev niso evidentirane kot stanje na področju poselitve, neodvisno od prostorskega planskega procesa, temveč samo v povezavi s pripravo prostorskega plana. Takrat pa se meje poselitvenih enot v bistvu izenačijo s t. i. **ureditvenim območjem naselja**. To naj bi po nekaterih tolmačenjih označevalo tudi meje samega naselbinskega telesa, prepoznane prostorske enote kot stanja, razširjene za “razvojne potrebe”.

Tako je v planski meji ureditvenega območja skrito ali, boljše, zakrito bistvo vsega, “kar se je do sedaj zgodilo in se še bo zgodilo z naseljem”. To pa pomeni, da ni mogoče ugotavljati tipologije in kategorije konkretnih poselitvenih enot, niti primerjati načrtovanega “razvojnega koraka” z izhodišnim stanjem teh enot.

Zaradi tega je neogibno ločiti ta koraka in pojmu “ureditveno območje” oz. “območje urejanja”, ki je vezan na akt spreminjanja stanja, dodati podatek o stanju poselitvene enote.

²²² Zakonu o imenovanju in evidentiranju naselij, ulic in stavb (ZIENUS, *Uradni list SRS*, št. 5/80)

²²³ Po ZENDMPE meje območij naselij predlaga občina, v uradne podatke - v register jih vnese geodetska uprava. Skrbnik registra prostorskih enot je Geodetska uprava RS. Z novim pravilnikom se bo mogoče na osnovno podatkovno zbirko pripeti s podatki posameznega resorja.

Podatek je sestavni del resorne vsebine in resorne zbirke podatkov (registra podatkov). Tj. bistvena informacija o stanju sistema, za katerega resor skrbi.

Pri predlaganem načinu organizacije podatkov o poselitvi gre za postopke in vsebine, ki so primerljive z vsebino varstva nepremične kulturne dediščine, vendar z razliko, da je sistem poselitve širši in lahko zajame tudi register nepremične kulturne dediščine.

(4) Izhodišče za predlog primernejšega poimenovanja za področje poselitve

Izhodišče pri oblikovanju samostojne terminologije, ki bi bila vezano na temeljno in aplikativno raziskovalno delo resorja, v povezavi z ustvarjanjem **evidenc poselitvenih enot**, obsega:

- nevtralnno krovno izrazje, ki omogoča vključevanje podatkov iz različnih tipov nalog;
- možnost povezav z geoinformacijskim prostorskim sistemom;
- povezava z izrazjem v prostorskem planiranju.

4.3.6 PREDLOG POJMOVNIH OZNAK NA PODROČJU POSELITVE

Izhodišče za izpeljavo pojmov

Predlog izhaja iz uveljavljenih in dogovorjenih oznak, skuša pa jih razvrstiti v smiselno povezano celoto. Predloženi pojmi so povezani z vrsto naloge; segajo na področje temeljnih raziskav, aplikativnih obravnav, uradnih evidenc in sodelovanja poselitvenega resorja v prostorskem planskem procesu. Pri tem ni toliko pomemben izraz sam, čeprav mora biti čim enostavnejši in čim bolj smiselno povezan s področjem, ki ga označuje, pač pa njegova dosledna in primerna uporaba.

Najpogostejša oznaka, ki se uporablja v poselitvi in ki pomeni skorajda sinonim za poselitev, je **naselje**. Naslednja pojma sta še **poselitev** in **naselitev**.

Zaradi ločevanja med pojmom naselitev in poselitev²²⁴ je primerno iz korena **naseliti** izpeljati vsa poimenovanja za strukture v sistemu poselitve, medtem, ko je koren **poseliti** primeren za označevanje celote. Npr.: poselitev določenega območja in ne naselitev določenega območja. Če gre za naselitev, je že mogoče opredeliti kakšna je – torej tipologijo struktur in elementov, če pa gre za poselitev je pomembno samo to, da je območje označeno kot poseljeno.

(1) Poimenovanje območja obravnave

Izhodišče je oznaka območja obravnave. To je vsakič poljubno, vendar ga je treba vedno dosledno označiti na način: raziskuje se poselitev na “tem in tem” poselitvenem območju (npr: poselitveno območje občine Semič, poselitveno območje krajinskega parka Golte) kar pomeni, da je v analizi zajeto celotno območje občine ali krajinskega parka kot poselitveno! Poselitev se raziskuje v interakciji z drugimi prostorskimi sistemi, zato se njenega območja ne sme že na začetku “ožiti”, ampak mora prav tako zajemati ves prostor.

Za vsako konkretno območje, ki se raziskuje z vidika prepoznavanja poselitvenega sistema, se uporablja pojem **poselitveno območje (POB)**. To območje lahko nato natančneje opredelimo (v skladu s pojmi, ki sledijo) kot naselitveno središče, del naselitvenega območja ali npr. skupino naselitvenih središč. Vendar pa pojem pomeni, da se izbrano območje obravnava v celoti in celovito z vidika poselitve in da se ga dojema kot del poselitvenega sistema.

poselitveno območje	(POB)	=>	del sistema poselitve (obravnavani del)
----------------------------	-------	----	---

(2) Poimenovanje poselitvenih elementov in struktur v temeljnih raziskavah

Raziskovalec je pri temeljnih raziskavah v določanju pojmov načeloma svoboden. To velja tudi za področje poselitve. Vendar pa je dobrodošlo, da je mogoče evidence iz temeljnih raziskav primerno uporabljati pri strokovnem delu v aplikativnih in strokovnih gradivih.

Temeljno raziskovalno delo je namreč najkvalitetnejša osnova t. i. resornih evidenc, če je le pripravljeno tako, da je mogoče njegove rezultate na relativno enostaven način prevzeti v resorne evidence.

²²⁴ Gl. tudi SSKJ.

Predlog osnovnih pojmovnih oznak v zvezi s poselitvijo, primernih za različne vrste raziskav (tudi za temeljne raziskave):

- **za elemente poselitvega sistema (EN)**

Predložen je pojem naselitveni objekt. Pojem je nov in skuša zajeti vse gradnje, povezane z naselitvijo.

naselitveni objekt	(EN)	= >	vsakršna gradnja povezana z naselitvijo
---------------------------	------	-----	---

Zaradi nevtralne oblike je primerna osnova za prve evidence, ki jih nato tipološko opredelimo. Loči se tudi od že uveljavljenega pojma “stavbe”, ki je za poselitev preozek, in od preohlapnega pojma “objekt”. Podatki o naselitvenih objektih (EN) so vodeni v registru naselitvenih objektov v resorju za poselitev.

- **za strukture poselitvenega sistema**

Pojem naselje, kakor se zdaj uporablja nedosledno, naj se v realnem stanju poisti s pojmom poselitev, tako da pravzaprav predstavlja sistem poselitve v celoti (tudi t. i. povezav – komunikacijskih in energetskih vodov).

V naslednjem koraku se sistem poselitve deli po gostoti njegovih elementov na:

naselitvena središča	(NS)	= >	goste strukture sistema poselitve
naselitvena območja	(NO)	= >	redke strukture sistema poselitve

Razloček med pojmi poselitveno območje, in naselitveno območje in naselitveno središče je v tem, da se zadnji oznaki uporabljata za že prepoznani, evidentirani strukturi v poselitvenem sistemu, katerega raziskovani del je **poselitveno območje**. Razloček je potrebno obdržati zaradi tega, ker gre za dva ali več korakov v raziskavi, pri čemer je mogoče na enem in istem poselitvenem območju, ki je točno določeno, na osnovi različnih kriterijev prepoznati različne poselitvene strukture.

Npr.: če je merilo gostota elementov, se takšne strukture imenujejo naselitveno središče ali naselitveno območje; če je merilo zgodovinska poselitvena oblika, imamo opraviti s poimenovanji vas, mesto, trg; če je merilo vsebina, pa je poimenovanje strukture lahko počitniško naselje, zdraviliško naselje, planšarsko naselje itn. Vsakič seveda vedno s primernim pojasnilom o izbranih merilih.

Naselitvena središča (NS) in naselitvena območja (NO) so enote poselitvenega sistema in so nadrejene enote osnovni enoti, ki je naselitveni objekt (EN). Podatki o njih so vodeni v registru naselitvenih objektov in registru naselitvenih središč in naselitvenih območij (predlog). Registra sta povezana.

(3) Poimenovanje v aplikativno-strokovnih nalogah prostorskega planiranja

V tem primeru je pri poimenovanju potrebno upoštevati navodila resorja (za poselitev) oz. izrazja t. i. prostorske zakonodaje.

Predlog osnovnih pojmovnih oznak za aplikativne naloge:

Pojem naselje naj se v resorju za poselitev poisti s statističnim območjem naselja, določenim v registru prostorskih enot (RPE), katerega skrbnik je Geodetska uprava Republike Slovenije. S tem registrom so povezane druge podatkovne zbirke, ki so pomembne v prostorskem planiranju: v registru prostorskih enot je tudi register stavb v povezavi s katastrom stavb, kataster zemljiških parcel, možna je povezava z registrom kulturne dediščine itn.²²⁵

Območje naselja se po registru prostorskih enot imenuje **statistično območje naselja (SON)** in predstavlja **orodje za povezovanje posameznih enot poselitve**, ki se vodijo v registru naselitvenih objektov in registru naselitvenih središč in naselitvenih območij.

SON predstavlja eno (1) naselje z lastnim imenom in šifro kot identifikatorjem, vezanim na šifro občine, kar unikatno prepoznavno označuje vsako naselje v državi Sloveniji, v njegovih statističnih mejah, in je realna osnova za določanje nadaljnjih identifikatorjev območij, ki so vezana na to naselje, npr.: **naselitvena središča (NS)** in **naselitvena območja (NO)**, vezanih na temeljne raziskave – če uporabljajo resorno terminologijo, prav tako pa tudi na določanje **prostorskih planskih naselitvenih enot**

Statistično območje naselja (SON)	=>	območje naselja z imenom in šifro iz registra prostorskih enot (RPE)
--	----	--

(4) Poimenovanje v povezavi z nalogo za prostorsko planiranje, ki predlaga (določa) planske enote

Po veljavni prostorski zakonodaji²²⁶ so za področje poselitve določena t. i. ureditvena območja naselij in druga ureditvena območja. Predlog poimenovanj (in oznak) za planske enote, povezane s poselitvijo, je naslednji:

Za izbrana **naselitvena območja** in **naselitvena središča** ali njihove dele se opredelijo **razvojna območja**. Pri tem se prostorsko razvoj lahko pojmuje kot “razvoj navznoter” obstoječih poselitvenih struktur ali njihova širitev, tj. “razvoj navzven”.

V prostorskem planu se za izbrana naselitvena središča in naselitvena območja v povezavi z načrtovanjem njihovega razvoja določi območje urejanja, t. i. **ureditvena območja (UO)**, za katere velja, da imajo določen planski status, glede na vrsto sedanje in načrtovane rabe površin, glede na stanje zavarovanja določenih območja ipd.

Ta **ureditvena območja** so lahko tudi popolnoma “nova” in različna od meja naselitvenih območij in naselitvenih središč, ki so bila evidentirana v temeljnih in aplikativnih raziskavah. Izjemoma so lahko tudi zunaj naselitvenih območij in naselitvenih središč; v tem primeru jih je mogoče opredeliti le z lego v določenem statističnem območju naselja.

²²⁵ Po 3. členu ZENDMPE t. i. gostujoči podatki.

²²⁶ Zakon o urejanju prostora, *Uradni list SRS*, št. 18/84.

ureditvena območja (UO)

=> ureditvena območja goste poselitve (UOG)

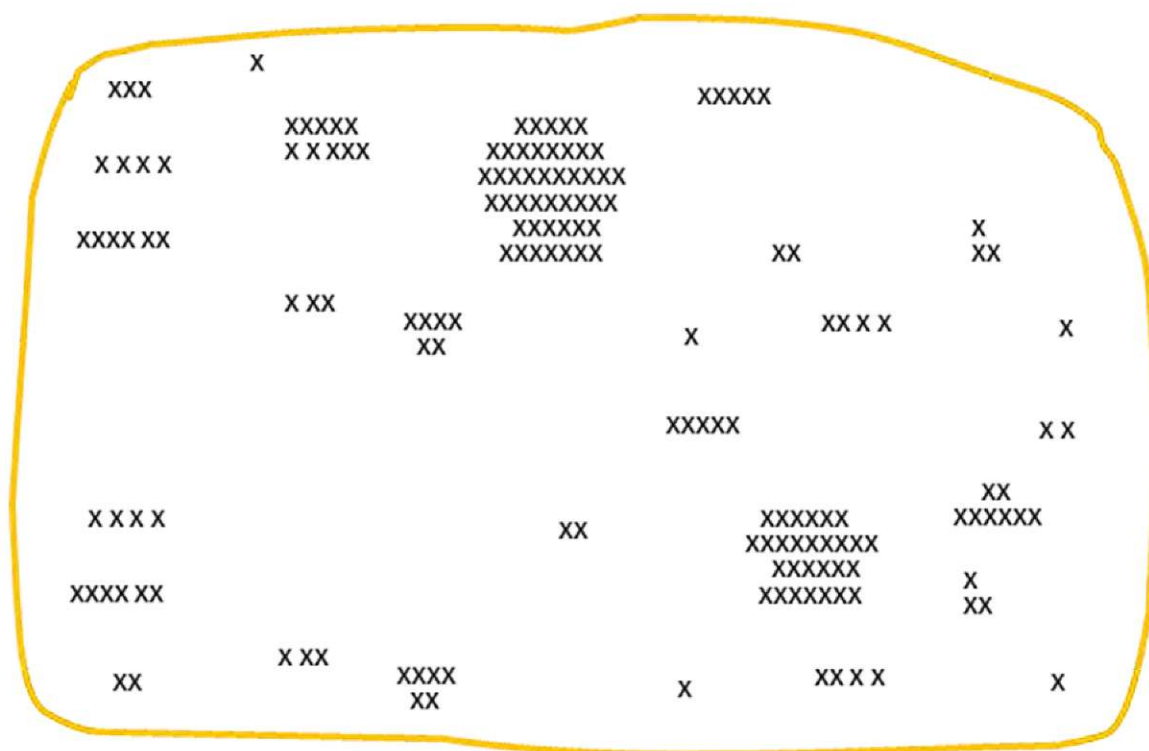
ureditvena območja redke poselitve (UOR)

Območja UO (UOG in UOR) so v registru ureditvenih območij, ki ga vodita resor za poselitev in prostorski planski resor. Na ta območja se nato navezujejo območja, ki označujejo načine urejanja prostora s prostorsko izvedbenimi akti.

OPOMBA:

V navezavi na naselitvena središča (NS) in naselitvena območja (NO) se tudi ureditvena območja delijo na tista z gosto strukturo poselitve (UOG) in redko strukturo poselitve (UOR).

Slike od št. 59 do 64.

LEGENDA:

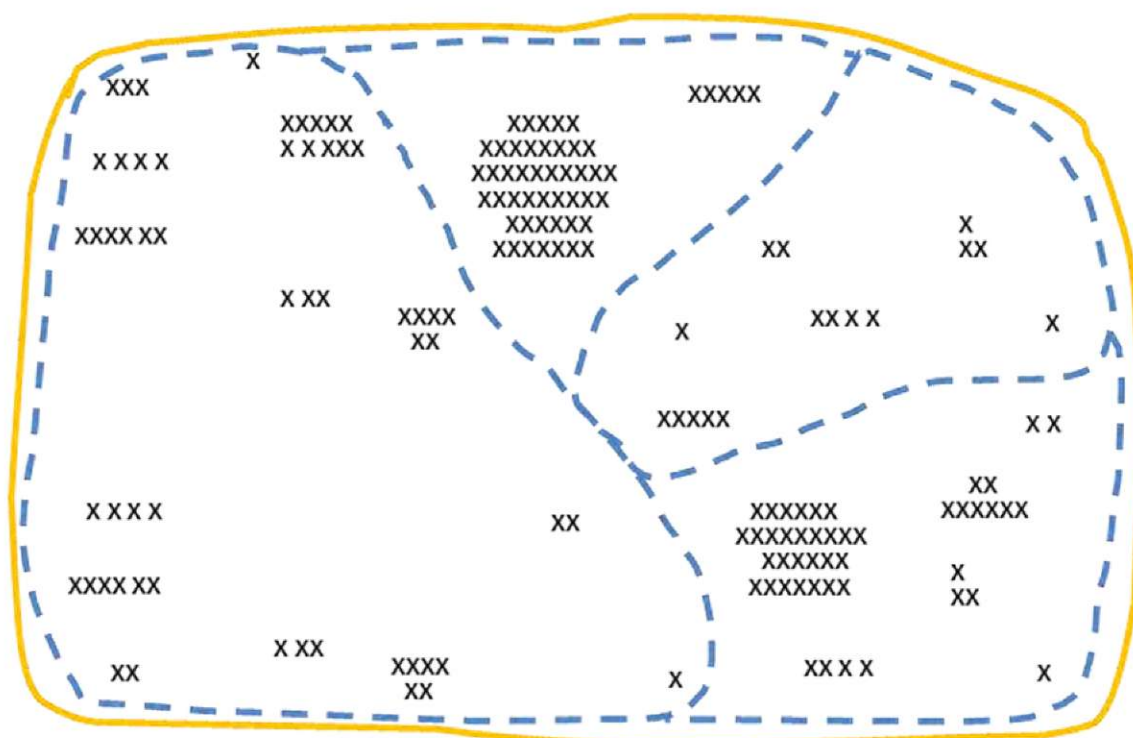
POSELITVENO OBMOČJE

(gostota elementov)

x naselitveni objekt (EN)

— poselitveno območje (POB)

Slika 59 Poselitveno območje – gostota elementov (shema)

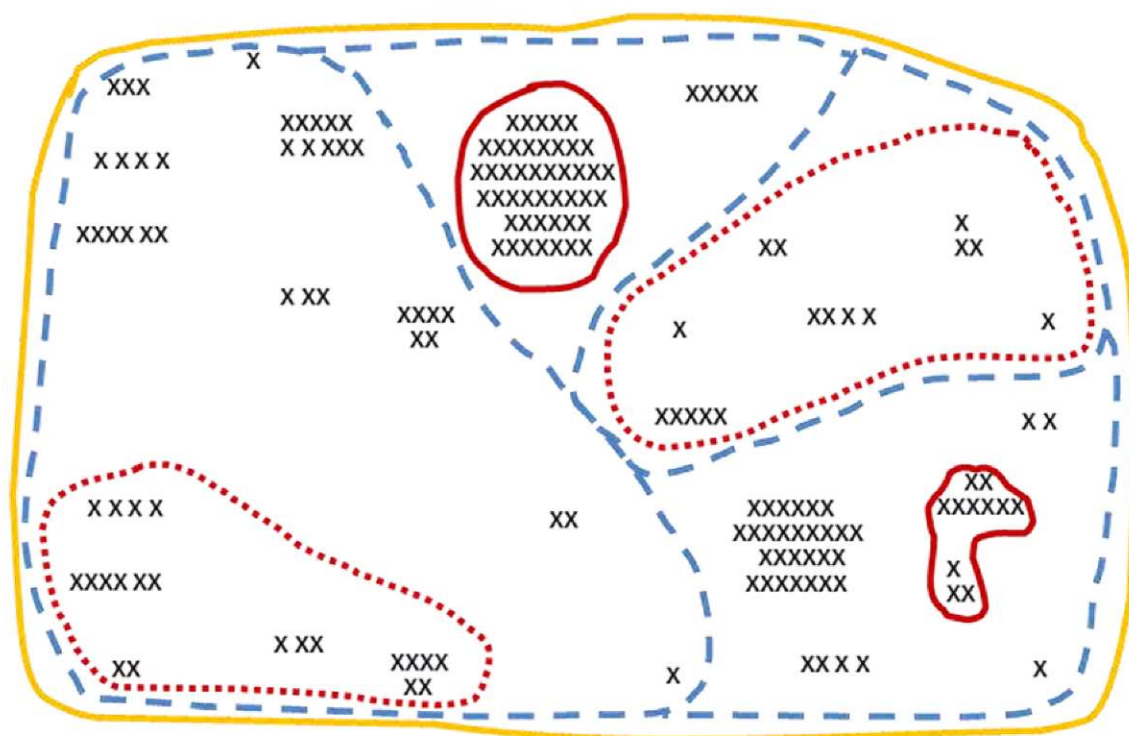
LEGENDA:

POSELITVENO OBMOČJE

- meje območji naselji po registru prostorskih enot (RPE)

- x** naselitveni objekt (EN)
- poselitveno območje (POB)
- - -** meja območja naselja po RPE (SON)

Slika 60 Meje območij naselij po registru prostorskih enot

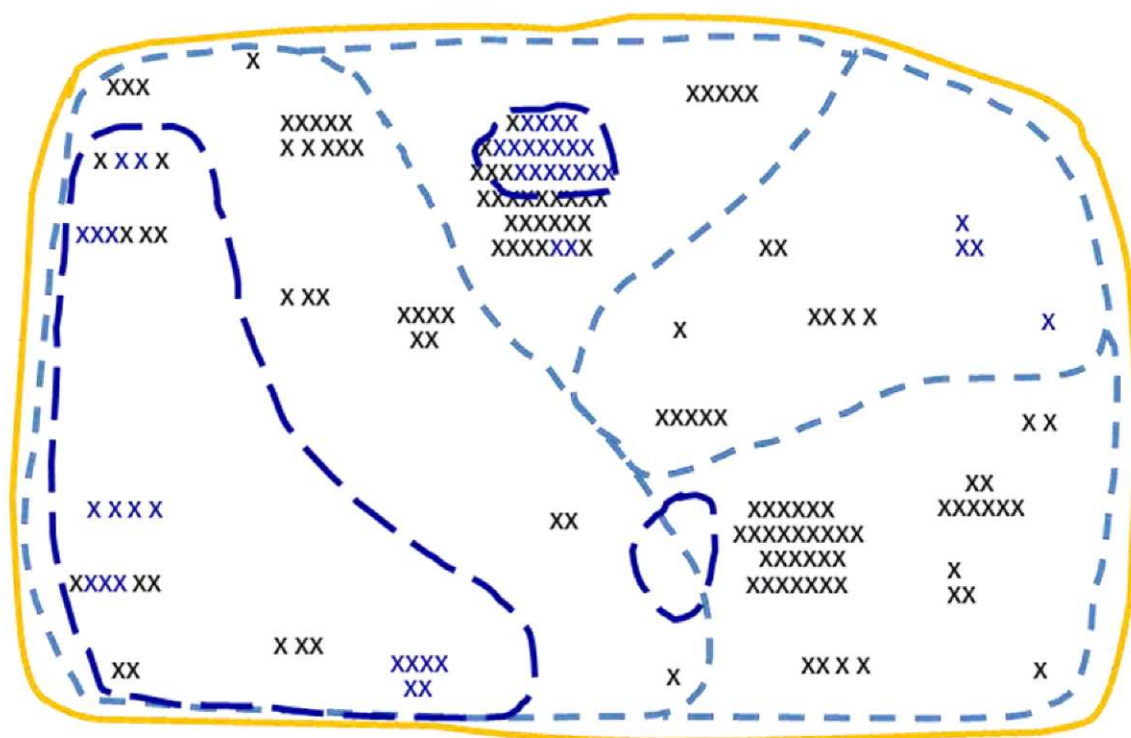
LEGENDA:

POSELITVENO OBMOČJE

- enote poselitvenega sistema

- poselitveno območje (POB)
- meja območja naselja po RPE (SON)
- x** naselitveni objekt (EN)
- naselitveno središče (NS)
- naselitveno območje (NO)

Slika 61 Enote poselitvenega sistema

LEGENDA:

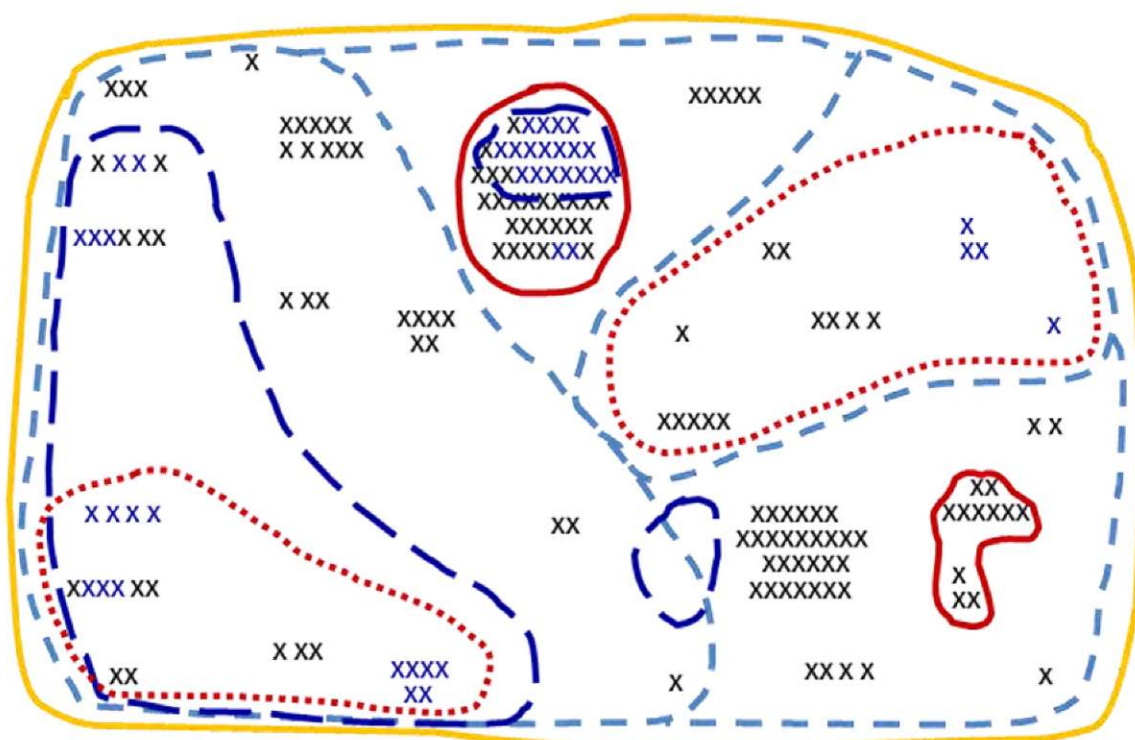
POSELITVENO OBMOČJE

- institucionalno varovana kulturna dediščina (IKD)

- poselitveno območje (POB)
- meja območja naselja po RPE (SON)
- x** naselitveni objekt (EN)
- x** objekt kulturne dediščine (IKD)
- naselitveno središče (NS)

Slika 62

Enote institucionalno varovane kulturne dediščine na poselitvenem območju

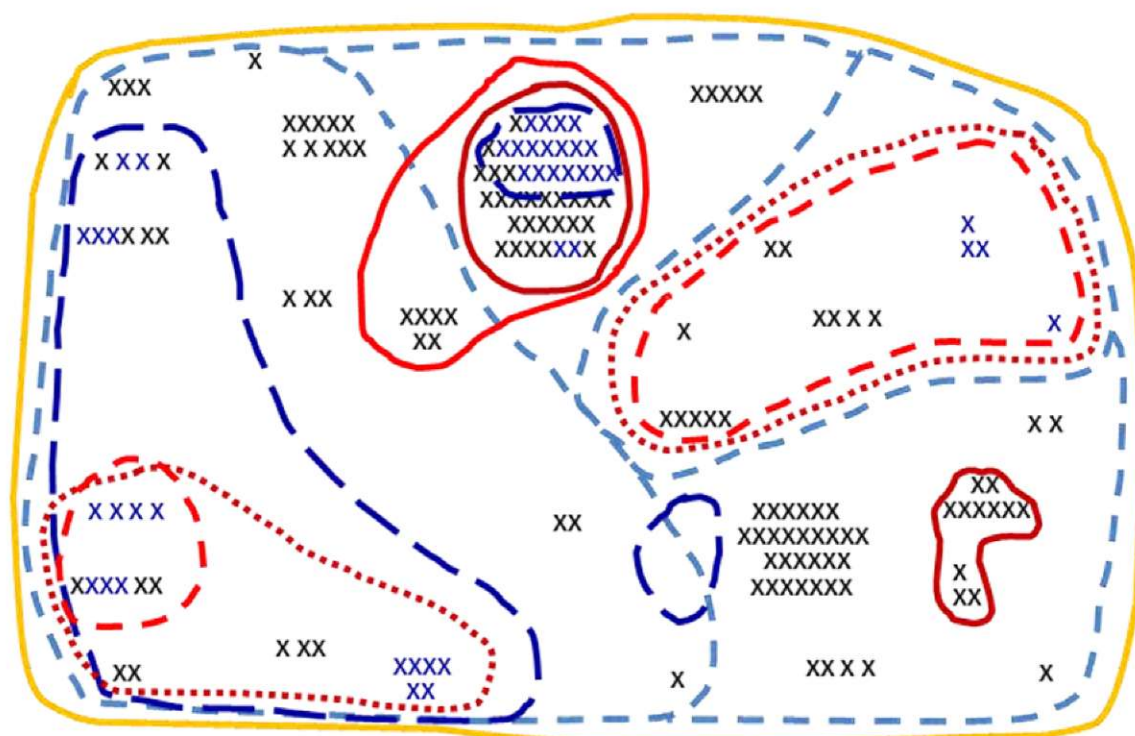
LEGENDA:

POSELITVENO OBMOČJE

**- institucionalno varovana kulturna dediščina (IKD) in
poselitvena dediščina (POS)**

- poselitveno območje (POB)
- - - meja območja naselja po RPE (SON)
- x** naselitveni objekt (EN)
- naselitveno središče (NS)
- · · naselitveno območje (NO)
- x** objekt kulturne dediščine (IKD)
- - - naselitveno središče (NS)

Slika 63 Institucionalno varovana kulturna dediščina in poselitvena dediščina na poselitvenem območju

LEGENDA:

POSELITVENO OBMOČJE

- institucionalno varovana kulturna dediščina (IKD) in
poselitvena dediščina (POS)

- poselitveno območje (POB)
- - - meja območja naselja po RPE (SON)
- x** naselitveni objekt (EN)
- naselitveno središče (NS)
- · · naselitveno območje (NO)
- x** objekt kulturne dediščine (IKD)
- - - naselitveno središče (NS)
- ureditveno območje goste poselitve (UOG)
- - - ureditveno območje redke poselitve (UOR)

Slika 64

Ureditvena območja naselij na poselitvenem območju

4.4 POSELITEV KOT RESORNO PODROČJE

4.4.1 POSELITEV KOT PROSTORSKA SESTAVINA IN RESORNO PODROČJE

(1) Podatki o prostorski sestavini

Resorno področje je opredeljeno z zakonom in uradno zbirko podatkov o prostorski sestavini, katere skrbnik je. Upravno-pravna urejenost področja naj bi omogočala pregled nad njegovim stanjem in usmerjala razvoj področja.

Predstavitev celovitega stanja sistema je mogoče doseči s spoznavanjem in zapisovanjem, dokumentiranjem spoznanj o lastnostih sistema, o elementih sistema in njihovih strukturah, z **zbiranjem podatkov** o sistemu. Podatki se po določenih pravilih urejajo v razvide ali **evidence**.²²⁷ Evidentiranje opravljajo strokovnjaki različnih ved z različnimi (raziskovalnimi) nalogami. Evidentiranje se izvaja z deskriptivno metodo, ki sama po sebi vključuje analizo, klasifikacijo, kategorizacijo, sistemiziranje in tudi vrednotenje elementov in struktur sistema.

V skladu s tem je mogoče ločiti evidence, ki so rezultat nalog z različnih področij:

- evidenca na teoretičnem raziskovalnem področju (temeljne stroke, klasične raziskovalne metode, osnovne raziskave);
- evidenca na teoretičnem aplikativnem področju (dejavnosti, ki izsledke, evidence temeljnih strok povezujejo, zabeležijo in nato lahko tudi dopolnjujejo z vidika svojega področja);
- evidenca na praktičnem aplikativnem (uporaba evidenc, dognanj temeljnih strok in dejavnosti za določeno nalogo);
- evidenca na upravno-pravnem področju (dejavnosti, ki jih organizira državni upravni aparat; država posamična področja – družbena, ekonomska, prostorska – evidentira, da lahko z njimi upravlja, način vodenja teh evidenc in ravnanj z resursi določajo zakoni; strokovno delo dejavnosti se torej na ravni resorja mora podrediti zakonsko določeni terminologiji, vsebini in metodologiji, ravno zaradi možnosti upravljanja teh sistemov s strani države).

Omogočeno mora biti, da se evidence različnih področij povezujejo na osnovi preglednega in celovitega pristopa. Sistem evidence mora biti postavljen tako, da ga je v osnovi mogoče uporabiti na vseh štirih področjih.

(2) Zakonodaja s področja poselitve

Da je področje poselitve v prostorskem planskem procesu neustrezno in necelovito obravnavano, je še posebno vidno pri pripravi občinskih prostorskih planov. (Hazler - Papič 1998)

Kaj naj bi zakonodaja na področju poselitve opredeljevala? Opredeljevala in celovito obravnavala naj bi svoj predmet obravnave: poselitev. O področju, katerega skrbnik je, bi morala voditi uradno zbirko podatkov, določeno z zakonom in podzakonskim akti. Zakonodaja bi prav tako morala določati razmerje resorja s prostorskim planskim procesom.

²²⁷ **Evidentiranje:** namensko in sistematično spremljanje, vpisovanje podatkov o čem, razvid (SSKJ, 1993).

4.4.2 PREDLOG OBLIKOVANJA PODATKOVNE ZBIRKE ZA POSELITEV

(1) Sedanje stanje v uradnih podatkovnih zbirkah za področje poselitve

Uradna zbirka resorja je zakonsko določena; so urejeni, skladno z določili zakona (praviloma) javno dostopni podatki. Uradna zbirka podatkov **za poselitveni sistem** v naši državi **ne obstaja**: ni je na ravni temeljne evidence, aplikativne evidence, evidence enot iz veljavnih planskih aktov, še manj v obliki **registra enot poselitvenega sistema**.

V strokovni in upravni javnosti so mnenja o potrebnosti take vrste registra deljena. Kljub temu je na teoretični ravni mogoče razviti zasnovo podatkovnega sistema za področje poselitve. Pri tem je treba ugotoviti, da obstajajo določene podatkovne zbirke, ki zadevajo področje poselitve, vendar pa niso zasnovane na način, da bi lahko v celoti prevzele podatkovni sistem, ki bi se zbiral v poselitvenem resorju. Te zbirke so v skladu z določili 72. člena zakona o evidentiranju nepremičnin, državne meje in prostorskih enot, predvsem:

- register in kataster stavb,
- register prostorskih enot.

Kataster stavb in poselitveni sistem

Zakon (58. člen ZENDMPE) določa, da se v katastru stavb evidentirajo podatki o stavbah in o delih stavb. Ob tem pa opredeljuje tudi **stavbo** kot “zgradbo, v katero lahko človek vstopi in je namenjena njegovemu stalnemu ali začasnemu prebivanju, opravljanju poslovne ali druge dejavnosti ali zaščiti ter je ni mogoče prestaviti brez škode za njeno substanco”.

Povezava podatkov o elementih poselitvenega sistema (objektov, stavb) z obstoječimi podatkovnimi zbirkami, npr. z registrom in katastrom stavb, v celoti ni mogoča, saj je definicija stavbe v zakonu takšna, da ne omogoča podelitve univerzalnega identifikatorja vsem objektom, ki bi jih na področju poselitve pridobili z evidentiranjem.²²⁸

Register prostorskih enot in poselitveni sistem

V **registru prostorskih enot** so evidentirane katastrske občine, **naselja**, lokalne skupnosti, območja volišč in druge prostorske enote, določene s predpisom ministra. V registru prostorskih enot so poleg prostorskih enot evidentirane tudi ulice in hišne številke. Identifikacijske številke prostorskih enot določa geodetska uprava. Podlago za evidentiranje predstavlja za katastrsko občino, naselje, ulice in hišne številke in območja volišč akt pristojnega organa. Zemljiški kataster, kataster stavb, evidenca državne meje in register prostorskih enot so javne evidence.

(2) Predlog oblikovanja registra poselitve – podatkovne zbirke za področje poselitve

Za uradno zbirko podatkov za poselitev je treba opredeliti osnovno enoto poselitvenega sistema, ki v zbirki podatkov dobi svoj identifikator. Za osnovne enote poselitvenega sistema se določijo elementi sistema (osnovna enota). Strukture sistema so osnovne enote na hierarhično višji ravni (nadrejena enota). Med sekundarne osnovne enote poselitvenega sistema se lahko uvrstijo tudi elementi okolice sistema (enota okolice), s katerimi so elementi poselitvenega sistema tesno povezani.

²²⁸ Ta problem se pokazaže tudi pri povezavi registra nepremične kulturne dediščine in registra stavb, prvi je namreč “širši”, vsebuje tudi kozolce, kašče, vodnjake itn., ki v registru stavb ne ustrezajo definiciji “stavbe”.

S takšnim pristopom dobi resorno področje poselitve v svojem registru poselitve dve samostojni, vendar povezani podatkovni zbirki, dva registra:

- Register naselitvenih objektov,
- Register naselitvenih središč in naselitvenih območij²²⁹,

ki sta neposredno povezana z registrom zemljiških parcel (oz. zemljiškim katastrom, ki že obstaja).

Povezava registra poselitve z registrom prostorskih enot

Sama uradna podatkovna zbirka za področje poselitve (register poselitve) mora biti določena z zakonom. Ta zakon bi moral določiti tudi način povezave z drugimi podatkovnimi zbirkami, npr. z registrom nepremične kulturne dediščine.

Zakon o evidentiranju nepremičnin, državne meje in prostorskih enot (ZENDMPE) že predvideva povezovanje z drugimi podatkovnimi zbirkami: 3. člen zakona določa, da sta "zemljiški kataster in kataster stavb temeljni evidenci podatkov o zemljiščih in stavbah. Druge evidence podatkov o zemljiščih in stavbah, ki jih vodijo organi državne uprave, organi lokalnih skupnosti in nosilci javnih pooblastil, se povezujejo z zemljiškim katastrom in katastrom stavb, če tako določa zakon." To so t. i. **gostujoči podatki**, za katere isti člen zakona določa, da "za vpis in vzdrževanje gostujočih podatkov v zemljiškem katastru in katastru stavb skrbi organ, pristojen za evidenco, v kateri se vodijo ti podatki.

Če se z zemljiškim katastrom oz. katastrom stavb povezuje več evidenc o istovrstnih podatkih, geodetska uprava obvešča pristojne organe o spremembah teh podatkov in o morebitnih neusklajenostih med evidencami.

Za usklajevanje evidenc o istovrstnih podatkih skrbi medresorska komisija, ki jo ustanovi vlada Republike Slovenije in v kateri sodelujejo predstavniki ministrstev, pristojni za evidence podatkov o nepremičninah, ki se povezujejo z zemljiškim katastrom oz. katastrom stavb."

V tem primeru bi bili gostujoči podatki v zemljiškem katastru in katastru stavb podatki iz registra poselitve, ki bi ga vodil resor za poselitev, in registra nepremične kulturne dediščine. Problem je v tem, da je (bi bil) identifikacijski sistem zadnjih dveh širši in zaradi tega ne bi bil v celoti kompatibilen z registrom stavb. V tem primeru bi krovno podatkovno zbirko za evidenco elementov poselitvenega sistema pravzaprav predstavljal register naselitvenih objektov.

²²⁹ Terminologija je vezana na pojasnila v poglavju 4.3.5 in 4.3.6.

4.4.3 KARTNI SISTEMI IN RAČUNALNIŠKO UREJANJE PODATKOV V POVEZAVI Z EVIDENCO POSELITVENIH ENOT

(1) Grafična predstavitev poselitve v prostoru

Poselitev se lahko razbira tudi iz različnih kartnih zapisov večje ali manjše natančnosti. Grafični zapis poselitve je povezan z grafično predstavitev objekta kot dela poselitvenega sistema, izhajajoč iz njegove opredelitve v različnih podatkovnih zbirkah. Tako zbirke podatkov kot obstoječi kartni sistemi so vezani na predpise in zakonodajo s tega področja. Pri tem je grafična predstavitev poselitve na kartah samo ena od vsebin, ki se na kartah pojavljajo, in tudi karta je samo delna predstavitev poselitve, skladna z možnostjo, ki jo omogoča medij. Vendar se tudi na tem področju nakazuje večje spremembe, predvsem zaradi teženj po celovitejšem pregledu, ki ga omogoča nova informacijska tehnologija.

Projekt državne topografske baze večje natančnosti

Leta 1997 se je na državni ravni začela oblikovati topografska baza velike natančnosti oz. sistem topografskih podatkov večje natančnosti, ki bodo predstavljali tudi vir za izdelavo državne topografske karte v merilu 1: 5000. Predlog je podlaga za vse druge prostorsko-informacijske sisteme in ustreza uporabi v geografskih informacijskih sistemih.

Digitalna topografska baza naj bi postopoma v kombinaciji z DOF (digitalni ortofoto) v celoti nadomestila sedanje temeljne topografske načrte merila 1: 5000 in 1: 10.000. Objekti topografske baze bodo uporabljeni skupaj z obstoječimi podatki geodetske službe, kot so register prostorskih enot in register zemljepisnih imen. Takšna oblika topografskih podatkov bo natančnejši prikaz ozemlja Slovenije na državni ravni in bo informacijska podlaga drugim nepremičninskim evidencam.²³⁰

Zakon omogoča (82. člen ZENDMPE) **računalniško povezavo** za pridobivanje podatkov iz zemljiškega katastra, katastra stavb oz. registra prostorskih enot z zakonom določenim subjektom pod pogoji in na način, ki jih določi minister. Računalniška povezava mora biti tehnično izvedena tako, da uporabniki podatkov zemljiškega katastra in katastra stavb lahko iščejo podatke le po **identifikacijskih oznakah** in **po legi** zemljišča ali stavbe.

(2) Projekt posodobitve evidentiranja nepremičnin

Pod okriljem Vlade Republike Slovenije, oz. programskega sveta, ki usklajuje izvedbo, poteka zahteven Projekt posodobitve evidentiranja nepremičnin.²³¹

Projekt ima vrsto ciljev: tako bo na področju evidentiranja zemljišč in stavb zagotovil vzpostavitev osnovnih podatkov o nepremičninah ter njihovem lastništvu in tako omogočil nadgradnjo teh podatkov za različne namene, predvsem za varovanje stvarnih pravic na nepremičninah, obdavčenje nepremičnin, nadzor trga z nepremičninami, podporo aktivnostim v kmetijstvu, gozdarstvu in ravnanju z naravnimi viri ter s premoženjem, podporo prostorskemu načrtovanju in stanovanjski politiki ter statističnim obdelavam, ekologiji, geodeziji in drugim.²³²

²³⁰ Povzeto po Geodetska uprava Republike Slovenije, internetna stran (20. 6. 2001).

²³¹ Ministrstvo za okolje in prostor, Geodetska uprava Republike Slovenije, *Projekt posodobitve evidentiranja nepremičnin*, (sofinanciran s sredstvi mednarodne banke za obnovo in razvoj), poročilo iz februarja 2001.

²³² *Projekt posodobitve evidentiranja nepremičnin* (Programski svet za izvedbo projekta Vlade RS, zgibanka, Ljubljana, oktober 2001).

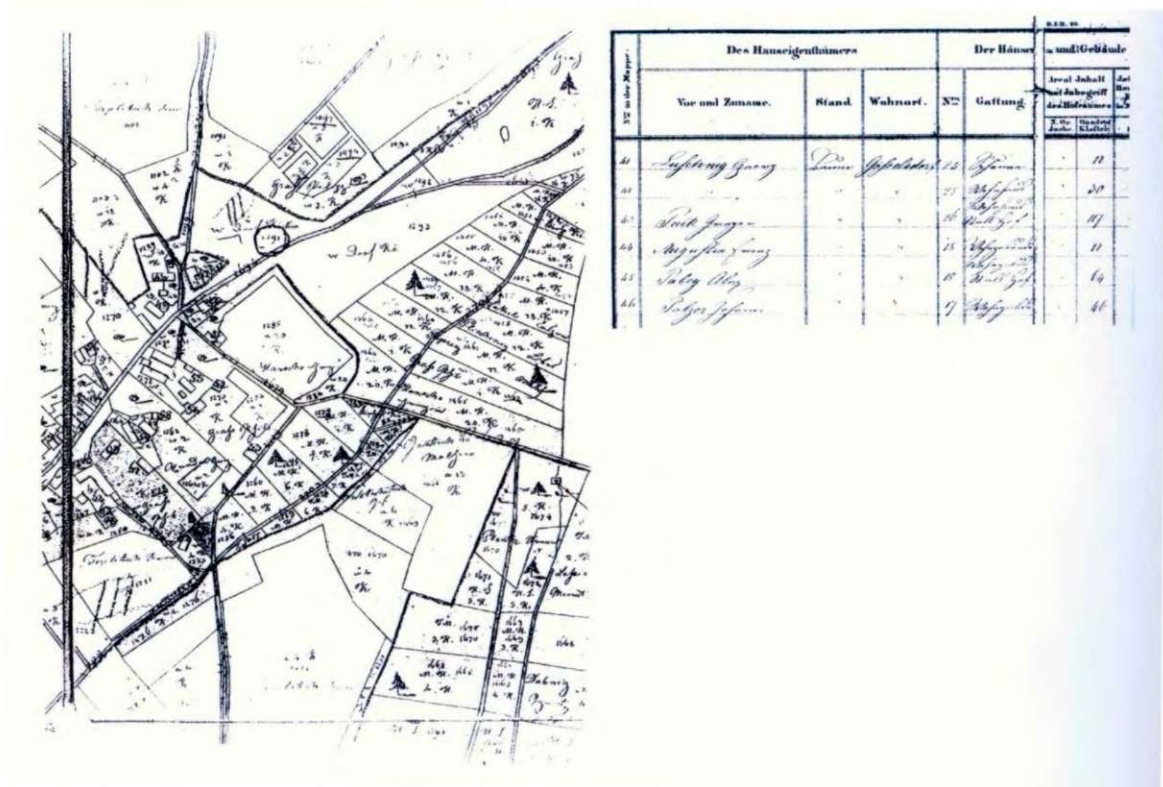
(3) Reforma katastrskega sistema

V mednarodnem merilu potekajo priprave za reformo katastrskega sistema. V ta namen je Mednarodna zveza geodetov (FIG, Federation internationale des geometres) ustanovila Delovno skupino 1, 7. komisije FIG, ki je pripravila vizijo katastrskega sistema z naslovom Kataster 2014. Med drugimi so razvojne težnje katastrskih sistemov naslednje: uvajanje digitalnih katastrskih načrtov, zasnovanih na nacionalnih referenčnih sistemih, uvedba vpisa po nepremičninah namesto vpisa po listinah, poenotenje vpisovanja zemljišč in drugih nepremičnin (stavbe, stanovanja itn).

Po definiciji Katastra 2014 je "kataster sistematično urejen uradni popis podatkov, ki se nanašajo na vse zemljiškopravne objekte v določeni deželi ali pokrajini, in je zasnovan na izmeri meja teh objektov. Taki zemljiškopravni objekti so sistematično opredeljeni s pomočjo identifikatorjev. Opredeljujeta jih zasebno ali javno pravo. Meje in oznake, vključno z opisnimi podatki, lahko prikažejo za vsak posamezni zemljiški objekt, naravo, površino, vrednost in pravice ali omejitve, ki so povezane s tem zemljiškim objektom."

Poleg teh opisnih podatkov, ki opredeljujejo zemljiške objekte (zemljiški objekt je tudi stavba), vsebuje kataster 2014 tudi uradne zabeleške o pravicah do zemljiškopravnih objektov. Kataster 2014 lahko odgovori na vprašanje kje, koliko in kako.

Kataster 2014 lahko zamenja tradicionalni koncept zemljiškega katastra in zemljiške knjige, saj predstavlja vsestranski sistem evidence nepremičnin.²³³

Slika Franciscejski kataster in protokol h katastru (nastal v letih od 1823 do 1840)

²³³ J. Kaufmann, D. Steudler in Delovna skupina 1, 7. komisije FIG, Kataster 2014, *Vizija katastrskega sistema*, julij 1998 (točka (3) v celoti povzeta, str. 13, 17).

4.4.4 PRIČAKOVAN REZULTAT – UVELJAVITEV POSELITVE KOT SAMOSTOJNEGA RESORNEGA PODROČJA, KI JE SPOSOBNO INTEGRIRATI INSTITUCIONALNO VAROVANO KULTURNO DEDIŠČINO – IN S TEM INTEGRALNEGA VARSTVA POSELITVENIH VREDNOT

Model povezovanja resorjev v hierarhiji planskega akta

Pričakovan rezultat postavitve samostojne podatkovne zbirke za poselitev je predvsem v tem, da bi bila vsebina tega področja sistematično in v celoti ustrezno prepoznana in predstavljena kot samostojna prostorska sestavina tudi v povezavi s prostorskim planskim procesom.

V ta namen je treba, kakor je navedeno v predhodnih poglavjih:

Podatke sistemizirati po vsebini, po vertikalni in horizontalni hierarhiji (država, regija itn.), ločeni bi morali biti prostorski in planski podatki.

Urejenost podatkov povezati s statističnimi območji naselij (na osnovi RPE); sistem podatkov o poselitvi bi lahko obsegal vse vrste podatkov od tipologije, do vrednotenja naselja, planske kategorije in določitve razvojnih površin določenih v planskih aktih.

Lastnost institucionalno varovane kulturne dediščine bi bila samo eden od podatkov, vezan na poselitveno enoto, vendar jasno prepoznan in del sistema.

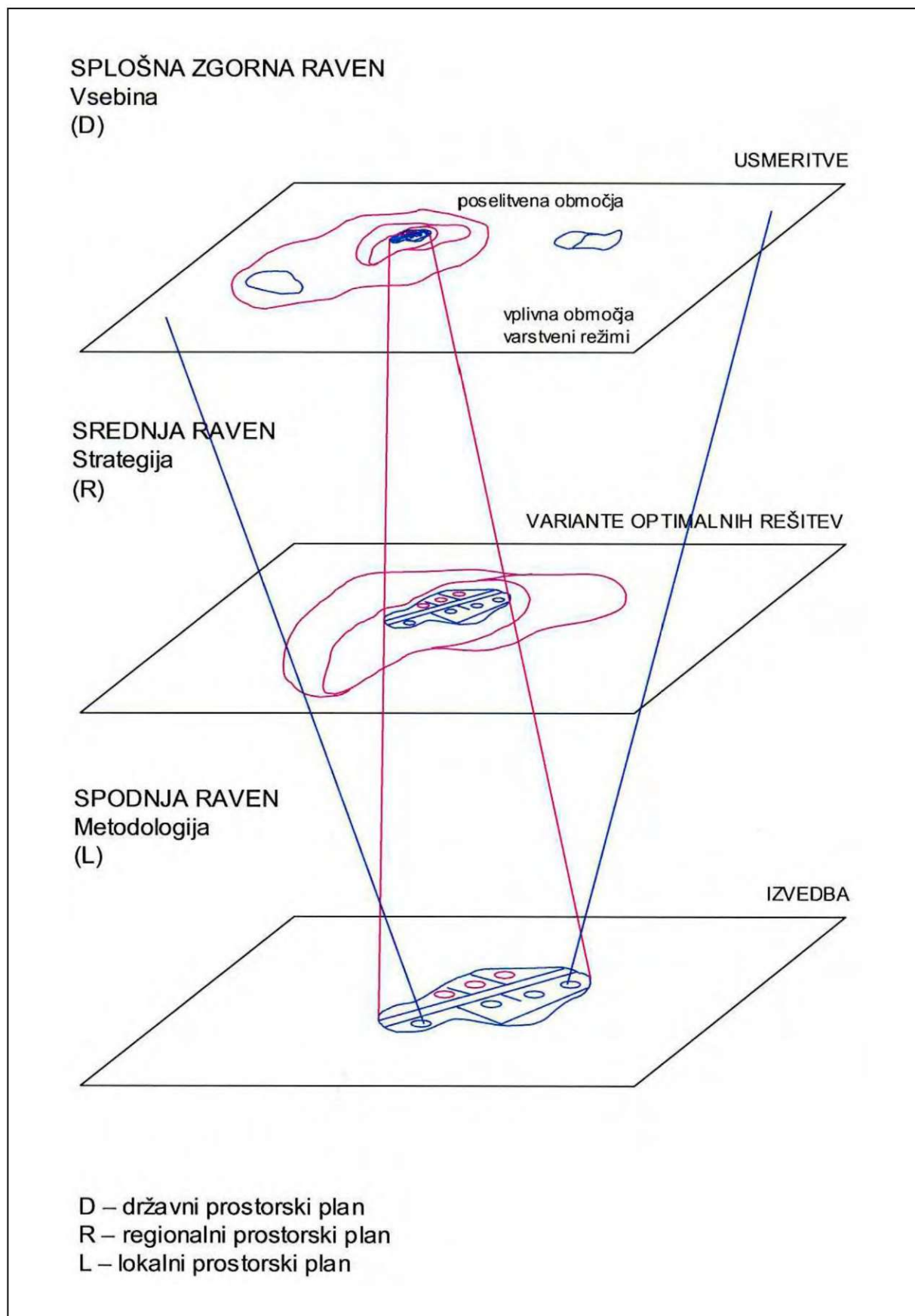
Urejenost, prepoznavnost podatkov je med drugim tudi bistveni pogoj za sistemski pristop v prostorskem planskem procesu.

Prav tako ima resor z urejenimi podatki in ustrezno resorno zakonodajo večjo možnost, da uveljavi svoje resorne vsebine in cilje v prostorskem planskem procesu.

Predstavitev modela povezave resornih vsebin (poselitev in institucionalno varovana kulturna dediščina) mora biti povezana s hierarhijo prostorskega planskega akta.

Model povezave resornih vsebin in hierarhije prostorskega plana povezuje vsebinski, strateški in metodološki del. Povezovanje na zgornji (splošni) ravni, srednji in spodnji ravni se loči po tem, da so na splošni ravni poudarjene vsebine in iz tega izpeljane **usmeritve**, na srednji ravni so poudarjene **strateške opredelitve optimalnih prostorskih variant razvoja**, na spodnji ravni pa **izvedba izbranega usklajenega razvojnega koraka**.

Slika št. 65

Slika 65 Sintezna shema modela obravnave resornih vsebin pri prostorskem planskem procesu v hierarhiji prostorskega plana

5. SISTEMSKI PRISTOP PRI OBRAVNAVI INSTITUCIONALNO VAROVANE KULTURNE DEDIŠČINE V PROSTORSKEM PLANSKEM PROCESU

5. SISTEMSKI PRISTOP PRI OBRAVNAVI INSTITUCIONALNO VAROVANE KULTURNE DEDIŠČINE V PROSTORSKEM PLANSKEM PROCESU

5.1 IZHODIŠČA ZA OBLIKOVANJE MODELA SISTEMSKEGA PRISTOPA PRI OBRAVNAVI RESORNIH VSEBIN V PROSTORSKEM PLANSKEM PROCESU

5.1.1 SISTEMSKA TEORIJA KOT TEORETIČNO IZHODIŠČE ZA SISTEMSKI PRISTOP V PROSTORSKEM PLANSKEM PROCESU

(1) Osnovni pojmi iz sistemske teorije

Splošna sistemska teorija je interdisciplinarna formalna znanost. Po analogiji sistemov išče načela, ki veljajo splošno za vse realne znanosti in omogočajo vzpostavitev "enotnosti znanosti". Kot **sistemsko raziskovanje** je raziskovalna usmeritev, ki se ukvarja z obnašanjem, zgradbo, razvojem, "t. i. dinamiko sistema", in vzajemno povezanostjo sistemov. Njeno osnovno orodje je sistemska analiza kot preučevanje konkretnih fizikalnih, bioloških, socioloških in ekonomskih sistemov.²³⁴

Sistemska analiza vključuje preučevanje ciljno naravnanih struktur gospodarstva, javnega področja in družbe, pri čemer opazovalni sistem v splošnem sestavljajo ljudje, organizacijske strukture in naprave. Za ugotavljanje in napovedovanje obnašanja sistema in za pripravo odločitev v zvezi s sistemom je treba še posebej upoštevati mejne okoliščine in nezanesljivost. Pomembno pomožno sredstvo sistemske analize je med drugim **analitični model**; za njegovo uporabo je treba določiti cilje sistema in opredeliti merila vrednotenja. Pred izbiro možnosti ukrepanja sta poleg ugotavljanja stroškov in uporabnosti potrebni še analiza senzitivnosti in ovrednotenja posledic. Sistemska analiza je tudi analiza sistema glede na funkcionalne in uporabniške zahteve, npr. katere funkcije se uporabljajo, kateri podatki so potrebni ipd.

Sistem je splošna oznaka za načrt, red, je urejena celota, skupnost načel kakšne doktrine. Filozofska interpretacija pojma vidi sistem kot zaokroženo celoto mnogoterosti, v kateri je določen odnos vsakega posameznega dela do celote in odnosi med posameznimi deli. Filozofski sistem, ki vse oblike vedenja postavi v celoto, vodi v **metodo**, za katero je značilna **sistematika**. Sistematika je načrtna, pregledna razdelitev po določenem načelu.

Mnogi filozofi so opozorili, da sistem prikroji resničnost, namesto, da bi jo razložil, in da je za posamezen sistem najpomembnejše prav tisto, česar z uporabljenimi metodo ni mogel zaobseči.

V informatiki, kibernetiki, je sistem osnovni pojem za skupek med seboj povezanih stvari, ki lahko vplivajo druga na drugo in delujejo kot elementi sistema. Količino in kakovost odnosov med elementi določa **struktura**, pri čemer lahko zelo različne strukture sistema opravljajo enako nalogo.

(2) Definicija stanja sistema in prostor stanja pri kompleksnih dinamičnih sistemih

Naravni prostor, prostor planeta Zemlja, je kompleksni dinamični sistem. Po Kljajiću (1994: 34) je koncept stanja sistema poznan v fizikalnih znanostih, kjer je stanje sistema definirano kot množica spremenljivk, ki **vsebujejo vso tisto informacijo o preteklosti sistema, ki je**

²³⁴ Sistemska teorija je poznana tudi kot gibanje, nasprotno naraščajoči specializaciji znanosti, sistemska teorija širi "sistemsko mišljenje" oz. "mišljenje v sistemih", ki stvarne vsebine razume kot sisteme, te pa kot prepletene dele enega ali več drugih sistemov (VLS, 1998).

potrebna, da lahko določimo njegovo obnašanje v prihodnosti. Koncept je primeren za kvantitativen opis obnašanja tudi pri drugih sistemih, vendar se ni uveljavil zaradi kompleksnosti problemov in obsežnega računanja. Metode, ki temeljijo na opisu sistema s spremenljivkami stanja, se uporabljajo predvsem pri obravnavi kompleksnih dinamičnih sistemov.

Pravil za izbor spremenljivk stanja kompleksnih sistemov ni. Izbrati jih moramo na podlagi izkušenj in intuicije, upoštevajoč cilj in smoter, ki ga imamo pred seboj, ko se lotimo reševanja problema določenega sistema. Če hočemo na neki sistem vplivati ali oceniti njegovo prihodnje obnašanje, moramo poznati vrednost njegovih spremenljivk in zakonitosti njihove povezanosti.

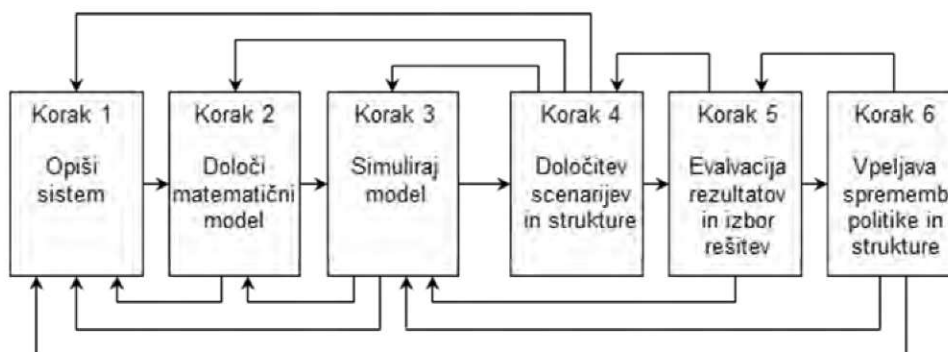
(3) Metoda sistemske dinamike

Metoda sistemske dinamike obsega celovito metodologijo reševanja dinamičnih problemov. Po Kljajiću (1994: 124) metodologija sistemske dinamike obravnava obnašanje integralnega simulacijskega sistema, njen namen pa je:

- spoznavanje obnašanja integralnega simulacijskega sistema za pomoč pri poslovnih odločitvah, strateškem planiranju in analizi organizacijskih sistemov ob različnih kriterijih in scenarijih,
- izboljšanje procesa planiranja in odločanja,
- pridobitev novih znanj o obnašanju in upravljanju kompleksnih sistemov,
- vzgoja strokovnega kadra za planiranje in vodenje.

Postopek reševanja problemov v metodologiji sistemske dinamike obsega:

- definicijo problema, ciljev in izhodišč – z uporabo katerekoli metodologije sistemskega pristopa,
- zapis problema z elementi (nivo) in razmerji (odnosi),
- simulacijo modela,
- določitev scenarijev in strukture,
- ovrednotenje rezultatov in izbor rešitev,
- vpeljavo sprememb politike in strukture.

Slika 66 Postopek reševanja problemov v metodologiji sistemske dinamike (Forrester 1994; v: Kljajić 1994: 124)

(4) Upravljanje sistemov

Teorija upravljanja sistemov je neločljivi del poznavanja modela sistemov, samega modeliranja (Kljajić 1994: 158). Modeliranje sistemov sodi v pristojnost specialistov, ki na osnovi poznavanja lastnosti, zakonitosti in principov, ki vladajo v sistemu, modelirajo sistem, upravljavski del pa pripada teoriji upravljanja sistemov.

Pri procesu upravljanja ločimo predvsem dva dela:

- analizo problemske situacije, poznavanje modela sistema in njegovih ciljev, meril (kriterijev) in omejitev;
- sintezo upravljalvske rešitve, ki zagotavlja želeno obnašanje sistema.

Vsak model upravljanja vsebuje štiri osnovne elemente:

- sistem upravljanja (model),
- želeno obliko izhodnih količin (ciljni prostor),
- množico dovoljenih upravljalvskih dejstev (upravljalni sistem),
- kriterijsko funkcijo ali merilo učinkovitosti.

Teorija upravljanja sistemov med drugim pozna: optimalno upravljanje, splošni model upravljanja, adaptivno upravljanje, hierarhično strukturo upravljanja, model kompleksnih ciljno usmerjenih sistemov, informacijski sistem za podporo pri upravljanju.

Upravljanje sestavljenih in kompleksnih sistemov

Pri pojavu sestavljenih in kompleksnih sistemov je upravljanje kompleksno in oteženo. Predvsem je tu problem obdelave velike količine informacij, ki definirajo stanje takšnega sistema v realnem času. Metode in postopki, primerni za uspešno upravljanje kompleksnih sistemov, so bolj intuitivne narave kakor pa rezultat teoretično dokazanih dejstev. To njihove vrednosti ne zmanjšuje. Naloga upravljanja je (Kljajić 1984: 173), da izbira vrednosti parametrov sistema proč od robnih vrednosti, kjer sistem prehaja v drug režim delovanja.²³⁵

Slika 67 Shema upravljanja sistemov, ki temelji na povratni informaciji (Kljajić 1994: 160)

²³⁵ Vsebina točke 5.1.1 (1) povzeta po VLS, 1998, vsebina razdelkov (2), (3) in (4) povzeta po Kljajić 1994.

5.1.2 VSEBINSKA IZHODIŠČA ZA OBLIKOVANJE SYSTEMSKEGA PRISTOPA PRI OBRAVNAVI RESORNE VSEBINE INSTITUCIONALNO VAROVANE KULTURNE DEDIŠČINE (IKD) V PROSTORSKEM PLANSKEM PROCESU

Prostor je kompleksen dinamični sistem. Iskanje odgovora na vprašanje, kako izboljšati obravnavo institucionalno varovane kulturne dediščine v prostorskem planskem procesu, je pripeljalo do razreševanja dveh problemov:

- problema institucionalno varovane kulturne dediščine v odnosu do okolja, njenega mesta v prostorskih sistemih;
- problema sistemske urejenosti prostorskega planskega procesa.

Prepoznano mesto institucionalno varovane kulturne dediščine (IKD) v prostorskih sistemih je osvetlilo njeno primarno okolje: sistem poselitve kot domicilni prostorski sistem institucionalno varovane kulturne dediščine.

Osnovo za uporabo systemskega pristopa pri oblikovanju metode za obravnavo resorne vsebine varstva institucionalno varovane nepremične kulturne dediščine v prostorskem planskem procesu predstavljajo sklepi poglavja o kulturni dediščini, poglavja o prostorskem planiranju in poglavja o prostoru in prostorskih sistemih.

Sklepi so naslednji:

A.

- institucionalno varovana kulturna dediščina je del prostorske stvarnosti in je kot takšna tudi predmet prostorskega planiranja;
- iz analize prostora kot predmeta obravnave v prostorskem planskem procesu je razvidno, da je prostorska stvarnost tako kompleksen pojav, da ga je priporočljivo obravnavati systemsko; s tem pa seveda na enak način tudi pojavnost institucionalno varovane kulturne dediščine v prostoru;
- analiza prostorskega planskega procesa (prostorskega planiranja) v povezavi z uveljavljanjem resornih vsebin (t. i. prostorskih sestavin, za katere skrbijo posamezni resorji) je pokazala, da gre za preplet dveh področij, ki jih je glede na njihove značilnosti prav tako priporočljivo obravnavati systemsko: področje dejavnosti in predmet obravnave, v katerega se s to dejavnostjo posega;

B.

- potrebno je prepoznati mesto in pomen institucionalno varovane kulturne dediščine v njenem okolju oz. v t. i. prostorski stvarnosti (prostoru);
- systemska analiza okolja institucionalno varovane kulturne dediščine – prostorskih sistemov – je pokazala, da institucionalno varovana kulturna dediščina ni samozadosten prostorski sistem, ampak del prostorskega sistema poselitve in se prepoznava kot lastnost elementov in struktur tega sistema;
- uveljavljanje posamezne resorne vsebine (npr. institucionalno varovane kulturne dediščine) v prostorskem planskem procesu je mogoče opredeliti kot povezavo prepoznavanja stanja te vsebine v prostorskih sistemih in vplivanja na to, da se stanje spremeni v želeni smeri ali da se stanje ohranja nespremenjeno.

Resor sodeluje v prostorskem planskem procesu v naslednjih korakih:²³⁶

- ocena in pregled nad resorno vsebino (stanje sistema),
- določitev resornega cilja (sprememba stanja sistema),
- določitev resorne strategije za doseg cilja (resorno planiranje),
- uveljavljanje resornih vsebin v prostorskem planskem procesu ob tem, da resor spozna tudi cilje drugih resorjev, da dobi vpogled v načrtovane spremembe v celoti (planiranje je javna zadeva), v prostorski planski proces, ki je v domeni prostorskega planskega sektorja.

Resor mora ob tem tudi:

- dobro poznati, raziskati svoje področje in imeti urejene podatke,
- poznati metodologijo prostorskega planskega procesa.

Glede na dosedanji rezultat (v tej obravnavi) je pri reševanju problema – uveljavljanja resorne vsebine v prostorskem planskem procesu – mogoče uporabiti metodologijo sistemske dinamike z integralnim strukturnim modelom sistemov, v katerem nastopajo obravnavani odnosi.

²³⁶ Gre za t. i. "vsebinski resor" . ki je v skladu z delovno terminologijo v tej obravnavi (pojasnjeno v 2. in 3. poglavju).

5.2 INTEGRALNI STRUKTURNI MODEL SISTEMSKEGA PRISTOPA PRI OBRAVNAVI RESORNE VSEBINE V PROSTORSKEM PLANSKEM PROCESU

(1) Analiza problemske situacije

Sistemska področja v obravnavanem primeru – vključevanju resornih vsebin v prostorski planski proces so **(1) prostorski sistemi**, različni **(2) podatki** o elementih in strukturah sistema ter o njihovih povezavah in **(3) vrsta naloge**, s katerimi se vzpostavlja – na sistemski način – povezava med upravljanjem sistema in podatki o sistemu.

Predlagani integralni strukturni model obsega model izbranih²³⁷ prostorskih sistemov obravnavanih v prostorskem planskem procesu (**sistemi od I–VI**), strukturni model podatkov o teh sistemih (**podatki od 1–5**) in osnovne tipe nalog, ki se izvajajo pri vključevanju resornih vsebin v prostorski planski proces (**naloge od a – d**).

Model je sintezni in ga je mogoče prikazati kot povezavo treh sistemskih sklopov – modulov (m1, m2 in m3) in se zato imenuje **integralni strukturni model 3m (I–VI) (1–5) (a–d)** ali skrajšano **ISM3m**.

Osnovni sistemski sklopi obravnave resornih vsebin v ISM3m

Osnovni (med seboj povezani) sistemski sklopi obravnave resornih vsebin pri njihovem vključevanju in uveljavljanju v prostorskem planskem procesu so:

- m1 => opredelitev povezav obravnavane vsebine s prostorskimi sistemi,
- m2 => opredelitev vrste podatkov, ki so potrebni za nalogo,
- m3 => opredelitev naloge za predstavitev in obravnavo resorne vsebin.

Integralni strukturni model ISMm3

modul m 1	=	prostorski sistemi od I do VI
modul m 2	=	podatki o prostorskih sistemih od 1 do 5
modul m 3	=	naloge resorja v sistemu upravljanja od a do d
ISM	=	m1 + m2 + m3
ISM	=	(I–VI) (1–5) (a–d)
model	=	ISM3m

²³⁷ Prostorski sistemi v predlaganem modelu so izbrani po principu: štirje (+) osnovni sistemi, obravnavani v prostorskem planiranju (narava, kultivirana narava, poselitev in kulturna krajina), od katerih je poglobljeno obravnavan sistem poselitve, kjer se osvetljuje in rešuje obravnavana problematika – obravnava IKD v prostorskem planskem procesu.

(2) Integralni strukturni model ISMm3 za obravnavo in uveljavljanje resornih vsebin v prostorskem planskem procesu

Prostorski planski proces obsega **spoznavanje, spreminjanje in spremljanje stanja v prostoru**. Model **ISM3m** se uporablja predvsem kot metodološki pripomoček pri vključevanju resornih vsebin ob načrtovanju spreminjanja stanja v prostoru, vendar zajema tudi druga dva sklopa dejanj, spoznavanje in spremljanje stanja v prostoru.

OSNOVNI SISTEMI	MODUL m1
I. (I) NARAVA	
II. (Ia.) KULTIVIRANA NARAVA	
III. (III) KULTURNA KRAJINA	
IV. (II) POSELITEV	
V. (II.b) NASELJE	
VI. (II.a) OBJEKT	
OSNOVNI PODATKI	MODUL m2
1. opredelitev sistema	
2. podatki o elementih in strukturah sistema	
3. podatki o stanju sistema	
4. podatki o stopnji transformacije sistema	
5. podatki o vplivih sistema na okolje in človeka	
OSNOVNE NALOGE	MODUL m3
a evidence sistema	
b transformacija resornega podatka v prostorski podatek	
c strokovna osnova	
d strokovna podlaga	

Slika 68 Integralni strukturni model – ISM3m

OPOMBA:

V modelu so poglobljene tiste vsebine, ki so povezane s konkretno nalogo (v našem primeru je to področje poselitve kot nadsistem ali okolje sistema kulturne dediščine). Za nalogo s področja poselitve se v osnovni sistem dodajo podsistemi sistema poselitve, v tem primeru sta to sistem objekta in sistem naselja (sistem skupine objektov).

5.3 STROKOVNA OSNOVA RESORJA V POVEZAVI Z MODELOM ISM3m

5.3.1 STROKOVNA OSNOVA KOT NALOGA RESORJA V PROSTORSKEM PLANSKEM PROCESU

Vrste nalog v prostorskem planskem procesu

Strokovna osnova²³⁸ je ena izmed nalog v prostorskem planskem procesu. Naloge se v prostorskem planskem procesu delijo na tiste, ki so vezane na:

- S.1 **spoznavanje** prostora (oz. resorne vsebine),
- S.2 **spreminjanje** (preoblikovanje prostorskih sestavin) prostora (načrtovanje sprememb, prostorsko planiranje),
- S.3 **spremljanje stanja** v prostoru, tudi oz. predvsem v povezavi s preverjanjem izvedenosti načrtovanih (in nenačrtovanih) prostorskih sprememb in njihovega učinkovanja v prostoru.

Naloge se načeloma delijo še na tiste, ki:

- a) podajajo **osnovne podatke** o prostorski sestavini (t. i. evidence),
- b) osnovne podatke spreminjajo v **prostorske podatke** z opremljanjem s prostorskimi atributi (t. i. kartiranje) in s sprejemanjem prostorske planske terminologije,
- c) predstavljajo t. i. **strokovno osnovo**, strokovno študijo resorja (ali aplikativno raziskavo) o vsebini, vezani na prostorske planske spremembe,
- d) predstavljajo t. i. **strokovno podlago**, predstavitev in utemeljitev načrtovane spremembe v prostoru.

V resornih zakonih je praviloma določena vsebina strokovnih osnov oz. elaborata, s katerim resor celovito osvetli resorno vsebino, vezano na konkretno nalogo za pripravo prostorskega planskega akta.²³⁹

Vsebina strokovne osnove

Splošno vsebino strokovne osnove je mogoče opredeliti v "klasični" planski terminologiji kot:

- osnovne evidence, podatke o elementih in strukturah sistema in njihovih povezavah;
- osnovne evidence, opremljene s prostorskimi podatki;
- zavarovana in vplivna območja, območja omejene rabe, vezana na podatke resorja; ter
- celovito analizo obravnavanega območja z vidika resorne vsebine;
- usmeritve za razvoj obravnavanega območja z vidika resorne vsebine.

²³⁸ Skladno z delovno terminologijo te obravnave je strokovna osnova elaborat "vsebinskega resorja" za razloček od "strokovne podlage", ki je elaborat, s katerim se predstavi in utemeljuje načrtovana sprememba v prostoru. Podlaga za takšno razlikovanje je v prejšnjem zakonu o varstvu naravne in kulturne dediščine, ki je uvedel pojem strokovna osnova, in v prejšnjem in sedanjega zakona o urejanju prostora, ki pozna pojem strokovna podlaga. Dejstvo pa je, da se ni nikoli širše uveljavilo. Pojem strokovna osnova je opustil tudi sedanji zakon o varstvu kulturne dediščine. Vendar je razlikovanje primerno in ustrezno, saj gre za dva različna tipa nalog.

²³⁹ V zakonu o varstvu kulturne dediščine (*Uradni list RS*, št. 7/99) je to 41. člen. z opredeljeno vsebino "strokovne zasnove".

5.3.2 STROKOVNA OSNOVA – KOMPLEKSEN PODATEK O RESORNI VSEBINI

(1) Konceptualni predlog vsebine strokovne osnove

V povezavi s sistemskim pristopom obravnave resorne vsebine v prostorskem planskem procesu in v navezavi na model ISM3m, je mogoče vsebino strokovne osnove predstaviti tudi na naslednji način:

Strokovna osnova resorja vsebuje podatke (1–5) iz modula 2 (m2) integralnega strukturnega modela (ISM3m)²⁴⁰.

Na osnovi osnovnih podatkov o elementih sistema:

PODATEK 1 – opredelitev sistema,

PODAREK 2 – podatki o elementih in strukturah sistema,

se v postopku vključevanja in uveljavljanja resornih vsebin pripravijo strokovne osnove z naslednjimi vsebinami:

PODATEK 3 – osvetlitev stanja sistema (prostorske sestavine)

PODATEK 4 – osvetlitev stopnje transformacije sistema (obravnavanega kot prostorske sestavine)

PODATEK 5 – osvetlitev vpliva sistema (prostorske sestavine) na okolje in človeka

PODATEK 1 – opredelitev sistema

Prvi korak systemskega pristopa obsega opredelitev obravnavane vsebine v odnosu do prostorskih sistemov. S tem je opredeljen domicilni resor kot skrbnik resorne vsebine, prav tako pa tudi njegov odnos do drugih resorjev, s katerimi se morebiti srečuje na širšem vsebinskem področju. Ta odnos je lahko divergenten (nasproten), konvergenten (dopolnjujoč) ali nevtralen. Podatek je pomemben zaradi odločitve o povezovanju resorjev pri pripravi strokovnih osnov.

Resor se torej opredeli kot skrbnik **določenega prostorskega sistema** (ali več prostorskih sistemov), ob tem pa mora biti opredeljena (horizontalna in vertikalna hierarhično opredeljena) **lega tega sistema v odnosu do drugih prostorskih sistemov**.

PODATEK 2 – podatki o elementih in strukturah sistema

Podatki resorja o elementih in strukturah sistema, povezanega z določeno prostorsko sestavino, so vezani na naloge iz:

- **(T) temeljnih raziskav** (raziskave temeljnih znanstvenih disciplin, s klasičnimi raziskovalnimi metodami);
- **(A) aplikativnih raziskav** (dejavnosti, ki izsledke, evidence temeljnih strok povezujejo, zabeležijo in nato lahko tudi dopolnjujejo z vidika svojega področja);
- **(R/E) strokovne dejavnosti resorja** (neuradne evidence resorja, t. i. neuradni podatki, dognanja temeljnih strok in dejavnosti za določeno nalogo);
- **(R/U) upravno-strokovnega področja resorja** (uradne evidence resorja, odloki, povezani z evidencami resorja, evidence, opremljene s prostorskimi podatki, resorni – planski podatki);

²⁴⁰ Podatki iz modula m2 od (1–5): ISM3m.

- **(R/P) planskih evidenc t. i. prostorskega resorja** (način vodenja teh evidenc je določen z zakoni, torej se strokovno delo dejavnosti na ravni resorja mora podrediti zakonsko določeni terminologiji, vsebini in metodologiji);

PODATEK 3 – osvetlitev stanja sistema (prostorske sestavine)

K analizi in na njeni osnovi celovitemu prikazu stanja sistema vodi evidentiranje, ki samo po sebi vključuje analizo, klasifikacijo, kategorizacijo in do določene mere tudi vrednotenje elementov sistema. Če evidenca elementov sistema (še) ne obstaja in je osvetlitev stanja potrebna zaradi določenega načrtovanega postopka spreminjanja sistema oz. poseganja vanj, potem je mogoče osvetliti stanje sistema oz. dela sistema na raziskovanem območju z oceno stanja. Vendar pa je ocena stanja brez celovite informacije o sistemu bistveno manj natančen podatek, kar je potrebno upoštevati pri načrtovanju poseganja v sistem.

V nič manjši meri kakor iz analize na osnovi evidenc prikaz stanja sistema izhaja tudi iz t. i. spremljanja stanja sistema (*monitoring*), torej sistematičnega spremljanja evidentiranih elementov, struktur in njihovih povezav z vidika poseganja v sistem. Samo spremljanje stanja sistema vsebuje tudi kvalitativno oceno stanja sistema, postavljena pa je na osnovi določenih meril. Z nadzornim spremljanjem se pravzaprav ugotavlja in določa višina pragov, ki je za določena stanja rizična oz. katerih prekoračitev bi pomenila resen poseg v lastnosti in integriteto sistema.

PODATEK 4 – osvetlitev stopnje transformacije sistema (obravnavanega kot prostorske sestavine)

Ocena/analiza transformacije sistema je potrebna zaradi načrtovanja poseganja v sisteme.²⁴¹ Ta del sistemske analize je najzahtevnejši. Potrebno je namreč ugotoviti, od kod sistem prihaja, kaj je povod za njegov nastanek, poznati je treba njegovo spreminjanje skozi čas, njegovo zgodovino in na podlagi sedanjega stanja sistema oceniti stopnjo njegove transformacije. Pri oblikovanju ocene transformacije sistema je pomembno, katero razvojno obdobje se opredeli kot izhodiščno stanje. Ocena stopnje transformacije izhaja iz predhodno opravljene osvetlitve stanja sistema, v določeni meri pa je povezana tudi s projekcijo njegovega razvoja.

PODATEK 5 – osvetlitev vpliva sistema (prostorske sestavine) na okolje in človeka

Ob odločitvi kam usmeriti razvoj sistema, ki je postavljena tudi na osnovi podatkov o stopnji njegove transformacije, si je mogoče pomagati še s t. i.:

- okoljsko analizo – analizo vpliva sistema na okolje,
- ekopsihološko analizo – analizo vpliva sistema na človeka.

Medtem ko so t. i. “presoje vpliva na okolje” po Zakonu o varstvu okolja²⁴² že poznane in se v povezavi s prostorskimi izvedbenimi akti že izdelujejo, pa analiza vpliva sprememb v okolju na človeka samega še ni predvidena v nobenem od naših prostorskih zakonov.

²⁴¹ V sedanjih strokovnih podlagah ta ocena praviloma ni poudarjena, prikazana je ponavadi skorajda “nevede” in fragmentarno. Zanimivo je, da je “ocena stopnje transformacije sistema” prav tako “skorajda nevede” vključena v konservatorsko analizo enote, ki se analizira in valorizira kot kulturna dediščina, ter da je od stopnje transformacije, npr., odvisna njena uvrstitev med kulturne spomenike.

²⁴² Zakon o varstvu okolja (ZVO: *Uradni list RS*, št. 32/93), 55. člen govori o presoji vplivov na okolje.

Vprašanje je tudi, kakšne vrste raziskava bi to lahko bila. V sedanjem postopku prostorskega planiranja takšnih raziskav še ni oz. se razvijajo samo na teoretični ravni.²⁴³

(2) Aplikacija strokovne osnove na zakon o varstvu kulturne dediščine

V zakonu o varstvu kulturne dediščine je ta vsebina določena v 41. členu zakona, podrobneje naj bi jo opredelil podzakonski akt.

Za ta namen bi bilo treba narediti več pilotnih primerov.²⁴⁴

(3) Razmerje med strokovno osnovo “vsebinskega”resorja in strokovno podlago.

Strokovna podlaga za utemeljitev načrtovanih sprememb v prostoru

Strokovna podlaga je elaborat, pripravljen s ciljem, da bi predstavili in utemeljili načrtovane spremembe v prostoru. Je delo pobudnika (naročnika, investitorja) take spremembe in je v prostorskem planskem postopku predmet usklajevanja z vsemi “vsebinskimi” resorji in ugotavljanja njene ustreznosti, na osnovi zakonskih določil, s strani “prostorskega” resorja.

Iz prostorske zakonodaje sledi, da mora biti strokovna podlaga pripravljena do stopnje, da je na njeni osnovi mogoče odločanje. Pobudnik sprememb mora pripraviti tudi variantne rešitve, jih dati v presojo in po določenem postopku izbrati najustreznejšo različico.

Strokovne podlage so različnih vrst. V osnovi se ločijo študije, ki na osnovi značilnosti prostora analizirajo primernost določenega prostora za določene dejavnosti, konceptualne študije razmestitve določene dejavnosti v prostoru, študije razvoja določenih poselitvenih struktur ipd.

Strokovna osnova s stališča “vsebinskega” resorja “komunicira” z načrtovalci sprememb v prostoru. Njena naloga je obraniti cilje svojega resornega področja glede na načrtovane spremembe. Zaradi tega je treba vsebino strokovne osnove po prikazanem modelu (1–5) za ta namen dopolniti s strateškim načrtom (strategijo) uveljavljanja resorne vsebine. Pred tem so potrebne variante optimalnih, ustreznih in še sprejemljivih rešitev ohranjanja resorne vsebine pri konkretni nalogi. Ob izboru variante, ki jo predlaga načrtovalec sprememb in s katero resor soglaša, pa se resor vključi v njeno uresničitev na izvedbeni ravni.

Strokovne osnove imajo ob osnovnih vsebinskih sklopih (1–5) tudi svoj variantni, strateški in izvedbeni del; ti deli so povezani z vrsto oz. hierarhijo prostorskega plana, pri katerem resor sodeluje (gl. slike št. 52 in 58).

²⁴³ Med teoretično-aplikativne raziskave bi sodile raziskave Rimskega kluba. Ali, kakor pravi Wilfing (1993: 110), “le povzemajoč pregled posameznih prispevkov, se pravi sistemsko usmerjen pogled omogoča nova spoznanja” in “Spričo teh negotovosti ostaja uganka ali se bo – in če se bo, sprašujemo kdaj se bo – sistem biosfere prevesil v človeku neznosno stanje... trenutno je naša naloga predvsem, da reformiramo sebe in svoje mišljenje” (Nav. delo: 114).

²⁴⁴ Nekaj primerov izdelave strokovnih osnov za področje varstva kulturne dediščine in poselitve je v prilogah na koncu te obravnave in navedenih v poglavju 9. literaturi.

5.4 STRATEGIJA PRI UVELJAVLJANJU RESORNIH VSEBIN V PROSTORSKEM PLANSKEM PROCESU IN KRITERIJI USPEŠNOSTI

5.4.1 VRSTE STRATEŠKIH PRISTOPOV

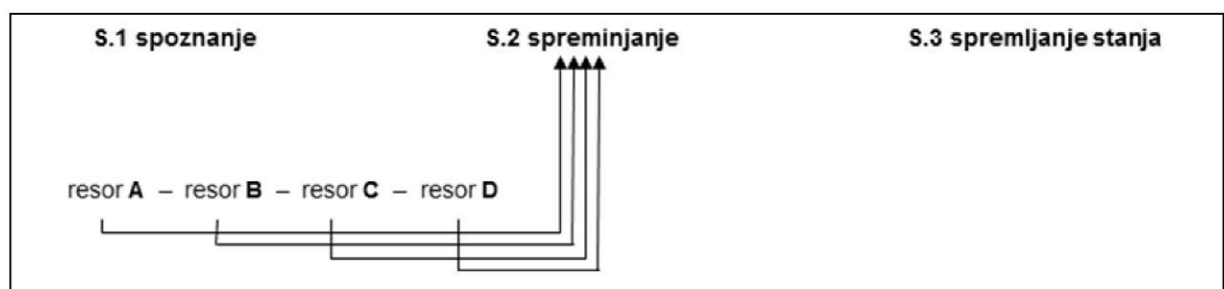
(1) Posamični (individualni) pristop resorja pri uveljavljanju resornih vsebin

Resor je v prostorski planski proces vključen prek prostorske in resorne zakonodaje. V primeru, ko se ob pripravi resornih gradiv in opredeljevanju ciljev ne povezuje z drugimi resorji, kar je v sedanji planerski praksi pravilo, se takšen pristop resorja v prostorskem planskem procesu lahko označi kot **posamičen** (individualen).

Posamičen pristop resorja pri vključevanju in uveljavljanju resornih vsebin v prostorski planski proces obsega:

- **seznanitev resorja** z načrtovanimi planskimi spremembami s strani njihovih pobudnikov;
- priprava **strokovnih osnov** in podajanje podatkov o resornih vsebinah;
- ob analitičnim delu tudi **opredelitev splošnih in konkretnih ciljev resorja, vezanih na konkretna vsebinska in planska stanja** ter načrtovane planske spremembe;
- sodelovanje resorja pri usklajevanju planskih odločitev, da bi obranili načelne cilje resorja in uveljavili konkretne resorne interese, skladno s strokovno politiko resorja;²⁴⁵
- **seznanitev resorja, njegovo soglasje²⁴⁶ s plansko odločitvijo**, ki je dosežena z usklajevanji med cilji posamičnih resorjev in ciljem načrtovalca sprememb v prostoru – “prostorskega resorja”. Za resor je pomemben **podatek o vplivu planske odločitve na resorno vsebino**.

Za individualen pristop resorjev v PPP je značilno, da resor, ki “skrbi” za določeno prostorsko sestavino in jo s tem na določen način tudi brani pred negativnimi vplivi, ki bi jih prinesle določene spremene v prostoru, v usklajevanju s prostorskim resorjem, ki načrtuje spreminjanje stanja v prostoru, nastopa avtonomno in samostojno. Čeprav ima resor “na razpolago” celotno znanost (znanstveni aparat) svojega področja, je v dokazovanju svojega interesa v prostorskem planskem procesu na neki način vendarle osamljen.²⁴⁷

Slika 69 Individualni pristop “vsebinskih” resorjev pri uveljavljanju resornih vsebin

²⁴⁵ Pojem **strokovna politika** je uporabljen zato, ker se določa v skladu s podatki resorja z njegovega strokovnega področja, načelna usmeritev je za vse resorje trajnostni razvoj !

²⁴⁶ Vloga resorja v prostorskem planskem procesu je najbolj opredeljena z vrsto soglasja, ki ga podaja v zvezi z načrtovanimi spremembami v prostoru. Vrsta soglasja (ali je to mnenje ali le seznanitev) je zakonsko opredeljena. Po sedanjem zakonu o varstvu kulturne dediščine sta to kulturnovarstveno mnenje in kulturnovarstveno soglasje.

²⁴⁷ Navsezadnje so okoliščine, ki vplivajo na uspešnost resorja tudi politične (Pirkovič 1997).

(2) Povezovalni pristop dveh ali več resorjev pri uveljavljanju resornih vsebin v prostorskem planskem procesu

Značilnosti povezovalnega pristopa

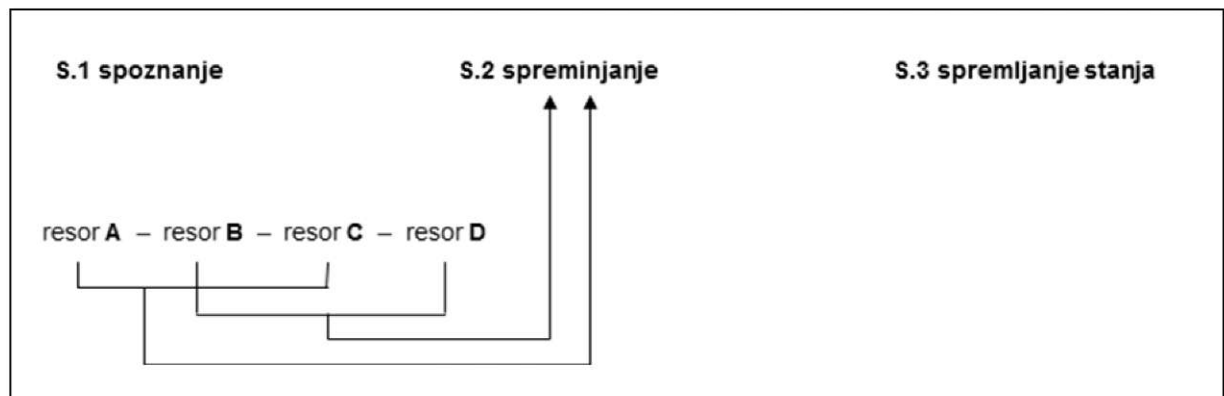
Povezovalni pristop resorjev pri vključevanju resornih vsebin v prostorski planski proces pomeni, da dva ali več "vsebinskih" resorjev sodelujejo pri vsebinskem in strateškem delu. V izhodišču vsak resor izdela **strokovno osnovo** za svoje področje. V povezovanju z drugim resorjem je predmet skupne obravnave lahko del vsebine ali posebno vsebinsko področje, ki je na določen način skupno obema resorjema. S tem so bolj osvetljene nekatere vsebine, ki so lahko že na ravni politike prostorskega resorja določene za prioritete ali pa, kar bo verjetno pogostejše, ki jih tako obravnavajo dva ali več resorjev.

Vsi drugi koraki so pri povezovalnem pristopu enaki posamičnemu pristopu resorja, pri čemer se moči pri uveljavljanju skupnih ciljev pač pomnožijo.

Osnova za povezavo resorjev pri določeni nalogi

Osnovo za povezavo resorjev pri obravnavi določene naloge sestavljajo v prvi vrsti:

- primerljiva opremljenost resorjev z osnovnimi podatki o lastni resorni vsebini (standard podatkovne baze);
- čim natančnejša določitev razmerij med posameznimi vsebinami in resornimi področji;
- določitev skupnih, ločenih in posebnih področij pri določeni nalogi povezanih resorjev;
- opredelitev skupnih in posebnih ciljev;
- določitev strategije doseganja skupnih in posebnih ciljev.

Slika 70 Povezovalni pristop "vsebinskih" resorjev pri uveljavljanju resornih vsebin

Princip povezovanja resornih vsebin hierarhično neenakih prostorskih sistemov

Resorne vsebine varstva institucionalno varovane kulturne dediščine se vključujejo v prostorski planski proces prek povezovanja z resorjem **poselitve** na način hierarhično neenakih sistemov. Hierarhična neenakost sistemov ni razlog za drugačen osnovni pristop v povezovanju resornih vsebin, pač pa vpliva na opredeljevanje in določanje **hierarhije resornih ciljev**. V tem primeru je to zahtevnejše in kompleksnejše opravilo. Pri hierarhični neenakosti sistemov je za povezovanje resornih vsebin neogibna tudi jasna opredelitev pojmovnih oznak, kar je v primeru institucionalno varovane kulturne dediščine posebno pomembno zaradi različnih oblik in kategorij zavarovanja, ki se prepletajo z naselitvenimi središči in naselitvenimi območji.

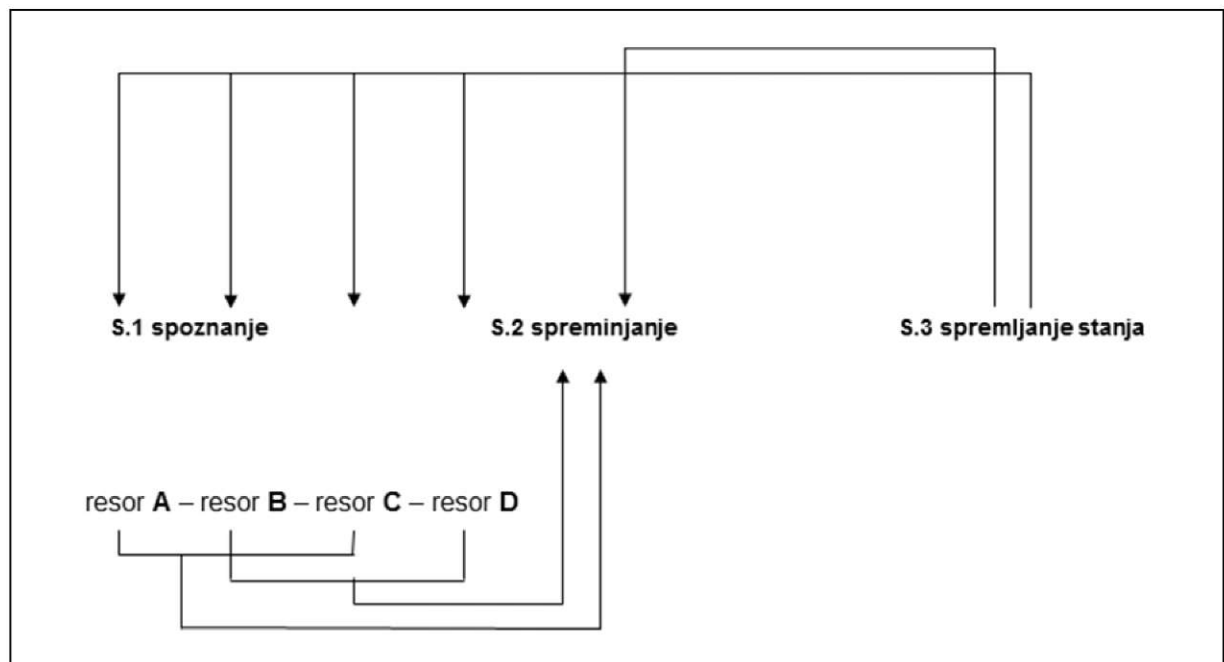
(3) Celovit (integralni) pristop resorjev v prostorskem planskem procesu – sistemski pristop

Celostni pristop in uveljavljena doktrina prostorskega planiranja

Če je posamičen pristop resorja v uveljavljanju resornih vsebin v prostorskem planskem procesu značilen za “klasično” prostorsko planiranje in povezovalen pristop dveh ali več resorjev za prehod od klasičnega k sistemskemu prostorskemu planiranju, potem je celovit – integralni pristop resorjev v prostorskem planskem procesu značilen za “sistemski” pristop v prostorskem planiranju.

Čeprav se tako pri posamičnem kot pri povezovalnem pristopu vsak resor v prostorski planski proces v bistvu vključuje po sistemskem principu, kar pomeni, da v določeni nalogi predstavlja resorno vsebino s petimi sklopi podatkov iz **modula m2 (1–5)**, pa se v celovitem povezovalnem (integralnem) pristopu, ki vključuje vse vsebinske in na koncu tudi prostorski resor v prostorski planski proces, sistemskost pomnoži v tolikšni meri, da predstavlja kvalitativno in metodološko drugačen pristop od predhodnega “klasičnega” pristopa v prostorskem planiranju.

Celovit povezovalni (integralni) pristop resorjev v prostorskem planskem procesu opredeljuje **ново doktrino prostorskega planiranja** ki jo je mogoče označiti kot sistemski pristop v prostorskem planiranju. Doktrina sistema pristopa je tudi pravi odgovor na uveljavljanje **načela trajnostnega razvoja v prostoru**, ki ga šele tako oblikovan prostorski planski proces lahko upošteva.²⁴⁸

Slika 71 Celovit sistemski pristop pri uveljavljanju resornih vsebin v prostorskem planskem procesu

²⁴⁸ Tudi v ekonomski znanosti so trendi podobni – povezovanje, sodelovanje – večsektorski pristop oz. stalno usklajevanje – razvojni pragovi (Rupnik 2002).

Značilnost celostnega (integralnega) pristopa

Značilnost celostnega (integralnega) pristopa v prostorskem planskem procesu je v tem, da so v ta proces enakovredno oz. skladno s svojimi osnovnimi nalogami povezani tako vsebinski resorji kot tudi prostorski resor. To teoretično pomeni, da se morajo tako vsebinski kot prostorski resor stalno napajati ne le s podatki iz prvega (S.1) – spoznavanje in drugega (S.2) – spreminjanje sklopa prostorskega planskega procesa, pač pa tudi s podatki iz tretjega sklopa (S.3) prostorskega planskega procesa – pregleda nad stanjem v prostoru.²⁴⁹

Na taki osnovi naj bi bile odločitve o spremembah v prostoru oz. o usmerjanju razvoja prostorskih sestavin boljše osvetljene in celovitejše in s tem tudi sprejemljivejše za načela trajnostnega razvoja za vse resorje (in celoto S.2).

Pri predstavitvi stanja svoje resorne vsebine morajo biti upoštevani tudi ti podatki in v skladu z njimi morajo biti celoviteje pripravljene ocene o stopnji in vzrokih za transformacijo prostorskih sistemov (ki so obravnavani v sklopu prostorskih sestavin v prostorskem planskem procesu) in določati smeri prihodnjega razvoja.

Vendar pa je področje spremljanja stanja v prostoru v odnosu do načrtovanih in nenačrtovanih prostorskih sprememb obsežno in zahtevno sistemsko področje, ki se v praksi izvaja le redko in v omejenem obsegu.²⁵⁰

Nekateri praktični primeri systemskega pristopa

Poskus systemskega pristopa v praksi predstavljajo usmeritve za prikaz planskih sprememb na področju poselitve:

Slika 72 **Tabelarni obrazec za pregled nad predlaganimi spremembami in dopolnitvami prostorskega plana na področju poselitve v razmerju z vsebinami drugih resorjev (delovno ime obrazca TABLICA MHP; Hazler - Papič 2000)**

Slika 73 **Tabelarni obrazec za prikaz stanja v prostoru na področju poselitve, ki vključuje t. i. neplanske, vendar legalne spremembe, ipd. (delovno ime obrazca TABLICA_A MHP; Hazler - Papič 2000)**

²⁴⁹ V skladu z modelom ISM3m.

²⁵⁰ Milena Hazler - Papič, Poročilo o ugotavljanju usklajenosti prostorskih sestavin planskih aktov občin na področju usmerjanja poselitve v obdobju od uveljavitve OdPSDP (1999) do oktobra leta 2000, za občine celjskega in dolnjskega območja, Ministrstvo za okolje in prostor, Urad RS za prostorsko planiranje (interno gradivo). V gradivu je kot pomoč za pripravo prostorskega plana izdelan tabelarni obrazec imenovan TABLICA MHP, avtorice Milene Hazler - Papič. Obrazec omogoča systemski pregled nad vsebino poselitve v prostorskem planu, povezano z vsemi drugimi resornimi vsebinami, in pregledno načrtovanje sprememb na področju poselitve, prav tako v povezavi z vsemi drugimi resorji kot "skrbniki" prostora. Pozneje ji je bil dodan še tabelarni obrazec za prikaz stanja v prostoru na področju poselitve, ki je vključeval t. i. "neplanske, a legalne spremembe, nelegalne spremembe in podobno". Tabelarni obrazec je bil kot vodilo predložen v uporabo več izdelovalcem, najdosledneje je bil uporabljen pri spremembah in dopolnitvah prostorskih sestavin planskih aktov občin Dolenjske Toplice, Tabor, Mima Peč.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	GEOGR. TIP NASELJA			PO VELJAVNEM PROSTOR. PLANU			PREDLOG SPREMEMBE PLANA				POVRŠINA (v ha)		SESTAVINE PROSTORA - spremembe na sektorskih področjih														
									10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36
Ugotovitev UPP o usklajenosti - v celoti	Poselitvev - usklajenost (kriterij)	šifra iz RPE	število UO	Predlog spremembe - poselitev	NASELJE (ime naselja)	Oznaka karte PKN	tip naselja po osnovnem planu	občinsko središče - sedanje	R	S	M	UREDITVENO OBMOČJE NASELJA	stavbno zemljišče	širitev UO	novi UO	drugi UO	širitev u	nov u	obstoječa	povečana za	nova skupna	poselitev	kmetijstvo	gozdarstvo	rudarstvo	kulturna dediščina	naravna dediščina	vodnogospodarstvo	sanacije - varstvo okolja	ceste	železnice	energetika - elektrika	energetika - plin	obramba	STROK. PODLAGE

Slika 72 Tabelarni obrazec za pregled nad predlaganimi spremembami in dopolnitvami prostorskega plana na področju poselitve v razmerju z vsebinami drugih resorjev (delovno ime obrazca TABLICA MHP; Hazler - Papič 2000)

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	
Ugotovitev UPP o usklajenosti - v celoti	Poselitvev - usklajenost (kriterij)	šifra naselja iz RPE	Predlog spremembe - poselitev	NASELJE (ime naselja)	Oznaka karte PKN	raba zemljišča (po veljavnem planu)	občinsko središče - sedanje	(A) reambulacija	(A) pred letom 1967	(A) gradbeno ali lokacijsko dovoljenje	(A) strokovno sprejemljivo	(A) strokovno nesprejemljivo	poselitev	1. območje	2. območje	gozdi	varovano območje naravne dediščine	varovano območje kulturne dediščine	varovana območja vodnih virov	...																	

Slika 73 Tabelarni obrazec za prikaz stanja v prostoru na področju poselitve, ki vključuje t. i. neplanske, vendar legalne spremembe, ipd. (delovno ime obrazca TABLICA_A MHP; Hazler - Papič 2000)

5.4.2 MERILO USPEŠNOSTI RESORJA V PROSTORSKEM PLANSKEM PROCESU

Uveljavljanje resorne vsebine v prostorskem planskem procesu – ena od nalog resorja

Sodelovanje resorja v prostorskem planskem procesu je le ena od njegovih nalog. Uveljavitev resorne vsebine in skrb zanjo lahko potekata tudi drugače: skozi institucije izobraževanja, popularizacije, osveščanje javnosti. Pri tem imajo velik pomen neodvisna strokovna združenja.

Vendar pa je za uveljavljanje vsebin potrebno poglobljeno strokovno in raziskovalno delo, zbirati in urejati je treba znanje in vedenje o obravnavanem področju. Na osnovi tega znanja se polnijo podatkovne baze posamičnega resorja.

Ohranjanje avtonomnosti resorne vsebine

Avtonomnost ali tudi pomen resorne vsebine z morebitnim “neuspehom” (tj. neuspešnim uveljavljanjem v konkretnih primerih) v prostorskem planskem procesu nikakor ni zmanjšana. Načeloma neuspeh resorja v prostorskem planskem procesu kaže na to, da resorna vsebina kot takšna:

- je problematična z vidika pojmovanja razvoja,
- ni v s strani države prepoznani, “prostorski prioriteti”,
- ni ustrezno strokovno obravnavana v matičnem resorju,
- ni ustrezno organizacijsko postavljena v prostorski planski proces.

Interesi in cilji resorjev v prostorskem planskem procesu

Resor je kot skrbnik določene prostorske sestavine odgovoren za to, da se načela trajnostnega razvoja uveljavljajo tudi v njenem primeru. Način zavarovanja teh interesov določa ne le resorna, temveč tudi prostorska zakonodaja.

Celovito **prostorsko politiko določa in izvaja prostorski resor**. Pri njenem oblikovanju (lahko) sodeluje celotna strokovna, laična in politična javnost, usmeritve sprejema parlament, izvajala pa naj bi jih vlada in o stanju v prostoru podajala periodična poročila.

Končne odločitve o sprejemljivosti načrtovanih sprememb v prostoru (tudi v upravnem postopku) potrjuje “prostorski resor”. Na osnovi celovite informacije o stanju prostorskih sistemov, do katere (lahko) pride prek “vsebinskih” resorjev, bi ta pogled moral biti celovitejši in bi praviloma moral v čim večji meri vsebovati tudi resorne cilje. Zaradi do sedaj dosežene stopnje razvoja planerske doktrine pa ni nujno, da je v resnici tako.

Praviloma se interesi “vsebinskih” resorjev v prostorskem planskem procesu upoštevajo toliko, kolikor izrazito ne nasprotujejo interesom za razvoj pomembnih (ter politično in finančno močnih) investitorjev ali kolikor ne otežujejo kratkoročnih rešitev nekaterih prostorskih načrtov. Ali se ta razvoj ujema s trajnostno usmeritvijo varstva naravnih virov in ustvarjenih dobrin v prostoru, je seveda predmet vsestranske presoje (politične, strokovne in laične javnosti), v prvi vrsti seveda strokovne.

5.4.3 KRITERIJI ZA IZBOR STRATEŠKEGA PRISTOPA PRI UVELJAVLJANJU RESORNIH VSEBIN

Izbor pristopa za uveljavljanje resorne vsebine v prostorskem planskem procesu določa uveljavljena doktrina prostorskega planiranja. Za klasično prostorsko planiranje je značilno posamično vključevanje resorja v prostorski planski proces in le v redkih primerih strateško in vsebinsko povezovanje resorjev. Celovit (integralni) pristop je značilen za še neveljavljeno **doktrino sistemskega prostorskega planiranja**.²⁵¹

Celovit (integralni) pristop v prostorskem planiranju namreč pomeni predvsem sistemsko povezavo znanja, vedenja o prostoru (S.1), načrtovanja poseganja v prostor (S.2) in spremljanja stanja v prostoru (S.3). Pri tem enakovredno in po vnaprej poznanih pravilih sodelujejo vsi "vsebinski" resorji, ki se jim pridružuje prostorski resor samo kot resor, ki ima za razloček od vsebinskih resorjev skrb razvijati znanje (znanosti in prakse) o tem, kako ustrezno posegati v prostor kot celoto, kako ustrezno spremljati stanje prostora kot celote in kako trajno ohranjati njegove zmogljivosti – kot celote.

Pristop vsebinskih in prostorskega planskega resorja, v nalogah vezanih na prostorski planski proces, je torej povezan z razvitostjo planerske doktrine in s stopnjo razvoja družbe, ki se v določeni dobi povezuje z določenimi razvojnimi načeli. Temeljno razvojno načelo sedanje družbe je opredelitev za trajnostni razvoj. Čeprav je načelo v svetovni zavesti že desetletje, se v praksi (na operativni ravni) uresničuje v skromni meri.²⁵²

Izbor med **individualnim** in **povezovalnim pristopom** resorja je v sedanjih razmerjih moči pravzaprav odvisen od konkretne naloge, od zavzetosti posameznih izdelovalcev ali določene družbene skupine, od civilne družbe do strokovne javnosti in končno tudi družbeno-političnih skupnosti.²⁵³ Vedno se najdejo skupine osveščenih ljudi, zaradi katerih bo razvoj ob povezavi vseh navedenih dejavnikov, potekal hitreje v smeri, ki je za vse najboljša.

Najzahtevnejši je **sistemski pristop**, ki deluje po načelih prepoznavnosti, povezanosti in preglednosti na vseh področjih in ravneh. Ustrezno temu je neogibna ustrezna organiziranost na vsebinskem, organizacijskem in upravno-pravnem področju delovanja resorjev. Vendar pa so osnove za **sistemski pristop v prostorskem planiranju** na način, kakor je predlagan v tej nalogi (3. poglavje), na vseh ravneh šele v pripravi.²⁵⁴ V praksi se pojavljajo posamični poskusi, ki sestavljajo mozaik, ki nekoč bo ali pa ne bo zapolnjen.

Za domislek/ premislek

Na teoretičnem vsebinskem področju predstavlja sistemski pristop zahtevno problematiko, ki se spogleduje z vprašanji o smiselnosti pretirane sistemske analize in sistemskega usmerjanja razvoja. Eden od pogledov na sisteme pravi, da je sistem pomemben zato, ker raziskovalcu pokaže, česa ne more zaobjeti.

Vendarle pa pravilna uporaba sistemskega pristopa ne izključuje samoiniciativnosti, ustvarjalnosti in odprtosti v raziskovanju. Omogoča svojevrstno "miselno ekonomijo" in je primeren način urejanja velike količine podatkov.

²⁵¹ Ime je predlagano v tej nalogi, je "delovni termin", smiselno povzet po najznačilnejšem metodološkem in organizacijskem elementu tega pristopa.

²⁵² Konferenca o okolju v Johannesburgu, 2002 je s svojimi kompromisi dokaz za to, da so odločnejši koraki v smeri trajnostnega razvoja težki.

²⁵³ Končno tudi Ministrstva za okolje in prostor.

²⁵⁴ Sem se lahko šteje tudi posodabljanje katastrskega sistema itn.

**6. APLIKACIJA METODE SISTEMSKEGA PRISTOPA PRI OBRAVNAVI
IN UVELJAVLJANJU INSTITUCIONALNO VAROVANE KULTURNE
DEDIŠČINE V PROSTORSKEM PLANSKEM PROCESU**

6. APLIKACIJA METODE SISTEMSKEGA PRISTOPA PRI OBRAVNAVI IN UVELJAVLJANJU INSTITUCIONALNO VAROVANE KULTURNE DEDIŠČINE V PROSTORSKEM PLANSKEM PROCESU

6.1 ZNAČILNOST RESORNEGA PODROČJA INSTITUCIONALNO VAROVANE KULTURNE DEDIŠČINE – POVEZAVA S PODROČJEM POSELITVE

(1) Organska povezava institucionalno varovane kulturne dediščine s prostorskim sistemom poselitve

Uporaba integralnega strukturnega modela (ISM3m) je pri praktičnem delu **opomnik**, da je treba pri obravnavi resorne vsebine med drugim upoštevati tudi **okolje te vsebine**. To okolje so druge prostorske sestavine, za katere skrbijo upravni resorji.

Okolje institucionalno varovane kulturne dediščine je poselitev, ožji antropogeni prostorski sistem (poglavje 4). Za institucionalno varovano kulturno dediščino velja, da so njene registrirane enote in območja vrednostna kategorija v prostoru, s tem pa tudi vrednostna kategorija v sistemu poselitve.

V prostorskem planskem procesu institucionalno varovana kulturna dediščina ne nastopa kot samostojen prostorski sistem, ampak so njene enote prepoznane kot elementi in strukture poselitvenega prostorskega sistema, ki imajo posebne lastnosti – lastnost institucionalno varovane kulturne dediščine, ki so določene in **zavarovane po zakonu o varstvu kulturne dediščine**.²⁵⁵

Vsebinsko sta področji institucionalno varovane kulturne dediščine in poselitve organsko povezani med seboj s tem, da obravnavata, analizirata in vrednotita (v enem koraku tudi po enakih – skupnih kriterijih – poglavje 2.3.3) iste pojavnosti oblike.

Zaradi tega dejstva je povezovanje resorja za varstvo kulturne dediščine z resorjem za poselitev nujni pogoj za uveljavljanje resorne vsebine varstva nepremične kulturne dediščine v prostorskem planskem procesu.

To pomeni, da učinkovit individualni pristop resorja za varstvo kulturne dediščine pri uveljavljanju resornih vsebin v prostorskem planskem procesu **sploh ni mogoč**. Tudi zato ni mogoče²⁵⁶ s stališča resorja za varstvo kulturne dediščine samostojno postaviti konkretnih ciljev varstva nepremične kulturne dediščine v prostoru, razen zelo splošno in načelno, kakor je zapisan v zakonu (ZVKD, 1999, 4. in 5. čl), da se dediščina varuje v vseh okoliščinah (2.1.2 poglavje).²⁵⁷

²⁵⁵ Zakon o varstvu kulturne dediščine (19. , 40. in 41. člen) tudi določa način za uveljavljanje teh lastnosti posameznik elementov in struktur v prostorskem planskem procesu.

²⁵⁶ Oz. je to mogoče le v izjemnih primerih, pa še takrat mora imeti vsebino, ki jo v bistvu določajo potrebe okolja (družbe) in je povezana z določenim programom: npr. Mlinska cesta kot projekt ohranjanja kulturne dediščine in razvoja dodatne turistične ponudbe na podeželju (brošuro z istim naslovom so izdale občine Šoštanj, Črna na Koroškem in Železna Kapla –Bela, Velenje, 2002.) ali ponovno obujanje gojenja visokostebelnih jabolok na Kozjanskem in s tem povezano tudi ohranjanje ljudskega stavbarstva (z gibanka Praznik kozjanskega jabolka, Podsrreda/Slovenija od 12 do 14 oktobra 2000, izdal Kozjanski park, oktober 2000).

²⁵⁷ Kljub temu se pretežno izvaja prav tak pristop, prakticira se okrnjen individualni pristop. T. i. brežiški vzorec ima preveč samo statičnih prvin, da bi lahko veljal za "razvojni načrt" varstva KD na določenem območju. Nekatere strokovne osnove, navedene v seznamu nalog ZVNKD Celje (1979–1994) so bile v tem pogledu celovitejše. Ker pa niso bile ustrezno povezane s poselitvenim resorjem, so bile prav tako v veliki meri neučinkovite.

Te okoliščine je potrebno s strokovno osnovo resorja za poselitev in resorja za varstvo kulturne dediščine dodobra analizirati in oceniti ter določiti skupne, za vse sprejemljive cilje prostorskega razvoja, ki bodo zajemali in upoštevali interese obeh resorjev. Ti so: prepoznavnost Slovenije v Evropi regij, ohranjanje njene prostorske identitete in **prostorske kulturne dediščine**.

Pri tem je potrebno upoštevati strokovne, strateško-razvojne, politične in simbolne cilje, oz. med njimi razlikovati. Treba je pregledno predstaviti cilje prostorskega razvoja na tem področju in določiti strategijo za doseganje teh ciljev.

Uveljavljanje resorne vsebine varstva nepremične kulturne dediščine v prostorskem planskem procesu je zato v prvi vrsti zahtevno **razreševanje tega razmerja**, razmerja med poselitvenim sistemom in sistemom institucionalno varovane kulturne dediščine ter odnosa obeh resorjev (vsakega posebej in obeh skupaj) do sprememb v skupnem sistemu.

Bodisi da resor za varstvo kulturne dediščine pri določeni nalogi izbere posamični (individualni) pristop v uveljavljanju svojih resornih vsebin, bodisi da izbere povezovalni pristop (s katerim koli resorjem – npr. z resorjem za kmetijstvo), **se povezanosti s poselitvenim prostorskim sistemom ne more izogniti**.

(2) Priprava strokovne osnove varstva institucionalno varovane kulturne dediščine

V skladu z ISM3m se strokovna osnova za vključevanje in uveljavljanje resornih vsebin v prostorski planski proces pripravi na osnovi podatkov iz registra. To pomeni, da resor za varstvo kulturne dediščine na osnovi svojih podatkov, glede na načrt sprememb v prostoru, poda tudi svoj pogled na razvoj določenega območja - podan z vidika varstva kulturne dediščine.

Vizija razvoja se nujno primerja s strokovno podlago resorja za poselitev, ki je v pripravljena po enaki metodologiji (5. poglavje). Strokovne osnove obeh resorjev morajo upoštevati tudi prostorsko plansko metodologijo.

Prostorska planska metodologija obsega naslednje tri korake:

- predstavitev stanja v prostoru (strokovna osnova resorja),
- načrtovanje sprememb (pripravljalca prostorskega plana),
- usklajevanje razvojnih korakov z različnimi uporabniki in skrbniki prostora (usklajevanje med resorji in s pobudnikom ter pripravljalcem prostorskega plana).

Posebno pomemben del strokovne osnove za uveljavljanje institucionalno varovane kulturne dediščine v prostorskem planskem procesu je t. i. **prostorsko vrednotenje enot kulturne dediščine**, vrednotenje institucionalno varovane kulturne dediščine v njenem okolju. Takšno vrednotenja pozna tudi poselitev (in znotraj nje veda arhitektura kot temeljna veda za področje poselitve) in je eden od povezovalnih elementov med resornima vsebinama.

V tem pogledu je veljavni zakon o varstvu kulturne dediščine v svojem **41. členu**, ki v opredeljuje vsebino strokovnih zasnov (strokovnih osnov), nekoliko preozek, saj ne upošteva v zadostni meri prostorske narave področja (tako dejavnosti varstva kot pojavnosti dediščine) in s tem povezane zahtevnosti in specifičnosti strokovnih gradiv za vključevanje in uveljavljanje institucionalno varovane kulturne dediščine v prostorskem planskem procesu. V tem delu mora biti veljavni zakon dopolnjen z ustrežno vsebino podzakonskega akta.

Prostorsko vrednotenje enot institucionalno varovane kulturne dediščine kot povezovalni korak med obema resorjema

Vključevanje institucionalno varovane kulturne dediščine v prostorski planski proces se vsebinsko, organizacijsko, strateško in zakonodajno povezuje s poselitvenim sistemom in njegovimi kategorialnimi vrednostmi.

Predpogoj za uspešno povezavo med resorjema je v prepoznavanju in ločevanju t. i. "absolutne" vrednosti institucionalno varovane kulturne dediščine in njene t. i. "relativne" prostorske vrednosti. To razločevanje je odvisno od t. i. prostorskega vrednotenja, za katero bi lahko rekli, da z vrednotenjem po temeljnih vedah, sekundarnih disciplinah in simbolnih kriterijih, predstavlja četrti sklop (korak) v povezavi vrednotenja IKD in poselitvenih enot (natančneje v 2.3 poglavju).

To vrednotenje ima za končno posledico postavljanje kategorij omejene rabe prostora v načrtovanju razvoja v prostorskem planiranju, še pred tem pa je bistveni del celovitega vrednotenja poselitvenih vsebin.

Za institucionalno varovano kulturno dediščino v tem kontekstu velja, da njena pogojno imenovana "absolutna vrednost", zapisana v registru dediščine, ni nujno enaka njeni prostorski vrednosti. Vrednost v prostoru, v "kontekstu" oz. v njenem okolju je **po prostorskem vrednotenju**, ki je sestavni del strokovne osnove varstva dediščine, pa tudi strokovne osnove za poselitev, lahko večja, enaka ali pa tudi manjša.²⁵⁸ Zato je vrednost dediščine v prostoru označena kot njena "relativna" – prostorska vrednost.

Resor za varstvo kulturne dediščine mora to upoštevati, kajti dejansko je korak vključevanja in uveljavljanja institucionalno varovane kulturne dediščine v prostorski planski proces neizogibno povezan z njenim prostorskim vrednotenjem. To pomeni – vrednotenjem institucionalno varovane kulturne dediščine v njenem (poselitvenem) okolju, oz. vrednotenjem okolja (poselitve, krajine) z vključeno institucionalno varovano kulturno dediščino.

Povezava IKD in POS pomeni tudi za trajnostni razvoj enega najbolj bistvenih korakov v metodologiji vrednotenja poselitvene usedline in v postavljanju kriterijev za njen nadaljnji razvoj.

²⁵⁸ Npr.: objekt z vrednostjo kulturne dediščine, ki z likovno podobo, vsebino, funkcijo in po zgodovinskem nastanku izrazito odstopa od meril sedanjega okolja, vendar ima visoko vrednost kot institucionalno varovana kulturna dediščina. V tem primeru se mora načrtovalec zavestno odločiti za razvojni korak in odločitev utemeljiti s strokovnimi, političnimi ali simbolnimi merili.

V določenem primeru se lahko objekt takšne vrednosti tudi odstrani in drugače ohrani (dokumentacijsko varstvo). Vendar pa zakon za varstvo kulturne dediščine takega primera sploh ne predvideva in dejstvo je, da zaradi afirmativne in deklarativne dikcije zakona tega nekako niti ne sme. Zaradi "pravne praznine" pa ostajajo stvari tudi na strokovni ravni nedorečene. Zaradi tega bi moral na primeren način to problematiko obravnavati zakon o poselitvi, ki bi izhajal iz primerov pozitivne prakse, arhitekturne in konservatorske teorije in kritike.

6.2 PRIPOMOČEK ZA PREGLED NAD VSEBINO, CILJI IN STRATEGIJAMI POSAMEZNEGA RESORJA, VKLJUČENEGA V PROSTORSKI PLANSKI PROCES

(1) Primeri dozrajšnje obravnave institucionalno varovane kulturne dediščine v prostorskem planskem procesu

Primeri obravnave institucionalno varovane kulturne dediščine v prostorskem planskem procesu so podani kot argument, kako so potrebne povezave in poenotenje metodologij v pripravi strokovnih osnov resorja za varstvo kulturne dediščine in resorja za poselitev.²⁵⁹

Primeren pripomoček bi bil v ta namen nekakšen opomnik, uporaben pri določeni nalogi, in sicer tako pri individualnem kot pri povezovalnem pristopu resorja v prostorskem planskem procesu.

(2) Pripomoček za pregled nad vsebino, cilji in strategijami posameznega resorja, vključenega v prostorski planski proces

Za ta namen je zasnovan obrazec 0–10 kot sistemski opomnik pri povezovanju institucionalno varovane kulturne dediščine in poselitve v prostorskem planskem procesu. Obrazec 0–10 je primeren tako pri samostojnem pristopu resorja kakor pri povezovalnem pristopu v uveljavljanju resornih vsebin; služi namreč lahko kot:

- načrt za obravnavo resornih vsebin,
- zabeležka izvedenih raziskav za strokovno osnovo,
- vodilo za kritično oceno strokovne osnove,
- vodilo za oceno primernosti in uspešnosti povezave dveh resorjev.

Slika 74 **Obrazec 0–10 kot vodilo k sistemski obravnavi institucionalno varovane kulturne dediščine v prostorskem planskem procesu**

Slika 75 **Obrazec 0–10 – uporaba pri povezovalnem pristopu “vsebinskih” resorjev; primer: institucionalno varovana kulturna dediščina in poselitev**

²⁵⁹ Kakor tudi drugih resorjev, ki sodelujejo v prostorskem planskem procesu.

OBRAVNAVANO POSELITVENO OBMOČJE
NASELITVENO SREDIŠČE / NASELITVENO OBMOČJE
 (v povezavi z registrom prostorskih enot)

POB
NS / NO
SON

A											
Obravnava poselitveno območje POB	PODROČJE RESOR		VRSTE PODATKOV					STANJE	STOPNJA TRANSFORMACIJE	VPLIV NA ČLOVEKA IN OKOLJE	Opombe
	1		2					3	4	5	
	POSELITEV		temeljne raziskave	aplikativne raziskave	resorne evidence	resorni uradni	resorni planski				
a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	
1	Stavba (objekt)										
2	Skupina stavb										
3	Naselitveno središče (del)										
4	Naselitveno središče										
5	Skupina naselitvenih središč										
6	Poselitveno območje										
7	Okolje poselitvenega območja										
8	CILJI RESORJA										
9	USMERITVE RESORJA										
10	PLANSKO USKLAJENO										

OBRAZEC O-10
POVEZOVANJE RESORJEV PRI UVELJAVLJANJU RESORNIH VSEBIN V PROSTORSKEM PLANSKEM PROCESU

LEGENDA

- A** RESOR - PREGLEDNICA
- X** RESORNI PODATKI VKLJUPČENI V PROSTORSKI PLANSKI PROCES
- (X)** PODATEK PODAN NA SPLOŠNI RAVNI

Slika 74 **Obrazec 0–10 kot vodilo k sistemski obravnavi institucionalno varovane kulturne dediščine v prostorskem planskem procesu**

NAVODILA ZA UPORABO OBRAZCA 0–10:

Obrazec je zasnovan kot pregled poselitvenega območja, ki je razdeljeno na poselitvene enote po kriteriju gostote (naselitveni objekt – EN, naselitvena središča – NS in naselitvena območja – NO). Nad tabelo se napiše **ime** obravnavanega **poselitvenega območja**, **vrsto poselitvenih enot**, ki se obravnavajo, in **njihovo povezanost z registrom prostorskih enot**.

Izpolnjevanje obrazca:

V stolpcih je označen tip obravnavanega območja (poselitveno območje), resor, ki ga obravnava, vsebina strokovne osnove in vrsta podatkov, ki je bila zanjo uporabljena:

- stolpec a: obravnavano **poselitveno območje** razdeljeno na **poselitvene enote** po kriteriju gostote (naselitveni objekt, naselitvena središča in naselitvena območja);
- stolpec b: označiti **resor**, ki izpolnjuje obrazec, in s tem tudi prostorsko sestavino **prostorski sistem**, ki je v obravnavi;
- stolpec c, d, e, f in g: označiti, s katerimi **podatki** (vrstami podatkov) je resor vstopil v prostorski planski proces pri obravnavi konkretnega poselitvenega območja;
- stolpec h: označiti, ali ima strokovna osnova **vsebino**, ki analizira in opredeljuje sedanje **stanje** resorne vsebine v obravnavanem prostoru;
- stolpec i: označiti, ali ima strokovna osnova **vsebino o stopnji transformacije sistema**, kakor je zaznana na obravnavanem območju;
- stolpec j: označiti, ali ima strokovna podlaga **vsebino o vplivu oz. pomenu sistema za okolje in človeka**, kakor je zaznan na obravnavanem območju.

V vrstah od 1– 7 so natančneje opredeljene poselitvene enote po kriteriju gostote, poselitveno območje v celoti in njegovo okolje. V vrstah 8–10 so navedeni cilji resorja, smernice resorja in ugotovitev o planski usklajenosti:

- vrstica 1: **elementi sistema** (poselitev – naselitveni objekt EN; kulturna dediščina – objekt kulturne dediščine EKD);
- vrstica 2: **skupina elementov** (izraz “skupina” lahko pomeni, da so enote blizu skupaj in tvorijo določeno manjšo strukturo, lahko pa so tudi oddaljene med seboj in so samo funkcionalno, vsebinsko povezane);
- vrstica 3: **del strukture** (poselitev – naselitveno središče NS-del ali naselitveno območje NO-del, t. i. “morfološka enota”);
- vrstica 4: **struktura sistema** (naselitveno središče ali naselitveno območje);
- vrstica 5: **skupina struktur** (naselitvena središča in naselitvena območja na obravnavanem poselitvenem območju);
- vrstica 6: **sistem** (obravnavano poselitveno območje kot del celotnega sistema poselitve, njegovo razmerje z njim – do bližnjega in širšega poseljenega okolja);
- vrstica 7: **okolje sistema** (drugi prostorski sistemi, povezani z obravnavanim poselitvenim območjem – sistem kultivirane narave, sistem kulturne krajine);

- vrstica 8: **cilji razvoja** (z vidika resorja);
- vrstica 9: **smernice resorja za doseg ciljev** (ki jih je treba v postopku priprave planskega akta utemeljiti in v čim večji meri uveljaviti);
- vrstica 10: **plansko usklajena vsebina** kot rezultat konkretnega prostorskega planskega postopka.

Zaradi povezave med resorjema mora vsak resor uporabiti svoj obrazec, označen z A (za poselitev) in B (za kulturno dediščino). Pri tem se zapis o enotah kulturne dediščine, označen v stolpcu b, navezuje na poselitvene enote.

(3) Pričakovan rezultat uporabe modela ISM3m in obrazca 0–10

Osnovni **namen** uporabe integralnega strukturnega modela ISM3m v obravnavi resornih vsebin v prostorskem planskem procesu, skupaj z opomnikom – obrazcem 0–10, je doseči preglednost vsebin, vrste podatkov in stopnje obravnave posamezne resorne vsebine pri konkretni nalogi.

Pričakovan **rezultat** je v vsaki nalogi pomembno določiti zaradi:

- načrtovanja obsega obravnave določenega območja,
- ugotavljanja uspešnosti strategije za doseg cilja,
- in ugotavljanja realnosti postavljenih ciljev,
- spoznavanja in primerjanja, usklajevanja resornih posamičnih in skupnih ciljev.

Postavljanje ciljev varstva institucionalno varovane kulturne dediščine

Rezultat določene naloge je lahko merljiv samo ob predhodni postavitvi cilja. Kaj je torej cilj pri vključevanju institucionalno zavarovane kulturne dediščine v prostorski planski proces?

Cilji so hierarhično in vsebinsko določljivi. Poleg načelnih ciljev so cilji pri poselitvi v prostorskem planskem procesu strukturirani in določeni na več ravneh hkrati. Cilj ohranjanja institucionalno varovane kulturne dediščine z njenim vključevanjem v prostorski planski proces je (v skladu z navedenim) integriran v poselitev in odvisen od kakovosti strokovne osnove obeh resorjev, sposobnosti oblikovanja in doseganja optimalnih ciljev, kar pomeni sposobnosti usklajevanja in uveljavljanja resorne vsebine v prostorskem planskem procesu.

Ta cilj je odvisen tudi od tega, ali je bilo opravljeno vrednotenje institucionalno varovane kulturne dediščine v sistemu poselitve (relativna vrednost in absolutna vrednosti institucionalno varovane kulturne dediščine).²⁶⁰

Model ISM3m in Obrazec O–10 omogočata spremljanje načrtovanja in uveljavljanja resornih vsebin tako na vsebinskem, postopkovnem, zakonodajnem in organizacijskem področju.

Sistemske pristop pri vključevanju določenih resornih vsebin, med njimi tudi institucionalno varovane dediščine, v prostorski planski proces, ne pomeni še posebne podpore tem vsebinam, pač pa je instrument za njihovo realno prepoznavanje v vsakokratni problemski in prostorski situaciji.²⁶¹

²⁶⁰ Tema iz poglavja št. 2.

²⁶¹ Takšno prepoznavanje omogoča tudi TABLICA MHP, oblikovana za pregled sprememb in dopolnitev planskih aktov občin na področju poselitve, v povezavi z mnenji drugih resorjev o usklajenosti teh sprememb z njihovimi resornimi vsebinami.

OBRAVNAVANO POSELITVENO OBMOČJE
NASELITVENO SREDIŠČE / NASELITVENO OBMOČJE
 (v povezavi z registrom prostorskih enot)

POB
NS / NO
SON

A	Obravnava poselitveno območje POB	PODROČJE RESOR	VRSTE PODATKOV					STANJE	STOPNJA TRANSFORMACIJE	VPLIV NA ČLOVEKA IN OKOLJLE	Opombe
		1	2					3	4	5	
		POSELITEV	temeljne raziskave	aplikativne raziskave	resorne evidence	resorni uradni	resorni planski				
a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	
1	Stavba (objekt)										
2	Skupina stavb										
3	Naselitveno središče (del)										
4	Naselitveno središče										
5	Skupina naselitvenih središč										
6	Poselitveno območje										
7	Okolje poselitvenega območja										
8	CILJI RESORJA										
9	USMERITVE RESORJA										
10	PLANSKO USKLAJENO										

B	Obravnava poselitveno območje POB	PODROČJE RESOR	VRSTE PODATKOV					STANJE	STOPNJA TRANSFORMACIJE	VPLIV NA ČLOVEKA IN OKOLJLE	Opombe
		1	2					3	4	5	
		KULTURNA DEDIŠČINA	temeljne raziskave	aplikativne raziskave	resorne evidence	resorni uradni	resorni planski				
a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	
1	Stavba (objekt)	Objekt									
2	Skupina stavb	Skupina objektov									
3	Naselitveno središče (del)	Območje									
4	Naselitveno središče	Območje									
5	Skupina naselitvenih središč	Območje									
6	Poselitveno območje	...									
7	Okolje poselitvenega območja										
8	CILJI RESORJA										
9	USMERITVE RESORJA										
10	PLANSKO USKLAJENO										

OBRAZEC O-10

POVEZOVANJE RESORJEV PRI UVELJAVLJANJU RESORNIH VSEBIN V PROSTORSKEM PLANSKEM PROCESU

- A RESOR - PREGLEDNICA
 B RESOR - PREGLEDNICA

Slika 75 **Obrazec 0-10 – uporaba pri povezovalnem pristopu “vsebinskih” resorjev; primer: institucionalno varovana kulturna dediščina in poselitev**

6.3 SIMULACIJA UPORABE METODE POVEZOVALNEGA PRISTOPA DVEH RESORJEV NA IZBRANIH PRIMERIH, S KOMENTARJEM

(1) Primeri

V nadaljevanju so predstavljeni štiri primeri iz pretekle prakse, ki so bili obravnavani po individualnem pristopu resorja za varstvo kulturne dediščine in resorja za poselitev, in en aplikativno-teoretični primer s tega področja.

S primerjavo vsebin strokovnih osnov, tudi z obrazcem 0–10, so za prve štiri primere ugotovljena nekatera dejstva, predstavljena v skupnem komentarju k primerom. Na njihovi podlagi in na podlagi sklepov te obravnave je pripravljen peti primer kot vzorčni pristop k obravnavi izbranega območja.

Primeri obravnavajo naslednja poselitvena območja:

Primer 1: Poselitveno območje naselja Jazbine v občini Šentjur pri Celju,

Primer 2: Poselitveno območje občine Šentjur pri Celju in občine Dobje,²⁶²

Primer 3: Poselitveno območje krajinskega parka Logarska dolina,

Primer 4: Poselitveno območje naselja Podsreda;

Primer 5: Poselitveno območje kot del naselitvenega središča Ljubljana.

Izbrani primeri predstavljajo:

- manjše naselitveno središče,
- večje poselitveno območje (s 121 statističnimi območji naselij),
- poselitveno območje krajinskega parka,
- naselitveno središče s svojim okoljem, naselitvenim območjem in
- poselitveno območje kot del večjega naselitvenega središča.

²⁶² Območje občine Šentjur pri Celju je bilo obravnavano že v času, preden se je leta 1999 iz njega izločil del kot nova občina – občina Dobje. Zaradi tega se nekateri podatki nanašajo na obe občini skupaj, na kar je v tekstu posebej opozorjeno.

Obravnavano poselitveno območje POB	PRIMER 1 Naselje Jazbine	PRIMER 2 Občini Šentjur pri Celju in Dobje	PRIMER 3 Krajinski park Logarska dolina	PRIMER 4 Naselje Podsreda	PRIMER 5 Ljubljana - območje Kolodvorske ulice
enote poselitve	NS NO	NS NO	NO	NS NO	NS -del NS
statistična enota poselitve (SON) po registru prostorskih enot	POB=SON	POB=nSON	POB=SON	POB=SON	POB=del SON
enote nepremične kulturne dediščine KD	KS*, KD, KS	KS*, KD KS	KS*, KD, KS, OKV-PKD*	KS*, KD, KS, OKV-PKD*	KS*, KD KS
naravna dediščina ND			KP*	KP*	

Slika 76 Pregled obravnavanih primerov po tipologiji poselitvenih območij in poselitvenih enot²⁶³

OZNAKE IKD:

KD kulturna dediščina

KS kulturni spomenik

KS* pomembnejši kulturni spomenik (državnega pomena)

OKV območje kompleksnega varstva

PKD* pomembnejše območje kulturne dediščine (državnega pomena)

-

KP* krajinski park (pogosto zajema tudi OKV)

²⁶³ Ostale kratice so pojasnjene v poglavjih 4.4. in 4.5.

(2) Analiza realnih primerov in aplikativno-teoretični primer

Izbrani primeri so predstavljeni na naslednji način:

I. PREDSTAVITEV OBRAVNAVANEGA OBMOČJA

V izbranih primerih gre praviloma za poseljena območja, obravnavana z vidika resorja za poselitev in resorja za varstvo kulturne dediščine, in sicer v prvi vrsti kot predstavitev stanja resorne vsebine (t. i. spoznavanja prostorske sestavine). Namen predstavitve je priprava resornih smernic za predvidene oz. planirane posege v obravnavani prostor.

Obravnavano območje je v vseh petih primerih zaradi specifičnosti sistemske povezave izbranih dveh resorjev označeno s pojmom iz poselitvenega resorja – kot **“poselitveno območje”**.

II. OBRAVNAVA POSELITVENEGA OBMOČJA Z VIDIKA RESORJA ZA POSELITEV IN RESORJA ZA VARSTVO KULTURNE DEDIŠČINE

Prikaz resornih podatkov, ki so vključeni v prostorski planski proces s strani:

resorja za poselitev,

resorja za varstvo kulturne dediščine.

III. PRIMERJALNA ANALIZA Z OBRAZCEM O–10

Z obrazcem O–10, ki ga izpolni za vsak resor posebej, je mogoče primerjati vrsto osnovnih podatkov resorni vsebini, stopnjo njene razdelanosti, cilje, strategijo in rezultate vključevanja resorne vsebine v prostorski planski proces.

IV. KOMENTAR

PODROČJE POSELITVE

VARSTVO KULTURNE DEDIŠČINE

SKUPNA UGOTOVITEV

Komentar konkretnega primera so ugotovitve o obsegu in vrsti strokovnega in upravnega dela, ki ga je resor namenil vključevanju svojih resornih vsebin v prostorski planski proces, in sicer na osnovi:

- razpoložljivih podatkov iz resornih evidenc, oziroma podatkov iz navedenih virov,
- ciljev resorja,
- elaboriranja resornih vsebin,
- usklajevanja resorja v prostorskem planskem procesu,
- rezultata vključevanja resorne vsebine v prostorski planski proces.

V. VIRI

Analiza izbranih primerov z obrazcem O–10 na osnovi navedenih virov (strokovnih osnov in strokovnih podlag, prostorskih planskih aktov in resornih zbirk podatkov).²⁶⁴

VI. PRILOGE

Nekateri primeri so podrobneje dokumentirani ali osvetljeni v 10. poglavju.

²⁶⁴ Viri so praviloma zajeti iz obdobja od leta 1981 do zadnjih planskih sprememb na obravnavanem območju.

PRIMER 1

PRIMER 2

PRIMER 3

PRIMER 4

PRIMER 5

PRIMER 1

POSELITVENO OBMOČJE NASELJA JAZBINE

I. PREDSTAVITEV OBRAVNAVANEGA OBMOČJA²⁶⁵

Območje obravnave		
Poselitveno območje	POB	Statistično območje naselja Jazbine
Statistično območje po RPE	SON	šifra naselja 120 034 Jazbine
Enota poselitve	NS	naselitveno središče
	NO	naselitveno območje

Splošni podatki:

Obravnavano poselitveno območja obsega **statistično območje naselja Jazbine** v občini Šentjur pri Celju. Naselje Jazbine leži na nadmorski višini 550 m , na območju Vitanjsko-Konjiških Karavank

Število prebivalcev v letu 1991 je bilo skupaj 38, od tega jih je bilo v primarnem sektorju zaposlenih 64 %. Število prebivalcev v letu 2002 skupaj 38.

Slika 77 Pogled na Jazbine z zahoda, marec 2003, foto MHP

SON Jazbine
M 1:200 000

Slika 78 Poselitveno območje v M 1:200.000 – statistično območje naselja Jazbine (Geodetska uprava RS, Register prostorskih enot)

²⁶⁵ Podatki so v točki I. za vse primere prevzeti iz *Krajevnega leksikona Slovenije (1995)*, *Občine 1999* (Ministrstvo za okolje in prostor, Geodetska uprava RS, 1998) in rezultatov popisa prebivalstva 2002 (Statistični urad RS, *Popis 2002*, internetna stran).

II. OBRAVNAVA POSELITVENEGA OBMOČJA Z VIDIKA RESORJA ZA POSELITEV IN RESORJA ZA VARSTVO KULTURNE DEDIŠČINE

A. PODATKI RESORJA ZA POSELITEV

Evidence resorja:

Ni podatkov.

Prostorski plan :

V dolgoročnem planu občine Šentjur pri Celju je zaselek Jazbine označen kot stavbno zemljišče.

V predlogu odloka o spremembah in dopolnitvah prostorskih sestavin planskih aktov občine, dopolnitev v letu 2000, je zaselek Jazbine označen kot ureditveno območje naselja, s šifro.

Strokovne osnove za poselitev iz leta 2001:

V gradivu Strokovne podlage sprememb in dopolnitev prostorskih sestavin dolgoročnega in srednjeročnega družbenega plana Občine Šentjur pri Celju za področje usmerjanja poselitve (pripravila Regijska razvojna družba d.o.o. iz Domžal, aprila 2001) je v točki 4. Usmeritve in merila za razvoj zaselkov in vasi ter urejanja razpršene poselitve, naselje Jazbine prepoznano kot mikrocenter tipa lokalno vaško središče in kot eno od naselij v gravitacijskem območju oskrbnega središča (vodilnega naselja) Dramlje/Laze/Svetelka. Kot tako je v usmerjanju razvoja poselitvenih oblik predvideno "dopolnjevanje razpršene gradnje".

B. PODATKI RESORJA ZA VARSTVO KULTURNE DEDIŠČINE

Evidence resorja:

Gradivo Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine v Celju iz leta 1992/93, terenski zapisi, inventarizacija.

Uradne evidence resorja:

Register kulturne dediščine: enota **profane stavbne dediščine – etnološka dediščina** pod št. K 5.10 9066 KS Jazbine – Kozolec Jazbine 4.

Plansko varovano:

Kulturna dediščina je vključena v zasnovo varstva kulturne dediščine v občinski prostorski plan.

Predlog spremembe in dopolnitve zasnove varstva iz leta 2001.

Strokovne osnove:

Strokovne podlage za spremembe in dopolnitve prostorskih sestavin dolgoročnega in srednjeročnega plana občine Šentjur pri Celju (pripravil Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Celje, januar 2001): iz tega gradiva je razvidno, da je v okviru zaselka Jazbine evidentirana in v register kulturne dediščine vključena enota K 5.10 9066 KS Jazbine – Kozolec, Jazbine 4.

III. PRIMERJALNA ANALIZA Z OBRAZCEM O-10

OBRAVNAVANO POSELITVENO OBMOČJE
 NASELITVENO SREDIŠČE / NASELITVENO OBMOČJE
 (v povezavi z registrom prostorskih enot)

POB
 NS / NO
 SON

naselje
 JAZBINE
 120034

A	Obravnavano poselitveno območje POB	PODROČJE RESOR	VRSTE PODATKOV					STANJE	STOPNJA TRANSFORMACIJE	VPLIV NA ČLOVEKA IN OKOLJLE	Opombe
		1	2					3	4	5	
		POSELITEV	temeljne raziskave	aplikativne raziskave	resorne evidence	resorni uradni	resorni planski				
a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	
1	Stavba (objekt)										
2	Skupina stavb										
3	Naselitveno središče (del)										
4	Naselitveno središče		X			X					
5	Skupina naselitvenih središč										
6	Poselitveno območje							(X)			
7	Okolje poselitvenega območja							(X)			
8	CILJI RESORJA	ohranjanje kvalitetne krajine									
9	USMERITVE RESORJA	ohranjanje avtohtone razpršene poselitve in vaškega mikro centra									
10	PLANSKO USKLAJENO										

B	Obravnavano poselitveno območje POB	PODROČJE RESOR	VRSTE PODATKOV					STANJE	STOPNJA TRANSFORMACIJE	VPLIV NA ČLOVEKA IN OKOLJLE	Opombe
		1	2					3	4	5	
		KULTURNA DEDIŠČINA	temeljne raziskave	aplikativne raziskave	resorne evidence	resorni uradni	resorni planski				
a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	
1	Stavba (objekt)	Objekt			X	X	X	X			
2	Skupina stavb	Skupina objektov									
3	Naselitveno središče (del)	Območje									
4	Naselitveno središče	Območje	X		X		X	X			
5	Skupina naselitvenih središč	Območje									
6	Poselitveno območje	...									
7	Okolje poselitvenega območja										
8	CILJI RESORJA	ohranjanje varovane kulturne dediščine									
9	USMERITVE RESORJA	splošne usmeritve za posamezne zvrsti dediščine									
10	PLANSKO USKLAJENO										

OBRAZEC O-10

POVEZOVANJE RESORJEV PRI UVELJAVLJANJU RESORNIH VSEBIN V PROSTORSKEM PLANSKEM PROCESU

- A RESOR - PREGLEDNICA
 B RESOR - PREGLEDNICA
 X RESORNI PODATKI VKLJUČENI V PROSTORSKI PLANSKI PROCES
 (X) PODATEK PODAN NA SPLOŠNI RAVNI

Slika 79 Primerjalna analiza obravnave IKD in POS za naselje Jazbine, z obrazcem O-10

IV. KOMENTAR

VARSTVO KULTURNE DEDIŠČINE:

Spomeniškovarstvena analiza izhaja iz evidence in vrednotenja objektov. Iz resorne evidence (iz leta 1992) je razvidno, da so v naselju štirje objekti z vrednostjo kulturne dediščine. V zbirni register dediščine (izpis dec. 2001) je bil od teh vključen samo en objekt – kozolec. Ta objekt je tudi v seznamu kulturne dediščine, ki je sestavni del strokovne osnove varstva kulturne dediščine (ZVNKD Celje, 2001).

Zaselek je ovrednoten kot naselbinska dediščina (indeks vrednosti na osnovi formule PUA je 125, kar je najnižja stopnja pri vrednotenju, ki je še prepoznana za IKD, strukturna ocena s formulo PUA je 50–50–25 => 125). Podatek da je zaselek Jazbine prepoznano za naselbinsko dediščino, kot resorni podatek ni bil posredovan v planski postopek in ni prišel v planska gradiva.²⁶⁶ Spomeniškovarstvena valorizacija obsega tudi prostorsko valorizacijo naselbinske dediščine, ki prav tako ni bila vključena v PPP.

PODROČJE POSELITVE:

Obravnavano poselitveno območje se ujema s statističnim območjem naselja Jazbine. Analiza poselitve, pripravljena za spremembe in dopolnitve prostorskih sestavin planskih aktov občine Šentjur pri Celju, ga tipološko in hierarhično opredeljuje v okviru gravitacijskega območja, naselij Dramlje/Laze/Svetelka. Naselje Jazbine je prepoznano kot mikrocenter tipa lokalno vaško središče. Plansko je naselitveno središče Jazbine v predlogu opredeljeno kot ureditveno območje. Širitev naselitvenega središča oz. nova območja za poselitev na obravnavanem poselitvenem območju v predlogu sprememb in dopolnitev planskih aktov v letu 2000/02 niso predvidena.

SKUPNA UGOTOVITEV:

Naselitveno območje sestavlja zaselek, ki predstavlja manjše naselitveno središče in nekaj samostojno ležečih kmetij. Analiza območja je relativno popolna, vendar pa je vprašanje, ali se bo ohranila vrednost zaselka, ki je predvsem v njegovi naselbinski zgradbi in legi. Po planskih načrtih sodeč se zaselek ne bo povečal, vendar pa je tudi od določil na izvedbeni ravni odvisno, ali bo ohranil značilno podobo.

V. VIRI:

Gradiva ZSV in ZVNKD Celje pred letom 1992 za obravnavano območje (območje občine Šentjur pri Celju) in iz leta 1992/93 - evidence kot rezultat obsežnih terenskih raziskav.

Uradna objava razglašanih kulturnih in zgodovinskih spomenikov (Uradni list RS, št. 47/96) in strokovna osnova ZVNKD Celje iz leta 2001 s podatki iz registra kulturne dediščine.

Dolgoročni plan občine Šentjur pri Celju za obdobje od leta 1985 do leta 2000 in predlog njegovih sprememb in dopolnitev v letu 2000.

Strokovne podlage sprememb in dopolnitev prostorskih sestavin dolgoročnega in srednjeročnega družbenega plana Občine Šentjur pri Celju za področje usmerjanja poselitve, izdelala Regijska razvojna družba d.o.o. iz Domžal, aprila 2001.

VI. PRILOGA

PRILOGA 2

²⁶⁶ Razlog za to je v odločitvi resorja za upoštevanje minimalnih standardov zasnovane varstva kulturne dediščine, po katerih je v zasnovo vključena samo vsa registrirana dediščina. Gre za t. i. "sivo cono", opisano v 2.3.2 poglavju, točka (3).

PRIMER 2

POSELITVENO OBMOČJE OBČINE ŠENTJUR PRI CELJU IN OBČINE DOBJE

I. PREDSTAVITEV OBRAVNAVANEGA OBMOČJA

Območje obravnave		
Poselitveno območje	POB	Občina Šentjur pri Celju , ki obsega 108 statističnih območij naselij in občina Dobje, ki obsega 13 statističnih območij naselij
Statistično območje po RPE	SON	skupaj 121 statističnih območij naselij (SON)
Enote poselitve	NS NO	naselitvena središča naselitvena območja

Splošni podatki

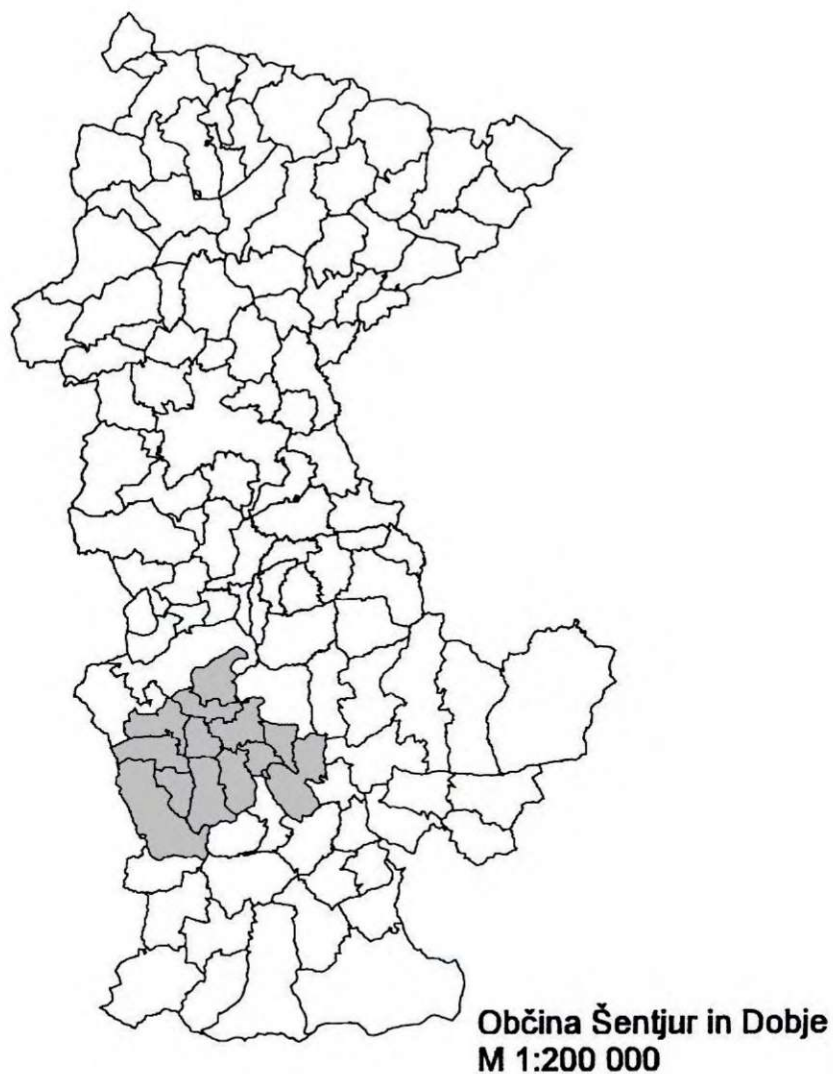
Obravnava poselitvenega območja obsega **statistično območje občine Šentjur pri Celju skupaj z občino Dobje**. Občina Šentjur pri Celju obsega 108 naselij, občina Dobje pa 13 naselij.

Območje občine Šentjur pri Celju (v mejah do leta 1999, ko je vključevalo tudi sedanjo občino Dobje) leži na nadmorski višini ok. 250–660 m na območju Voglanjsko-Zgornje Sotelskega gričevja, Vzhodno Posavskega hribovja, Celjske kotline, Kozjanskega gričevja, Vitanjsko-Konjiških Karavank 550m , na območju Vitanjsko-Konjniških Karavank.

Število prebivalcev v občini Šentjur pri Celju v letu 1991 skupaj 19 101. Število prebivalstva v letu 2002 v občini Šentjur pri Celju skupaj 18 999, v občini Dobje skupaj 1072.

Slika 80 Pogled na Šentjur s severozahoda, marec 2003, foto MHP

Slika 81

Poselitveno območje v M 1:200 000 – Območje občin Šentjur pri Celju in Dobje, razdeljeno na statistična območja naselij (Geodetska uprava RS, Register prostorskih enot)

II. OBRAVNAVA POSELITVENEGA OBMOČJA Z VIDIKA RESORJA ZA POSELITEV IN RESORJA ZA VARSTVO KULTURNE DEDIŠČINE

A. PODATKI RESORJA ZA POSELITEV

Evidence resorja:

Ni podatkov.

Prostorski plan:

V Dolgoročnem planu Občine Šentjur pri Celju so obravnavana centralna naselja. V predlogu odloka o spremembah in dopolnitvah prostorskih sestavin planskih aktov občine (dopolnitev v letu 2000) so predlagana ureditvena območja naselij.

Strokovne osnove za poselitev iz leta 2001:

V gradivu *Strokovne podlage sprememb in dopolnitev prostorskih sestavin dolgoročnega in srednjeročnega družbenega plana Občine Šentjur pri Celju, za področje usmerjanja poselitve* (pripravila regijska razvojna družba d.o.o. iz Domžal, aprila 2001) so podane usmeritve za razvoj občinskega središča, posameznih gravitacijskih območij, določena je stopnja naselij v hierarhiji naselij.

V gradivu *Ureditvena območja naselij v občini Šentjur pri Celju, določitev novih in širitev obstoječih predlog* (izdelal zavod za urbanizem Velenje, oktober 1998) s predlogom novih in širitvijo obstoječih ureditvenih območij.

B. PODATKI RESORJA ZA VARSTVO KULTURNE DEDIŠČINE

Evidence resorja:

Gradivo Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine v Celju iz leta 1992/93, terenski zapisi, inventarizacija.

Uradne evidence resorja:

Seznam kulturne dediščine, ki je vpisana v register nepremične kulturne dediščine.

Uradna objava razglašanih kulturnih spomenikov.

Plansko varovano:

Objekti in območja kulturne dediščine, vključeni v zasnovo varstva kulturne dediščine po Predlogu spremembe in dopolnitve zasnove varstva kulturne dediščine iz leta 2001.

Strokovne osnove:

Strokovna zasnova iz leta 2000: Strokovne podlage za spremembe in dopolnitve prostorskih sestavin dolgoročnega in srednjeročnega plana občine Šentjur pri Celju (Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Celje, januar 2001).

III. PRIMERJALNA ANALIZA Z OBRAZCEM O-10

OBRAVNAVANO POSELITVENO OBMOČJE
 NASELITVENO SREDIŠČE / NASELITVENO OBMOČJE
 (v povezavi z registrom prostorskih enot)

POB
 NS / NO
 SON

območje občine
 ŠENTJUR / CELJU
 n

A	Obravnavano poselitveno območje POB	PODROČJE RESOR	VRSTE PODATKOV					STANJE	STOPNJA TRANSFORMACIJE	VPLIV NA ČLOVEKA IN OKOLJLE	Opombe
		1	2					3	4	5	
		POSELITEV	temeljne raziskave	aplikativne raziskave	resorne evidence	resorni uradni	resorni planski				
a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	
1	Stavba (objekt)					X*					
2	Skupina stavb										
3	Naselitveno središče (del)										
4	Naselitveno središče		X				X	(X)			
5	Skupina naselitvenih središč										
6	Poselitveno območje										
7	Okolje poselitvenega območja						X	X	X	(X)	
8	CILJI RESORJA										
9	USMERITVE RESORJA										
10	PLANSKO USKLAJENO										

B	Obravnavano poselitveno območje POB	PODROČJE RESOR	VRSTE PODATKOV					STANJE	STOPNJA TRANSFORMACIJE	VPLIV NA ČLOVEKA IN OKOLJLE	Opombe
		1	2					3	4	5	
		KULTURNA DEDIŠČINA	temeljne raziskave	aplikativne raziskave	resorne evidence	resorni uradni	resorni planski				
a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	
1	Stavba (objekt)	Objekt	X	X	X	X	X	X	X		
2	Skupina stavb	Skupina objektov	X*	X	X						
3	Naselitveno središče (del)	Območje									
4	Naselitveno središče	Območje	X		X	X	X	X			
5	Skupina naselitvenih središč	Območje									
6	Poselitveno območje	...	X	X							
7	Okolje poselitvenega območja										
8	CILJI RESORJA	ohranjanje varovane kulturne dediščine									
9	USMERITVE RESORJA	splošne usmeritve za posamezne zvrsti dediščine									
10	PLANSKO USKLAJENO										

OBRAZEC O-10

POVEZOVANJE RESORJEV PRI UVELJAVLJANJU RESORNIH VSEBIN V PROSTORSKEM PLANSKEM PROCESU

- A RESOR - PREGLEDNICA
 B RESOR - PREGLEDNICA
 X RESORNI PODATKI VKLJUČENI V PROSTORSKI PLANSKI PROCES
 (X) PODATEK PODAN NA SPLOŠNI RAVNI

Slika 82 Primerjalna analiza obravnave IKD in POS za občino Šentjur pri Celju, z obrazcem O-10

IV. KOMENTAR

VARSTVO KULTURNE DEDIŠČINE

Iz spomeniškovarstvenih evidenc objektov in območij dediščine do leta 1992 izhaja, da je na območju občine poleg arheološke dediščine evidentiranih 29 enot sakralne dediščine (cerkve), 96 znamenj in kapelic, 274 enot t. i. etnološke dediščine, 22 območij naselbinske dediščine. Skupaj je bilo torej v občini Šentjur pri Celju do leta 1992 evidentiranih okoli 420 enot kulturne dediščine. Leta 1966 so bili z občinskim odlokom razglašeni 103 kulturni spomeniki, v zbirni register nepremične dediščine je bilo vpisanih 144 enot in območij dediščine in te so bile tudi vključene v strokovno osnovo, s katero je resor sodeloval v pripravi prostorskega planskega akta za občino Šentjur pri Celju leta 2001. Državno pomembnih enot in območij dediščine je danes na območju obeh občin (Šentjur pri Celju in Dobje) skupno 35.

Od resornih evidenc, okoli 420 enot po številu v letu 1992, se je število do vpisa v register v letu 2001 zmanjšalo na vsega 144 enot. Razlog za "osip" je lahko propad objektov zaradi slabega fizičnega stanja, dopolnjeni kriteriji vrednotenja oz., kar je verjetneje, pomanjkanje časa za to, da bi se v register vpisala vsa evidentirana dediščina, ne le razglašena oziroma najpomembnejša. Spomeniškovarstvena evidenca iz leta 1992 obsega tudi prostorsko valorizacijo naselbinske dediščine.

PODROČJE POSELITVE

Poselitvena analiza je pripravljena za spremembe in dopolnitve prostorskih sestavin planskih aktov občine Šentjur pri Celju. Območje občine je obravnavano z razdelitvijo na gravitacijska območja, v katerih so vsa naselja po različnih kriterijih tipološko in hierarhično opredeljena. Podane so usmeritve za razvoj občinskega središča in posameznih gravitacijskih območij. Evidence objektov in naselbinskih središč ter naselbinskih območij ni. Prostorska identiteta je prepoznana na deklarativni ravni, in to predvsem na nivoju krajine. Plansko so za centralna naselja predlagana ureditvena območja, nekatera z obsežnimi razvojnimi območji.

SAMOSTOJNA RAZISKAVA POSELITVE NA OBMOČJU OBČINE ŠENTJUR/CELJU

Za zgled systemskega pristopa pri evidentiranju osnovnih enot poselitve in institucionalno varovane dediščine je bila za to obravnavo na območju občine Šentjur opravljena analiza poselitve,²⁶⁷ da bi evidentirane enote institucionalno varovane kulturne dediščine vključili v sistem opredeljevanja poselitvenih enot (podrobneje v 4. poglavju). Analiza poselitve je opravljena po deduktivni in induktivni metodi, ki se povežeta v prepoznavanju poselitvene mreže in poselitvenih enot.

Analizo sestavljajo: tipološka analiza območja poselitve, ob uporabi kriterija gostote poselitvenih elementov, analiza strnjenih poselitvenih enot, analiza stavbnih tipov na območju²⁶⁸ za pripravo osnovnih podatkov pri spoznavanju arhitekturne identitete območja.

²⁶⁷ Neobjavljena raziskava avtorice je bila opravljena kot uvodni analitični pripravljalni del in sklepni sintezni del k njeni osnovni nalogi v okviru tedanje zaposlitve konservatorke na ZVNKD Celje. Za evidentiranje (prepoznavanje) naselbinske dediščine na območju občine Šentjur pri Celju so bile terenske raziskave opravljene v letih 1991 in 1992. Gradivo je bilo nato na ZVNKD Celje razdelano kot seznam evidentirane naselbinske dediščine s kartnimi prilogami z mejami varovanih območij in prostorskim vrednotenjem (22 enot). Izbor iz tega gradiva (6 enot +1) je bil pripravljen opisno in na grafični prilogi kot predlog za razglasitev. Občinski svet je predloge sprejel z odlokom in jih skupaj z drugimi zvrstmi kulturne dediščine objavil v uradnem glasilu (*Uradni list RS*, št. 47/96).

²⁶⁸ Analiza stavbnih tipov na območju je bila v istem času narejena s podobnimi motivi – kot raziskovalna nadgradnja osnovnega dela sodelavca, konservatorja Vita Hazlerja, etnologa in umetnostnega zgodovinarja.

SKUPNA UGOTOVITEV

Pregled stanja v spomeniškovarstvenih resornih evidencah kaže na “izgubljanje” enot evidentirane dediščine, ki ne predstavljajo najvišjih vrednosti v svoji zvrsti, na poti od terenske raziskave do vpisa v register in vključevanja v prostorski plan. To je po eni strani posledica določil v novem zakonu o varstvu kulturne dediščine, ki v nasprotju s prejšnjim, ki je vso evidentirano dediščino varoval “ex lege” (po zakonu samem), ugotavlja, da evidentirana dediščina pridobi pravni status z vpisom v register nepremične kulturne dediščine (ZRD) ali z razglasitvijo. Tudi iz 41. člena zakona izhaja, da strokovne zasnove varstva kulturne dediščine (oz. presoja vplivov na dediščino) pri sprejemanju aktov s področja urejanja prostora vključujejo **zlasti** pregled območij, objektov, naselij ali njihovih delov, ki se po zakonu štejejo za nepremično dediščino.

Glede na opredelitev v sedmi točki 2. člena Odloka o spremembah in dopolnitvah prostorskih sestavin dolgoročnega in srednjeročnega družbenega plana Republike Slovenije (OdPSDP, 1999) pa se obvezne usmeritve s področja varstva kulturne dediščine pri pripravi prostorskih aktov občin upoštevajo na območjih varstva naravne in kulturne dediščine za geosfero, hidrosfero, rastlinstvo in živalstvo, ekosisteme in habitate ter **antropogeno okolje. Zunaj območij**, ki so opredeljena v **zasnovi varstva**, pa so uporabljene **kot priporočilo**. To določilo OdPSDP kaže, da se resor za varstvo kulturne dediščine zaveda, da dediščina prehaja v splošne prostorske vrednote, in zato priporoča varovanje tudi “neevidentirane” dediščine.

Pri tem je nastal problem načina zapisa in povezave poselitvenih enot in enot institucionalno varovane kulturne dediščine. Poselitvena evidenca (kot širši prostorski sistem, podrobneje 4. poglavje) bi namreč morala nase v celoti vezati tudi evidenco IKD. Vendar pa ostaja dejstvo, da ni vzpostavljeno resorno področje, ki bi sistematično evidentiralo celotno poselitev z vidika opredeljevanja, analize in vrednotenja poselitvenih enot.

Samostojna raziskava poselitve na območju občine Šentjur pri Celju, ki obsega analizo “okolja” evidentirane naselbinske dediščine, torej celotne poselitve (poselitvene dediščine), je narejena z namenom, da pokaže način mogoče povezave med obema resorjema, tj. povezave prek skupnega predmeta raziskave in skupnega identifikacijskega sistema, registra prostorskih enot.

Sicer pa za sedanji občini Šentjur pri Celju in Dobje velja podobna ugotovitev kakor za 1. primer (naselje Jazbine). Analiza območja je relativno popolna. Če bi se poselitvena in spomeniškovarstvena analiza povezali, bi ob dopolnitvi prve s pregledom celotnega stavbnega fonda in tipologijo poselitvenih enot, imeli primerno osnovo za opredeljevanje celovite (integralne) prostorske prepoznavnosti poselitvenih enot na območju.

Takšna strokovna osnova, pripravljena na osnovi sodelovanja dveh resorjev, resorja za poselitev in resorja za varstvo institucionalno varovane kulturne dediščine, bi ponudila celovitejša izhodišča za načrtovanje prostorskega razvoja določenega območja, upoštevajoč njegovo sedanjo in zeleno prepoznavnost.

V. VIRI:

Gradiva ZSV in ZVNKD Celje izpred leta 1992 za obravnavano območje (območje občine Šentjur pri Celju).

Gradivo ZVNKD Celje iz leta 1992/93, evidence kot rezultat obsežnih terenskih raziskav.

Uradna objava razglašanih spomenikov in strokovna osnova ZVNKD Celje iz leta 2001 s podatki iz registra kulturne dediščine.

Strokovna osnova ZVNKD Celje iz leta 2001: Strokovne podlage za spremembe in dopolnitve prostorskih sestavin dolgoročnega in srednjeročnega plana občine Šentjur pri Celju (Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Celje, januar 2001).

Seznam pomembnejše kulturne dediščine (Ministrstvo za okolje in prostor, Urad RS za prostorsko planiranje, julij, 1999).

Dolgoročni plan občine Šentjur pri Celju za obdobje od leta 1985 do leta 2000 in predlog njegovih sprememb in dopolnitev v letu 2000.

V gradivu *Ureditvena območja naselij v občini Šentjur pri Celju, določitev novih in širitev obstoječih – predlog* (izdelal zavod za urbanizem Velenje, oktober 1998) s predlogom novih in širitvijo obstoječih ureditvenih območij.

Strokovne podlage sprememb in dopolnitev prostorskih sestavin dolgoročnega in srednjeročnega družbenega plana Občine Šentjur pri Celju za področje usmerjanja poselitve (pripravila Regijska razvojna družba d.o.o. iz Domžal, aprila 2001)

VI. PRILOGA

PRILOGA 5

PRIMER 3

POSELITVENO OBMOČJE KRAJINSKEGA PARKA LOGARSKA DOLINA

I. PREDSTAVITEV OBRAVNAVANEGA OBMOČJA

Območje obravnave		
Poselitveno območje	POB	Statistično območje naselja Logarska Dolina
Statistično območje po RPE	SON	šifra naselja 180 001 Logarska Dolina
Enota poselitve	NO	naselitveno območje

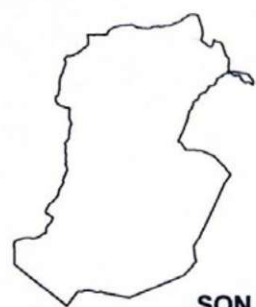
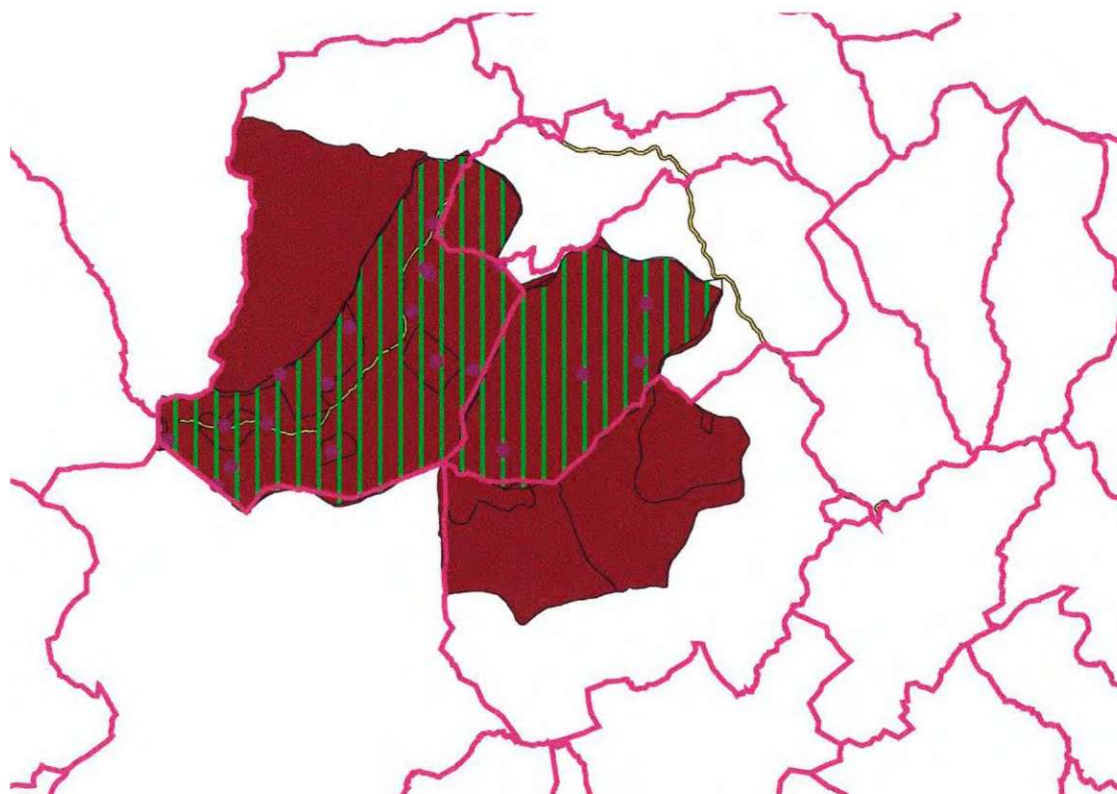
Splošni podatki:

Območje obravnave je enako statističnemu območju **naselja Logarska Dolina** in v celoti leži v krajinskem parku Logarska dolina, ta pa pokriva večji del občine Solčava. Naselje samotnih kmetij leži na nadmorski višini od 720 m do 1215 m, na območju Kamniško - Savinjskih Alp.

Število prebivalstva v letu v 1991 v Logarski Dolini skupaj 88 od tega jih je v primarnem sektorju zaposlenih 84%. Število prebivalstva v Logarski Dolini letu 2002 skupaj 102.

Slika 83 Logarska dolina, 1989, fototeka ZVNKD Celje

SON Logarska Dolina
M 1: 200 000

Občina Solčava
M 1:200 000

Slika 84 Krajinski park Logarska dolina (pokončno šifrirano), pomembnejše območje kulturne dediščine (rjavo), (zgoraj)
Poselitveno območje v M 1:200 000 – statistično območje naselja Logarska Dolina v krajinskem parku Logarska dolina v občini Solčava. Občina Solčava. (Geodetska uprava RS, Register prostorskih enot).

II. OBRAVNAVA POSELITVENEGA OBMOČJA Z VIDIKA RESORJA ZA POSELITEV IN RESORJA ZA VARSTVO KULTURNE DEDIŠČINE

A. PODATKI RESORJA ZA POSELITEV

Evidence resorja:

Ni podatkov.

Plansko stanje:

V Dolgoročnem planu bivše skupne Občine Mozirje je naselje Logarska Dolina je obravnavano kot naselje samotnih kmetij, ki ima v planu določena stavbna zemljišča.

Predlog sprememb in dopolnitev prostorskih sestavin dolgoročnega plana občine je v pripravi.

V pripravi tudi poselitvena strokovna osnova.

B. PODATKI RESORJA ZA VARSTVO KULTURNE DEDIŠČINE

Evidence resorja:

Popis v elaboratu Naravna in kulturna dediščina Logarske doline, njeno varovanje in razvoj, 1989.

Uradne evidence resorja:

Register kulturne dediščine.

Naselje Logarska Dolina leži v območju kompleksnega varstva Zgornja Savinjska in Zadrebčka dolina (EŠD 45), ki je **pomembnejše območje kulturne dediščine**.

Uradna objava razglašanih kulturnih spomenikov v bivši skupni občini Mozirje.

Strokovna osnove:

Strokovna osnova iz leta 1989, Naravna in kulturna dediščina Logarske doline, njeno varovanje in razvoj (izdelal Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Celje) obsega celovito obravnavo območja krajinskega parka, tako z vidika varstva naravne dediščine kot tudi kulturne dediščine.

Evidence v elaboratu obsegajo evidenco vseh objektov in evidenco vseh zvrsti dediščine na območju krajinskega parka.

Analiza poselitve obsega zgodovinski razvoj poselitve s časovnimi preseki, analizo in vrednotenje vseh stavb v naselju, prav tako tipologijo poselitvenih enot: kmetije, enote občasne avtohtone poselitve (t. i. planine) in objekte, vezane na turistično dejavnost (t. i. "turistična poselitev"). Analiza poselitve z vidika zgodovinskega razvoja obsega tudi pregled in oceno transformacije objektov (vsebine in funkcije in posledično tudi oblike), transformacije strukture poselitve, vpliv na okolje in človeka (skupen naravovarstven in kulturnovarstven elaborat!) ter usmeritve za ohranjanje in izboljšanje stanja na obravnavanem območju krajinskega parka.

V seminarski nalogi z naslovom *Racionalna raba prostora, virov in energije v krajinskih parkih, s primeri na krajinskih parkih v občini Mozirje* (Hazler-Papič, 1993), so bili obravnavani krajinski parki Robanov kot, Golte in Logarska dolina, pri čemer je bila na osnovi sistemizacije in hierarhije ciljev določena pot za njihovo doseg.

III. PRIMERJALNA ANALIZA Z OBRAZCEM O-10

OBRAVNAVANO POSELITVENO OBMOČJE
NASELITVENO SREDIŠČE / NASELITVENO OBMOČJE
 (v povezavi z registrom prostorskih enot)

POB
NS / NO
SON

krajinski park
LOGARSKA DOLINA
 180001

A	Obravnavano poselitveno območje POB	PODROČJE RESOR	VRSTE PODATKOV					STANJE	STOPNJA TRANSFORMACIJE	VPLIV NA ČLOVEKA IN OKOLJLE	Opombe
		1	2					3	4	5	
		POSELITEV	temeljne raziskave	aplikativne raziskave	resorne evidence	resorni uradni	resorni planski				
a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	
1	Stavba (objekt)										
2	Skupina stavb										
3	Naselitveno središče (del)										
4	Naselitveno središče						X				
5	Skupina naselitvenih središč										
6	Poselitveno območje						X				
7	Okolje poselitvenega območja										
8	CILJI RESORJA										
9	USMERITVE RESORJA										
10	PLANSKO USKLAJENO										

B	Obravnavano poselitveno območje POB	PODROČJE RESOR	VRSTE PODATKOV					STANJE	STOPNJA TRANSFORMACIJE	VPLIV NA ČLOVEKA IN OKOLJLE	Opombe
		1	2					3	4	5	
		KULTURNA DEDIŠČINA	temeljne raziskave	aplikativne raziskave	resorne evidence	resorni uradni	resorni planski				
a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	
1	Stavba (objekt)	Objekt	X		X	X	X	X	X		
2	Skupina stavb	Skupina objektov									
3	Naselitveno središče (del)	Območje									
4	Naselitveno središče	Območje	X		X	X		X	X	X	
5	Skupina naselitvenih središč	Območje									
6	Poselitveno območje	...									
7	Okolje poselitvenega območja										
8	CILJI RESORJA		ohranjanje varovane kulturne dediščine								
9	USMERITVE RESORJA		splošne usmeritve za posamezne vrste dediščine								
10	PLANSKO USKLAJENO										

OBRAZEC O-10
POVEZOVANJE RESORJEV PRI UVELJAVLJANJU RESORNIH VSEBIN V PROSTORSKEM PLANSKEM PROCESU

- A RESOR – PREGLEDNICA
 B RESOR – PREGLEDNICA
 X RESORNI PODATKI VKLJUČENI V PROSTORSKI PLANSKI PROCES
 (X) PODATEK PODAN NA SPLOŠNI RAVNI

Slika 85 Primerjalna analiza obravnave IKD in POS za naselje Logarska dolina, z obrazcem O-10

IV. KOMENTAR

VARSTVO KULTURNE DEDIŠČINE

Naselje Logarska Dolina leži v območju kompleksnega varstva Zgornja Savinjska in Zadrebka dolina (EŠD 45), ki je pomembnejše območje kulturne dediščine – državno pomembna kulturna dediščina.

PODROČJE POSELITVE

V Dolgoročnem planu bivše skupne Občine Mozirje je naselje Logarska Dolina obravnavano kot naselje samotnih kmetij, ki ima v planu določena stavbna zemljišča.

SKUPNA UGOTOVITEV

Strokovna osnova *Naravna in kulturna dediščina Logarske doline, njeno varovanje in razvoj* (ZVNKD Celje, 1989) obsega celovito obravnavo območja krajinskega parka, upoštevajoč varstvo naravne kot kulturne dediščine. Evidence v elaboratu obsegajo evidenco vseh objektov in evidenco vseh zvrsti dediščine na območju krajinskega parka. Analiza poselitve obsega zgodovinski razvoj poselitve s časovnimi preseki, analizo in vrednotenje vseh stavb v naselju. Obsega tudi delitev poselitvenih enot na kmetije, občasn timeritev (t. i. planine) in turistično timeritev. Analiza poselitve z vidika zgodovinskega razvoja vsebuje tudi pregled in oceno transformacije objektov (vsebine in funkcije in posledično tudi oblike, npr. iz kmetijsko-gospodarskih v turistične objekte), transformacije strukture poselitve, vpliv na okolje in človeka (skupen naravovarstven in kulturnovarstven elaborat), usmeritve za ohranjanje in izboljšanje stanja na območju.

Spomeniško varstveni in naravovarstveni elaborat iz obdobja, ko področji še nista bili resorno ločeni, je izjemno kvaliteten primer celovite analize varovanega območja.²⁶⁹ Učinek elaborata, ki je bil narejen kot “odgovor” na vlogo občine za soglasje k ureditvenemu načrtu Logarske doline, ki je predvideval igrišče za golf, za polo, igrišča za tenis in bazene, več rekreacijskih površin s prostori za taborjenje; je bil kljub vsemu velik, saj je takratna občina Mozirje opustila načrte, ki po mnenju ZVNKD Celje, podprtem z raziskavo, niso ustrezali načelom ohranjanja dediščine v krajinskem parku.

Dejstvo pa je, da je spomeniška služba v veliki meri presegla običajne korake varovanja in območje obravnavala kompleksno. Zdaj “ločena” resorja za varstvo kulturne dediščine in varstvo naravne dediščine (od leta 1995 sodita v različni ministrstvi) sta v navedenem primeru že sodelovala po načelu povezovanja resornih vsebin s skupnim ciljem zagotovitve primerne razvoja v krajinskem parku. Pomembno pa bo tisto, kar bo resor za varstvo kulturne dediščine podal kot strokovno osnovo za nov prostorski plan občine Solčava in kakšen bo odziv resorja za timeritev oz. v tem primeru pripravljalca prostorskega plana.

V. VIRI

Prostorski plan občine Mozirje za obdobje od leta 1986–2000.

Naravna in kulturna dediščina Logarske doline, njeno varovanje in razvoj (ZVNKD Celje 1989, interdisciplinarna skupina konservatorjev – 5 avtorjev).

Uradna objava razglašanih spomenikov v občini Mozirje.

²⁶⁹ Na žalost niti interna niti zunanja recenzija nista bili nikoli izvedeni. Elaborat je ostal v stroki neopažen, naveden ni niti kot vzorčni primer v gradivih, ki obravnavajo vključevanje institucionalno varovane kulturne dediščine v prostorski planski proces. V *Varstvu spomenikov* je zabeležen je med Poročili (*Varstvo spomenikov* 32, 1990, pod geslom Logarska dolina, str. 288).

PRIMER 4

POSELITVENO OBMOČJE NASELJA PODSREDA

I. PREDSTAVITEV OBRAVNAVANEGA OBMOČJA

Območje obravnave		
Poselitveno območje	POB	Statistično območje naselja Podsreda
Statistično območje po RPE	SON	šifra naselja 051 015 Podsreda
Enote poselitve	NS	naselitveno središče (srednjeveško trško naselje)
	NO	naselitveno območje

Splošni podatki:

Obravnava poselitvenega območja obsega **statistično območje naselja Podsreda** v občini Kozje. Podsreda je srednjeveško trško naselje, v bližnji okolici je srednjeveški gradu in božjepotna cerkev Stare Svete Gore. Leži v Kozjanskem krajinskem parku.

Naselje Podsreda leži na nadmorski višini 245–475 m na območju Kozjanskega gričevja. Število prebivalcev Podsredi v letu 1991 skupaj 218, od tega jih je bilo v primarnem sektorju zaposlenih 41 %. Število prebivalstva v letu 2002 skupaj 221.

Slika 86 Pogled na Podsredo z vzhoda, julij 1999, foto MHP

Slika 87 Poselitveno območje v M 1 : 200 000 – statistično območje naselja Podsreda v Kozjanskem krajinskem parku (Geodetska uprava RS, Register prostorskih enot)

II. OBRAVNAVA POSELITVENEGA OBMOČJA Z VIDIKA RESORJA ZA POSELITEV IN RESORJA ZA VARSTVO KULTURNE DEDIŠČINE

A. PODATKI RESORJA ZA POSELITEV

Evidence resorja:

Ni podatkov.

Plansko stanje:

V dolgoročnem planu bivše skupne občine Šmarje pri Jelšah je naselitveno središče Podsreda označeno kot ureditveno območje naselja.

Strokovne osnove za poselitev:

Območje Podsrede je obravnavano med drugim tudi na:

mednarodnem raziskovalnem taboru *Revitalizacija Kozjanskega*, 1990;

arhitekturnem raziskovalnem taboru, Podsreda, 1991;

mednarodnem arhitekturnem in krajinskem taboru *Hiša v krajini*, 1992.

B. PODATKI RESORJA ZA VARSTVO KULTURNE DEDIŠČINE

Evidence resorja:

Popolne.

Uradne evidence resorja:

Register kulturne dediščine.

Razglasitev v uradnem glasilu.

Plansko varovano:

Zasnova varstva kulturne dediščine iz obstoječega občinskega plana

Podsreda je pomembnejše območje kulturne dediščine – območje državnega pomena (naselbinska dediščina).

Strokovna osnove:

Strokovne osnove varstva naravne in kulturne dediščine za ureditveni načrt Podsreda (Izdelal Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Celje, december 1993) obsegajo celovito obravnavo naselitvenega središča – kulturnega spomenika v povezavi z območjem kompleksnega varstva, tudi z vidika razvoja stavbnih tipov in tipologije poselitvenih struktur.

III. PRIMERJALNA ANALIZA Z OBRAZCEM O-10

OBRAVNAVANO POSELITVENO OBMOČJE
NASELITVENO SREDIŠČE / NASELITVENO OBMOČJE
 (v povezavi z registrom prostorskih enot)

POB
NS / NO
SON

naselje
PODSREDA
 51015

A	Obravnavano poselitveno območje POB	PODROČJE RESOR	VRSTE PODATKOV					STANJE	STOPNJA TRANSFORMACIJE	VPLIV NA ČLOVEKA IN OKOLJLE	Opombe
		1	2					3	4	5	
		POSELITEV	temeljne raziskave	aplikativne raziskave	resorne evidence	resorni uradni	resorni planski				
a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	
1	Stavba (objekt)				X*						
2	Skupina stavb										
3	Naselitveno središče (del)										
4	Naselitveno središče				X*		X				
5	Skupina naselitvenih središč										
6	Poselitveno območje										
7	Okolje poselitvenega območja										
8	CILJI RESORJA										
9	USMERITVE RESORJA										
10	PLANSKO USKLAJENO										

B	Obravnavano poselitveno območje POB	PODROČJE RESOR	VRSTE PODATKOV					STANJE	STOPNJA TRANSFORMACIJE	VPLIV NA ČLOVEKA IN OKOLJLE	Opombe
		1	2					3	4	5	
		KULTURNA DEDIŠČINA	temeljne raziskave	aplikativne raziskave	resorne evidence	resorni uradni	resorni planski				
a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	
1	Stavba (objekt)	Objekt	X		X	X		X	X		
2	Skupina stavb	Skupina objektov			X	X					
3	Naselitveno središče (del)	Območje			X						
4	Naselitveno središče	Območje	X		X	X	X	X	X	X	
5	Skupina naselitvenih središč	Območje			X						
6	Poselitveno območje	...	X		X	X	X				
7	Okolje poselitvenega območja		X		X	X	X				
8	CILJI RESORJA		ohranjanje varovane kulturne dediščine								
9	USMERITVE RESORJA		splošne usmeritve za posamezne vrste dediščine								
10	PLANSKO USKLAJENO										

OBRAZEC O-10
POVEZOVANJE RESORJEV PRI UVELJAVLJANJU RESORNIH VSEBIN V PROSTORSKEM PLANSKEM PROCESU

- A RESOR – PREGLEDNICA
 B RESOR – PREGLEDNICA
 X RESORNI PODATKI VKLJUČENI V PROSTORSKI PLANSKI PROCES
 (X) PODATEK PODAN NA SPLOŠNI RAVNI

Slika 88 Primerjalna analiza obravnave IKD in POS za naselje Podsreda, z obrazcem O-10

IV. KOMENTAR

VARSTVO KULTURNE DEDIŠČINE

Naselitveno središče Podsreda je po spomeniškovarstveni valorizaciji naselbinski spomenik, ki leži na območju kompleksnega varstva kulturne dediščine in v Kozjanskega krajinskega parka. Podsreda je kot naselbinski spomenik pomembnejše območje kulturne dediščine – območje državnega pomena.

Spomeniškovarstveni elaborat *Strokovne osnove naravne in kulturne dediščine za ureditveni načrt Podsreda* (1993), ki združuje naravovarstveno in kulturnovarstveno vsebino, obsega evidenco vseh objektov poselitvenega območja, prostorsko analizo historične naselbinske zasnove in analizo historičnega poselitvenega vzorca (grad, trg, stari trg, božjepotna cerkev). Na osnovi vrednotenja stanja (nova obvoznica!) so podane tudi usmeritve za razvoj in ohranjanje kulturne in naravne dediščine na območju.

PODROČJE POSELITVE

V dolgoročnem planu bivše skupne občine Šmarje pri Jelšah, je naselitveno središče Podsreda označeno kot ureditveno območje naselja. Mednarodni raziskovalni tabori o urbanističnih arhitekturnih in krajinskih vsebinah v Podsvredni v devetdesetih letih so ponudili zanimive rešitve, bolj ali manj povezane z zgodovinskim izročilom območja.

SKUPNA UGOTOVITEV:

Obravnavano poselitveno območje ima izjemno močan pečat še ohranjene srednjeveške zasnove poselitve s trgov v ozki dolini, z mlinom, utrjenim gradom na težje dostopni visoki vzpetini in božjepotno cerkvijo (dejansko sta druga ob drugi postavljeni dve cerkvi) z nizom kapelic – kalvarijo – s cerkvijo na drugi vzpetini. Območje je prepoznano za pomembnejše območje kulturne dediščine, območje državnega pomena. Je ne le tipično, temveč arhetipsko.

Območje je s strani varstva dediščine obravnavano in analizirano kompleksno. Navedeni elaborat iz leta 1993 prinaša vrsto ugotovitev, ki potrjujejo izjemno vrednost območja. Vendar za enkrat brez odziva resorja za poselitev. Ta bo znan ob pripravi prostorskega plana za občino Kozje.

Tudi v primeru Podsvrede sta že sodelovala dva, zdaj upravno ločena resorja (naravna in kulturna dediščina). Pri pripravi strokovnih osnov bi bilo primerno povezati tudi resor za kmetijstvo z resorjem za kulturno dediščino ali resor za kmetijstvo z resorjem za poselitev – s skupnim ciljem določiti ustrezen razvoj na območju krajinskega parka.

V. VIRI

Prostorski plan občine Šmarje pri Jelšah za obdobje od leta 1986 do leta 2000.

Strokovne osnove varstva naravne in kulturne dediščine za ureditveni načrt Podsreda (izdelal ZVNKD Celje, december 1993),

Uradna objava razglašanih spomenikov.

Register nepremične kulturne dediščine.

Seznam pomembnejše kulturne dediščine (Ministrstvo za okolje in prostor, Urad RS za prostorsko planiranje, julij, 1999).

VI. PRILOGA

PRILOGA 6

PRIMER 5

DEL NASELITVENEGA SREDIŠČA LJUBLJANE – KOLODVORSKA ULICA

I. PREDSTAVITEV OBRAVNAVANEGA OBMOČJA

Območje obravnave		
Poselitveno območje	POB	Del naselitvenega središča starega mestnega jedra Ljubljana, območje Kolodvorske ulice.
Statistično območje po RPE	SON	šifra naselja 061 011 Ljubljana
Enota poselitve	NS-del	Del naselitvenega središča – območje Kolodvorske ulice v starem mestnem središču Ljubljane

Splošni podatki:

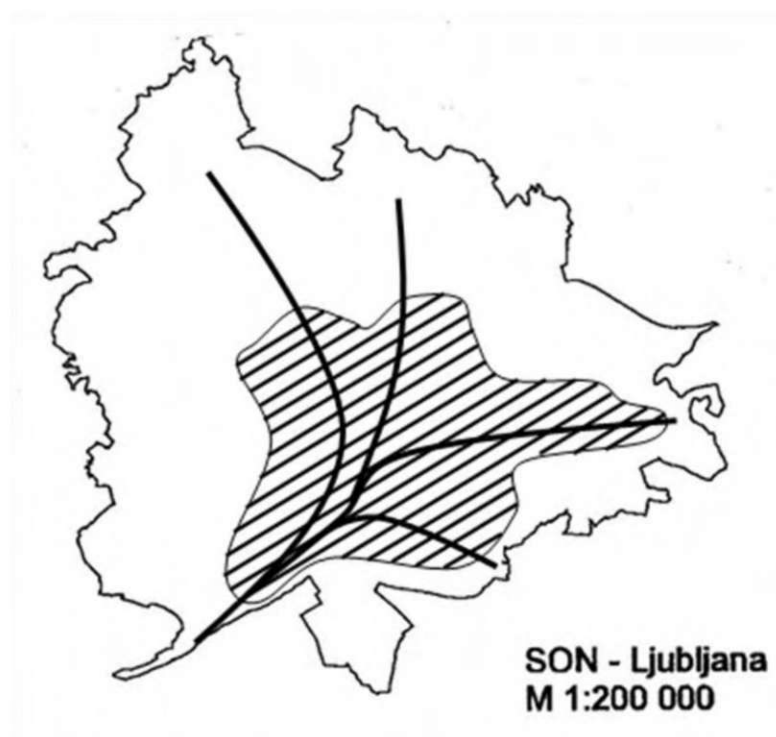
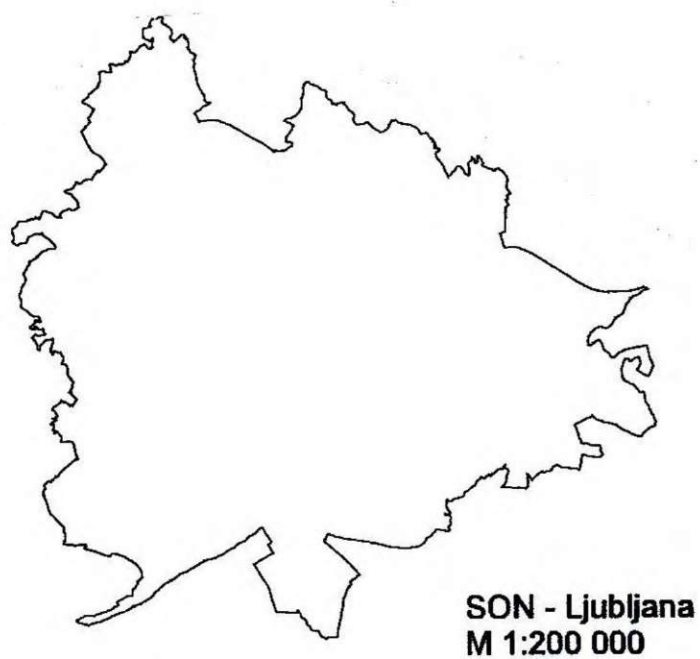
Obravnavano poselitveno območje obsega del naselitvenega središča, ta pa je del naselitvenega območja, ki je izenačeno s **statističnim območjem naselja Ljubljana**. Mesto Ljubljana je središče mestne občine Ljubljana in tudi glavno mesto države Slovenije. Po hierarhiji naselitvenih središč je v državi na najvišjem mestu.

Naselje Ljubljana leži na nadmorski višini 275–600 m, na območju Ljubljanskega polja in Ljubljanskega barja.

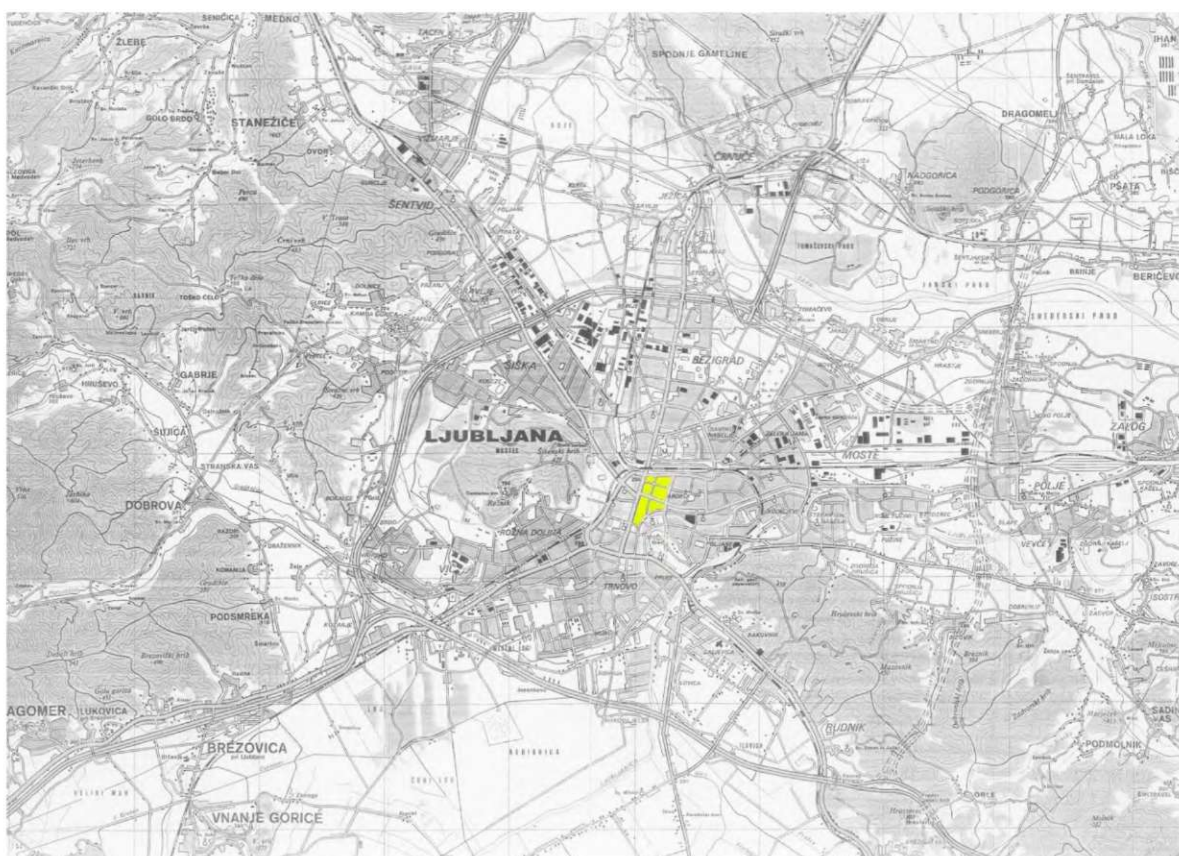
Število prebivalstva v Ljubljani v letu 1991 je skupaj 267.008, od tega jih je v primarnem sektorju zaposlenih 0,7 % . Število prebivalstva v Ljubljani v letu 2002 je skupaj 258.197.

Slika 89 Mesto Ljubljana, Vir: Ljubljana, monografija, NIP, Bg. (brez letnice natisa, okoli 1975?), fotografija, str. 60

Slika 90 Poselitveno območje v M 1:200 000 – statistično območje naselja Ljubljana in lega naselitvenega središča (šifrirano). (Geodetska uprava RS, Register prostorskih enot)

Slika 91 Naselitveno središče Ljubljana z označenim območjem Kolodvorske ulice.
Podlaga: Atlas Slovenije, 1986

II. OBRAVNAVA POSELITVENEGA OBMOČJA Z VIDIKA RESORJA ZA POSELITEV IN RESORJA ZA VARSTVO KULTURNE DEDIŠČINE

A. PODATKI RESORJA ZA POSELITEV

Evidence resorja:

-

Prostorski plan:

V dolgoročnem planu RS je Ljubljana označena kot hierarhično središče I. stopnje, glavno mesto Republike Slovenije. V dolgoročnem planu občine ima Ljubljana določeno ureditveno območje naselja.

Prostorski izvedbeni akti:

Navedeni v točki IV.

Strokovne osnove za poselitev:

-

B. PODATKI RESORJA ZA VARSTVO KULTURNE DEDIŠČINE

Evidence resorja:

Evidence iz gradiv, navedenih v točki IV. in V²⁷⁰.

Uradne evidence resorja:

Register kulturne dediščine.

Razglasitev kulturnih spomenikov v uradnem glasilu.

Plansko varovano:

Zasnova varstva kulturne dediščine v veljavnem prostorskem planskem aktu.

Seznam pomembnejše kulturne dediščine (Ministrstvo za okolje in prostor, Urad RS za prostorsko planiranje, julij, 1999).

Strokovne osnove varstva kulturne dediščine:

Gl. vire.

²⁷⁰ Upoštevani so bili navedeni viri, predvsem z vidika njihovega vpliva na urejanje območja Kolodvorske ulice kot dela spomeniško zavarovanega območja starega mestnega jedra Ljubljane.

III. PRIMERJALNA ANALIZA S POMOČJO OBRAZCA O-10

OBRAVNAVANO POSELITVENO OBMOČJE
NASELITVENO SREDIŠČE / NASELITVENO OBMOČJE
 (v povezavi z registrom prostorskih enot)

POB
NS / NO
SON

naselje
LJUBLJANA
 61011

A	Obravnavano poselitveno območje POB	PODROČJE RESOR	VRSTE PODATKOV					STANJE	STOPNJA TRANSFORMACIJE	VPLIV NA ČLOVEKA IN OKOLJLE	Opombe
		1	2					3	4	5	
		POSELITEV	temeljne raziskave	aplikativne raziskave	resorne evidence	resorni uradni	resorni planski				
a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	
1	Stavba (objekt)										
2	Skupina stavb										
3	Naselitveno središče (del)										
4	Naselitveno središče		X			X	X				
5	Skupina naselitvenih središč										
6	Poselitveno območje					X					
7	Okolje poselitvenega območja					X					
8	CILJI RESORJA										
9	USMERITVE RESORJA										
10	PLANSKO USKLAJENO										

B	Obravnavano poselitveno območje POB	PODROČJE RESOR	VRSTE PODATKOV					STANJE	STOPNJA TRANSFORMACIJE	VPLIV NA ČLOVEKA IN OKOLJLE	Opombe
		1	2					3	4	5	
		KULTURNA DEDIŠČINA	temeljne raziskave	aplikativne raziskave	resorne evidence	resorni uradni	resorni planski				
a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	
1	Stavba (objekt)	Objekt									
2	Skupina stavb	Skupina objektov									
3	Naselitveno središče (del)	Območje			X	?					
4	Naselitveno središče	Območje	X?		X	X	X	X	?		
5	Skupina naselitvenih središč	Območje									
6	Poselitveno območje	...									
7	Okolje poselitvenega območja				X		X				
8	CILJI RESORJA		ohranjanje varovane kulturne dediščine								
9	USMERITVE RESORJA		splošne usmeritve za posamezne vrste dediščine								
10	PLANSKO USKLAJENO										

OBRAZEC O-10
POVEZOVANJE RESORJEV PRI UVELJAVLJANJU RESORNIH VSEBIN V PROSTORSKEM PLANSKEM PROCESU

- A RESOR – PREGLEDNICA
- B RESOR – PREGLEDNICA
- X RESORNI PODATKI VKLJUČENI V PROSTORSKI PLANSKI PROCES
- (X) PODATEK PODAN NA SPLOŠNI RAVNI

Slika 92 Primerjalna analiza obravnave IKD in POS za del naselitvenega središča Ljubljane – območja Kolodvorske ulice, z obrazcem O-10

IV. KOMENTAR

POJASNILO

Primer, ki obravnava del naselitvenega središča v povezavi s prostorskim planom, je izbran za prikaz povezanosti analitičnih in sinteznih raziskovalnih korakov pri posameznem resorju, pa tudi pri njuni morebitni povezavi. Izbran je tudi za prikaz varstva kulturne dediščine v povezavi s planskimi in izvedbenimi akti.

Najprej je, glede na podatke iz navedenih virov, primer prikazan v realnem stanju, V prilogi je obravnavan aplikativno-teoretično in je zgled za model takšnih nalog – za pripravo strokovnih osnov institucionalno varovane kulturne dediščine v povezavi s področjem poselitve.

VARSTVO KULTURNE DEDIŠČINE

Kolodvorska ulica leži v starem mestnem jedru Ljubljane, ki je z občinskim odlokom razglašeno za kulturni spomenik, in je kot pomembnejši kulturni spomenik sestavni del zasnove varstva naravne in kulturne dediščine v Dolgoročnem planu občin in mesta Ljubljana, za obdobje od leta 1986 do leta 2000.²⁷¹ Kolodvorska ulica je bila glavna povezava med mestnim jedrom in železniško postajo, ki je bila v Ljubljani postavljena 1849. Ščasoma sta to vlogo skoraj v celoti prevzeli vzporedni mestni cesti – Miklošičeva in Resljeva, ki sta Kolodvorsko ulico s karejsko pozidavo iz 19. stoletja tudi po vertikalnem in horizontalnem gabaritu močno presegle. Od 60. let 20. stoletja dalje so različni načrti "razvoja ulice" zapustili ob njej nove dominantne zgradbe: Televizijo, Zavarovalnico, poslovni kompleks ob parku na severu. **Kolodvorska ulica** se tako na eni strani začenja na robu srednjeveškega mestnega jedra, ki ohranja svojo zgodovinsko zasnovo, na drugi strani pa se izteka v mestni park ob železniški postaji.

Iz spomeniškovarstvene valorizacije (LRZVNKD, 1977) tega območja je razvidno, da je zazidalni kare CO -17 "centralna mestna površina, z večinoma izdelano zazidavo posamičnih uličnih karejev". Gradivo obsega osnovno valorizacijo kulturne dediščine na obravnavanem območju. Pregled objektov je izdelan po posameznih ulicah in se na koncu vsake zaključi z valorizacijo za celotno ulico (npr. Miklošičevo, Pražakovo, Slomškovo, Resljevo, Trubarjevo, Komenskega, Tavčarjevo in Dalmatinovo ulico)²⁷².

Za prenovo Ljubljane je bil s strani pristojne regionalne službe izdelan elaborat *Preliminarna umetnostnozgodovinska opredelitev izbranih karejev za Prenovo Ljubljane* (LRZVNKD, 1982). V gradivu je kulturna dediščina opredeljena snovno (hiša, palača, vila, ulica), razdeljena je tudi po značilnih lastnostih (arheološka, umetnostnozgodovinska, etnološka, zgodovinska). Valorizacije posameznih objektov in mestnih delov (ulic) obsegajo predvsem umetnostnozgodovinski vidik, v gradivu so dodane tudi nekatere sociološke, etnološke in splošno zgodovinske oznake.

V vrednotenju mestnih delov (ulic) je zaznaven tudi t. i. "prostorski pogled", tj. opredelitev ulice v mestnem telesu in njen pomen pri ohranjanju spomeniškega značaja celotnega zavarovanega območja naselja Ljubljane. Tako se npr. na ravni valorizacije ulic ugotavlja, da "Miklošičeva cesta predstavlja glavno komunikacijsko vpadnico iz postajnega prostora v centralni mestni prostor. Regulacijska črta in zasnova izhajata iz mestne popotresne regulacije Ljubljane (Fabiani). Število arhitekture I. kategorije ob njej ji daje posebno mesto v osrednjem ljubljanskem mestnem prostoru ter v tovrstnem nacionalnem spomeniškem fondu, ki ga karakterizira tudi kot razstavni prostor slovenskih arhitekturnih dosežkov do II. svetovne

²⁷¹ Uradni list SRS, št. 11/86 in nadaljne spremembe in dopolnitve, npr. Uradni list RS, št. 23/91.

²⁷² Spomeniškovarstvena valorizacija CO-17, Miklošičeva-Trg OF-Resljeva cesta-Trubarjeva ulica, Ljubljanski regionalni zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine, LRZVNKD, 1977.

vojne”,²⁷³ ali za Kolodvorsko ulico (takrat Ulica Moše Pijade), kjer spomeniški režim predvideva naslednje: “Prezentacija spomeniško evidentiranih objektov. Nova zazidava naj se predvsem višinsko podreja ohranjanju klasičnih vedut iz prostora na Grad oziroma Kamniške Alpe.”²⁷⁴

Na grafičnih prilogah h gradivu je vrisana in pregledno označena evidentirana stavbna dediščina, prav tako so ovrednoteni ulični nizi. Stavbe so označene tudi po tipih (kriterij vsebine in socialnega sloja) in ločijo: palačo, meščansko, predmestno, najemniško stanovanjsko hišo, vilo, trgovsko lopo, javno stavbo in izventipski objekt.²⁷⁵

KRITIČNA OCENA SPOMENIŠKOVARSTVENIH GRADIV

Ocena je podana na osnovi navedenih gradiv in to predvsem za tiste dele, ki obravnavajo območje, kamor sodi tudi Kolodvorska ulica.

V spomeniškovarstvenih gradivih je dobro zastopana osnovna spomeniškovarstvena evidenca, ki na tem območju zajema, poleg področja arheologije, predvsem umetnostnozgodovinsko valorizacijo stavb, ulic in ambientov. S tem sicer že posega v prostorsko-urbanistično in arhitekturno vrednotenje prostora, ki pa ni v celoti izpeljano, ampak samo nakazano. Vendar pa je v svojem zapisu dovolj verodostojna in strokovno dosledna.

Pri osnovnem vrednotenju pa je v pregledanem gradivu pogrešati predvsem samostojno (s ciljem – spomeniškovarstveno) zgodovinsko in etnološko raziskavo vsebine mestnega predela in njegovega spreminjanja v povezavi s spreminjanjem stavbnega fonda. To bi bila dopolnitev k umetnostnozgodovinski valorizaciji, predvsem pa osnova za celovitejše vrednotenje mestnih prostorov tako s strani arhitekta – konservatorja (“prostorskega specialista”) kot arhitekta načrtovalca, ki bi takšno strokovno osnovo dobil “v uporabo”.

Dejstvo je, da so take raziskave v spomeniški službi redke in da se nepovezano z njo pripravljajo bolj ali manj zunaj njenega kroga delovanja. Žal. V strokovni literaturi je zaslediti, da so za Ljubljano izdelane številne take raziskave in zapisi, sicer zelo različne kvalitete in strokovno ožje ali širše usmerjene.²⁷⁶

Spomeniškovarstvene stroke bi morale v postopku identifikacije dediščine več pozornosti posvečati tudi zgodovinsko-etnološkim prvinam dediščine, širšemu kulturnemu pomenu dediščine in ne ostajati pri prevladujočih likovno-estetskih kriterijih. To bi bilo nato, ob upoštevanju likovno-estetskih meril, osnova za celovitejše vrednotenje zgodovinskega in kulturnega pomena posamezne enote dediščine. S popolnejšim osnovnim vrednotenjem bi lahko celoviteje zaživelo arhitekturno in urbanistično vrednotenje historičnih naselbinskih enot (po arhitekturni in urbanistični stroki znotraj spomeniškega varstva!), ki bi ob tem s svojim lastnim pogledom in metodo dopolnilo in do določene mere uravnotežilo osnovno valorizacijo evidentiranih enot, za katero se zdi, da v prostoru deluje nedosledno in togo.²⁷⁷

²⁷³ Preliminarna umetnostnozgodovinska opredelitev izbranih karejev za Prenovo Ljubljane. LRZVNKD, 1982.

²⁷⁴ Nav. delo.

²⁷⁵ V gradivu je s stališča konservatorske doktrine zanimiv pristanek na rušitev edinega ohranjenega in spomeniško visoko vrednega stavbnega niza v Kolodvorski ulici. Gre za objekt Kolodvorska (Ulica Moše Pijade) 22 in 34, z zabeležko, da so bili objekti na vzhodni strani ulice že ob izdelavi projekta RTV centra izločeni iz stavbnega fonda.

²⁷⁶ Npr.: Damjan Ovsec, *Oris družabnega življenja v Ljubljani od začetka dvajsetega stoletja do druge svetovne vojne*, 1979. Slavko Kremenšek, *Etnološke raziskave Ljubljane*, Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino 29, 1981. Ali starejši zapisi: Rudolf Andrejka, *Zgodovina kramarskih hišic v Prešernovi ulici*, Kronika V/4, 1938, 203-208; Vladislav Fabjančič, *Procvit pivovarnišstva v Ljubljani v 18. in 19. stoletju*, Kronika V/4, 1938, 209-221.

²⁷⁷ Ob tem je treba ločiti med prostorsko “relativno” vrednostjo dediščine (IKD) in njeno “absolutno” vrednostjo.

Navedeni spomeniškovarstveni gradivi torej nimata oz. ne izhajata ali se ne iztekata v celovito spomeniškovarstveno prostorsko-urbanistično-arhitekturno analizo Ljubljane. Iz besedila je sicer zaslediti, da je ta pogled v ozadju sicer navzoč, vendar ni izdelan; tako tudi ne more biti v jasno oporo in vodilo.

Ob navedbi spomeniško varstvenih gradiv ni mogoče prezreti knjižice umetnostnega zgodovinarja Naceta Šumija *Prenova Ljubljane* (1978), v kateri avtor pravi, da je bilo besedilo prvotno izdelano v sklopu metodologije za prenovo mesta. V delu je nekaj pomembnih ugotovitev. Na primer: "če bo hotela biti prenova Ljubljane uspešna, bo to odvisno zlasti od **prodornih in usklajenih študij** te vrste" (1978 : 15) pa tudi: "končno je treba ob kriterijih za valorizacijo opozoriti še na **odvisnost ocene od konteksta** ... to je značilna okoliščina, ki jo moramo pri valorizaciji enot različne velikosti vselej upoštevati" (1978: 35).

Šumi pod naslovom *Analitični del obravnave spomenika* tudi ugotavlja, da "nimamo izdelanih vzorcev za valorizacijo območij, čeprav je jasno, da inventar območij ni preprosta vsota inventariziranih posameznih objektov..." (1978: 30).

PODROČJE POSELITVE

Zgodovina planskega urejanja območja Kolodvorske ulice:

- Leta 1960 je bil na območju Kolodvorske ulice predviden "prospekt", 65–70 metrov širok prospekt Moše Pijade – kot povezava od železniške postaje do mestnega jedra. Natečajni niso dali enotnega odgovora.
- Natečajna projektna rešitev in lociranje RTV centra v letu 1969 je vplivala na širino prvotno zamišljenega "prospekta" – ki se je zožil, ulica je bila razširjena le na 28 m. Spomeniško varstveni režim III. stopnje je določil varstvo tlorisne mreže in gabarita.
- Ljubljanski urbanistični zavod je leta 1970 izdelal programski in tehnični del zazidalnega načrta pod proj. št. 1147. V "škrbini" ob ajdovem zrnu je predvidel novogradnjo pionirskega doma, mladinskega centra, kopaljšča. V tem gradivu je tudi stališče Spomeniškega varstva iz katerega je razvidno, da cela vzhodna linija Kolodvorske ulice (takrat Ulica Moše Pijade) ni zavarovana, razen vogalne stavbe na Komenskega ulici. Je pa območje znotraj meje varstvenega režima I. in II. stopnje. Stara ulična linija je še ohranjena.
- Leta 1975: redakcija programskega dela zazidalnega načrta po naročilu občine.
- Območje Kolodvorske ulice je bilo obravnavano v Zazidalnem načrtu za območje zazidalnega otoka CO 1/7 "Moša Pijade" (izdelal Zavod za družbeni razvoj Ljubljane – TOZD Urbanizem in LRZ za spomeniško varstvo, ZN je Skupščina občine Ljubljana sprejela 27.2. 1979, *Uradni list SRS*, št. 8/1979, št. odloka 440).
- Prostorsko ureditveni pogoji za območje urejanja v občini Ljubljana – Center (v mestnem središču), *Uradni list SRS*, št. 13/88 in nadaljnji do *Uradni list RS*, št. 77/2002. Območje je označeno s CT 20. Kolodvorska ulica je bila razširjena vse do "ajdovega zrna".
- Prostorske sestavine dolgoročnega plana občin in mesta Ljubljane za obdobje 1986–2000 in srednjeročnih planov občin Ljubljana - Bežigrad in Ljubljana Moste - Polje za območje mestne občine Ljubljana, dopolnjene leta 1991, 1993, 1994 in 1997.

S primerjanjem podatkov iz navedenih gradiv je mogoče ugotoviti, da za vrsto planskih dokumentov, ki obravnavajo Ljubljano kot poselitveno območje velja, da načrtovanje razvoja poselitve ne izhaja iz osnovnih evidenc stavb in objektov in njihove valorizacije.²⁷⁸

Morda je v tem dejstvu odgovor na vprašanje, kako je mogoče, da se je na tako majhnem delu mesta zvrstilo že toliko različnih idejnih zasnov, od katerih nobena ni bila do konca uresničena. Za izvedene projekte pa se zdi, kot da so se zgodili "po naključju" (stavba televizije, zavarovalnice, poslovno-stanovanjski kompleks ob izteku ulice na severu). Tako malo oblikovne povezave je med temi objekti samimi in mestnim okoljem, v katero so postavljeni.

SKUPNA UGOTOVITEV

Vsaka mestna ulica je del naselbinskega telesa, vpeta je v celoto tega organizma tako, da tudi na njej posredno in neposredno odsevajo vsa stanja in vse spremembe, ki se dogajajo v mestnem telesu.

Načrtovanje in usmerjanje "razvoja ulice" se začne na ravni prostorskega plana. V prostorskem planu so opredeljene razvojne smeri poselitvenih območij tako, da je na osnovi strokovnih analiz in študij ter usklajevanja interesov med "uporabniki prostora", ki je javno dobro, v upravno-pravnem postopku sprejet prostorski planski akt. V prostorskem planu so določena tudi območja in vrsta prostorskih izvedbenih aktov. Ti usklajene "smeri razvoja", v upravno-pravnem postopku operacionalizirajo in pripravijo do ravni, ko je mogoče na njihovi osnovi izvesti konkretne prostorske spremembe.

V PRILOGI št. 7 je prikazana povezava, ki vodi od oblikovanja najmanjše poselitvene enote do najširših antropogenih prostorskih (grajenih) struktur in ki dokazuje, da se tudi arhitektura mesta pravzaprav opredeljuje na planski ravni, s tem pa tudi njen odnos in povezava z institucionalno varovano kulturno dediščino.

PRIPRAVA PROSTORSKEGA PLANA MESTNE OBČINE LJUBLJANA (2002)

Ob pripravi sprememb in dopolnitev prostorskih sestavin planskih aktov mestne občine Ljubljana v letu 2002²⁷⁹ so bila izdelana tudi naslednja gradiva:

Prostorski plan mestne občine Ljubljana, Prostorska zasnova, Mestna občina Ljubljana, Oddelek za urbanizem, Ljubljana, 2002;

Trajnostni razvoj mestne občine Ljubljana, Strategija, Mestna občina Ljubljana, Oddelek za urbanizem, Ljubljana, marec 2002.

V gradivu *Prostorski plan mestne občine Ljubljana, Prostorska zasnova* (2002: 128, 131), je navedeno, da so bile s strani resorja za varstvo kulturne dediščine pripravljene:

Strokovne podlage s področja varstva naravne in kulturne dediščine za potrebe novega mestnega načrta Ljubljane (Ljubljanski regionalni zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine, LRZVNKD, 1996);

Prostorski plan MOL – Strokovne podlage za varstvo kulturne dediščine (LRZVNKD, november 2001).

²⁷⁸ To velja tudi za zadnja taka gradiva *Prostorski plan mestne občine Ljubljana, Prostorska zasnova*, Mestna občina Ljubljana, Oddelek za urbanizem, Ljubljana 2002 in *Trajnostni razvoj mestne občine Ljubljana, Strategija*, Mestna občina Ljubljana, Oddelek za urbanizem, Ljubljana, marec 2002.

²⁷⁹ Postopek sprememb in dopolnitev prostorskih sestavin planskih aktov mestne občine Ljubljana še ni zaključen: je v fazi pridobivanja smernic s strani pristojnih resorjev, izdelave strokovnih osnov in strokovnih podlag.

Za Prostorsko zasnovo (2002) je mogoče ugotoviti, da teži k celovitejšemu pristopu v obravnavi prostorskih sestavin, za katere so pristojni posamični resorji. V zasnovi organizacije prostora (točka 3) je morfološka zasnova mesta prikazana v širšem prostoru, v povezavi z zelenim sistemom, prometom, rabo prostora in območji poudarjenega varstva. Pod naslovom Mesto kot razpoznavna struktura (točka 5.2, str 43–46) so opredeljeni stanje, težnje, problemi, vrednote, cilji; predstavljena je zasnova s splošnimi usmeritvami in osnovnimi načeli oblikovalske strategije. Opredeljena so karakteristična mestna območja, ki so predmet varovanja in razvoja. Prostorska zasnova govori o **dograditvi in izboljšanju identitete** povezovalne **strukture** ter varovanju in izboljšanju ključnih pogledov in silhete mesta.

Vendar pa je iz gradiva **premalo razviden pomen institucionalno varovane kulturne dediščine v povezavi s poselitveno dediščino**. Ljubljana ima veliko število območij in enot kulturne dediščine, med katerimi je veliko tudi pomembnejše (državno pomembne) kulturne dediščine, pa tudi naravne dediščine.²⁸⁰ Mesto Ljubljana je v celoti poselitvena dediščina, sestavljena iz množice poselitvenih enot, od katerih jih le del sodi v institucionalno varovano kulturno dediščino. Vsebuje kvalitetne dosežke sodobnega urbanizma in arhitekture. Strokovna osnova s področja poselitve mora upoštevati vse te kvalitete, pa tudi opuščena in neizrabljena območja, ter **pripraviti celovite usmeritve** za ohranjanje in razvijanje **prostorske identitete slovenske kulturne, gospodarske in politične prestolnice**.

Za ta namen je priporočljivo uporabiti sistemski pristop pri obravnavi resornih vsebin v prostorskem planskem procesu, kar je tudi predmet te obravnave. Model takega pristopa je v **PRILOGI ŠT. 7**.

V. VIRI

Dolgoročni plan občin in mesta Ljubljane za obdobje od leta 1986 do 2000 (Uradni list SRS št. 11/86 in nadaljnje spremembe in dopolnitve).

Register nepremične kulturne dediščine.

Spomeniškovarstvena valorizacija CO-17, Miklošičeva – Trg OF – Resljeva cesta – Trubarjeva ulica (LRZVKD, Ljubljana 1977).

Preliminarna umetnostnozgodovinska opredelitev izbranih karejev za prenovo Ljubljane (LRZVNKD, Ljubljana 1982).

Dolgoročni Plan Republike Slovenije za obdobje od leta 1986–2000 (*Uradni list SRS*, št. 1/86, 41/87, 12/89, in *Uradni list RS*, št. 36/90, 27/91 in 72/95) in srednjeročni družbeni plan Republike Slovenije za obdobje od leta 1986–1990 (*Uradni list SRS*, št. 2/86, 41/87, 23/89 in *Uradni list RS*, št. 72/95).

Zazidalni načrt za območje zazidalnega otoka CO 1/7 “Moša Pijade” (izdelal Zavod za družbeni razvoj Ljubljane – TOZD Urbanizem in LRZ za spomeniško varstvo, (*Uradni list SRS*, št. 8/1979, št. odloka 440).

Prostorsko ureditveni pogoji za območje urejanja v občini Ljubljana – Center (v mestnem središču) (Uradni list SRS, št. 13/88 in nadaljnji do Uradni list RS, št. 77/2002).

²⁸⁰ *Seznam enot pomembnejše kulturne dediščine, seznam pomembnejših območij kulturne dediščine*, Ministrstvo za okolje in prostor, Urad RS za prostorsko planiranje, julij 1999 (po njem je na območju mestne občine Ljubljana 126 enot in 2 območji pomembnejše kulturne dediščine); *Seznam pomembnejše naravne dediščine, seznam pomembnejših območij naravne dediščine*, Ministrstvo za okolje in prostor, Urad RS za prostorsko planiranje, julij 1999 (po njem je na območju mestne občine Ljubljana 12 enot in 13 območij pomembnejše naravne dediščine, med katerimi je 5 krajskih parkov).

Prostorske sestavine dolgoročnega plana občin in mesta Ljubljene za obdobje 1986–2000 in srednjeročnih planov občin Ljubljana - Bežigrad in Ljubljana Moste - Polje za območje mestne občine Ljubljana, dopolnjene leta 1991, 1993, 1994 in 1997.

Seznam enot pomembnejše kulturne dediščine, seznam pomembnejših območij kulturne dediščine, Ministrstvo za okolje in prostor, Urad RS za prostorsko planiranje, julij 1999.

Prostorski plan mestne občine Ljubljana. Prostorska zasnova, Mestna občina Ljubljana, Oddelek za urbanizem, Ljubljana, 2002; *Trajnostni razvoj mestne občine Ljubljana. Strategija*, Mestna občina Ljubljana, Oddelek za urbanizem, Ljubljana, marec 2002.

Drugo gradivo, navedeno v točki IV.

VI. PRILOGA

PRILOGA 7 Teoretično-aplikativni primer obravnave resorne vsebine institucionalno varovane kulturne dediščine na območju dela naselitvenega središča Ljubljane – območja Kolodvorske ulice

6.4 SKUPEN KOMENTAR K PRIMEROM

Iz obravnavanih primerov je razvidno naslednje:

RESOR ZA VARSTVO KULTURNE DEDIŠČINE

Resor za varstvo kulturne dediščine ima prostor podrobneje raziskan na ravni elementa poselitvenega sistema, kot evidentirane naselitvene objekte z vrednostjo kulturne dediščine. Območja kulturne dediščine (arheološka, naselbinska, krajinska), ki predstavljajo tako osnovne kot zbirne enote dediščine, so prav tako v evidencah, se pa intenzivneje obravnavajo ob sami pripravi strokovnih zasnov za prostorske planske akte. Vendar je celovita analiza in priprava usmeritev za razvoj območij kulturne dediščine s strani samega resorja prej izjema kot pravilo. V tem pogledu so predstavljeni primeri (1-4) izbrani prav zaradi njihove celovitosti in "nadstandardne" obravnave resorne vsebine, kot dokaz, da gre za organsko in zato potrebno povezavo s poselitvenim resorjem.

Kljub osnovnim evidencam resor za varstvo kulturne dediščine sistematično ne pripravlja topografij, kar bi bilo logično nadaljevanje in nadgraditev začetega raziskovalnega dela. Po vsej verjetnosti bi znanstvene topografije upoštevale mehkejše prehode med "dediščino" in "nedediščino", kar bi zrelativiziralo njeno relativno togo – "uradno" – na evidence in register vezano resorno predstavitev.

RESOR ZA POSELITEV

Resor za poselitev je v prostorskem planiranju predstavljen predvsem kot "planska faza" v obravnavi prostorske sestavine. Evidence poselitvenih enot, bodisi naselitvenih objektov ali naselitvenih središč in naselitvenih območij, ne obstajajo "izven konkretnega prostorskega plana", pa še v planu samem so zabeležene bolj v funkciji razvojnega območja. Tipologije poselitvenih enot, vrednosti stanj, stopnje transformacije glede na izhodiščna stanja in smer razvoja, niso sistematično prepoznane. Vse te vsebine so stvar priložnostnih študij iz različnih nalog, ki se med seboj ne prepletajo in ne dopolnjujejo po enotnem sistemu.

Na taki osnovi resor za poselitev ne more integrirati v svoje strokovno delo "svoj vrednejši del", ki je poleg tega prepoznan še v drugem resorju in z izrazito močno zakonsko določbo varovanja, vendar nepovezano metodološko izpeljavo tega varovanja oz. ohranjanja v prostorskem planskem procesu.

POVEZAVA

Izbrani so primeri (1-4), ki predstavljajo različne tipe poselitvenih območij in varstvenih območij v svojem prepletu. Ilustrativni so tudi zato, ker so bili na področju spomeniškega varstva izjemo široko obdelani, predvsem po kriteriju temeljnih ved (PRILOGE 2, 5 in 6). Pokazalo se je, da na raziskovalnem področju ni ostrih meja in da je nadsistem "poselitev" nujni in pravi okvir za obravnavanje kulturne dediščine v prostorskem planskem procesu.

Primer št. 5 v tem pogledu razgrinja konkretno problemsko situacijo, ki na določen način povzema vse predhodne primere (1-4). Model systemskega pristopa pri njenem reševanju je predstavljen v PRILOGI 7: Teoretično-aplikativni primer obravnave resorne vsebine institucionalno varovane kulturne dediščine na območju dela naselitvenega središča Ljubljane – območja Kolodvorske ulice.

7. SKLEP

7. SKLEP

V uvodu k nalogi je postavljena **hipoteza**, da je potrebno izhajati iz vsebinskega dela problema – mesta institucionalno varovane kulturne dediščine (IKD) v prostorskih sistemih in v prostorskem planskem procesu, ga analizirati in poiskati najboljšega izhodišča za rešitve, ki vodijo h kakovostnemu varstvu oz. ohranjanju IKD v prostoru; te rešitve zadevajo nato tudi njegov upravno-pravni oz. organizacijski, zakonodajni in postopkovni del.

Analiza praktičnih primerov in pričujoča obravnava s svojim teoretičnim delom potrjujeta postavljeno **hipotezo** z naslednjimi ugotovitvami – po treh problemskih sklopih:

I. Mesto institucionalno varovane kulturne dediščine (IKD) v prostorskih sistemih

Ugotovljeno je, da institucionalno varovana kulturna dediščina ni samozadosten prostorski sistem, zato mora iskati povezave, sodelovanje z drugimi prostorskimi sistemi. Institucionalno varovana kulturna dediščina nastopa kot lastnost elementov in struktur poselitvenega sistema.

II. Povezava institucionalno varovane kulturne dediščine s poselitvijo

Povezava institucionalno varovane kulturne dediščine s poselitvijo pomeni predvsem povezovanje s temeljnimi vedami, ki poselitev obravnavajo in ustvarjajo, posebej z arhitekturo kot “izvorno” prostorsko vedo. Ta povezava zaradi časovne dimenzije, ki jo institucionalno varovana kulturna dediščina vključuje, zahteva tudi spoznanja ved, ki obravnavajo zgodovino, prostor in način življenja (zgodovina, zgodovina arhitekture, teorija arhitekture, razvoj arhitekture, zgodovina umetnosti, etnologija, geografija).

Povezovanje je potrebno zaradi primarnega razlikovanja med institucionalno varovano kulturno dediščino in poselitvijo, med metodologijo vrednotenja na obeh področjih in zaradi opredelitve prostorskega vrednotenja kot povezovalnega koraka med obema področjema.

III. Vsebinsko področje

Arhitektura kot veda je ponovno postavljena pred dejstvo, da sta njeno **samospoznavanje** in samorefleksija, nujno potrebna in morata biti kontinuirana, da se samo s **teoretičnim** in ne le **praktičnim delom** prostorska veda ustrezno potrjuje v prostorskem planskem procesu. S tem je povezana potreba po sistematičnem in primerljivem (znanstvenem) spremljanju stanja v prostoru na tistem področju, za katerega osvetlitev in usmerjanje je arhitektura najbolj poklicana – področje **poselitve**. To delo samo po sebi vključuje tudi velik del vsebine področja, ki označuje tako imenovano institucionalno varovano kulturno dediščino.

Naslednji korak je **uveljavitev** (in potrditev) vede **arhitekture na upravno-pravnem področju**, kjer mora dejavneje sodelovati pri zakonodajnem in organizacijskem urejanju resornega področja **poselitev** (še posebno pri analizah in vrednotenju stanja) in pri dejavnosti **prostorskega planiranja** v obsegu, kot ji ga omogoča njena temeljna usmeritev.

SKLEP NALOGE

Spoznanje naloge je pravzaprav drugačno od pričakovanega; razgrnilo je naslednja pomembna razmerja:

- arhitektura in poselitev kot resorno področje,
- institucionalno varovana kulturna dediščine in arhitektura,
- arhitektura v prostorskem planskem procesu.

7.1 SEZNAM SLIK

2. POGLAVJE: KULTURNA DEDIŠČINA

- Slika 1 Marija Gradec, 2003, foto MHP
- Slika 2 Izpis iz zbirnega registra kulturne dediščine; primer: objekti in območja kulturne dediščine v naselju Vransko (*Register nepremične kulturne dediščine; Ministrstvo za kulturo, Uprava RS za kulturno dediščino*)
- Slika 3 Trikotnik ciljev: Uravnotežen in trajnostni prostorski razvoj (*Evropske prostorske razvojne perspektive /EPRP/, Potsdam, 1999*)
- Slika 4 Načini sodelovanja za prostorski razvoj (*Evropske prostorske razvojne perspektive /EPRP/, Potsdam, 1999*)
- Slika 5 Spremembe poimenovanja in kategorizacije kulturne dediščine v treh zakonodajnih obdobjih
- Slika 6 Katera je institucionalno varovana kulturna dediščina? (foto kolaž, vir: fotografije iz ES, 4. zv., 1990)
- Slika 7 Primerjava meril pri identifikaciji (kulturne) dediščine v spomeniškem varstvu in zunaj institucije varstva dediščine
- Slika 8 Vrste spomeniškovarstvenih kriterijev (Zadnikar 1977: 39; Šumi 1978: 31, in drugi; UNESCO 1984; Pirkovič 1993: 121)

3. POGLAVJE: PROSTORSKO PLANIRANJE

- Slika 9 Izhodišča za ureditev razvojnega planiranja v Republiki Sloveniji (Šarec 1998:55)
- Slika 10 Položaj regionalnih planov v sistemu prostorskih planov (Vrišer 1978: 33)
- Slika 11 T. i. »vsebinski« resorji v prostorskem planskem procesu
- Slika 12 T. i. »vsebinski resorji« in »prostorsko planski resor« v prostorskem planskem procesu
- Slika 13 Iz klasičnega v sistemsko prostorsko planiranje
- Slika 14 Shema adaptivnega upravljanja (Kljajić 1994:173)
- Slika 15 Od spontanega prek klasičnega do systemskega pristopa v prostorskem planskem procesu
- Slika 16 Trije osnovni vsebinski sklopi prostorskega planiranja
- Slika 17 Systemski pristop v prostorskem planskem procesu

4. POGLAVJE (4.1 IN 4.2) PROSTOR

- Slika 18 Način obsegajočega po K. Jaspersu (1883-1969) (*DTV atlas za filozofijo 1997: 198*)
- Slika 19 K evolucijski spoznavni teoriji (20. stoletje, K. Lorenz, R. Riedl) (*DTV atlas za filozofijo 1997: 188*)
- Slika 20 Prostorska stvarnost: od kaosa do človeka
- Slika 21 Vennov diagram klasifikacije sistemov po bistvu (Fink in sod. 1982) (Kljajić 1994: 130)

- Slika 22 Klasifikacija sistemov po nastanku, bistvu in ciljih (Kljajić 1994: 133)
- Slika 23 Povezanost elementov v sistemu in z okoljem (Kljajić 1994: 14)
- Slika 24 Struktura sistema, sestavljenega iz podsistemov (Kljajić 1994: 15)
- Slika 25 Prostorska stvarnost: človek spoznava okolje (planet, naravo) in sebe in spoznanja sistematično ureja
- Slika 26 Od sistemov do prostorskih sistemov (Vennov diagram, v navezavi na Finka in sod. 1982)
- Slika 27 Hierarhija prostorskih sistemov po njihovem nastanku
- Slika 28 Osnovni sintezni prostorski sistemi v prostorskem planskem procesu s hierarhično in evidenčno oznako
- Slika 29 Tabelarna predstavitev povezave sistemov s pomočjo teorije množic
- Slika 30 Od sistemov do prostorskih sistemov, obravnavanih v prostorskem planskem procesu
- Slika 31 Tropski pragozd (vir: internet)
- Slika 32 Naravni sistem v razmerju z drugimi prostorskimi sistemi (Vennov diagram)
- Slika 33 Desni breg Lahinje pri Geršičih, marec 2003, foto MHP
- Slika 34 Sistem kultivirane narave v razmerju z drugimi prostorskimi sistemi (Vennov diagram)
- Slika 35 Naselje Harje, v ozadju Stopce, marec 2003, foto MHP
- Slika 36 Sistem kulturne krajine v razmerju z drugimi prostorskimi sistemi (Vennov diagram)
- Slika 37 Model ekosistema (Wilfing 1993: 81)
- Slika 38 Krajinski sistemi (A. Stritar, Prostorsko planiranje iz ekoloških vidikov, *Sodobno kmetijstvo* 12, 1974; v: Gabrijelčič 1985: 79)
- Slika 39 Jesenice, 2003, foto MHP
- Slika 40 Sistem poselitve v razmerju z drugimi prostorskimi sistemi (Vennov diagram)
- Slika 41 Poselitvena dediščina in institucionalno varovana kulturna dediščina v odnosu do prostorskih sistemov (Vennov diagram)
- Slika 42 Institucionalno varovana kulturna dediščina v razmerju do posamičnih prostorskih sistemov
4. POGLAVJE (4.3 IN 4.4):
- ANALIZA POSELITVE (po metodi PUA in SNK)
- Slika 43 Analiza poselitve po kriteriju gostote elementov, povezanih v strukture (po metodi, delovno imenovani SNK); v povezavi »realno okolje« – okolje regij
- Slika 44 Analiza poselitve po kriteriju gostote elementov, povezanih v strukture (po metodi, delovno imenovani SNK); primerjava z enotami institucionalno varovane kulturne dediščine
- Slika 45 Prostor – naselje – stavba (elementi strukturne formule PUA)
- Slika 46 Strukturno analitična formula PUA

POSELITEV V PROSTORSKEM PLANIRANJU

- Slika 47 Sistem poselitve: določitev poselitvenih enot po metodi SNK (induktivno)
Podlaga: GURS, TK, M 1: 50 000 (shematsko)
- Slika 48 Sistem poselitve: vsebinska analiza poselitve
Podlaga: GURS, TK, M 1: 50 000 (shematsko)
- Slika 49 Institucionalno varovana kulturna dediščina v sistemu poselitve
Podlaga: GURS, TK, M 1: 50 000 (shematsko)
- Slika 50 Sistem poselitve: poselitvena enota – morfološka in tipološka analiza po metodi PUA (deduktivno). Podlaga: GURS, TK, M 1: 50 000 (shematsko)
- Slika 51 Olimje, pogled na samostan (vplivno območje varovanega kulturnega spomenika), junij 1999, foto MHP
- Slika 52 Model hierarhičnega vključevanje resornih vsebin v hierarhijo prostorskega plana
- Slika 53 Primerjava elementov, kriterijev in metod za doseg cilja – varstva kulturne dediščine v prostorskem planskem procesu – na primeru dveh resorjev
- ## IKD IN POS – VPLIVNA OBMOČJA IN VARSTVENI REŽIMI
- Slika 54 Enote kulturne dediščine, vplivno območje dediščine in prostorski spomeniškovarstveni režimi
- Slika 55 Enote poselitve, vrednotenje poselitve in usmeritve za razvoj poselitve (za naselitveno središče)
- Slika 56 Enote poselitve, vrednotenje poselitve in usmeritve za razvoj poselitve (za naselitveno območje)
- Slika 57 Povezava institucionalno varovane kulturne dediščine in poselitvene dediščine na obravnavanem območju (shema)
- Slika 58 Področje povezovanja resorjev na različnih ravneh prostorskega plana
- ## RESOR ZA POSELITEV
- Slika 59 Poselitveno območje – gostota elementov (shema)
- Slika 60 Meje območij naselij po registru prostorskih enot
- Slika 61 Enote poselitvenega sistema
- Slika 62 Enote institucionalno varovane kulturne dediščine na poselitvenem območju
- Slika 63 Institucionalno varovana kulturna dediščina in poselitvena dediščina na poselitvenem območju
- Slika 64 Ureditvena območja naselij na poselitvenem območju
- Slika 65 Sintezna shema modela obravnave resornih vsebin pri prostorskem planskem procesu v hierarhiji prostorskega plana
- ## 5. POGLAVJE: METODA SISTEMSKEGA PRISTOPA
- Slika 66 Postopek reševanja problemov v metodologiji systemske dinamike (Forrester 1994; v: Kljajić 1994: 124)
- Slika 67 Shema upravljanja sistemov, ki temelji na povratni informaciji (Kljajić 1994: 160)

- Slika 68 Integralni strukturni model – ISM3m
- Slika 69 Individualni pristop »vsebinskih« resorjev pri uveljavljanju resornih vsebin
- Slika 70 Povezovalni pristop »vsebinskih« resorjev pri uveljavljanju resornih vsebin
- Slika 71 Celovit sistemski pristop pri uveljavljanju resornih vsebin v prostorskem planskem procesu
- Slika 72 Tabelarni obrazec za pregled nad predlaganimi spremembami in dopolnitvami prostorskega plana na področju poselitve v razmerju z vsebinami drugih resorjev (delovno ime obrazca TABLICA MHP; Hazler - Papič 2000)
- Slika 73 Tabelarni obrazec za prikaz stanja v prostoru na področju poselitve, ki vključuje t. i. neplanske, vendar legalne spremembe, ipd. (delovno ime obrazca TABLICA_A MHP; Hazler - Papič 2000)
6. POGLAVJE APLIKACIJA METODE – PRIMERI
- Slika 74 Obrazec 0–10 kot vodilo k sistemski obravnavi institucionalno varovane kulturne dediščine v prostorskem planskem procesu
- Slika 75 Obrazec 0–10 – uporaba pri povezovalnem pristopu "vsebinskih" resorjev; primer: institucionalno varovana kulturna dediščina in poselitev
- Slika 76 Pregled obravnavanih primerov po tipologiji poselitvenih območij in poselitvenih enot
- PRIMER 1
- Slika 77 Pogled na Jazbine z zahoda, marec 2003, foto MHP
- Slika 78 Poselitveno območje v M 1: 200 000 – statistično območje naselja Jazbine (Geodetska uprava RS, Register prostorskih enot)
- Slika 79 Primerjalna analiza obravnave IKD in POS za naselje Jazbine, z obrazcem 0–10
- PRIMER 2
- Slika 80 Pogled na naselje Šentjur s severozahoda, marec 2003, foto MHP
- Slika 81 Poselitveno območje v M 1: 200 000 – območje občin Šentjur pri Celju in Dobje, razdeljeno na statistična območja naselij (Geodetska uprava RS, Register prostorskih enot)
- Slika 82 Primerjalna analiza obravnave IKD in POS za občino Šentjur pri Celju, z obrazcem 0–10
- PRIMER 3
- Slika 83 Logarska dolina, 1989, fototeka ZVNKD Celje
- Slika 84 Krajinski park Logarska dolina (pokončno šrafirano), pomembnejše območje kulturne dediščine (rjavo), (zgoraj)
- Poselitveno območje v M 1: 200 000 – statistično območje naselja Logarska Dolina v krajinskem parku Logarska dolina v občini Solčava (Geodetska uprava RS, Register prostorskih enot)
- Slika 85 Primerjalna analiza obravnave IKD in POS za naselje Logarska Dolina, z obrazcem 0–10

PRIMER 4

- Slika 86 Pogled na Podsredo z zahoda, julij 1999, foto MHP
- Slika 87 Poselitveno območje v M 1: 200 000 – statistično območje naselja Podsreda v Kozjanskem krajinskem parku (Geodetska uprava RS, Register prostorskih enot)
- Slika 88 Primerjalna analiza obravnave IKD in POS za naselje Podsreda, z obrazcem 0-10

PRIMER 5

- Slika 89 Mesto Ljubljana, Vir: Ljubljana, monografija, NIP, Bg. (brez letnice natisa, okoli 1975?), fotografija, str. 60
- Slika 90 Poselitveno območje v M 1: 200 000 – statistično območje naselja Ljubljana in lega naselitvenega središča (šrafirano). (Geodetska uprava RS, Register prostorskih enot)
- Slika 91 Naselitveno središče Ljubljana z območjem Kolodvorske ulice. Podlaga: Atlas Slovenije, 1986
- Slika 92 Primerjalna analiza obravnave IKD in POS za del naselitvenega središča Ljubljane - območja Kolodvorske ulice, z obrazcem 0–10

PRILOGA 1 DEFINICIJE, NEPREMIČNA KULTURNA DEDIŠČINA V PROSTORSKIH PLANIH

- Slika 93 Pojem dediščina, vrste in varstvene skupine nepremične kulturne dediščine, zasnova varstva kulturne dediščine v prostorskih planskih aktih (Zakon o varstvu kulturne dediščine, ZVNKD, *Uradni list RS*, št. 7/99 in Dolgoročni plan Republike Slovenije, *Uradni list SRS*, št. 1/86, 11/96)
- Slika 94 Enota dediščine, tip enote dediščine po šifrantu za register. Definicija stavbe, stavbne dediščine, naselja (Pravilnik o vodenju zbirnega registra naravne in kulturne dediščine, *Uradni list RS*, št. 26/95; Navodila za izpolnjevanje obrazca za vpis v register naravne in kulturne dediščine)
- Slika 95 Zasnova varstva kulturne dediščine v Dolgoročnem planu Republike Slovenije (Spremembe in dopolnitve prostorskih sestavin dolgoročnega in srednjeročnega družbenega plana Republike Slovenije, OdPSDP, *Uradni list RS*, št. 11/99)
- Slika 96 Zasnova varstva kulturne dediščine v dolgoročnem planu občine Dolenjske Toplice, dopolnitev v letu 2000

PRILOGA 2: INSTITUCIONALNO VAROVANA KULTURNA DEDIŠČINA (IKD): OD EVIDENTIRANJA NA TERENU DO REGISTRA IN PROSTORSKEGA PLANA. PRIMER – ZASELEK JAZBINE

- Slika 97 Zaselek Jazbine na karti z grafičnim prikazom elementov poselitvenega sistema na osnovi podatkov iz obstoječih podatkovnih zbirk (Geodetska uprava RS, Register prostorskih enot in na karti TTN v merilu 1: 5000)
- Slika 98 Inventarizacija naselbinske dediščine (terenski zapiski in skice, fotografije) - temeljno raziskovalno delo
- Slika 99 Evidenca objektov kulturne dediščine s prikazom na karti TTN 1: 5000. Fotografije: Jazbine, leto 1992, fototeka ZVNKD Celje

- Slika 100 Primerjava evidenc IKD in poselitve
- Slika 101 Enote kulturne dediščine na območju naselja Jazbine. Izpis iz zbirnega registra dediščine (*Ministrstvo za kulturo, Uprava RS za kulturno dediščino*)
- Slika 102 Naselje Jazbine v dolgoročnem planu občine Šentjur pri Celju, za obdobje od leta 1986 - do leta 2000.
- Slika 103 Strokovna osnova za poselitev za naselje Jazbine (Strokovne podlage sprememb in dopolnitev prostorskih sestavin dolgoročnega in srednjeročnega družbenega plana Občine Šentjur pri Celju za področje usmerjanja poselitve, izdelala Regijska razvojna družba d.o.o. iz Domžal, aprila 2001; točka 4. Usmeritve in merila za razvoj zaselkov in vasi ter urejanja razpršene poselitve)

**PRILOGA 3: ENOTA DEDIŠČINE, VPLIVNO OBMOČJE DEDIŠČINE,
PROSTORSKI (SPOMENIŠKO)VARSTVENI REŽIMI**

- Slika 104 Enote IKD
- Slika 105 Vplivno območje enot IKD
- Slika 106 Prostorski (spomeniško) varstveni režimi "kontinuiteta, pogoji, nezazidljivo" (Hazler - Papič, 1986)
- Slika 107 Prostorski varstveni režimi pri naselju Slovenske Konjice (*Spomeniškovarstvena izhodišča za prostorski plan občine Slovenske Konjice, ZSV Celje, 1980*)
- Slika 108 Prostorski varstveni režimi pri naselju Rečica ob Savinji (*Spomeniškovarstvena izhodišča za urbanistični načrt naselja Rečica ob Savinji, ZSV Celje, 1981*)
- Slika 109 Tipologija naselbinskih enot v naselju Trbovlje (*Spomeniškovarstvena izhodišča za prostorski plan občine Trbovlje, ZSV Celje, 1981*)
- Slika 110 Spomeniško zaščitena območja v naselju Trbovlje (*Spomeniškovarstvena izhodišča za prostorski plan občine Trbovlje, ZSV Celje, 1981*)
- Slika 111 Prostorski varstveni režimi pri naselju Trbovlje (*Spomeniškovarstvena izhodišča za prostorski plan občine Trbovlje, ZSV Celje, 1981*)

**PRILOGA 4 IDENTIFIKACIJA NASELBINSKE DEDIŠČINE PO METODI PUA NA
PRIMERU NASELIJ V OBČINI LAŠKO, S PREGLEDOM NAD
EVIDENTIRANO NASELBINSKO DEDIŠČINO**

- Slika 112 Karta občine Laško z evidentirano naselbinsko dediščino (*Strokovne osnove varstva naravne in kulturne dediščine na območju PUP občine Laško, ZVNKD Celje, 1986*)
- Slika 113 Tabelami pregled evidentirane naselbinske dediščine na območju občine Laško, s strukturno oceno in indeksom vrednosti po formuli PUA (*Strokovne osnove varstva naravne in kulturne dediščine na območju PUP občine Laško, Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Celje, 1986*)
- Slika 114 Območja kulturne (naselbinske) dediščine v občini Laško (*Strokovne osnove varstva naravne in kulturne dediščine na območju PUP občine Laško, ZVNKD Celje, 1986*)
- Slika 115 Fotografije naselbinske dediščine v občini Laško (Fototeka ZVNKD Celje)

PRILOGA 5 IDENTIFIKACIJA POSELITVENE MREŽE PO METODI SNK NA OBMOČJU OBČINE ŠENTJUR PRI CELJU IN DOBJE, S PREGLEDOM NAD EVIDENTIRANO NASELBINSKO IN STAVBNO DEDIŠČINO

- Slika 116 Lega občine Šentjur pri Celju (in Dobje) na območju države RS (Geodetska uprava RS, Register prostorskih enot)
- Slika 117 Krajinske enote (po Marušiču), arhitekturne regije in krajine (po Fistru) na območju občine Šentjur pri Celju (in Dobje)
- Slika 118 Gostota poselitvene na območju občine Šentjur pri Celju (Dobje) in Celje z mejami območij naselij po RPE (Geodetska uprava RS, Register prostorskih enot)
- Slika 119 Seznam naselij in pregled strnjenih enot - analiza od zaselka, vasi, trga do mesta. (ZVNKD Celje, M. Hazler - Papič, 1992-93)
- Slika 120 Evidenca naselbinske dediščine na območju občine Šentjur pri Celju - pregledna tabela. (ZVNKD Celje, M. Hazler-Papič, 1992- 93)
- Slika 121 Evidenca stavbne dediščine na območju občine Šentjur pri Celju (pregledna tabela - pojavnost stavbnih tipov po naseljih); obdelava podatkov V. Hazlerja, 1992-93
- Slika 122 Pojavnost stavbnih tipov na območju (preglednica in grafi); obdelava podatkov V. Hazlerja, 1002-93.
- Slika 123a Naselje Lokarje, v ozadju sv. Rozalije (zgoraj levo), Dramlje, domačija (v sredini), naselje Jakob pri Šentjurju (spodaj levo), Dramlje, podružna cerkev (zgoraj desno), obpotno znamenje na poti iz Brez proti Jakobu (spodaj desno), foto MHP, marec 2003
- Slika 123b Slivnica pri Celju, pogled na JV (zgoraj), foto MHP, julij 1999. Dobje pri Planini, pogled na naselje s SV (spodaj levo), Laze pri Dramljah, župna cerkev, pogled s S (spodaj desno), fototeka ZVNKD Celje, 1992

PRILOGA 6 STROKOVNA OSNOVA VARSTVA NEPREMIČNE KULTURNE DEDIŠČINE NA PRIMERU TRGA PODSREDA

- Slika 124 Naselje Podsreda na karti iz Atlasa Slovenije, merilo 1: 50 000 (*Atlas Slovenije*, 1986)
- Slika 125 Območje v prostorskem planu označeno kot ureditveno območje (*Dolgoročni plan občine Šmarje pri Jelšah za obdobje od leta 1986 do 2000*)
- Slika 126 Trg Podsreda v ozadju Svete Gore (zgoraj), pogled na naselje z gradu (v sredini), pogled na podseški grad z Z (spodaj), foto MHP, julij 1999
- Slika 127 Širše območje naselitvenega središča – trga Podsreda (*Strokovne osnove varstva naravne in kulturne dediščine za ureditveni načrt Podsreda*, ZVNKD Celje, december 1993)
- Slika 128 Tipologija poselitvenih enot (*Strokovne osnove varstva naravne in kulturne dediščine za ureditveni načrt Podsreda*, ZVNKD Celje, december 1993)
- Slika 129 Ožje območje naselitvenega središča – trga Podsreda (*Strokovne osnove varstva naravne in kulturne dediščine za ureditveni načrt Podsreda*, ZVNKD Celje, december 1993)

- Slika 130 Morfološka zgradba naselbinskega telesa (*Strokovne osnove varstva naravne in kulturne dediščine za ureditveni načrt Podsreda, ZVNKD Celje, december 1993*)
- Slika 131 Evidenca objektov – kulturne dediščine (*Strokovne osnove varstva naravne in kulturne dediščine za ureditveni načrt Podsreda, ZVNKD Celje, december 1993*)
- Slika 132 Stavbna tipologija po V. Hazlerju (*Strokovne osnove varstva naravne in kulturne dediščine za ureditveni načrt Podsreda, ZVNKD Celje, december 1993*)
- Slika 133 Raba objektov v Podsredi pred 2. sv. vojno (vsebina) (*Strokovne osnove varstva naravne in kulturne dediščine za ureditveni načrt Podsreda, ZVNKD Celje, december 1993*)
- Slika 134 Vrednotenje objektov kot kulturne dediščine (*Strokovne osnove varstva naravne in kulturne dediščine za ureditveni načrt Podsreda, ZVNKD Celje, december 1993*)
- Slika 135 Prostorski varstveni režimi na širšem območju Podsrede. (*Strokovne osnove varstva naravne in kulturne dediščine za ureditveni načrt Podsreda, ZVNKD Celje, december 1993*)
- Slika 136 Objekti in območja kulturne dediščine na območju Podsrede (*Register nepremične kulturne dediščine; Ministrstvo za kulturo, Uprava RS za kulturno dediščino*)
- PRILOGA 7 TEORETIČNO-APLIKATIVNI PRIMER OBRAVNAVE RESORNE VSEBINE INSTITUCIONALNO VAROVANE KULTURNE DEDIŠČINE NA OBMOČJU DELA NASELITVENEGA SREDIŠČA LJUBLJANE – OBMOČJE KOLODVORSKE ULICE**
- Slika 137 Pogled na naselbinsko središče - mesto Ljubljana z gradu proti severu, foto MHP, junij 2003. Naselbinsko središče Ljubljana, Atlas Slovenije, 1986.
- Slika 138 Lega Kolodvorske ulice v naselbinskem središču Ljubljana. Trije kartni prikazi naselbinskega središča (večje, srednje in manjše merilo) (Karta 1: *Atlas Slovenije*, 1986; karta 2: GIS, Geodetska uprava RS, Ljubljana; karta 3: Prostorske sestavine DP občin in mesta Ljubljana za obdobje od leta 1986–2000, za območje MO Ljubljana, dopolnitev 1997, karta UO naselja in raba tal po namenu)
- Slika 139 Območje Kolodvorske ulice v njenem prostorskem kontekstu (tri ravni): Karta 1: Ljubljana, *Atlas Slovenije*, 1986, Karta 2: GIS, Geodetska uprava RS, Ljubljana; Karta 3: Prostorske sestavine DP občin in mesta Ljubljana za obdobje od leta 1986 – 2000, za območje MO Ljubljana, dopolnitev 1997, (karta oS naselja in raba tal po namenu)
- Slika 140 Kolodvorska ulica skozi zgodovino. Viri: (1) Oblika terena med Gradom in Rožnikom. Vir: France Tomažič, Talni načrt mesta Ljubljane, Kronika slovenskih mest IV/1, 1937, str. 88-101. (2) Novi trg se pridruži Staremu trgu. Vir: n.d (3) Posamezne faze v razvoju florisra Ljubljane. Vir: n.d. (4) Franciscejski kataster, 1840. (5) Železniška postaja Ljubljana, litografija, 1889. (6) France Stele, Ljubljana iz aeroplana, Kronika 1, 1934, str. 3 (pogled od juga proti severu, vidno območje Kolodvorske ulice, op. MHP).

- Slika 141 Fotoanaliza območja Kolodvorske ulice, december, 1998, foto MHP
- Slika 142 Struktura mestne podobe. (Prostorski plan Mestne občine Ljubljana, Prostorska zasnova, Ljubljana 2002, karta 9, stran 42)
- Slika 143 Model obravnave institucionalno varovane kulturne dediščine v prostorskem planskem procesu; primer naselitvenega središča Ljubljana, območje Kolodvorske ulice – aplikacija teoretičnih izhodišč (ISM3m, DRL; S.1,S.2,S.3)
- Slika 144 Simulacija razvoja Kolodvorske ulice v povezavi z "vhodnimi podatki" in v odnosu do načelnih oblikovalskih pristopov (npr.: modrenistični pristop, postmodernistični pristop, predmodernistični pristop; po Prostorska zasnova Mestne občine Ljubljana, 2002, str. 9)
- Slika 145 Železniška postaja iz leta 1849 - severni zaključek Kolodvorske ulice, s kipom konjenika.

8. GLOSAR

1	absolutna vrednost institucionalno varovane kulturne dediščine		vrednost nepremične kulturne dediščine, ki je zapisana v registru dediščine (MHP)
2	antropogena prostorska dediščina		poselitvena dediščina v najširšem prostorskem pomenu, v pomenu kulturna krajina (MHP)
3	arhitekturna dediščina in urbanistična dediščina		imenovana po svoji ustvarjalki – arhitekturni vedi in urbanizmu
4	celosten pristop		holističen, vseobsegajoč pogled na stvarnost
5	celovit pristop		integralen, povezovalen pristop
6	element poselitve		stavba, objekt > naselitveni objekt
7	enota poselitve		naselitveni objekt, naselitveno središče, naselitveno območje
8	identiteta		skladnost, ujemanje podatkov z resničnimi dejstvi, znaki, istovetnost (SSK/J 1993) značilnost, ena od lastnosti pojava, po kateri je prepoznaven (MHP)
9	institucionalno varovana kulturna dediščina	IKD	vsa poselitvena dediščina, evidentirana in varovana z zakonom o varstvu kulturne dediščine (opisni, delovni pojem) (MHP)
10	integriteta		popolnost, skladnost; neokrnjenost, celotnost (SSK/J 1993) skupek lastnosti, povezanih v celoto pojava, celostnost (MHP)
11	klasično prostorsko planiranje		planiranje, pri katerem je v ospredju plan, praviloma izdelan po željah naročnika; primernost prostora in varstvo okolja nista primarna skrb (MHP)
12	kontinuiteta identitete		ohranjanje značilnosti, lastnosti pojava, po katerih je prepoznaven (MHP)
13	kulturna dediščina	KD	splošen pojem, kakor je opredeljen v zakonu o varstvu kulturne dediščine (ZVNKD, 2. člen); pojem, prevzet v prostorski plan, označuje institucionalno varovano “poselitveno dediščino”
14	kulturne vrednote v prostoru	KVP	do neke mere samostojno uveljavljen pojem; je splošnejši in naj bi označeval vso pozitivno (prepoznano za kvalitetno) poselitveno dediščino; uporablja se s pojmom > stavbne in naselbinske (ali poselitvene) vrednote
15	kultivirana narava		narava, ki jo človek trajno ali občasno uporablja za svoje preživetje (MHP)

16	kulturna krajina		poseljena in z delom ljudi spremenjena (Lah 1995)
17	kulturen		nanašajoč se na kulturo (SSKJ 1993)
18	kultiviran		po lastnostih ustrezen splošno veljavnim načelom, normam, pravilom (SSKJ 1993)
19	načrtovalec		oseba, ki izdelava predlog prostorskega akta (ZureP-1, 2002)
20	naprava		predmet, navadno večji, iz več sestavnih delov, ki omogoča, olajšuje, opravlja delo; športne naprave; naprava za črpanje, ogrevanje; (gospodarsko) poslopje, stavba (SSKJ 1993)
21	narava		od človeka neodvisen predmetni svet in sile, ki v njem delujejo, tj. celota vseh pojavov, ki sestavljajo območje zemeljskega površja v katerem živimo; človek je del narave (Lah 1995)
22	naravna vrednota		v novem zakonu o ohranjanju narave (4. člen ZON) nadomestek za pojem naravna dediščina iz prejšnjega zakona o varstvu naravne in kulturne dediščine
23	naseliti		napraviti, da kdo pride kam prebivat (SSKJ 1993)
24	naselje		strnjena ali nestrnjena skupina stavb, ki sestavljajo naseljeno zemljepisno enoto (mesto, trg, vas, industrijsko naselje, zdravilišče ipd.), ima skupno ime, lastni sistem oštevilčenja stavb in določeno območje, ki ga tvori eden ali več statističnih okolišev (2. člen ZIENUS); del zemeljske površine, naseljen tako, da tvori zaključeno celoto (SSKJ 1993)
25	naselitveni objekt	EN	vsakršna gradnja, povezana z naselitvijo, praviloma trajnejšega značaja (MHP)
26	naselitveno središče	NS	prepoznana poselitvena struktura z veliko gostoto elementov poselitvenega sistema (MHP)
27	naselitveno območje	NO	prepoznana poselitvena struktura z majhno gostoto elementov (MHP)
28	nepremična kulturna dediščina	NKD	natančnejša zakonska opredelitev kulturne dediščine, zakon deli dediščino na premično in nepremično (ZVKD, 2. člen)
29	nosilci urejanja prostora		državni organi oz. organi lokalnih skupnosti ter nosilci javnih pooblastil, ki odločajo ali soodločajo o zadevah urejanja prostora (ZureP-1, 2002)
30	objekt		kar je zgrajeno, narejeno za zadovoljevanje določenih potreb, opravljanje določene dejavnosti (SSKJ 1993)

31	pobudnik		subjekt, ki da pobudo za pripravo prostorskega akta oz. za njegove spremembe in dopolnitve (ZureP-1, 2002)
32	podatek		dejstvo, ki o določeni stvari kaj pove ali se nanjo nanaša; s prilastkom določeno dejstvo, ki omogoča določeno stvar spoznati ali o njej sklepati (SSKJ 1993)
33	poseliti		z naselitvijo zavzeti, zasesti (SSKJ 1993)
34	poselitev		proces izrabe prostora za trajno naselitev ljudi, tudi stanje takšne rabe; naravne danosti in socialno - gospodarska stopnja razvoja določajo poselitveno strukturo prostora (kulturna pokrajina) (VSL 1997–1998)
35	poselitveni sistem		sestav elementov (naselitveni objekti) in struktur (naselitvena središča in naselitvena območja) poselitvenega sistema (MHP)
36	poselitveno območje	POB	del sistema poselitve (MHP)
37	poselitvena mreža		prostorski izraz ožjega antropogenega prostorskega sistema, poselitve (MHP)
38	poselitveni vzorec		prostorski izraz širšega antropogenega prostorskega sistema, kulturne krajine (MHP)
39	poselitvena dediščina	POS	ožji – grajeni del antropogenega prostorskega sistema (MHP); »grajeni« v povezavi s poselitvijo ni popolnoma natančen pojem, saj gre v primarnih družbah lahko tudi za dele narave, ki so neposredno uporabljeni za naselitev – (npr. jame in podobna zatočišča); praviloma pa je človek s svojimi bivališči naravo preoblikoval
40	poselitvene vrednote		> stavbne in naselbinske vrednote
41	pripravljalac		državni organ oz. organ lokalne skupnosti, ki je odgovoren za pripravo prostorskega akta (ZureP-1, 2002)
42	prostorska dediščina		pojem, povezan z območji; v tem smislu označuje topografsko definirana območja, v katerih je posebno razpoznavno kvalitetno sožitje med naravnimi danostmi in grajeno dediščino, v kateri so posamezne sestavine vgrajene s fizičnimi ali duhovnimi vezmi; celota izjemnih zgodovinskih, arheoloških, pokrajinskih, umetnostnih, kulturnih, znanstvenih, socialnih in /ali tehnoloških vrednot (Fister 1993)

43	prostorska kulturna identiteta	PKI	prepoznavnost prostora z vidika njegovih kulturnih sestavin v najširšem pomenu; v tem pogledu se ujema s pojmom kulturna krajina; uporaba tega pojma namesto pojma kulturna krajina označuje, da je v prostoru enakovreden ali v primerjavi z naravnimi, prevladujoč poudarek na njegovih grajenih, poselitvenih sestavinah (MHP)
44	prostorski planski proces	PPP	vsebina in organizacija prostorske planske naloge, glede na vsebinski in upravno pravni del naloge (MHP)
45	prostorsko načrtovanje		proces usmerjanja razvoja prostora in družbenega razvoja v prostoru (<i>UTS</i> , 1975)
46	prostorsko planiranje >	PP	prostorsko načrtovanje
47	prostorsko načrtovanje		interdisciplinarna dejavnost, s katero se na podlagi varstvenih zahtev in ob upoštevanju razvojnih možnosti načrtuje namensko rabo prostora, določajo pogoji za razvoj dejavnosti in njihovo razmestitev ter ukrepi za izboljšanje obstoječih fizičnih struktur in določajo pogoji za umestitev načrtovanih objektov v prostor in njihovo izvedbo (<i>ZureP-1</i> , 2002)
48	prostorska stvarnost		celota vsega, kar je, kar obstaja, kakor se kaže na planetu Zemlja (MHP, po <i>SSKJ</i> 1993)
49	prostor		sestav fizičnih struktur na zemeljskem površju, nad in pod njim, do koder sežejo neposredni vplivi človekovih dejavnosti (<i>ZureP-1</i> , 2002)
50	prostorski podatek		podatek iz prostorskega plana
51	prostorske sestavine		dejanske sestavine prostora (gozdovi, rude, vode, prst, naravna dediščina, kulturna dediščina), za katere skrbijo posamični vladni resorji in so lahko tudi predmet prostorskega planiranja (MHP)
52	regionalno planiranje		prostorsko planiranje označeno z območjem – regijo; regija je optimalno območje, ki se ureja s prostorskim planiranjem
53	relativna vrednost institucionalno varovane kulturne dediščine		vrednost nepremične kulturne dediščine v prostorskem okolju, kontekstu (MHP)
54	resor		delovno področje, navadno v javni upravi (<i>SSKJ</i> 1993)
55	resorni podatek		evidenca, register
56	sistemsko prostorsko planiranje		načrtovanje poseganja v prostor na način, da se integriteta prostorskih sistemov ohranja; uporaba novih planerskih metod z upoštevanjem splošne sistemske teorije (MHP)

57	sistem		skupek med seboj z določenim namenom in po določenih načelih, lastnostih povezanih, soodvisnih enot, ki sestavljajo zaključeno celoto (<i>SSKJ</i> 1993)
58	spontano prostorsko planiranje		dogovor, soglasje o vrsti in obsegu posegov v prostor v zgodnejših družbenih ureditvah s primarno obliko ureditve družbenih odnosov (MHP)
59	statistično območje naselje	SON	območje naselja kot je določeno v registru prostorskih enot (ZENDMPE, 2000)
60	stavbne in naselbinske (poselitvene) vrednote		stavbna in naselbinska dediščina sta posebna pojma, pri nas rabljena formalno v okvirih zakona o varstvu kulturne dediščine, pridržana za tiste dele celotne grajene dediščine, ki so zaščiteni s tem, da so vpisani v register dediščine; zato pojma stavbne in naselbinske (ali poselitvene) vrednote iz celotne dediščine določajo vse tiste gradnje, ki zajemajo hkrati formalno varovano "kulturno dediščino" in identitetno kvalitetno grajeno ostalo strukturo v celotnem prostoru; le obe skupaj namreč v resnici ustvarjata izhodišče za resnično "prostorsko" kvalitativno in razpoznavno oceno vseh grajenih struktur (Fister 2001).
61	stavba		objekt, ki ima stene in streho (<i>SSKJ</i> 1993); stavba je zgradba v katero lahko človek vstopi in je namenjena njegovemu začasnemu ali stalnemu prebivanju, opravljanju poslovne ali druge dejavnosti ali zaščiti ter je ni mogoče prestaviti brez škode za njeno substanco (58. člen ZENDMPE)
62	strokovna osnova	SO	elaboriran prispevek "vsebinskega" resorja v prostorski planski proces; predvsem analitična študija (pojem je iz prejšnjega zakona o varstvu naravne in kulturne dediščine, 1981–1999)
63	strokovna podlaga	SP	elaborat prostorskega planskega resorja, ki utemeljuje predlagane spremembe v prostoru (pojem izhaja iz zakona o urejanju prostora, 1984–2002, pojem ohranja tudi sedanji istoimenski veljavni zakon)
64	stvarnost		celota vsega, kar je, obstaja (<i>SSKJ</i> 1993)
65	trajnostni razvoj		trajnostni razvoj je razvoj, ki zadovoljuje potrebe sedanje generacije, ne da bi pri tem ogrozil zmožnost prihodnjih generacij, da bi zadovoljevale svoje potrebe (Brudtlandova komisija, 1987)
66	ureditveno območje	UO	območje naselja, ki je opredeljeno v prostorskem planu in ima določen planski status - razvojnega območja

67	ureditveno območje goste poselitve	UOG	ureditveno območje z značilnostjo velike gostote elementov
68	ureditveno območje redke poselitve	UOR	ureditveno območje z značilnostjo majhne gostote elementov
69	vrednota		čemu priznava kdo veliko načelno vrednost in mu zato daje prednost (<i>SSKJ</i> 1993)
70	urejanje prostora		je varovanje dobrin splošnega pomena in skrb za njihovo smotno rabo, usmerjanje razvoja dejavnosti v prostoru in njihova prostorska organizacija ter določanje namenske rabe prostora, tako, da je usklajena s prostorskimi možnostmi in družbenimi potrebami (<i>ZUreP</i> , 1984, 1. člen)

9. VIRI IN LITERATURA

9.1 LITERATURA PO AVTORJIH

- Alberti**, Leon Baptista *De Re Aedificatoria*, Pariz 1512. (1. izd., Firenze 1485)
- Banovec**, Tomaž Razmišljanja ob obletnici institucionalno organiziranega prostorskega planiranja v Sloveniji, v: *Prostorsko planiranje na državni in regionalni ravni. Zbornik mednarodnega strokovnega posveta ob 30-letnici organiziranega prostorskega planiranja v Sloveniji na državni ravni (1968–1998)*, Bled 1998, str. 43–47.
- Bar - Janša**, Ada Strokovne osnove za varstvo v Logatcu, *Varstvo spomenikov* 27, Ljubljana 1985, str. 11–23.
- Baš**, Franjo Organizacija spomeniškega varstva v slovenski preteklosti, *Varstvo spomenikov* 5, Ljubljana 1954, str. 53–54.
- Burja**, Alenka Tekma za rešitev planeta. Johannesburg: Drugo vrhunsko srečanje za trajnostni razvoj, *Delo. Sobotna priloga*, 24. 8. 2002, str. 8–9.
- Curk**, Iva Nekaj delovnih navodil, *Vestnik* 9, Zavod SRS za varstvo naravne in kulturne dediščine, Ljubljana 1981, str. 5.
- Curk**, Jože Trgi in mesta na Slovenskem Štajerskem. Urbanogradbeni oris od začetka 20. stoletja, Založba Obzorja, Maribor 1991.
- Črepinšek**, Maja *Prenova stavbne dediščine v Sloveniji*, Info-press d.o.o., Restavratorski center RS, Ljubljana 1993.
- Deu**, Živa *Stavbarstvo slovenskega podeželja*, Založba Kmečki glas, Ljubljana 2001.
- Ferlež**, Jerneja *Mariborska dvorišča. Etnološki oris*, Mladinski kulturni center, Maribor 2001.
- Fister**, Peter *Obnova in varstvo arhitekturne dediščine*, Partizanska knjiga, Znanstveni tisk, Ljubljana 1979.
- Fister**, Peter
in sod. Metodologija in modeli revitalizacije starih mestnih in vaških jeder, FAGG; VTOA; Univerza v Ljubljani, Ljubljana 1979.
- Fister**, Peter Prostorska dediščina, nova spomeniška vrednota, *Varstvo spomenikov* 34, Ljubljana 1992, str. 27–47.
- Fister**, Peter
in sod. *Arhitekturne krajine in regije Slovenije; Glosar arhitekturne tipologije. Arhitekturna identiteta*, Ministrstvo za okolje in prostor, Zavod RS za prostorsko planiranje, Ljubljana 1993.
- Fister**, Peter Diskusijski prispevek ob strokovnem srečanju, v: *Zbornik strokovnega srečanja ob dnevih Habitata in urbanizma*, Ljubljana 1996, str. 69–71.

- Fister, Peter**
in sod. *Celostno varstvo stavbnih in naselbinskih vrednot v prostorskem razvoju* (Strokovne podlage za prostorski plan Slovenije – Sistem poselitve), Fakulteta za arhitekturo, Univerza v Ljubljani, Ljubljana 2001.
- Gabrijelčič, Peter** *Urejanje in varstvo kulturne krajine*, FAGG, Univerza v Ljubljani, Ljubljana 1985.
- Gantar, Pavel** *Sociološka kritika teorij planiranja*, Znanstvena knjižnica Fakultete za družbene vede, Ljubljana 1993.
- Gray, John** Globalni svobodni trg na poti v muzej, *Delo. Sobotna priloga*, 24. 8. 2002, str. 16–17.
- Hazler, Vito** Vrednotenje in varstvo stavbne dediščine z aplikacijo na primeru muzeja na prostem Rogatec, *Varstvo spomenikov* 35, str. 34–39, Ljubljana 1995.
- Hazler, Vito** Predlog standardov za delo etnologov v spomeniškem varstvu, *Etnolog* 8, Ljubljana 1998, str. 77–104.
- Hazler, Vito** Podreti ali obnoviti. Zgodovinski razvoj, analiza in model etnološkega konservatorstva na Slovenskem, Rokus, Ljubljana 1999.
- Hazler - Papič, Milena** Spomeniška identiteta naselja, *Varstvo spomenikov* 28, Ljubljana 1986, str. 45–50.
- Hazler - Papič, Milena** Inventarizacija in valorizacija kulturne dediščine na širšem območju spominskega parka Trebče, v občini Šmarje pri Jelšah. Tipologija parametrov za določanje vrednosti naselja kot kulturne dediščine, Celje 1985–1991 (Občinska raziskovalna skupnost Šmarje pri Jelšah).
- Hazler - Papič, Milena** Prenova ruralnega prostora, vrednostna stopnja naselij, *Urbani izziv* 16–17, UI RS, Ljubljana 1991, str. 11–19.
- Hazler - Papič, Milena** Vloga tipologije v oblikovanju ruralnih naselij, *Urbani izziv* 21–22, UI RS, Ljubljana 1992, str. 27–32.
- Hazler - Papič, Milena** Nepremična kulturna dediščina, definicija, razlogi in načini njenega varovanja, *Naši razgledi*, Ljubljana, 19. 06. 1992, str. 366–367 (I. del) ; 03. 07. 1992, str. 405–406 (II. del).
- Hazler - Papič, Milena** Metodologija vključevanja naselbinske dediščine v prostorske sestavine dolgoročnih planskih aktov in v strokovne osnove prostorskih izvedbenih aktov, *Varstvo spomenikov* 34, Ljubljana 1993, str. 69–77.
- Hazler - Papič Milena** Kritičen pogled na spomeniškovarstveno dejavnost, *Varstvo spomenikov* 35, Ljubljana 1995, str. 59–62.
- Hazler - Papič Milena** Gradnja v vaškem prostoru celjskih arhitekturnih regij. Ugotavljanje prostorske identitete (predstavitev raziskovalne naloge), *Urbani izziv* 32–33, UI RS Ljubljana 1997, str. 102–107.

- Hazler - Papič Milena** Občinski prostorski plani in problematika poselitve, v: Prostorsko planiranje na državni in regionalni ravni. Zbornik mednarodnega strokovnega posveta ob 30-letnici organiziranega prostorskega planiranja v Sloveniji na državni ravni (1968–1998), Bled 1998, str. 221–224.
- Hazler - Papič, Milena** *Poročilo o ugotavljanju usklajenosti na področju poselitve za obdobje od 1999 do 2000*, Ministrstvo za okolje in prostor, Urad RS za prostorsko planiranje (interno gradivo), Ljubljana, 25. oktober 2000.
- Holland, John H.** *Hidden Order. How Adaptation Builds Complexity*, Helix Books, Perseus Books, Reading, Mass., 1995.
- Hoyer, Ana Sonja** Konservatorska doktrina na Slovenskem, v: *Umetnostna zgodovina in spomeniško varstvo*, Knjižnica Slovenskega umetnostnozgodovinskega društva, Ljubljana 1997, str. 33–40.
- Hojer, Sonja,**
Boris Križan,
Daniela Tomšič Mojca Ravnik in Strunjan – naravna in kulturna dediščina, *Varstvo spomenikov* 28, Ljubljana 1986, str. 61–87.
- Humar, Jože** *Naravna in kulturna dediščina ter njeno varovanje v Sloveniji*, Republiški komite za kulturo, Ljubljana 1989.
- Ivanšek, France** *Družina, stanovanje in naselje*, Ljubljana 1988.
- Jankovič, Jaroslav** Pristali smo na stranskem tiru, Intervju z naravovarstvenikom Robertom Turkom, *Delo. Sobotna priloga*, 21. 9. 2002, str. 24–26.
- Jerman, Frane** *Iz filozofije znanost*, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1978.
- Juvanec, Borut** *Kontinuiteta oblikovanja prostora v Slovenskih goricah*, Šola za arhitekturo, Univerza v Ljubljani, Ljubljana, 1993.
- Kališnik, Miroslav,**
Peter Fister,
Ljubo Lah in
Doris Dekleva Smreka *Uvod v znanstvenoraziskovalno metodologijo na področju arhitekture in urbanizma*, Fakulteta za arhitekturo, Univerza v Ljubljani, Ljubljana 2003.
- Kauffman, Stuart** *At Home in the Universe. The Search for the Laws of Self-Organization and Complexity*, Oxford University Press, New York in Oxford 1995
- Kljajić, Miroljub** *Teorija sistemov*, Moderna organizacija, Kranj 1994.
- Kokole, Vladimir in**
Vera Grabnar *Funkcionalna opredelitev naselij LR Slovenije*. Kartoteka naselij LR Slovenije, Urbanistični inštitut, Ljubljana 1961.
- Komelj, Ivan,** Očrt sistematike dejavnosti varstva spomenikov ali poizkus metodologije spomeniškega varstva, *Vestnik* 4, Zavod SRS za spomeniško varstvo, Ljubljana 1977, str. 55–65.

- Kopač, Janez** Svetovni vrh o trajnostnem razvoju – vrh kompromisov (uvodnik ministra za okolje, prostor in energijo), *Okolje in prostor. Informativni bilten 84*, Ministrstvo za okolje, prostor in energijo RS, Ljubljana, september 2001.
- Košir, Fedja** Vrednote. Metode in merila, *Urbani izziv* 18, Urbanistični Inštitut, Ljubljana 1991, str. 29–32.
- Košir, Fedja** Zapiski s predavanj na podiplomskem študiju Fakultete za arhitekturo Univerze v Ljubljani, 1992/93, predmet Teorija in kritika arhitekture.
- Kovačec Naglič, Ksenija** Predstavitev zbirnega registra kulturne dediščine in etnološke dediščine v njem, *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 41, št. 3–4, Ljubljana 2001, str. 12–16.
- Koželj, Janez** Zapiski s predavanj na podiplomskem študiju Fakultete za arhitekturo Univerze v Ljubljani, 1992/93 (16. 04. 1993), predmet Arhitektura mesta.
- Koželj, Janez** *Degradirana urbana območja*, Ministrstvo za okolje in prostor, Urad RS za prostorsko planiranje, Ljubljana 1998.
- Koželj, Zvezdana** Izraz “objekt” in “območje” v zakonski in strokovni terminologiji, *Varstvo spomenikov* 35, Ljubljana 1994–95, str. 45–52.
- Kumer, Alenka** Nova zakona o urejanju prostora in graditvi objektov, *Okolje in prostor. Informativni bilten 87*, Ministrstvo za okolje, prostor in energijo, Ljubljana, december 2002, str. 2.
- Lah - Sušnik, Marvy in Bojan Klemenčič** Spomeniškovarstvene podlage za urbanistično urejanje v občini Tolmin, *Varstvo spomenikov* 31, Ljubljana 1989, str. 125–135.
- Marinko, Jože** *Razvoj in revitalizacija slovenske vasi*, FAGG, Ljubljana 1979 (doktorska disertacija).
- Marušič, Janez in sod.** *Regionalna razdelitev krajinskih tipov v Sloveniji*, Ministrstvo za okolje in prostor RS, Urad RS za prostorsko planiranje, Ljubljana 1998.
- Meadows, Donella H, Dennis L. Meadows in Jorgen Randers** *Beyond the Limits. Global Collaps or a Sustainable Future*, London 1992.
- Mikl - Curk, Iva** Poklic? Konservator..., *Vestnik* 10, ZSRS VNKD, Ljubljana 1992–93.
- Mulej, Matjaž idr.** *Teorije sistemov*, Ekonomsko poslovna fakulteta Maribor, Maribor 1992.
- Mušič, Marjan** *Obnova slovenske vasi*, Družba sv. Mohorja, Celje 1947.
- Mušič, Vladimir** *Urbanizem – bajke in resničnost*, Cankarjeva založba, Ljubljana 1980.

- Naprudnik, Milan** Regionalno prostorsko planiranje v obdobju 1969–1976, v: Prostorsko planiranje na državni in regionalni ravni. Zbornik mednarodnega strokovnega posveta ob 30-letnici organiziranega prostorskega planiranja v Sloveniji na državni ravni (1968–1998), Bled 1998, str. 39–42.
- Novak, Jože** Pogled na razvoj prostorskega načrtovanja v Sloveniji, v: Prostorsko planiranje na državni in regionalni ravni. Zbornik mednarodnega strokovnega posveta ob 30-letnici organiziranega prostorskega planiranja v Sloveniji na državni ravni (1968–1998), Bled 1998, str. 56–66.
- Ogorelec, Breda**
in sod. *Urejanje prostora v območjih varstva dediščine*, Urbanistični inštitut RS, Ljubljana, november 1992.
- Pajer, Andrej,**
Milena Hazler-Papič in
Vito Hazler *Gradnja v vaškem prostoru celjskih arhitekturnih regij* Celje, 1992–1993 (naročnik Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano in občina Celje).
- Pajer, Andrej** *Predlog novih stanovanjskih hiš v vaškem prostoru celjskih arhitekturnih regij*, Celje, 1994 (naročnik Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano in občina Celje).
- Petrič, Magdalena** Mednarodno pravno varstvo kulturne dediščine, *Vestnik* 18, MK, Uprava RS za kulturno dediščino, Ljubljana 2000.
- Pirkovič K., Jelka** Nekateri vidiki sodelovanja spomeniškovarstvene dejavnosti v urbanističnem in prostorskem načrtovanju, *Varstvo spomenikov* 27, Ljubljana 1985, str. 53–61.
- Pirkovič, Jelka** Osnovni pojmi in zasnova spomeniškega varstva v Sloveniji, *Vestnik* 11, Ljubljana 1993.
- Pirkovič, Jelka** Ali so spomeniki drobiž v igri med političnimi strankami, *Varstvo spomenikov* 36, Ljubljana 1997, str. 7–12.
- Pirkovič, Jelka** Politika celostnega varstva kulturne dediščine. Uvodni referat za področno razpravo o kulturni politiki za razvoj spomeniškega varstva, Narodna galerija, Ljubljana, 19. 06. 1998.
- Pogačnik, Andrej** *Urbanistično planiranje*, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo, Ljubljana 1999.
- Pogačnik, Andrej** *Varstvo in usmerjanje oblikovne podobe slovenskih mest*, Ministrstvo za okolje in prostor, Urad RS za prostorsko planiranje, Ljubljana 1996.
- Prelog, Mojmir** Ocena stanja na področju urejanja prostora na lokalni ravni, *Okolje in prostor. Informativni bilten* 89, Ministrstvo za okolje, prostor in energijo RS, februar 2003, str. 2.
- Ravbar, Marjan** Carigrajski dokumenti v luči poselitvene politike in regionalnega razvoja, v: *Zbornik strokovnega srečanja ob dnevih Habitata in urbanizma*, Ljubljana 1996, str. 55.

- Ravnik, Mojca** *Galjevica*, Način življenja Slovencev v 20. stoletju, Znanstveni inštitut FF, Partizanska knjiga, Ljubljana 1981.
- Rupnik, Viljem** Soupravljanje kapitala in znanja. Globalizacija proti globalizaciji, *Delo. Znanost*, 12. 8. 2002, str. 12–13.
- Sedej, Ivan** Prispevek h konservatorski metodologiji in teoriji, *Vestnik* 4, Zavod SR Slovenije za spomeniško varstvo, Ljubljana 1977, str. 66–107.
- Šarec, Aleš** Prehod sistema družbenega planiranja v samostojno prostorsko planiranje, v: *Prostorsko planiranje na državni in regionalni ravni. Zbornik mednarodnega strokovnega posveta ob 30-letnici organiziranega prostorskega planiranja v Sloveniji na državni ravni (1968–1998)*, Bled 1998, str. 51–55.
- Štupar - Šumi Nataša** Stara mestna jedra in prostorsko planiranje, *Vestnik* 4, Zavod SRS za spomeniško varstvo, Ljubljana 1977, str. 118.
- Šumi, Nace** *Prenova Ljubljane*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1978.
- Švagelj, Tomaž** Če nimaš domicila, si tako rekoč brezdomec. Dodatna skupina ved v klasifikaciji raziskovalnih področij, *Delo. Znanost*, 4. 4. 2001, str. 26.
- Tanghe Jan, Sieg Vlaeminck in Jo Berghoef** *Living Cities. A Case for Urbanism and Guidelines for Re-urbanization*, Oxford, ZDA, 1984.
- Trstenjak, Anton** *Psihologija ustvarjalnosti*, Slovenska matica, Ljubljana 1981.
- Trstenjak, Anton** *Ekološka psihologija*, problemi in perspektive, ČGP, Ljubljana 1984.
- Ule, Andrej** *Znanje, znanost in stvarnost*, Zbirka Sophia, Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana 1996.
- Vavken, Juša** Umetnostna nepremična dediščina v Logatcu, *Varstvo spomenikov* 27, Ljubljana 1985, str. 11–23.
- Vitruvius, Marcus Polio** *De architectura libri decem*, Sarajevo 1951 (izv. 1. stol. pr. n. št., 1. izd. Rim 1486).
- Vrišer, Igor** *Regionalno planiranje*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1978.
- Wilfing, Harald** *Ekologija*, Mohorjeva družba, Celovec, Dunaj, Ljubljana 1993.
- Zadnikar, Marjan** Mesto znanstveno raziskovalnega dela v konservatorstvu, *Vestnik* 4, Zavod SR Slovenije za spomeniško varstvo, Ljubljana 1977, str. 38–54.
- Zakrajšek, J. Franc** Teoretske in metodološke osnove informacijskih sistemov za urejanje prostora – Pregled tematskih področij 86–90, *Urbani izziv* 2, Ljubljana 1990, str. 65–68.
- Zakrajšek, Franc** Nekateri elementi za razvoj informacijskega sistema naravne in kulturne dediščine v Republiki Sloveniji, *Urbani izziv* 18, Urbanistični inštitut RS, Ljubljana 1991, str. 73–75.

Zupan, Gojko

Strokovni delavci v zavodih in perspektive, *Varstvo spomenikov*
38, Ljubljana 1999, str. 264–273.

9.2 PROGRAMSKI, STROKOVNI IN METODOLOŠKI TEKSTI O VARSTVU KULTURNE DEDIŠČINE, POSELITVI IN PROSTORSKEM PLANIRANJU

9.2.1 VARSTVO KULTURNE DEDIŠČINE

Sistemizacija in klasifikacija spomenikov; *Varstvo spomenikov* 13–14, Ljubljana 1970, str. 281–282.

Poročevalec Kulturne skupnosti SR Slovenije, 7. december 1989.

Kritična analiza posledic dosedanjega načina varovanja naravne in kulturne dediščine ter predlog potrebnih sprememb za učinkovito varovanje, Medobčinski zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine, Piran 1989 (več avtorjev).

Svet Evrope, Strokovno sodelovanje z mestom Škofja Loka (Slovenija), Poročilo izvedencev, ki jih je imenoval Svet Evrope, junij 1994, *Kulturna dediščina*, št. 43.

Anketa Razgledov pod naslovom Kaj početi z nepremično naravno in kulturno dediščino? z avtorskimi prispevki štirinajstih (14) slovenskih konservatorjev, *Razgledi* 6, 17. 3. 1995, str. 18–21 (1. del) in *Razgledi* 7, 31. 3. 1995, str. 18–21 (2. del).

Strokovno gradivo za spremembo in dopolnitev prostorskih sestavin dolgoročnega in srednjeročnega plana Republike Slovenije za področje varstva kulturne dediščine (L. Molek s sod.), Ministrstvo za kulturo, Uprava RS za kulturno dediščino, Ljubljana, julij 1997.

Compendium of basic texts of the Council of Europe in the field of cultural heritage, Council of Europe, Strasbourg, 1998, str. 9–10.

European Heritage, Planning and Management, Edited by Gregory Ashworth, Peter Howard, First published Intellect Books, 1999, Oregon, USA.

Slovenski nacionalni kulturni program (predlog), Ministrstvo za kulturo Vlade Republike Slovenije, Nova revija, Ljubljana 2000.

Strokovne podlage za spremembe in dopolnitve prostorskih sestavin dolgoročnega in srednjeročnega družbenega plana občine Šempeter – Vrtojba, varstvo kulturne dediščine, Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Nova Gorica, marec 2000.

Strokovne podlage za spremembe in dopolnitve prostorskih sestavin dolgoročnega in srednjeročnega družbenega plana občine Novo mesto, Varstvo kulturne dediščine, Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto, januar 2000.

Varstvo kulturne dediščine. Strokovne podlage za spremembe in dopolnitve prostorskih sestavin planskih aktov Mestne občine Novo mesto, za KS Stopiče, Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto, januarja 2000.

Strokovne podlage za spremembe in dopolnitve prostorskih sestavin dolgoročnega in srednjeročnega družbenega plana občine Vransko, Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Celje, 2000.

Strokovne podlage za spremembe in dopolnitve prostorskih sestavin dolgoročnega in srednjeročnega družbenega plana občine Šentjur pri Celju, Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Celje, januar 2000.

Strokovne podlage za varstvo in ohranjanje kulturne dediščine v prostorskem planu Slovenije za obdobje 2000–2020), Ministrstvo za kulturo, Uprava RS za kulturno dediščino (Osnutek, 12. 11. 2001).

Strokovne podlage za varstvo kulturne dediščine z izhodišči za njeno celostno ohranjanje, za prostorski plan Slovenije 2000 –2020, Ministrstvo za kulturo, Uprava RS za kulturno dediščino (Osnutek, 24.1.2002).

Naravne vrednote, kulturna dediščina, vrednote turističnega razvoja, Državni svet Republike Slovenije in Turistične zveza Slovenije Ljubljana, junij 2002.

9.2.2 POSELITEV

Urbanistično oblikovalski kriteriji, normativi in standardi za prostorsko planiranje in urbanistično načrtovanje v Republiki Sloveniji, Urbanistični inštitut RS, 1993.

Strokovne podlage za pripravo sprememb in dopolnitev dolgoročnega in srednjeročnega plana občine Šmarje pri Jelšah za območje občine Rogaška Slatina, dopolnitev v letu 1999, Arhitektura d.o.o., Ljubljana, 1998.

Spremembe in dopolnitve prostorskih sestavin planskih aktov občine Dolenjske Toplice in prostorski ureditveni pogoji občine Dolenjske toplice, Strokovne podlage – poselitev (I. del – občina, , II. del – naselja 1, II. del – naselja 2, II.del – naselja 3), Topos d.o.o. Dolenjske Toplice, april–maj 2000;

Mestna občina Novo mesto, Strokovne podlage prostorskih dokumentov, (za spremembe in dopolnitve prostorskih sestavin planskih aktov mestne občine Novo mesto), Struktura d.o.o., 2000.

Strokovne podlage sprememb in dopolnitev prostorskih sestavin dolgoročnega plana in družbenega plana občine Šentjur pri Celju, za področje usmerjanja poselitve, Regijska razvojna družba d.o.o. iz Domžal, april 2001.

Poselitvena območja in usmeritve ter kriteriji za urejanje naselij (Drozg in sodelavci, Univerza v Mariboru, Znanstveno raziskovalni inštitut pedagoške fakultete, Maribor, 2000).

Usmeritve in kriteriji za načrtovanje in urejanje naselij (Pogačnik in sodelavci, Univerza v Ljubljani, FGG, Katedra za prostorsko planiranje, Ljubljana, junij, 2001).

Zasnova poselitve in prostorski razvoj Slovenije (Ravbar in sodelavci, Inštitut za geografijo, Ljubljana, oktober 2001).

9.2.3 PROSTORSKO PLANIRANJE

Dolgoročni plan Republike Slovenije za obdobje od leta 1986 do leta 2000, *Uradni list SRS* 1/1986 in nadaljnji); Srednjeročni družbeni plan Republike Slovenije za obdobje od leta 1986 do leta 1990, *Uradni list SRS* 2/1986 in nadaljnji.

Prostorsko planiranje na državni in regionalni ravni. Zbornik mednarodnega strokovnega posveta ob 30. obletnici organiziranega prostorskega planiranja v Sloveniji na državni ravni (1968–1998), Ministrstvo za okolje in prostor, Urad RS za prostorsko planiranje, Bled 1998

Odlok o spremembah in dopolnitvah prostorskih sestavin planskih aktov Republike Slovenije (OdPSDO), *Uradni list RS* 11/1999).

Politika urejanja prostora Republike Slovenije, Ministrstvo za okolje in prostor, Urad RS za prostorsko planiranje, Ljubljana 2001.

Ocena stanja in teženj v prostoru Slovenije, Ministrstvo za okolje in prostor, Urad RS za prostorsko planiranje, Ljubljana 2001.

Strokovna priporočila za pripravo sprememb in dopolnitev prostorskih sestavin dolgoročnih in srednjeročnih družbenih planov občin (pripravil M. Prelog), Ministrstvo za okolje in prostor, Urad RS za prostorsko planiranje, februar 2002.

Zbornik referatov 17. Sedlarjevega srečanja *Regionalno planiranje*, Izola, 3.-5. oktober 2002.

GEODETSKO PODROČJE

Geodetska uprava Republike Slovenije, internetna stran .

Občine 1999, Ministrstvo za okolje in prostor, Geodetska uprava RS, 1998.

J. Kaufmann, D. Steudler in delovna skupina 1, 7. komisije FIG, *Kataster 2014. Vizija katastrskega sistema*, julij 1998.

Ministrstvo za okolje in prostor, Geodetska uprava Republike Slovenije, *Projekt posodobitve evidentiranja nepremičnin*, poročilo, februar 2001.

Projekt posodobitve evidentiranja nepremičnin (Programski svet za izvedbo projekta Vlade RS), zgibanka, Ljubljana, oktober 2001.

9.3 MEDNARODNE POGODBE IN PRIPOROČILA

9.3.1 VARSTVO DEDIŠČINE

MEDNARODNE POGODBE, VELJAVNE TUDI V SLOVENIJI

Evropska kulturna konvencija, Pariz, 1954.

Konvencija o varstvu kulturnih dobrin v primeru oboroženih spopadov (Haaška konvencija), Haag 1954, *Uradni list RS* 54/1992 in 7/1993.

Konvencija o varstvu svetovne kulturne in naravne dediščine, Pariz, 1972, *Uradni list RS* 54/1992 in 7/1993. Operativne smernice za izvajanje konvencije, Santa Fee, 1992.

Konvencija o varstvu evropskega arhitekturnega bogastva, Granada 1985.

Evropska konvencija o varstvu arheološke dediščine, London, 1969, dopolnjena na Malti, 1992.

Konvencija o varstvu Alp (Alpska konvencija) 1995.

PRIPOROČILA

Resolucija (68) 12 odbora ministrov o aktivnem vzdrževanju kulturne dediščine v kontekstu regionalnega planiranja, Svet Evrope, Strasbourg 1968.

Splitska deklaracija, Svet Evrope, Split 1971.

Amsterdamska deklaracija, Svet Evrope, Amsterdam 1975.

Priporočilo 750 (1975) parlamentarne skupščine Sveta Evrope o varstvu evropske stavbne dediščine.

Priporočilo o ohranjanju in sodobni vlogi zgodovinskih območij, UNESCO, Nairobi 1976 (Nairobijska deklaracija).

Resolucija o prilagoditvi zakonov in predpisov zahtevam integralnega varstva stavbne dediščine, Svet Evrope, Strasbourg, 1976.

Priporočilo 881 (1980) parlamentarne skupščine sveta Evrope o varstvu stavbne dediščine na podeželju.

Priporočilo R (95) 10 odbora ministrov državam članicam o politiki trajnostnega turističnega razvoja v varovanih območjih.

Priporočilo R (95) 3 odbora ministrov državam članicam o koordiniranih metodah in sistemih dokumentiranja stavbne dediščine.

Priporočilo R (95) 9 odbora ministrov državam članicam o celostni ohranitvi območij kulturne krajine kot dela krajinske politike.

MEDNARODNE SMERNICE, PODANE S STRANI NEVLADNIH ORGANIZACIJ

Mednarodna listina o zgodovinskih mestih, ICOMOS, Eger.

Mednarodna listina o konservaciji in restavraciji spomenikov in spomeniških območij ("Beneška karta, maj 1964"), obj. *Varstvo spomenikov*, Ljubljana 1969.

Listina o zaščiti zgodovinskih mest in naselbinskih območij, ICOMOS, Washington, 1978 (Washingtonska listina).

Listina iz Nare (O avtentičnosti ter kulturni in dediščinski raznovrstnosti) ICOMOS, Nara 1994.

Priporočila o dokumentiranju stavbne dediščine in območij, ICOMOS, 1995.

Listina o varstvu območij kulturnega pomena, ICOMOS, Burra, 1996 (Listina iz Burre).

Krakovska listina, Krakow 2000.

9.3.2 POSELITEV

Trends in Research on Human Settlements in ECE Countries, Economic Commission for Europe, United Nations, 1990.

Council of Europe, The challenges facing European society with the approach of the year 2000, Transborder co-operation within sustainable region/spatial planning in central Europe, *European regional planning*, No. 55, Vienna 1993.

Michael Keating, *A plain language version of Agenda 21 and the other Rio Documents*, Centre for our Common Future, 1993 (slov. prev.: Agenda za spremembo, S srečanja na vrhu, Agenda 21 in drugi sporazumi iz Ria de Janeira v razumljivem jeziku, založnik Umanotera, Slovenska fundacija za trajnostni razvoj, Ljubljana 1995).

Agenda Habitat, Carigrajska deklaracija, Deklaracija svetovnega zbora mest in lokalnih uprav (slov. prev.), ur. Aleš Šarec, Urad RS za prostorsko planiranje, Ministrstvo za okolje in prostor, Ljubljana 1997 (izv.: Habitat Agenda and Istanbul Declaration, UN, Department of Public Information, New York, 1996).

Vodilna načela za trajnostni razvoj evropske celine. Evropska konferenca ministrov odgovornih za regionalno planiranje CEMAT, Hannover 7.–8. septembra 2000, pripravil odbor visokih uradnikov (slov. prev.), Ministrstvo za okolje in prostor, Urad RS za prostorsko planiranje, november 2000.

Evropske prostorsko razvojne perspektive (EPRP), V smeri uravnoveženega in trajnostnega razvoja ozemlja Evropske unije, Dogovorjeno na neformalnem svetu ministrov Evropske unije, odgovornih za prostorsko planiranje, Potsdam, 10.–11. maja 1999 (slov. prev.), Ministrstvo za okolje in prostor, Urad RS za prostorsko planiranje, september 2000.

9.4 ZAKONODAJA

Zakon o regionalnem prostorskem planiranju, *Uradni list SRS* 16/1967.

Zakon o urbanističnem planiranju, *Uradni list SRS* 16/1967.

Ustava Socialistične republike Slovenije, Ljubljana 1974.

Zakon o sistemu družbenega planiranja in družbenem planiranju SR Slovenije, *Uradni list SRS* 1–4/1980.

Zakon o imenovanju in evidentiranju naselij, ulic in stavb (ZIENUS), *Uradni list SRS* 283/1980.

Zakon o naravni in kulturni dediščini, *Uradni list SRS* 1/1981.

Zakon o urejanju prostora (ZUreP), *Uradni list SRS* 18/1984

Navodilo o vsebini in metodologiji izdelave strokovnih podlag in prostorskih sestavin planskih aktov občin (NPA), *Uradni list SRS* 20/1985.

Ustava Republike Slovenije, *Uradni list RS/I* 33/1991.

Pravilnik o metodologiji za ocenjevanje kulturnih spomenikov in naravnih znamenitosti, *Uradni list RS* 24/1992.

Zakon o varstvu okolja (ZVO), *Uradni list RS* 32/1993.

Zakon o organizaciji in delovnem področju ministrstev, *Uradni list RS* 71/1994.

Zakon o uresničevanju javnega interesa na področju kulture, *Uradni list RS* 75/1994.

Pravilnik o vodenju zbirnega registra kulturne in naravne dediščine, *Uradni list RS* 26/1995.

Pravilnika o pripravništvu, strokovnih izpitih in pridobivanju nazivov za zaposlene v dejavnostih s področja varstva kulturne dediščine, *Uradni list RS* 31/1996.

Zakon o varstvu kulturne dediščine (ZVKD), *Uradni list RS* 7/1999.

Zakon o ohranjanju narave (ZON), *Uradni list RS* 56/1999.

Uredbo o standardni klasifikaciji teritorialnih enot, *Uradni list RS* 28/2000.

Zakonu o evidentiranju nepremičnin, državne meje in prostorskih enot (ZENDMPE), *Uradni list RS* 52/2000.

Zakon o planiranju in urejanju naselij v prehodnem obdobju, *Uradni list RS* 48/1990 in 85/2000.

Zakon o državni upravi (ZDU-1), *Uradni list RS* 52/2002

Zakon o urejanju prostora (ZUreP-1), *Uradni list RS* 110/2002.

Zakon o graditvi objektov (ZGO-1), *Uradni list RS* 110/2002.

Pravilnik o registru nepremične kulturne dediščine, *Uradni list RS* 25/2002.

Pravilnik o pripravi prostorskih sestavin dolgoročnih in srednjeročnih družbenih planov občin v digitalni obliki, *Uradni list RS* 20/2003.

9.5 SLOVARJI, LEKSIKONI, ENCIKLOPEDIJE

ES *Enciklopedija Slovenije*, Mladinska knjiga, Ljubljana 1987–2002 (16 zv.).

SSKJ Slovar slovenskega knjižnega jezika, DZS, Ljubljana 1993.

- ALL Avguštin Lah, *Leksikon okolje in človek*, Ljubljana 1995.
- ELZ Enciklopedija leksikografskog zavoda, Zagreb 1966–1969 (6 zv.).
- UTS *Urbanistični terminološki slovar*, Urbanistični inštitut SRS, Ljubljana 1975.
- ST Verbinc Franc, *Slovar tujk*, 6. izd., Cankarjeva založba, Ljubljana 1979.
- KLS Krajevni leksikon Slovenije, DZS, Ljubljana 1995.
- DTV *DTV Atlas filozofije*, DZS, Ljubljana 1997.
- VSL *Veliki splošni leksikon*, DZS, Ljubljana 1997–1998.

9.6 STROKOVNA PERIODIKA

Okolje in prostor. Informativni bilten, Ministrstvo za okolje, prostor in energijo RS, Ljubljana.

Urbani izziv, Urbanistični inštitut RS, Ljubljana.

Zborniki s Sedlarjevih srečanj.

Vestnik, Zavod RS za varstvo naravne in kulturne dediščine, Ljubljana.

Varstvo spomenikov, Ministrstvo za kulturo, Uprava RS za kulturno dediščino, Ljubljana.

9.7 SEZNAM NALOG ZVNKD CELJE

Strokovne osnove varstva naravne in kulturne dediščine Zavoda za spomeniško varstvo (ZSV) Celje in Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine (ZVNKD) Celje, za prostorske planske in izvedbene akte (za leta 1979–1994); izbor nalog, ki so bile obravnavane v priročni analizi (gl. poglavje 2.2.2, točko (2)):

1. Spomeniškovarstvena izhodišča za prostorski plan občine Šmarje pri Jelšah, ZSV Celje, 1979.
2. Spomeniškovarstvena izhodišča za prostorski plan občine Mozirje, ZSV Celje, 1979.
3. Spomeniškovarstvena izhodišča za prenovo starega mestnega jedra Celja, ZSV Celje, 1979.
4. Spomeniškovarstvena izhodišča za prostorski plan občine Slovenske Konjice, ZSV Celje, 1980.
5. Spomeniškovarstvena izhodišča za urbanistični načrt naselja Šempeter v Savinjski dolini, ZSV Celje, 1980.
6. Spomeniškovarstvena izhodišča za urbanistični načrt naselja Rečica ob Savinji, ZSV Celje, 1981.
7. Spomeniškovarstvena izhodišča za prostorski plan občine Trbovlje, ZSV Celje, 1981.
8. Spomeniškovarstvena izhodišča za urbanistični red območja krajevne skupnosti Svetina, ZSV Celje, 1982.
9. Spomeniškovarstvena in naravovarstvena izhodišča za ureditveni načrt območja Šmartinskega jezera, ZSV Celje, 1984.
10. Spomeniškovarstvena izhodišča za zazidalni načrt naselja Zreče, ZSV Celje, 1984.
11. Evidenca naravne in kulturne dediščine na območju predvidene gradnje HE na Savi Elektro gospodarstva Slovenije, ZSV Celje, 1984.

12. Seznam etnoloških spomenikov in dediščine in naselbinskih spomenikov in dediščine na območju Spominskega parka Trebče, ZVNKD Celje, 1985.
13. Spomeniškovarstvene smernice za varstvo kulturne dediščine na območju zazidalnega načrta Lipa - Štore, ZSV Celje, 1985.
14. Spomeniškovarstvene smernice za prenovo Trga Fakina v Trbovljah, ZSV Celje, 1986.
15. Strokovne osnove varstva naravne in kulturne dediščine na območju PUP Laško občine Laško, ZVNKD Celje, 1986.
16. Predlog za razglasitev naselij ali delov naselij za kulturne spomenike (Braslovče, Petrovče, Vranksko, Žalec) občine Žalec, ZVNKD Celje, 1986.
17. Spomeniškovarstvena izhodišča za prenovo Šoštanja, ZVNKD Celje, 1986.
18. Spomeniškovarstvena izhodišča za prenovo Vojnika, ZVNKD Celje, 1988.
19. Strokovna osnova varstva naravne in kulturne dediščine za PUP severnega območja občine Trbovlje, ZVNKD Celje, 1988.
20. Strokovna osnova varstva naravne in kulturne dediščine za PUP severnega območja občine Žalec, ZVNKD Celje, 1989.
21. Naravna in kulturna dediščina Logarske doline, njeno varovanje in razvoj, ZVNKD Celje, 1989.
22. Evidenca stanja na kulturni dediščini po poplavah 1989 v občini Mozirje v Kamniško-Savinjskem regijskem parku, ZVNKD Celje, 1990.
23. Strokovna osnova varstva naravne in kulturne dediščine za ureditveni načrt naselja Olimje, ZVNKD Celje, 1990.
24. Strokovna osnova varstva naravne in kulturne dediščine za urbanistično zasnovo naselja Rogatec, ZVNKD Celje, 1991.
25. Strokovna osnova varstva naravne in kulturne dediščine za prenovo naselja Mozirje, ZVNKD Celje, 1991.
26. Strokovna osnova varstva naravne in kulturne dediščine za prenovo naselja Luče, ZVNKD Celje, 1991.
27. Strokovna osnova varstva naravne in kulturne dediščine za urbanistično zasnovo naselja Podčetrtek, ZVNKD Celje, 1992.
28. Smernice k lokacijski dokumentaciji za nadomestne gradnje na domačjah Govc in Roban v krajinskem parku Robanov kot, ZVNKD, Celje, 1991.
29. Strokovne osnove za razglasitev kulturnih in zgodovinskih spomenikov v občini Šentjur pri Celju, ZVNKD Celje, (evidentiranje naselbinske in etnološke dediščine v letih 1992/93) 1994.
30. Strokovna osnova varstva naravne in kulturne dediščine za prenovo naselja Ljubno, ZVNKD Celje, 1993.
31. Predlog za razglasitev naselbinskih in etnoloških spomenikov na severnem območju občine Šmarje pri Jelšah, ZVNKD Celje, (evidentiranje v letu 1993) 1994.
32. Strokovna osnova varstva naravne in kulturne dediščine za prenovo naselja Podsreda, ZVNKD Celje, 1994.

zap.št.	Leto	VRSTA NALOGE	I			III			III			IV a			IV b			IV c			V			VI			VII			VIII			STROK. SKUPINA
			1	2	3	pE	T(M)	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3	1	2	3		
1	1979	evidenca (prost.plan)			X	X		X	X	X										X	X	X	X	X	X							A U AR	
2	1979	evidenca (prost.plan)			X	X		X	X	X	X									X	X	X	X	X								A U AR	
3	1979	prenova	X			X		X	X	X	X									X				X	X	X			X			A U AR	
4	1980	evidenca (prost.plan)			X	X			X	X	X									X	X	X	X	X	X				X			A U AR	
5	1980	evidenca (urb. načrt)	X			X		X	X	X	X									X	X	X	X				X					A	
6	1981	evidenca (urb. načrt)	X			X		X	X	X	X									X	X	X	X	X	X							A	
7	1981	evidenca (prost.plan)			X	X			X	X	X									X	X	X	X	X	X		X					AEU	
8	1982	evidenca (urban. red)		X		X		X	X	X	X									X	X	X	X	X	X		O					A	
9	1984	evidenca (urb. načrt)		X		X			X	X	X									X	X	X	X	X			X					AEUBK	
10	1984	evidenca (zaz. načrt)	X			X		X	X	X	X									X	X	X	X	X	X		X					AEUBK	
11	1984	evidenca			X	X		X	X	X	X									X	X	X	X	X	X				X			AEUBKAR	
12	1985	evidenca		X		X		X	X	X	X									X	X	X	X	X								AE	
13	1985	evidenca (zaz. načrt)	X			X			X	X	X									X	X	X	X	X	X				X			AEU	
14	1986	prenova	X			X		X	X	X	X									X	X	X	X		X							AEU	
15	1986	evidenca (pup)			X	X			X		X	X		X		X			X	X	X	X	X	X	X			X				AK	
16	1986	evidenca (razglasitev)	X			X		X	X			X	X		X	O				X	X	X			X							AE	
17	1986	prenova	X			X		X	X	X	O									X				X	X	X	X		X			AEU	
18	1988	prenova	X			X		X	X	X	O									X				X	X	X	X		X			AEU	
19	1988	evidenca (pup)			X			X	X		X	X	O	X	O		X	O		X	X	X	O	O	X	X	X	X		X			AE
20	1989	evidenca (pup)			X	X	O		X		X	X		X		X				X	X	X	O	O	X	X	X			X			AK
21	1989	krajinski park	X					X	X	X		O			O		O		O	X	X			X	X	X	X	X					AEUBGK
22	1990	regijski park			X	X		X	X											X				X	X	X							AK
23	1990	evidenca (urb. načrt)	X					X	X											X				X	X	X	X	X		X			AEUK
24	1991	evidenca (razglasitev)			X	X	X	X	X	X		X	X		X		X			X	X	X	X	X	X	X	O	X		X			AEU
25	1991	urbanistična zasnova	X					X	X	X										X				X	X	X	X	X		X			AK
26	1991	prenova	X			X		X	X	X										X				X	X	X	X	X		X			AEUBK
27	1991	prenova	X			X		X	X	X										X				X	X	X	X	X					AEUBK
28	1992	urbanistična zasnova	X					X	X	X										X				X	X	X			X				AK
29	1992	lokacijska dokumen.			X			X	X	X										X				X	X	X	X		X				A
30	1993	prenova	X			X		X	X	X		X		X	O		X		X	X			X	X	X								AEUBK
31	1994	evidenca			X	X	X	X	X	X		X	X		X	O		X	X	X	X	X	X	X	X	X	X						AEU
32	1994	prenova	X			X		X	X	X										X				X	X	X	X						AEUBGEK

LEGENDA: X DA O DELNO

Tabela 1

Pregled nalog Zavod za varstvo naravnih in kulturne dediščine Celje, za prostorske planske in izvedbene akte (za leta od 1979 do 1994)

LEGENDA K TABELI

Posamična naloga iz Tabele 1: Pregled nalog Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Celje, za prostorske planske in izvedbene akte (za leta 1979–1994), je obravnavana na popisnem listu z naslednjo vsebino:

- I. Območje raziskave
 - 1 območje občine
 - 2 območje okoli 5–10 naselij
 - 3 območje (praviloma) enega naselja

- II. Namen naloge
 - pE prva evidenca
 - T topografija, monografija (nadaljnja raziskava), “nadstandardno”
 - 1 dopolnjevanje (preverjanje) evidence, priprava podatkov za vnos v register
 - 2 priprava podatkov za razglasitev
 - 3 priprava gradiva za vključevanje v prostorske planske in izvedbene akte

- III. Metoda prepoznavanja naselbinske dediščine
 - 1 usmerjena metoda s strani spomeniškega varstva
 - 2 oblikovanje metode prepoznavanja in prostorski spomeniškovarstveni režimi po Mileni Hazler - Papič (MHP)
 - 3 metoda MHP (analiza in ocena s formulo PUA)

- IV. Ocena uporabnosti metode PUA
 - a) ocena raziskave osnovnih delov in posameznih parametrov PUA
 - 1 analiza enega do treh osnovnih delov, ocena ostalih dveh
 - 2 analiza dveh od treh osnovnih delov, ocena ostalega
 - 3 analiza vseh treh osnovnih delov

 - b) ocena stopnje raziskave v povezavi s formulo PUA
 - 1 analiza z metodo percepcije
 - 2 tipološka, morfološka, strukturna analiza
 - 3 celovita (tudi vsebinska, interdisciplinarna) analiza

 - c) ocena uspešnosti uporabe metode PUA
 - 1 delno uspešna
 - 2 uspešna
 - 3 zelo uspešna

- V. Uporaba kriterijev pri izboru naselbinske dediščine
 - 1 strokovni (po merilih domicilnih strok)
 - 2 spomeniškovarstveni kriteriji
 - 3 simbolni – ideološki

- VI. Kulturna dediščina v prostorskih planskih in izvedbenih aktih
 - 1 osnovna evidenca
 - 2 opredelitev prostorskih enot z vplivom v prostoru iz zavarovanje s t.i. prostorski varstvenimi režimi po MHP (kontinuiteta, pogoji , nezazidljivo)
 - 3 strokovna osnova z analizo, usmeritvami, pogoji

- VII. Stopnja strokovne obdelave
 - 1 standardni pristop
 - 2 nov pristop v metodi, vpliv na standarde in metodo dela
 - 3 nadstandardno vsebinsko (nadaljuje se v bazično raziskavo, tipološka in terminološka opredelitev) topografija

- VIII. Publiciranje
 - 1 Poročilo v *Varstvu spomenikov* (avtorica MHP)
 - 2 Članek
 - 3 Članek (avtorica MHP)

- IX. Strokovna skupina (interdisciplinarna)
 - A arhitekt
 - AR arheolog
 - U umetnostni zgodovinar
 - E etnolog
 - K krajinski arhitekt
 - G geograf
 - B biolog
 - GE geolog

ZNAK V TABELI:

- X da
- O delno

PRILOGE

10. PRILOGE

- PRILOGA 1 DEFINICIJE, NEPREMIČNA KULTURNA DEDIŠČINA V PROSTORSKIH PLANIH
- PRILOGA 2 INSTITUCIONALNO VAROVANA KULTURNA DEDIŠČINA (IKD) OD EVIDENTIRANJA NA TERENU DO REGISTRA IN PROSTORSKEGA PLANA.
PRIMER – ZASELEK JAZBINE
- PRILOGA 3 ENOTA DEDIŠČINE, VPLIVNO OBMOČJE DEDIŠČINE, PROSTORSKI VARSTVENI REŽIMI
- PRILOGA 4 IDENTIFIKACIJA NASELBINSKE DEDIŠČINE PO METODI PUA NA PRIMERU NASELIJ V OBČINI LAŠKO, S PREGLEDOM NAD EVIDENTIRANO NASELBINSKO DEDIŠČINO
- PRILOGA 5 IDENTIFIKACIJA POSELITVENE MREŽE PO METODI SNK NA OBMOČJU OBČINE ŠENTJUR PRI CELJU IN DOBJE, S PREGLEDOM NAD EVIDENTIRANO (IKD) NASELBINSKO IN STAVBNO DEDIŠČINO
- PRILOGA 6 STROKOVNA OSNOVA VARSTVA NEPREMIČNE KULTURNE DEDIŠČINE NA PRIMERU TRGA PODSREDA
- PRILOGA 7 TEORETIČNO-APLIKATIVNI PRIMER OBRAVNAVE RESORNE VSEBINE INSTITUCIONALNO VAROVANE KULTURNE DEDIŠČINE NA OBMOČJU DELA NASELITVENEGA SREDIŠČA LJUBLJANE – OBMOČJA KOLODVORSKE ULICE

PRILOGA 1 DEFINICIJE, NEPREMIČNA KULTURNA DEDIŠČINA V PROSTORSKIH PLANIH

- Slika 93 Pojem dediščina, vrste in varstvene skupine nepremične kulturne dediščine, zasnova varstva kulturne dediščine v prostorskih planskih aktih (Zakon o varstvu kulturne dediščine, ZVNKD, *Uradni list RS*, št. 7/99 in Dolgoročni plan Republike Slovenije, *Uradni list SRS*, št. 1/86, 11/96)
- Slika 94 Enota dediščine, tip enote dediščine po šifrantu za register. Definicija stavbe, stavbne dediščine, naselja (Pravilnik o vodenju zbirnega registra naravne in kulturne dediščine, *Uradni list RS*, št. 26/95; Navodila za izpolnjevanje obrazca za vpis v register naravne in kulturne dediščine)
- Slika 95 Zasnova varstva kulturne dediščine v Dolgoročnem planu Republike Slovenije (Spremembe in dopolnitve prostorskih sestavin dolgoročnega in srednjeročnega družbenega plana Republike Slovenije, OdPSDP, *Uradni list RS*, št. 11/99)
- Slika 96 Zasnova varstva kulturne dediščine v dolgoročnem planu občine Dolenjske Toplice, dopolnitev v letu 2000

pojmem dediščina (po ZVKD)	1. člen ZVKD
nepremičnina	premična
nepremičnine in njihovi posamezni deli skupine nepremičnin	premičnine
območja	zbirke premičnin
kulturna dediščina	2. člen ZVKD
arheološka najdišča	
naselbinska območja	
oblikovana narava	
kulturna krajina	
stavbe	
deli stavb	
skupine stavb	
opredelitev ** in vrste kulturnih spomenikov	5. člen ZVKD
** dediščina, ki ima elemente s katerimi je dokazana kontinuiteta ali posamezna stopnja kulturnega in civiliziranega razvoja ali ki predstavlja kakovostni dosežek ustvarjalnosti	
kulturni spomenik državnega pomena	
kulturni spomenik lokalnega pomena	
varstvene skupine kulturnih spomenikov	6. člen ZVKD
stavbe	
deli naselij	
naselja	
območja	
kulturni spomeniki po svojih lastnostih	6. člen ZVKD
arheološki	
zgodovinski	
umetnostnozgodovinski	
umetnostni	
arhitekturni	
naselbinski	
etnološki	
tehniški	
spomeniki oblikovane narave	
kulturna krajina	
ZAKON o varstvu kulturne dediščine (ZVKD, Uradni list RS, št 7/99)	

zasnova varstva kulturne dediščine v Dolgoročnem planu Republike Slovenije; t.i. Planska terminologija*	
pomembnejše enote kulturne dediščine	obvezno izhodišče DPRS
pomembnejša območja kulturne dediščine	obvezno izhodišče DRPS
druga kulturna dediščina, registrirana po predpisih o kulturni dediščini	obvezna sestavina prostorskih planskih in izvedbenih aktov
* DOLGOROČNI PLAN RS, (DPRS, Uradni list SRS, št. 1/86, 41/87, 12/89 ter Uradni list RS, št. 36/90, 27/95, 72/95 in 11/99)	

Slika 93

Pojem dediščina, vrste in varstvene skupine nepremične kulturne dediščine, zasnova varstva kulturne dediščine v prostorskih planskih aktih (Zakon o varstvu kulturne dediščine, ZVNKD, Uradni list RS, št. 7/99 in Dolgoročni plan Republike Slovenije, Uradni list SRS, št. 1/86, 11/96)

enota dediščine	2. člen Pravilnika
del fizičnega objekta	
celoten objekt	
več objektov	
območje v naravi	
PRAVILNIK o vodenju zbirnega registra naravne in kulturne dediščine (Uradni list RS, št. 26/95)	

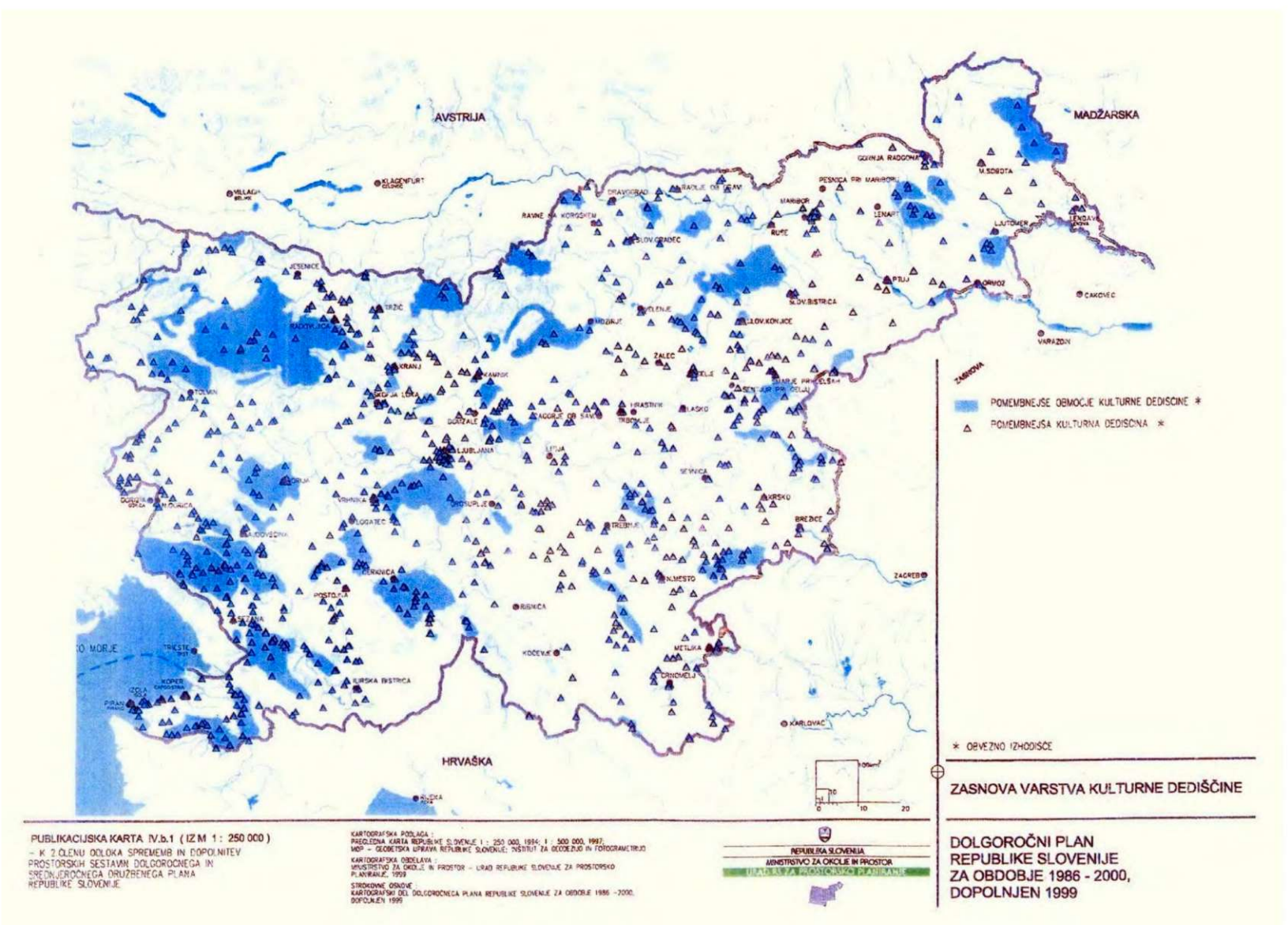
tip enote dediščine po šifrantu za register	
arheološka dediščina	
profana stavbna dediščina	
skalarna stavbna dediščina	
mešana stavbna dediščina (profana in skalarna)	
memorialna dediščina	
vrtnoarhitekturna dediščina	
naravna znamenitost	
habitat	
naravna krajina	
kulturna krajina	
zgodovinska krajina	
ostalo	
NAVODILA za izpolnjevanje obrazca za vpis v registre naravne in kulturne dediščine	

stavbna dediščina***	
stavbe in konstrukcije	
skupine stavb	
območja	
KONVENCIJA o varstvu stavbne dediščine Evrope (Uradni list SFRJ 36/91) *** obsežnejša obrazložitev v tekstu	

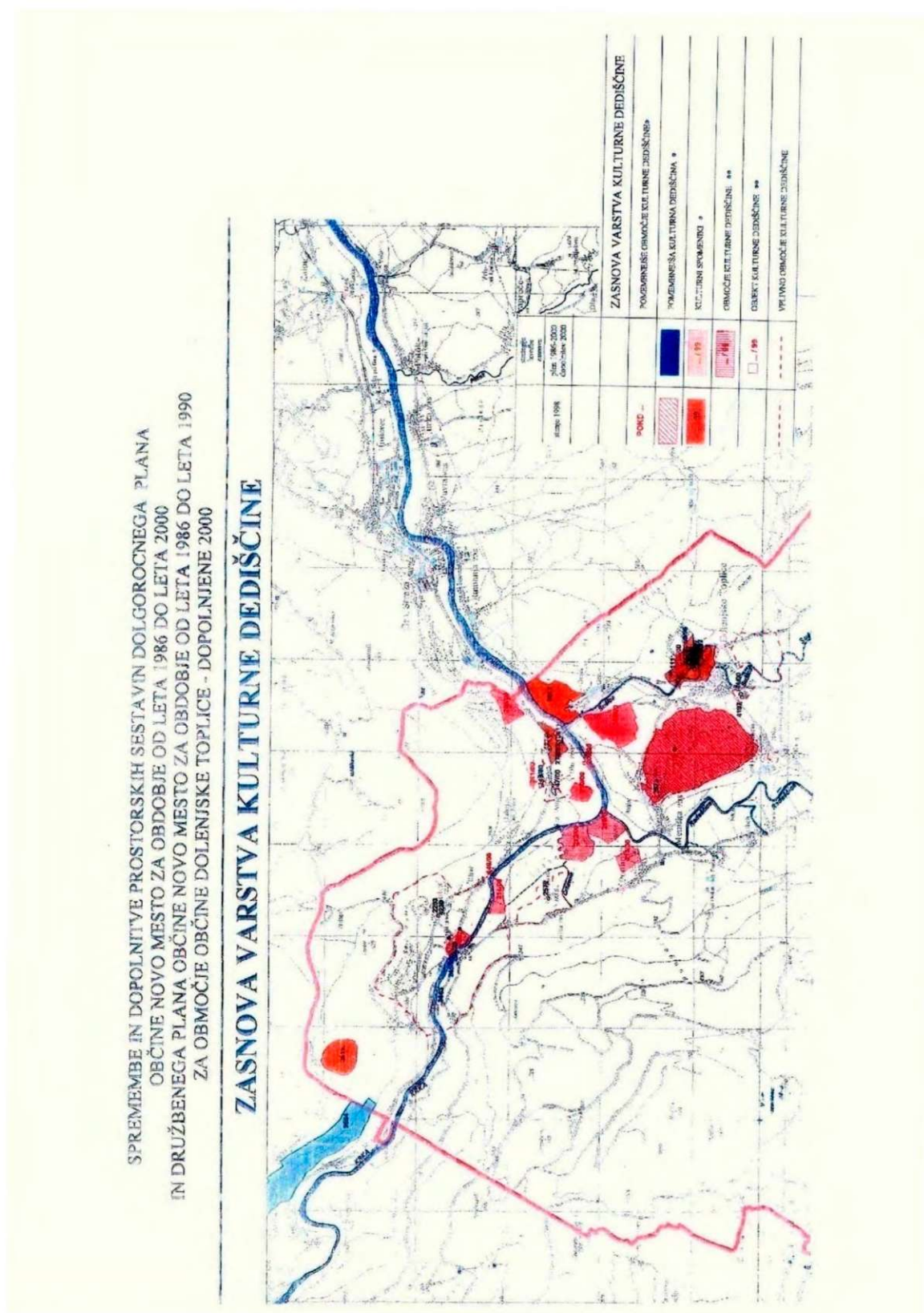
definicija stavbe*	58. člen ZENDMPE
* stavba je zgradba, v katero lahko človek vstopi in je namenjena njegovemu stalnemu ali začasnemu prebivanju, opravljanju poslovne ali druge dejavnosti ali zaščiti ter je ni mogoče prestaviti brez škode za njeno substanco	
ZAKON o evidentiranju nepremičnin, državne meje in prostorskih enot (ZENDMPE, Uradni list RS ...)	

definicija naselja*	72. člen ZENDMPE
* naselje je osnovna prostorska enota in je kot tako evidentirano v registru prostorskih enot	
ZAKON o evidentiranju nepremičnin, državne meje in prostorskih enot (ZENDMPE, Uradni list RS ...)	

Slika 94 Enota dediščine, tip enote dediščine po šifrantu za register. Definicija stavbe, stavbne dediščine, naselja (Pravilnik o vodenju zbirnega registra naravne in kulturne dediščine, Uradni list RS, št. 26/95; Navodila za izpolnjevanje obrazca za vpis v register naravne in kulturne dediščine)

Slika 95
 Zasnova varstva kulturne dediščine v Dolgoročnem planu Republike Slovenije
 (Spremembe in dopolnitve prostorskih sestavin dolgoročnega in srednjeročnega
 družbenega plana Republike Slovenije, OdPSPDP, *Uradni list RS*, št. 11/99)

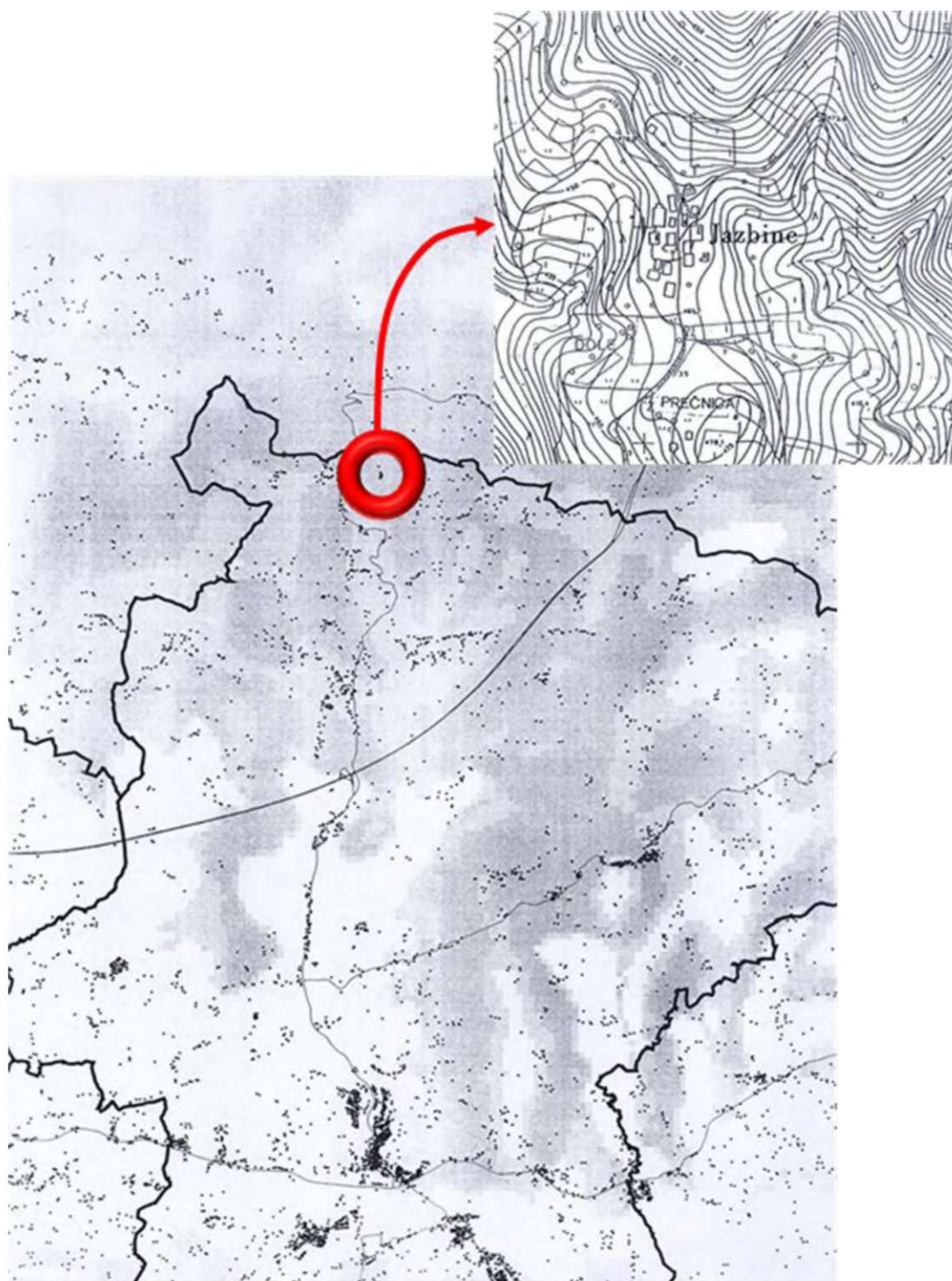

Slika 96

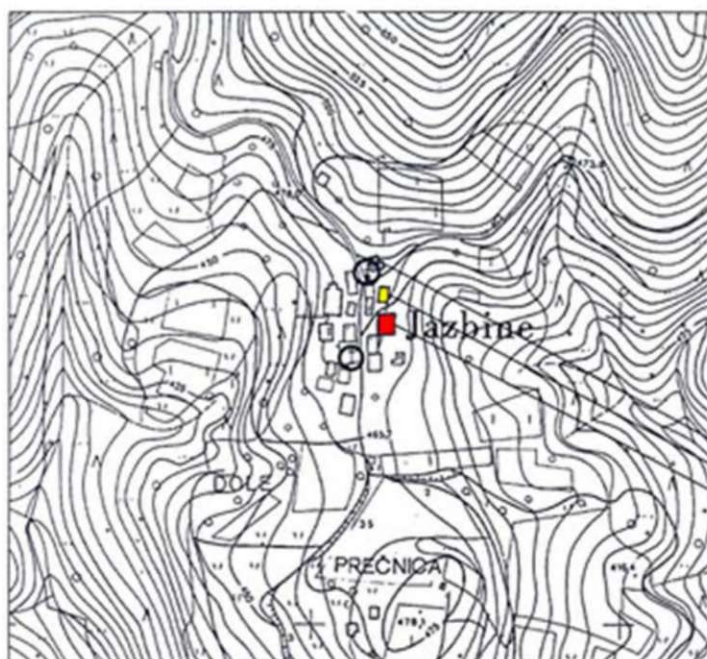
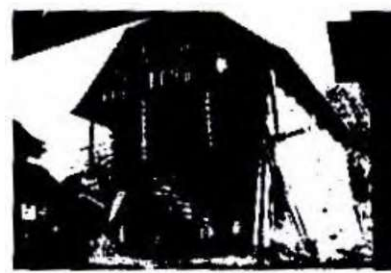
Zasnovna varstva kulturne dediščine v dolgoročnem planu občine Dolenjske Toplice, dopolnitev v letu 2000

PRILOGA 2 INSTITUCIONALNO VAROVANA KULTURNA DEDIŠČINA (IKD): OD EVIDENTIRANJA NA TERENU DO REGISTRA IN PROSTORSKEGA PLANA - PRIMER – ZASELEK JAZBINE

- Slika 97 Zaselek Jazbine na karti z grafičnim prikazom elementov poselitvenega sistema na osnovi podatkov iz obstoječih podatkovnih zbirk (Geodetska uprava RS, Register prostorskih enot in na karti TTN v merilu 1: 5000)
- Slika 98 Inventarizacija naselbinske dediščine (terenski zapiski in skice, fotografije) - temeljno raziskovalno delo
- Slika 99 Evidenca objektov kulturne dediščine s prikazom na karti TTN 1: 5000. Fotografije: Jazbine, leto 1992, fototeka ZVNKD Celje
- Slika 100 Primerjava evidenc IKD in poselitve (virji navedeni v tekstu)
- Slika 101 Enote kulturne dediščine na območju naselja Jazbine. Izpis iz zbirnega registra dediščine (Ministrstvo za kulturo, Uprava RS za kulturno dediščino)
- Slika 102 Naselje Jazbine v prostorskem planu občine Šentjur pri Celju, za obdobje od leta 1996 do leta 2000 (kartografska dokumentacija k planu)
- Slika 103 Strokovna osnova za poselitev za naselje Jazbine (Strokovne podlage sprememb in dopolnitev prostorskih sestavin dolgoročnega in srednjeročnega družbenega plana Občine Šentjur pri Celju za področje usmerjanja poselitve, izdelala Regijska razvojna družba d.o.o. iz Domžal, aprila 2001; točka 4. Usmeritve in merila za razvoj zaselkov in vasi ter urejanja razpršene poselitve)

Slika 97 Zaselek Jazbine na karti z grafičnim prikazom elementov poselitvenega sistema na osnovi podatkov iz obstoječih podatkovnih zbirk (Geodetska uprava RS, Register prostorskih enot in na karti TTN v merilu 1: 5000)

- Kulturna dediščina
- Kulturni spomenik

- E26 klet
- E25 kozolec
- E24 gospodarsko poslopje

Slika 99 Evidenca objektov kulturne dediščine s prikazom na karti TTN 1: 5000. Fotografije: Jazbine, leto 1992, fototeka ZVNKD Celje

NASELJE JAZBINE

120-034 Naselje Jazbine (s šifro naselja po RPE vezano na šifro občine)		
evidenca resorja za varstvo kulturne dediščine		
enote	evidenca institucionalno varovane kulturne dediščine (I)KD	** VNESENO V REGISTER NKD (t.i. obvezna sestavina državnega prostorskega plana) * POMEMBNEJŠI KULTURNI SPOMENIKI IN OBMOČJA (t.i. obvezno izhodišče) *** EVIDENTIRANA DEDIŠČINA, KI (ŠE) NI V REGISTRU in je zavarovana samo z vključevanjem v prostorske planske sestavine
objekti	5 objektov (gospodarsko poslopje, kozolec, klet ter kapelica in znamenje)	** 1 objekt (kozolec – evid. št. 9066) *** 4 objekti (gospodarsko poslopje, klet, kapelica in znamenje)
območja	naselbinska dediščina	*** naselitveno območje

102-034 Naselje Jazbine (s šifro naselja po RPE vezano na šifro občine)		
evidenca resorja za poselitev		
enote	evidenca poselitve	* celotno področje usmerjenja poselitve je obvezno izhodišče državnega prostorskega plana (*) naselitvena središča, ki dosegajo določeno stopnjo v hierarhiji naselij sodijo v obvezna izhodišča državnega prostorskega plana
objekti		
območja		

Slika 100 Primerjava evidenc IKD in poselitve

Republika Slovenija, Ministrstvo za kulturo
Uprava Republike Slovenije za kulturno dediščino
Plečnikov trg 2, Ljubljana

Zbirni register dediščine

obr.ZRD.1

Datum: 13.12.2001

OPIS ENOTE KULTURNE IN NARAVNE DEDIŠČINE

1. IDENTIFIKACIJA ENOTE KND

Evidenčna številka enote:

Ime enote:

Sinonimi imena enote:

Trsačev kozolec

2. OPIS ENOTE KND

Šifra vrste dediščine: / 1/ **nepremična kulturna dediščina**

Šifra tipa enote: / 2/ **profana stavbna dediščina**

Šifra obsega enote: / 3/ **objekt**

Tipološka gesla enote:

kozolec, toplar

Tekstualni opis enote:

Dvojni kozolec - toplar je nastal leta 1841. Ima tri pare oken, podporne ročice v obliki črke S. Streha je somerno dvokapna s čopoma, krita z opečnim zareznikom. Pomemben je po svoji zasnovi in detajlih.

3. LOKACIJA ENOTE KND

Šifra naselja: / 4676/ **JAZBINE**

G-K koordinata centroida enot

Y: **5531059** X: **5128518** Z: **471**

Razdalja do naselja: 78 m

Ocena površine zemljišča: **0,01** ha

Šifra TTN5: / 2056/ **Šentjur pri Celju 4**

Šifra TK25: / 136/ **Slovenske Konjice 014-2-4**

Tekstualni opis lokacije:

Jazbine 4. Kozolec stoji v okviru domačije srednjega kmeta, v strnjenem delu vasi Jazbine.

4. POVEZAVA Z DRUGIMI ENOTAMI KND

Sklic na predhodno enoto:

5. PRISTOJNOSTI

Strokovna področja:

etnologija

Zavod: / 2/ ZVNKD Celje

6. VARSTVENI STATUS

Vrsta statusa: / 7/ **etnološki spomenik**

Od dne: **06.09.1996** Do dne:

Akt razglasitve:

UL RS 47/96-2884, 57/98-2682

7. OPOMBE

Vpis dne: **09.01.1998** Št. sklepa: **00-97-ZRD-03- 719**

Razlog: / 3/ **strok. osnove za razglasitev**

Zadnja sprememba dne: **17.04.1999** Št. sklepa: **00-99-ZRD-03/r- 1**

Razlog: / /

Izpis dne: Št. sklepa:

Razlog: / /

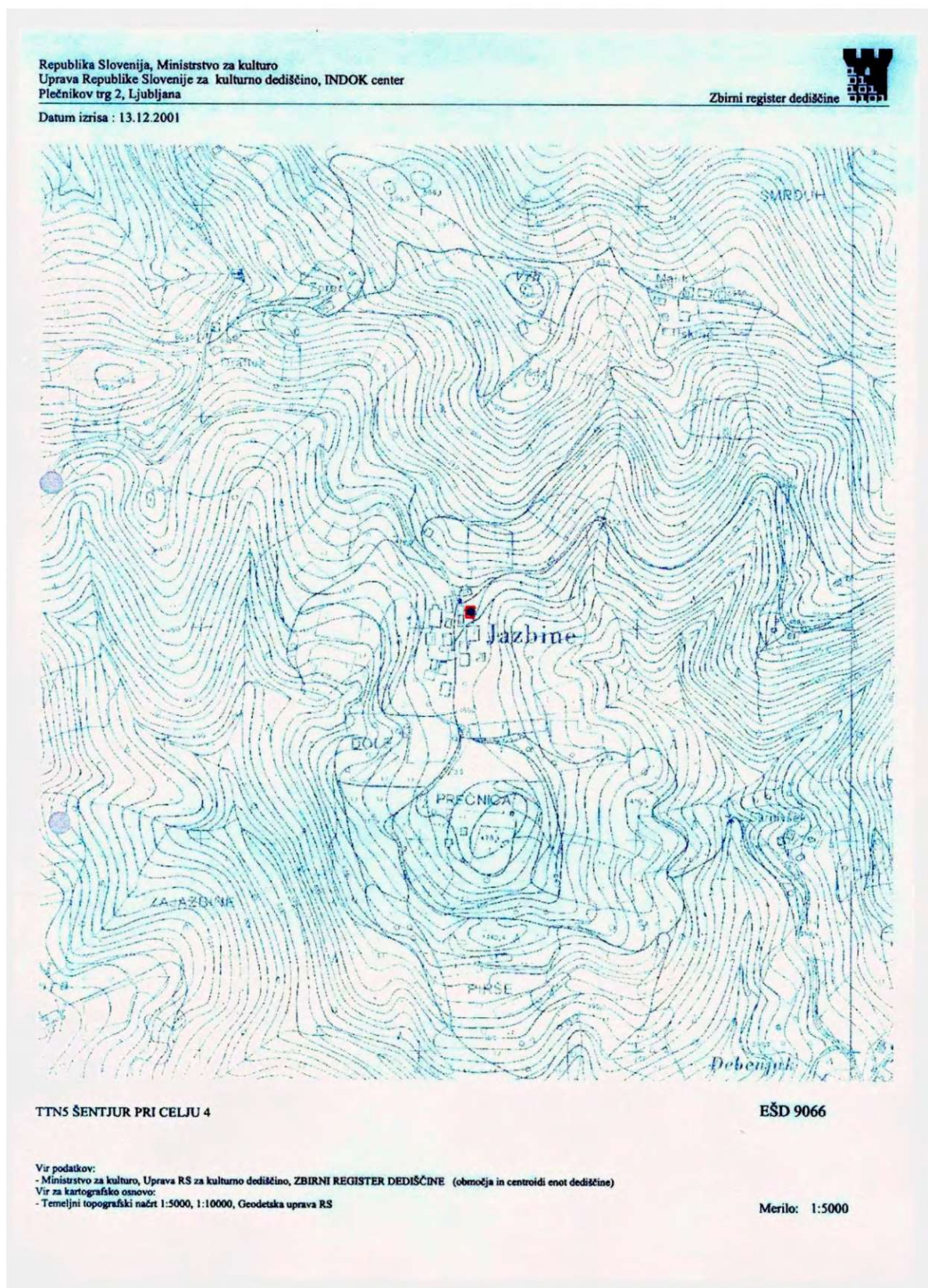
Določitev centroida dne: Št. sklepa:

Razlog: / /

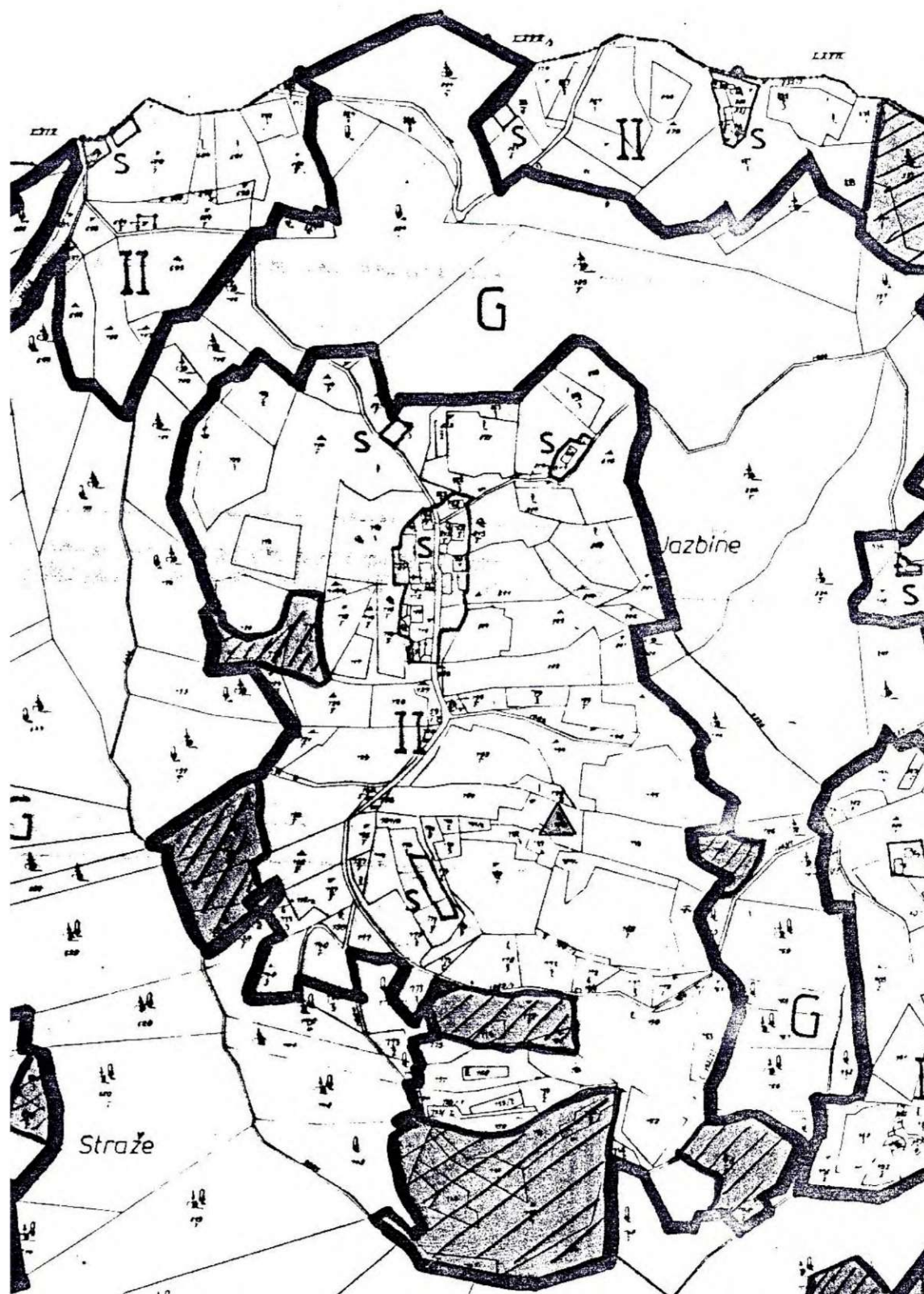
Natančnost centroida: / **2/ 1 m - 3 m**

Dodatne opombe:

Zaznamki:

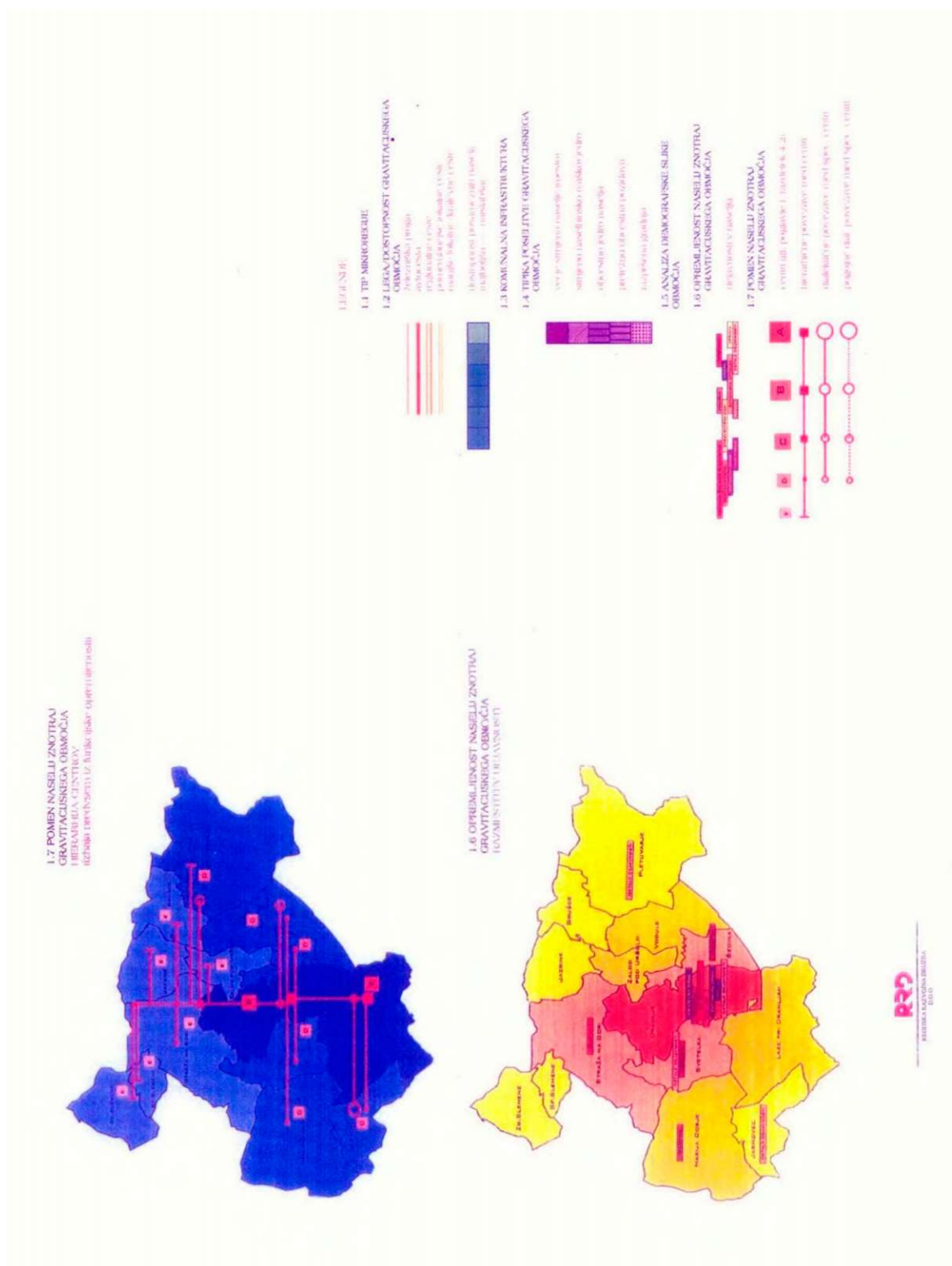

Slika 101 Enote kulturne dediščine na območju naselja Jazbine. Izpis iz zbirnega registra dediščine (Ministrstvo za kulturo, Uprava RS za kulturno dediščino)

Slika 102

Naselje Jazbine v prostorskem planu občine Šentjur pri Celju, za obdobje od leta 1996 do leta 2000

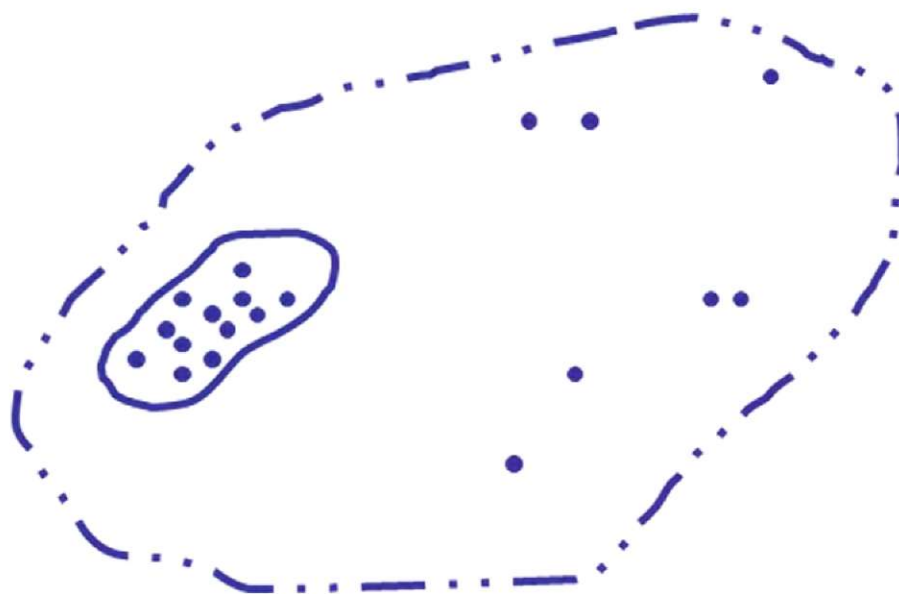

Slika 103

Strokovna osnova za poselitev za naselje Jazbine (Strokovne podlage sprememb in dopolnitev prostorskih sestavin dolgoročnega in srednjeročnega družbenega plana Občine Šentjur pri Celju za področje usmerjanja poselitve, izdelala Regijska razvojna družba d.o.o. iz Domžal, aprila 2001; točka 4. Usmeritve in merila za razvoj zaselkov in vasi ter urejanja razpršene poselitve)

**PRILOGA 3: ENOTA DEDIŠČINE, VPLIVNO OBMOČJE DEDIŠČINE,
PROSTORSKI VARSTVENI REŽIMI**

- Slika 104 Enote IKD
- Slika 105 Vplivno območje enot IKD
- Slika 106 Prostorski (spomeniško) varstveni "kontinuiteta, pogoji, nezazidljivo"
(Hazler - Papič 1986)
- Slika 107 Prostorski varstveni režimi pri naselju Slovenske Konjice
(Spomeniškovarstvena izhodišča za prostorski plan občine Slovenske Konjice, ZSV Celje, 1980)
- Slika 108 Prostorski varstveni režimi pri naselju Rečica ob Savinji
(Spomeniškovarstvena izhodišča za urbanistični načrt naselja Rečica ob Savinji, ZSV Celje, 1981)
- Slika 109 Tipologija morfoloških enot v naselju Trbovlje
(Spomeniškovarstvena izhodišča za prostorski plan občine Trbovlje, ZSV Celje, 1981)
- Slika 110 Spomeniško zaščitena območja v naselju Trbovlje
(Spomeniškovarstvena izhodišča za prostorski plan občine Trbovlje, ZSV Celje, 1981)
- Slika 111 Prostorski varstveni režimi pri naselju Trbovlje *(Spomeniškovarstvena izhodišča za prostorski plan občine Trbovlje, ZSV Celje, 1981)*

LEGENDA:

- enote institucionalno varovane kulturne dediščine (IKD)

- objekt kulturne dediščine
- območje kulturne dediščine (naselbinsko, arheološko)
- · - območje kompleksnega varstva (kulturno krajinsko)

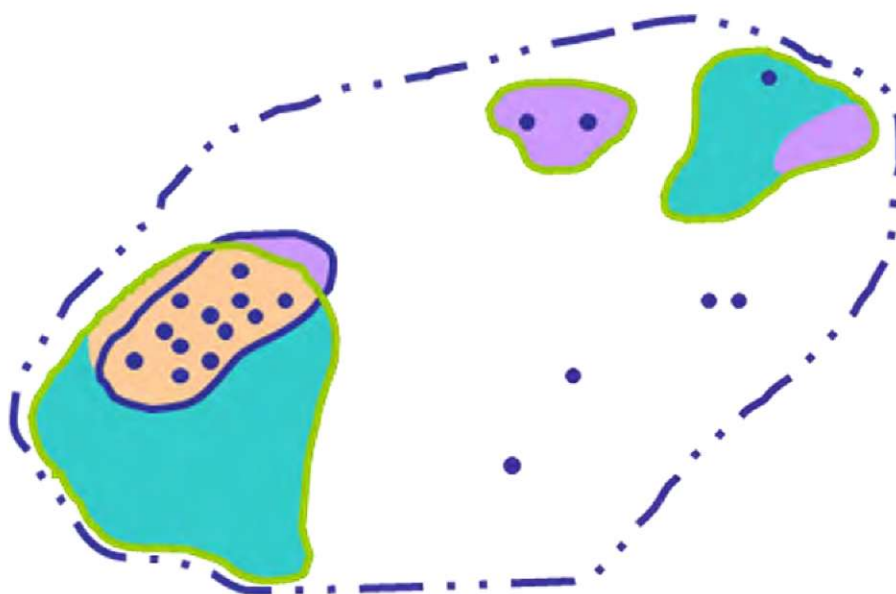

LEGENDA:

- enote institucionalno varovane kulturne dediščine (IKD)

- objekt kulturne dediščine
- območje kulturne dediščine (naselbinsko, arheološko)
- ■ območje kompleksnega varstva (kulturno krajinsko)
- vplivno območje

Slika 105 Vplivno območje enot IKD

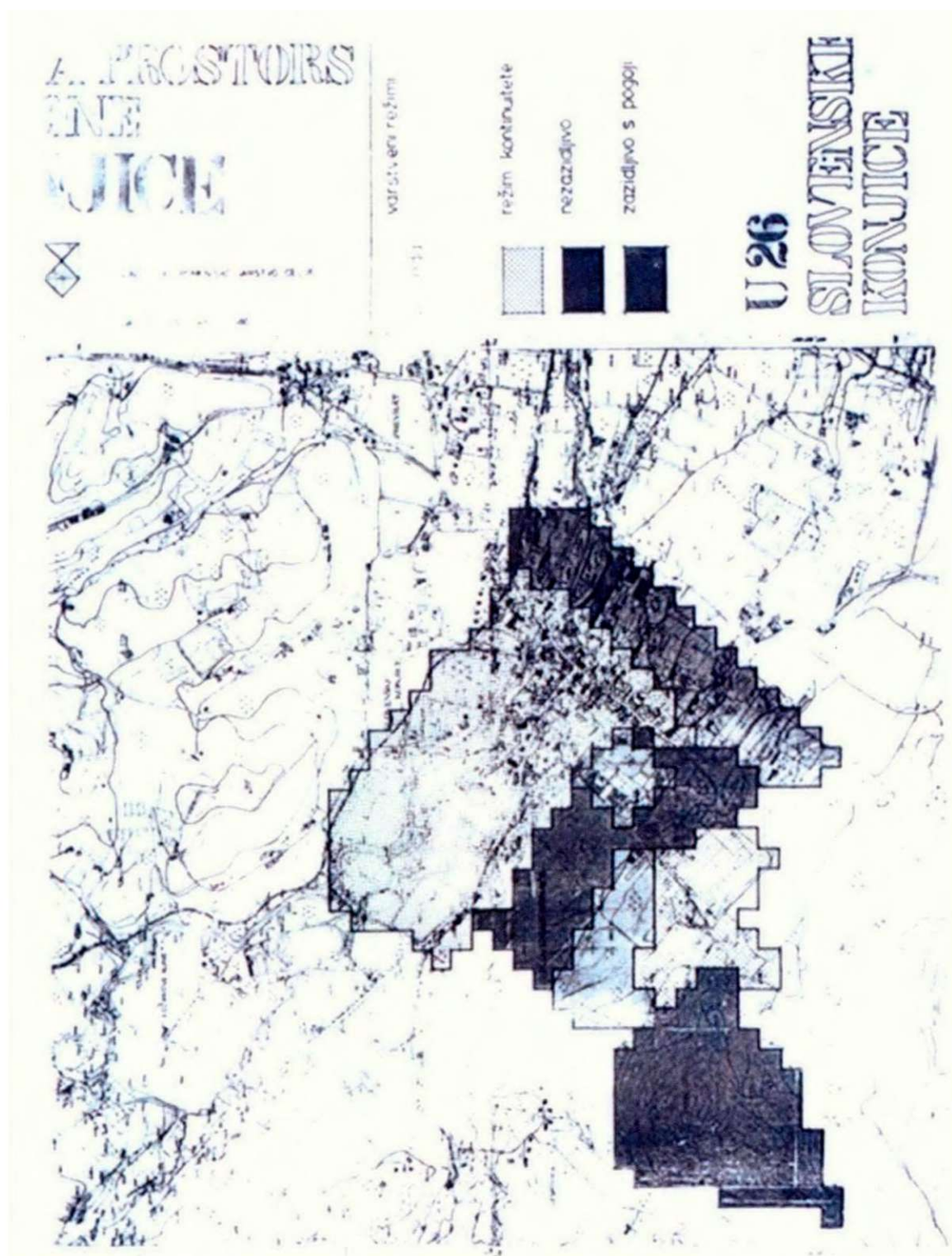
LEGENDA:

- enote institucionalno varovane kulturne dediščine (IKD)

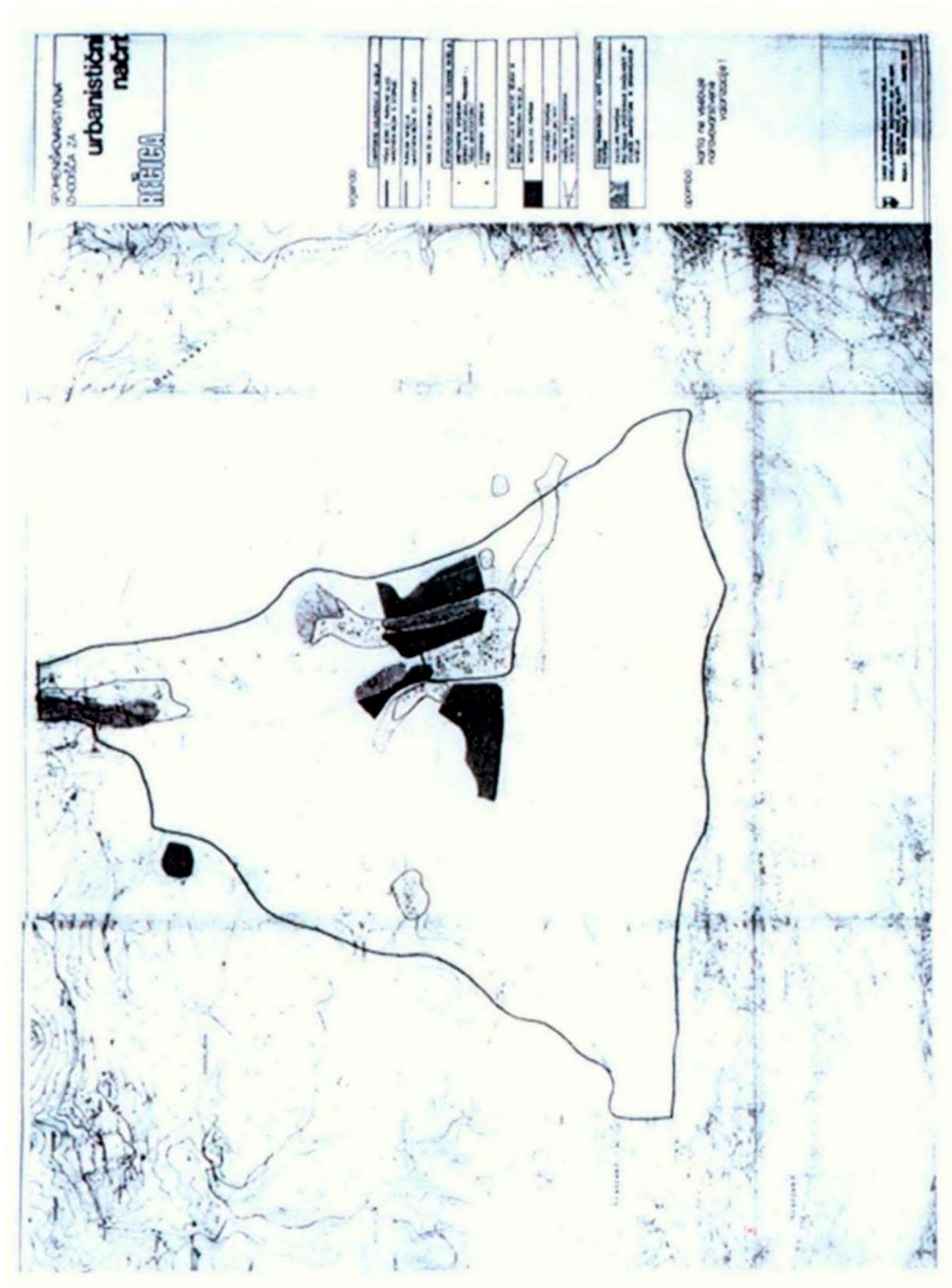
- objekt kulturne dediščine
- območje kulturne dediščine (naselbinsko, arheološko)
- ■ območje kompleksnega varstva (kulturno krajinsko)
- vplivno območje
- varstveni režim »kontinuiteta«
- varstveni režim »pogoji«
- varstveni režim »nezazidljivo«

Slika 106

Prostorski (spomeniško) varstveni "kontinuiteta, pogoji, nezazidljivo" (Hazler - Papič 1986)

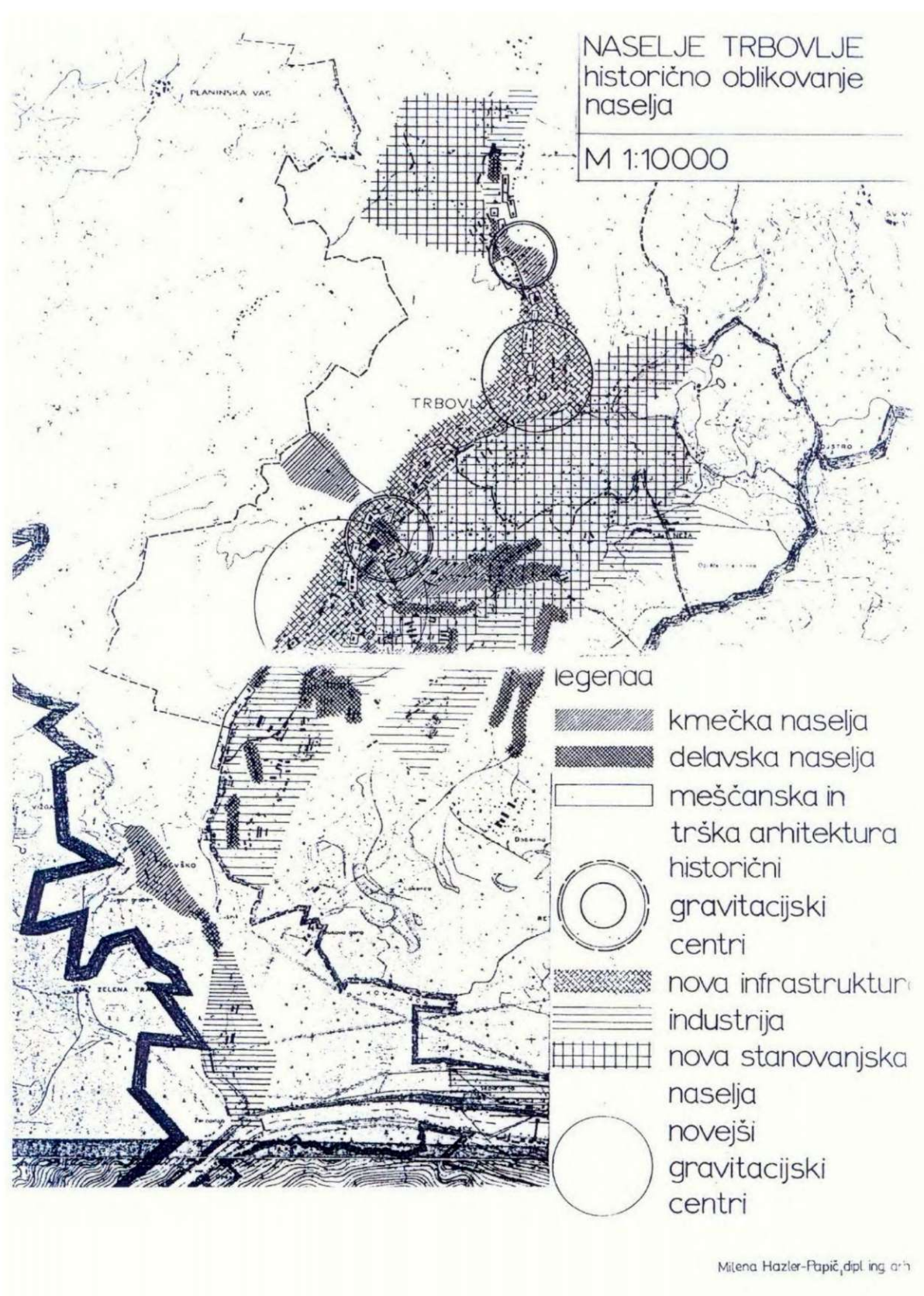

Slika 107 Prostorski varstveni režimi pri naselju Slovenske Konjice (*Spomeniškovarstvena izhodišča za prostorski plan občine Slovenske Konjice, ZSV Celje, 1980*)

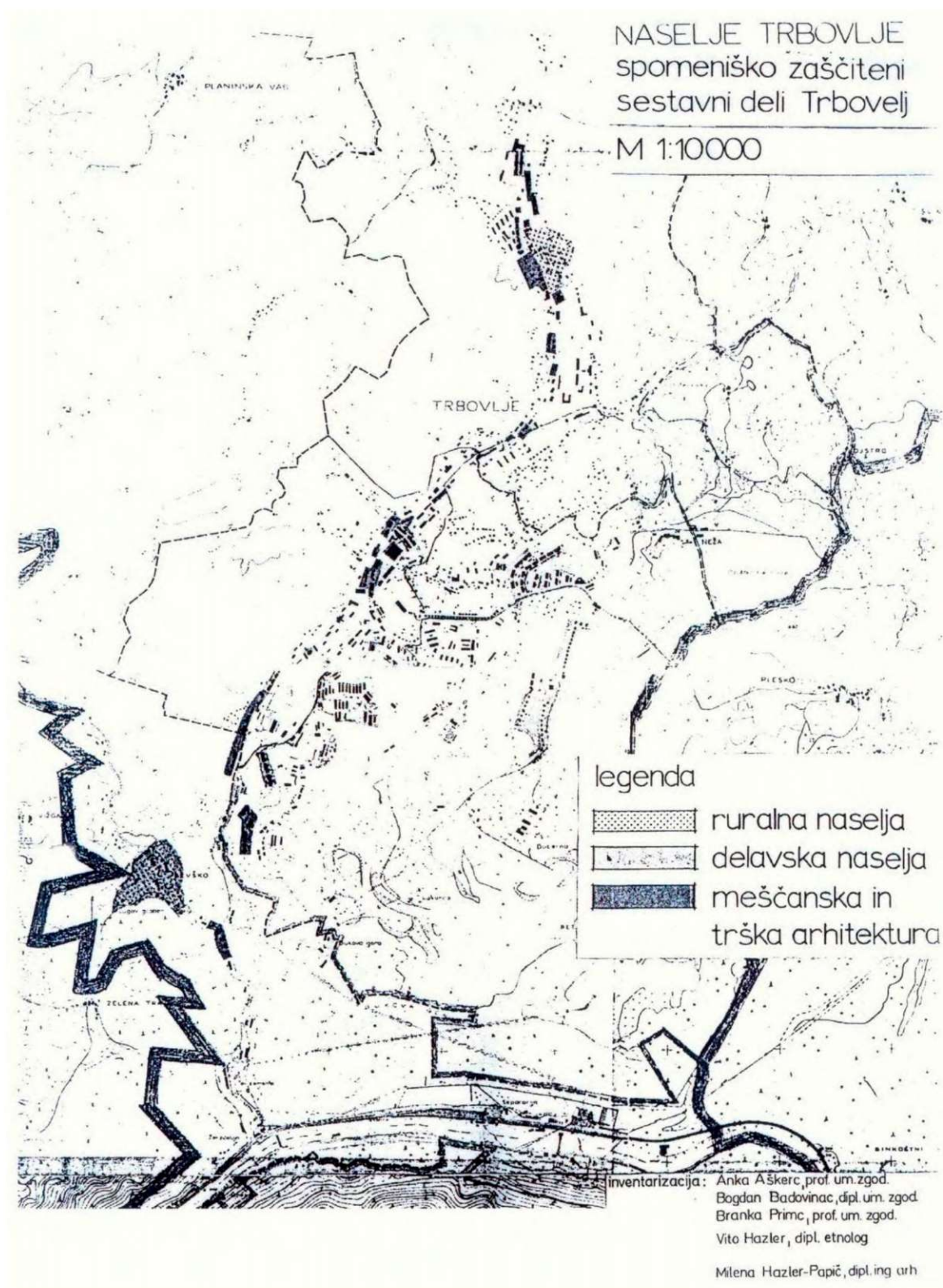
Slika 108

Prostorski varstveni režimi pri naselju Rečica ob Savinji (*Spomeniškovarstvena izhodišča za urbanistični načrt naselja Rečica ob Savinji, ZSV Celje, 1981*)

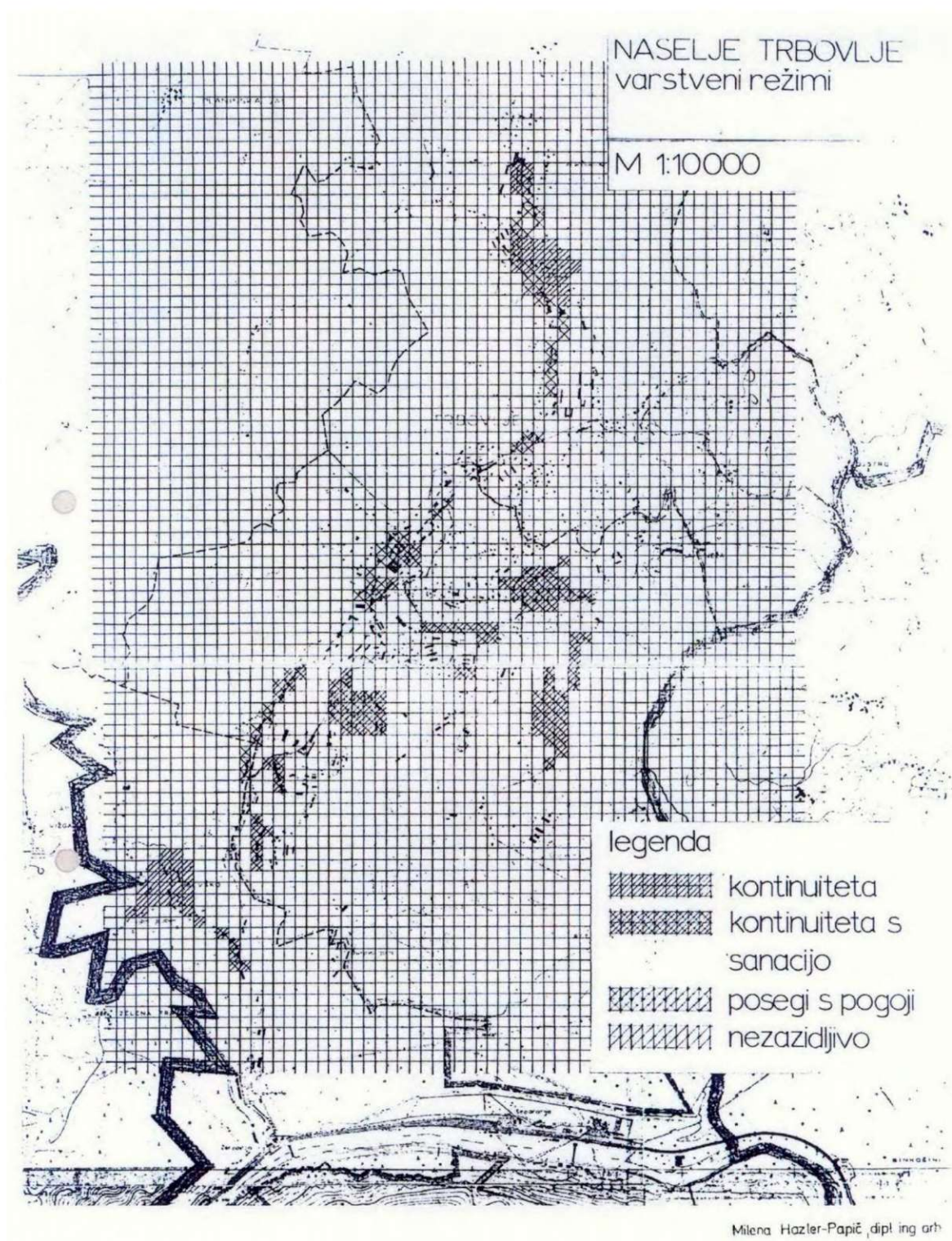
Slika 109

Tipologija morfoloških enot v naselju Trbovlje
(Spomeniškovarstvena izhodišča za prostorski plan občine Trbovlje, ZSV Celje, 1981)

Slika 110

Spomeniško zaščiteni območja v naselju Trbovlje
(Spomeniškovarstvena izhodišča za prostorski plan občine Trbovlje, ZSV Celje, 1981)

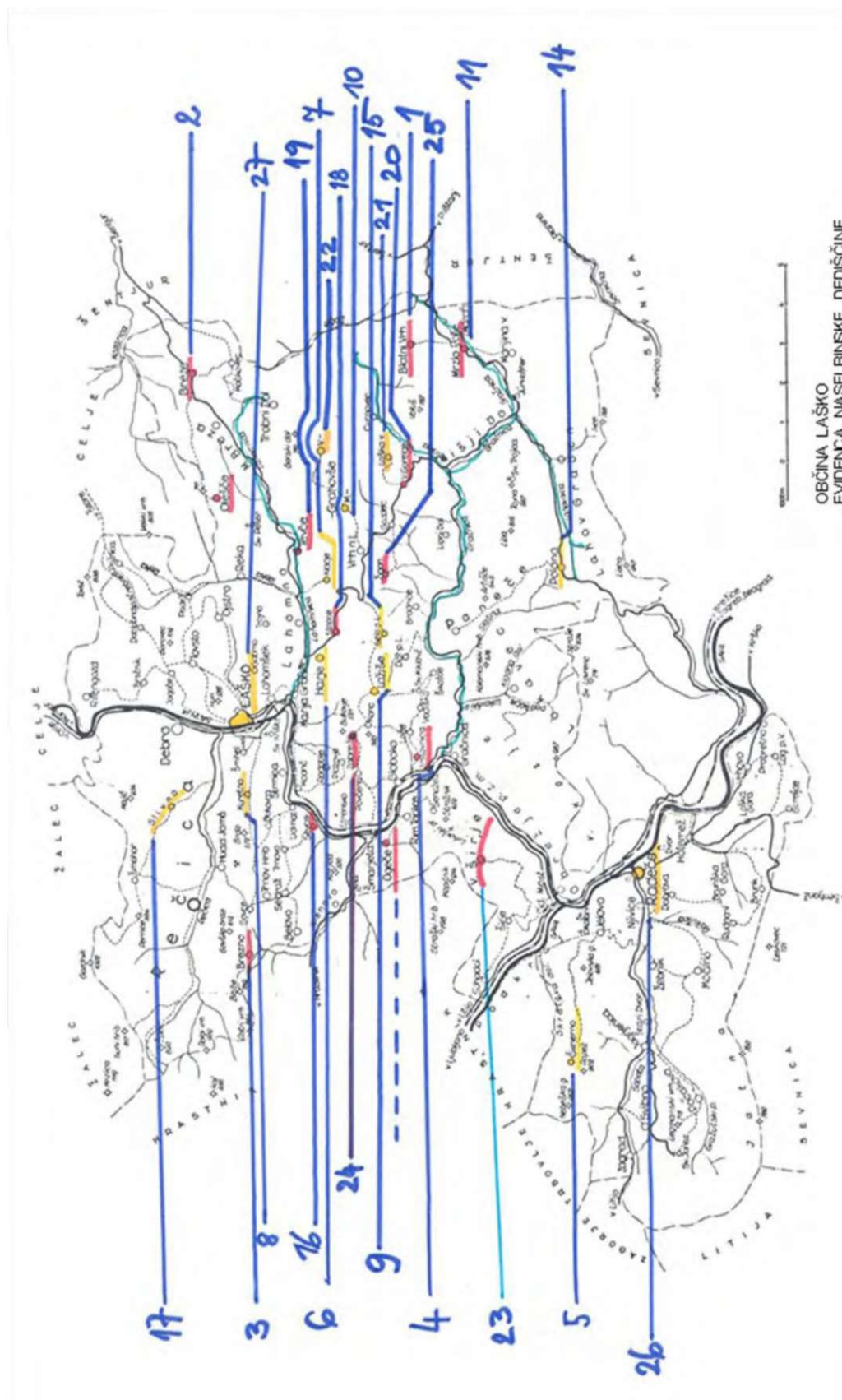

Slika 111

Prostorski varstveni režimi pri naselju Trbovlje
(Spomeniškovarstvena izhodišča za prostorski plan občine Trbovlje, ZSV Celje, 1981)

PRILOGA 4 IDENTIFIKACIJA NASELBINSKE DEDIŠČINE PO METODI PUA NA PRIMERU NASELIJ V OBČINI LAŠKO, S PREGLEDOM NAD EVIDENTIRANO NASELBINSKO DEDIŠČINO

- Slika 112 Karta občine Laško z evidentirano naselbinsko dediščino
(*Strokovne osnove varstva naravne in kulturne dediščine na območju PUP občine Laško, ZVNKD Celje, 1986*)
- Slika 113 Tabelarni pregled evidentirane naselbinske dediščine na območju občine Laško, s strukturno oceno in indeksom vrednosti po formuli PUA (*Strokovne osnove varstva naravne in kulturne dediščine na območju PUP občine Laško, Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Celje, 1986*)
- Slika 114 Območja kulturne (naselbinske) dediščine v občini Laško
(*Strokovne osnove varstva naravne in kulturne dediščine na območju PUP občine Laško, ZVNKD Celje, 1986*)
- Slika 115 Fotografije naselbinske dediščine v občini Laško (Fototeka ZVNKD Celje)

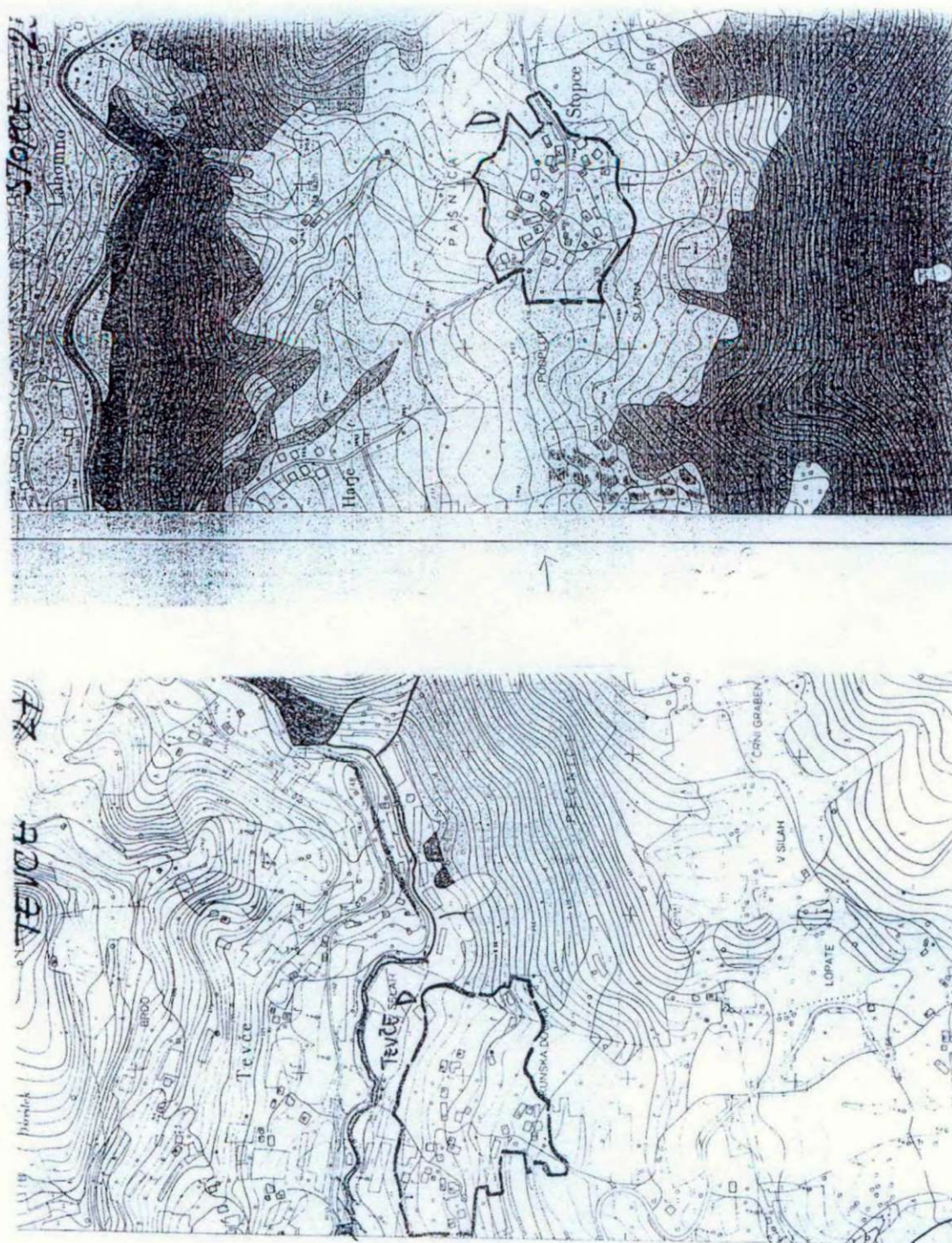
Slika 112 Karta občine Laško z evidentirano naselbinsko dediščino (Strokovne osnove varstva naravne in kulturne dediščine na območju PUP občine Laško, ZVNKD Celje, 1986)

TABELA 1
 SFOMENIŠČVARSTVENA VALORIZACIJA IN MERILA VAROVANJA ZA NASELJA, KI SO PO DFO LAŠKO
 DOLOČENA ZA UREJANJE S PUP-i

Krajinska skupnost	strat. skup.	zaselek	II. Opis naselja			III. Spomeniškovarstvena valorizacija						IV. Merila varovanja			V. Meje varovanega območja
			šifra	lokacija	st. domov st. preb.	vrstina	PROSTOR- SKA	URBANI- SČIČNA	ARHITEK- TURNA	INDEKS VREDNOSTI	Kulturni spomenik	Kulturna dediščina	KONSERV. PROGRAM	PRENOVA	
003	002	Blatni vrh	530	slame	agr.	50	75	?	125	KD					Kozje 23
001	003	(Breze) Konjice	570	planota	agr.	50	75	25	150	KD					Kozje 2
009	004	Zg. Brezno	440	pobočje	agr.	50	75	50	175	KD					Trbovlje 6
008	007	Erstovnica	300	pobočje	agr.	50	75	50	175	KD					Trbovlje 28
002	012	Cimerno	850	sieme-plato	agr.	75	75	225	225	KS					Trbovlje 35
008	018	Globoko pri R. Topl.	212	terasa	-	-	25	25	50	KS					ni dediščina
005	023	Harje	440	bl. poboč.	agr.	50	75	75	200	KS					Trbovlje 19
002	026	Jagnjenica	280	ob potoku	-	-	75	?	0	KS					ni dediščina
011	029	Kladje	390	planota	agr.	50	75	75	200	KS					Trbovlje 20
004	032	Kuretno	440	sieme	agr.	50	75	75	200	KS					Trbovlje 8
005	033	Lahomno	300	pobočje	-	-	75	?	0	KS					ni dediščina
008	038	Laziše	497	pobočje	agr.	50	75	75	200	KS					Trbovlje 19,20
011	046	Male Grahovše	560	pobočje	agr.	50	75	75	200	KS					Kozje 11
003	052	(Mrzlo Polje) Marof	460	planota	agr.	25	75	50	150	KS					Kozje 23
005	057	Olešče	529	pobočje	agr.	50	75	25	150	KD					Kozje 1
010	061	(Počakovo) Zg. Počakovo	560	pobočje	agr.	50	75	50	175	KD					Trbovlje 44
003	063	Polana	550	pobočje	agr.	50	75	75	200	KS					Trbovlje 40
003	063	(Polana) Henina	300	pobočje	agr.	50	75	75	200	KS					Kozje 31
007	069	Radoblje	300	pobočje	-	-	50	-	100	KS					ni dediščina
005	070	Zg. Rečica	350	ob potoku	-	-	25	25	25	KS					ni dediščina
005	070	Raka	380	ob potoku	agr.	-	25	50	75	KS					ni dediščina
011	075	Selo nad Laškim	440	pobočje	agr.	50	75	75	200	KS					Trbovlje, 20,30
008	077	Sevce	220	na terasi	agr.d.	50	75	25	150	KS					Trbovlje 47
007	078	Slivno	500	pobočje, st.	agr.	50	75	75	200	KS					Trbovlje 8
005	080	Stopce	350	planota	agr.	50	75	25	150	KD					Trbovlje 20
008	081	Strensko	212	pobočje	-	-	50	?	0	KD					ni dediščina
005	090	Tevše	320	pobočje	agr.	50	75	75	200	KS					Kozje 11
009	092	Trnovo	340	blago pob.	agr.	50	75	50	175	KD					ni dediščina
004	096	Udmat	320	blago pob.	-	-	25	25	50	KS					ni dediščina
011	097	Velike Gorelce	450	pobočje	agr.	25	50	25	100	KD					Kozje 21
011	036	Laška vas	480	blago pob.	agr.	50	75	25	200	KS					Kozje 22
011	098	Velike Grahovše	450	bl. pobočje	agr.	50	75	75	200	KS					Kozje 12
011	098	(V. Grah.) Loke	450	" "	agr.	75	75	75	225	KS					Kozje 11
013	099	(V. Grah.) Torog	450	" "	agr.	50	75	75	200	KS					Kozje 11
008	103	Veliko Širje	500	terasa	agr.	25	25	75	125	KD					Trbovlje 38
008	103	Zabrež	400	pobočje	agr.	50	75	75	175	KD					Trbovlje 18,19
011	107	Zigon	450	v kotlini	agr.	50	75	75	175	KD					Trbovlje 30

Slika 113

Tabelarni pregled evidentirane naselbinske dediščine na območju občine Laško, s strukturno oceno in indeksom vrednosti po formuli PUA (Strokovne osnove varstva naravne in kulturne dediščine na območju PUP občine Laško, Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Celje, 1986)

Slika 114 Območja kulturne (naselbinske) dediščine v občini Laško
(Strokovne osnove varstva naravne in kulturne dediščine na območju PUP občine Laško, ZVNKD Celje, 1986)

Svibno nad Laškim

Velike Grahovše

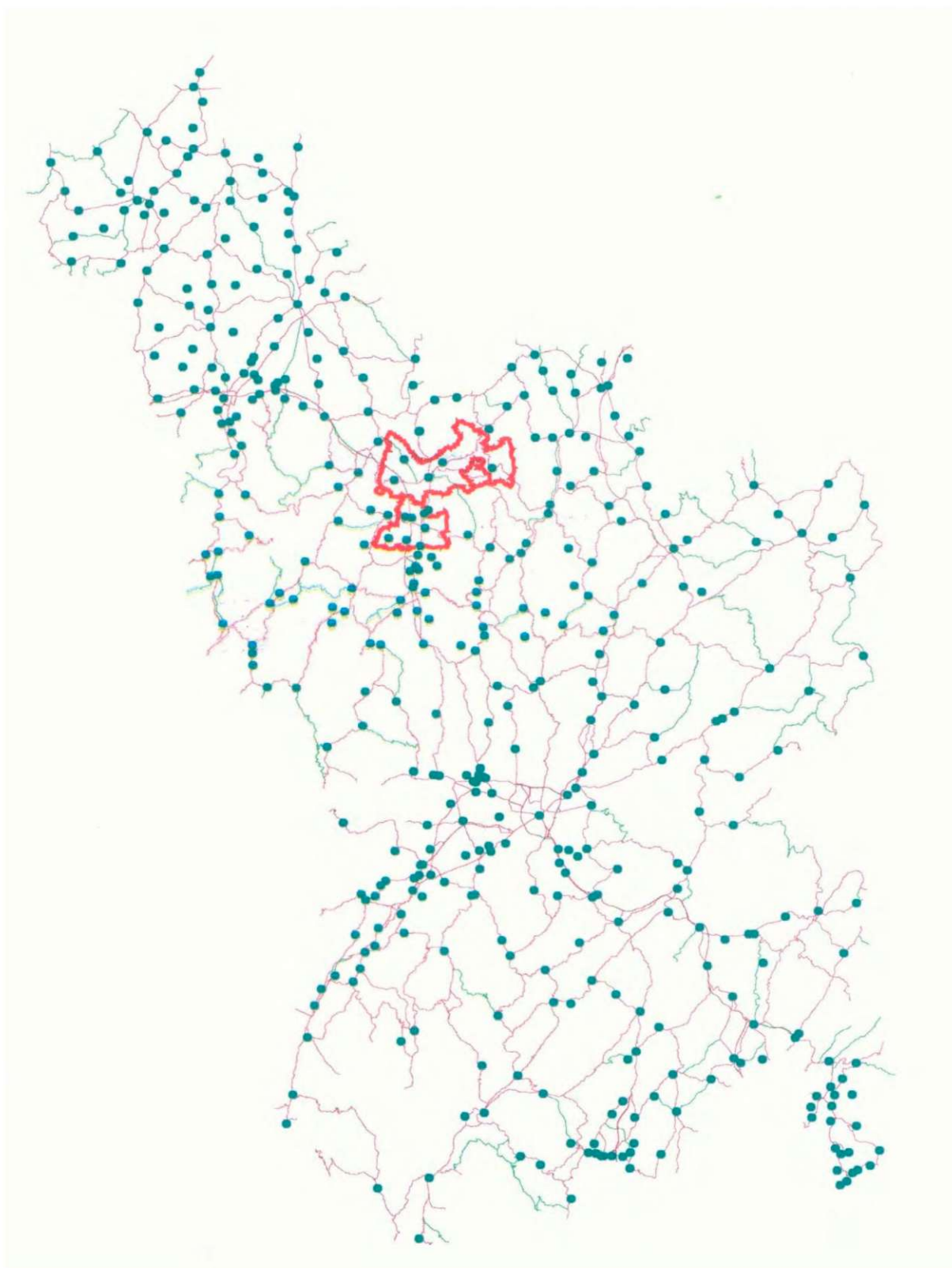

Olešče

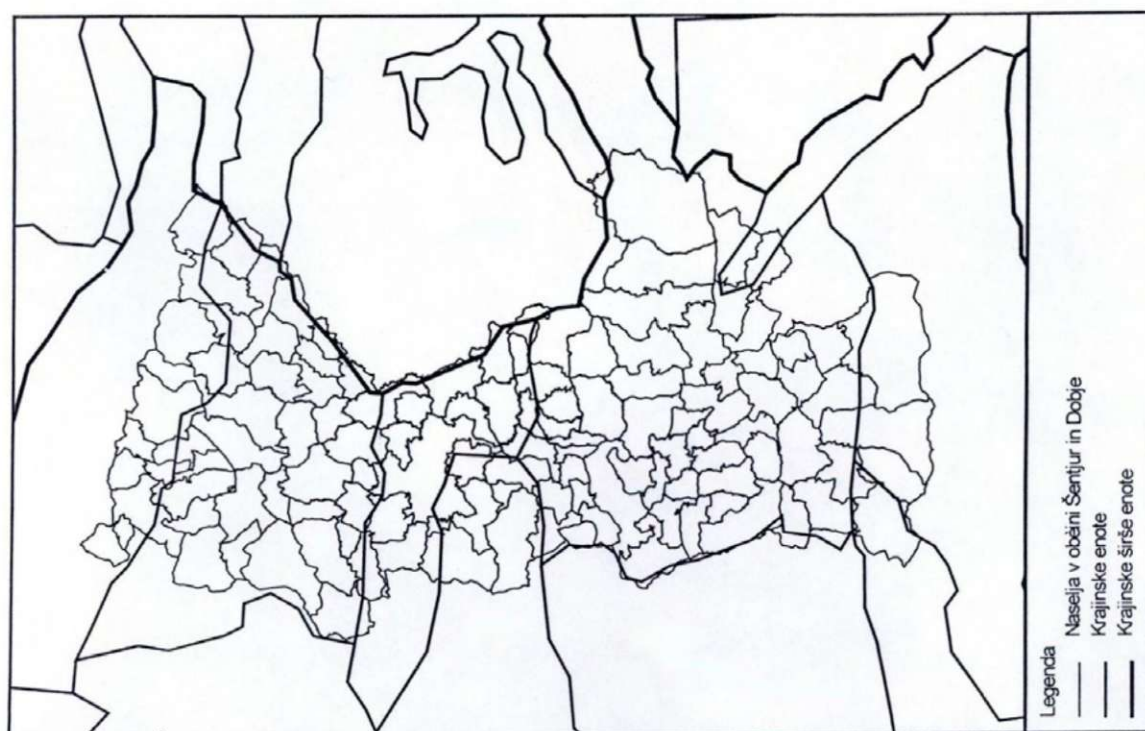
Slika 115 **Fotografije naselbinske dediščine v občini Laško (Fototeka ZVNKD Celje)**

PRILOGA 5: IDENTIFIKACIJA POSELITVENE MREŽE PO METODI SNK PRISTOPA NA OBMOČJU OBČINE ŠENTJUR PRI CELJU IN DOBJE, S PREGLEDOM NAD EVIDENTIRANO NASELBINSKO IN STAVBNO DEDIŠČINO

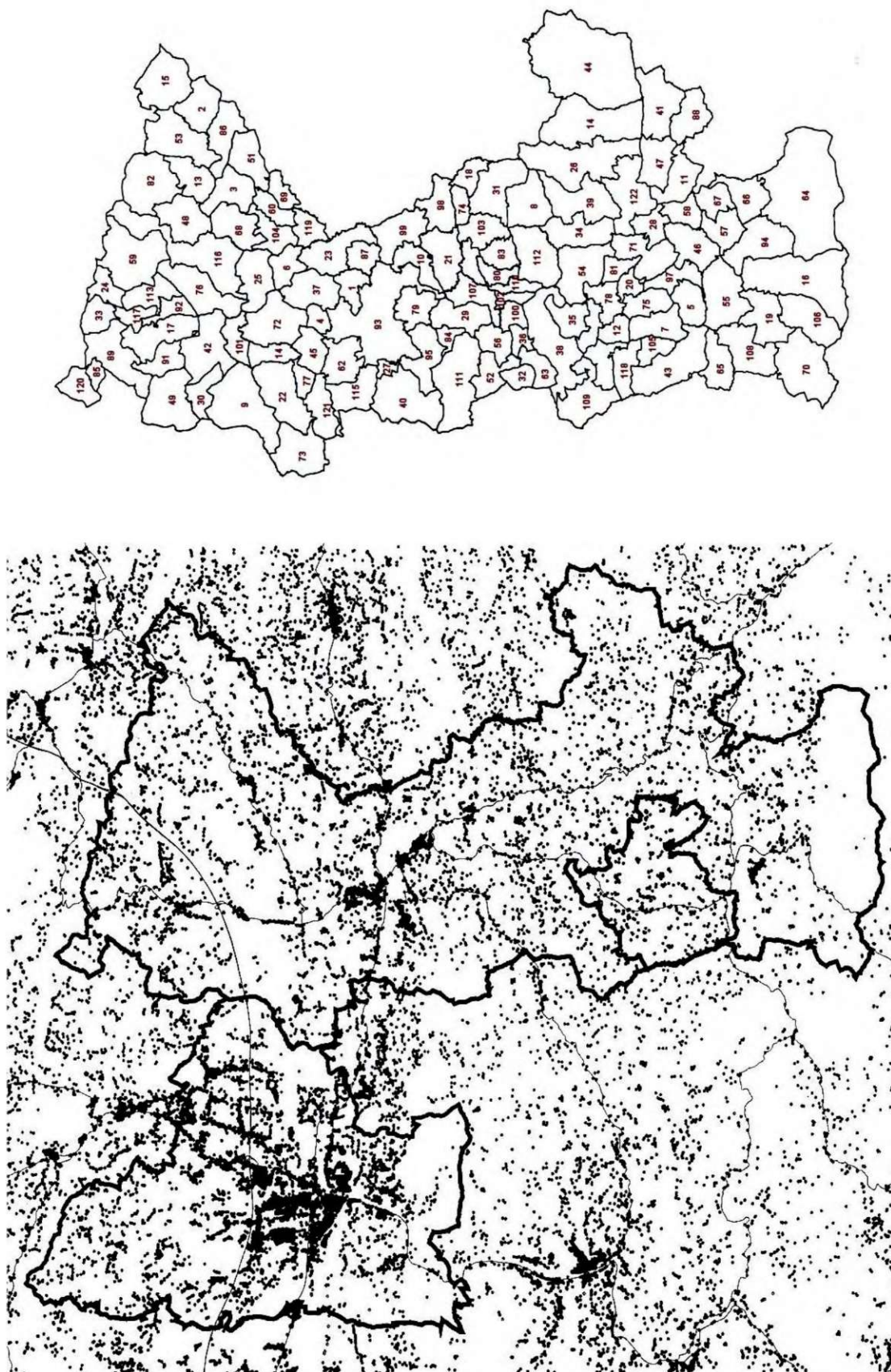
- Slika 116 Lega občine Šentjur pri Celju (in Dobje) na območju RS (Geodetska uprava RS, Register prostorskih enot)
- Slika 117 Krajinske enote (po Marušiču), arhitekturne regije in krajine (po Fistru) na območju občine Šentjur pri Celju (in Dobje)
- Slika 118 Gostota poselitvene na območju občine Šentjur pri Celju, Dobje in Celje z mejami območij naselij po RPE (Geodetska uprava RS, Register prostorskih enot)
- Slika 119 Seznam naselij in pregled strnjenih enot - analiza od zaselka, vasi, trga do mesta. (ZVNKD Celje, M. Hazler-Papič, 1992 – 1993)
- Slika 120 Evidenca naselbinske dediščine na območju občine Šentjur pri Celju – pregledna tabela. (ZVNKD Celje, M. Hazler-Papič, 1992 – 1993)
- Slika 121 Evidenca stavbne dediščine na območju občine Šentjur pri Celju in Dobje – (pregledna tabela – pojavnost stavbnih tipov po naseljih); obdelava podatkov V. Hazlerja, 1992-1993
- Slika 122 Pojavnost stavbnih tipov na območju (preglednica in grafi); obdelava podatkov V. Hazlerja, 1992 – 1993
- Slika 123a Naselje Lokarje, v ozadju sv. Rozalije (zgoraj levo), Dramlje, domačija (v sredini), naselje Jakob pri Šentjurju (spodaj levo), Dramlje, podružna cerkev (zgoraj desno), obpotno znamenje na poti iz Brez proti Jakobu (spodaj desno), foto MHP, marec 2003
- Slika 123b Slivnica pri Celju, pogled na JV (zgoraj), foto MHP, julij 1999. Dobje pri Planini, pogled na naselje s SV (spodaj levo), Laze pri Dramljah, župna cerkev, pogled s S (spodaj desno), fototeka ZVNKD Celje, 1992

Slika 116 Lega občine Šentjur pri Celju (in Dobje) na območju RS (Geodetska uprava RS, Register prostorskih enot)

Slika 117 Krajinske enote (po Marušiču), arhitekturne regije in krajine (po Fistru) na območju občine Šentjur pri Celju (in Dobje)

Slika 118 Gostota poselitvene na območju občine Šentjur pri Celju (Dobje) in Celje z mejami območij naselij po RPE (Geodetska uprava RS, Register prostorskih enot)

Šifra naselja iz RPE	NASELJE Zaselek (z imenom)	GEOGRAFSKI TIP NASELJA (Osnova po Meliku, razdelitev MHP)	Izbor v nadaljnjo raziskavo		
			STRNJENI DELI NASELIJ		
			TIP	zap. št. Delovna	Ime naselja (dela naselja) ali zaselka
004	BOTRIČNICA	R - V			
	Botričnica		V	1	Botričnica
005	BRDO	R - ZV			
	Brdo		ZV	2	Brdo
006	BREZJE OB SLOMU	R - DV			
	Spodnje Brezje		DV	3	Spodnje Brezje
007	BREZJE PRI DOBJEM	R - DV(2)			
	Spodnje Brezje		DV	4	Spodnje Brezje
	Zgornje Brezje		DV	5	Zgornje Brezje
009	CEROVEC	R - DV(2) - ZDV			
	Spodnji Cerovec		DV	6	Spodnji Cerovec
	Tonik		ZDV	7	Tonik
	Zgornji Cerovec		DV	8	Zgornji Cerovec
010	ČRNOLICA	R - V			
	Črnolica		V	9	Črnolica
011	DOBJE PRI LESIČNEM	V - ZDV			
	Dobje/Lesičnem		V	10	Dobje/Lesičnem
	Cirkuže		ZDV	11	Cirkuže
012	DOBJE PRI PLANINI	R - V			
	Dobje/Planini		V	12	Dobje/Planini
14a	DOLE	V			
	Dole		V	13	Dole
019	GOLOBINJEK PRI PLANINI	R - ZV			
	Golobinjek		ZV	14	Golobinjek
021	GORICA PRI SLIVNICI	R - (DV) - DV			
	Mala Gorica		DV	15	Mala Gorica
	Velika Gorica		V(DV)	16	Velika Gorica
023	GROBELNO - del	R - ZDV(2)			
	Spodnji Vrh		ZDV	17	Spodnji Vrh
	Zgornji Vrh		ZDV	18	Zgornji Vrh
025	HOTUNJE	R - DV			
	Zgornje Hotunje		DV	19	Zgornje Hotunje
026	HRASTJE	R - ZV - ZDV			
	Hrastje		ZV	20	Hrastje
	Rovnica		ZDV	21	Rovnica
027	HRUŠEVEC	R - V			
	Hruševac		V	22	Hruševac
031	JAVORJE	R - V			
	Javorje		V	23	Javorje
033	JAZBINE	R - ZV			
	Jazbine		ZV	24	Jazbine
036	KALOBJE	R - V			
	Kalobje		V	25	Kalobje
037	KAMENO	R - DV(2)			
	Kameno		DV	26	Kameno
			DV	27	Kameno
038	KOSTRIVNICA	R - ZDV(2)			
	Krajni Dol		ZDV	28	Krajni Dol
	Podmelj		ZDV	29	Podmelj
040	KRAJNCICA	R - DV(2)			
	Spodnja Kranjčica		DV	30	Spodnja Kranjčica
	Zgornja Kranjčica		DV	31	Zgornja Kranjčica
042	LAZE PRI DRAMLJAH	R - V			
	Laze pri Dramljah		V	32	Laze pri Dramljah
043	LAZIŠE	R - V			

Slika 119a Seznam naselij in pregled strnjenih enot - analiza od zaselka, vasi, trga do mesta. (ZVNKD Celje, M.Hazler-Papič, 1992 – 1993)

Šifra naselja iz RPE	NASELJE Zaselek (z imenom)	GEOGRAFSKI TIP NASELJA (Osnova po Meliku, razdelitev MHP)	Izbor v nadaljnjo raziskavo		
			STRNJENI DELI NASELIJ		
			TIP	zap. št. Delovna	Ime naselja (dela naselja) ali zaselka
067	PODVINE	V			
	Podvine		V	50	Podvine
068	PONIKVA	V			
	Ponikva		V	51	Ponikva
074	RAKITOVEC	V(DV) - DV			
	Mali Rakitovec		DV	59	Mali Rakitovec
	Veliki Rakitovec		V (DV)	60	Veliki Rakitovec
075	RAVNO	V			
077	REPNO	DV(2)			
	Spodnje Repno		DV	62	Spodnje Repno
	Zgornje Repno		DV	63	Zgornje Repno
078	REPUŠ	V			
	Repuš		V	64	Repuš
090	SUHO	V			
	Suho		V	72	Suho
093	ŠENTJUR PRI CELJU	M - N			
	Šentjur		M	73	Šentjur
	Nova vas		V	74	Nova vas
114	VOGLAJNA	V			
	Voglajna		V	86	Voglajna

LEGENDA

V	VAS
DV	DEL VASI (vas v dveh ločenih strnjenih delih, npr.: Zgornji in Spodnji...)
Z	ZASELEK (strnjen del vasi s 3-5 enotami - domačijami - kočami)
ZV	ZASELEK (del vasi - kot zaselek)
ZDV	ZASELEK (zaselek s svojim imenom)
R	VAS (razloženi, raztreseni del)
T	TRG
M	MESTO

Slika 119b Seznam naselij in pregled strnjenih enot - analiza od zaselka, vasi, trga do mesta. (ZVNKD Celje, M.Hazler-Papič, 1992 – 1993)

Šifra naselja iz reg. prost. enot. zap. št. (delovna)	NASELJE statistično območje naselja	PUA OCENA IN INDEKS NASELJA KOT KD			NASELBINSKA DEDIŠČINA - TIPI ZAVAROVANIH ENOT				NASELBINSKA DEDIŠČINA - KLASIFIKACIJA				KULTURNA KRAJINA - KLASIFIKACIJA			NARAVNA DEDIŠČINA - KLASIFIKACIJA			URBANISTIČNO PROSTORSKA DEDIŠČINA			POVEZAVA		
		P	U	A	INDEKS NASELJA - KD	ambiant	del naselja	naselje	naselje z okolico	naselje - del območja kulturne krajine	šifra iz registra	kulturni spomenik	šifra iz registra	kulturna dediščina delovna evrd. št.	obm. izjemne krajine (OK)	območje kompleksnega varstva (OKV)	ostalo	narodni park	regijski park	krajinski park	krajina		naselje	objekt (ambiant)
010	1 ČRNOLICA				75	X							KD	1									J-DEL	
	Črnolica				75																			
012	2 DOBJE PRI PLANINI				75	X	X	X					KD	2									KK	U
	Dobje/planini				75																			
031	3 JAVORJE				50	X	X	X			KS			3									KK	J-RUR
	Javorje				50																			
033	4 JAZBINE				50	X	X	X					KD	4									KK	U
	Jazbine				50																			
036	5 KALOBJE				75	X	X	X					KD	5									KK	U
	Kalobje				75																			
042	6 LAZE PRI DRAMLJAH				75	X	X				KS			6										U
	Laze pri Dramljah				75																			
045	7 LOKARJE				50	X	X						KD	7										J-RUR
	Spodnje Lokarje				50																			
049	8 MARIJA DOBJE				50	X	X	X					KD	8									KK	J-RUR
	Marija Dobje				50																			
051	9 OKROG				75	X	X	X					KD	9									KK	J-RUR
	Dole				75																			
054	10 PARIDOL				50	X	X	X					KD	10									KK	J-RUR
	Pariddol				50																			
055	11 PLANINA PRI SEVNICI				75	X	X	X					KD	11									KK	U
	Planina				75																			
063	12 PODLEŠJE				50	X	X						KD	12									KK	J-RUR
	Podlešje				50																			
068	13 PONIKVA				75	X	X	X					KD	13									KK	U
	Ponikva				75																			
072	14 PRIMOŽ PRI ŠENTJURJU				50	X	X						KD	14										J-RUR
	Brezje				50																			
074	15 RAKITOVEC				75	X	X	X					KD	15									KK	J-RUR
	Veliki Rakitovec				75																			
075	16 RAVNO				50	X	X	X					KD	16									KK	J-RUR
	Ravno				50																			
076	17 RAZBOR				50	X	X	X			KS			17									KK	J-RUR
	Razbor				50																			
078	18 REPUS				50	X	X	X			KS			18									KK	J-RUR
	Repuš				50																			
081	19 SLATINA PRI DOBJEM				50	X	X	X					KD	19									KK	J-RUR
	Slatina pri Dobjem				50																			
083	20 SLIVNICA PRI CELJU				75	X	X	X			KS			20									KK	U
	Slivnica pri Celju				75																			
093	21 ŠENTJUR PRI CELJU				75	X	X				KS			21									KK	U
	Šentjur pri Celju				75																			
094	22 ŠENTVID PRI PLANINI				75	X	X	X					KD	22									KK	U
	Šentvid pri Planini				75																			
111	23 VODRUŽ				50	X	X	X			KS			23									KK	J-RUR
	Vodruž				50																			

Slika 120

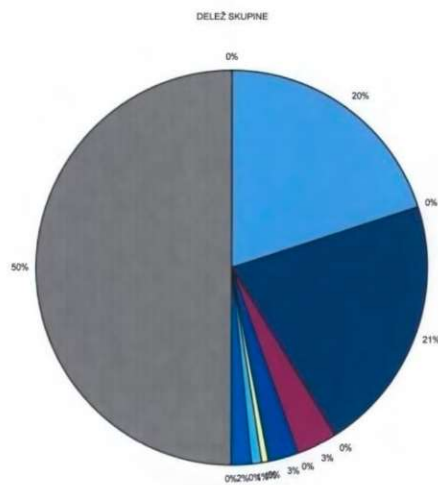
Evidenca naselbinske dediščine na območju občine Šentjur pri Celju – pregledna tabela.
(ZVNKD Celje, M. Hazler-Papič, 1992 – 1993)

šifra naselja	NASELJE	število enot t.i. etnološke KD v posameznem naselju	hiša	hiša	hiša	hiša	hiša	hiša	hiša	hiša	gospod. poslopje	svinjak	klet s svinjakom	klet	hram (klet)	klet s prešnico	skedenj	kozolec	kovačnica	svinjak s kaščo	kašča	kašča s kletjo	vajični mlin	sušilnica za hmelj	vodnjak	župnišče	kaplanja	mežnarija	stara sola	prosvetni dom	st. razl.čic	evidentiranih objektov	naselje KD - eviden.	naselje KS - razglas	POVEZAVA					
			1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30								
1	Bezovje pri Šentjurju																																							
2	Bobovo pri Ponikvi	4	2				1										1																							
3	Boletina																																							
4	Botrčnica																																							
5	Brdo	1	1																																					
6	Brezje pri Slomu																																							
7	Brezje pri Dobjem	7	3							1	3																													
8	Bukovje pri Slivnici																																							
9	Cerovev																																							
10	Crnolica	2									1								1																					
11	Dobje pri Lesičnem	1					1																														kd			
12	Dobje pri Planini	1																		1																	kd			
13	Dobovec pri Ponikvi																																							
14	Dobrina	9	4								3								1								1													
15	Dole																																							
16	Dolga gora	5	3											2																										
17	Dobropolje	6									1	1							1																					
18	Dramlje		3																																					
19	Drobinsko	1									1																													
20	Golobinjek pri Planini																																							
21	Gorica pri Dobjem																																							
22	Gorica pri Slivnici	2	1																	1																				
23	Goričica																																							
24	Grobelno-del																																							
25	Grušce																																							
26	Hotunje																																							
27	Hrastje	8	3								4																													
28	Hruševce																																							
29	Hruševje																																							
30	Jakob pri Šentjurju	5	2								1									2																				
31	Jarmovec																																							
32	Javorje	13	6								3		2										1						1									kd		
99	Trno																																							
100	Trnovec pri Dramljah	4	3									1																												
101	Trška Gorca																																							
102	Turno	3	1								1																													
103	Uniše																																							
104	Veče Brdo																																							
105	Vejce																																							
106	Vezovje																																							
107	Visočje																																							
108	Vodice pri Kalobju																																							
109	Vodice pri Slivnici																																							
110	Vodruž	11	1								2									3	1		4																kd	
111	Voduce	5	1												1					2			1																	
112	Vodule	5	1												2						1																			
113	Voglajna																																							
114	Vrbno																																							
115	Zagaj pri Ponikvi	3	1								1																													
116	Zalog pod Uršulo																																							
117	Završe pri Dobjem																																							
118	Zgornje Selce																																							
119	Zgornje Slemen																																							
120	Zlateče pri Šentjurju	2	2																																					
121	Zegar	2	1								1																													
skupaj objektov KD		274	101	1	1	2	1	1	1	2	1	67	3	1	9	3	1	5	41	2	1	13	3	1	1	1	2	2	2	2	1		274							
PRILOGA: GRAFI																																								

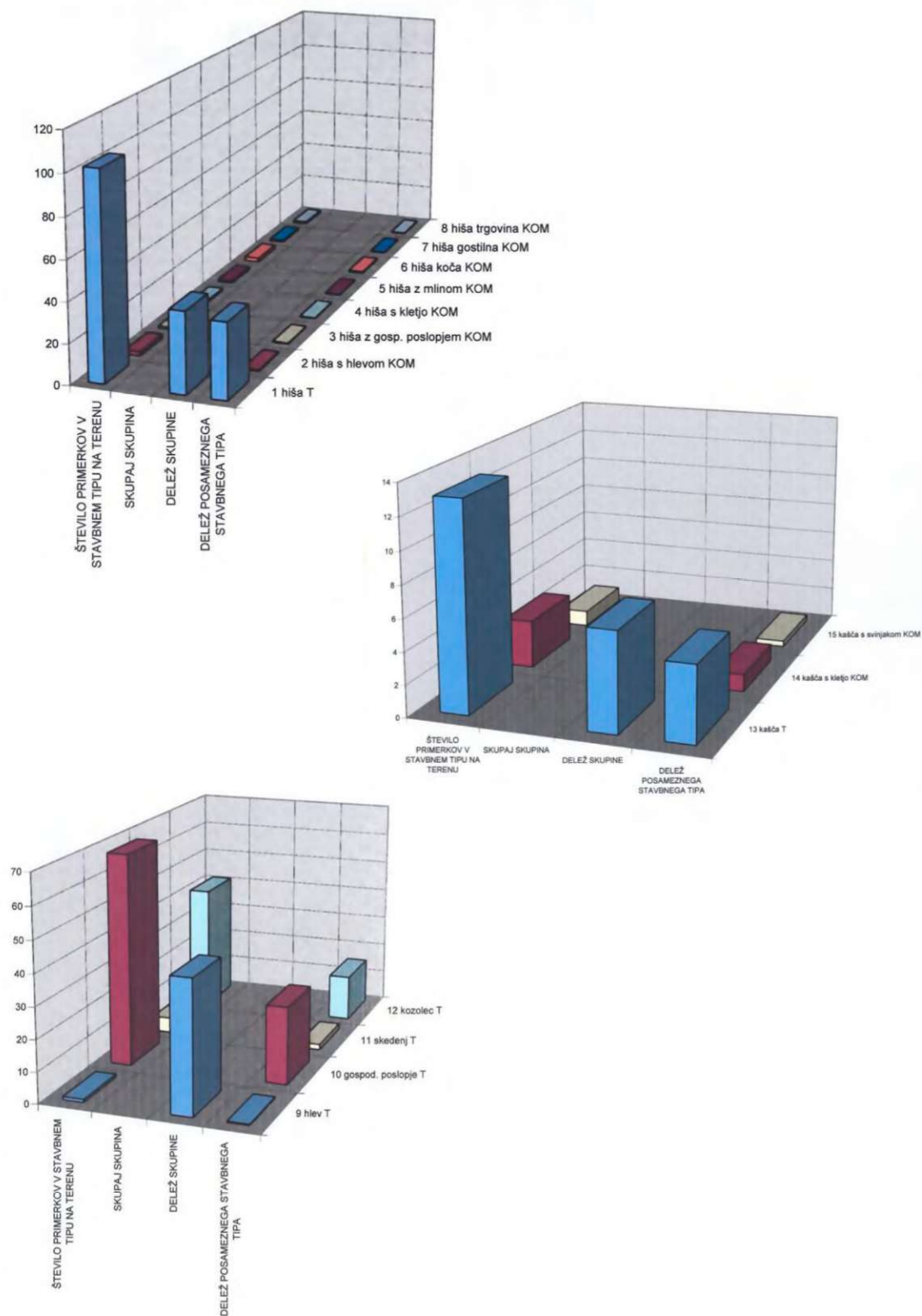
Slika 121

Evidenca stavbne dediščine na območju občine Šentjur pri Celju (pregledna tabela – pojavnost stavbnih tipov po naseljih); obdelava podatkov V. Hazlerja, 1992 – 1993

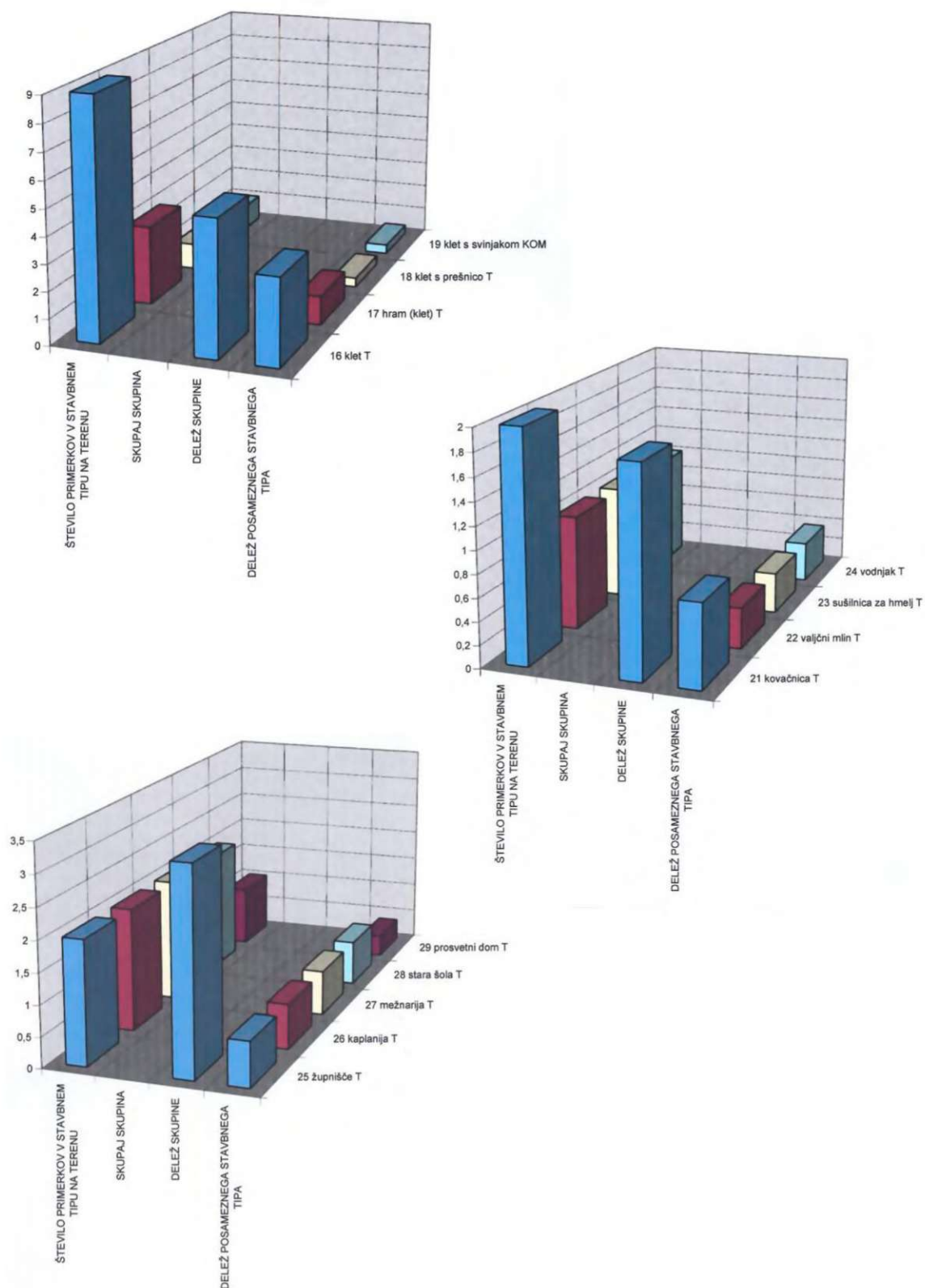
ŠIFRA STAVB. TIPA	STAVBNI TIP	OSNOVNI TIP, KOMBINIRAN TIP	ŠTEVILO PRIMERKOV V STAVBNEM TIPU NA TERENU	SKUPAJ SKUPINA	DELEŽ SKUPINE	DELEŽ POSAMEZNEGA STAVBNEGA TIPA
1	hiša	T	102		40	37,23
2	hiša s hlevom	KOM	2			0,73
3	hiša z gosp. poslopjem	KOM	1			0,36
4	hiša s kletjo	KOM	1			0,36
5	hiša z mlinom	KOM	1			0,36
6	hiša kočja	KOM	2			0,73
7	hiša gostilna	KOM	1			0,36
8	hiša trgovina	KOM	1			0,36
9	hlev	T	1		42	0,36
10	gospod. poslopje	T	68			24,83
11	skedenj	T	5			1,82
12	kozolec	T	41			14,96
13	kašča	T	13		602	4,74
14	kašča s kletjo	KOM	3			1,09
15	kašča s svinjakom	KOM	1			0,36
16	klet	T	9		5,1	3,28
17	hram (klet)	T	3			1,09
18	klet s prešnico	T	1			0,36
19	klet s svinjakom	KOM	1			0,36
20	svinjak	T	3		1,1	1,09
21	kovačnica	T	2		1,8	0,73
22	valjčni mlin	T	1			0,36
23	sušilnica za hmelj	T	1			0,36
24	vodnjak	T	1			0,36
25	župnišče	T	2		3,3	0,73
26	kaplanija	T	2			0,73
27	mežnarija	T	2			0,73
28	stara šola	T	2			0,73
29	prosvetni dom	T	1			0,36
	SKUPAJ STAVB		274		99,5	

Slika 122a: Pojavnost stavbnih tipov na območju (preglednica in grafi). Obdelava podatkov V. Hazlerja, 1992 – 1993

Slika 122b: Pojavnost stavbnih tipov na območju (preglednica in grafi). Obdelava podatkov V. Hazlerja, 1992 – 1993

Slika 122c: Pojavnost stavbnih tipov na območju (preglednica in grafi). Obdelava podatkov V. Hazlerja, 1992 – 1993

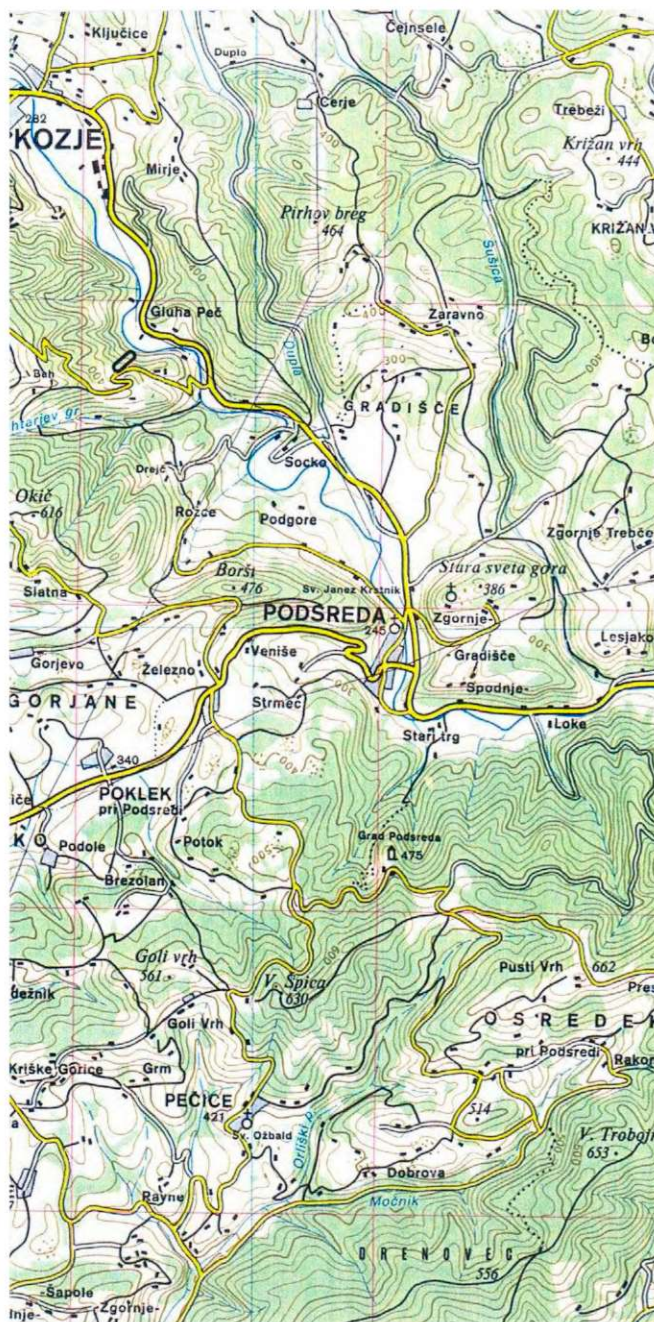
Slika 123a Naselje Lokarje, v ozadju sv. Rozalije (zgoraj levo), Dramlje, domačija (v sredini), naselje Jakob pri Šentjurju (spodaj levo), Dramlje, podružna cerkev (zgoraj desno), obpotno znamenje na poti iz Brez proti Jakobu (spodaj desno), foto MHP, marec 2003

Slika 123b Slivnica pri Celju, pogled na JV (zgoraj), foto MHP, julij 1999. Dobje pri Planini, pogled na naselje s SV (spodaj levo), Laze pri Dramljah, župna cerkev, pogled s S (spodaj desno), fototeka ZVNKD Celje, 1992

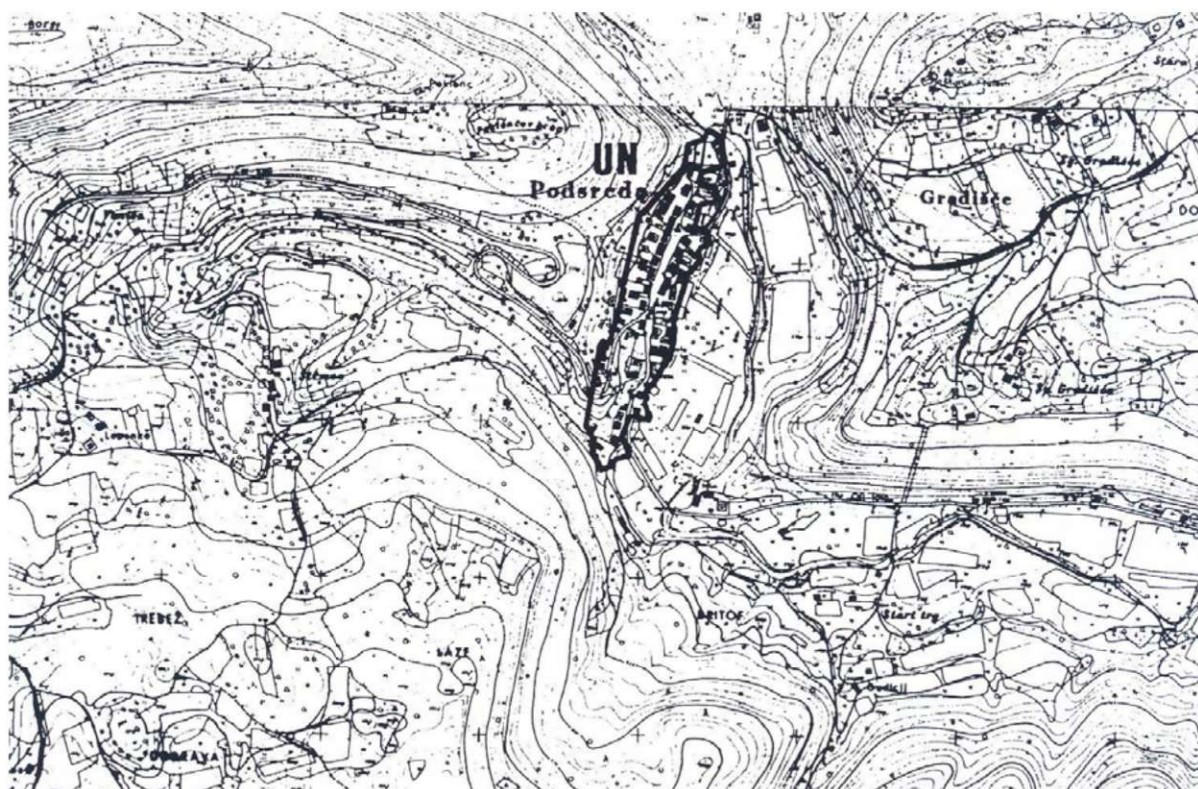
PRILOGA 6 STROKOVNA OSNOVA VARSTVA KULTURNE DEDIŠČINE NA PRIMERU TRGA PODSREDA

- Slika 124 Naselje Podsreda na karti iz Atlasa Slovenije, merilo 1: 50 000. (*Atlas Slovenije*, leto 1986)
- Slika 125 Območje v prostorskem planu označeno kot ureditveno območje (*Dolgoročni plan občine Šmarje pri Jelšah za obdobje od leta 1986 do 2000*)
- Slika 126 Trg Podsreda v ozadju Svete Gore (zgoraj), pogled na naselje z gradu (v sredini), pogled na podseški grad z Z (spodaj), foto MHP, julij 1999
- Slika 127 Širše območje naselitvenega središča – trga Podsreda (*Strokovne osnove varstva naravne in kulturne dediščine za ureditveni načrt Podsreda*, ZVNKD Celje, december 1993)
- Slika 128 Tipologija poselitvenih enot (*Strokovne osnove varstva naravne in kulturne dediščine za ureditveni načrt Podsreda*, ZVNKD Celje, december 1993)
- Slika 129 Ožje območje naselitvenega središča – trga Podsreda (*Strokovne osnove varstva naravne in kulturne dediščine za ureditveni načrt Podsreda*, ZVNKD Celje, december 1993)
- Slika 130 Morfološka zgradba naselbinskega telesa (*Strokovne osnove varstva naravne in kulturne dediščine za ureditveni načrt Podsreda*, ZVNKD Celje, december 1993)
- Slika 131 Evidenca objektov - kulturne dediščine (*Strokovne osnove varstva naravne in kulturne dediščine za ureditveni načrt Podsreda*, ZVNKD Celje, december 1993)
- Slika 132 Stavbna tipologija po V. Hazlerju (*Strokovne osnove varstva naravne in kulturne dediščine za ureditveni načrt Podsreda*, ZVNKD Celje, december 1993)
- Slika 133 Raba objektov v Podsredi pred 2. sv. vojno (vsebina) (*Strokovne osnove varstva naravne in kulturne dediščine za ureditveni načrt Podsreda*, ZVNKD Celje, december 1993)
- Slika 134 Vrednotenje objektov kot kulturne dediščine (*Strokovne osnove varstva naravne in kulturne dediščine za ureditveni načrt Podsreda*, ZVNKD Celje, december 1993)
- Slika 135 Prostorski varstveni režimi na širšem območju Podsrede (*Strokovne osnove varstva naravne in kulturne dediščine za ureditveni načrt Podsreda*, ZVNKD Celje, december 1993)
- Slika 136 Objekti in območja kulturne dediščine na območju Podsrede (*Register nepremične kulturne dediščine, Ministrstvo za kulturo, Uprava RS za kulturno dediščino*)

Slika 124

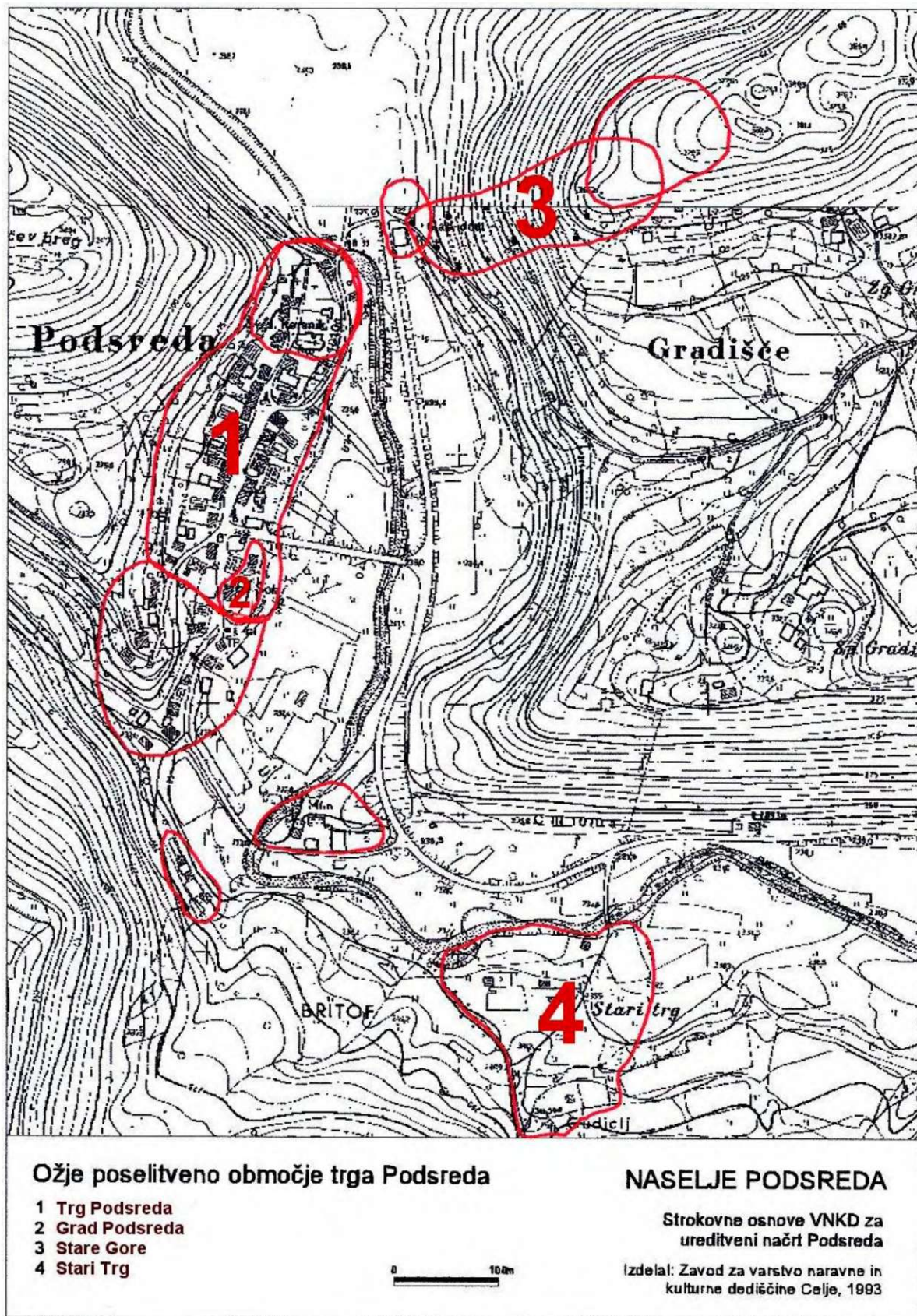
Naselje Podšreda na karti iz Atlasa Slovenije, merilo 1: 50.000. (*Atlas Slovenije*, leto 1986)

Slika 125 Območje v prostorskem planu označeno kot ureditveno območje (*Dolgoročni plan občine Šmarje pri Jelšah za obdobje od leta 1986 do 2000*)

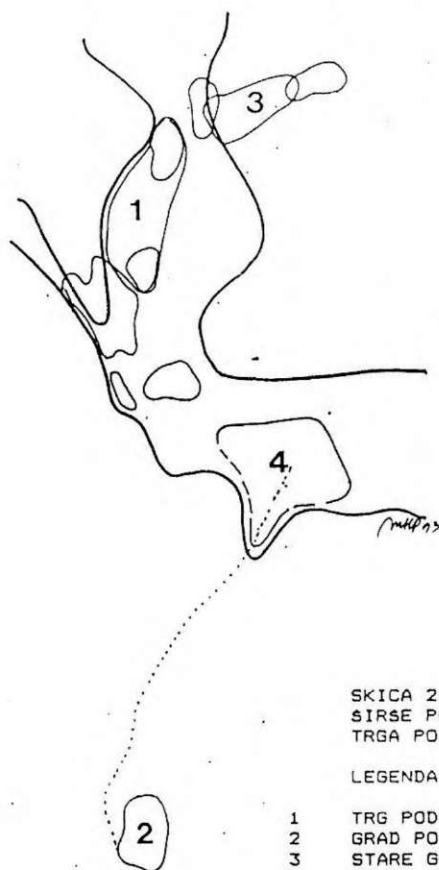
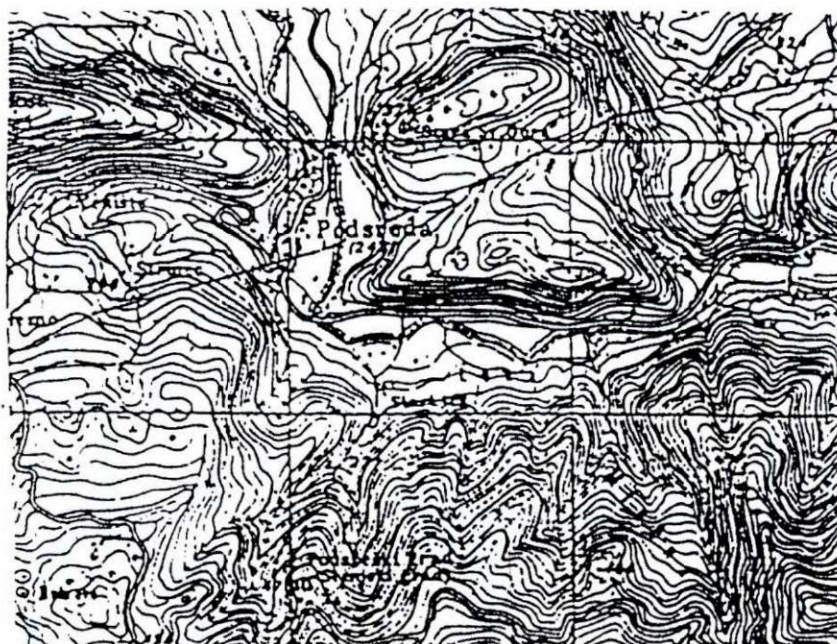

Slika 126 Trg Podsreda v ozadju Svete Gore (zgoraj), pogled na naselje z gradu (v sredini), pogled na podsreški grad z Z (spodaj), foto MHP, julij 1999

Slika 127

Širše območje naselitvenega središča – trga Podsrreda (*Strokovne osnove varstva naravne in kulturne dediščine za ureditveni načrt Podsrreda, ZVNKD Celje, december 1993*)

SKICA 2:
ŠIRŠE POSELITVENO OBMOČJE
TRGA PODSREDA

LEGENDA:

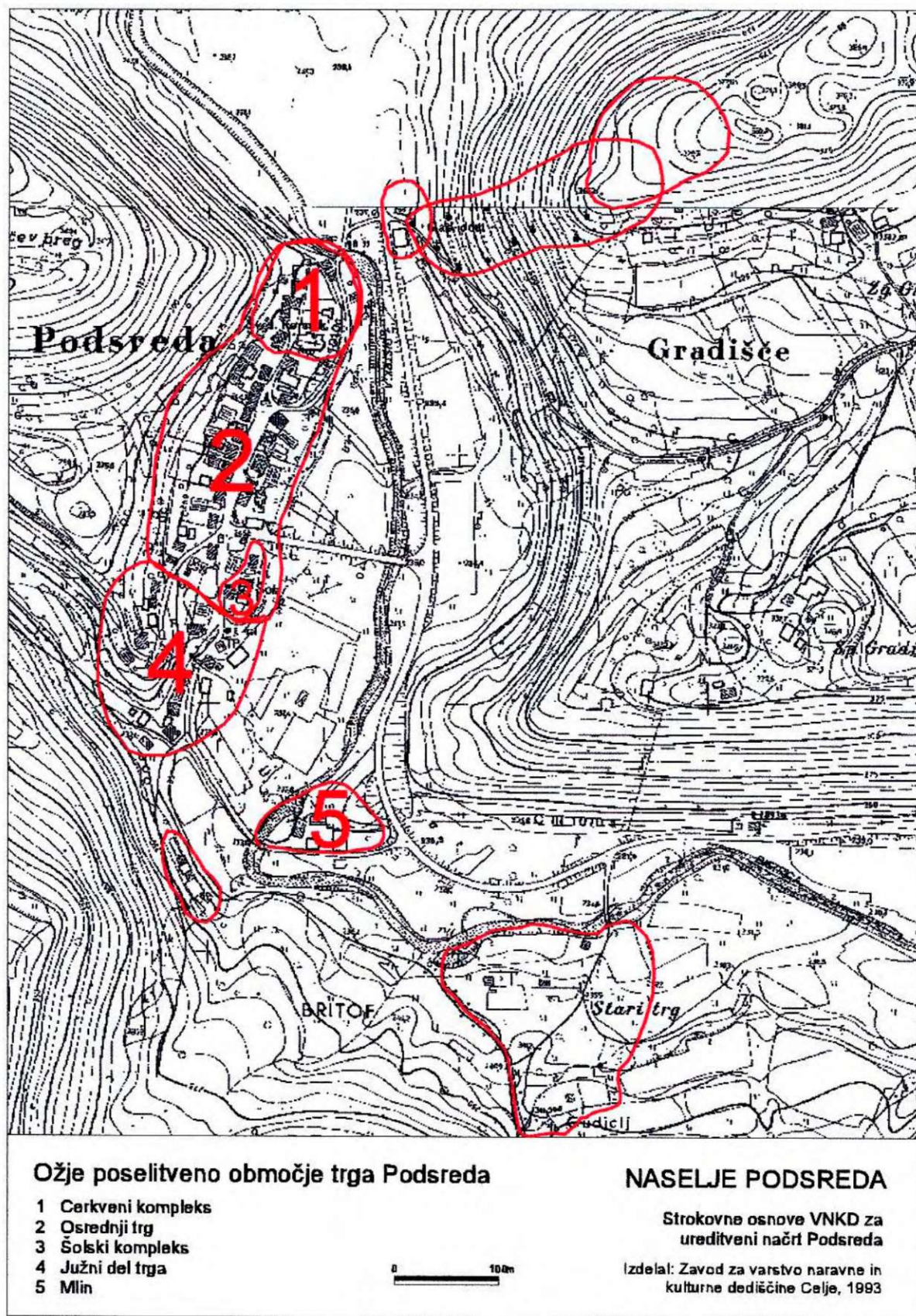
- 1 TRG PODSREDA
- 2 GRAD PODSREDA
- 3 STARE GORE
- 4 STARI TRG

KOMUNIKACIJE

STARA CESTA
OBVOZNA CESTA
POT NA GRAD
CESTA NA GRAD
POT NA STARE GORE

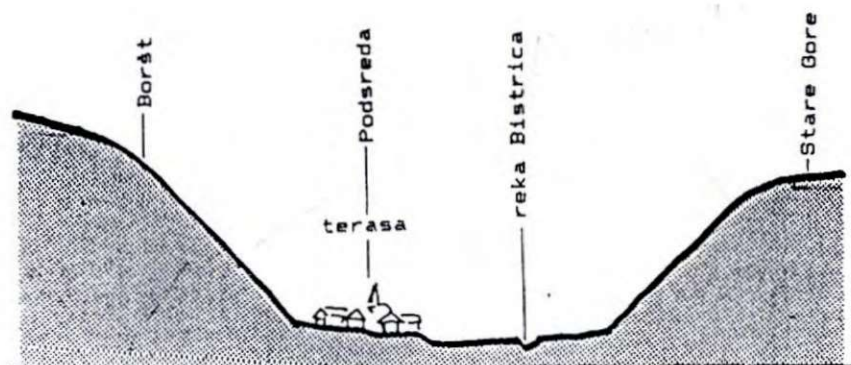
Slika 128

Tipologija poselitvenih enot (*Strokovne osnove varstva naravne in kulturne dediščine za ureditveni načrt Podšreda, ZVNKD Celje, december 1993*)

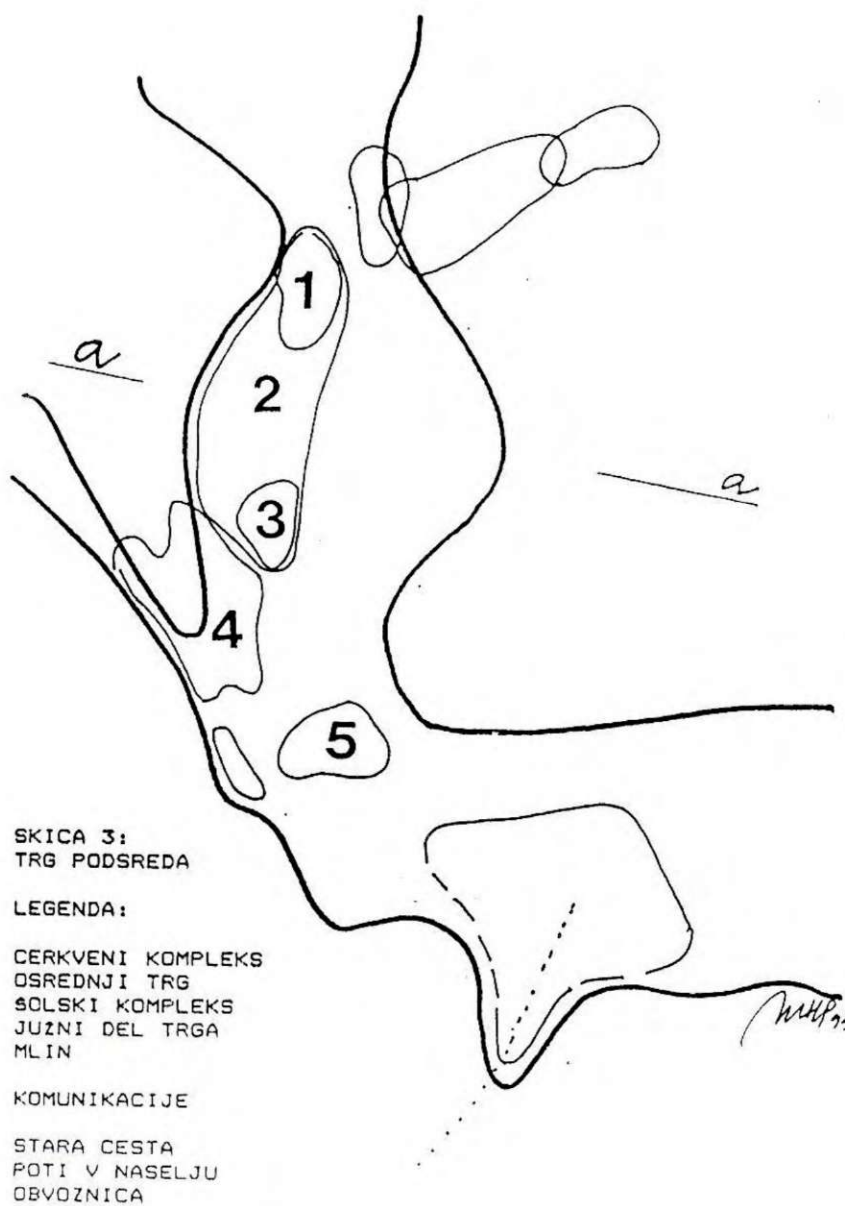

Slika 129

Ožje območje naselitvenega središča – trga Podšreda (Strokovne osnove varstva naravne in kulturne dediščine za ureditveni načrt Podšreda, ZVNKD Celje, december 1993)

SKICA 4:
PREREZ SKOZI NASELJE a - a

Slika 130

Morfološka zgradba naselbinskega telesa (Strokovne osnove varstva naravne in kulturne dediščine za ureditveni načrt Podšreda, ZVNKD Celje, december 1993)

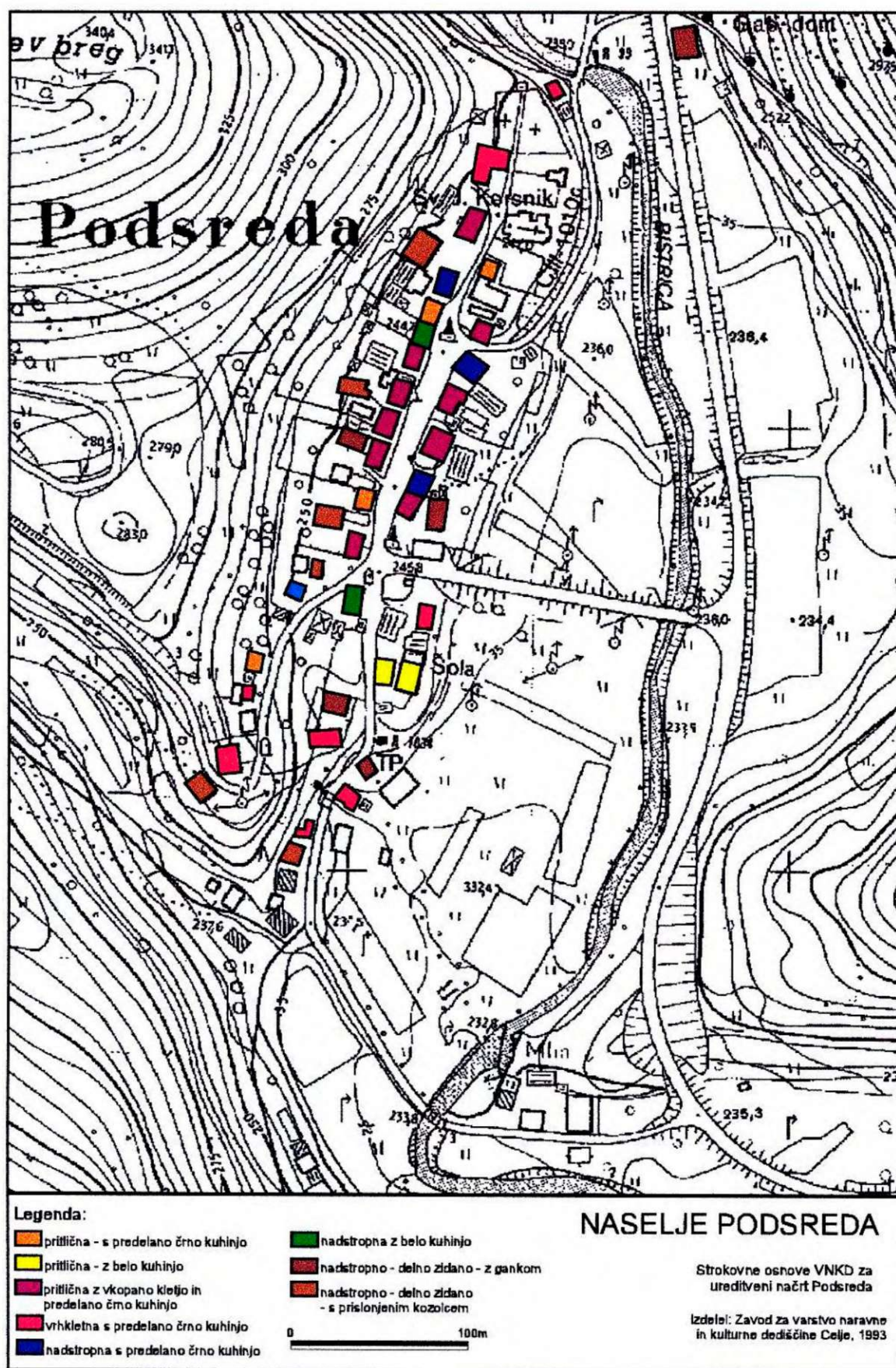
Z.št.	Naslov	Objekt	Enota	Vred.	Var. rež.	Opombe
1	P	grad Podsreda		KS - razgl.	I.	
2	P	župna cerkev Janeza Krstnika		KS - razgl.	I.	
3	S	podružna cerkev žal. Matere Božje		KS - razgl.	I.	
4	S	kapela sv. Ane		KS - razgl.	I.	
5	S	kapela sv. Mohorja in Forunta		KS - razgl.	I.	
6	S	kapelice Križevega pota		KS - razgl.	II.	
7	P	sramotilni steber		KS - razgl.	II.	
8	P3	stan. hiša z mlinom	dom mlinarja	KS - razgl.	I.	delujoči mlin
9	P8	stan. hiša	dom malega kmeta	KS	arh. var.	nenaseljeno
10	P9	stan. hiša	dom velikega kmeta	KS - razgl.	II.	
11	P11	stan. hiša	dom srednjega kmeta	KD	II.	
12	P22	stan. hiša	nek. dom kolarja	KS - razgl.	II.	nenaseljeno
13	P	gospodarsko poslopje	nek. kolesarska del.	KD	II.	nek. kolesarska delavnica
14	P23	domačija	dom čevljarja	KD	II.	delujoči čevljar
15	P23	gospodarsko poslopje	dom čevljarja	KD	II.	
16	P28	stan. hiša	dom velikega kmeta	KD	II.	nenaseljeno
17	P29	stan. hiša	dom srednjega kmeta	KD	arh. var.	nenaseljeno
18	P	stan. hiša	dom malega kmeta	KD	II.	nenaseljeno
19	P35	stan. hiša	župnišče	KD	II.	občasno naseljeno
20	P35	gospodarsko poslopje		KD	II.	delno v uporabi
21	P36	stan. hiša	kaplanija	KD	II.	
22	P37	poslovna zgradba	pošta	rekonstrukcija		
23	P38	stan. hiša	dom srednjega kmeta	KS - razgl.	II.	
24	P39	stan. hiša	dom malega kmeta	KD	II.	
25	P40	stah. hiša s trgovino	trgovina	KD	II.	
26	P41	stan. hiša	dom malega kmeta	KD	II.	vikend
27	P42	stan. hiša	dom polkmeta	KD	II.	
28	P43	stan. hiša	dom srednjega kmeta	KD	II.	
29	P45	poslovna zgradba	sedež SPT	KD	II.	nekdanj trgovina
30	P46	stan. hiša	dom polkmeta	rekonstrukcija		
31	P48	stan. hiša	dom polkmeta	KS - razgl.	II.	
32	P49	stan. hiša z gostilno	gostilna	KD	II.	
33	P50	stan. hiša	dom dninarja	KD	II.	
34	P51	gospodarsko poslopje	dom malega kmeta	KD	II.	vikend
35	P52	stan. hiša	dom malega kmeta	KD	II.	vikend
36	P52	gospodarsko poslopje	dom malega kmeta	KD	II.	delno v uporabi
37	P54	stan. hiša	nek. dom trgovca	KD	II.	nekdanj gostilna in trgovina
38	P54	gospodarsko poslopje		KD	II.	opuščeno
39	P55	stan. hiša	dom malega kmeta	KD	II.	nenaseljeno, nek. mizar
40	P56	stan. hiša	dom malega kmeta	KD	II.	nenaseljeno, nek. kovač
41	P56	nekdanja kovačija	dom malega kmeta	KD	II.	kovačija je opuščena
42	P59	ljudska šola	šola	KD	II.	nekdanja šola
43	P59	učiteljeva hiša	dom učitelja	KD	II.	nekdanja učiteljeva hiša
44	P60	stan. hiša	nek. dom lončarja	KD	II.	vikend, nekdanj lončar
45	P64	stan. hiša	dom velikega kmeta	KD	II.	nenaseljeno
46	P64	gospodarsko poslopje	dom velikega kmeta	KD	II.	neuporabljeno
47	P65	gospodarsko poslopje	dom malega kmeta	KD	II.	neuporabljeno
48	P66	stan. hiša	nek. dom polkmeta	KD	II.	nenaseljeno, nek. kovač
49	P66	gospodarsko poslopje	nek. dom polkmeta	KD	II.	delno v uporabi
50	P74	stan. hiša z mlinom	nek. dom mlinarja	KS - razgl.	I.	delujoči mlin
51	P74	kašča		KD	II.	
52	P74	gospodarsko poslopje		KD	II.	neuporabljeno
53	P79	stan. hiša	dom malega kmeta	KD	II.	nek. d. župana in kovača
54	P79	svinjak	dom malega kmeta	KD	II.	nek. d. župana in kovača
55	G1	stan. hiša	dom malega kmeta	KD	II.	hiša na štanti
56	G5	stan. hiša	dom srednjega kmeta	KS - razgl.	II.	nenaseljeno
57	G5	svinjak	dom srednjega kmeta	KD	II.	še v funkciji
58	G6	stan. hiša	dom velikega kmeta	KS - razgl.	II.	nenaseljeno
59	G7	stan. hiša	dom malega kmeta	KS	II.	
60	G7	gospodarsko poslopje		KD	II.	
61	G8	stan. hiša	dom malega kmeta	KS - razgl.	II.	
62	P56	kozolec	dom malega kmeta	KD	II.	neuporabljeno
63	P	kapela		KD	II.	ob poti na Gradišče
64	P	kapela		KD	II.	v Sockem
65	P	spomenik NOB		KS - razgl.	I.	grobišče v trgu
66	P	spomenik NOB		KD	II.	spomenik v trgu
67	P	spomenik NOB		KS - razgl.	I.	grobišče pred gradom

STROKOVNE OSNOVE VARSTVA NARAVNE IN KULTURNE
DEDIŠČINE

UN PODSRED 1993

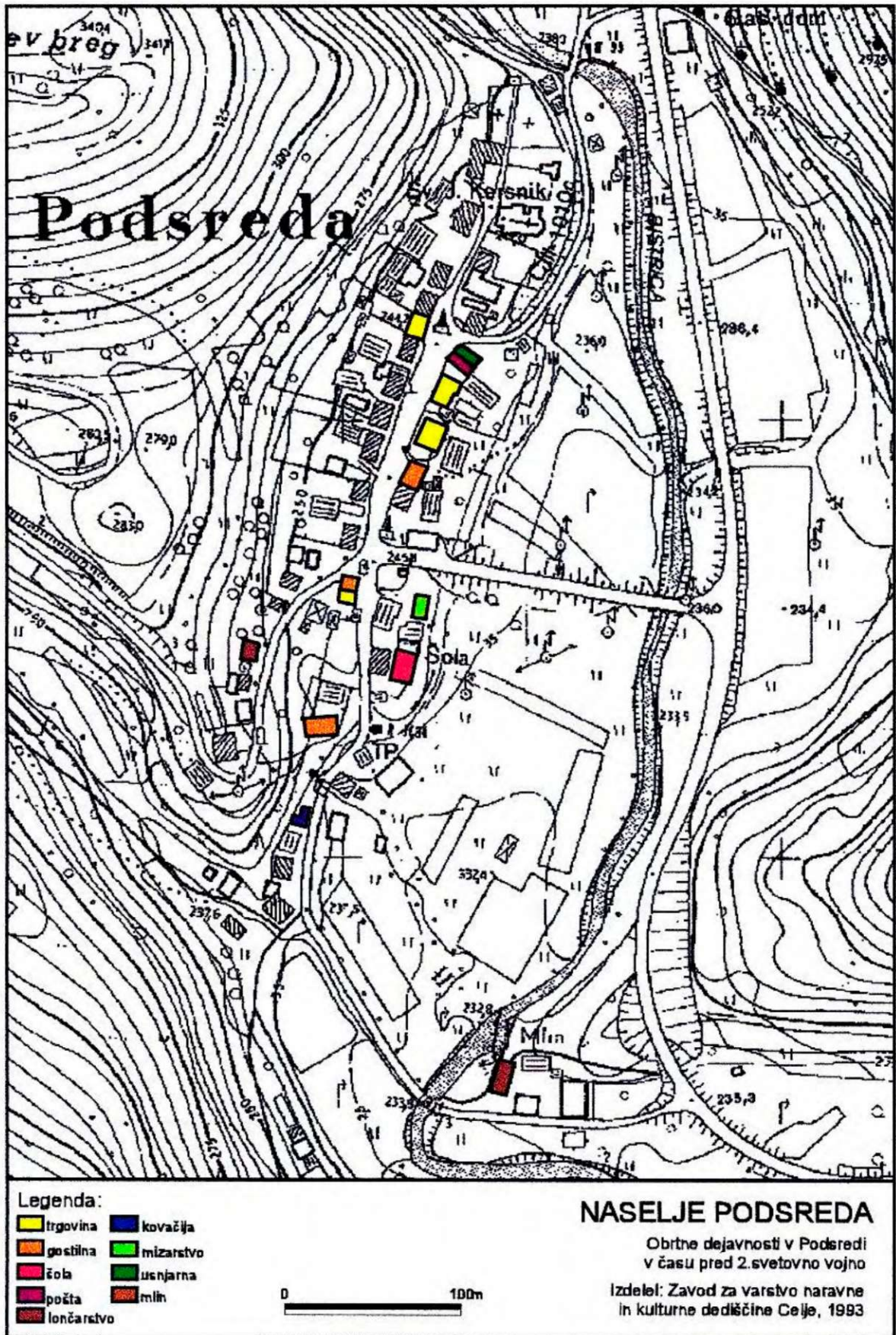
Slika 131

Evidenca objektov - kulturne dediščine (Strokovne osnove varstva naravne in kulturne
dediščine za ureditveni načrt Podsreda, ZVNKD Celje, december 1993)

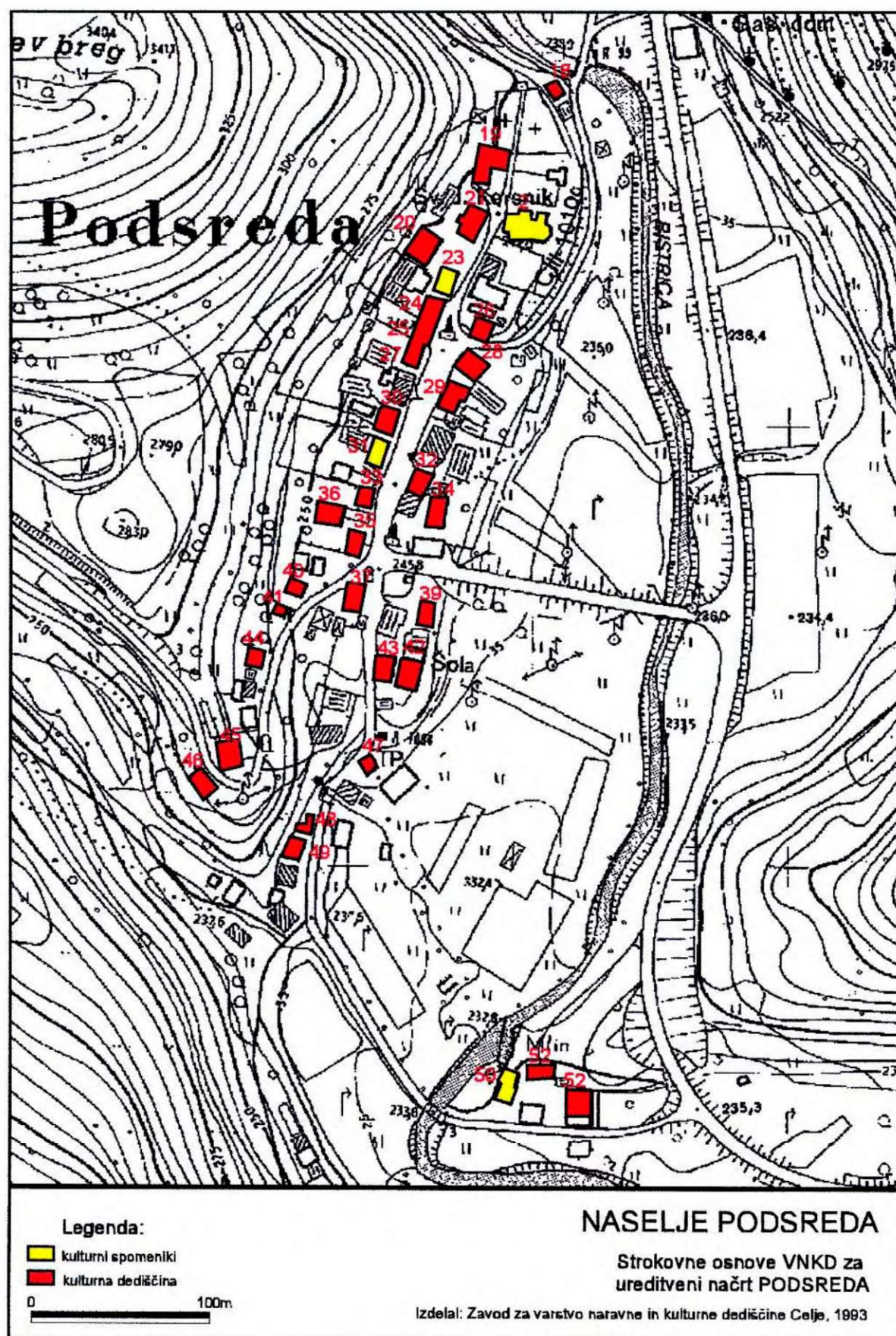
Slika 132

Stavbna tipologija po V. Hazlerju (*Strokovne osnove varstva naravne in kulturne dediščine za ureditveni načrt Podsreda, ZVNKD Celje, december 1993*)

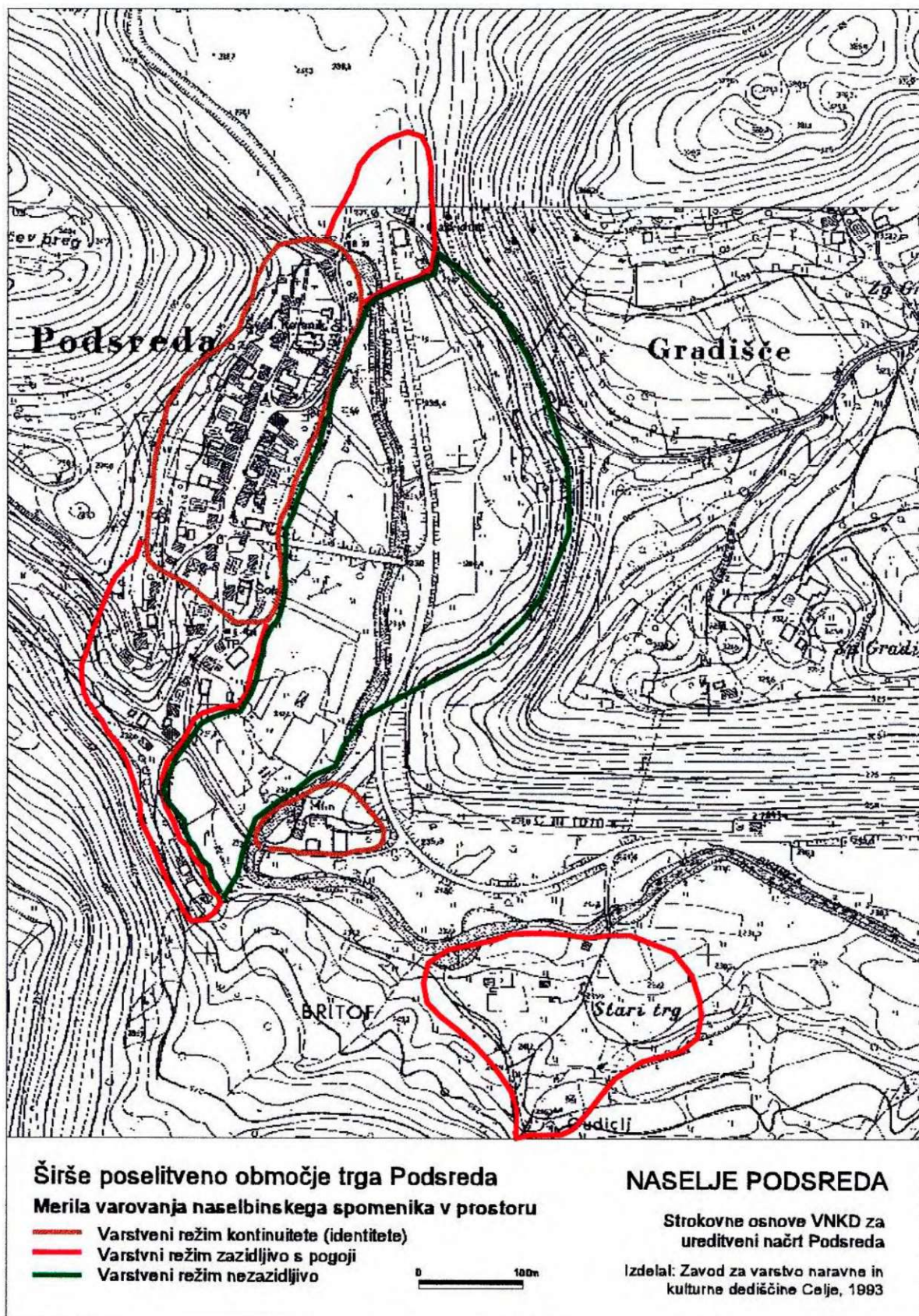

Slika 133

Raba objektov v Podšredni pred 2. sv. Vojno (vsebina) (Strokovne osnove varstva naravne in kulturne dediščine za uređitveni načrt Podšreda, ZVNKD Celje, december 1993)

Slika 134 Vrednotenje objektov kot kulturne dediščine (Strokovne osnove varstva naravne in kulturne dediščine za ureditveni načrt Podsreda, ZVNKD Celje, december 1993)

Slika 135

Prostorski varstveni režimi na širšem območju Podsréde (*Strokovne osnove varstva naravne in kulturne dediščine za ureditveni načrt Podsréda, ZVNKD Celje, december 1993*)

Republika Slovenija, Ministrstvo za kulturo
Uprava Republike Slovenije za kulturno dediščino
Plečnikov trg 2, Ljubljana

Zbirni register dediščine

Datum: 13.12.2001

obr.ZRD.1

OPIS ENOTE KULTURNE IN NARAVNE DEDIŠČINE

1. IDENTIFIKACIJA ENOTE KND

Evidenčna številka enote:

Ime enote:

Sinonimi imena enote:

Podsreda - Trg

2. OPIS ENOTE KND

Šifra vrste dediščine: / 1 / **nepremična kulturna dediščina**

Šifra tipa enote: / 7 / **naselbinska dediščina**

Šifra obsega enote: / 1 / **območje**

Tipološka gesla enote:

trško jedro

Tekstualni opis enote:

Podsreda je naselje s hišami, razporejenimi ob lijakasti, v trg razširjeni osrednji ulici s prangerjem.

3. LOKACIJA ENOTE KND

Šifra naselja: / 5043 / **PODSREDA**

G-K koordinat centroida enot

Y: **5546015** X: **5099672** Z: **245**

Razdalja do naselja: 13 m

Ocena površine zemljišča: **11,81** ha

Šifra TTN5: / 1342 / **Veliko Trgovišče 1**

Šifra TK25: / 98 / **Kozje 015-3-3**

Tekstualni opis lokacije:

Podsreda leži v kotlinici na Kozjanskem, pod gradom na desnem bregu Bistrice in ob križišču poti.

Slika 136 - 1 Objekti in območja kulturne dediščine na območju Podsrede (*Register nepremične kulturne dediščine, Ministrstvo za kulturo, Uprava RS za kulturno dediščino*)

Republika Slovenija, Ministrstvo za kulturo
 Uprava Republike Slovenije za kulturno dediščino
 Plečnikov trg 2, Ljubljana

Zbirni register dediščine

Datum: 13.12.2001

SEZNAM IZBRANIH ENOT ZBIRNEGA REGISTRA DEDIŠČINE

Ključ izbora

Ime enote	:	
Sinonim imena enote	:	
Vrsta dediščine	:/	/
Tip enote	:/	/
Obseg enote	:/	/
Tipološko geslo	:	
Naselje	:/	5043 / PODSREDA (51)
Predhodna enota	:/	/
Strokovno področje	:	
Zavod	:/	/
Varstveni status	:/	/
Občina	:/	/

- # 4633 Gradišče nad Podsredo - Kapelice križevega pota
- # 10285 Gradišče nad Podsredo - Romarsko središče
- # 4446 Kozjansko - Kozjanski park
- # 3258 Podsreda - Cerkev sv. Janeza Krstnika
- # 9288 Podsreda - Gospodarsko poslopje Podsreda 35
- # 549 Podsreda - Grad
- # 4723 Podsreda - Grobišče in spomenik
- # 4724 Podsreda - Grobišče pri gradu
- # 4673 Podsreda - Hiša Podsreda 3
- # 9287 Podsreda - Hiša Podsreda 36
- # 4675 Podsreda - Hiša Podsreda 38
- # 4676 Podsreda - Hiša Podsreda 48
- # 4674 Podsreda - Hiša Podsreda 9
- # 4677 Podsreda - Hiša z mlinom Podsreda 74
- # 550 Podsreda - Javerškova domačija
- # 4170 Podsreda - Kapela sv. Filipa in Jakoba
- # 4722 Podsreda - Senik Podsreda 96
- # 548 Podsreda - Trško naselje

Slika 136 - 2 Objekti in območja kulturne dediščine na območju Podsrede (*Register nepremične kulturne dediščine, Ministrstvo za kulturo, Uprava RS za kulturno dediščino*)

4. POVEZAVA Z DRUGIMI ENOTAMI KND

Sklic na predhodno enoto:

5. PRISTOJNOSTI

Strokovna področja:

etnologija, urbanistična zgodovina

Zavod: / 2/ **ZVNKD Celje**

6. VARSTVENI STATUS

Vrsta statusa: / 6/ **urbanistični spomenik**

Od dne: **13.10.1990** Do dne:

Akt razglasitve:

UL RS* 35/90-1826

7. OPOMBE

Vpis dne: **30.04.1996** Št. sklepa: **00-96-ZRD-03- 734**

Razlog: / 1/ **obstoječa evidenca**

Zadnja sprememba dne: Št. sklepa:

Razlog: / /

Izpis dne: Št. sklepa:

Razlog: / /

Določitev centroida dne: Št. sklepa:

Razlog: / /

Natančnost centroida: / 2/ **1 m - 3 m**

Dodatne opombe:

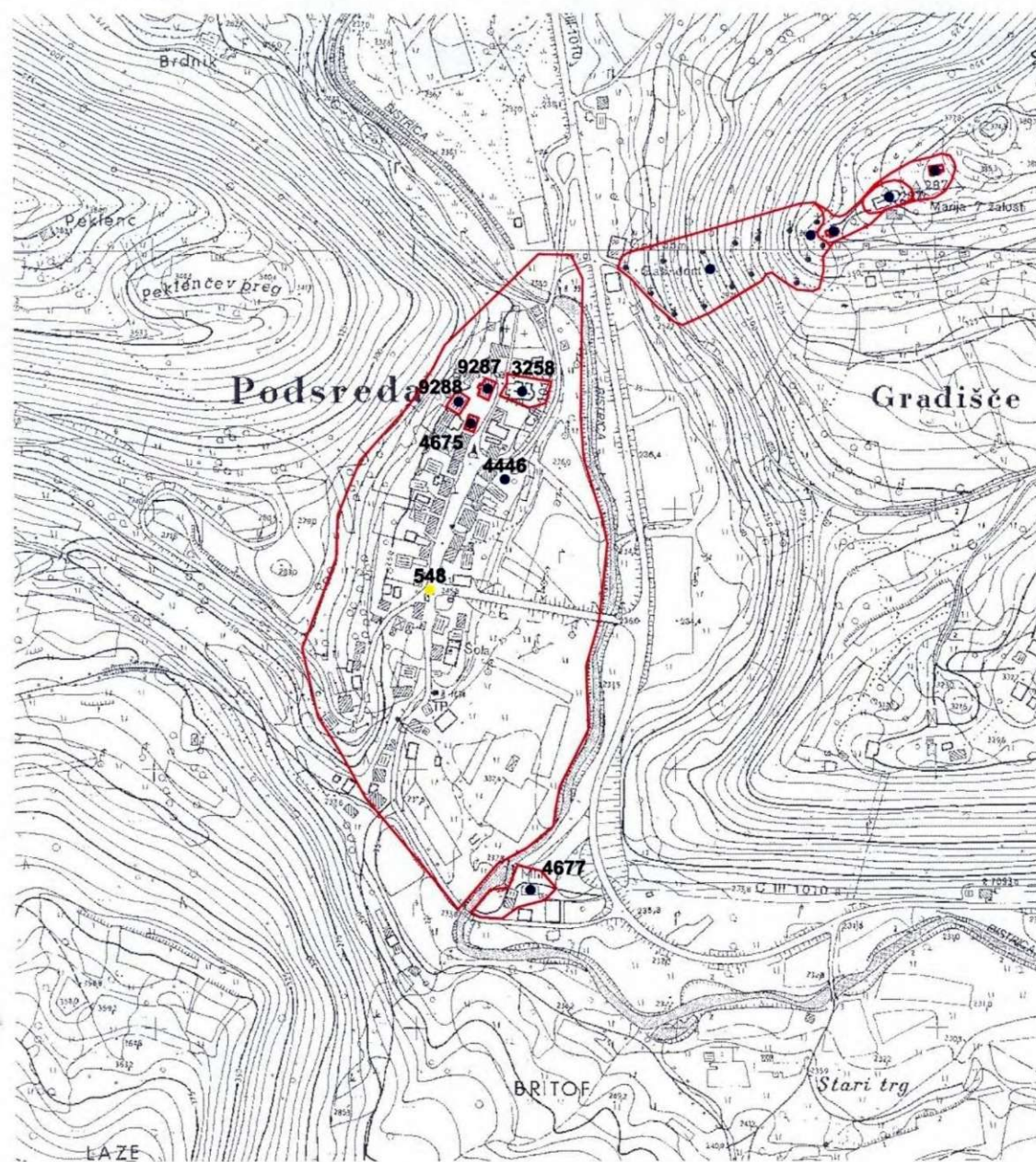
Zaznamki:

Slika 136 - 3 Objekti in območja kulturne dediščine na območju Podsrede (*Register nepremične kulturne dediščine, Ministrstvo za kulturo, Uprava RS za kulturno dediščino*)

Republika Slovenija, Ministrstvo za kulturo
Uprava Republike Slovenije za kulturno dediščino, INDOK center
Plečnikov trg 2, Ljubljana

Zbirni register dediščine

Datum izrisa : 13.12.2001

TTN5 KLANJEC 41

EŠD 548

Vir podatkov:
- Ministrstvo za kulturo, Uprava RS za kulturno dediščino, ZBIRNI REGISTER DEDIŠČINE (območja in centriodi enot dediščine)
Vir za kartografsko osnovo:
- Temeljni topografski načrt 1:5000, 1:10000, Geodetska uprava RS

Merilo: 1:5000

Slika 136 - 4 Objekti in območja kulturne dediščine na območju Podsrrede (*Register nepremične kulturne dediščine, Ministrstvo za kulturo, Uprava RS za kulturno dediščino*)

Republika Slovenija, Ministrstvo za kulturo
Uprava Republike Slovenije za kulturno dediščino, INDOK center
Plečnikov trg 2, Ljubljana

Zbirni register dediščine

Datum izrisa : 13.12.2001

Vir podatkov:
- Ministrstvo za kulturo, Uprava RS za kulturno dediščino, ZBIRNI REGISTER DEDIŠČINE (območja in centri enot dediščine)
- Ministrstvo za kulturo, Uprava RS za kulturno dediščino, Območja kompleksnega varstva kulturne dediščine v odprtem prostoru

Merilo: 1:150000

Slika 136 - 5 Objekti in območja kulturne dediščine na območju Podsrede (*Register nepremične kulturne dediščine, Ministrstvo za kulturo, Uprava RS za kulturno dediščino*)

**PRILOGA 7 TEORETIČNO-APLIKATIVNI PRIMER OBRAVNAVE
RESORNE VSEBINE INSTITUCIONALNO VAROVANE
KULTURNE DEDIŠČINE NA OBMOČJU DELA
NASELITVENEGA SREDIŠČA LJUBLJANE – OBMOČJE
KOLODVORSKE ULICE**

- Slika 137 Pogled na naselbinsko središče – mesto Ljubljana gradu proti severu, foto MHP, junij 2003. Naselbinsko središče Ljubljana, Atlas Slovenije, 1986
- Slika 138 Lega Kolodvorske ulice v naselbinskem središču Ljubljana. Trije kartni prikazi naselbinskega središča (večje, srednje in manjše merilo) (Karta 1: *Atlas Slovenije*, 1986; karta 2: GIS, Geodetska uprava RS, Ljubljana, karta 3: Prostorske sestavine DP občin in mesta Ljubljana za obdobje od leta 1986 – 2000, za območje MO Ljubljana, dopolnitev 1997, karta UO naselja in raba tal po namenu)
- Slika 139 Območje Kolodvorske ulice v njenem prostorskem kontekstu (tri ravni): Karta 1: Ljubljana, *Atlas Slovenije*, 1986, Karta 2: GIS, Geodetska uprava RS, Ljubljana; Karta 3: Prostorske sestavine DP občin in mesta Ljubljana za obdobje od leta 1986 – 2000, za območje MO Ljubljana, dopolnitev 1997, (karta oS naselja in raba tal po namenu)
- Slika 140 Kolodvorska ulica skozi zgodovino. Viri: (1) Oblika terena med Gradom in Rožnikom. Vir: France Tomažič, Talni načrt mesta Ljubljane, *Kronika slovenskih mest IV/1*, 1937, str. 88-101. (2) Novi trg se pridruži Staremu trgu. Vir: n.d (3) Posamezne faze v razvoju tlorisa Ljubljane. Vir: n.d. (4) Franciscejski kataster, 1840. (5) Železniška postaja Ljubljana, litografija, 1889. (6) France Stele, Ljubljana iz aeroplana, *Kronika 1*, 1934, str. 3 (pogled od juga proti severu, vidno območje Kolodvorske ulice, op. MHP).
- Slika 141 Fotoanaliza območja Kolodvorske ulice, december 1998, foto MHP.
- Slika 142 Struktura mestne podobe. (Prostorski plan Mestne občine Ljubljana, Prostorska zasnova, Ljubljana 2002, karta 9, stran 42)
- Slika 143 Model obravnave institucionalno varovane kulturne dediščine v prostorskem planskem procesu; primer naselitvenega središča Ljubljana, območje Kolodvorske ulice – aplikacija teoretičnih izhodišč (ISM3m, DRL; S.1, S.2, S.3)
- Slika 144 Simulacija razvoja Kolodvorske ulice v povezavi z »vhodnimi podatki« in v odnosu do načelnih oblikovalskih pristopov (npr.: modernistični pristop, postmodernistični pristop, predmodernistični pristop; po Prostorska zasnova Mestne občine Ljubljana, 2002, str. 9)
- Slika 145 Železniška postaja iz leta 1849 – severni zaključek Kolodvorske ulice, s kipom konjenika

TEORETIČNO-APLIKATIVNI PRIMER OBRAVNAVANE INSTITUCIONALNO VAROVANE KULTURNE DEDIŠČINE NA OBMOČJU DELA NASELITVENEGA SREDIŠČA LJUBLJANE – OBMOČJA KOLODVORSKE ULICE V NAČRTOVANJU NJENEGA RAZVOJA IN V ARHITEKTURI MESTA

MODEL SISTEMSKEGA PRISTOPA V OBRAVNAVI INSTITUCIONALNO VAROVANE KULTURNE DEDIŠČINE (IKD) IN POSELITVENE DEDIŠČINE (POS) NA IZBRANEM OBMOČJU

Izhodišče

Primer, ki obravnava del naselitvenega središča v povezavi s prostorskim planom, je izbran za prikaz povezanosti analitičnih in sinteznih raziskovalnih korakov pri posameznem resorju, pa tudi pri njihovi morebitni povezavi v pripravi strokovnih osnov za prostorski plan.

Najprej je, glede na podatke iz navedenih virov, primer prikazan v realnem stanju (primer št. 5 v poglavju 6.3). V prilogi je obravnavan aplikativno-teoretično, kot zgled za model takšnih nalog – za pripravo strokovnih osnov s področja institucionalno varovane kulturne dediščine v povezavi s področjem poselitve.

1. Območje Kolodvorske ulice v Ljubljani

Območje Kolodvorske ulice v Ljubljani (Slika 137 in 138) je obravnavano kot primer, ki naj ponazori uporabo ISM3m modela v okviru systemskega pristopa pri obravnavi institucionalno varovane kulturne dediščine v prostorskem planskem procesu.

Pri tem je potrebno v tej povezavi opredeliti pojem in pomen “mestne ulice”. Mestna ulica se izoblikuje s pozidavo na njeni levi in desni strani. Tipologija objektov (stavb) ob ulici določa tipologijo mestnega kareja (uličnega otoka), s tem pa je določen tudi karakter ulice. Na ulici se soočata sosednja kareja, ki sta si včasih lahko po tipologiji stavb in s tem praviloma tudi po njihovi vsebini in funkciji podobna, lahko pa tudi nasprotna. Načrtovanje “razvoja ulice” presega samo ulično fasado in posega v globino karejev. Zato je potrebno poznati oziroma analizirati širše območje “ulice” da se je mogoče opredeljevati o njenem “razvoju”. Ne nazadnje je potrebno poznati, analizirati celotno naselbinsko telo, in njegovo bližnjo in širšo okolico, tako v prostorskem kot časovnem (Slika 140) kontekstu. Gre za systemski pristop (ISM3m), ki na vsebinskem resornem področju v povezavi s hierarhijo prostorskih enot obsega naslednje korake:

Obravnava izbranega poselitvenega območja

- mestna ulica s kareji, ki jih oblikuje skupaj z drugimi ulicami (Slika 139)

Obravnava okolja poselitvenega območja

- celotno naselitveno središče, katerega sestavni del je ulica (Slika 137)

Obravnava okolja poselitvenega območja

- kulturna krajina, kultivirana narava...

2. Systemski pristop pri obravnavi institucionalno varovane kulturne dediščine v arhitekturi mesta

V povezavi z analizo stanja je podan predlog obravnave resorne vsebine institucionalne varovane kulturne dediščine v prostorskem planskem procesu po integralnem strukturnem modelu (ISM3m), ki združuje 3 vsebinske module: (prostorske) sisteme, podatke in naloge. Ta model povezuje resorne vsebine po horizontalni liniji.

V povezavi s hierarhijo prostorskih planov, ki predstavljajo splošno – zgornjo raven, srednjo in spodnjo raven (in za katere so se uveljavili pojmi: državni, regionalni in lokalni prostorski plan) pa se ta model (ISM3m) dopolnjuje oziroma pogloblja:

- na zgornji ravni **z usmeritvami** za nižje hierarhične ravni planov, z usmeritvami torej, ki so podane na osnovi podatkov resorjev (t.i. resornih evidenc, uradnih podatkov iz registrov ipd), t.i. strokovnih osnovah;
- na srednji ravni **z variantami optimalnih razvojnih možnosti v prostoru**, ki predstavljajo vodilo za pripravo prostorskih planov spodnje ravni;
- na spodnji ravni pa se pripravi **prostorski plan, ki se bo izvedel**; v prostoru občine (lokalne skupnosti) se določijo območja za posamezne dejavnosti, za katera je v prostorskem planskem postopku ugotovljeno, da jih občina potrebuje in da so usklajena z vsemi udeleženci v prostorskem planskem procesu, ki je potekal v skladu s predpisi.

“**Arhitektura mesta**” lahko v tej povezavi predstavlja oblikovanje (predvsem) strjenih poselitvenih enot in sicer kot prenovo obstoječih prostorskih poselitvenih enot brez bistvenih širitev območja enote, širitev obstoječe prostorske poselitvene enote ali združevanje obstoječih poselitvenih enot kot posledico njihovih širitev.

Znotraj poselitvenih enot so pri vseh navedenih različicah, v povezavi s prostorskim planom (različnih hierarhičnih ravni) določena razvojna območja. **Arhitekturo in urbanistično oblikovanje teh razvojnih območji se napaja s podatki iz istega vira kot prostorski plan sam: iz evidenc elementov poselitvenega sistema in ostalih prostorskih sistemov.**

Prikazana je povezava, ki vodi od oblikovanja najmanjše poselitvene enote do najširših antropogenih prostorskih (grajenih) struktur in ki dokazuje, da se tudi arhitektura mesta pravzaprav opredeljuje na planski ravni, s tem pa tudi njen odnos in povezava z institucionalno varovano kulturno dediščino.

Evidenca in analiza poselitvenih prostorskih enot

Tak pristop seveda predpostavlja, da področje poselitve (POS) vsebuje (integrira) tudi institucionalno varovano kulturno dediščino (IKD), z naslednjo vsebino (Slika 142):

- evidence vseh poselitvenih enot z njihovim opisom in vrednotenjem,
- evidence vseh enot in območji kulturne dediščine,
- povezava evidenc,
- urbanistična morfološko-tipološka analiza območja,
- sociološka in antropološka (etnološka) analiza območja,
- spomeniškovarstvena historična in etnološka analiza in vrednotenje območja,
- ocena prostorskih – razvojnih možnosti območja – iz vidika vsakega resorja posebej in sintezni predlogi (variante).

Pri tem velja, da je potrebno posamezna poselitvene enote klasificirati, kategorizirati in jih varovati z usmerjanjem razvoja v tisti smeri, ki bo zagotavljala ohranjanje ne le njihove identitete ampak tudi integritete njihovih nadrejenih delov.

Varovana območja in varstveni režimi

Enote IKD in POS so opredeljene z vplivnimi območji (če jih imajo) in z varstvenimi režimi, ter prostorskimi varstvenimi režimi.

Pri tem je treba ločiti med absolutno in relativno (prostorsko) vrednostjo evidentiranih enot.

PREDLOG OBRAVNAVE OBMOČJA KOLODVORSKE ULICE V POVEZAVI S HIERARHIJO PROSTORSKIH ENOT IN PROSTORSKIH PLANSKIH AKTOV

• ANALIZA IN VREDNOTENJE STANJA

Zajem podatkov, ki so potrebni v prostorskem planskem procesu izhajajo iz resornih evidenc in registrov, oziroma iz temeljnega in aplikativnega raziskovalnega dela (Slika 143).

ANALIZA OBSEGA NA ZGORNJI – SPLOŠNI RAVNI

- evidentirane enote prostorskih sestavin (za katere so pristojni posamezni resorji),
- absolutno in relativno – prostorsko vrednotenje evidentiranih enot,
- določanje vplivnih območji evidentiranih enot v odnosu na njihovo absolutno in relativno – prostorsko vrednost,
- določanje varstvenih režimov (meril varovanja) evidentiranih enot, kot usmeritev za prostorski razvoj območja.

ANALIZA NA SREDNJI RAVNI OBSEGA

- povezava resornih vsebin,
- preplet vrednotenja območja s strani različnih resorjev,
- preplet usmeritev za razvoj območja s strani različnih resorjev.

ANALIZA NA SPODNJI RAVNI OBSEGA

- izbira variante, izvedba v skladu s podatki o okolju (iz evidenc, oziroma D ravni)

Oblikovno – prostorski problemi v Kolodvorski ulici

Oblikovno – prostorski problemi v Kolodvorski ulici so opisani v poglavju 6.3 (Slika 141).

NAČRTOVANJE RAZVOJA OBMOČJA KOLODVORSKE ULICE V POVEZAVI S HIERARHIJO PROSTORSKIH ENOT IN PLANSKIH AKTOV

• KRITERIJI ZA NAČRTOVANJE RAZVOJA

Načrtovanje razvoja Kolodvorske ulice – teoretični model analize in vrednotenja obravnave, s kriteriji na splošni, srednji in spodnji ravni.

KRITERIJI NA ZGORNJI – SPLOŠNI RAVNI

- oblika mestnega telesa v odnosu do topografije območja;
- usmeritev za nižje ravni.

KRITERIJI NA SREDNJI RAVNI

- načrtovanje razvoja mestnih vsebin v skladu z morfološkimi in tipološkimi značilnostmi posameznih mestnih območji;
- usmerjanje za nižje ravni.

KRITERIJI NA SPODNJI RAVNI

- načrtovanje razvoja mestnih vsebin v skladu z oblikovnimi značilnostmi posameznih objektov;
- usmeritve za okolico v skladu z usmeritvami iz srednje in višje ravni.

- **NAČRTOVANJE RAZVOJA V POVEZAVI S HIERARHIJO PROSTORSKEGA PLANA IN PROSTORSKIH ENOT**

- (D) DRŽAVNA - ZGONJA SPLOŠNA RAVEN – usmeritvena
- (R) REGIONALNA - SREDNJA RAVEN – variante optimalnih rešitev
- (L) LOKALNA - SPODNJA RAVEN – izvedba

- **IZBOR SMERI RAZVOJA**

Z izborom pristopa k urejanju prostora se določa vizija razvoja na zgornji (splošni, državni) ravni: na tej ravni se sicer pristop samo opredeli (razglasi). Lahko je opredeljen s t.i. “politiko prostorskega planiranja”, ki jo sprejme vladni resor. Ta lahko med drugim vsebuje splošna načela poseganja v prostor ali odnosa do razvoja, kot na primer: upoštevanje načel trajnostnega razvoja.

Ta splošna načela morda v družbeno politični ureditvi niso sprejeta, jih pa upošteva stroka, posamezniki in družbene skupine... Različice načelnih opredelitev so lahko številne.

Izbrana smer razvoja postane vodilo pri opredelitvi optimalnih variant prostorskega razvoja, ki se določajo na srednji (regionalni) ravni. Pri tem s t.i. “vhodnimi podatki” (evidencami) o lastnostih prostora že na zgornji, splošni ravni sodelujejo vsi resorji, ki “skrbijo” za določeno prostorsko sestavino. Na srednji ravni se resorji opredeljujejo do predloženih možnosti razvoja v določenem prostoru, iz vidika ohranjanja prostorske sestavine za katero so zadolženi.

Na nižji ravni se odloči o variant prostorskega razvoja, ki je v skladu s predlaganimi “okvirji”, določenimi na srednji ravni in na osnovi podatkov z zgornje ravni prostorskega plana.

- **MOŽNE SMERI RAZVOJA KOLODVORSKE ULICE**

Izbor smeri razvoja je odvisen od vrednostnih meril – estetskih, okoljskih, ekonomskih itd., od pogleda na razvoj v celoti. Na ta pogled vpliva tudi seznanjenost s stanjem v prostoru, kar je zelo pomemben podatek, ki oblikuje odločitve pri usmerjanju nadaljnjega razvoja.

Na primer: V Prostorskih zasnovah za mestno občino Ljubljana (2002) so smeri razvoja zapisane v točki 2: Vodilne usmeritve, oziroma v točki 2.1 Vrednote v urejanju prostora. Iz zapisanega izhaja, da se razvoj načrtuje na osnovi vrednostnih izhodišč. V skladu z navedeno raziskavo so bila ta opredeljena kot modernistična, predmodernistična in postmodernistična²⁸¹.

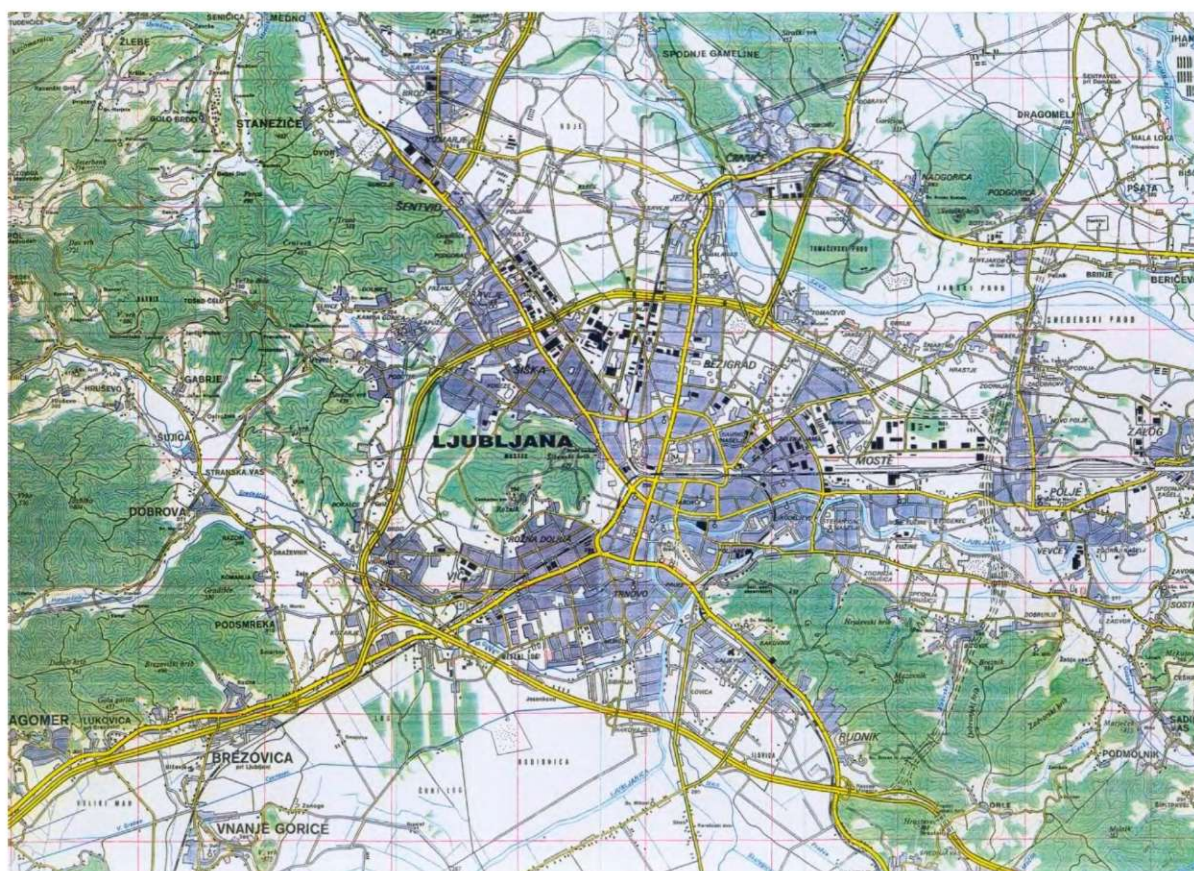
SKLEP:

V povezavi s temi odločitvami je razvoj Kolodvorske ulice v vsakem od pristopov lahko različen: usklajen mora biti s celoto, do odločitev pa je mogoče priti v skladu s predlagano metodo. Pri tem je potrebno dosledno upoštevati podatke resorjev o stanju in stopnji transformacije prostorskih sistemov za katere “skrbijo” ter se za urbanistično – arhitekturne razvojne korake odločati v skladu z usmeritvami iz srednje (regionalne) ravni.

Za območja (večjih) mest oziroma naselitvenih središč to pomeni, da mora njihov razvoj določati t.i. regulacijski načrt, ki je kompleksno, avtorsko odgovorno delo.

Kam bo torej Kolodvorsko ulico pripeljal razvoj? (slika 145)

²⁸¹ Prostorski plan mestne občine Ljubljana, Prostorska zasnova, Mestna občina Ljubljana, Oddelek za urbanizem, Ljubljana 2002, str. 9

Slika 137

Pogled na naselbinsko središče – mesto Ljubljana – gradu proti severu, foto MHP, junij 2003. Naselbinsko središče Ljubljana, Atlas Slovenije, 1986

Karta 1

Karta 2

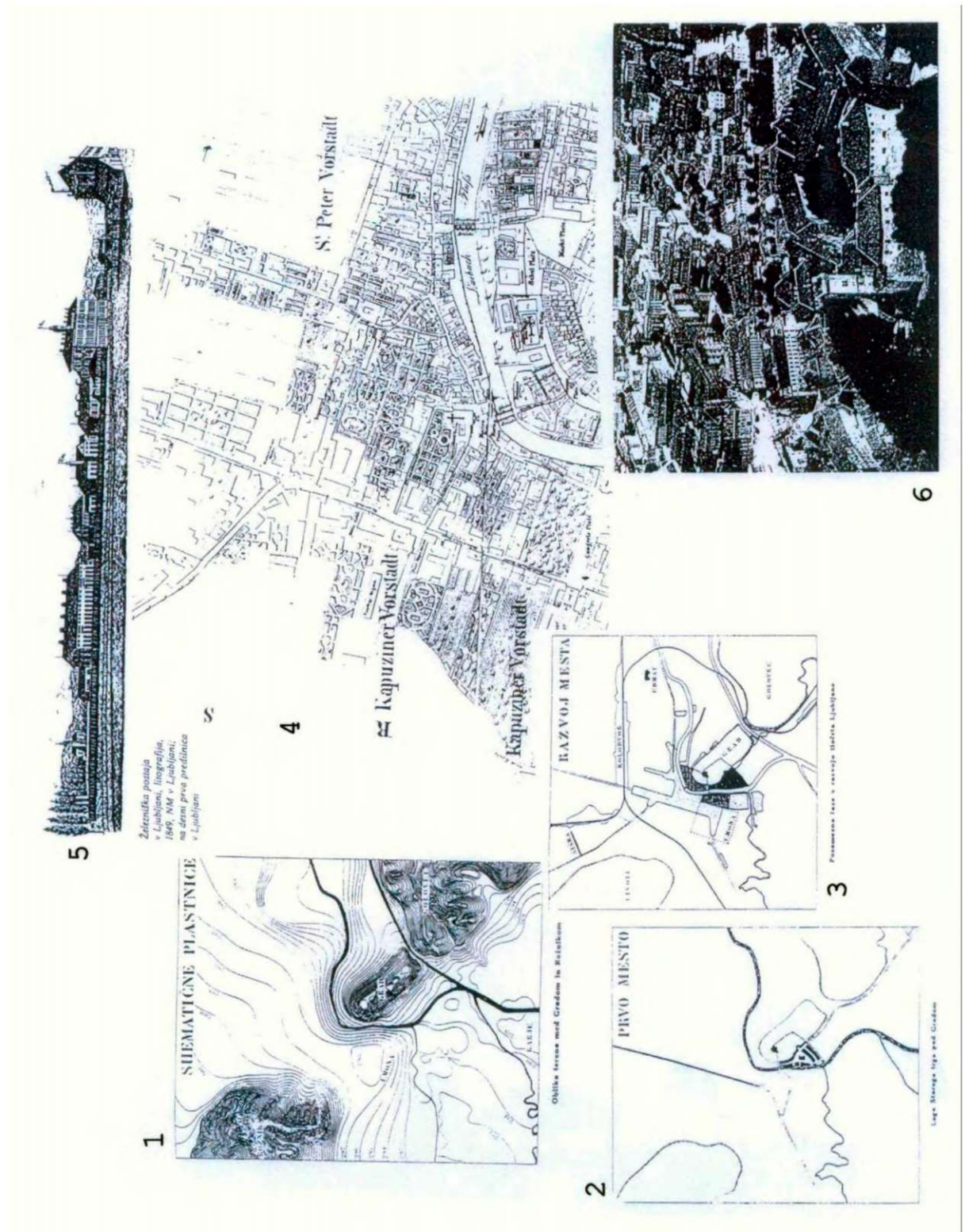
Karta 3

Slika 138 Lega Kolodvorske ulice v naselbinskem središču Ljubljane. Trije kartni prikazi naselbinskega središča (večje, srednje in manjše merilo) (Karta 1: *Atlas Slovenije*, 1986; karta 2: GIS, Geodetska uprava RS, Ljubljana, karta 3: Prostorske sestavine DP občin in mesta Ljubljana za obdobje od leta 1986 – 2000, za območje MO Ljubljana, dopolnitev 1997, karta UO naselja in raba tal po namenu)

Slika 139

Območje Kolodvorske ulice v njenem prostorskem kontekstu (tri ravni): Karta 1: Ljubljana, *Atlas Slovenije*, 1986, Karta 2: GIS, Geodetska uprava RS, Ljubljana; Karta 3: Prostorske sestavine DP občin in mesta Ljubljana za obdobje od leta 1986 – 2000, za območje MO Ljubljana, dopolnitev 1997, (karta oS naselja in raba tal po namenu)

Slika 140

Kolodvorska ulica skozi zgodovino. Viri: (1) Oblika terena med Gradom in Rožnikom. Vir: France Tomažič, Talni načrt mesta Ljubljane, Kronika slovenskih mest IV/1, 1937, str. 88-101. (2) Novi trg se pridruži Staremu trgu. Vir: n.d (3) Posamezne faze v razvoju tlorisa Ljubljane. Vir: n.d. (4) Franciscejski kataster, 1840. (5) Železniška postaja Ljubljana, litografija, 1889. (6) France Stele, Ljubljana iz aeroplana, Kronika 1, 1934, str. 3 (pogled od juga proti severu, vidno območje Kolodvorske ulice, op. MHP)

Na Kolodvorski ulici se lahko odčitava velik del njene zgodovine. Gostilna Tišler v pritlični »kmečki hiši« ob njenem severnem izteku na poti h kolodvoru, spominja na nekdanje popotnike. Danes je najnižja stavba v ulici.

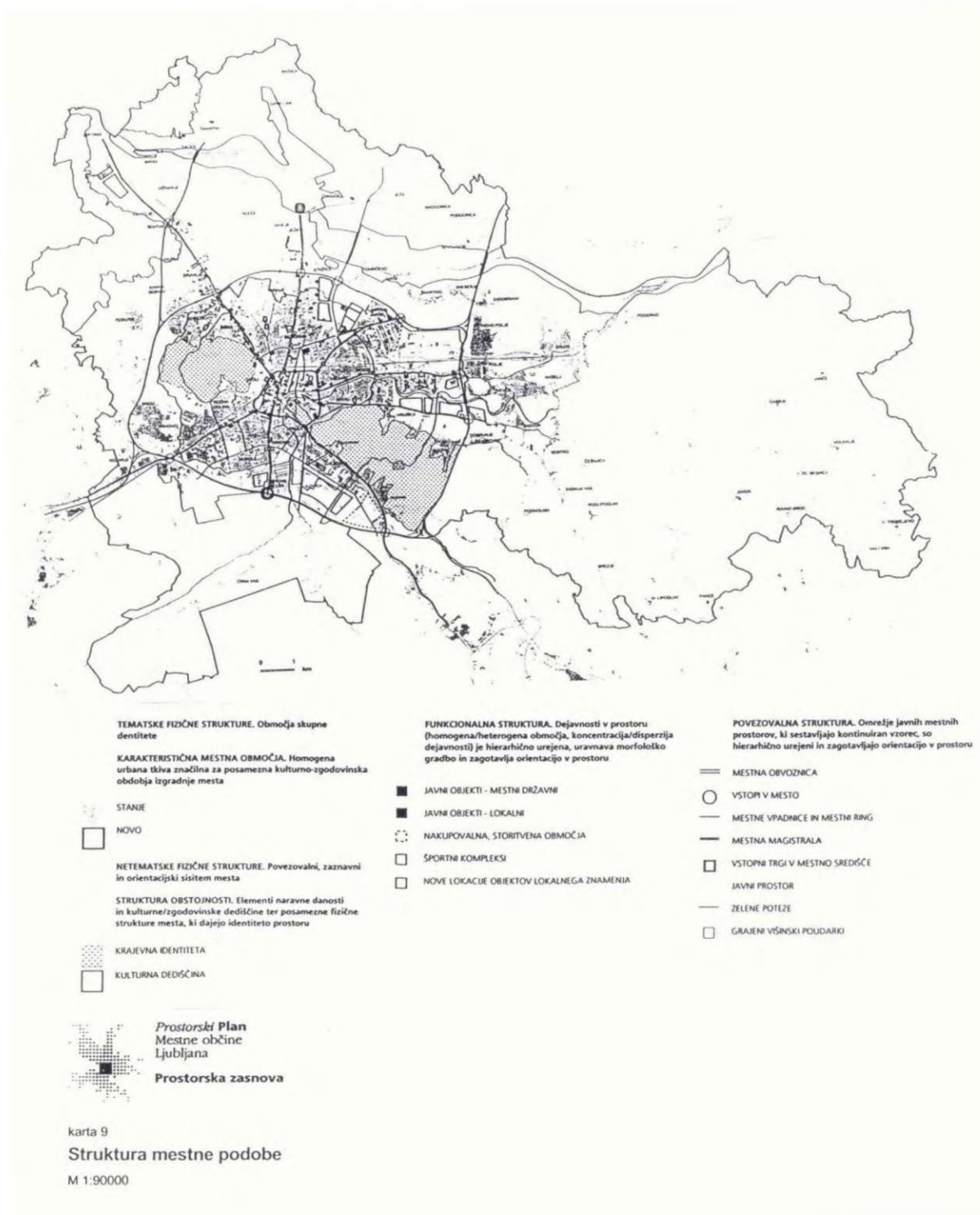

Kolodvorska ulica se na jugu začne na robu starega mestnega jedra. Danes je ta prehod zaznamovan s praznim prostorom in dominantno stavbo Televizije na desni in strani ter hotela Turist, stavbo Radia in poslovno stanovanjskimi bloki na levi strani ulice.

Pogled na iztek Kolodvorske ulice proti jugu, s pogledom na Grad. Prazen prostor ob vogalu s Komenskega ulico »čaka« na primerno arhitektonsko in urbanistično oblikovan zaključek. Podobnih oblikovnih posegov je ulica potrebna v celoti.

Slika 141 Fotoanaliza območja Kolodvorske ulice, december 1998, foto MHP

Slika 142

Struktura mestne podobe. (Prostorski plan Mestne občine Ljubljana, Prostorska zasnova, Ljubljana 2002, karta 9, stran 42)

SPLOŠNA ZGORNA RAVEN

vsebina

USMERITVE

D

SREDNJA RAVEN

strategija

VARIANTE OPTIMALNIH REŠITEV

R

SPODNJA RAVEN

metodologija

IZVEDBA

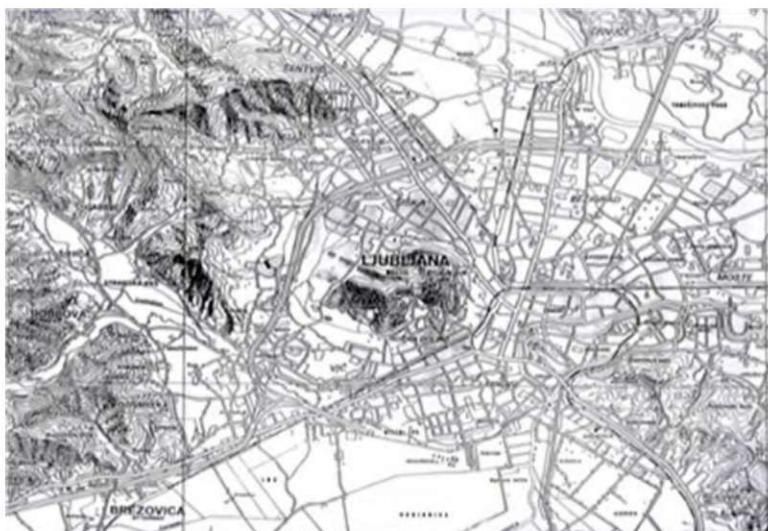
L

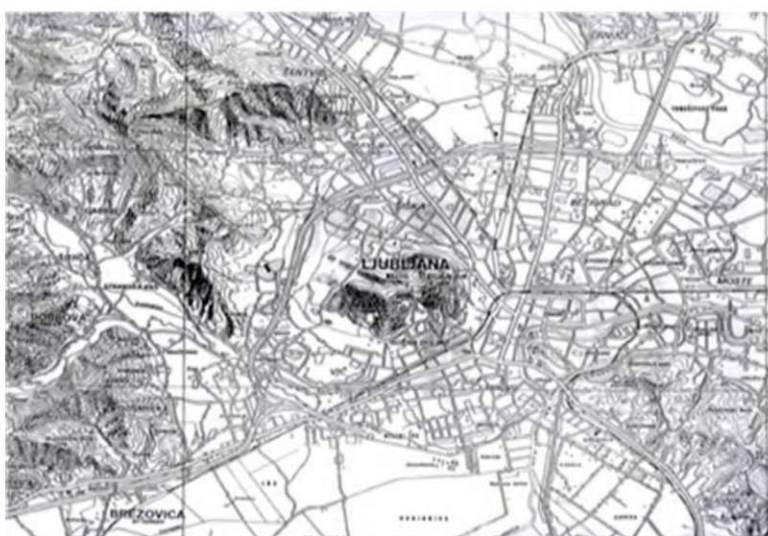
Slika 143

Model obravnave institucionalno varovane kulturne dediščine v prostorskem planskem procesu; primer naselitvenega središča Ljubljana, območje Kolodvorske ulice – aplikacija teoretičnih izhodišč (ISM3m, DRL; S.1, S.2, S.3)

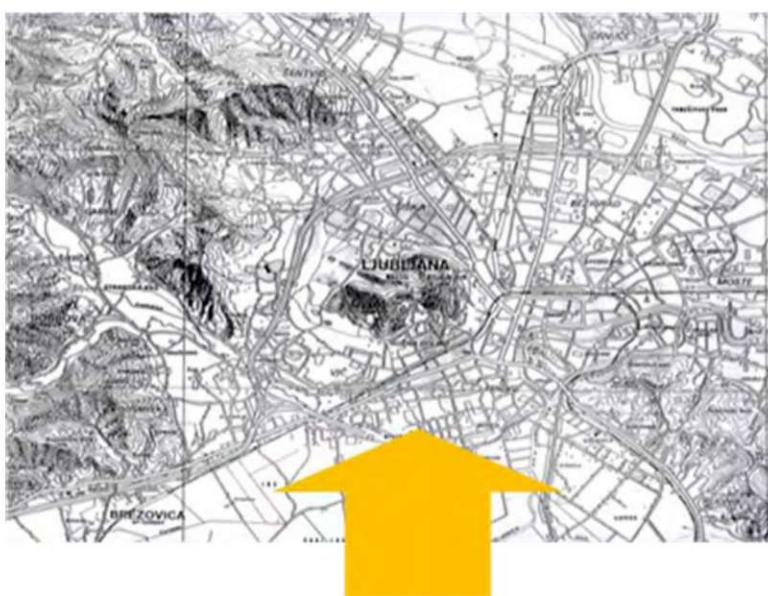
Zajem podatkov iz evidenc in registrov o enotah IKD in POS, njihovih vplivnih območjih in varstvenih režimih; podatki za zgornjo – usmeritveno, srednjo – strateško in spodnjo – izvedbeno raven

**PREDMODERNISTIČNI
VREDNOSTNI
(IN OBLIKOVALSKI)
PRISTOP**

**MODERNISTIČNI
VREDNOSTNI
(IN OBLIKOVALSKI)
PRISTOP**

**POSTMODERNISTIČNI
VREDNOSTNI
(IN OBLIKOVALSKI)
PRISTOP**

IZHODIŠČE JE ZA VSE ISTO – ZAJEM PODATKOV O IKD IN POS

Slika 144

Simulacija razvoja Kolodvorske ulice v povezavi z »vhodnimi podatki« in v odnosu do načelnih oblikovalskih pristopov (npr.: modernistični pristop, postmodernistični pristop, predmodernistični pristop; po Prostorska zasnova Mestne občine Ljubljana, 2002, str. 9)

Kam bo Kolodvorsko ulico popeljal razvoj?

Slika 145 Železniška postaja iz leta 1849 – severni zaključek Kolodvorske ulice, s kipom konjenika (vir: www.burger.si) (zgoraj). Ljubljana: slovenska kulturna, gospodarska in politična prestolnica (Atlas Slovenije, 1986) (spodaj).

11. OCENA KOMISIJE ZA ZAGOVOR MAGISTRSKE NALOGE (prof. dr. Peter Fister, doc. dr. Jelka Pirkovič, doc. dr. Živa Deu)

Iz ocene komisije za zagovor magistrske naloge Milene Hazler-Papič

Obravnava institucionalno varovane kulturne dediščine v prostorskem planskem procesu

Magistrsko delo obsega 358 oštevilčenih strani, z datumom, marec 2003. Delo je podrobno razčlenjeno v uvodna pojasnila, enostranski izvleček s ključnimi pojmi, osrednji del z uvodom in 6 poglavji, dodani pa so še glosar, navedba virov in literature ter poseben del s prilogami. Osrednji del vsebuje 92 grafičnih pojasnil, priloge 53 grafičnih predstavitev.

V predgovoru so pojasnjeni posebni pogoji nastajanja magistrske naloge, Cilj raziskave je bil vezan na probleme zakonodaje in sprememb tako državne uprave kot institucij, vezanih na prostorsko planiranje in na varstvo kulturne dediščine, zato je bil deloma upoštevan tudi zadnji zakon o urejanju prostora, sprejet tik pred zaključkom magistrske naloge. Magistrsko delo je tako dosledno postavljeno v realna razmerja in aktualizirano kot predlog za nov pristop v obravnavi institucionalno varovane kulturne dediščine v prostorskem planiranju. Ker vprašanje celovite obravnave kulturnih razsežnosti prostora in v tem okviru tudi dediščine še ni formalno uveljavljeno, se je kandidatka odločila za poudarjeno obravnavo (institucionalno varovane) kulturne dediščine, torej dediščine kot zakonske kategorije – obenem pa zelo kvalitetno vedno znova opozarjala na problem celostnega prostora, krajine oziroma kulturnega okolja, v katerem se prepletajo različne kakovostne prvine.

V uvodu je poudarjen osnovni problem raziskave, ki ga kandidatka razume kot spreminjanje pristopa in meril v obeh področjih ne le v daljšem časovnem obdobju ampak tudi v zadnjih nekaj letih. Zato je rezultat magistrskega dela poleg poglobljenih analiz problemov planiranja in institucionalnega varovanja kulturne dediščine tudi avtorski predlog novega systemskega pristopa k rešitvi problema. Drug pomemben zaključek uvodne predstavitve, na katerem gradi svoj pogled na rešitev problema, je ocena, da je varovana stavbna dediščina prepoznavna predvsem kot njena lastnost in ne kot samostojen prostorski sistem. To je po kandidatkinih ugotovitvah tudi temeljni razlog, da se mora metodologija njene obravnave v prostorskem planskem procesu spremeniti tako, da bo dediščina postala del osnovne obravnave in ne ločena sestavina.

Obširen pregled z delnimi povzetki podaja kandidatka o mednarodnih in domačih formalnih, strokovnih in neformalnih dokumentih, ki obravnavajo ali celo predpisujejo cilje in obveznosti varovanja varovane kulturne dediščine. Žal pri tem ni upoštevala Evropske konvencije o krajini, ki jo je Slovenija podpisala pred dvema letoma, ratificirala pa pred kratkim. Konvencija se, kljub morda nekoliko zavajajočem naslovu, dejansko nanaša na celotno okolje oziroma v diktaciji konvencije, na krajino v najširšem pogledu in tako vključuje tudi ruralne, urbane, industrijske in degradirane krajine. Konvencija je pomembna zato, ker od držav podpisnic zahteva, da identificirajo in ovrednotijo ves prostor (krajino kot celoto) in zanj opredelijo tako imenovane "cilje kakovosti". V tem pogledu se teza magistrske naloge nehote pokriva z najnovejšimi usmeritvami pri urejanju prostora

V posebnem poglavju kandidatka povzame raziskano problematiko in jo izpelje skozi oceno stanja v nekaj temeljnih predlogov. Iz njih najbolj izstopajo izhodišča, ki predstavljajo cilje novih metodoloških pristopov, združuje pa jih tako imenovani "systemske pristop". Dediščino,

ki je bila doslej le izločena, avtonomna enota, vključuje v prostor kot obvezen del okolja in ji s tem daje možnost aktivne vloge. Magistrska naloga vključuje v okviru predlogov za nove metodološke pristope tudi enega od temeljnih vprašanj obravnavane teme – kakšna je ali kakšna naj bo vloga arhitekture kot stroke v procesu varovanja kulturne dediščine in ohranjanja in razvijanja kulturnih razsežnosti prostora. Tu je arhitektura kot stroka predstavljena predvsem z ozkega prakticističnega merila slovenske prakse. Njena bodoča vloga bi bila lažje razumljiva, če bi jo primerjali s stanjem v širšem prostoru (na primer z analizami, ki jih je opravil ICOMOS) in z razčlenitvijo razlogov za sedanje ne preveč vzpodbudno stanje pri nas. Tudi kandidatka ugotavlja, da je bila arhitektura v prisilno podrejenem položaju prav zaradi njenega preveč "holističnega" pristopa, ki naj bi bil po ugotovitvah raziskave temeljni del "sistemskega pristopa", obenem pa zaradi zastarele zakonodaje o varstvu kulturne dediščine, ki jo je ekspertna skupina Unesca v 70.-letih ocenila kot "preveč vezano na avstroogrsko", najnovejša s strani Sveta Evrope pa za preveč točkovno in statično. Podobna težava nastane, ko je poglavju dodan "terminološki slovarček" kot "še vedno odprta tema" – to dokazuje, da je poleg splošne povezave institucionalno delujočih konservatorjev z resorji, ki odločajo o rabi prostora, velika ovira neustrezno sporazumevanje znotraj stroke same in med konservatorji, ki izhajajo iz različnih strok. Tako bi bilo že v okviru vrednotenja potrebno zaradi sprememb ciljev varovanja dediščine, vrednotenju dodati interdisciplinarno določljive razvojne zakonitosti (v prostoru!), zastareli sistem slovenskega varstva dediščine prilagoditi novim merilom in določiti upravičenost avtorskega vrednotenja. Te sestavine so v magistrski nalogi sicer ugotovljene, le da zaradi (preveč?) podrobnih členitev posameznih sestavin niso dovolj izpostavljene.

V poglavju o prostorskem planiranju je podobno kot v pregledu formalnih dokumentov in delovanja služb izjemno podrobno razčlenjen obstoječi sistem in hkrati dodana kritika slovenske prakse. V njej sta povsem ustrezno posebej izpostavljena nepovezanost resorjev ter predlog "sistemskega pristopa". Izjemno obsežen delež je v tem okviru namenjen citiranju razlag za pojme, definicije in metode. To dokazuje kandidatkino poglobljeno poznavanje raziskovalne metode vendar bi bil prikaz v okviru naloge lahko skrčen na sintezne predstavitve, ki bi bile jasneje povezane z osnovno temo naloge

Osrednji rezultat naloge je kandidatkin predlog za prostorsko-urbanistične-arhitekturne analize, ali kot je v delu največkrat pojem označen kot "PUA". Teoretično je metoda parametrov in njihovega medsebojnega povezovanja odličen prispevek k razvoju obravnavanega problema na nacionalni ravni oziroma na ravni strateškega planiranja, kandidatka ga je tudi že večkrat predstavila strokovni javnosti in vzorčno obdelala izbrane primere. V okviru zadane naloge je to ključni rezultat. Ob tem je potrebno vendarle omeniti določeno težavo, ki je vezana na postavitev kriterijev za tako predlagano vrednotenje. Te naj bi dodala posamezna sodelujoča stroka in jih vezala tako na usklajen dogovor med strokami kot tudi na relativno možnost vrednotenja, ki pa ga je mogoče izpeljati le z induktivno metodo za vsak "prostor" posebej. Da v nalogi ni predlaganega podrobnega kriterialnega aparata je prej kvaliteta kot pomanjkljivost, saj bi vsako nasilno uveljavljanje "avtorskih" kriterijev onemogočilo sistemski pristop, kot ga povsem upravičeno zagovarja kandidatka. Pomankljivost predstavljenega modela vrednotenja je predvsem v tem, da ga kandidatka razume le kot problem strok(e), ki sodelujejo v urejanju prostora, v celoti pa opušča sodobne težnje po vključevanju civilne družbe, predvsem lokalnega prebivalstva, v postopke vrednotenja dediščine in prostora kot celote.

Pomembna novost je predlog povezovanja med institucijama varstva kulturne dediščine in poselitvenega planiranja in v tem okviru predlog uvedbe vmesne ravni usklajevanja

(odločanja) med strategijo (državo), ki je odgovorna za analitične sestavine in izvedbo (lokalno- osebno), ki ji pripada načrtovanje izvedbe in realizacija. V tem delu je v magisteriju pomemben del razprave o načinu zajemanja podatkov, o sistemskem pristopu in o možni formalizaciji metode dela. Zaradi že navedenega problema spreminjanja ciljev, zakonodaje, pristojnih služb itd. so predlogi lahko omejeni le na bolj ali manj teoretična izhodišča, kar zlasti velja, za način zajemanja podatkov. Tako imenovani "integralni strukturni model (5.1.2) določa teorijo metodološkega pristopa, ima pa dobro in podrobno utemeljene razlage dejavnosti. Predlagani "obrazci" (6.2) so povsem možen praktični pripomoček, ostaja le vprašanje, ali naj bodo to formalizacija postopka ali le pripomoček.

Obsežen dodatek primerov, ki jih je kandidatka obdelala v zadnjem obdobju, je izbran predvsem za tista območja dediščine, kjer je spomeniška analiza že bila izdelana in ima tako prednost pred prostorskim planiranjem. Zato jih je mogoče razumeti kot pobudo za tak način dela, saj podobnih raziskav za druge prostorske komplekse institucionalno varovane kulturne dediščine še ni bilo izdelanih.

Magistrska naloga kandidatke Milene Hazler-Papič je po znanstveno raziskovalnih merilih dosledno izpeljana raziskovano-razvojnna naloga z vsemi sestavinami raziskovalnega dela. Ob izjemno podrobno obdelanih teoretičnih vprašanjih, podrobni predstavitvi delujočih upravnih in načrtovalskih sistemov, domačih in mednarodnih smernic bodočega varstva in planiranja v prostoru, so ugotovitve in predlogi novi in aktualni za prihodnost treh področij: varovanja dediščine, planiranja in arhitekturne stroke. Ocenjujemo, da predlagana magistrska naloga kandidatke Milene Hazler-Papič z naslovom "Obravnava institucionalno varovane kulturne dediščine v prostorskem planskem procesu" izpolnjuje vse pogoje magistrskega dela.

Ljubljana, 22. 9. 2003

prof. dr. Peter Fister, Fakulteta za arhitekturo UL

doc. dr. Jelka Pirkovič, Filozofska fakulteta, UL

doc. dr. Živa Deu, Fakulteta za arhitekturo, UL

12. Ocena magistrskega dela (mag. Zvezdana Koželj)

mag. Zvezdana Koželj
Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije
Metelkova 6, 1000 Ljubljana

Ocena magistrskega dela mag. Milene Hazler Papič: *Obravnava institucionalno varovane kulturne dediščine v prostorskem planskem procesu*, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo, Ljubljana 2003.

Magistrsko delo *Obravnava institucionalno varovane kulturne dediščine v prostorskem planskem procesu* obsega 369 strani, vključno z 176 stranmi prilog.

Razdeljeno je na sedem poglavij, ki jih po *Vsebini* (strani: 4-6), *Predgovoru* (strani: 7-8), *Zahvali* (stran: 9) in *Izveščku* (strani: 10-11), z osrednjimi vsebinskimi poudarki, predstavi v *Uvodu* (strani: 12-16). Sledijo osrednja poglavja *Institucionalno varovana nepremična kulturna dediščina in njeno ohranjanje z vključevanjem v prostorski planski proces* (strani: 17-85), *Prostorsko planiranje kot del prostorskega planskega procesa in vloga resorjev v njem* (strani: 86-117), *Prostorsko kot okolje institucionalne varovane kulturne dediščine in predmet spoznavanja in spreminjanja v prostorskem planskem procesu* (strani: 118-194), *Sistemski pristop pri obravnavi institucionalno varovane kulturne dediščine v prostorskem planskem procesu* (strani: 195-213), *Aplikacija metode systemskega pristopa pri obravnavi in uveljavljanju institucionalne varovane kulturne dediščine v prostorskem planskem procesu* (strani: 214-258) in *Sklep* (strani: 259-260). Sledijo *Seznam slik* (strani: 261-269), *Glosar* (strani: 270-275), *Viri in literatura* (strani: 276-292) in *Priloge* (strani: 293-369).

V *Uvodu* (1) Hazler Papičeva izpostavlja, da je obravnava institucionalno varovane nepremične kulturne dediščine (IKD) kot ene od sestavin prostora v prostorskem planskem procesu kakor tudi v urbanističnem in arhitekturnem načrtovanju necelovita, in sicer tako s strani dejavnosti spomeniškega varstva, kakor tudi s strani t. i. prostorske stroke.

Izpostavila je hipotezo, da je potrebno izhajati iz vsebinskega dela problema – mesta IKD v prostorskih sistemih in v prostorskem planskem procesu, ga analizirati ter poiskati najboljša izhodišča za rešitve, ki vodijo h kakovostnemu varstvu oz. ohranjanju IKD v prostoru. Te rešitve bi morale zadevati tudi njegov upravno-pravni oz. organizacijski, zakonodajni in postopkovni del.

Napovedala je uporabo metode systemskega pristopa z uporabo splošne systemske teorije, saj naj bi systemska analiza prostora, oz. prostorskih sistemov, ki so predmet obravnave v prostorskem planskem procesu, je pokazala, da je IKD del antropogenega prostorskega sistema, za katerega se je v širšem pomenu uveljavilo ime kulturna krajina, v ožjem pa poselitveni prostorski sistem: IKD je prepoznana kot ena od lastnosti elementov in struktur poselitvenega sistema.

Avtorica je ob dejstvu, da IKD ni samozadosten prostorski sistem predvidela, da je potrebno metodologijo njene obravnave v prostorskem planskem procesu dopolniti na način, da se jo med obravnavo, ki bo obsegala tako vsebinski kot upravno-pravni postopkovni del, vključi v poselitveni prostorski sistem.

Predvidela je, da je za izpolnitev predlagane metode vključevanja IKD v prostorski planski proces, potrebna predhodna izpolnitev določenih pogojev, in sicer:

- vzpostavitev samostojnega resornega področja za poselitev, oziroma usmerjanja razvoja poselitve, z resornim zakonom in bazo podatkov (registrom);

- dopolnitev prostorskega planskega procesa s t. i. sistemskim pristopom oz. doktrino sistemskega pristopa.

Poglavje *Institucionalno varovana nepremična kulturna dediščina in njeno ohranjanje z vključevanjem v prostorski planski proces (2)* uvodoma obsega predstavitev resornega področja varstva nepremične kulturne dediščine, pravne podlage za njeno varstvo, vse ravni institucij in deležnikov pri njenem varstvu. V nadaljevanju je obširno prikazala načine vključevanja IKD v prostorski planski proces v preteklosti, pravne podlage za ta edini instrument varstva nepremične kulturne dediščine in probleme vključevanja IKD v prostorski planski proces, kot tudi že oblikovanje izhodišč za to razreševanje. Zaključni ga z uvedbo pojma »poselitvena dediščina«, ki obsega vso poselitev brez izjeme, vključujočo tudi IKD kot po določenih strokovnih merilih izločen del poselitve, ter s predstavitvijo celostnega pristopa k njenemu spoznavanju.

Kot konservatorica povzemam pri prvem poglavju ob robu predvsem razmišljanje avtorice, da je bistven problem uveljavljanja varstva IKD v prostorskem planskem procesu določitev ciljev, kajti od njih je tudi odvisen izbor metode, postopkov in organizacije vključevanja resornih vsebin v prostorski planski proces. Dalje navaja, da je cilje mogoče prepoznati in določiti s celovitim pogledom na obravnavane probleme, obravnavano vsebino in na okolje, oz. okoliščine, v katerem se pojavlja.

Ugotavljam terminološko zadrego z drugačnim poimenovanjem oz. tolmačenjem izrazov, kot sta npr. *celovito (integralno) varstvo*, *integralno konservatorstvo*, zaradi drugačnega pojmovanja s strani konservatorjev. Zaradi večje teže razprave pripominjam, da bi tovrstne probleme morali reševati ob sodelovanju obeh obravnavanih resorjev.

V poglavju *Prostorsko planiranje kot del prostorskega planskega procesa in vloga resorjev v njem (3)* je Hazler Papičeva izpostavlja problematiko prostorskega planiranja in trajnostnega razvoja kot načela uporabe prostora. Zaključni ga s predstavitvijo sistemskega pristopa k ureditvi in reševanju problemov v prostorskem planskem procesu.

Osrednji vsebinski vidik poglavja avtorica osredotoča z naslednjo utemeljitvijo, da sistemski pristop povezuje uporabo novih planerskih metod, ki upoštevajo splošno sistemsko teorijo tako pri obravnavi podatkov o prostoru, kakor tudi pri načrtovanju posegov v prostorske sisteme in navsezadnje tudi pri upravnih in pravnih organiziranosti prostorskega planiranja. Rešitev problemov tako varstvenega kot poselitvenega resorja vidi v dosledni uporabi sistemske usmeritve v doktrini prostorskega planiranja, v organizaciji prostorskega planskega procesa, v prepoznavanju vsebin in ne nazadnje v nadzoru.

V poglavju *Prostorsko kot okolje institucionalne varovane kulturne dediščine in predmet spoznavanja in spreminjanja v prostorskem planskem procesu (4)* Hazler Papičeva izdatno opredeljuje prostor kot sistem(e), sistem poselitve kot prostorske sestavine in okolja IKD, modela njunega povezovanja, predloga oblikovanja podatkovne zbirke za poselitev in predloga po uveljavitvi poselitve kot samostojnega resornega področja, ki bi bil sposoben integrirati IKD.

Avtorica je za reševanje problema – obravnavo in uveljavljanja resorne vsebine v prostorskem planskem procesu – predlagala uporabo metodologije sistemske dinamike z integralnim strukturnim modelom sistemov (ISM3m). Model se naj bi uporabljal predvsem kot metodološki pripomoček pri vključevanju resornih vsebin ob načrtovanju spreminjanja stanja v prostoru, ob spoznavanju in spremljanju njegovega stanja.

V poglavju *Sistemski pristop pri obravnavi institucionalno varovane kulturne dediščine v prostorskem planskem procesu (5)* Hazler Papičeva predstavi uvodoma sistemsko teorijo kot teoretično izhodišče zanj in vsebinska izhodišča za oblikovanje sistemskega pristopa pri obravnavi IKD v prostorskem planskem procesu. Težišče poglavja je namenjeno tolmačenju že omenjenega integralnega strukturnega modela sistemskega pristopa pri obravnavi strokovne osnove resorja in posledično strategije uveljavljanja resorne vsebine ter kriterijev uspešnosti v prostorskem planskem procesu.

Avtorica izčrpno opredeljuje vsebino strokovne osnove, kompleksnega podatka o resorni vsebini, izdelane v povezavi s sistemskim pristopom obravnave resorne vsebine v prostorskem planskem procesu in v navezavi na model ISM3m. Celovit (integralni) pristop, ki je značilen za sistemski pristop resorjev v prostorskem planskem procesu, pomeni predvsem sistemsko povezavo znanja, vedenja v prostoru in spremljanja stanja v prostoru. Uporaba modela ISM3m je pri praktičnem delu predvsem opomnik, da je treba pri obravnavi resorne vsebine med drugim upoštevati tudi okolje te vsebine: to okolje so druge prostorske vsebine – poselitve. Znova poudarja, da je povezovanje resorja IKD z resorjem za poselitve nujen pogoj za uveljavljanje resorne vsebine varstva kulturne dediščine v prostorskem planskem procesu, kar pomeni, da učinkovit individualen pristop resorja varstva kulturne dediščine pri uveljavljanju resornih vsebin v prostorski planski proces sploh ni mogoč; žal se doslej izvaja le na tak način.

Hazler Papičeva uvaja Obrazec 0-10 kot sistemski opomnik pri povezovanju IKD in poselitve v prostorskem planskem procesu za pregled nad vsebino, cilji in strategijami posameznega resorja, vključenega v prostorski planski proces. Skupaj z modelom ISM3m naj bi dosegla preglednost vsebin, vrste podatkov in stopnje obravnave posamezne resorne vsebine pri konkretni nalogi. Oba omogočata še posebej spremljanje načrtovanja in uveljavljanja resornih vsebin tako na vsebinskem, postopkovnem, zakonodajnem in organizacijskem področju.

V poglavju *Aplikacija metode sistemskega pristopa pri obravnavi in uveljavljanju institucionalne varovane kulturne dediščine v prostorskem planskem procesu (6)* je Hazler Papičeva izvedla simulacijo uporabe metode povezovalnega pristopa dveh resorjev na izbranih primerih poselitvenih območij, kar je tudi komentirala: Jazbine v občini Šentjur pri Celju; občini Šentjur pri Celju on Dobje; krajinski park Logarska dolina; del naselitvenega središča Ljubljane. Slednji je bil izdelan kot vzorčni teoretično – aplikativni primer modela sistemskega pristopa v obravnavi IKD in poselitvene dediščine izbranega območja.

V *Sklepu (7)* je avtorica na podlagi teoretskega prispevka in predložene analize praktičnih primerov potrdila v uvodu postavljeno hipotezo z ugotovitvami po treh problemskih sklopih:

I. IKD mora iskati povezave, sodelovanje z drugimi prostorskimi sistemi; nastopa kot lastnost elementov in struktur poselitvenega sistema.

II. Povezovanje IKD s poselitvijo je potrebno zaradi primarnega razlikovanja med IKD in poselitvijo, med metodologijo vrednotenja na obeh področjih in zaradi opredelitve prostorskega vrednotenja kot povezovalnega koraka med obema resorjema.

III. Arhitekturo prepozna (tudi) kot premalo uveljavljeno vedo na upravno-pravnem področju, kjer mora dejavneje sodelovati pri zakonodajnem in organizacijskem urejanju resornega področja poselitve in pri dejavnosti prostorskega planiranja v obsegu, kot ji ga omogoča njena temeljna usmeritev.

Osrednja vrednost magistrske naloge Hazler Papičeve je njeno prizadevanje po dokončni, trajni in upravno-pravni ureditvi vključevanja IKD v prostorsko planski proces - ki predstavlja kot že omenjeno - edini instrument njenega varovanja. Kljub obsežni in mestoma ponavljajoči se vsebini, ki je občasno otežila jasnemu sledenju rdeče niti naloge ugotavljam, da jo je izpeljala v izjemni teoretski premočrnosti in jasnosti. Še posebno težo ji daje nedvoumnost in premočrnost predpogojev za realizacijo predlagane metode vključevanja IKD v prostorski planski proces: vzpostavitev samostojnega resorja za poselitev in dopolnitev prostorskega planskega proces s t.i. sistemskim pristopom, oz doktrino sistemskega pristopa.

Kljub dejstvu, da se je od izdelave omenjenega dela zamenjala tako prostorska kot varstvena zakonodaja, ostaja delo Hazler Papičeve še vedno aktualno in vizionarsko ter ne nazadnje, vredno natisa.

Februar 2011

13. Stvarno kazalo

- absolutna vrednost, 57, 58, 59, 217, 222, 271
- antropogen, 85, 101, 102, 112, 120, 130, 131, 132, 133, 135, 138, 139, 142, 143, 145, 146, 150, 215
- aplikativno, 113
- arheologija, 36, 45, 66, 70, 71, 80, 254, 293
- arhitektura, 31, 36, 42, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 51, 66, 70, 71, 72, 73, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 91, 108, 156, 157, 162, 163, 217, 253, 254, 256, 257, 261, 271, 279, 280, 285, 293, 297, 358, 372
- arhitekturna dediščina, 28, 42, 43, 66, 70, 77, 82, 271, 277
- celosten, 7, 31, 35, 36, 37, 48, 53, 54, 55, 62, 70, 72, 76, 77, 83, 91, 102, 104, 107, 108, 110, 112, 113, 162, 163, 164, 165, 168, 209, 210, 271, 278, 281, 285, 287, 371, 375
- celovit, 13, 24, 25, 31, 32, 41, 42, 47, 49, 51, 52, 57, 60, 61, 62, 65, 72, 75, 79, 84, 92, 96, 100, 101, 102, 103, 106, 107, 109, 110, 122, 142, 152, 153, 164, 166, 178, 188, 197, 203, 205, 209, 212, 217, 241, 243, 245, 255, 259, 271, 292, 375
- doktrina, 10, 15, 41, 45, 66, 67, 70, 96, 98, 99, 103, 105, 109, 112, 114, 116, 149, 196, 209, 212, 213, 254, 279, 375, 377
- element, 13, 14, 28, 101, 124, 127, 129, 143, 146, 150, 152, 153, 162, 213, 259, 271
- etnologija, 45, 48, 70, 71, 72, 79, 80, 108, 261, 278, 293
- evidenca, 39, 47, 48, 71, 75, 80, 82, 84, 102, 114, 150, 152, 163, 165, 169, 178, 179, 188, 189, 190, 192, 202, 203, 204, 205, 219, 222, 228, 229, 230, 231, 234, 235, 236, 237, 241, 242, 243, 245, 246, 247, 251, 252, 254, 259, 266, 268, 269, 274, 289, 290, 291, 292, 293, 301, 304, 305, 325, 331, 332, 338, 346, 358
- identiteta, 10, 13, 14, 16, 20, 22, 28, 29, 32, 33, 35, 40, 51, 58, 59, 62, 64, 65, 79, 81, 83, 84, 85, 94, 95, 99, 101, 110, 115, 121, 163, 167, 216, 236, 257, 271, 274, 277, 278, 358
- IKD, 5, 10, 13, 14, 16, 56, 57, 59, 60, 61, 66, 69, 75, 84, 85, 147, 148, 149, 157, 160, 168, 185, 186, 187, 199, 201, 217, 218, 224, 230, 235, 237, 242, 246, 252, 254, 261, 264, 265, 266, 267, 271, 295, 301, 305, 311, 312, 313, 314, 357, 358, 368, 369, 374, 375, 376, 377
- individualni, 50, 64, 207, 216, 218, 223, 265
- institucionalno varovana kulturna dediščina, 7, 8, 10, 13, 14, 15, 16, 18, 23, 24, 35, 45, 49, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 70, 75, 76, 79, 84, 95, 115, 116, 132, 133, 134, 147, 148, 149, 154, 155, 157, 160, 167, 168, 169, 173, 185, 186, 187, 193, 199, 208, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 236, 237, 243, 253, 256, 257, 258, 259, 261, 262, 263, 264, 265, 270, 271, 274, 312, 313, 314, 356, 357, 358, 368, 371, 373, 374, 376
- integralni, 24, 28, 36, 37, 60, 61, 62, 70, 75, 76, 107, 122, 149, 197, 200, 201, 202, 204, 209, 210, 213, 215, 221, 265, 286, 357, 373, 375, 376
- integriteta, 13, 14, 15, 65, 84, 100, 106, 113, 114, 205, 271, 274, 358
- ISM3m, 6, 14, 201, 202, 203, 204, 210, 215, 216, 221, 222, 265, 270, 356, 357, 358, 368, 375, 376
- klasično prostorsko planiranje, 96, 105, 213, 271
- konservatorstvo, 13, 41, 42, 44, 45, 48, 66, 67, 70, 71, 72, 73, 75, 76, 77, 82, 85, 236, 254, 278, 280, 282, 375
- kontinuiteta identitete, 65, 271
- krajinska arhitektura, 46
- kultivirana narava, 68, 85, 101, 132, 133, 134, 135, 137, 140, 141, 142, 143, 145, 150, 152, 165, 201, 221, 263, 271, 357
- kulturna krajina, 10, 13, 20, 22, 37, 39, 44, 47, 48, 51, 68, 77, 83, 85, 99, 101, 131, 132, 133, 134, 135, 141, 142, 143, 145, 146, 148, 150, 153, 154, 157, 165, 201, 263, 271, 272, 273, 274, 278, 287, 297, 298, 331, 357, 374
- medsektorski, 15, 31, 32, 55, 99
- metodologija, 10, 14, 23, 33, 39, 44, 45, 46, 48, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 71, 83,

- 98, 101, 105, 106, 107, 110, 117, 122, 167, 169, 188, 197, 200, 205, 216, 218, 255, 261, 264, 277, 278, 279, 282, 288, 371, 374, 375, 376
- model, 7, 14, 85, 108, 122, 144, 165, 166, 174, 193, 194, 196, 197, 198, 200, 201, 202, 204, 206, 210, 215, 221, 222, 253, 257, 259, 263, 264, 265, 270, 278, 356, 357, 358, 359, 368, 372, 373, 375, 376
- načrtovalec, 48, 96, 101, 165, 169, 206, 207, 217, 254, 272
- narava, 8, 10, 13, 22, 23, 27, 36, 46, 62, 63, 65, 68, 85, 96, 101, 108, 121, 122, 123, 126, 127, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 148, 150, 152, 153, 154, 165, 192, 198, 201, 217, 221, 263, 271, 272, 273, 288, 297, 298, 357
- naravni, 19, 20, 31, 43, 68, 77, 91, 101, 105, 112, 113, 120, 123, 124, 125, 126, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 137, 138, 139, 140, 142, 145, 147, 165, 196, 263, 288
- naselitveni objekt, 179, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 220, 221, 271, 272, 273
- naselitveno območje, 172, 178, 179, 184, 186, 187, 221, 224, 227, 231, 239, 244, 248, 264, 271, 272, 305
- naselitveno središče, 171, 178, 179, 184, 185, 186, 187, 219, 221, 222, 223, 224, 227, 229, 230, 231, 235, 242, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 252, 253, 258, 259, 264, 266, 268, 270, 271, 272, 338, 342, 344, 356, 357, 368, 376
- naselje, 23, 26, 29, 47, 51, 71, 82, 83, 142, 143, 145, 146, 148, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 162, 175, 176, 178, 179, 180, 183, 184, 185, 186, 187, 189, 193, 202, 223, 224, 227, 228, 229, 230, 234, 236, 237, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 251, 252, 253, 262, 263, 265, 266, 267, 268, 269, 272, 275, 278, 279, 285, 289, 290, 292, 296, 297, 298, 301, 305, 308, 309, 310, 311, 315, 316, 317, 318, 319, 325, 329, 330, 331, 332, 336, 337, 338, 339, 341, 356, 363, 364
- nepremična kulturna dediščina, 7, 13, 22, 23, 24, 25, 26, 38, 39, 41, 50, 51, 52, 54, 55, 56, 57, 59, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 75, 84, 85, 95, 120, 147, 148, 167, 177, 189, 190, 199, 216, 224, 234, 237, 247, 257, 266, 269, 271, 272, 274, 278, 288, 296, 297, 338, 351, 352, 353, 354, 355, 374, 375
- nosilci urejanja prostora, 24, 272
- objekt kulturne dediščine, 154, 185, 186, 187, 221, 312, 313, 314
- območje kulturne dediščine, 52, 154, 225, 234, 240, 241, 243, 245, 247, 259, 269, 297, 312, 313, 314, 338, 351, 352, 353, 354, 355
- podatek, 10, 15, 18, 24, 25, 39, 40, 46, 47, 48, 49, 50, 52, 53, 54, 56, 59, 61, 62, 68, 75, 77, 80, 82, 92, 95, 96, 97, 100, 101, 103, 106, 107, 110, 114, 115, 117, 122, 152, 155, 163, 164, 165, 167, 175, 176, 177, 179, 180, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 196, 201, 202, 203, 204, 205, 207, 208, 209, 210, 213, 216, 220, 221, 223, 225, 226, 227, 228, 230, 231, 234, 236, 237, 239, 241, 244, 245, 248, 256, 266, 268, 270, 271, 273, 274, 292, 301, 302, 325, 332, 333, 334, 335, 356, 358, 359, 360, 368, 369, 373, 374, 375, 376
- poselitev, 7, 8, 10, 13, 14, 15, 23, 24, 27, 35, 47, 48, 49, 58, 59, 60, 61, 62, 67, 68, 69, 70, 76, 77, 78, 79, 80, 82, 83, 84, 85, 95, 97, 101, 102, 107, 114, 127, 131, 132, 133, 134, 135, 137, 140, 141, 142, 143, 145, 146, 147, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 171, 172, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 184, 187, 188, 189, 190, 191, 193, 199, 201, 202, 206, 208, 210, 211, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 227, 228, 229, 230, 231, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 251, 252, 253, 256, 257, 259, 261, 263, 264, 265, 266, 267, 271, 272, 273, 276, 278, 279, 285, 301, 302, 305, 310, 357, 358, 372, 374, 375, 376, 377
- poselitvena dediščina, 10, 35, 47, 49, 55, 58, 61, 62, 65, 67, 68, 69, 75, 76, 79, 82, 83, 84, 85, 147, 148, 149, 155, 157, 167, 168, 173, 186, 187, 237, 257, 263, 264, 271, 273, 375, 376

- poselitvena mreža, 143, 150, 152, 157, 236, 273
- poselitveni sistem, 10, 13, 14, 131, 133, 142, 145, 149, 151, 152, 162, 165, 175, 176, 178, 179, 184, 189, 190, 191, 216, 217, 259, 261, 264, 272, 273, 301, 302, 358, 374, 376
- poselitveni vzorec, 140, 143, 150, 152, 157, 247, 273
- poselitveno območje, 84, 148, 151, 153, 178, 179, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 227, 228, 229, 230, 231, 233, 235, 239, 240, 242, 244, 246, 247, 248, 249, 252, 256, 264, 265, 266, 273, 357
- PPP, 57, 116, 168, 207, 230, 274
- prostor, 7, 8, 10, 13, 14, 15, 16, 20, 22, 23, 24, 25, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 51, 52, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 65, 66, 67, 68, 72, 74, 75, 76, 77, 79, 81, 82, 83, 84, 85, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 109, 110, 112, 113, 114, 116, 117, 119, 120, 121, 122, 130, 132, 133, 139, 142, 143, 144, 145, 147, 149, 150, 151, 153, 154, 155, 156, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 169, 174, 176, 178, 180, 181, 191, 196, 198, 199, 202, 203, 206, 207, 209, 210, 211, 212, 213, 215, 216, 217, 220, 225, 227, 237, 238, 241, 247, 251, 253, 254, 256, 257, 258, 259, 261, 263, 265, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 285, 286, 287, 288, 289, 293, 358, 360, 365, 366, 371, 372, 373, 374, 375, 376
- prostorska dediščina, 64, 65, 68, 85, 271, 273, 277
- prostorska kulturna identiteta, 16, 35, 59, 62, 167
- prostorska stvarnost, 15, 35, 84, 94, 96, 101, 110, 112, 114, 120, 130, 142, 162, 199, 262, 263, 274
- prostorske sestavine, 7, 14, 24, 25, 36, 39, 40, 51, 53, 54, 56, 60, 61, 96, 98, 103, 107, 114, 117, 132, 149, 150, 163, 165, 167, 199, 203, 204, 205, 210, 212, 215, 225, 228, 229, 230, 231, 234, 236, 237, 238, 241, 255, 256, 257, 258, 259, 266, 267, 269, 274, 284, 285, 286, 288, 296, 299, 301, 310, 356, 359, 360, 362, 364, 375
- prostorski plan, 7, 8, 10, 13, 14, 15, 23, 24, 25, 27, 35, 36, 38, 39, 40, 41, 44, 45, 46, 48, 49, 53, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 67, 76, 85, 91, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 100, 101, 103, 110, 112, 116, 117, 149, 152, 153, 164, 165, 166, 168, 174, 175, 176, 180, 181, 193, 194, 200, 201, 202, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 216, 217, 218, 220, 221, 222, 225, 226, 228, 229, 234, 237, 243, 247, 251, 253, 256, 258, 259, 264, 265, 267, 268, 270, 271, 274, 275, 278, 279, 284, 285, 289, 301, 305, 309, 311, 315, 317, 318, 319, 338, 340, 356, 357, 358, 360, 367, 374, 375, 376, 377
- prostorski planski proces, 8, 10, 13, 14, 15, 23, 24, 27, 35, 39, 40, 41, 44, 45, 46, 48, 49, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 71, 80, 82, 83, 84, 93, 94, 95, 97, 98, 100, 101, 102, 103, 107, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 116, 117, 122, 132, 133, 134, 136, 137, 149, 152, 153, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 174, 175, 176, 178, 188, 193, 194, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 207, 208, 209, 210, 212, 213, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 225, 226, 243, 257, 259, 261, 262, 263, 264, 265, 270, 274, 275, 356, 357, 358, 359, 368, 371, 373, 374, 375, 376, 377
- prostorski podatek, 202, 274
- prostorski sistemi, 10, 13, 14, 15, 60, 61, 76, 103, 107, 109, 110, 112, 114, 116, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 141, 142, 143, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 155, 165, 167, 177, 178, 199, 201, 204, 208, 210, 212, 215, 216, 221, 261, 263, 274, 358, 360, 374, 376
- prostorsko planiranje, 7, 10, 13, 14, 15, 23, 24, 25, 28, 31, 32, 34, 40, 42, 44, 49, 54, 56, 60, 62, 68, 72, 80, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 105, 106, 107, 109, 110, 112, 113, 114, 116, 117, 122, 132, 133, 144, 149, 163, 164, 165, 166, 167, 174, 176, 177, 180, 199, 201, 203, 206, 209, 210, 213, 217, 238, 247, 251, 257, 258, 259, 261, 262, 263, 271, 274, 275, 277, 279, 280, 281,

- 282, 285, 286, 287, 288, 360, 371, 372, 373, 374, 375, 376
- PUA, 14, 47, 155, 156, 157, 161, 230, 263, 264, 267, 292, 295, 320, 322, 331, 372
- regionalno planiranje, 93, 282, 286
- register, 10, 11, 15, 20, 22, 26, 39, 43, 48, 50, 51, 52, 53, 54, 57, 58, 59, 68, 80, 85, 148, 153, 154, 176, 177, 179, 180, 181, 183, 189, 190, 191, 216, 217, 219, 220, 222, 224, 228, 229, 230, 231, 233, 234, 236, 237, 240, 241, 242, 244, 245, 246, 247, 249, 251, 252, 257, 259, 262, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 271, 274, 275, 280, 288, 292, 296, 298, 301, 302, 308, 325, 326, 328, 331, 338, 351, 352, 353, 354, 355, 374
- relativna vrednost, 48, 57, 58, 59, 60, 222, 274
- resor, 15, 18, 23, 24, 25, 27, 40, 43, 44, 45, 48, 53, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 67, 68, 70, 76, 77, 79, 80, 82, 84, 94, 96, 97, 101, 102, 103, 110, 112, 114, 116, 117, 149, 153, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 188, 189, 190, 193, 200, 201, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 209, 210, 212, 213, 216, 217, 218, 220, 221, 223, 225, 226, 228, 229, 230, 234, 236, 237, 241, 243, 245, 247, 251, 253, 256, 259, 262, 274, 275, 305, 357, 358, 360, 375, 376, 377
- resorni podatek, 165, 202, 230, 274
- resorno področje, 10, 14, 15, 18, 19, 23, 24, 35, 49, 59, 83, 92, 94, 102, 107, 149, 150, 165, 188, 190, 206, 237, 261, 357, 374, 375, 376
- sistem, 10, 13, 14, 15, 22, 32, 34, 35, 36, 39, 43, 49, 50, 51, 56, 61, 62, 64, 65, 79, 85, 88, 92, 93, 98, 99, 100, 103, 105, 108, 110, 112, 113, 114, 115, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 131, 132, 133, 134, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 165, 167, 168, 169, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 184, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 213, 215, 216, 217, 220, 221, 222, 236, 237, 257, 259, 261, 262, 263, 264, 266, 272, 273, 275, 278, 282, 286, 288, 301, 302, 358, 371, 372, 374, 375
- sistemske pristop, 7, 10, 13, 15, 35, 60, 61, 62, 89, 103, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 114, 116, 117, 122, 126, 175, 193, 197, 199, 204, 209, 210, 213, 222, 236, 257, 259, 262, 265, 357, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377
- sistemske prostorske planiranje, 102, 105, 106, 209, 213, 262, 274
- spomenik, 16, 20, 22, 42, 45, 52, 67, 70, 76, 77, 85, 157, 164, 225, 245, 247, 253, 255, 264, 297, 331, 346
- spontano prostorske planiranje, 105, 275
- spoznavanje, 14, 64, 79, 81, 82, 89, 92, 103, 107, 109, 110, 112, 113, 114, 116, 119, 121, 122, 124, 153, 165, 175, 188, 197, 202, 203, 210, 221, 225, 236, 374, 375
- spreminjanje, 8, 14, 16, 65, 102, 107, 110, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 131, 140, 145, 147, 165, 176, 202, 203, 205, 207, 210, 254, 371, 373, 374, 375
- spremljanje, 14, 59, 88, 92, 97, 98, 107, 110, 112, 113, 114, 116, 165, 188, 202, 203, 205, 210, 213, 222, 261, 375, 376
- statistično območje naselja, 180, 227, 228, 230, 239, 240, 244, 248, 249, 265, 266, 331
- stavba, 13, 22, 23, 47, 63, 66, 80, 81, 87, 143, 145, 146, 150, 152, 153, 154, 155, 158, 159, 160, 161, 175, 176, 179, 189, 191, 192, 219, 222, 223, 229, 230, 235, 242, 246, 252, 254, 255, 256, 263, 266, 271, 272, 275, 296, 297, 298, 365
- strokovna osnova, 7, 10, 43, 45, 46, 47, 49, 95, 97, 166, 167, 169, 174, 175, 202, 203, 204, 206, 208, 216, 217, 218, 220, 222, 228, 229, 230, 231, 234, 236, 237, 241, 243, 245, 247, 251, 254, 257, 267, 268, 269, 275, 277, 278, 289, 290, 293, 301, 310, 320, 321, 322, 323, 338, 342, 343, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 376
- strokovna podlaga, 7, 8, 10, 36, 38, 39, 40, 45, 53, 54, 55, 62, 76, 79, 80, 97, 100, 202, 203, 206, 216, 220, 228, 229, 231, 234, 237, 238, 256, 267, 275, 278, 284, 285, 301, 310

struktura, 13, 14, 27, 29, 34, 47, 51, 58, 73,
89, 91, 110, 123, 125, 126, 127, 128,
143, 144, 145, 146, 150, 151, 152, 153,
154, 155, 157, 162, 163, 165, 178, 179,
181, 189, 196, 197, 198, 215, 221, 241,
243, 257, 263, 270, 272, 273, 275, 285,
356, 367
stvarnost, 15, 35, 64, 72, 84, 94, 96, 101,
102, 103, 110, 112, 114, 119, 120, 121,
122, 130, 142, 144, 149, 162, 199, 262,
263, 271, 274, 275, 282
teoretično, 8, 10, 13, 63, 70, 72, 82, 108,
113, 157, 198, 206, 210, 253, 258, 259,
261, 357, 372, 376
trajnostni razvoj, 10, 15, 27, 29, 30, 31, 32,
33, 34, 35, 59, 61, 65, 70, 76, 77, 92, 94,
95, 97, 101, 104, 105, 107, 109, 116,
138, 167, 207, 209, 210, 212, 213, 218,
256, 258, 275, 277, 280, 287, 360, 375
urbanistična dediščina, 10, 68, 79, 82, 85,
271

ureditveno območje, 176, 187, 228, 231,
245, 247, 251, 268, 275, 276, 338, 340
vplivno območje, 48, 154, 163, 164, 170,
264, 267, 311, 313, 314
vrednotenje, 10, 14, 43, 44, 45, 46, 47, 48,
49, 59, 60, 61, 64, 65, 68, 70, 71, 72, 73,
75, 76, 79, 81, 83, 85, 96, 112, 152, 157,
162, 163, 164, 165, 166, 167, 169, 171,
172, 174, 188, 193, 196, 205, 217, 218,
222, 230, 236, 237, 241, 243, 247, 253,
254, 261, 264, 269, 278, 338, 349, 358,
359, 372, 376
zakon, 7, 8, 10, 15, 18, 19, 20, 21, 22, 23,
24, 25, 38, 39, 41, 42, 43, 45, 50, 52, 53,
54, 56, 57, 58, 61, 67, 68, 69, 71, 73, 82,
85, 92, 93, 95, 96, 100, 101, 103, 112,
132, 144, 147, 149, 151, 153, 174, 175,
176, 180, 188, 189, 190, 191, 203, 205,
206, 207, 215, 216, 217, 237, 266, 271,
272, 275, 280, 288, 296, 297, 371, 374